

11826

T.C.
Gazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Tezi

Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

YAHYÂ BEY DÎVÂNÎ'NDA
MADDÎ KÜLTÜR UNSURLARI

Danışman:
Yard. Doç. Dr. Nejat Sefercioğlu

Hazırlayan:
Bünyamin Çağlayan

Ankara, 1989

İÇİNDEKİLER

Önsöz.	1
Yahya Bey Kimdir?	4
<u>Birinci Bölüm: EŞYÂ</u>	
I-SÜSLENME İLE İLGİLİ MADDİ UNSURLAR:	
A-Kıymetli Madenler:	
a-Altın:	11
aa-Umumi Olarak Altın	11
bb-Altın ile İlgili Benzetmeler:	
1-Hilal	12
2-Sonbahar yaprağı	12
3-Turunç	12
4-Yıldız	12
5-Yüz	13
b-Gümüş:	13
aa-Umumi Olarak Gümüş:	13
bb-Gümüş ile İlgili Benzetmeler:	14
1-Gözyaşı	14
2-Kol bileği	14
3-Sonbahar yaprağı	14
4-Ten	15
B-Kıymetli Taşlar:	15
a-Cevher	15
aa-Umumi Olarak Cevher	15
bb-Cevher ile İlgili Benzetmeler:	17
1-Akıl	17
2-Aşk	17
3-Bikr-i fikr	18
4-Can	18
5-Diş	18
6-Dört Halife.	18
7-Dört Kitap	18
8-Gönül	19
9-Gözyaşı	19

10-Gül	19
11-Güzellik	20
12-İnsan	30
13-Nazm ve nesr	21
14-Sevgili	21
15-Söz	21
16-Yıldız	22
b-İnci:	22
aa-Umumi Olarak İnci	22
bb-İnci İle İlgili Benzetmeler . . .	24
1-Bağır	24
2-Diş	24
3-Gözyaşı	25
4-Güneş	25
5-Hayâl-i has	25
6-İnsan	26
7-Jale	26
8-Söz	26
9-Ter	27
10-Yıldız	27
c-Lâciverd:	27
ç-La'l:	28
aa-Umumi Olarak La'l	28
bb-La'l İle İlgili Benzetmeler . . .	29
1-Âb-ı Hayat	29
2-Can	29
3-Cefâ taşı	30
4-Ciğer kanı	30
5-Dudak	30
6-Ergavan	31
7-Gonca	31
8-Gözyaşı	31
9-İnsan	31
10-Lâle	32
11-Şarap	32
12-Yanak	32
d-Mercan:	32
e-Pirûze:	33

f-Sadef:	33
aa-Umumi Olarak Sadef	33
bb-Sadef İle İlgili Benzetmeler	34
1-Ağız	34
2-Beyaz çini	34
3-Dünya	34
4-Ev	35
5-Gemi	35
6-Kulak	35
7-Sine	35
8-Tabut	35
9-Yaka	36
g-Yakut:	36
ğ-Zeberced:	36
C-Güzel Kokular:	36
a-Anber:	36
aa-Umumi Olarak Anber	36
bb-Anber İle İlgili Benzetmeler	37
1-Ayva tüyü	37
2-Gece	37
3-Kakül	37
b-Buhur:	37
c-Gül suyu:	38
ç-Kâfur:	38
aa-Umumi Olarak Kâfur	38
bb-Kâfur İle İlgili Benzetmeler	38
1-Gündüz	38
2-Yanak	39
d-Misk:	39
aa-Umumi Olarak Misk	39
bb-Misk İle İlgili Benzetmeler	39
1-Ayva tüyü	39
2-Gönül	40
D-Süslenmede Kullanılan Araçlar:	40
a-Ayna:	40
aa-Umumi Olarak Ayna	40
bb-Ayna İle İlgili Benzetmeler	42
1-Akıl	42

2-Aşk	.42
3-Bakâ	43
4-Cömertlik	.43
5-Çiçek	.43
6-Din	.44
7-Dünya	.44
8-Gökyüzü.	44
9-Gönül	.45
10-Göz	46
11-Güneş	47
12-Güzellik	.47
13-Hacerü'l-esved	.47
14-İnsan	47
15-Kavuşma	48
16-Kılıç	48
17-Mektup	.48
18-Ölüm	.49
19-Peyk	.49
20-Rüyâ	.49
21-Su	.49
22-Yanak	50
23-Yüz	50
24-Zâhid	50
25-Zikr halkası	.51
b-Tarak:	51
E-Takı Olarak Kullanılan Süs Unsurları: . . .	.52
a-Bazubend:	.52
b-Gül:	.52
c-Halhal:	.53
ç-Küpe:	.54
aa-Umumi Olarak Küpe	54
bb-Küpe İle İlgili Benzetmeler . . .	.55
1-Dudak	.55
2-Söz	.55
d-Sorguç:	.55
aa-Umumi Olarak Sorguç	55
bb-Sorguç İle İlgili Benzetmeler . . .	56
1-Ay ışığı	56

2-Güneş ışığı	56
3-Hümâ'nın gölgesi	56
e-Yüzük:	57
F-Kozmetik Süs Maddeleri:	57
a-Aklık:	57
aa-Umumi Olarak Aklık	57
bb-Aklık İle İlgili Benzetmeler . . .	57
1-Güneş	57
2-Kar	58
b-Sürme:	58
aa-Umumi Olarak Sürme	58
bb-Sürme İle İlgili Benzetmeler . . .	59
1-Ayak tozu	59
2-Dünyadaki her şey	59
3-Mektup yazısı	59
G-Diğer Süs Unsurları:	60
a-Ak sakal	60
b-Cilâ	60
aa-Umumi Olarak Cilâ	60
bb-Cila İle İlgili Benzetmeler . . .	61
1-Cevr ü cefa	61
2-Gözyaşı	61
3-Lütf-ı nihan	61
4-Övme	62
5-Söz	62
6-Tevhid-i zü'l-celâl	62
:-GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR	
A-Aydınlatmada Kullanılan Eşyalar:	63
a-Çerağ:	63
aa-Umumi Olarak Çerağ	63
bb-Çerağ İle İlgili Benzetmeler . . .	64
1-Ay	64
2-Dağ	64
3-Din	65
4-Güzellik	65
5-İnsan	66
6-Lâle	66
7-Şevk	66

b-Fânus:	66
c-Kandil:	67
aa-Umumi Olarak Kandil	67
bb-Kandil İle İlgili Benzetmeler	68
1-Ehl-i küfr	68
2-Güneş	68
3-Nurdan tesbih	69
4-Yıldız	69
ç-Mum:	68
aa-Umumi Olarak Mum	70
bb-Mum İle İlgili Benzetmeler	71
1-Âşık	71
2-Bezm-ârâ	72
3-Cefâ oku	72
4-Fişek	72
5-İnsan	73
6-Livâ	73
7-Mahabbet	74
8-Ruşen delil	74
9-Yıldız kayması	74
10-Yüz	75
B-Yiyecek Ve İçeceklerle İlgili Olarak Kullanılan Eşyâlar:	75
a-Çanak:	75
aa-Umumi Olarak Çanak	75
bb-Çanak İle İlgili Benzetmeler	75
1-Câm-ı Cem	75
2-Gökyüzü	76
3-Göz	76
4-Hilâl	76
b-Çini:	77
c-Dağarcık:	77
ç-Kadeh:	77
aa-Umumi Olarak Kadeh	78
bb-Kadeh İle İlgili Benzetmeler	79
1-Altın üsküf	79
2-Ateş	79
3-Dâne	79

4-Dudak	.79
5-Ecel	80
6-El ayası	80
7-Gönül	.80
8-Göz	.80
9-Gül	.81
10-Güneş	81
11-Harfler	82
12-Hilal	82
13-İnsan	82
14-Kılıç	83
15-Köpek çanağı	.83
16-Kulak	83
17-Lâle	.84
18-Livâ	.84
19-Mercan tesbih	84
20-Nergis	.85
21-Ölüm	.85
22-Yara	.85
23-Yüz	86
24-Yüzük	86
d-Kâse:	.86
aa-Umumi Olarak Kâse	86
bb-Kase İle İlgili Benzetmeler . . .	86
1-Def	.86
2-Gökyüzü	.86
3-Göz	.87
4-Yüz	.87
e-Maşraba:	87
aa-Umumi Olarak Maşraba	.87
bb-Maşraba İle İlgili Benzetmeler .	.88
1-Güneş	.88
2-Nun harfi	.88
f-Sofra:	88
aa-Umumi Olarak Sofra	.88
bb-Sofra İle İlgili Benzetmeler . .	.89
1-Gökyüzü	.89
2-Sohbet halkası	89

g-Sürâhi:	.89
aa-Umumi Olarak Sürâhi	89
bb-Sürâhi İle İlgili Benzetmeler	90
1-İnsan	90
2-Yara	91
ğ-Tabak:	91
h-Tas:	91
aa-Umumi Olarak Tas	91
bb-Tas İle İlgili Benzetmeler	92
1-Gökyüzü	92
2-Güneş	92
3-Zerrîn kadeh	92
ı-Tepsi:	93
i-Şişe:	93
aa-Umumi Olarak Şişe	93
bb-Şişe İle İlgili Benzetmeler	93
1-Felek	93
2-Kalp	93
C-Kesici Aletler:	94
a-Bıçak:	94
b-Makas:	94
aa-Umumi Olarak Makas	94
bb-Makas İle İlgili Benzetmeler	94
1-Ecel	94
2-Lâmelif	94
3-Vicdan	95
Ç-İbâdetle İlgili Olarak Kullanılan Eşyâlar:	95
a-Put:	95
b-Seccâde:	95
aa-Umumi Olarak Seccâde	95
bb-Seccâde İle İlgili Benzetmeler	95
1-Köprü	95
2-Yüz	96
c-Tesbih:	96
aa-Umumi Olarak Tesbih	96
bb-Tesbih İle İlgili Benzetmeler	96
1-Kadeh	96
2-Kandil	97

3-Salâh ehli	97
4-Zencîr-i cünun	97
D-Temizlik İçin Kullanılan Eşyâlar:	97
a-Mendil:	98
aa-Umumi Olarak Mendil	98
bb-Mendil İle İlgili Benzetmeler	98
1-Âşığın âhının aksi	98
2-Gökkuşağı	98
3-Nil	98
4-Rengin hayâl	99
5-Sihir	99
6-Şafak	99
7-Şarap	100
b-Misvak:	100
c-Süpürge:	100
E-Ölçü Araç Gereçleri:	101
a-Mihenk taşı:	101
b-Peymâne:	101
c-Terazi:	102
F-Kıymet Ölçüsü Olarak Kullanılan Maddî Unsurlar:	
a-Para:	102
aa-Umumi Olarak Para	103
bb-Para İle İlgili Benzetmeler	103
1-Can	103
2-Gözyaşı	104
3-Hayat	104
4-Kalp	104
b-Akçe:	105
aa-Umumi Olarak Akçe	105
bb-Akçe İle İlgili Benzetmeler	105
1-Diş	105
2-Gözyaşı	105
3-Yaprak	106
c-Altın:	106
ç-Dînar:	106
aa-Umumi Olarak Dinar	106
bb-Dînar İle İlgili Benzetmeler	106

1-Ateş	106
2-Rûy-i Beni Asfar	107
d-Pul:	107
H-Hayvanlarla İlgili Olarak Kullanılan Eşyâlar:	
	108
a-Çan:	108
aa-Umumi Olarak Çan	108
bb-Çan İle İlgili Benzetmeler . . .	108
1-Ah, figan, nâle	108
2-Baş	108
b-Çul:	109
c-Dizgin:	109
ç-Eyer:	109
d-Kırbaç:	109
e-Nal:	110
aa-Umumi Olarak Nal	110
bb-Nal İle İlgili Benzetmeler . . .	110
1-Dal	110
2-Hilâl	110
3-Kaş	110
f-Torba:	111
g-Üzengi:	111
I-Diğer Eşyâlar:	111
a-Anahtar:	111
aa-Umumi Olarak Anahtar	111
bb-Anahtar İle İlgili Benzetmeler .	111
1-Çiçek	111
2-Güllaç	111
3-Kalem	111
b-Âsâ:	112
aa-Umumi Olarak Âsâ	112
bb-Âsâ İle İlgili Benzetmeler . . .	112
1-Ardıç ağacı	112
2-Güneş ışığı	112
3-Kalem	113
4-Kiriş	113
5-Livâ	113
6-Mızrak	113

7-Nergis	.114
8-Ok	.114
9-Satır	.114
10-Tüfek	.114
c-Çengel:	.115
ç-Elek:	.115
d-Gözlük:	.115
aa-Umumi Olarak Gözlük	.115
bb-Gözlük İle İlgili Benzetmeler	.115
1-Ay ve güneş	.115
2-Kol kanat	.116
e-İğne:	.116
f-İp:	.116
aa-Umumi Olarak İp	.116
bb-İp İle İlgili Benzetmeler	.116
1-Ak sakal	.116
2-Güneş ışığı	.117
3-Nazm	.117
4-Ömür	.117
5-Taallûk	.117
6-Târ-ı zülf-i dilrübâ	.118
g-Kafes:	.118
aa-Umumi Olarak Kafes	.118
bb-Kafes İle İlgili Benzetmeler	.118
1-Çeng	.118
2-Divan	.118
3-Mescid	.118
4-Vücut	.119
ğ-Kalbur:	.119
h-Kazma:	.119
ı-Kemend:	.120
aa-Umumi Olarak Kemend	.120
bb-Kemend İle İlgili Benzetmeler	.120
1-Âh u figân	.120
2-Zülf	.120
i-Kilit:	.121
aa-Umumi Olarak Kilit	.121
bb-Kilit İle İlgili Benzetmeler	.121

1-Eğlence meclisi	121
2-Gam	121
3-Hz.Muhammed	122
j-Kutu:	122
k-Mercek:	122
l-Miknatıs:	122
m-Tuzak:	123
aa-Umumi Olarak Tuzak	123
bb-Tuzak İle İlgili Benzetmeler . .	123
1-Âh	123
2-Eğlence meclisi	123
3-Gökyüzü	124
4-Sohbet halkası	124
5-Zülf	124
n-Yastık:	124
aa-Umumi Olarak Yastık	124
bb-Yastık İle İlgili Benzetmeler .	124
1-Güneş	124
2-Nergis	125
3-Toprak	125
o-Yatak:	125
ö-Yay:	126
p-Zincir:	126
aa-Umumi Olarak Zincir	126
bb-Zincir İle İlgili Benzetmeler .	126
1-Âh,âh-ı âteş-bâr	126
2-Aşk	127
3-Ayrılık	127
4-Bülbul	127
5-Gözyaşı	127
6-Gün ışığı	127
7-Kayd-ı cihan	128
8-Köprü	128
9-Meriç ve Tunca nehirleri . .	128
10-Tesbih	128
11-Yazı	129
12-Zülf,saç	129

III-OYUN ARAÇLARI:

a-Âşık:	130
b-Çenber:	130
c-Çevgân, Top:	130
aa-Umumi Olarak Çevgân Oyunu	130
bb-Çevgân ve Top İle İlgili Benzetmeler:	131
1-At	131
2-Baş, kılıç	131
3-Boy, hayat	131
4-Turunç ve dalı	132
ç-Reml tahtası:	132
d-Satranç:	132
aa-Umumi Olarak Satranç	132
bb-Satranç İle İlgili Benzetmeler	133
1-At	133
2-Dünya	133
3-Ev	134
4-Piyâde	134
5-Şâh	134
e-Tavla:	134

IV-YAZI İLE İLGİLİ MADDİ UNSURLAR:

A-Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler:	136
a-Defter:	136
aa-Umumi Olarak Defter	136
bb-Defter İle İlgili Benzetmeler	136
1-Doğan	136
2-Dünya	137
3-Gönül	137
4-İnsan	137
b-Divit:	137
c-Kalem:	138
aa-Umumi Olarak Kalem	138
bb-Kalem İle İlgili Benzetmeler	139
1-Âsâ	139
2-Anahtar	139
3-Duman	139
4-Erkek çocuğun cinsiyet organı	140

5-Gönül	149
6-Göz	140
7-Gün ışığı	140
8-İdrak	141
9-İnsan	141
10-Ney	141
11-Ok	142
12-Parmak	142
13-Şihâb	142
14-Tercüman	143
ç-Levh:	143
aa-Umumi Olarak Levh	143
bb-Levh İle İlgili Benzetmeler	144
1-Dünya	144
2-Felek	144
3-Gönül	144
4-Güzellik	144
5-Sîne	145
6-Zamâne	145
d-Mıstar:	145
aa-Umumi Olarak Mıstar	145
bb-Mıstar İle İlgili Benzetmeler	145
1-Doğru yol	145
2-Kâkül	146
3-Livâ	146
4-Şat köprüsü	146
e-Mühür:	146
aa-Umumi Olarak Mühür	146
bb-Mühür İle İlgili Benzetmeler	147
1-Ağız	147
2-Alem	148
3-Âşık	148
4-Çiçek	148
5-Felek-i zeberced	148
6-İns ü peri	149
7-İstanbul	149
8-Kadeh	149
9-Kale	150

10-Yüz	150
11-Zikr halkası	150
f-Mürekkep:	150
aa-Umumi Olarak Mürekkep	150
bb-Mürekkep İle İlgili Benzetmeler .151	
1-Gözyaşı	151
2-Kan	151
3-Sevdâ	151
4-Yüzkarası	151
g-Pergel:	151
ğ-Sâhife:	152
aa-Umumi Olarak Sâhife	152
bb-Sâhife İle İlgili Benzetmeler .152	
1-Dalga	152
2-Felekler	152
3-Gönül	152
4-Gül bahçesi	153
5-Kanat	153
6-Ömür	153
7-Sufûf-1 sipâh	153
8-Vücut	154
9-Yaprak	154
10-Yufka	154
h-Tomar:	154
B-Yazarak Meydana Getirilen Maddî Unsurlar	154
a-Âyet:	154
b-Berat:	155
c-Beyit:	156
aa-Umumi Olarak Beyit	156
bb-Beyit İle İlgili Benzetmeler . .156	
1-Âşık-1 şeydâ	156
2-Ayva tüyleri	157
3-Balık	157
4-Bulut	157
5-Bülbül-i bâğ-1 cinân	157
6-Dalga	158
7-Güneş	158
8-Hümâ	158

5-Gönül	149
6-Göz	140
7-Gün ışığı	140
8-İdrak	141
9-İnsan	141
10-Ney	141
11-Ok	142
12-Parmak	142
13-Şihâb	142
14-Tercüman	143
ç-Levh:	143
aa-Umumi Olarak Levh	143
bb-Levh İle İlgili Benzetmeler . . .	144
1-Dünya	144
2-Felek	144
3-Gönül	144
4-Güzellik	144
5-Sîne	145
6-Zamâne	145
d-Mıstar:	145
aa-Umumi Olarak Mıstar	145
bb-Mıstar İle İlgili Benzetmeler . .	145
1-Doğru yol	145
2-Kâkül	146
3-Livâ	146
4-Şat köprüsü	146
e-Mühür:	146
aa-Umumi Olarak Mühür	146
bb-Mühür İle İlgili Benzetmeler . .	147
1-Ağız	147
2-Alem	148
3-Âşık	148
4-Çiçek	148
5-Felek-i zeberced	148
6-İns ü peri	149
7-İstanbul	149
8-Kadeh	149
9-Kale	150

9-Kanat	158
10-Kaş	159
11-Livâ	159
12-Maşrık-ı mihr-i kemâl	159
13-Tuğra	160
14-Yaka	160
ç-Dâvetiye:	160
d-Destan:	160
e-Dîvân:	161
aa-Umumi Olarak Dîvân	161
bb-Dîvân ile İlgili Benzetmeler	161
1-Dağ	162
2-Deniz	162
3-Divan	162
4-Doğan	162
5-Firdevs	163
6-Güneş	163
7-Güzellik	163
8-İnsan	163
9-Kasr	164
10-Süreyyâ	164
11-Şehir	164
f-Ferman:	164
aa-Umumi Olarak Ferman	164
bb-Ferman ile İlgili Benzetmeler	165
1-Can	165
2-Emr-i ma'ruf-ı Hudâ	165
g-Fetvâ:	165
aa-Umumi Olarak Fetvâ	165
bb-Fetvâ ile İlgili Benzetmeler	166
1-Kılıç	166
2-Kol kanat	166
3-Mürşid-i kâmil	166
ğ-Hamâyıl:	166
aa-Umumi Olarak Hamâyıl	166
bb-Hamâyıl ile İlgili Benzetmeler	166
1-Kol	166
2-Livâ	167

h-Hamse:	167
ı-Hû:	167
i-Kelime:	168
j-Kitap:	168
aa-Umumi Olarak Kitap	168
bb-Kitap İle İlgili Benzetmeler	169
1-Arkadaş	169
2-Aşk	169
3-Deniz	170
4-Dört cevher	170
5-Gül	170
6-İki kanatlı kapı	170
7-İnsan	171
8-Nur	171
9-Yüz	171
k-Mektup:	172
aa-Umumi Olarak Mektup	172
bb-Mektup İle İlgili Benzetmeler	172
1-Akdeniz	172
2-Ayna	173
3-Ayva tüyü	173
4-Beyaz elbise	173
5-Boy	173
6-Gıdâ-yı ruh	173
7-Gönül	173
8-Minâre	174
9-Ney	174
10-Ok	174
11-Sevgilinin elinin gölgesi	174
12-Şeker	175
13-Tatlı su	175
14-Yüz	175
l-Mısra:	175
aa-Umumi Olarak Mısra	175
bb-Mısra İle İlgili Benzetmeler	176
1-Ayva tüyleri, ben	176
2-Dîvâne	176
3-Dil, hal dili, lisan-ı gayb	176

4-Hilâl	177
5-Kanat	177
6-Kılıç	178
7-Köprü	178
8-Taze fidan	178
9-Zincir	178
m-Muska:	179
n-Müsvedde:	179
o-Satır:	180
aa-Umumi Olarak Satır	180
bb-Satır İle İlgili Benzetmeler	181
1-Dağ	181
2-Dalga	181
3-Hurma salkımı	181
4-Kafile	181
5-Kanat	182
6-Kaş	182
7-Kılıç	182
8-Liva	183
9-Merdiven	183
10-Nakş-ı hayal	183
11-Nil-i revan	183
12-Saç	184
13-Sûret-i şekvâ	184
ö-Sure:	184
p-Şiir:	185
aa-Umumi Olarak Şiir	185
bb-Şiir İle İlgili Benzetmeler	185
1-Ateş	186
2-Bülbül	186
3-Deniz	186
4-Doğan	187
5-Efsun	187
6-Gedâ-yı ışk	188
7-Gelin	188
8-Gevher-i şemşîr-i zebân	188
9-Gıdâ-yı ruh	188
10-Gözyaşı	188

11-Hayat Âbı	189
12-İnci	189
13-İnsan	189
14-Mîve-i şâh-ı vücud	190
15-Mülk	190
16-Papağan	191
17-Pervin	191
18-Şarab-ı nâb	191
19-Tûr-ı Mûsâ	192
20-Yaka	192
21-Yeniçeri	192
22-Yusuf	192

C-Yazılı Eserlerin Bir Parçası Olan Veya Onlarda

ullanılan Unsurlar:	193
a-Cedvel:	193
aa-Umumi Olarak Cedvel	193
bb-Cedvel İle İlgili Benzetmeler	193
1-Mâî ridâ	193
2-Su	193
b-Cild:	194
aa-Umumi Olarak Cild	194
bb-Cild İle İlgili Benzetmeler	194
1-Elbise	194
2-Kafes-i muteber	194
3-Kanat	195
4-Kapı	195
c-Satır arası:	195
ç-Tuğra:	195
aa-Umumi Olarak Tuğra	195
bb-Tuğra İle İlgili Benzetmeler	196
1-Ay	196
2-Kaş	196
d-Yazı:	196
aa-Umumi Olarak Yazı	196
bb-Yazı İle İlgili Benzetmeler	197
1-Ayva tüyü	197
2-Benefşezar	197
3-Câhil	197

4-Çemen	198
5-Elin gölgesi	198
6-Gözbebeği	198
7-Göz nuru	198
8-Gözyaşı	199
9-İnsan	199
10-Kadir Gecesi	199
11-Karınca leşkeri	199
12-Kaş	199
13-Kın	200
14-Kuhl-i İsfahan	200
15-Örtü	200
16-Sevdâ	200
17-Sürûr-ı sine	201
18-Şamî zırh	201
19-Tûbâ'nın gölgesi	201
20-Zincir	201
D-Harfler, İşâretler ve Rakamlar:	201
a-Ayn:	202
b-Cim:	202
aa-Umumi Olarak Cim	202
bb-Cim İle İlgili Benzetmeler	202
1-Ecel	202
2-Mecaz	202
3-Zülf	202
c-Daire:	203
ç-Dal:	203
aa-Umumi Olarak Dal	203
bb-Dal İle İlgili Benzetmeler	203
1-Boy	203
2-Delil	203
3-Gökyüzü	203
4-Hilal	204
5-Menekşe	204
6-Nal	204
7-Na'lçe izleri	204
8-Niyâz ehli	204
9-Yokluk	205

d-Elif:	205
aa-Umumi Olarak Elif	205
bb-Elif İle İlgili Benzetmeler	206
1-Âzâde	206
2-Boy	206
3-Çemen	206
4-İnsan	206
5-Karanfil	207
6-Köprü	207
7-Livâ	207
8-Mızrak	207
9-Minâre	207
10-Serdar	208
11-Serv	208
12-Şâhit	208
13-Yara	208
14-Yol	209
e-Fetha:	209
aa-Umumi Olarak Fetha	209
bb-Fetha İle İlgili Benzetmeler	209
1-Dâvâ	209
2-Kaş	209
3-Kılıç	210
4-Söz	210
f-Ha:	210
g-Harfler:	210
aa-Umumi Olarak Harfler	210
bb-Harfler İle İlgili Benzetmeler	210
1-Câm-ı mey-i manevî	210
2-Yemen Arapları	211
ğ-He:	211
h-Kaf:	211
ı-Kef:	211
i-Kesre:	212
j-Lam:	212
aa-Umumi Olarak Lam	212
bb-Lam İle İlgili Benzetmeler	212
1-Boy	212

2-Çapa	213
3-Çengel	213
4-Diken	213
5-Hilâl	213
k-Lamelif:	213
aa-Umumi Olarak Lamelif	213
bb-Lamelif İle İlgili Benzetmeler	214
1-Makas	214
2-Örtü	214
3-Yokluk kapısı	214
l-Med:	214
m-Mim:	215
aa-Umumi Olarak Mim	215
bb-Mim İle İlgili Benzetmeler	215
1-Ağız	215
2-İnsan	216
3-Pencere	216
n-Nokta:	216
aa-Umumi Olarak Nokta	216
bb-Nokta İle İlgili Benzetmeler	217
1-Ağız	217
2-Ben	217
3-Damla	217
4-Dünya	217
5-Vücut	218
o-Nun:	218
aa-Umumi Olarak Nun	218
bb-Nun İle İlgili Benzetmeler	218
1-Kaş	218
2-Maşraba	218
ö-Ra:	218
aa-Umumi Olarak Ra	218
bb-Ra İle İlgili Benzetmeler	219
1-Kaş	219
2-Mihrab	219
3-Vücut	219
p-Sad:	219
r-Sıfır:	220

s-Sin:	.220
ş-Vav:	.220
t-Ya:	.220
u-Zamme:	.221
ü-Zel:	.221
V-SAVAŞ ÂLET VE MALZEMELERİ:	
A-Silahlar:	.222
a-Bıçak:	.222
b-Gürz:	.222
aa-Umumi Olarak Gürz	.222
bb-Gürz İle İlgili Benzetmeler	.223
1-Dört Halife sevgisi	.223
2-Menekşe	.223
3-Zamme	.223
c-Hançer:	.223
aa-Umumi Olarak Hançer	.223
bb-Hançer İle İlgili Benzetmeler	.224
1-Engel, rakip	.224
2-Hilal	.224
3-Su	.224
ç-Kılıç:	.225
aa-Umumi Olarak Kılıç	.225
bb-Kılıç İle İlgili Benzetmeler	.228
1-Âb-ı Hayat, Âb-ı revân	.228
2-Âh, dūd-ı âh	.228
3-Altun oluk	.228
4-Ateş	.229
5-Ayna	.229
6-Ayrılık	.230
7-Bakış	.230
8-Belâ	.230
9-Cefâ	.231
10-Çevgân	.231
11-Dest-i merhaba	.231
12-Dil	.231
13-Dünya	.232
14-Ecel	.232
15-Ekmek	.232

16-Fesad ehli	232
17-Fetha	232
18-Fetvâ	233
19-Gam	233
20-Güneş, güneş ışığı	234
21-Hilal	234
22-Hisar	235
23-Hükm	236
24-Hüner	236
25-İki parmak	236
26-İnsan	236
27-Kaş	237
28-Kaza seli	237
29-Kol kanat	238
30-Lamelif	238
31-Livâ	238
32-Meriç ve Tunca	239
33-Mısra	239
34-Öfke	239
35-Rakip	239
36-Satır	240
37-Sedd-i hadîd	240
38-Sis	240
39-Sûsen	240
40-Şeriat	241
41-Şimşek	241
42-Tufan	241
43-Turunç	241
44-Yokluk kadehi	242
45-Yüz	242
d-Mızrak:	242
aa-Umumi Olarak Mızrak	242
bb-Mızrak İle İlgili Benzetmeler	243
1-Ardıç	243
2-Diken	243
3-Elif	243
4-Serv	243
e-Ok:	244

aa-Umumi Olarak Ok	244
bb-Ok ile İlgili Benzetmeler	245
1-Açlık	245
2-Âh	245
3-Âsâ	246
4-Ayrılık	246
5-Bakış	246
6-Belâ	247
7-Can	247
8-Cefâ	247
9-Devlet nişanı	247
10-Diken	247
11-Dua	248
12-Elem	248
13-Gam	248
14-Gazab	248
15-Günah	248
16-Hevayî fişek	249
17-Himmet	249
18-Hür-ı cinân	249
19-İnsan	249
20-İsyan	250
21-Kalem	250
22-Kaza	251
23-Kıl	251
24-Kış soğuşu	251
25-Kirpik	251
26-Kol kanat	251
27-Kuş	252
28-Lâle	252
29-Mektup	252
30-Mum	252
31-Ney	253
32-Parmak	253
33-Peyk	253
34-Riyâ	254
35-Serv-i hırâman	254
36-Şimşek	254

37-Vefâ	254
f-Peykân:	255
aa-Umumi Olarak Peykân	255
bb-Peykân ile İlgili Benzetmeler	255
1-Dil	255
2-Gamze	255
3-Kâsıdân-ı dilrübâ	255
4-Lâle	256
5-Su	256
6-Yağmur	256
7-Yıldız	256
g-Teber:	257
aa-Umumi Olarak Teber	257
bb-Teber ile İlgili Benzetmeler	257
1-Diken	257
2-Peyk-i kazâ	257
ğ-Top:	257
aa-Umumi Olarak Top	257
bb-Top ile İlgili Benzetmeler	257
1-Havâdis	257
2-Zebâni	258
h-Tüfek:	258
aa-Umumi Olarak Tüfek	258
bb-Tüfek ile İlgili Benzetmeler	258
1-Âsâ	258
2-Kazâ-yı âsumân	258
3-Zebâni	259
ı-Yay:	259
aa-Umumi Olarak Yay	259
bb-Yay ile İlgili Benzetmeler	260
1-Açlık	260
2-Askerler	260
3-Âşık	260
4-Çeng	261
5-Düşman	261
6-Gam	261
7-Gökyüzü	261
8-Kapıcı	262

9-Kaş	262
10-Kazâ	263
11-Lutf	263
12-Yüz	263
B-Savunma Maksadı İle Kullanılan Malzemeler	263
a-Kalkan:	263
aa-Umumi Olarak Kalkan	263
bb-Kalkan İle İlgili Benzetmeler	263
1-Ekmek	263
2-Gökyüzü	264
3-Gül	264
4-Kubbe	265
5-Sîne	265
b-Miğfer:	265
aa-Umumi Olarak Miğfer	265
bb-Miğfer İle İlgili Benzetmeler	266
1-Alem	266
2-Gökyüzü	266
3-Güneş	266
c-Zırh:	266
aa-Umumi Olarak Zırh	266
bb-Zırh İle İlgili Benzetmeler	267
1-Dalga	267
2-Demirden dağ	268
3-Gökyüzü	268
4-Hızır-ı çemen	268
5-Kıyı	268
6-Timsah	268
7-Yazı	269
C-Diğer Malzemeler:	269
a-Çadır:	269
aa-Umumi Olarak Çadır	269
bb-Çadır İle İlgili Benzetmeler	270
1-Gökyüzü	270
2-Güneş	270
3-İki başlı ejderha	270
4-Karlı dağ	271
5-Kırmızı gül	271

6-Örümcek ağı	271
7-Yıldız	272
b-Fişek:	272
aa-Umumi Olarak Fişek	272
bb-Fişek İle İlgili Benzetmeler	272
1-Dilâver-i alevî	272
2-Ejderha	272
3-Mum	273
4-Zer-efşân-ı işret-i şahî	273
c-Gez:	273
ç-Kın:	273
aa-Umumi Olarak Kın	273
bb-Kın İle İlgili Benzetmeler	274
1-Karanlık	274
2-Tac u kabâ	274
3-Toprak	274
4-Yazı	274
d-Kiriş:	274
e-Livâ:	275
aa-Umumi Olarak Livâ	275
bb-Livâ İle İlgili Benzetmeler	276
1-Ardıç ağacı	276
2-Âsâ	276
3-Asker	277
4-Ateş-i süzân	277
5-Ayna	278
6-Bismillah satırı	278
7-Boy	278
8-Cur'a	278
9-Çeng	279
10-Çiçek	279
11-Dilber	279
12-Doğan	279
13-Duâ	280
14-Ejderhâ	280
15-Elif	280
16-Figan	280
17-Gonca,gül	281

18-Gökyüzü	281
19-Gündüz	281
20-Güneş	282
21-Hûrî	283
22-Hz.Eyyüb-i Ensârî	283
23-Hz.Muhammed	283
24-Kul	284
25-Mıstar	284
26-Minâre	284
27-Minber	284
28-Mum	285
29-Rehber	285
30-Rıdvan	285
31-Serv	285
32-Sidretü'l-â'lâ	286
33-Sultan-ı bahr u ber	286
34-Sütun	286
35-Şehâdet parmağı	286
36-Şemsî dülbend	287
37-Tac	287
38-Tavus-ı Cennet-âşiyân	287
39-Zülfikâr	287
ğ-Nişan:	288
aa-Umumi Olarak Nişan	288
bb-Nişan İle İlgili Benzetmeler	288
1-Âşık	288
2-Câhil	289
3-Cevr oku	289
4-Dergeh-i âlî	289
5-Hizmet	289
6-Hz.Bilâl	290
7-İnsan	290
8-Kemik	290
9-Külâh-ı mâh-ı felek	290
10-Maksud,murad	290
11-Mezar taşı	290
12-Yara	291
h-Taç:	291

aa-Umumi Olarak Taç	291
bb-Taç İle İlgili Benzetmeler . . .	292
1-Âh-1 âteş-âlud	292
2-Alçakgönüllü insan	292
3-Ay	292
4-Ayak toprağı	292
5-Esbâb-1 riya	293
6-Gökyüzü	293
7-Güneş	293
8-Kılıf	293
9-Kubbe	293
10-Lâle	294
11-Le amrük	294
12-Livâ	294
13-Nur	294
14-Saadet	295
15-Unvan	295
16-Yıldız	295
1-Taht:	295
aa-Umumi Olarak Taht	295
bb-Taht İle İlgili Benzetmeler . . .	296
1-Cehennem ateşi	296
2-Gökyüzü	296
3-Gönül	297
4-Hazan yaprağı	297
5-Vücut	297
i-Tirkeş:	297
j-Tuğ:	298
aa-Umumi Olarak Tuğ	298
bb-Tuğ İle İlgili Benzetmeler . . .	298
1-Gece	298
2-Gemi	298
3-Hızr-1 hâzır	299
4-Hümâ	299
5-Kâkül-i mutarrâ	299
6-Pîr	299
VI-MUSİKÎ ÂLETLERİ:	
A-Nefesli Sazlar:	300

a-Nefir:		300
b-Ney:		300
aa-Umumi Olarak Ney		300
bb-Ney İle İlgili Benzetmeler		301
1-Figan		301
2-İnsan		302
3-Kalem		302
4-Mektup		303
c-Zurna:		303
B-Telli Sazlar:		303
a-Çeng:		303
aa-Umumi Olarak Çeng		303
bb-Çeng İle İlgili Benzetmeler		304
1-Belâ elinin yayı		304
2-Demir kafes		304
3-İnsan		305
4-Livâ-yı şeytan		305
5-Papağan		305
6-Zincir		305
b-Kemânçe:		305
c-Kemâne:		306
ç-Rebâb:		306
d-Saz:		306
aa-Umumi Olarak Saz		306
bb-Saz İle İlgili Benzetmeler		307
1-Beniz		307
2-Beyan		307
3-Şeytanın evi		307
e-Tanbur:		307
f-Ud:		308
C-Vurmali Sazlar:		308
a-Çegâne:		308
b-Davul:		308
aa-Umumi Olarak Davul		308
bb-Davul İle İlgili Benzetmeler		309
1-Âh		309
2-Âşık		309
c-Def:		309

ç-Kös:	310
aa-Umumi Olarak Kös	310
bb-Kös İle İlgili Benzetmeler . . .	310
1-Arslan	310
2-Gök gürültüsü	311
d-Nakkâre:	311
VII-GİYİM-KUŞAM:	
A-Giyecek İmâlinde Kullanılan Kumaşlar: . .	312
a-Altunlu benek:	312
b-Atlas:	312
aa-Umumi Olarak Atlas	312
bb-Atlas İle İlgili Benzetmeler . .	312
1-Felek	312
2-Gül	313
3-Şafak	313
4-Zülf-i mutarra	313
c-Fûta:	314
ç-Hâre:	315
d-İpek:	315
e-Serâser:	316
f-Şal:	316
g-Vâlâ:	316
ğ-Zerbeft:	317
B-Giyim Eşyaları:	317
a-Abâ:	317
aa-Umumi Olarak Abâ	317
bb-Abâ İle İlgili Benzetmeler . . .	319
1-Ağaç kabuğu	319
2-Tırtıl otlamış çemen	319
3-Çöl	320
4-Gece	320
b-Cübbe:	320
c-Elbise:	321
aa-Umumi Olarak Elbise	321
bb-Elbise İlgili Benzetmeler . . .	323
1-Ağaç yaprağı	323
2-Âh dumanı	324
3-Ak sancak	324

4-Ateş	324
5-Badem çiçeği	324
6-Deniz	325
7-Esbâb-ı riya	325
8-Fahr	325
9-Gaflet	325
10-Gökyüzü	326
11-Gül	326
12-Güneş ışıkları	326
13-Hile	327
14-Güzel nâme	327
15-Kâbe örtüsü	327
16-Kadir Gecesi	328
17-Kan, kanlı gözyaşı	328
18-Kaplan postu	328
19-Kılıf	329
20-Lâle yaprağı	329
21-Nil	329
22-Papağan tüyü	329
23-Rûz-ı şâdi	329
24-Şafak	330
25-Şarap	330
26-Ten	330
27-Yâsemin	330
28-Yeşillik	330
ç-Gömlek:	331
aa-Umumi Olarak Gömlek	331
bb-Gömlek ile ilgili Benzetmeler	331
1-Gül	331
2-Güneş ışığı	332
3-Sevgili	332
d-Hülle-i istebrak:	332
e-Ihram:	333
f-Kaftan:	333
aa-Umumi Olarak Kaftan	333
bb-Kaftan ile ilgili Benzetmeler	334
1-Gökyüzü	334
2-Gül yaprağı	334

3-Güneş ışıkları	334
4-İyi huy ve iyi kalp	334
5-Levlâke lemâ	334
g-Keçe:	335
ğ-Kefen:	335
aa-Umumi Olarak Kefen	335
bb-Kefen İle İlgili Benzetmeler . .	336
1-İhram	336
2-Sakal	336
h-Külâh:	336
aa-Umumi Olarak Külâh	336
bb-Külâh İle İlgili Benzetmeler . .	337
1-Hilal	337
2-Mum alevi	337
ı-Kürk:	337
i-Peçe:	338
aa-Umumi Olarak Peçe	338
bb-Peçe İle İlgili Benzetmeler . .	338
1-Âh	339
2-Bulut	339
3-Gözyaşı	339
4-Güzel sözler	339
5-İdrak	340
5-Rakip	340
7-Utanma	340
8-Vücut	340
9-Yazı	340
j-Sarık:	341
aa-Umumi Olarak Sarık	341
bb-Sarık İle İlgili Benzetmeler . .	342
1-Ak güvercin	342
2-Badem çiçeği	342
3-Bürc-i şeref	343
4-Dalga	343
5-Gökyüzü	343
6-Gül-i sefid	343
7-Güneş	344
8-Livâ	344

9-Nur	344
10-Papağan	345
11-Yeşil yaprak	345
k-Takke:	345
aa-Umumi Olarak Takke	345
bb-Takke ile ilgili Benzetmeler . .	346
1-Doğan	346
2-Kuş yuvası	346
3-Lâle	347
l-Üsküf:	347
aa-Umumi Olarak Üsküf	347
bb-Üsküf ile ilgili Benzetmeler . .	348
1-Alem	348
2-Altın kadeh	348
3-Ay	348
C-Giyeceklerin Bir Kısmını Teşkil Eden Veya Elbi-	
selerle Kullanılan Eşyâlar:	349
a-Düğme:	349
b-Etek:	349
aa-Umumi Olarak Etek	349
bb-Etek ile ilgili Benzetmeler . .	350
1-Adalet	350
2-Ayb	350
3-Deniz	351
4-Kavuşma	351
c-Kemer:	351
aa-Umumi Olarak Kemer	351
bb-Kemer ile ilgili Benzetmeler . .	351
1-İstanbul surları	351
2-Samanyolu	352
ç-Mest;çizme:	352
d-Nalçe:	352
aa-Umumi Olarak Nalçe:	352
bb-Nalçe ile ilgili Benzetmeler . .	353
1-Dal	353
2-Ra	353
e-Ridâ:	353
aa-Umumi Olarak Ridâ	353

bb-Ridâ ile İlgili Benzetmeler . . .	353
1-Âh dumanının aksi	353
2-Cedvel	354
3-Hâle	354
4-Lamelif	354
5-Minâre	354
6-Nil	354
7-Sakal	355
f-Sarık ucu:	355
aa-Umumi Olarak Sarık Ucu	355
bb-Sarık Ucu ile İlgili Benzetmeler	355
1-Elbise yırtıklarından sarkan pamuk:	
2-Güneş ışığı	355
g-Şal:	356
aa-Umumi Olarak Şal	356
bb-Şal ile İlgili Benzetmeler . . .	356
1-Kadir Gecesi	356
2-Kara	357
3-Sünbül	357
ğ-Yaka:	357
aa-Umumi Olarak Yaka	358
bb-Yaka ile İlgili Benzetmeler . .	358
1-Ağız	358
2-Kapı	358
3-Kitap	359
4-Sadef	359
5-Şâhit	359
6-Tür Dağı	359
7-Şiir	359
<u>İkinci Bölüm:YENİLEN İÇİLEN MADDELER:</u>	
A-Tatlılar:	361
a-Güllaç:	361
aa-Umumi Olarak Güllaç	361
bb-Güllaç ile İlgili Benzetmeler	361
1-Âlim	361
2-Bağrı yufka ehl-i şefkât . .	361
3-Ganîmet	362

4-Hamse-i Yahyâ	362
5-Miftâh-ı tabiat	362
b-Helva:	362
c-Şeker:	363
aa-Umumi Olarak Şeker	363
bb-Şeker İle İlgili Benzetmeler	363
1-Cefâ taşı	363
2-Dudak	363
3-Kuru ekmek	364
4-Medh	364
5-Mektup	364
6-Nazm	364
7-Söz	365
8-Tesellî	365
ç-Zerde:	365
B-Yemekler:	365
a-Aş:	365
b-Çörek:	366
c-Ekmek:	366
aa-Umumi Olarak Ekmek	366
bb-Ekmek İle İlgili Benzetmeler	367
1-Ay	367
2-Güneş	367
3-Kalkan	367
4-Kılıç	367
5-Şeker	368
ç-Kebap:	368
C-İçecekler:	368
a-Şarap:	368
aa-Umumi Olarak Şarap	368
bb-Şarap İle İlgili Benzetmeler	369
1-Âb-ı Hayvân	369
2-Aşk	370
3-Dolu, yağmur	370
4-Dudak, ağız	370
5-Gaflet	371
6-Göz	371
7-İlaç	372

8-İnsan	372
9-Kan	373
10-Kavuşma	373
11-Kevser	374
12-La'l	374
13-Libâs-ı gaflet	374
14-Naz	374
15-Şiir	375
16-Zelzele-i zillet	375
b-Şerbet:	375
D-Diğer Maddeler:	375
a-Gıda,nîmet:	375
b-Haşhaş tanesi,afyon:	376
aa-Umumi Olarak Haşhaş	376
bb-Haşhaş İle İlgili Benzetmeler	376
1-Cevr ü cefâ acıları	376
2-Yıldızlar	376
c-İlaç:	377
ç-Karabiber:.	377
d-Tuz:	377
e-Zehir:	377
<u>Üçüncü Bölüm:İNŞAÎ UNSURLAR:</u>	
A-Barınma İle İlgili İnşai Unsurlar:	379
a-Ev:	379
aa-Umumi Olarak Ev	379
bb-Ev İle İlgili Benzetmeler	380
1-Aşk	380
2-Beyt	381
3-Cennet	381
4-Dünya	381
5-Gönül	382
6-İrz	382
7-Sadef	383
8-Sazın gövdesi	383
9-Su kabarcığı	383
10-Süleyman'ın eşiği	383
11-Şi'r-i dilkeş	383
12-Vücut,can	384

b-İrem:	384
c-Kasr:	385
aa-Umumi Olarak Kasr	385
bb-Kasr İle İlgili Benzetmeler . . .	386
1-Divan	386
2-Gönül	386
3-Kadr	386
4-Mahabbet	386
5-Ölüm	387
6-Şer'	387
7-Vücut	387
8-Yıldız	387
ç-Kulübe:	387
d-Saray:	388
aa-Umumi Olarak Saray	388
bb-Saray İle İlgili Benzetmeler . .	388
1-Cennet	388
2-Dünya	388
3-Gönül	389
4-Kavuşma	389
5-Şive	390
6-Ten	390
B-Dîni Yapılar:	390
a-Cami:	390
aa-Umumi Olarak Cami	390
bb-Cami İle İlgili Benzetmeler . .	391
1-Aşık	391
2-Beytu'llah-ı sâni	391
3-Gökyüzü	391
4-Makâm-ı asfiyâ	391
5-Yüz	391
b-Kâbe:	392
aa-Umumi Olarak Kâbe	392
bb-Kâbe İle İlgili Benzetmeler . .	392
1-Ben	393
2-Bezmgâh	393
3-Can	393
4-Dag-ı siyah	394

5-Dîvân	394
6-Eşik	394
7-Gönül	394
8-İnsan	395
9-Kapı	395
10-Mıknatıs	396
11-Nişan-ı hûb	396
12-Yüz	396
c-Kilise:	396
aa-Umumi Olarak Kilise	396
bb-Kilise İlgili Benzetmeler	397
1-Gökyüzü	397
2-Gönül	397
ç-Mescid:	397
aa-Umumi Olarak Mescid	397
bb-Mescid İle İlgili Benzetmeler	398
1-Cemiyet-i adem denizi	398
2-Hak Dîvânı	398
3-İnsan	398
4-Kafes	399
5-Nalçe izleri	399
6-Sâlik	399
7-Sevgilinin köyü	399
d-Mescid-i Aksâ:	300
C-İş ve Ticaret Hayatı İle İlgili İnşâî Unsurlar:	
	400
a-Bozahâne:	400
b-Değirmen:	400
c-Dükkan:	401
ç-Fırın:	401
d-Meyhâne:	401
e-Pazar:	402
D-Sağlık ve Temizlik İle İlgili İnşâî Unsurlar:	
	402
a-Çeşme:	402
aa-Umumi Olarak Çeşme	402
bb-Çeşme İle İlgili Benzetmeler	402
1-Ağız	403

2-Dudak	403
3-İnsan	403
4-Selsebil-i musaffa	403
b-Hamam:	403
aa-Umumi Olarak Hamam	403
bb-Hamam İle İlgili Benzetmeler	404
1-Âşık-ı dil-haste	404
2-Mahşer yeri	404
c-Hastahâne:	405
ç-Havuz:	405
d-Kuyu:	405
aa-Umumi Olarak Kuyu	405
bb-Kuyu İle İlgili Benzetmeler	405
1-Çene çukuru	405
2-Mezar	406
E-Korunma İle İlgili İnşai Unsurlar:	406
a-Kale:	406
aa-Umumi Olarak Kale	406
bb-Kale İle İlgili Benzetmeler	406
1-Cism	406
2-İnkâr	407
3-Karga yuvası	407
4-Şahinler yeri	407
5-Şeriat	407
6-Yüzük	408
b-Sed:	408
aa-Umumi Olarak Sed	408
bb-Sed İle İlgili Benzetmeler	408
1-Ağyâr	408
2-Gözyaşı	408
3-İslâm askerleri	408
4-Yasaklar	409
c-Sur:	409
aa-Umumi Olarak Sur	409
bb-Sur İle İlgili Benzetmeler	409
1-Gümüş kemer	409
2-Hâle	409
F-Binâların Parçası Veya Tamamlayıcısı Durumunda	

Olan İnşâî Unsurlar:	409
a-Altın Oluk:	409
b-Ayakkabılık:	410
c-Beden:	410
aa-Umumi Olarak Beden	410
bb-Beden İle İlgili Benzetmeler . .	411
1-Dişler	411
2-Ten	411
ç-Burç:	411
aa-Umumi Olarak Burç	411
bb-Burç İle İlgili Benzetmeler . .	412
1-Adâlet	412
2-Beden	412
3-Dülbend	412
4-Evliyâ	412
5-Risâlet	413
6-Yüz	413
d-Cam:	413
e-Dış kısım:	413
f-Direk:	414
aa-Umumi Olarak Direk	414
bb-Direk İle İlgili Benzetmeler . .	414
1-Âh dumanı	414
2-Livâ	414
3-Mennân, Hannân	414
4-Minâre	414
g-Dolap:	415
ğ-Duvar:	415
h-Eşik:	416
aa-Umumi Olarak Eşik	416
bb-Eşik İle İlgili Benzetmeler . .	416
1-Cennet	416
2-Gökyüzü	417
3-Kâbe	417
4-Mesned ü mevâ	417
5-Samanyolu	417
6-Taş	417
7-Tur Dağı	418

8-Yatak	418
ı-Hacerü'l-esved:	418
i-Halâ:	418
j-Harem:	419
aa-Umumi Olarak Harem	419
bb-Harem ile ilgili Benzetmeler	419
1-Ayn-ı Kabe-i alem	419
2-Hatır	419
k-Hisar:	419
aa-Umumi Olarak Hisar	419
bb-Hisar ile ilgili Benzetmeler	419
1-Âşığın kalbi	419
2-Hâle	420
3-Kılıç	420
l-İç kısım:	420
m-Kapı:	420
aa-Umumi Olarak Kapı	420
bb-Kapı ile ilgili Benzetmeler	422
1-Adâlet	422
2-Ağız	422
3-Arş-ı azîm	422
4-At izi	423
5-Cami	423
6-Cild-i müselleme	423
7-Göz	423
8-Güneş	423
9-Kâbe	424
10-Kitâb-ı Esrâr	424
11-Kuş	424
12-Maşrık-ı horşid-i nûr-ı Yezdân	424
13-Mihrab	424
14-Sığınılacak yer	425
15-Yaka	425
n-Kemer:	425
aa-Umumi Olarak Kemer	425
bb-Kemer ile ilgili Benzetmeler	425
1-Beli bükülmüş insan	425

2-Deve katarı	426
3-Gökyüzü	426
4-Kaş	426
5-Yağmur bulutu	426
o-Köşe:	427
ö-Kubbe:	427
aa-Umumi Olarak Kubbe	427
bb-Kubbe İle İlgili Benzetmeler	428
1-Çarhî kalkan	428
2-Dokuz tolga	428
3-Gökyüzü	428
4-Hazırcevap insan	428
5-Su kabarcığı	429
6-Taç	429
7-Yelken	429
p-Kürsü:	430
aa-Umumi Olarak Kürsü	430
bb-Kürsü İle İlgili Benzetmeler	430
1-Arş-1 muallâ	430
2-Yuva	430
r-Mihrab:	430
aa-Umumi Olarak Mihrab	430
bb-Mihrab İle İlgili Benzetmeler	430
1-Ayak izi	430
2-Kapı	431
3-Kaş	431
s-Merdiven:	432
aa-Umumi Olarak Merdiven	432
bb-Merdiven İle İlgili Benzetmeler	432
1-Elbisenin yırtıkları	432
2-Felekler	432
3-Sakal	432
4-Satırlar	433
5-Sîne kemikleri	433
ş-Minâre:	433
aa-Umumi Olarak Minâre	433
bb-Minâre İle İlgili Benzetmeler	433
1-Direk	433

2-El	434
3-İnsan	434
4-Mektup	435
t-Minber:	435
u-Musallâ:	435
ü-Mutfak:	435
v-Ocak:	436
y-Pencere:	436
aa-Umumi Olarak Pencere	436
bb-Pencere İle İlgili Benzetmeler .	436
1-Cemâl-i hûb	436
2-Göz	436
3-Yara	437
4-Yıldız	437
G-Diğer İnşâî Unsurlar:	437
a-Anbar:	437
b-Bendehâne:	438
c-Bezmgâh:	438
ç-Gamhâne, Gam bârgâhı:	438
d-İmâret:	438
e-Kârhâne:	439
f-Köprü:	439
aa-Umumi Olarak Köprü	439
bb-Köprü İle İlgili Benzetmeler . .	439
1-Âşık-ı dîvâne	439
2-Ejderhâ	440
3-Elif	440
4-Kol kanat	440
5-Mısra	440
6-Mıstar	440
7-Samanyolu	441
8-Seccâde	441
9-Suya atılan iyilik	441
g-Köy:	441
ğ-Mezar:	442
aa-Umumi Olarak Mezar	442
bb-Mezar İle İlgili Benzetmeler . .	442
1-İbret-nümâ	442

2-Kuyu	442
3-Perdedâr	443
h-Mihnethâne:	443
1-Sohbetgâh:	443
i-Şehir:	443
aa-Umumi Olarak Şehir	443
bb-Şehir İle İlgili Benzetmeler	444
1-Akıl	444
2-Dîvân	444
3-Gönül	444
4-Ten	445
j-Tekke:	445
aa-Umumi Olarak Tekke	445
bb-Tekke İle İlgili Benzetmeler	445
1-Dünya	445
2-Mihr ü mahabbet	445
k-Temâşâgâh:	446
1-Türbe:	446
m-Ülke:	446
n-Vakıf:	446
o-Zindan:	447
aa-Umumi Olarak Zindan	447
bb-Zindan İle İlgili Benzetmeler	447
1-Ağız	447
2-Çene çukuru	447
3-Dünya	448
4-Gül	448
5-Vücut	448
ö-Ziyâretgâh:	448
Ğ-İnşâî Unsurların Durumunu Belirten Kelimeler:	
	449
a-Mâmur:	449
b-Vîrâne:	449
aa-Umumi Olarak Vîrâne	449
bb-Vîrâne İle İlgili Benzetmeler	450
1-Dünya	450
2-Gönül	450
3-Vücut	450

4-Zâhir	450
<u>Dördüncü Bölüm:NAKİL VÂSİTALARI:</u>	
A-Deniz Nakil Vâsıtaları:	451
a-Donanma:	451
aa-Umumi Olarak Donanma	451
bb-Donanma İle İlgili Benzetmeler	451
1-Çemendeki çiçekler	451
2-Yazı	451
b-Firkate:	452
c-Gemi:	452
aa-Umumi Olarak Gemi	452
bb-Gemi İle İlgili Benzetmeler	453
1-Cami	453
2-Koçu:	453
3-Nefs	453
4-Sadef	453
5-Tuğ	454
6-Vücut	454
ç-Kalyete:	454
d-Kayık:	454
aa-Umumi Olarak Kayık	454
bb-Kayık İle İlgili Benzetmeler	455
1-Göz	455
2-Vücut	455
e-Mavna:	455
B-Kara Taşıma Araçları:	455
a-Koçu:	455
aa-Umumi Olarak Koçu	455
bb-Koçu İle İlgili Benzetmeler	456
1-Arslan	456
2-Fil	456
3-Kara yerin gemisi	456
4-Pehlivan	457
5-Yuva	457
C-Nakil Vâsıtalarının Parçası Olan Veya Onlarla Birlikte Kullanılan Unsurlar:	457
a-Çapa:	457
b-Dümen:	458

c-Pusula:	458
aa-Umumi Olarak Pusula	.458
bb-Pusula İlgili Benzetmeler	.458
1-Din emirleri	.458
2-Göz	458
ç-Yelken:	459
aa-Umumi Olarak Yelken	.459
bb-Yelken İle İlgili Benzetmeler	.459
1-Kubbe	459
2-Sakal	459
3-Sonbahar yaprağı	.459
Sonuç	.461
Bibliyografya	.467
Sistemik İndeks	.470

ÖNSÖZ

Kültür varlıklarımız içinde önemli bir yer tutan Dîvân Edebiyatı konusundaki çalışmalar genellikle edebiyat tarihi araştırmaları ve metin neşri şeklinde olmuştur. Elbette çok gerekli olan bu araştırmaları daha ileri seviyeye vardiuran metin tahlili incelemeleri de bu edebiyat ve eski kültürümüz hakkında daha geniş ve doğru bilgiler edinmemiz için gereklidir.

"Bugünkü dünyamızdan gittikçe uzaklaşan ve bize yabancılaşan"(1) divan şairlerimizin iç dünyaları ile ilgili olarak geleceğe ışık tutan incelemeler Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan ile başlamış ve onu takip eden aynı yoldaki çalışmalar(2) klasik edebiyatımıza yeni bir bakış açısının ilk örnekleri olmuştur. Fakat "yedyüz seneye yakın bir zaman içinde"(3) ortaya konulan çok miktarda eser karşısında sayıca az olan bu çalışmaların devam etmesi, bize zengin bir kültür mirası bırakan atalarımıza karşı minnet borcumuzdur. Bu, millet olarak varlığımızın devamı için kültür birikimimizin gelecek nesillere ulaştırılmasına da yardımcı olacaktır.

(1) Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara, 1973, sayfa 3

(2) Şimdiye kadar yapılan metin tahlili çalışmaları şunlardır:

Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Dîvanı'nı Tetkik, İstanbul, 1964; Mehmet Çavuşoğlu, Necâtî Bey Dîvanı Tahlili, İstanbul, 1971; Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara, 1973; Cemal Kurnaz, Yahya Bey Dîvanı'nda Kozmik Unsurlar, Ankara, 1981 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); M. Nejat Sefercioğlu, Fuzûlî Dîvanı'nda Sevgilinin Fizikî Yapısıyla İlgili Özellikler, Ankara, 1981 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Rıdvan Uzel, Nev'î Dîvanı'nda Bitkiler, Ankara, 1981, (Hacettepe Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı Tahli-

Eiz de sanatın her alanında bugün bile hayranlık uyandıran eserlerin meydana getirildiği XVI. yüzyıldan bir örnek alıp "Yahyâ Bey Dîvânı'nda Maddî Kültür Unsurları" adlı incelememizle millîkültürümüzün tam manasıyla gün ışığına çıkartılıp geleceğe aktarılmasına katkıda bulunmaya çalıştık.

Çalışma sahamız olarak Yahyâ Bey'i seçmemizde onun, "devrinde çok ilgi görmüş, edebiyat çevrelerinde daima adı anılmış bir şair"(4) olması yanında, divanının Mehmed Çavuşoğlu tarafından tenkidli basımının yayınlanması ve 2 numaralı dipnotta belirttiğimiz gibi divanla ilgili olarak üç değişik yönden metin tahlili incelemesinin yapılmış olması da etkili oldu.

İmparatorluk dönemimiz ile ilgili her konuda değerli bilgiler bulabileceğimiz, göz kamaştırarak birer hazine kıymetinde eserlerden meydana geldiği halde Dîvan Edebiyatı'na yeterince ilgi duyulmasını engelleyici peşin hükümlü iddialar bulunduğu için bu çalışmamızla dîvan şairinin içinde yaşadığı çevre ile ilişkilerini inceledik. Böylece Dîvan Edebiyatı'nın "bir sınıf edebiyatı ve istifade edilmesi herkesin harcı olmayan bir gizli ilim"(5) olup olmadığını ortaya koymak istedik.

li, Ankara, 1984 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış doktora tezi); Ahmet Mermer, Taşlıcalı Yahyâ Beğ Dîvanı'nda Nebatlar, Ankara, 1985 (Gazi Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Mustafa Tatçı, Hayretî Dîvanı'nda Din ve Tasavvuf, Ankara, 1985 (Gazi Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Mehmet Temizkan, Hayretî Dîvanı'nda Âşık, Ankara, 1986 (Gazi Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Mehmet Sarı, Hayretî Dîvanı'nda Maddî Kültür, Ankara, 1986 (Gazi Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Mustafa Sütçü, Kadı Burhaneddin Dîvanı'nda Maddî Kültür, İstanbul, 1986 (Marmara Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Nihat Öztoprak, Hayretî Dîvanı'nda Bitkiler, İstanbul, 1986 (Marmara Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Sabahat Güler, Fuzûlî Dîvanı'nda Kozmik Unsurlar, İstanbul, 1986 (Marmara Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Yavuz Demir, Taşlıcalı Yahya Bey Dîvanı'nda Sevgili ve Sevgiliye Ait Fizikî Unsurlar, Ankara,

Dîvânla ilgili sadece maddî kültür unsurları ile sınırlandırdığımız metin tahlilinin diğer yönleri ile başka araştırmacılar tarafından incelenmesi, şair hakkında daha objektif değerlendirmeler yapılmasına imkan verecektir.

Bu çalışmamızda Mehmed Çavuşoğlu'nun yayınladığı Yahyâ Bey Dîvânı'nı esas aldık. Yahyâ Bey'in hayatı ile ilgili özet bir bilginin eserin başında yer almasının uygun olacağını düşündük.

İncelememize, belirlediğimiz ana başlıklar çerçevesinde Dîvan'ı dikkatle tarayıp fişleyerek başladık. Daha sonra alt başlıklar halinde tasnif ettiğimiz konularla ilgili umumî bilgiler, benzetmeler ve örnek beyitler sunduk. Eser sonunda herhangi bir konuyu daha etraflı incelemek isteyeceklere yardımcı olmak maksadı ile sistematik indeks yer almaktadır.

Gerek metin gerekse indeks kısmındaki beyit ve sayfa numaraları Dîvan'ın tenkidli basımına göredir. Beyit ve sayfa numaraları verirken yer ve zaman tasarrufu gayesi ile bazı kısaltmalar yaptık. Buna göre (D) Dîbâce, (K) Kaşîde, (M) Musammat, (Ş) Şehrengîz, (G) Gazel, (MK) Mukatta ve (S) Sayfa demektir. (S) harfinden sonraki rakamlar sayfa numarası, diğer harflerden sonraki rakamlar beyit numarasıdır. Musammatlarda (M) harfinden sonraki Roma rakamları bend numarasını gösterir.

Çalışmalarımız sırasında başvurduğumuz eserlerden yaptığımız alıntıları dipnotlarda gösterdik. Bibliyografyada ise dipnotlarda yer alan eser adları ile birlikte kendilerinden dolayı olarak faydalandığımız eserler de bulunmaktadır.

Tezimi yöneten, titizlik ve sabırla bana yardımcı olan Hocam Doç. Dr. Nejat Sefercioğlu'ya teşekkür ederim.

1986 (Gazi Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Ahmet Arı, Hayretî Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikler, Ankara, 1987 (Gazi Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); Cemal Kurnaz, Hayalî Bey Dîvânı Tahlili, Ankara 1987; Nahid Aybet, Fuzûlî Dîvânı nda Maddî Kültür, İstanbul, 1987 (Marmara Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi); H. Feridun Güven, Hayretî Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar, Ankara, 1988 (Gazi Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi)

YAHYÂ BEY KİMDİR ?

"Onaltıncı yüzyılda yaşamış, dört padişah devri görmüş, dîvan ve hamse sahibi bir şair olup, dîvan şiiri denilen klasik şiirimizin önde gelen temsilcilerindendir. Arnavutluğun soylu Dukagin ailesindendir. Divanında ve hamsesinde "sengistandan, taşlıktan, taşlı yerden" koptuğunu söylemesinden olsa gerek "Taşlıcalı" diye anılagelmiştir. Devşirme olarak alınıp Acemi Oğlanlar Ocağı'na getirildi.

Eserlerinde de kendisinin doğrudan doğruya yeniçeri ocağına alındığını ima eden bir ifade vardır. Acemi Oğlanlar Ocağı'nda ilim ve sanata karşı aşırı alaka duymasıyla kendisini belli etti. Kapıya çıkıncaya yani yeniçeri oluncaya kadar, adını bilmediğimiz bir odabaşının himmeti ve kendisinin gayreti ile o zaman için gerekli olan eğitim ve öğretim kademelerinden geçti. Yeniçeri Ocağına girince o sırada ocağın kâtibi olan Şihâbeddin Bey'e çırak oldu. Bu zâtın himâyesi altında, yeniçerilerin mecbur olduğu hizmetlerden alıkonulmakla, sanat ve edebiyat adamlarıyla düşüp kalkmaya vakit buldu. Sonra bölüğe çıkarak nice seferlere katılıp yababaş rütbesine erişti.

Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta geçişinden itibaren âlimlerin ve şâirlerin sohbetlerine dâhil olmak suretiyle şöhreti yayılmaya başladı. Kitâb-ı Usûl adlı mesnevîsinde Kemalpaşaoğlu'ndan ders okuduğunu söylediğine ve Gencîne-i Râz adlı mesnevîsinde Kadri Efendi'den "üstâdım" diye bahsettiğine göre bu ikisi ve bir kasîde takdim ettiği Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi kendilerinden yararlandığı bilginler olmalıdır.

Ömrü Anadolu'da ve Rumeli'de bir seferden öbürüne koş-

(3) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvanı Tahlili, Ankara, 1987, sayfa 11

(4) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey Dîvanı, İstanbul, 1977, sayfa IX

(5) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânından Örnekler, Ankara, 1983, sayfa 5

makla geçen Yahyâ Bey, Kânunî'nin 1529 yılındaki Viyana ve 1532 yılındaki Alaman seferlerinde bulunmuş, İbrahim Paşa'nın başlattığı ve Kânunî'nin sonradan iltihak ettiği 1. Irakayn seferine katılmıştır. Bu sonuncusunda, Defterdar İskender Çelebi'ye sefer esnasında çekilen sıkıntı ve açlığı tasvir eden bir kasîde sunarak kendisinden para ve yiyecek talebinde bulundu. İskender Çelebi bu seferde, İbrahim Paşa'nın telkiniyle, Kânunî tarafından Bağdat'ta astırılmak suretiyle idam edildi. Kendisiyle beraber devrinin birçok şâirini de himâyeye etmiş olan bu büyük adamın ölümü üzerine bir kıt'a ve Âşık Çelebi ile Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde Delibirâder Gazalî'ye atfedilen bir tarih yazdı.

Bu sıralarda Yahyâ Bey, daha önceden sanatkârların ve şâirlerin koruyucusu olan İbrahim Paşa'ya ve İskender Çelebi'ye kasîdeler sunmuş ve şâir olarak şöhret sağlamış bulunuyordu.

1. Irakayn seferinde Kânunî, Bağdat'ı fethetmiş idi. Bu münasebetle, edebiyatımızda "Bağdat Kasîdesi" diye anılmakta olan kasîdesini padişaha takdim etmiş olan büyük şâir Fuzûlî ile -kaynaklarda belirtilmemiş olmakla beraber- tanışmış olması da muhtemeldir.

Nazîre mecmualarında Yahyâ Bey'in çağdaşı Osmanlı şâirlerinin aynı redif ve kâfiyedeki gazellerine rastlanmaktadır.

Şah Tahmasb'ın 1548 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınan kardeşi Elkas Mirza İstanbul'da büyük itibar görmüş, şerefine devrin ileri gelenleri tarafından ziyafetler verilmişti. Yahyâ Bey bu sırada sadaret makamında bulunan Rüstem Paşa'nın toyu münasebetiyle bir kasîde sunmuştur. Rüstem Paşa ile yakınlığının bu kasîde ile başladığı söylenebilir. Daha sonra 1548 yılında açılan 2. Irakayn seferi dolayısıyla Kânunî'ye sunduğu kasîdedeki:

Bana olaydı Hayaliye olan hürmetler

Hak bilür sihr-i halal eyler idüm şî'r-i teri

Ne belâdur bu ki sâyem gibi altumda iken

Gün gibi bir ışığın üstü yanum ola yeri

Ben şecâat kılıcıyam ol ışıklar pulucu

Ben savaş günü çeriyem o hemân cerde cerî

beyitlerinde kendisini Hayâlî Bey ile karşılaştırıp padişahın ona iltifat etmesinden yakınır ve hatta Hayâlî Bey'e hakaret eder. Bu kasîdeden anlaşıldığına göre kendisi o sırada sipâhî zümresine dahil olmuştur. İbrahim Paşa'nın koruduğu Hayâlî Bey'i sevmeyen Rüstem Paşa, herhalde bu kasîdenin etkisiyle, Yahyâ Bey'e Eyüb tevliyetini verir. Paşa, Yahyâ Bey'e Orhan Gazi, Bolayır, Kaplıca ve İstanbul'daki Bayezid tevliyetlerine de vermiştir. Rüstem Paşa'nın bu görülmemiş alâkasını, padişah tarafından kasîdesi herhalde pek beğenilmiş olan Yahyâ Bey'i Kânunî'nin yanında müstesnâ bir mevki olan Hayâlî'nin yerine geçirmek gayretiyle izah etmek mümkündür. Fakat kasîdelerinde, talep ettiği ihsanları şâirliğinin ve kahramanlığının mükafatı yani bileğinin hakkı olarak isteyen şâir, sarayın himâyesindeki meslektaşlarının huluskârlık yöntemlerinden habersizdi. Sadrazamın bu fevkalade alakasını daha da kuvvetlendirerek kendi mevki ve itibarın yükseltecek yerde, onun nefretini ve düşmanlığını davet edecek bir densizlikte bulundu. Kânunî'nin Nahcivan seferine yollanırken oğlu Şehzâde Mustafa'yı 6 Kasım 1553 Cuma günü Konya Ereğlisi'nde katlettirmesi üzerine mersiye yazdı.

Şehzâdeyi çok seven ve onu tahtın vârisi olarak telakki eden ordunun içindeki huzursuzluğu bastırmak için Rüstem Paşa'yı azleden padişah, askerinin hissiyatına tercüman olan şâire dokunmadı.

Rüstem Paşa'nın 1555 tarihinde sadaret mevkiine avdetiyle Yahyâ Bey'in talihi de tersine döndü. Düşmanları, şâirin dîvanında ve hamsesinde bazen îma yoluyla bazen açıkça iddia ettiğine göre bilhassa Hayâlî Bey, mersiyeyi sadrazama hatırlatarak onu Yahyâ Bey'in aleyhine döndürdüler.

Şâirin tarihçi Âlî'ye anlattığına göre, paşa onu huzuruna çağırarak önce niçin padişaha hata isnad ettiğini sordu. O da "öldürenlerle bile öldürdük, bunda hatamız ne imiş bilemedik" dedi, hata isnadını geri almadı. Bunun üzerine Rüstem Paşa mersiyedeki "Vücûduna sitem-i Rüstem ile erdi ziyân" mısraını îmâ ederek "Fülandan oldu demişsin. Bunun cevabı nedir?" diye sorunca "Asilzâdemiz hata etti demekten, garaz ehli iftira etti demek evlâdır, öylece te'vîl ettim" diye cevap vererek padişaha hata isnadında dolaylı

bir şekilde ısrar etmiş oldu. Bu cevap Rüstem Paşa'yı tatmin etmemiş olmalı ki, bir bahane ile onu önce mütevellîlikten azl ve sonra defalarca teftiş ettirdi. Kısacası yediğini burnundan getirdi.

Teftişlerin sonunda Yahyâ Bey temize çıktı isede tevliyetler iade edilmedi. Rüstem Paşa'ya birkaç kasîde sunarak, doğruluğunun sabit olduğunu, binaenaleyh tevliyetlerinin verilmesini istedi. Fakat tamamen azlolunarak Âşık Çelebi'ye göre 27 bin, tarihçi Âlî'ye göre defterdarlığa yükseltilmesi gerek iken 30 bin akça ile İzvornik Sancağı'na sürüldü. Teftiş sırasında Rüstem Paşa'ya verdiği bir kasîdede fesatçıların kurbanı olduğundan, mansıbının elinden alınmasıyla fakir düştüğünden yakınarak, kendi gibi kılıcıyla geçinenlere tevliyetin zaten yaramadığını, bir kale cenginde yaralandığı için savaşacak hali kalmadığını söyleyip bir zeâmet veya bir mevki istemektedir. Herhalde İzvornik Sancağı'nda, Sava nehri kenarındaki zeâmetin kendisine verilmesinde bu talebinin etkisi olmuştur.

Süleymaniye câmiî'nin 1557 yılında tamamlanması üzerine Kânunî Sultan Süleyman'a her mısraı tarih olan bir kasîde sunarak:

Sâhib'ül-cum'a şeh-i sünnî Süleymân-ı zamân
Câmiî'-i bâlâ taâlallah aceb âlî binâ

beytinde on türlü tarih söyler ve müteakip beyitlerde bu on tarihin nasıl hesaplanacağını açıklamasını yaptıktan sonra aynı şekilde bir beyit daha söyleyerek kasîdeyi bitirir. Bir müddet sonra, padişaha, teşbib kısmı câmiin tasviri olan kasîdeyi sunarak Rüstem Paşa'nın elinden aldirdığı tevliyetlerin gidişiyile perişan ve muzdarip kaldığını, kendisine verilen zeâmetin ise tatminkâr olmadığını söylemektedir. İlk defa bu kasîdede çoluk-çocuğunun fazlalığından bahseder. ve mükâfat isterken yalnız kahramanlığına ve şâirliğine değil, padişahın merhametine sığınır. Rüstem Paşa'nın 1561 yılında ölümü üzerine terkîb-i bend şeklinde bir hicviye yazarak ondan intikamını almış oldu.

Yukarıda bahsedilen kasîdeleri bu sırada yazmış olmasından hareketle, mütevellîlikten azlinden sonra İzvornik'e, kendisine verilen timarın başına gitmeyip İstanbul'da kaldığına veya zamanının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirdi-

ğine hükmetmek mümkündür. Kânunî'nin Mimar Sinan'a, masrafını kendi hazinesinden ödemek suretiyle, 1563-64 yılında İstanbul'a su getirmesi dolayısıyla, padişaha takdim ettiği bir kasîdede Ayasofya semtinin suyunun artırılması isteğinde bulunduğuna göre bu semtte oturduğu tahmin edilebilir. Aynı kasîdede "Böğürdelende Sava suyudur iki yanı" demekle zeâmetinin yerini haber vermiş olmaktadır. Yine bu münasebetle Çingene Livâsı'nı da zeâmet olarak ister. O sırada, Rüstem Paşa'dan sonra sadaret mevkiine geçen Semiz Ali Paşa'ya da bir kasîde takdim ederek kürk talebinde bulunmaktadır. Bütün gayretlerine rağmen gerek Kânunî'den, gerek Rüstem Paşa'dan ve diğer vezirlerle devlet ricalinden umduğu alâkayı görmedi ve beş tevliyetin mütevellîsi olduğu zamandaki refah ve huzura kavuşamadı. Neticede bıkkın ve küskün olarak Rume- li serhaddine varıp Yahyalı akıncılar ocağına katıldığı muhakkak gibidir. Nitekim Yahyalıların ünlü Mohaç kahramanı Bâlî Bey'in oğlu olup 1566 yılında Zigetvar seferinde Kânunî'nin idam ettirdiği Budin Beylerbeyi Arslan Paşa'ya sunduğu kasîdede buna işaret etmektedir.

Hamsesini teşkil eden beş mesnevîsini kendisine ithaf ettiği, dîvânında olsun hamsesinde olsun şîrliğine, kahramanlığına, her bakımdan büyüklüğüne duyduğu derin derin hayranlığını sık sık tekrar edip aşk kelimesi ile ifade edilebilecek bir sevgi ile bağlanıp övdüğü Kânunî Sultan Süleyman'a son kasîdesini Zigetvar seferi esnasında sunmuştur. Seferin muhtasar bir tarihçesi mahiyetinde olan bu kâsîdede padişah tarafından teftiş edilerek üstünden askerin geçmesine müsaade edilen Dırava Köprüsü'nden, padişahın sefere sonradan iştirakinden, Zigetvar'ın alınıp Güle'nin külünün göğe savrulduğundan, Kırım askerinin Eğri tarafına doğru yürüdüğünden bahsetmektedir. Bu arada çocuklarının çokluğundan söz ederek padişahın onları kapıkulu ocağına alıp himaye etmesini, böylece seksen yaşına girmiş olan kendisini sevindirmesini ister. Herhalde Yahyâ Bey bu kasîdeyi yazıp ölümü çok gizli tutulduğu için hâlâ sağ zannettiği sevgili padişahına bir vasıta ile ulaştırmış olmalıdır.

Yahyâ Bey'in, Kânunî'nin ölümünden sonraki hayatı durgundur. Sadece, babasının ölümüne ve kendisinin tahta çıkışına her mısralı tarih olan bir kıt'ada ve Budin'de, herhalde

Yahyalılar ocağında iken yazdığı bir murabbada 2.Selim'den bahsetmektedir.

Hayatının muhtemelen 1557 yılından sonraki devresinde gülşenî tarikatı şeyhi Uryânî Mehmed Dede'ye mürid olan şâir mümkündür ki,dünya ehline maddî huzurunu temin için yıllarca döktüğü yüzsuyunun karşılığını göremeyince,kendisini tamamen tasavvufa vermiştir.Yaşının oldukça ilerlemiş olmasının bedeniyle beraber mücadelecî ruhunu da takatten düşürdüğü söylenebilir.

Yahyâ Bey'in ölüm tarihi hususunda kaynaklarda ihtilâf vardır.1574-75 yıllarında kendisiyle görüştüğünü,bir yıl sonrasına kadar hayatta olduğunu haber veren Gelibobu'lu Âlî,yaşî sekseni aşkınken vefat ettiğini tahmin ediyor.Kânunî'ye ilettiği kasîdede yaşının 80'e yetmiş olduğunu söyleyen şairin,Âlî'nin "hayatta idi" dediği tarihte 90'a yakın olması gerekir.Eütün kaynaklar onun 1582 yılında hayatta olduğunu belirtmektedir.Mecelletü'n-nisâb'da ise o yılda vefat ettiği kaydı vardır.Herhalde bu sonuncu rivayeti kabul etmek doğru olur.Yavuz Selim'in vefatında 22-23 yaşlarında olduğunu farzederek,onun 1582 yılında 93-94 yaşlarında vefat ettiğini söylemek mümkündür.Mezarı İzvornik'te Osmanlı Müellifleri yazarına göre bunun yanındaki Lozniçe'dedir.

Eserleri:

Yahyâ Bey'in elimizde dîvanı ile içinde yer alan biri Edirne,diğeri İstanbul vâsında iki şehrengîzi ve beş mesnevîden ibaret bir hamsesi bulunmaktadır.Mesnevîlerden beş belki de altı eseri olduğunu söyleyen Latîfî Efendi,bilinen mesnevîlerinden yalnız Şâh u Gedâ,Yûsuf ve Zeliha ile Gencîne-i Râz'ın isimlerini verdikten sonra bir de Nâz u Niyâz adlı eserinin varlığından bahseder.Elimizde böyle bir eser yoktur.

A-Dîvân:

Yahyâ Bey dîvânını en az üç defa tertip etmiş,her defasında şiirlerde mühim değişiklikler yapmıştır.Bu değişiklikler,ilaveler veya çıkarmalar şeklinde görülmektedir.Gelibolu'lu Âlî,1575-76 yıllarında hayatta olduğunu söylerken,dîvânını ölmeden önce tertip ettiğini ve dibâcesini oğlu

Âdem Çelebi vasıtasıyla düzeltilmek üzere kendisine gönderdiğini de ilâve eder. Bu ifadeye göre, dîvânın son tertibi yukarıdaki tarihlerden sonradır. Yahyâ Bey de Necâtî Bey gibi, önce zamanın padişahını (3. Murad'ı) övdükten sonra dîvânını bir başkasına, Şemsî Ahmed Paşa'ya ithaf etmiştir.

B-Hamse: Yahyâ Bey, Gülşen-i Envâr dışında diğer dört mesnevîsinin hiçbirinde hamse yazdığından bahsetmez. Bir de dîvânının dibâcesinde hamse sahibi olduğunu söylemiştir. Beş mesnevîsinin beşi de Kânunî devrinde yazılmış ve ona ithaf olunmuştur. Şâir mesnevîlerinin yazılış sırası, hatta isimleri hakkında bilgi vermemekle beraber, hayatından ve eserlerinden bahseden en eski kaynakların te'lif sırasını takip ederek bunu kesin olarak belirlemek mümkündür. İlk kaynak olan Sehî Bey Tezkiresi'nin bir kısım yazmalarında Şâh u Gerdâ ve Gencîne-i Râz adlı iki eserinden bahsedilmiştir. Gencîne-i Râz, Sehî Bey'in tezkiresinin te'lif tarihinden iki yıl sonra tamamlanmıştır. Anlaşıyor ki, Sehî Bey bu bilgiyi sonradan tezkireye ilave etmiştir. İkinci kaynak olan Latîfî Efendi ise bunlar Yûsuf ve Züleyhâ'yı kattığına göre, şâirin üçüncü mesnevîsi bu kitaptır. Kitâb-ı Usûl'de, 1543 yılında vefat etmiş olan Şehzâde Mehmed'den bahsediliyor. Binâenaleyh, mesnevî bu tarihten sonra yazılmıştır. Gülşen-i Envâr ile hamsesini tamamladığını kendisi söyler. Esasen Âşık Çelebi de eserlerini sayarken yukarıdaki sırayı takip etmiştir." (6)

BİRİNCİ BÖLÜM: EŞYÂ

I-SÜSLENME İLE İLGİLİ MADDİ UNSURLAR:A-Kıymetli Mâdenler:a-Altın(Zer):

aa-Umumî Olarak Altın:

Değerli mâdenler içinde her devirde ilk sırayı almış olan altın,divanda rengi,kıymeti,ayarının mihenk taşı ile ölçülmesi yönlerinden ele alınır.Süs eşyâları yanında mürekkep yapımından inşâîunsurlara kadar hemen her alanda kullanılmış olduğundan söz edilmesi,c dönemin zengin ve debdebeli yaşayışının bir delili gibidir.

"Altın" sözü ile "altın para" ve "mal mülk" manası da kastedilir.Sonbaharda yere düşen sararmış yaprakların altına benzetilmesi ile dünya malının geçiciliği ve zamanla gözden düşmesi anlatılmak istenir.

Ayın gelin olarak tasavvuru ile "eskiden damat tarafından gelinin başına altın para serpilmesi"(7) âdetinden bahsedilerek yıldızlarla altın arasında renk ve miktar bakımından münasebet kurulur.

Sevgilinin ceşâsı ile sararan âşığın yüzü de renk ilgisi ve kıymet kazanması dolayısıyla altına benzetilir.Aşığın, yüzünü sevgilinin eşiğine sürmesi,altının ayarının anlaşılması için mihenk taşına sürülmesi gibi düşünülür.Kastedilen sevgilinin ilâhî mahiyette olmasıyla eşik de Kâbe'deki Hacerü'l-Esved'dir.Böylece hacıların buraya yüz sürmeleri ile altının mihenk taşına sürülmesi arasında da ilgi kurulmuş olur.

"Altın zerrelere kalemle yazılabilecek ve fırça ile kullanılabilecek hale getirilmesi"(8) ile mürekkep yapıldı-

(7)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,İstanbul,1946,cilt 3 s.77

(8)Mahmud Bedreddin Yazır,Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli,Ankara,1981 s.155

ğı için hilâl gökyüzüne altınla yazılmış dal harfi gibi düşünülür.

Altının inceleme konumuz olan olan maddelerin yapımında kullanılması, bu maddelerden bahsedilirken onlarla ilgili bakımından ele alınacaktır.

bb-Altın ile İlgili Benzetmeler:

1-Hilâl(Dal)

14 numaralı kasîdenin nesîb kısmındaki diğer beyitlerde de kendisinden bahsedilen hilâl, Allah tarafından gökyüzüne altınla yazılan dal harfine benzetilir. Gökyüzünün zeberced levha gibi tasavvur edilmesiyle renk ve şekil ilgisinin de rolü bulunan benzetmede "dal" kelimesi "delil" manasına da gelebileceği için hilâl, Allah'ın kudretinin gökyüzüne yazılmış bir delili gibi de düşünülebilir.:

"Kalem-i şun⁶-ı Hudâ ile yed-i kudretle
Zer ile çarh-ı zebercedde yazıldı bir dāl"

K.14/8 s.66

2-Sonbahar yaprağı(Berg-i hazân)

Sonbaharda sararıp dalından düşen ağaç yaprakları ile altın arasında renk ilgisi ve tükenmeleri bakımlarından ilgi kurulur. Şâir bu benzetme ile aynı zamanda yaşlandığı bir zamanda ne saklı ne de açıkta geçimini temin edecek malı ve parası kalmadığını belirtmek ister:

"Çürüdi berg-i hazân gibi olan sîm ü zerüm
Kalmadı māl ü menālüm ne nihân u ne 'ayân

K.22/8 s.94

3-Turunc:

Bir şeyden korkan insanın yüzü sararır. Allah'tan korkan insan makbul bir insandır. Hüsn-i ta'lil ve teşhis yapılarak yüzü "Tanrı korkusu" ile sararmış gibi düşünülen turunc ile altın arasında renk ve kıymet yönünden benzetme yapılır:

"Fakr ile fahr eyleyen ehl-i riyâzetler gibi
Tanrı korhusından oldu zer gibi aşfar turunc"

G.40/4 s.306

4-Yıldız(Encüm):

Düğünlerde gelinin başına damat ve dâvetliler tarafın-

dan serpiyen ve saçı olarak adlandırılan altın para, renk, şekil ve çokluk bakımından yıldızlar için benzetilen olur. Ay gelininin alnını, övülenin eşğine koyduğunun söylenmesiyle onun makamının aydan daha yüksekte düşünüldüğü belirtilir. Parlaklık ve beyazlığın çağrışım yaptırdığı alnı ak olma, dürüst ve namuslu olma kavramları ile şekil ilgisinden dolayı alnı ile ay arasında münasebet kurulur. Övülenin eşğine layık olan da dürüst ve namuslu yani alnı ak bir gelindir. Feleklerin düğün davetlileri gibi tasavvur edilmesiyle yıldızlar da onların gelin olan ayın başına serptikleri altınlara benzetilir:

"Başına encümden olurlar felekler zer-fişân
Koyduğıyçün āsītānına 'arūs-ı meh-cebīn"
K.13/24 s.64

5-Yüz (Ruhsâr):

Aşığın önde gelen vasıflarından biri, sevgilinin eza ve cefasıyla yüzünün sararmasıdır. Bu hal gerçek aşık olmanın bir belirtisi sayıldığı için sevgili nasıl davranırsa davranırsın aşık onun eşği yakınından ayrılmak istemez. Hatta oraya yüz sürebilmek aşığın en büyük emelidir. Bunu da ancak eza ve cefaya katlanan ve böylece değer kazanmış olan gerçekleştirebilir. Sarı yüz, rengi ve kıymetli sayılmasıyla altına benzetilir. Aşığın, yüzünü eşğe sürmesi ile, altının ayarının anlaşılması için mihenk taşına sürülmesi arasındaki benzerlik, hacıların Hacerü'l-esved'e yüz sürmeleri için de düşünülür:

"Ey Halîlüm Hacerü'lesved imiş taş işigün
Zer-i ruhsârumuza anuñ için oldu mihağ"
G.212/2 s.415

b-Gümüş (Sîm, gümüş)

aa-Umumi Olarak Gümüş:

Beyaz rengi ve kıymetli oluşu ile alınan gümüşün de çokça kullanıldığı görülür.

Sevgili, teninin beyazlığı veya beyaz elbisesi ile bir "serv-i sim-endam"dır. Gümüş gibi kıymetli olduğunun farkında olan sevgili istighnası dolayısıyla bayramda bile aşığa merhaba demeden geçip gider:

"Geçdi istignā ile ol serv-i sīm-endāmumuz
Merhabāsına bahāne olmadı bayramumuz"

G.162/1 s.383

Teninin gümüş gibi düşünülmesi, sevgilinin puta benzetilmesine yol açar. Put yapımında en ideal maddeler kıymetli madenlerdir:

"Tap diyince n'ola Yaḥyāya cefā eyler ise
'Aşık-ı şādıkıdır ol şanem-i sīm-tenüñ"

G.218/7 s.419

Gözyaşı, rengi ve sevgilinin busesinin bedelini karşılayacak değerde kabul edilmesi ile gümüş gibidir.

Şu beyitte meclise gelenlere ödül olarak verilen gümüş ve altın para miktarı "felêkde encümün adadı denlü" sözleri ile ifade edilerek mübalāğa yapılır:

"Virildi meclise evvel gelenlere ögdül
Felekde encümün adadı denlü sīm ile zer"

M.6/VIII/7 s.158

bb-Gümüş ile İlgili Benzetmeler:

1-Gözyaşı(Eşk):

Rengi ve değeri bakımından gümüşe benzetilen gözyaşı, altına benzetilen yüz ile birlikte sevgilinin busesinin bedeli gibi düşünülür:

"Sīm ü zer baña yiter eşk ile rüy-i zerdüm
Bedeli herbiri bir buseyi kılsun ihsān"

Ş.2/341 s.275

2-Kol bileği(Sâid):

Sakinin kadeh tutarken görülen kol bileği renk bakımından gümüşü andırır:

"Bir meyli oldu sâ'id-i sīm-i sākīnün
Olmış durur kadeh aña Cām-ı Sikenderī"

G.476/6 s.566

3-Sonbahar yaprağı(Berg-i hazân):

Sonbaharda rengi değişen ve dallardan düşen yapraklar elden çıkarılıp harcanan ve tükenen altın ve gümüş paralara benzetilir:

"Çürüdi berg-i hazân gibi olan sīm ü zerüm
Kalmadı māl ü menālüm ne nihān u ne 'ayān"

K.22/8 s.94

4-Ten:

Rengi ve aşığın hayalindeki değeri ile gümüşe benzetilen sevgilinin teni yanında dünya güzellerinin yeri yoktur. Nasıl güneş, doğmasıyla yıldızların görünmemesine yol açarsa sevgilinin gümüş gibi vücudunun parlaklığı da dünya güzellerinin yok sayılmasına yol açar:

"Dünyâ güzellerinüñ yanũnda yok vücũdũ
Hürşĩd irince encũm ey sĩm-ten belũrmez"

G.181/3 s.395

B-Kıymetli Taşlar:

a-Cevher(Gevher,gevher-i pāk,çâr gevher,hüsn ü behâ gevheri,gevher-i âlĩ bahâ;gevher-i şemşĩr-i zebân,silk-i gevâhir,gevher-i yekdâne,gevher-i tĩğ-ı zebân-ı hâl,gevher-i şebçerâğ,cevâhir):

aa-Umumi Olarak Cevher:

"Her şeyin asıl maddesi"(9) demek olan cevher "yâkut, zümrüt, inci, pırlanta ve elmas"(10) gibi kıymetli taşlar için genel ad olarak da kullanılır.Sadef ile birlikte zikredilen ve denizlerden elde edildiği belirtilen cevher sözü ile,daha çok incinin kastedildiği görülür.

Övülen,yüceltmek maksadı ile güneşe benzetilirken "güneşin bazı madenleri terbiye ettiği,taştan kıymetli madenler meydana getirdiği"(11) inancına yer verilir:

"Bir kerem ışşı şa'âdet güneşidür meşelâ
Zerrece terbiyeti gevher ider her hâceri"

K.7/19 s.43

Dizi halinde muhafaza edilmesi yanında renk yönünden de dişlere benzetilen cevher için ağız da onun içinde bulunduğuşu bir kutu gibi düşünülür.Bu tasavvur ağızdan çıkan sözün cevhere benzetilmesine de zemin hazırlar.

Kırılınca büyük bir kayıp meydana gelmesi dolayısıyla gönül ve cevher arasında münasebet kurulur.

Bütün maddeler gibi cevher de elde edildiği yerlerden uzaklarda daha çok değer kazanır.Bu yüzden şair dünyada kıy-

(9)Nurettin Rüştü Büngül,Eski Eserler Ansiklopedisi,? cilt 1 s.70

(10)Nurettin Rüştü Büngül a.g.e. cilt 1 s.70

(11)Cemâl Kurnaz,Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili,Ankara,1987, s.443

metnin bilinmediğini belirterek kendisi ile cevher arasında benzerlik kurar. Kendisinin çok kıymetli bir cevher olduğunu belirtir:

"Diyārumdan ırağ olduğ̃ artar kadrüm ey Yahyā
Cihān mülkinde zīrā gevher-i 'ālī-bahāyam ben"

G.311/9 s.475

Cevherin kıymeti balçığa düşmekle eksilmez ama nadan eline düşen cevher tıpkı elde taşınan gülün solması gibi değerini kaybeder. Kıymeti ve bir daha elde edilememesi dolayısıyla cevhere benzetilen gençlik ve güzelliğini gereği gibi değerlendirmeyen ya da rakibe meyleden güzel elindeki gülü solduran veya cevheri iyi işlemeyen biri gibi düşünülür.

Cevher yükte hafif pahada ağır oluşundan dolayı daima hırsızların hedefi olur. Bunun için de onların bulamayacakları yerlerde saklanmaya çalışılır. Akıl da insan için taşıdığı değer ve ona zarar veren üzüntünün hırsız gibi tasavvur edilmesiyle cevher gibidir.

Genellikle geceleri meydana gelen hırsızlık olayları sonucu kaybolmaları dolayısıyla cevher ile yıldızlar arasında da münasebet kurulur. Yıldızlar da gecenin sona erdiği saatlerde kaybolur. Cevher ile yıldız arasında renk ve ışık vermeleri bakımından da ilgi vardır. Şebçerağ denilen cevher "eski İran hurafelerinden geceleri çerağ gibi ziya neşrettiğine itikad edilen bir nevi cevher adıdır. Efsanesi şudur. Gav-ı bahr denilen hayvan otlamak için karaya çıktığı zaman, şebçerağı da bereber getirip, onun aydınlığında otlanmış" (12)

Sözün, değeri dolayısıyla cevhere, keskinliği dolayısıyla kılıca benzetilmesi cevherin kılıç ile olan münasebetinden kaynaklanır. "Kılıç, nişan gibi şeyler cevherle tezyin" (13) edildiği gibi "Horasan'da ve Şam'da yapılan kılıçların demirlerinde görülen siyah ve beyaz dalgalı benekler, çizgiler" e(14) de cevher denilir.

(12) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1946 cilt 2 s. 532

(13) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s. 168

(14) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1962 s. 168

Şairin övülen vasfında söylediği sözler onun atının ayağına saçtığı cevherler gibidir:

"Pây-ı semendüñe yine Yaḥyâ kuluñ bugün
‘Ummân-ı ṭab’dan dür ü gevher kıılır nisâr"
K.10/40 s.55

Gözyaşının cevhere benzetilmesi renk ilgisi ve dizi gibi düşünülmesi dolayısıyladır.

Allah tarafından insanlara doğru yolun gösterilmesi için indirilen dört kitap (İncil, Zebur, Tevrat, Kur'an-ı Kerim) ile peygamberimizin vefatından sonra müslümanları yöneten dört halîfe (Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) kıymetleri bakımından cevhere benzetilir.

Aşığın sinesinin sadef gibi tasavvur edilmesi ve ondan ayrıldığıının belirtilmesi yanında güzelliği ile de cevhere benzetilen sevgilinin kıymeti "iki cihana değer" sözleri ile ifade edilir.

bb-Cevher İle İlgili Benzetmeler:

1-Akıl:

Saklanarak muhafaza edilen cevher ile akıl arasında görünmeme ve kıymetli oluşları yönünden ilgi kurulur. Akıl insanın en değerli varlığıdır. Akla zararı dokunabilecek fazla üzüntü de cevheri yağmalamak isteyen bir haramî gibi düşünülür:

"Naḳd-i cānı cevher-i ‘aklı hemân yağma kıılır
Bir ḥarāmîdür ğamuñ kıılmış durur mesken beni"
G.493/3 s.581

2-Aşk:

Gönül ile ilgili, görünmeyen bir kavram olan aşk ile cevher arasında görünmemeleri ve taşıdıkları kıymet bakımından ilgi kurulur. Aşkın gizli bulunduğu sinenin sadef gibi tasavvur olunması da benzetmede yardımcı olur. Aşığın yakasını çâk etmesi ile aşkı ortaya çıkar. Bununla birlikte sinede görülen yara (dâğ)ların da cevhere benzetildiği düşünülebilir. Yakanın yırtılmasıyla onlar da açığa çıkar:

"Şu kimsene ki derûnında ola gevher-i ‘ışk
Cihân içinde şadef gibi çâk ide yaḳasın"
G.317/3 s.479

3-Bikr-i fikr:

İlk defa söylenen fikir demek olan bikr-i fikr, kıymetli sayılması ve hiç bir şair tarafından daha önce kullanılmamış olması dolayısıyla henüz hakkak eli değmemiş bir cevher gibidir. Çok kıymetli iri cevherler delinmeden muhafaza muhafaza edilirler:

"Bu bikr-i fikrün oldu gevher-i pāk
Aña irişmemesdür dest-i hakkāk"

Ş.2/321 s.273

4-Can:

Görünemez oluşu ve insan için taşıdığı değer yönünden cevhere benzetilen can, insanın özünde bulunmasıyla cevherin "asıl ve öz" manaları ile de ilgilidir:

"Zindegānīsi güzel luḫf-ı kelāmı bī-bedel
Cevher-i cān gibidür insān ile ünsiyyeti"

K.28/18 s.118

5-Diş:

Misvakla temizlenmesi için ağız açıldığında görülen dişler dizi halinde bulunması güzelliği ve rengi dolayısıyla cevhere benzetilir. Ağzın sadef gibi tasavvur edilmesi ile cevherden kaztedilen incidir:

"Deḫānına kaçan kim olsa misvāk
Şadefden gösterürdi gevher-i pāk"

Ş.2/27 s.246

6-Dört Halife(Çihār erkān-ı dīn):

Dört büyük halifenin dört cevhere benzetilmesi İslâm dünyası için taşıdıkları değer ve birbiri peşisıra gelmeleri dolayısıyla dizi halindeymiş gibi düşünülmeleri dolayısıyladır:

"Çihār erkān-ı dīn ü çār gevher
Ebū Bekr ü Ömer Osmān u Ḥaydar"

Ş.2/29 s.246

7-Dört Kitap(Kitāb-ı Çār):

Allah tarafından din emirlerini ve onun istediği gibi yaşama şekillerini anlatmak için insanlara indirilen dört mukaddes kitap (İncil, Zebur, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim) taşıdıkları kıymet bakımından cevhere benzetilir:

"Kitāb-ı Çār k'oldı çār gevher
Semādan nāzil olmuşdur muqarrer"

Ş.2/300 s.272

8-Gönül(Hatır):

Değerli bir şey söylediği halde sözünün kıymeti bilinmeyen ve gereği yapılmayan insanın gönlü kırılır.Hatır yıkan kişi de büyük bir kayba uğramış olur.Çünkü hatır kolay kırılır ama gönül kazanmak zordur.Gönlün cevhere benzetilmesi,kırılma özelliği bulunması ve kırıldığında telafisi zor bir kaybın meydana gelmesi dolayısıyla:

"Gāzabun olduğu vaktin beni öldür dir idüm
Hatırım gibi eger şınmasa sözüm güheri"

G.476/3 s.572

9-Gözyaşı:

Birbiri ardısıra bir ipe diziliymiş gibi dökülen gözyaşları şekil bakımından bir ipe dizili cevherlere benzetilir.Gözyaşının normal veya kanlı olması halinde renk yönünden de cevherle benzerliği vardır.Çünkü cevherin de beyaz ve kırmızı renkli olan çeşitleri vardır.Bu benzetmede gözyaşı cevherinin dizildiği ipin nazm(şiir) olması ile şair kendisinin gözyaşları ile eşsiz şiirler meydana getiren bir nazım olduğunu belirtir:

" Rişte-i nazmına dizmiş gözyaşı gevherlerin
Söz ile Yaḥyā gibi bu dünyāya nāzım gelmedi"

G.454/5 s.558

10-Gül:

Dalından koparılıp elde tutulan gülün güzelliği kısa bir süre sonra kaybolur.Güzelliğin güle benzetilmesiyle onun kadrini bilmeyen ve değerlendirmeyen sevgili gülü koparıp elinde biraz taşıdıktan sonra bir kenara atıveren kişi gibidir.Güzelin bizzat kendisinin gül gibi düşünülmesiyle onun kıymetini bilmeyen nadan rakip olmalıdır.

Cevherin gül ile münasebeti,kıymeti,değerini bilmeyen elinde ziyan olmasındandır.Nasıl gül elde solarsa ustabir hakkak eline düşmeyen cevher de kırılarak kıymetini kaybeder.Gülün koparılmaya kıyılmayarak dalında sevilmesinin daha iyi bir davranış olacağı düşüncesi ile bir cevher çeşidi o-

lan incinin "içlerinde pek nadir zuhur eden" çeşitlerinin "delinmeden muhafaza edil"mesi(15) arasında da benzerlik vardır:

"Nādān eline düşme iñen göl gibi şāhum
Bu hüsn ü behā cevheri her ān ele girmez
G.179/4 s.394

11-Güzellik(Hüsn ü behā):

Ancak kısa süren gençlik döneminde bulunan ve sonra kaybolan güzellik iyi değerlendirilmeli ve korunmalıdır. Güzelliğinin kıymetini iyi değerlendiremeyen sevgilinin rakibe meylederek nadan eline düşmesi ve onu bir gül gibi soldurması ihtimali vardır.Güzel kendisi de gül gibidir.

Güzelliğın cevhere benzetilmesi,kıymeti ve her an elde edilememesi dolayısıyla"dır."Bilhassa yüz çevresinde toplan"an(16) organlara bağılı olması ve bunlardan dişlerin inci,dudakların lal veya yakut gibi düşünülmesi de güzelliğın cevhere benzetilmesine yol açar.İyi bir usta eline düşmeyen incinin heba olması gibi kıymet bilmeyen eline düşmesi sonucu güzelliğın elden çabucak gitmesi tehlikesine karşı şair sevgiliyi uyarır:

Örnek için bir önceki "Göl" maddesine bakınız.

12-İnsan:

İnsanın kendi memleketinden uzakta daha çok itibar görmesi ile cevherin elde edildiğı yerlerden uzaklarda daha pahalı olması arasında ilgi kurulur.Cevherin taşlar içinde değerli olması ile insanın yaratıklar içinde en kıymetlisi olması arasında da münasebet vardır.Şair kendisinin dünyada çok pahalı bir cevher gibi olduğunu ve diyarından ırak oldukça kadrinin arttığını belirtir:

"Diyarumdan ırāğ oldukça artar kadrüm ey Yahya
Cihan mülkinde zira gevher-i ali-bahayam ben"
G.311/9 s.475

(15)Nurettin Rüştü Büngöl,Eskı Eserler Ansiklopedisi, cilt 1 s.132

(16)Harun Tolasa,Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,s.130

13-Nazm ve nesr:

Nazmın "ipe dizilmiş" manasına gelmesi ile cevherin ipe dizilerek kullanılması arasında ilgi vardır. Sözün kılıca benzetilmesi ve murassa kılıçların cevherle tezyin edilmesi yanında kılıç üzerindeki dalgalı benek ve çizgilere cevher denilmesi ve bunların mısra veya satırlar gibi düşünülmesi nazm ve nesr benzerliğini sağlar. Nazm ve nesr değerli oluşuyla da cevher gibidir:

"Baħr-i eş'ār-ı laṭīf āyine-i tīg-ı hūner
Nazm ile nesrüm olur gevher-i şemsir-i zebān"

K.22/50 s.97

14-Sevgili:

Dudaklarının lal veya yakut, dişlerinin inci gibi düşünülmesiyle sevgili cevhere benzetilir. Aşığın sinisini sadef gibi "çak ederek" ondan ayrılması ve kıymetinin "iki cihana değer" olması ile de sevgili cevher gibidir:

"Şadef gibi n'ola çāk olsa sīnem ey Yaħyā
İki cihāna değer bir güherden ayrıldum"

G.259/5 s.444

15-Söz:

Ağzın mücevher muhafaza edilen bir kutu veya sadef gibi tasavvur edilmesiyle söz, değerli olması, ağızdan çıkması, düşünülerek gerektiği yerde ve şekilde sarfedilmesi ile sacı olarak ihsan edilmesi yönlerinden cevhere benzetilir:

"Didi seyrümde Resulu'llāhı gördüm dün gice
Gevher-i luṭf-ı kelāmından baña kıldı nişār"

M.3/II/6 s.143

Söylenen bir sözü can kulağı ile dinleyip gereğini yapmanın o sözü "kulağa küpe yapmak" deyimi ile ifade edilmesi ve cevherin küpe yapımında kullanılması da benzetmede rol oynar:

"Sözi güherlerini çünkü gūşvār itdüm
Öpüp mübarek elin meskenetle didüm aña"

K.26/26 s.112

Değerli olduğu halde kulağa küpe yapılmayan söz değeri bilinmeyip kırılan bir cevher gibidir. Sözün ağızdan çıkması, kutusundan kıymetli bir mücevherin çıkarılmasına benzer. Mücevher iyi düşünülerek gerektiği yerde sarfedilmelidir. A-

şık sevgiliye gazabı olduğu vakit kendisini öldürmesinin söylemek ister fakat bu sözlere kulak asılmayacağı ihtimalini düşünerek söylediklerinin kırılan bir cevhere dönmemesi için fikrindekini ona açıklamaz:

Örnek için 19. sayfadaki hatır maddesine bakınız.

16-Yıldız(Encüm-i deyr-i âlem):

Şeb-çerağın eski İran hurafelerine göre ışık veren bir cevher çeşidi sayılması ve Gâv-ı bahr denilen hayvanın gece bu cevherin ışığı ile otladığına inanılması, geceleri ortaya çıkan yıldızların cevhere benzetilmesine sebep olur. Sahipleri uyurken mücevherlerin çalınması ile yıldızların sabaha karşı insanların çoğu uykuda iken ortalığın aydınlandığı sırada gökte kaybolmaları arasında ilgi kurulur:

"Gaflet-i hâbına uyan zâyî' ider kazâ ile
Encüm-i deyr-i 'âlemün gevher-i şeb-çerâğını"

G.499/2 s.584

b-İnci(Dür,dürr-i hoş-âb,nazm-ı lülü,dürr-i semin,dürr-i yetim,dürr-i bi-bâhâ,dürr-i girân-mâye,dürr-i yek-dâne,dürr-i meknün,lülü-yı lâlâ,lülü-yı ter,dür-i bahr-i saadet,lülü-i şehvâr,dürr-i bi-hemtâ,dür-i nazm,dür-i şâhvâr,dürr-i şeb-çerâğ):

aa-Umumi Olarak İnci:

Kıymetli taşlar içinde kendisinden en çok bahsedilen inci,sadefin içinde bulunması,denizden dalgıçlar tarafından çıkarılması,delinerek süs eşyası haline getirilmesi,iri taneli olanlarının daha makbul olması ve bunların delinmeden muhafaza edilmesi,küpe yapımında kullanılması ve saç için tabaklara doldurulması bakımlarından ele alınır.

İncinin Nisan yağmuru damlasının istiridye kabuğu içine düşmesiyle meydana geldiğine dair kanaat şu beyitte dile getirilir:

"Ma'rifette ağzumuz la'l-i Bedaḥşân yağdurur
Nitekim deryâya dürler ebr-i Nisân yağdurur"

M.11/II/3 s.175

"Eskilere göre sadef,ekseriya Hind Çin denizlerinde bulunan kaplumbağa gibi bir hayvandır.Nisan'ın onsekizinci gününde denizin yüzüne çıkararak ağzını açar.Yağan yağmur

damlalarından bir düşerse tek inci olur ki ona "dürr-i yetim" ve "feride" derler;eğer iki damla düşerse ona "ahevan" derler."(17)

Çekilen sıkıntıyı ifade etmek için kullanılan "bağrın delinmesi" deyimi ve incinin delinerek kullanılması arasında münasebet kurularak bağır inciye benzetilir.

Dişlerin inciye benzetilmesi, rengi, güzelliği ve dizi halinde bulunması ile ağzın sadef veya kutu olarak tasavvuruna dayanır. Bu tasavvur sözün ve şiirin de inciye benzetilmesine yol açar. Benzetmede değerli olma ile beraber inci ve sözün kulakla ilgili olmalarının da rolü vardır. İnciden küpe yapılır. Söz de kulakla algılanır ve değer verilen bir söz "kulağa küpe yapılmış" addedilir.

Gözyaşları ile inci arasında saçılmaları bakımından ilgi kurulur.

Dünyanın sadef gibi tasavvuru ile güneş, parlaklığı ve insanlar için taşıdığı değer bakımından inciye benzetilir. Tek ışık kaynağı olması ve büyüklüğü dolayısıyla güneş iri inci demek olan dürr-i yetimdir.

Şair, şiiri içinde yer alan "hayal-i has"ını deniz içindeki paha biçilemez değerde inciye benzetirken şiiri deniz gibi düşünür. Başka bir şair tarafından kullanılmamış olan bu hayal incisi dalgıçların bulması gereken bir hazine gibidir.

Kıymeti dolayısıyla kendisini de inciye benzeten şair evini sadef gibi düşünür ve cahillerin değerini bilememesine incinmediğini söyler:

"Elem-i cāhil ü nādāna neye incinelüm

Bilemez dürr-i girān-māye gibi kıymetümüz"

G.184/2 s.397

Sevgilinin dürr-i yek-dāne olması, kıymeti, eşsizliği ve bindiği geminin sadef gibi tasavvur edilmesi dolayısıyladır. Sevgilinin yanağındaki ter damlaları da ışık saçan bir inciye (dürr-i şeb-çerāğ) benzetilirken yanak deniz gibi tasavvur edilir.

Renk ve şekil bakımından çiğ tanesi ile inci arasında

(17) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey Dîvânı'ndan Örnekler, Ankara, 1983 s.109

ilgi kurulurken çiğ tanesinin buharlaşarak havaya yükselmesi gerçeğinden hareketle Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'nin sığınması anlatılır."Elkas Mirza odevirde İran'ın başında bulunan Şah Tahmasb'ın kardeşidir.Kânunî'nin yanına sığınmış ve ikinci İran seferinde bulunarak kardeşine karşı savaşmıştır."(18)Şair,Rüstem Paşa'nın şerefine verdiği ziyafet dolayısıyla söylediği kasidede Elkas Mirza'yı dürr-i yetim ve jaleye benzetir.Padişahı da güneş gibi düşünerek jalenin onun ihsanı ile göğe yükseldiğini söyler:

"Türāba düşmüş iken jāle-veş o dürr-i yetim
Göke çıkardı bugün anı mihr-i ihsanı"

K.23/3 s.98

Övülenin yüceltmek maksadıyla güneş gibi tasavvur edilmesi sonucu yedi kat gök onun atının ayağına saçılmak için içine inci doldurulmuş yedi tabağa benzetilir.Gece boyu görünüp sonra kaybolan yıldızlar saçılan incilerdir.

bb-İnci İle İlgil Benzetmeler:

1-Bağır:

Şair,Hayâlî'nin haketmedeği itibarı gördüğünü söylerken kendisinin bütün savaşlara katılıp göğüs göğüse çarpıştığını onun ise bağlı olduğu dervişlerle erzak topladığını belirtir.Muhtemelen bu savaşlarda göğsünden yaralandığını veya gereken ilgiyi göremediği için canı sıkıldığını anlatmak için bağrının delindiğini ifade eder.Yaralı bir gaziye ait olduğu için kıymetli sayılması ve delinme ilgisi ile bağrını inciye benzetir.Sözleri de kıymetli olduğu halde padişahın kulağına erişememesine kırgın gibidir:

"Dür gibi gayret-i akrân ile bağrum delinür
İremez güş-ı şehensâha kelâmum güheri"

K.7/41 s.44

2-Diş:

Rengi,parlaklığı,güzelliği,dizi halinde bulunması ile ağzın sadef gibi tasavvur edilmesi sonucu dişler inciye benzetilir.Dudakların da lal gibi düşünülmesiyle inci ve lal bir aradadır:

"Leb-i rengini benzer la'1-i nāba
Görinen dişleri dürr-i hoş-āba"

Ş.2/192 s.261

İnci ipe dizilerek kullanılır. Ağrıyan dişler de ipe çekilir. Bunu bilen sarraf inciyi güzelin dişlerine benzetmek istememekle onların çekilmesini istemediğini belirtir:

"Dürî dendānuña beñzetmedi şarrāf senüñ
Yok durur bir ipe uracağı var ise anuñ"

G.218/1 s.418

Hız. Muhammed'in dişleri inciye benzetilirken parlak incinin onlara üftade olduğu belirtilir. Benzetmenin yapıldığı beyitte "dür" hem isim hem de "üftadesi" kelimesinin sonunda bir ekfiil olarak kullanılacak şekildedir:

"Āşüftesi sünbül saçıñuñ bād-ı sehergāh
Üftādesi dür dişleriñüñ lü'lü-i lālā"

K.1/56 s.21

3-Gözyaşı:

Mazlumların ahı üzerine kurulu bir yönetim tenkid edilirken gözyaşı, kötü yöneticinin tacındaki inciye benzetilir. Parlaklık ilgisine dayanan benzetme ile taşların inciler ile süslendiği belirtilmiş olur:

"Ki kaṭra kaṭra ciğer kanıdur görinen la'1
İlüñ gözi yaşıdur tāt-ı şehde dürr-i semin"

K.19/3 s.82

4-Güneş:

Güneşin iri bir inciye benzetilmesi, parlaklığı, diğer gök cisimlerine göre büyüklüğü ve canlılar için taşıdığı değer bakımındandır. Benzetmede dünyanın sadef gibi tasavvur edilmesi de rol oynar. Güneşin doğuşu, sadefin içinden inci çıkması gibi düşünülür:

"Gönlümün sırça sarayı gibidür şevkum ile
Güneşüñ dürr-i yetimi ile dünyā şadefi"

G.505/4 s.588

5-Hayāl-i has:

İnci denizden el e edilir. Şiirin deniz gibi düşünülmesi onun içindeki hayal-i hasın inciye benzetilmesine yol açar. Bu incinin paha biçilemez değerinde olması daha önce

hayal-i hasın başka bir şair tarafından kullanılmamış olmasındandır:

"Bir bahrdur nazm-ı laṭifüm kifi'l-mesel
Oldı hayal-i hasum ana dürr-i bi-baha"

K.24/50 s.105

6-İnsan:

Şair kendisini gözyaşı denizine garkolmuş gibi düşünmekle inciye benzetir.Şairin gözyaşı denizine garkolması dünya işlerinden el çekmesinin ifadesidir.Bu haliyle değerinin artmasıyla da inci gibidir.Mücevherler bu dünyaya fazlası ile kıymet verenler tarafından kullanılır.Böylelerinin takısı olmaktansa denizde kalmak daha iyidir:

"Yaşuña müstağrak eyle kendüni Yahya gibi
Ehl-i dünyaya taḳılma dür gibi deryāda ol"

G.247/7 s.437

7-Jāle:

Menekşenin bir insan gibi düşünülmesiyle üzerindeki çığ tanesi de inciden bir küpeye benzetilir.Menekşenin kulağına inci küpe takması inci gibi şiir ve dişleri görüp onlara özendiği içindir:

"Nazm-ı lülū gibi dendān-ı güher-rīzūn görüp
Jāleden taḳdı benefşe gūşına dürr-i semīn"

K.13/18 s.64

8-Söz:

Sözün inciye benzetilmesi değerli olmasındandır.Ağzın sadef söz söyleyenin deniz gibi tasavvur edilmesi de benzetmede yardımcı olur:

"Fi'l-mesel zāt-ı şerīfidür anuñ bahr-i 'ulūm
Deheni şekl-i şadefdür suḫeni dürr ü le'āl"

K.18/11 s.79

Sözün kulağa hitap etmesi ile kulağa inciden yapılmış küpe takılması ve ve bir sözü can kulağı ile dinlemenin "kulağına küpe yapmak" deyimiyle anlatılması arasında da münasebet vardır.Kulak kendisi de sadef gibi düşünülebileceği için inci ile ilgilidir:

"Meselde sözlerümün her birisi dürr-i yetīm
Kulaḳ ṭutarsa n'ola pādīşāh-ı ferrūḫ-fāl"

M.5/IX/3 s.158

Sözün dikkatle dizilmesinden meydana gelen şiir, diğer ilgilerle birlikte bu özelliği ile de inciye benzetilir. Şiirin şahlara yakışır bir inci olması değerinin fazlalığı ve kasidenin padişaha sunulması dolayısıyla:

"Bu silk-i nazmı hazrete irgürdüğü bu kim
Güşında şehlerüñ yaraşur dürr-i şāh-vār"

K.10/42 s.55

9-Ter:

Sevgilinin yanağının deniz gibi tasavvur olunmasıyla buradaki ter damlaları da ışık saçan inciye (dürr-i şeb-çerağ) benzetilir. Aynı beyit içinde sevgilinin ay, ter damlalarının da yıldızlar gibi düşünülmesi dolayısıyla görülen inci dürr-i şeb-çerağdır:

"Ey kamer seyyāre-veş olmuş yanağın pür-arak
Görmeyen görsün bugün deryāda dürr-i şeb-çerāğ"

G.199/4 s.407

10-Yıldız:

Parlaklığı ve gözalcilikleri bakımından yıldızlar inciye benzetilir. Gökyüzünün yedi tab gibi tasavvur edilmesiyle bu inciler tabaklar içindedir. Güneşin dğmasıyla kaybolan yıldızlar övülenin atının ayağına saçılan inciler gibi düşünülür:

"Dem-i rihletde olur atın ayağına nişār
Pür olup encüm-i dürrî ile bu yidi tabāk"

K.32/13 s.127

c-Lāciverd:

İki beyitte geçen laciverd "mavi, gök rengi bir taştır. En kıymetlisi saf yeşile ve kırmızıya çalanıdır ki Bedahşan dolaylarında çıkar." (19) "Hind laciverdi denilen" (20) çeşidi mürekkep yapımında kullanılır ve divanda da bundan dolayı geçer:

"Lāciverdī cedvel eyle şafha-i divānuña
Akşa ey Yahyā virür zīnet çü her gülzāra şu"

G.362/5 s.505

(19) Mütercim Asım, Burhan-ı Katı, İstanbul, 1268(h.) s.541

(20) Mahmud Bedreddin Yazır, Kalem Güzeli, s.154

c-La'l(lal-i cān-bahş,lal-i leb,lal-i nāb,lal-i Bedahşān,laāl-ī rummānī,leāl,mey-i lal,lal-reng):

aa-Umumi Olarak La'l:

"Yâkut gibi kırmızı renkli kıymetli bir taşın adı" olan la'lin""makbul olanı Bedahşan'da çık"ar.(21) La'l-iBedahşan rengi bakımından dudağa benzetilirken,sevgilinin dudağını gördüğü için yüzü kızarıp kanı kuruduğu belirtilmekle hüsn-i talil yapılır.La'l dudağa benzetildiğine göre kıymet bakımından üstün olanı dudaktır:

"Kızardı âteşe döndi leb-i renginüni gördi

Kurıdı kanı reşkinden hemān la'l-i Bedahşānuñ"

G.217/2 s.418

"Şark edebiyatında sevgilinin dudağı daima la'le teşbih olunur.(22)Hatta istiare yoluyla "la'lin dudak yerine kullanılması yaygın bir klişe(mecaz-ı örfi) haline gelmiştir"(23)Yahya Bey Dîvânı'nda da la'l dudak yerine kullanılır.

Âşıkların gönlünde sevgilinin can bağışlayan la'l gibi dudağının hayali varken gözlerine ab-ı hayat gelmez.Bu düşünce ile can verici olması bakımından la'l âb-ı hayattan daha üstün tutulur.Sevgilinin aşığa cefa vermek için attığı taş ise la'lden de kıymetlidir.

La'lin şarap,kanlı gözyaşı ve ciğer kanına benzetilmesi rengi dolayısıyladır.Âşık ne zaman sevgilinin la'le benzeyen dudağına baksa gözlerine de la'l gibi olan kanlı gözyaşı gelir.Mey-i hamrânın kanlı gözyaşı ve la'le benzetildiği bu tasavvur,içki içen insanın gözlerinin kanlanmasından kaynaklanır.Beyitte "dem" kelimesinin "kan" manasını hatırlatacak şekilde tevriyeli kullanılması ile dudak, şarap,gözyaşı ve kan la'le benzetilerek bunlarla tenasüb de yapılır:

(21)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü cilt 2 s.353

(22)Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 2 s.353

(23)Cemâl Kurnaz,Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, s.163

"Mey-i hamrā gibi gözüme gelür kanlu yaşum
Her ne dem kim bakam ol la'l-i leb-i cānāna"
G.430/2 s.544

La'l daha çok "yüzük taşı" yapımında kullanılır.(24)
Bundan dolayı Hz.Süleyman'ın yüzüğünün "bir defasında cin-
ler tarafından çalınması"na(25) telmih yapılır.Yüzüğe ben-
zetilen dudanın yok sayılmasının da bunda rolü vardır.

"Taş veya mermer içerisinde bulun"an(26) la'le la'l-i
rummānî denilir.Bu husus,Yahyâ Bey'in asıl memleketinin
taşlık bir yer olması dolayısıyla kendisini la'l-i rummānî-
ye ve şahine benzetmesine sebep olur:

"Taşlu yirden kopdı Yahyâ la'l-i rümmānî gibi
Hıdmetünle var anuñ şahinliği cinsiyyeti"
K.28/32 s.119

La'l rengi bakımından gonca,ergavân ve kırmızı yanağa
da benzetilir.

bb-La'l ile İlgili Benzetmeler:

1-Āb-ı hayāt:

İstiâre yoluyla dudak yerine kullanılan la'l can ve-
rici özelliği bulunması dolayısıyla Āb-ı hayat gibidir.Hat-
ta âşıklar nazarında gönüllerindeki sevgilinin dudasının
hayali ondan daha üstündür:

"Var iken dilde hayâl-i la'l-i cān-baḥşuñ senüñ
'Aynına gelmez begüm 'âşıklarüñ Āb-ı Hayāt"
G.34/3 s.302

2-Can:

Can,tende bulunması ile bu dünyadaki hayatın sürdürül-
mesine vesile olan,daha sonra Azrâil(A.S.) tarafından alı-
nacak bir emanettir.Emânet iyi korunmalıdır.Hz. Süleyman'ın
yüzüğünün cinler tarafından çalınmasına telmih yapılan be-
yitte dudak yerine kullanılan la'l,dudanın yok sayılması
dolayısıyla görünemeyen ve insan için değerli olan cana
benzetilir ve sevgilinin onu iyi koruması gerektiği belir-
tilir:

(24)Nurettin Rüştü Büngül,Eski Eserler Ansiklopedisi,
cilt 2 s,9

(25)Harun Tolasa,Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,s.26

(26)Cemâl Kurnaz,Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili,s.163

"Cân gibi la'l-i lebûni ehrimenlerden şakin
 Ey perî möhr-i Süleymân gibi olmuşdur be-nâm"
 G.255/4 s.442

3-Cefâ taşı:

"Sevgilinin en belirgin özelliği zalim"liğidir.(27) Bunun sonucu olarak âşığa cefâ taşları atar.Âşık ise onun taş atmakla bile olsa kendisine ilgi göstermesini memnuniyetle karşılar ve bu yüzden sevgiliden gelen cefâ taşlarını la'l- den daha kıymetli sayar.Çünkü âşık için asıl eziyet "sevgilinin cevri ü cefâsının azalması veya kesilmesi,onu unutmaması veya ona olan alâkasının azalmasıdır."(28)

"Şol cefâ taşı ki senden irişür kat kat baña
La'lden kıymetlidir ey hâce-i behçet baña"
 G.11/1 s.286

4-Ciğer kanı:

Yahyâ Bey,çeşitli nasihatleri bulunan bir kasîdede kötü yönetimin mazlumların âhı üzerine kurulu bulunacağını söylerken saltanat işareti olan taçtagörünen süslerin aslında la'l değil ciğer kanı olduğunu belirtir.Benzetme renk ilgisine dayanır:

"Ki kaçra kaçra ciğer kanıdır görinen la'l
 İlün gözi yaşıdır tac-ı şehde dürr-i semin"
 K.19/3 s.82

5-Dudak:

La'l, rengi bakımından dudağa benzetildiği gibi istiare yoluyla dudak yerinde de kullanılır ve birçok beyitte görüldü üzere dudağın benzetildiği diğer nesnelere de benzetilir. Sevgilinin Mesih'i andıran dudağı ile kabri başında dua etmesi Yahyâ'nın ruhunu ihya eder:

"Gelicek kabrûme ol la'l-i Mesihâ şimdi
 Bir du'â ile kıla rûhumı ihyâ şimdi"

G.509/1 s.590

Sevgilinin dudağı, renginin güzelliği ve söylenmesine yardımcı olduğu sözlerle âşığın ruhunun gıdâsıdır.Eu bakım-

(27) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlîli, s.19

(28) Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, s.143

dan o, âşığı besleyen, âşığın da onun vasıflarını dilinden düşürmediği bir la'l gibidir:

"Evşâf-ı la'l-i yârı dilünden düşürmez
Zîrâ gîdâ-yı rûhdur ol ahsenü'l-makâl"

G.238/7 s.431

La'l gibi dudağın hasretiyle âşığın gözü durmadan kan ağlar:

"Hasret-i la'l-i lebünle dem-be -dem zaḥmum gibi
Kanlar ağlar hâlûme bu çeşm-i giryânüm benüm"

G.283/3 s.458

6-Ergavan:

Kırmızımtırak bir çiçek olan ergavan ile la'l arasında renk bakımından ilgi kurulur. La'l gibi rengi ile ergavan, içki içmiş olduğu için yüzü kızaran bir dilbere benzetilerek teşhis ve hüsn-i talil yapılır:

"Gonca gibi la'l-reng olmuş kararmış ergavan
Bâde-nüş olmuş şanasın dilber-i nâzûk-mizâc"

G.38/2 s.304

7-Gonca:

Yukarıdaki örnekte aynı ilgi ile gonca da la'le benzetilir.

8-Gözyaşı:

Kırmızı renkli üç değişik değerli taşın bir arada zikredildiği bir beyitte şair, yakuta benzeyen o dudağı gördüğünden beri gözlerinden la'l ve mercana benzeyen kanlı gözyaşları döküldüğünü söylerken onları renk bakımından la'l ve mercan gibi düşünür:

"Göreliden ol leb-i yâkûtı her ân
Çıkupdur gözlerümden la'l ü mercân"

Ş.2/273 s.269

9-İnsan:

Yahyâ Bey'in "Taşlıcalı" diye anılagel"mesine(29) yol açan beyitte kendisini la'le benzetmesinde değer ilgisi yanında la'l-i rummânînin mermer içinde bulunan bir la'l çeşidi olmasının da rolü vardır. Şâirin asıl memleketi de taşlık bir yerdir:

(29) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.7

"Taşlu yirden kopdı Yahyâ la'l-i rümmânî gibi
Hıdmetüñle var anuñ şāhinliği cinsiyyeti"

K.28/32 s.119

10-Lâle:

İçki içen veya bir kabahat işleyen insanın yüzü kızarır. Lâle, bezmden ayağı götürdüğü için yanağı kızaran bir insan gibi düşünülürken renginin "la'l reng" sözleri ile ifade edilmesi sonucu aralarında ilgi kurulur. Lâlenin renk ve şekil yönünden içi kırmızı şarap dolu bir kadehi andırması ile la'lin "kadeh yapımında da kullanılmaması (30) arasında münasebet vardır:

"Götürmiş bezmden lâle ayağı
Kızarmış la'l-reng olmuş yañağı"

Ş,1/89 s.251

11-Şarap:

Şarabın la'l ile benzerliği rengi dolayısıyla dır. La'l, sevgilinin dudağı gibi düşünülduğünde aşığı mest etmesi dolayısıyla da şarapla benzerlik gösterir:

"Mey-i la'lüñ yine sākî beni hayrān kıldı
Aldı zülfüñ gibi aqlumu perişān kıldı"

G.511/1 s.591

12-Yanak:

Lâlenin insan gibi düşünülduğü beyitte, kızaran yanağı renk bakımından la'le benzetilir. Yanak için ideal renk kırmızılıktır. Sevgilinin kızaran yanağının aşık nazarında daha güzel ve kıymetli sayılması da benzetmede rol oynamıştır.

ç-Mercan:

Bir beyitte geçen mercan "aslında bir deniz mahluku olup, Kur'anda inci ile beraber zikredilmiş, rengi kırmızı olan cinsi makbul"(31) değerli bir maddedir. Rengi bakımından aşığın kanlı gözyaşı yerinde kullanılır:

"Görelden ol leb-i yākütı her ān
Çıkupdur gözlerümden la'l ü mercān"

Ş.2/273 s.269

(30) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, s.163

(31) Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 2 s.18

d-Pirûze:

"Horasan ve Türkistan'da çıkan mavi ve kesif bir taş" (32) olan piruze bir beyitte geçer.Gökyüzü,içine inci doldurulmuş piruze tabaklar gibi düşünülür.Gökyüzü ile pirûze arasında renk bakımından benzerlik vardır:

"Pirûze tabaklarla toplup kevkeb-i dürri
Pâyına nişâr olmağa olmuşdı müheyyâ"

K.1/8 s.17

e-Sadef:

aa-Umumi Olarak Sadef:

"Denizden çıkan inci mahfazası,midye ve istiridyelerin kabuklarının içtarafından teşekkül eden parlak madde"(33) demek olan sadef,denizden elde edilmesi,iki parça olması,kıymeti,içinde inci bulunması ve denizden çıkarıldıktan sonra inci ile birbirlerinden ayrılmaları bakımlarından ele alınır.

Ağzın sadefe benzetilmesinde şekil ilgisi yanında söz ve dişlerin inci gibi tasavvur edilmesi de rol oynar.Övülen alimler,bilgilerinin çokluğu dolayısıyla deniz gibi düşünülmele ağızları sadefe benzetilir:

"Şadef disem dehenine 'aceb mi her birinün
Ki sözi gevhere beñzerdi kendi 'ummāna"

M.5/IV/4 s.155

Sözlerin inci gibi tasavvur edilmesiyle "güzel sözleri alıp zapt" eden(34) kulak şekli bakımından da sadef gibidir.

Âşığın sinesini sadefe benzetmesi durumunda inci,bağrına basmak istediği sevgilidir.

Çâk edilmesiyle aşkın varlığını ortaya çıkaran yaka da sadef gibi düşünülür.

Denizde bulunmasından dolayı sadefle ortak bir yönü olan gemi,içindeki sevgilinin inci gibi tasavvur edilmesiyle de sadefe benzetilir.

Şâirin evini sadefe benzetmesi ise kendisini inci gibi düşünmesi dolayısıyladır.

Güneşin inci gibi düşünülmesiyle de dünya sadefe benzetilir.Güneşin doğuşu ile inci sadefin içinden çıkmış olur.

Sultan Mehmed Mersiyesi'nde tabut sadefe benzetilirken diğer benzetmelerle sadef tabii halinde görülür. Mahbub inci, sevenlerin gözyaşları ise deniz gibidir.

bb-Sadef İle İlgil Benzetmeler:

1-Ağız:

Şekli ve içinde bulunan dişlerin cevher gibi tasavvur edilmesiyle ağız sadefe benzetilir. Dişlerin ağzın açılması ile görülmesi gibi cevher de sadefin açılması ile ortaya çıkar: "Dehānına kaçan kim olsa misvāk

Sadefden gösterürdi gevher-i pāk"

Ş.2/27 s.246

Ağzın sadefe benzetilmesinde sırların inci gibi düşünülmesi de rol oynar. İncinin sadefin içinden alınıp çeşitli şekillerde kullanılması gibi ağzın açılması yani konuşmak ile başkalarına ifşâ edilen sırlar, onlar tarafından istedikleri şekilde kullanılır. Bunun için ağız açmak için dikkatli olunmalıdır:

"Ağzuñı açma sadef gibi begüm eyle hāzer

Sīnede gizlü olan lü'lü-i şehvāri şaķın"

G.336/6 s.490

2-Beyaz Çini:

Şehzāde Mustafa'nın sünnet düğünü dolayısıyla yazılan surnamede, yemekten sonra içinde şerbet ikram edilen beyaz çinilerin sadefe benzetilmesi renk ve parlaklıkları bakımındandır. Şerbetin dürr-i yetim gibi tasavvur olunması da benzetmede yardımcı olur:

"Beyāz çiniler içinde dāne-i 'işret

Sadefleriçini şanki pür kıldı dürr-i yetim"

M.5/III/4 s.154

3-Dünya:

Dünyanın sadefe benzetilmesine yol açan ilgiler açıkça görülmez. Güneşin dürr-i yetim gibi düşünülmesiyle benzetme yapılır. Sabah ufuktan doğan güneşin sanki dünyanın i-

(32)Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 2 s.40-41

(33)Nurettin Rüştü Büngül, a.g.e. cilt 2 s.55-56

(34)Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, s.521

çinden çıkıyormuş gibi gelmesi, incinin sadeften çıkmasına benzer:

"Gönlümün şırça şarâyı gibidür şevkum ile
Güneşin dürr-i yetimi ile dünyâ sadefi"

G.505/4 s.588

4-Ev:

Evin sadefe benzetilmesi şairin kendisini inci gibi düşünmesi sonucu içinde barındığı yer olmasındandır:

"Çıkma ey Yahyâ evünden lülü-yı lâlâ gibi
Varma eller yüzine Mecnûn gibi yabanı ço"

G.363/7 s.506

5-Gemi:

Denizde bulunan gemi, içine binen güzelin dür-i yek-dane gibi tasavvur edilmesi ile sadefe benzer:

"Sen dür-i yek-dâneye keştî olur güyâ sadef
Azm-i deryâ eyleyüp gitseñ Ğalağadan yaña"

G.18/3 s.291

6-Kulak:

Nazmın cevher dizisi gibi tasavvur edilmesi ile onu dinleyen güzellerin kulağı sözleri zaptetmesinden dolayı sadefe benzetilir. Sadeftir ile kulak arasında şekil, renk ve parlaklık yönünden de ilgi kurulmuş olabilir:

"Okındukça bu nazm-ı silk-i gevher
Sadef gibi kulak tutsun güzeller"

Ş.2/71 s.250

7-Sine:

İçinden inci çıkarılan istiridye, dolayısıyla sadef iki parça olur. Böylece sadef ve inci ayrı ayrı, kullanılacakları yere götürülür. Şair sevgilisini "iki cihana değer" kıymette bir inci gibi düşünmekle, ondan ayrıldığı için üzüntüsünden çak olan sinesini de sadefe benzetir:

"Sadef gibi n'ola çāk olsa sīnem ey Yahyâ
İki cihāna değer bir güherden ayrıldum"

G.259/5 s.444

8-Tabut:

Sultan Mehmed Mersiyesi'nde onun dürr-i yetim gibi kabul edilmesiyle içinde bulunduğu tabut sadefe benzetilir.

Sadefin denizde bulunmasından dolayı sevenlerin mahub için dökükleri gözyaşları uçsuz bucaksız bir deniz gibi düşünülür.

"Tābūtıdur şadef añā kendü dürr-i yetīm
Her cānibinde gözyaşı deryā-yı bī-kenār"

M.7/IV/3 s.162

9-Yaka:

Aşığın çak edilmiş yakası, iki parça olması ile aşkı ortaya çıkardığı ve aşk da cevher gibi düşünüldüğü için sadefe benzetilir:

"Şu kimsene ki derūnında ola gevher-i 'ışk
Cihān içinde şadef gibi çāk ide yakasın"

G.317/3 s.479

f-Yakut:

Değişik renkte olanları bulunan ve kırmızısı daha kıymetli sayılan yakut bir beyitte rengi bakımından ele alınır. Güzelin, şairin gözünden kanlı yaşlar akmasına sebep olan dudağı kırmızı bir yakuta benzetilir:

"Göreliden ol leb-i yākūtı her an
Çıkupdur gözlerümden la'1 ü mercān"

Ş.2/274 s.269

g-Zeberced:

İki beyitte geçen zeberced "sarı ile yeşil arası, parlak bir taş"tır. (35) Gökyüzü rengi bakımından zeberced bir levhâya benzetilir. Gökteki hilâl de bu levhâ üzerine yazılmış dal gibidir:

"Kalem-i sun'ı Hudā ile yed-i kudretle
Zer ile çarh-ı zebercedde yazıldı bir dāl"

K.14/8 s.66

C-Güzel Kokular:

a-Anber(Anber-i hām):

aa-Umumi Olarak Anber:

"Anber balığı da denilen kaşalot balığının bağırsaklarında hasıl olarak denize terkedilen ve uzun yıllar güneş altında dalgalarla çarpılarak olgunlaştıktan sonra kıyıya düşen güzel kokulu açık ve ya koyu renkli bir madde"(36) olan anber dört beyitte geçer.Renginin siyah oluşu ile geceye,sevgilinin kakülüne ve ayva tüyüne benzetilir.Kakül ve ayva tüyünün anbere benzetilmesinde koku yönünden de ilgi kurulur.

bb-Anber İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayva tüyü:

Güzelin dudagının kenarlarındaki ayva tüyleri renk ve kokusu bakımından anber gibidir.Ayva tüylerinin yanakla birlikte anılması,anberin meydana gelmesinde güneşin rolü bulunmasından olabilir.Yanak da beyitte güneşe benzetilir:

"Hat-ı 'anberle gün gibi yañağı
Kızıl vālāda şankim misk uvağı"

Ş.2/294 s.271

2-Gece:

Sultan Mehmed Mersiyesi'nde şâir,gece gündüz meleklerin ellerinde buhur ile kabrinde olması dileğinde bulunur.Gece ve gündüz kelimeleri ile devamlılık anlatılmak istendiği gibi bunların renk ilgisi ile anber ve kafura benzetildikleri de düşünülebilir.Beyaz renkli kafur ile siyah rengi ile geceye benzetilen anber bahuru meydana getirirler:

"Leyl ü nehar 'anber ü kâfūr u cān-fezā
Kabrindeki melekler elinde bahūr ola"

M.7/VII/3 s.164

3-Kâkül:

Sevgilinin siyah renkli saçı rengi bakımından anbere benzetilirken açık olarak belirtilmemekle birlikte kokusu ile de onun gibi düşünülmüş olmalıdır:

"Bu serv gibi boyun döndi şem'-i kâfūra
Duḫāna beñzer o kâkül ya 'anber-i ḥāma'"

G.417/4 s.536

b-Buhur:

"Tütsü,yakılacak güzel kokulu şey "(37) demek olan bu-
(36)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 1 s.245

hur, ödağacı, misk, anber, laden ve günlük gibi yakıldığı zaman güzel koku veren maddelerin karışımı veya bunlar için genel ad olarak kullanılır. Bir beyitte mahbubun kabrinde meleklerin gece gündüz buhur bulundurmalarının dilenmesi münasebeti ile geçer. Gecenin anber gündüzün kafur gibi düşünülmesi bahuru meydana getirir:

"Leyl ü nehār 'anber ü kâfūr u cān-fezā
Kabrindeki melekler elinde baḥūr ola"

M.7/VII/3 s.164

c-Gül suyu(Şâmî gülâb):

Kasîde-i Na't-i Resûl'un nesîb kısmında gece tasviri yapılırken, çiğ taneleri feleğin dünyaya döktüğü gül suyu gibi düşünülür. Gül kokusu peygamber kokusu sayıldığı için bu tasavvurla daha sonra anlatılacak olan miraç mucizesine bütün varlıkların hazırlandıkları belirtilir:

"Dünyâyı felek şâmî gülâb ile şulardı
Şebnemle pür oldu dimeñüz küh ile şahrâ"

K.1/4 s.17

ç-Kâfûr:

aa-Umumi Olarak Kâfûr:

"Hind ve Serendip civarında yetişir defne cinsinden bir ağaç (38)tan elde edilen beyaz renkli ve keskin kokulu bir madde olan kafur üç beyitte geçer ve rengi bakımından ele alınır. Sevgilinin yanağı ve gündüz kafura benzetilir.

bb-Kafur İle İlgili Benzetmeler:

1-Gündüz(Aydınlık, ışıık):

Gecenin karanlık dolayısıyla siyah renkli anbere benzetilmesi sonucu kâfûr da gündüz gibi düşünülür. Örnek olarak aldığımız beyitte ise kâfûr geceyi aydınlatan ışıktır. Bu benzetmede "kâfûrdan mum da yapılmamasının(39) rolü vardır:

(37) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. s.245

(38) Ziya Şükün, Farsça-Türkçe Lûgat Gencineî Güftar Ferhengi Ziya, İstanbul, 1948 cilt1 s.245

(39) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili s.166

"Zıyā vü pertev ile oldıol şeb-i deycūr
Bu bezmiçinde biri 'anber u biri kāfūr"

M.5/VI/1 s.156

2-Yanak:

Beyazlığı yönünden sevgilinin yanağı kâfūr gibidir. Benler de karabibere benzetilerek kâfûrun karabiber ile muhafaza edildiği belirtilir:

"N'ola pür-ḥāl ise ol ḥadd-i pür-nūr
Hemîşe saklanur fülfulde kāfūr"

Ş.2.213 s.263

d-Misk(Nâfe,müşg,misk-i ter,misk uvağı):

aa-Umumi Olarak Misk:

"Nâfe-i Âhu'dan yani Âhu denilen karaca cinsi hayvanın göbeğinden çıkan ağır bir koku"(40) olan misk, renginin siyah oluşu, kokusu, en makbul olanının Çin'de elde edilmesi bakımlarından ele alınır. Misk ipekli bir kumaş çeşidi olan vala içinde saklandığı belirtilir. Sevgilinin yanağı kızıl vala gibi düşünülmeyle ayva tüyleri de onun içindeki misk uvağı gibidir:

"Misk-i terdür al vālānuñ içinde şanasın
Rüy-i zībāsından ey Yaḥyā görinen tāze ḥaṭ"

G.196/5 s.405

Sevgilinin kara gibi düşünülen gönlü ile misk arasında da renk yönünden ilgi kurulur.

bb-Misk İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayva tüyü:

Kapalı bir kutu içinde bulundurulmuş misk kokusu etrafa yayılmaz. Gizlenen ayva tüyleri de aşığın aşk gamını duymasını önler. Beyitte müşg kelimesi aşk ile eş anlamlı gibi de kullanılarak güzelin ayva tüylerinin çıkmasına sebep olduğu belirtilir. Dem kelimesi kullanılmakla da miskin kandan meydana gelmesine işaret edilir. Ayva tüyü ile misk arasında renk ve aşığa göre koku bakımından ilgi vardır:

"Tuyulmazdı ḡamı 'ışkuñ belürmezdi ḥaṭ-ı dilber
Cihānda 'ışḡ u müşg ey dil eger bir dem nihān olsa"

G.385/3 s.519

(40)Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 2 s.21

2-Gönül:

Âşığa kaşlarını çatan sevgilinin gönlü kara olması bakımından misk gibidir. Şair "Ne hatâ ettim de kaşlarını çatarsın?" diye sorarken "Çin" ve "hatâ" kelimelerini kullanmakla tenasüb yapar ve bunların misk elde edilen ülke olduğunu işaret etmiş olur:

"Nāfe gibi kara gönüllüsün ey bedr-i tamām
Ne hatâ itdüm ola kaşlaruñı çin idesin"

G.319/2 s.480

D-Süslenmede Kullanılan Araçlar:

a-Ayna(Âyine,âyine-i ışk,mirāt-ı ışk,bakâ âyinesi,âyine-i rûy-i hakikat,âyine-i alem-nümâ,din âyinesi,âyine-i dünya,âyine-i gerdun,mirat-ı zemîn,âyine-i âlem,âyine-i ibret,mirat-ı âsumân,sipihrûn âyinesi,felek âyinesi,âyine-i çarh,tokuz âyine,âyine-i ahen,demür âyine,mirat-ı çeşm,âyine-i dâde,âyine-i can,âyine-i zü'l-cemâl,gönül âyinesi,âyine-i dil,mirat-ı dil,dil âyinesi,âyine-i dâdâr,miratü's-safâ,mirat-ı kalb,sınuk âyine,âyine-i mihr,âyine-i hüsn,mirat-ı hüsn,âyine-i vahdet,âyine-i Hudâ,âyine-i gayb,vücut âyinesi,âyine-i tiğ,âyine-i ibret-nümâ,âyine-i tiğ-ı hüner,âyine-i memat,âyine-i rüya,âyine-i vuslat,âyine-i ruh,âyine-i rûy-ı nigâr,mirat-ı cemâl):

aa-Umumi Olarak Ayna:

"Farsça bir kelime olan ayine eşyayı aksettiren sırlı cam demektir.Mecâzen bir şey ve hali nazarımızın önünde temsil ve izhar eden manasına gelir."(41)

Süslenme araçları içinde en çok kullanılan ayna divanda kendisinden en çok söz edilen ve en çok benzetmeye konu olan eşyalardandır.Camın bir yüzüne "sır" denilen parlak bir maddenin sürülmesi ile yapılır.Aşkın aynaya benzetildiği bir beyitte "sır" hem bu durumu belirtmek için hem de bilinen manası ile tevriyeli olarak kullanılır:

"Bu ne sırdur 'acaba bir görünür bāy u gedā
Eyle bi'llāhi dilā âyine-i 'ışka nigāh"

G.366/4 s.507

(41) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.124

"Türkler'de ayna eski olup demir devrinden beri yapılagelmiştir. Demir, çelik, ayna demiri gibi kendisine mahsus adlar alan"(42) aynalardan "demir ayna" divanda da geçer. Kılıcın aynaya benzetilmesinde parlaklığının yanısıra çeliktен yapılmış olmasının da rolü vardır.

Çok miktarda ve kolay imal edilmediği için eskiden daha kıymetli sayılan aynalar keçe sarılarak muhafaza edilirdi. Bu, sırrının çabuk bozulmaması için de olabilir. Derişlerin keçe giymesi ile aynaların keçe sarılması arasında münasabet kurulur. Aynın aynaya benzetilmesiyle de gece keçe gibi düşünülür.

Düz camdan yapılan aynalar aksettirdikleri şeyleri gerçek büyüklükleri ile gösteriler. Aynaların cisimleri olduğundan büyük veya küçük gösterenleri de vardır. Bilhassa büyük gösterenler karşısında aldanıp büyüklenmemek gerekir.

Tasavvufla ilgili olarak da ele alınan ayna mevcut aleme benzetilir. Bu aynada Allah'ın varlığı görülür. İnsan da Allah'ın varlığı ve kudretini yansıtan bir ayna gibidir. Bu ayna arda bulunanları görebilmek için ibret gözü ile bakmalıdır. İbret alacaklar için Hacerü'l-esved ve ölüm de aynaya benzetilir.

Aynada dış görünüşleri ile akseden cisimlerin varlığı geç cidir. Bir cisim ayna karşısında durduğu müddetçe orada görülür. Yaratıkların dünya aynasında görülmeleri de öyledir. Aynanın vuslat ile münsebeti geçiciliği dolayısıyla ku ulur. Gönül muklaka ayrılığı gerektiren vuslat içinde devamlı bulunacağını sanarak aldanmamalıdır.

Ayna camı üzerinde biriken tozlar veya sırrın bozulması cisimlerin tam ve net aksetmemesine yol açar. Aynanın istenen şeyi yansıtması için tozu silinmeli ve cilalanmalıdır. Düşüncelerimizi yansıtan gönül de bir ayna gibidir. Üzüntüden uzak kalmakla gönül aynası da temiz tutulmuş olur. Gönül ayna münasebeti kırılma ve kararırma ilgilerinden de kaynaklanır. Tozlardan temizlenmiş ve cilalanmış bir aynanın yüzü su gibidir.

"Âyine-i İskender, İran efsanelerine göre, Aristo tarafından Makedonya kralı meşhur İskender için yapılarak İs-

(42) Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 1 s. 30

kenderiye şehrinde yüksek bir yere konulmuş" olan aynadır. "İskender buna bakarak 100 fersah uzakta bulunan düşmanlarının ne yaptıklarını görürmüş(43) Âlem İskender'in aynasına benzetilirken "seyreylemek" tevriyeli kullanılır.

"Hasbeten lillāh gāzālar eyleyüp Haydar gibi
 "Älemi seyreylerüz mir'at-ı İskender gibi"

M.11/I/1 s.174

Camdan yapılan ayna kalp, gönül ve hatır gibi kolayca kırılabilir. Kırık bir aynanın her parçasında ayrı bir görüntü vardır. Gördüğü her güzele meyleden ve sevgisine karşılık bulamayan şairin gönlü kırık bir ayna gibidir:

"Şınuğ bir āyinedür bu kalb-i meyyāl
 Görindi anda niçe dürlü eşkāl"

Ş.1/202 s.242

bb-Ayna İle İlgili Benzetmeler:

1-Akıl:

Görülemeyen bir kavram olan akıl mücessemleştirilerek aynaya benzetilirken hangi ilgilerin buna yol açtığı açık olarak belli değildir:

"Aklumuz āyinesinden 'aynı ile her gürüh
 Oldı tārīh-i çihār i'lām olandan mā'adā"

K.3/49 s.31

2-Aşk:

Aşk, aşığın etrafındaki olanları diğer insanlardan farklı görmesine yol açar. Bu farklı görüş yorumla ilgilidir ve aşık olmayanlara yanlış gibi gelebilir. Ayna da cisimleri aksettirirken ona bakanların yanlış bilgiler algılamalarına sebep olabilir. Aşk âynasındakiler ancak aşık olanlarca doğru yorumlanabilir. Atlas ile çulun bir görülmesi aşığın bu dünyaya değer vermemesindedir. Burada sözkonusu olan ilahi aşktır:

"Mir'at-ı 'ışka nāzır olan 'aşık-ı za'if
 Bir görür atlas-ı felek ile pelāsını"

G.501/5 s.585

(43) Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 1 s.30

Âşık olan sevdiğinden başkasını görmez. Aynaya bakan kişi de sadece aynada aksedenleri görür. Görmeyi bir çerçeve içinde sınırlamaları bakımından da aşk ile ayna arasında ilgi kurulur. Aşk aynasına bakanın gönlü put gibi olan sevgilinin resmi ile dolar:

"Pür ider deyr-i dili naqş-ı nigār ile kamu
Kim ki şüret vire āyine-i 'ıška şanemā"
G.19/2 s.291

3-Bakā:

"İlk haliyle devam edip gitme, fani olmayış, bir halde sürekli oluş, değişmemek suretiyle duruş demek olan" baka, "sofiye ıstılahı olarak kulun Allah'ın bütün eşya üzerine kıyamını rüyet etmesi "(44) manasına gelir.

Hz. Muhammed'in bir hak aşığı olması dolayısıyla bütün eşyada Allah'ın varlığını görmesi baka aynasına bakması olarak düşünülür:

"Älemde bakā āyinesin manzar idindün
Dünya yüzüne eylemedün meyl ü muhābā"
K.1/58 s.21

4-Cömertlik(Sehā vü kerem):

Övülenin cömertlikteki eşsizliği cömertlik aynasında onun gibisi bulunmadığı belirtilerek anlatılır. Elinin açık olmasına bakanlar onun bir eşi daha bulunmadığını görebilirler:

"Bu halk-ı 'āleme āyinedür sehā vü kerem
Görinmez anda 'acebdür ki bir aña hem-tā"
K.26/36 s.113

5-Çiçek:

Bahar mevsiminde bitkilerin yeşerip çiçek açması, çiçeklerin de tohum veya meyveye dönüşerek neslini ve diğer canlıların hayatını devam ettirmesi ibret gözü ile bakanların hakikati yani Allah'ın varlığını ve kudretini görmelerine yarayan bir ayna gibidir. Çiçeklerin açılması ile göz ve gönlün açılması hem bu gerçeği görmeleri hem de bahar mevsiminin neşe dolu olmasındandır:

(44) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.148

"Açılır gülşende ey Yaḥyā gözüm göñlüm benüm
Her çiçek āyine-i rūy-i ḥaḳīqatdür bize"

G.381/7 s.517

6-Din:

İyi birer kul olmaları için Allah'ın insanlara bildir-
 diği esaslar bütünü olan din,doğruyu yanlış göstermesi ba-
 kımından aynaya benzetilir.İnsanları aydınlatmasından do-
 layı güneş gibi düşünölmekle aynaya şekil bakımından da
 benzetilmiş olur.Övölen,yaptığı güzel çalımlar ile din ay-
 nasını gün gibi berrak kılmıştır:

"Bārekallah āña kim sa'y-ı cemīl eyleyüben
 Yine din āyinesin gün gibi kıldı berrāk"

K.32/5 s.127

7-Dünya:

İçinde görölenlerin geçici olmaları yönünden dünya i-
 le ayna arasında ilgi kurulur.Dünya kendisi de fanidir.İn-
 san burada sonsuza kadar kalmayacaktır.Aklını kullanan bun-
 ları düşünerek dünya işleri ile gerğinden fazla meşgul ol-
 mamalıdır:

"Ber-ḳarār olmaz bu mir'āt içre taṣvīr-i vücūd
 'Akil iseñbuumūr-ı dünyevīde gevden ol

G.246/4 s.436

Mal varlığına ve sosyal mevkiine bakıp kendini büyük
 görenler aldanır.Büyöklönen insanlara "kendisini dev ayna-
 sında görüyor" denilir.Dünya da serçeyi Anka gibi gösteren
 bir dev aynasına benzer:

"Ḥalkı büyük gösteren āyinedür gerdün-ı dūn
 Bilmeyenler serçe iken kendüyi 'Anḳā görür"

G.94/4 s.340

8-Gökyüzü:

Gökyüzünün aynaya benzetilmesi sevgili gibi düşünölen
 güneşin orada görünmesinden dolaydır.Sabah karanlığı için-
 den çıkan güneş,gökyüzü aynasında beliren siyah elbise giy-
 miş sevgiliyi andırır:

"Siyeh cāme yaraşur āña güyā
 Güneşdür oldı mir'āt içre peydā"

Ş.1/162 s.239

Gökyüzüne bakan bir insan,uzakta buldukları için oradakileri olduklarından küçük gibi görür.Kendisini onlarla kıyasladığı zaman da ikinci bir yanılgıya düşer.Felek bu yüzden insanı aldatan bir ayna gibidir:

"Bir büyük kimse şanursın kendüñi görüp müdām
Ādemi aldar felek āyine-i āhen gibi"

G.438/2 s.549

Dokuz kat olmasından dolayı dokuz ayna gibi düşünülen felekte kendisini karınca gibi görenlerin kazançlı çıkacakları belirtilirken Hz.Süleyman ve Karınca kıssasına telmih yapılır."Bir gün Süleyman Peygamber gazaya giderken bir dere içinde karıncalara tesadüf etti."(45) Bir karıncanın diğer karıncalara askerlerin ayağı altında ezilmemeleri için yuvalarına girmelerini söylediğini duyunca "karıncaların beylerini çağırıldı"(46)nasihatlerini dinledi.

"İki 'ālemede Süleymānlıg ider ey Yahyā
Bu toğuz āyinede kendüzini mūr gören"

G.313/5 s.476

Felek aynası üzerinde görünenler yıldız değil âşığın gözyaşlarıdır:

"Āşıkuñ gözi yaşıdur görinen şanma nücüm
Oldı āyine-i çarḥ üzre hüveydā şimdi"

G.509/4 s.590

Ayıpları göstermeyerek de insanı aldatabilen felek aynası,kişinin kendisini eşsiz ve benzersiz gibi görmesine yol açar:

"Ādeme 'aybını göstermez felek āyinesi
Bī-naḫīr añlar görür kendüyi bī-hemtā umar"

G.135/4 s.367

9-Gönül:

Gönlün aynaya benzetilmesi kararması ve kırılması dolayısıyla dır.Sırrı dökülen ayna üzüntüden kararan gönül gibidir.Ayna üzerinde biriken tozlar alınmalıdır.Temizliği yönünden aynaya benzetilen övülenin kalbinde kara toprağı andıran şâire yer verilmemesi aynanın tozunun her zaman a-

(45)Ali Nihad Tarlan,Şeyhî Divanı'nı Tetkik,İstanbul, 1964,s.263

(46)Ali Nihad Tarlan,a.g.e. s.263

linmasındandır:

"Ben kara topraguñ añmaz iseñ lāyıkdur
Kalbūñ āyīnedür anda ne revā gerd-i melāl"
 K.18/35 s.81

Şairin gönlü siyah kaşlıbir güzele meyletmekle umutsuz bir aşka kapıldığı için kararmıştır. Gönlü hep o kara kaşın hayaliyle dolu olduğu için de kararmış olabilir. Karşısındaki siyahlığı yansıtan ayna bu haliyle kararan gönlü için benzetilen olur. Kara kaş ile kara sevda arasında gönlü aynasını karartmaları bakımından münasebet vardır. Beyitte sevdanın tevriyeli kullanılması da gönlü-ayna ilişkisine yol açar:

"Çü ebrüy-ı siyāha oldı mā'il
 Tolar sevdā ile āyīne-i dil"

Ş.1/7 s.227

Âşığın üzüntüden kararan gönlü yer yer sırları dökülmüş bir ayna gibidir. Sırlı kalabilen yerlerinde hâlâ güzel yüzler görülür:

"Guşşadan gerçi kararmışdur göñül āyīne-veş
 Cānum içinde yer eyler rüy-ı zibālar benüm"
 G.280/6 s.456

Gönlü ile ayna arasında kırılmaları bakımından da ilgi kurulur. Şairin türlü türlü şekiller görülen gönlü kırık bir ayna gibidir:

"Şınuğ āyīnedür bu kalb-i meyyāl
 Görüñdi anda nice dürlü eşkāl"

Ş.1/202 s.242

10-Göz:

Göz, parlaklığı ve karşısındaki cisimlerin gözbebeği üzerinde yansımalarından dolayı aynaya benzetilir. Sevgilinin elif gibi boyu ve mim gibi ağzı âşığın gözünde peydâ olmasına yol açar. Şair bu ifadesiyle hem sevgilinin göz aynasında mim ve elif harfi olarak yansıdığını hem de bu harfler ile meydana gelen (ل) su yani gözyaşının çıktığını anlatmak ister:

"Elif kaddūñle la'lūñ mīmīni gördükçe 'ağsinden
 Olur mir'āt-ı çeşmümde heman ol laħza mā peydā"

G.2/2 s.280

11-Güneş:

Övülenin yüceltilmesi maksadı ile felek onun kasrı, güneş de buraya asılmış altın bir ayna gibi tasavvur edilir. Benzetmeye renk ilgisi sebep olur. Güneş şekli bakımından yuvarlak bir ayna gibidir. Işıkları da onu yükseklerle asmaya yarayan altın zincir gibi düşünülür. Gece de bu aynanın siyah rekli örtüsü olabilir:

"Zencir-i zerle mihr-i felek tāk-ı kaşruña
Zerrin āyine gibi aşılma vechi var"

K.10/36 s.54

12-Güzellik:

İnsan güzelliği yüz ile ilgilidir. Çeşitli duygular da yüzde ifade edilir. Duyguların yansıdığı yüz ve dolayısıyla güzellik arasında bunun için ilgi kurulur. Sevgilinin güzelliğinin kusursuzluğu ile aynanın tertemiz olması arasında da benzerlik düşünülebilir.

Sevgilinin güzellik aynasında kullarına merhamet eseri bulunduğu söylenirken yüzünde beliren duygular dile getirilmek istenir:

"Şādmānam ki şehā āyine-i hüsnünde
Görinür kullaruña mihr ü maḥabbet eseri"

G.470/4 s.568

13-Hacerü'l-esved:

Dünyanın her tarafından gelen hacıların kendisine bakarak tavaf yaptıkları Hacerü'l-esved bir ibret aynasıdır. Benzetme bakılma ilgisine dayanır:

"Nāzır-ı Zemzem ile zāyir-i Beytü'l-ḥareme
Hacerü'l-esvedi Ḥaḳ āyine-i 'ibret ider"

G.75/3 s.328

14-İnsan:

Dünya nimetlerinin temsil eden cübbe ve destâr yerine fakr ifade eden keçeyi giyen insan üstü örtülmüş bir aynaya benzetilir. Benzetmeye eskiden aynaların keçeye sarılarak muhafaza edilmeleri yol açar. Ayna keçeye sarılmakla nasıl tozlanmaktan ve paslanmaktan korunursa dünya malına değer vermiyerek zâhirini yıkan insan da bâtınını böylece mamur etmiş olur:

"Cübbe vü destârı ko âyine gibi gey nemed
Zâhirin her kim yıķarsa bātının ma"mür ider"

G.79/4 s.331

15-Kavuşma:

Kavuşmanın geçiciliği ve ayrılmanın mukadder oluşu ile aynadaki görüntünün karşısındaki cismin hareketine bağlı olması ve devamlı olmaması arasında ilgi kurulur.Şair gönlüne hitabederek "kendini hep vuslat içinde kalacak gibi düşünme,kavuşmanın lezzeti ayrılık üzüntüsünü gerektirir" der.Vuslatın ayrılığı gerektiren bir ayna gibi düşünülmesinde aynaya baktırılan küçük kız çocuklarının uzaklara gelin gideceğine dair inancın rolü olabilir:

"Ey gönül âyine-i vuslatda görme kendüni
Zillet-i hicrânı mücibdür vişâlün lezzeti"

G.465/3 s.565

16-Kılıç:

Düşmana korku verip kahrederek Hakk'ın celâl tecellisinin görülmesini sağlayan kılıç aynaya benzetilir.Benzetmede demirden veya çelikten ayna yapılması ve kılıcın su ile ilgisinin de rolü vardır.Kullanılan kılıç,parlaklığı ile ayna gibidir.Su da görüntüleri yansıttığı için aynaya benzer.İyi kılıç yapmak için demirinegerektiği şekilde su vermek ancak çok iyi ustaların bileceği bir sırdır.Gerek kılıcın kendisinden gerekse onda "ruy-ı celal"in tecelli etmesinden korkan düşman su gibi yerlere geçer:

"Şu gibi yerlere geçse n'ola havfiyle 'adū
Gösterür âyine-i tiğı anuñ rüy-ı celāl"

K.14/26 s.68

17-Mektup:

Sevgilinin mektubu beyaz kağıdı ile parlak bir ayna gibidir.Yazılar ise bu aynada akseden aşığın gözünün karasıdır.Mektup,gönderenin duygularını yansıtmaması bakımından da aynaya benzer:

"Haḫ degüldür belki bir âyinedür mektüb-ı yār
Görinen anda sevād-ı 'ayn-ı 'aşıkdur 'ayān"

G.301/3 s.469

18-Ölüm:

Ölüm karşısında herkesin durumu aynıdır. Bu dünyadaki durumu ne olursa olsun herkes takdir edildiği zaman ve şekilde ölecektir. Bu gerçeği gören insanlar kötülük yapmak ve başkalarını küçük görmekten kaçınırlar. İbretle bakanlar için ölüm dilenci ile en büyük sultanın bir görüldüğü ayna gibidir. Ona daima bakmalıdır:

"Āyine-i memāta naẓar eyle dāyimā

Bir görünür gedā ile sultān-ı baħr u ber"

M.7/III/6 s.161

19-Peyk:

"Peyk, Osmanlılar'ın ilk devirlerinde postacı ve muhafızlar, son zamanlarında rikâplarda debdebeyi artıran teşekül efradı hakkında kullanılır bir tabirdir." (47)

Peykler padişahın bir haberini kısa zamanda istenilen yere ulaştırırlar. Ayna da karşısına getirilen bir cismin görüntüsünü hemen yansıtır. Peykler, giyim kuşamlarının güzelliği ve temizliği yönünden de aynaya benzetilmiş olabilir:

"Atluları Sām-ı süvāra şebih
Peykleri āyine gibi vecih"

D. s.6

20-Rüya:

Daha önceki beyitlerde kendilerinden sözedilen dervişlerin rüyası Hakk'ın nûrunu yansıtan ayna gibidir. Ayna ile rüya arasında bir şeyin görünmesini sağlamaları yönünden ilgi kurulur:

"Maẓhar-ı envār-ı Ĥak āyine-i rüyāsıdur
Ĥāneķāhında Ĥakikat Kāfınuñ 'Anķāsıdur"

M.9/IV/2 s.174

21-Şu:

Yüzeyinin düz olması, parlaklığı ve görüntüleri aksettirmesi bakımından su aynaya benzetilir. Suyu giren güzel-ler de sanki aynada görünen güneş gibidir:

"Şuya girer niçe miħr-i cihān-gir
Görinür sanki mir'at içinde taşvir"

Ş.1/105 s.234

(47) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü cilt 2 s.774

22-Yanak:

Güzelin yanağı parlaklığı dolayısıyla ayna gibidir. Terleri ise gökteki yıldızların aynada görülen aksi gibi tasavvur edilir. Benzetmeye yüzün güzellik denizi olarak düşünülmesi ve terlerin yıldızlara benzetilmesi de yardımcı olur. Saçlar da bu aynanın örtüsü olarak düşünülebilir:

"Derlemiş yüzi t̄alazlanmış o baħr-i ħasenāt
Yanağı gökteki yıldızlara olmuş mir'āt"

G.30/1 s.299

Sevgilinin yanağı üzerinde zülf ve ter gibi görünenler aşığın kıvılcım dolu gönlünün dumanının aynadaki aksidir:

"Āyine-i ruħında degül zülf ile 'araħ
'Aks urdı anda dūd-ı dil-i pür-şirārumuz"

G.187/4 s.399

23-Yüz:

Bütün olarak yüz de rengi ve şekli bakımından güneşe ve yuvarlak bir aynaya benzetilir. Bu aynada vefâ ve muhabbet belirtileri apaçıktır. Sevgilinin âşığa karşı duygularını yüzü ile ifade etmesi aynada vefa ve muhabbet resmi görünmesi gibi düşünülür:

"Sen ol şems-i sa'ādetsin ki mir'āt-ı cemālünde
Vefâ şüretleri peydā maħabbet çihresi zāhir"

G.69/2 s.324

Sevgilinin yüzü çok güzeldir ama âşığa karşı hep gazap doludur. Bu haliyle yüz Allah'ın celâl sıfatını yansıtan bir ayna gibidir. Ondaki sırrı ancak ehl-i hal olan zâhidler anlayabilir.

"Cānā cemālün āyine-i Zü'l-celāldür
Añlar bu sırrı zāhid eger ehl-i ħāl ise"

G.393/2 s.523

24-Zâhid:

Ayna cisimleri dış görünüşleri ile aksettirir. Eşyâ hakkında tam bilgi sahibi olmak için kendisine bakılmalıdır. Şâir şiirini sadece okuyup geçen onun üzerinde düşünüp ondaki incelikleri anlamaya çalışmayan kimseyi zahid ve ayna gibi düşünür. Zâhid "kuru ve şekli ibâdetle meşgul" (48) olduğu için derin düşünmez.

Ayna karşısındakini doğrusu ve eğrisi ile görüldüğü gibi aksettirir. Düşünen insan ise birisinin ayıp veya kusurunu yüzüne vurmaz. Şair bu beyitte "Yahya" kelimesinin son hecesinde zihaf yaptığı için "edebiyat aleminde büyük kusur sayılan"(49) bir şey yapmıştır. Bundan dolayı zahidin, kusurunu yüzüne vurmamasını, böylece ayna gibi olmamasını ister:

"Şi'rini okı Yahyānuñ adını çekme zāhidā
Yüzleme āyine gibi ana yüzünüñ ağını"

G.499/5 s.534

25-Zikir halkası:

Allah'ı zikretmek için meydana getirilen halka vahdetin tecelli ettiği bir halkaya benzetilir. Şekil bakımından daire gibi oluşu, dairenin de tekliği ifade eden noktanın tecelli ve tezâhüründen meydana gelmesi benzetmeye yol açan ilgililerdir. Nokta tek oluşu ama buna karşılık eni boyu olmaması ile yani özelliklerinin gözle görülemediği şekilde olması ile vahdetin, daire de noktalarından meydana gelmesi ile kesretin sembolüdür. Bu durumda halka-i zikr kesret içinde vahdeti gösteren bir ayna gibidir:

"Görmege nūr-ı tecellāyı safā-yı kalb ile
Halka-i zikr oldu bir āyine-i vahdet bize"

G.380/2 s.516

b-Tarak(Şâne):

Bir beyitte geçen tarak şekli ve kullanılışı yönlerinden ele alınır. Sevgilinin saçının taranmasında kullanılan tarak aşığın kıskançlık duygularının sonucu yabancı bir el gibi düşünülür. Tarağın dişleri de parmaklar gibidir. Şekli bakımından tarağa benzeyen el saçı da tarak gibi düzeltilir:

"Hıdmet itsün yāra ey Yahyā güzel dellākler
Şâne gibi kākül-i dildāra yad el girmesün

G.343/7 s.494

(48) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, s.109

(49) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânından Örnekler, s.283

E-Takı Olarak Kullanılan Süs Unsurları:

a-Bazubend:

"İçinde nusha(muska),veya kimlik nişanı,yahut da altın ve mücevher bul nan bir mahfaza olup,kolun bazı denilen kısmına bağlan"arak(50) taşındığı için bu adı alan bazubend, "taşınanın içtimai mevkiine göre sahtiyandan,sudan mütees-sir olmaz kumaşlardan,gümüştten ve altından"(51) olurdu.

Bir beyitte geçen altın bazubend rengi bakımından güneşin sudaki aksine benzetilir.Benzetmede sevgilinin kolunun akarsu gibi tasavvur olunması da rol oynar:

"Düşdi şandum āb-ı cārī üzre 'aks-i āfitāb
Bakıcağ koluñdağı altunlu bāzū-bendüne"

G.392/4 s.522

b-Gül:

Gül her devirde rengi,güzelliği ve kokusu ile yalnız bülbülleri cezbeden bir varlık olarak görülmez.İnsanlar da onu çok sevdiklerinden dikenine katlanmışlar ve ellerinde ya da başlarına giydikleri şeylerin bir kenarına iliştirerek yanlarında taşımışlardır.Hayatta iken gülü bu kadar çok sevenlerin mezar taşlarında bile gül vardır.Her mevsimde bulunamayacağına göre o devirde yapma gül kullanılmış olabilir.

Bir şeye baş üzerinde yer vermek ona verilen değeri gösterir.Övülenin değeri "gül gibi baş üzerinde yeri" olması ile anlatılır:

"Anuñ gül gibi baş üzre yiri var
Olur 'aşıklar'ı bülbül gibi zār"

Ş.1/156 s.238

İnsanların gülü daha fazlâ sevdiklerini göstermek için dalından koparmaları onu gerçekten sevdiklerini ve kadrini bildiklerini gösterir mi?Şair sevgiliye hitabederek "kadri-ni bilmezlere gül gibi takılma" derken onu tazeliği,güzelliği ve kokusu bakımından güle benzetir.Dalından koparılıp

(50)Reşat Ekrem Koçu,Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,Ankara.1967 s.31-32

(51)Reşat Ekrem Koçu,a.g.e. s.30

gül gibi soldurulmasını engellemek için bu ikazı yapar. Onun koparılmasına ve solmasına ağlayan şair de bülbüle benzer.

Şâirin "gülün kadrini bilmez" olarak vasıflandırdığı kimdir? Bununla rakip kastedilmiş olabileceği gibi "gül"ün "Kadiri tabirlerinden"(52) olmasına da işaret edilmiş olabilir. Gül, bil nen manası yanında "Kadirî tarîkatı alameti olarak arakiyenin tepesine" dikilen "çuhadan dairevî parçanın adıydı. Yeni intisap eden dervişlere ilk önce bu güllü arakiye giydirilirdi. Bağdat gülü, havuzlu, kafesli, kız gülü gibi şekilleri itibariyle muhtelif namlar alan neveleri vardı. Havuzlu, kafesli ve kız gülü dervişler tarafından giyilen arakiyelere, Bağdat gülü şeyhlere mahsus olan taçlara dikilirdi."(53)

"Ağladup inletme Yağyā bendeñi bülbül gibi
Kadrüñi bilmezlere taşılma şāhum gül gibi"
M.23/V/1 s.195

c-Halhal:

"Eskiden kadınların zînet makamında ayaklarının topuklarıyla baldırları arasına yani bileğine taktıkları gümüşten vela altından halkanın adı"(54) olan halhal iki beyitte geçer. Bir beyitte gümüş olduğu açık olarak belirtilir.

Güzelliği dolayısıyla İstanbul'un süslü bir kadın gibi tasavvur edilmesi sonucu deniz de onun ayağındaki gümüş bir halhala benzetilir. Benzetmede su ile gümüş arasındaki renk ilgisi de rol oynar:

"Olup hüsñ ile bir maḥbüb-ı zībā
Gümiş ḥalḥaldur pāyında deryā"

Ş.2/102 s.252

"Aslında Arap kadınlarının günlük süslerinden olan halhal, bizde ancak köçek oğlanlar ve kızlar-karılar tarafından kullanılmıştır."(55) "Seyyarelerin en güzeli ve parlaklığı"(56) olduğu için kadın olarak tasavvur edilen "hanende, sazende mutrib ve bestekar"(57) olarak musiki ve raks i-

(52) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.683

(53) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.683

le meşgul olduğu kabul edilen zöhrenin etrafındaki hâle, şekli bakımından halhala benzetilir. Renk ilgisi ile altın bir halhal gibi düşünül­düğü söylenebilir:

"Pây-māl itmek için illeri bir şive ile
Zöhre-i çarh-ı felek sākına takdı hālḥāl"
K.14/14 s.67

ç-Küpe (Gūşvār):

aa-Umumi Olarak Küpe:

Kulağa takılarak kullanılan küpe divanda daha çok inci küpe olarak görülür. Söz ile aralarında kulakla ilgili olmalarından ve değerleri yönünden ilgi kurulur. Daha çok inciden yapılmış küpeden söz edilmesi de bundan dolaydır.

Övülene sunduğu kasideyi şahın kulağına takılan, şahlara yaraşır irilikte değerli bir inci küpeye benzeten şair bununla erkeklerin de küpe taktıklarını belirtmiş olur. "Eskiden bizde erkekler de küpe kullanmışlardır. XVI. yy. da Anadolu'da esnaf tabakası ile zanaat erbabının çok yakın bağları olduğu Ahi Zaviyelerinde Şeyhler ve müridleri, bir sanata sahip olduklarının alameti olarak sağ kulaklarına bir küpe takmışlardır. Ahilerin içinden çıkarak bir hanedanın kurucusu olmuş Osman Gâzi'nin torunları bu hatıranın yolunda bir sanat öğrenmeye heveskâr olmuşlar, bir kısmı hünerlerin içinde muhakkak ki bir asalet taşıyan yazı sanatında çalışmışlardır. Bu arada Kanuni Sultan Süleyman gibi büyük bir imparator da kuyumculuk ile meşgul olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in kulağında bir küpe taşıdığı, küpeli muhayyel bir portresi yapılacak kadar meşhurdur. Kanuni Sultan Süleyman'ı yakından görmüş olan Fransız rahibi Jerom Morand da, büyük padişahın sağ kulağında bir fındık büyüklüğünde ve armut şeklinde tek inciden küpesi olduğunu söylemektedir." (54)

"Bu silk-i nazmı hazrete irgürdiği bu kim
Gūşında şehlerūn yaraşur dürr-i şāh-vār"

K.10/42 s.55

La'lden de küpe yapıldığı belirtilen bir beyitte nasıl eşeğe küpe takılmazsa her insana nasihat etmenin de uygun

(54) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.162

olmıyacağı söylenir:

"Her hōk-hūya pend itmek olmaz
Gūş-ı hımāra takma le'āli"

M.1/V/8 s.138

bb-Küpe İle İlgili Benzetmeler:

1-Dudak:

Ağyarın kulağına eğilip bir şey söyleyen sevgilinin dudağı rengi ve kulağa yaklaştırılmasından dolayı lalden bir küpeye benzetilir.Şair,dudağı güzelliği ve değeri bakımından şahlara lâyıık bir küpe gibi kabul ettiği için sevgilinin onu dilenciye vermemesini söyler.Dilenciye az veya çok bir şey vermek âdettir ama o kadar kıymetli şeyler verilmez.Dudak küpe münasebeti,dudağın şekillendirdiği sözün kulağa küpe olmasından dolayı da vardır:

"Şakın ağyārũñ kulağına egilüp söyleme
La'l-i nābuñ gūşvār itme gedāya sevdüğüm"

G277/3 s.455

2-Söz(nasihät,Şiir):

Kulağa hitabetmesi ve kıymeti dolayısıyla söz,inci veya cevherden bir küpe gibi düşünülür.Bu tasavvur "sözü kulağa küpe etmek" deyiminden de kaynaklanır:

"Gel ey maķām-ı fenāda olan muķīm ü meķin
Sözüm güherlerini gūşvār eyle hemin"

K.19/1 s.82

d-Sorguç(Otağa):

"Serpuşların(kavuk,başlık) ön taraflarına süs nevinden takılan muhtelif şeyler hakkında kullanılan bir tabir" olan sorguç "beyaz veya siyah tüyden,balıkçıl tüyünden olurdu. Gelinlerin başlarına takılan süslere de bu ad verilir.Sorgucun muhtelif şekilleri,altından olanları,fîrûze ve yâkutla süslenenleri vardı.Padişahların kavuklarına takılanlar o türlü kıymetli maddelerden yapılırdı."(55)

Divanda altın,turna teli ve murassa balıkçıl sorguçlardan söz edilir.Padişahtan başka akıncılarında sorguç tak-

(55) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s.257-258

tıkları belirtilir.

bb-Sorguç İle İlgili Benzetmeler:

1-Ay ışığı:

Hilâl batıya doğru hareket eder ve İslâm'ı temsil eder. Bundan dolayı bir Rumeli akıncısı gibi düşünülmesiyle ışıkları da başına taktığı sorguca benzetilir. Bu haliyle o övülmüş olur. Çünkü "Avrupa sınırlarındaki akıncılar arasında da sorguç pek şatafatlı, pek pitoresk kıyafetlerini tamamlayan gayet makbul bir baş ziyneti idi." (56) Benzetmede hilalin zayıf ışıkları ile turnanın ince tüyleri arasında ilgi kurulur:

"Bir yalın yüzlü güzel Rumili şehbâzı gibi
Takdı turna teli sorgucunu başına hilâl".

K.14/17 s.67

2-Güneş ışığı:

Övülenin güneş gibi tasavvur edilmesi ile sorgucu da güneş ışıklarına benzetilir. Açık olarak belirtilmemiş olmakla beraber sorguç altın olmalıdır. Bu durumda güneş ışığı ile renk yönünden de ilgi kurulmuş olur. Kıymeti dolayısıyla da övülene layıktır:

"Güneşdür yüzi ol şâh-ı cihānuñ
Olupdur şa'sa'a sorgucu anuñ"

Ş.2/159 s.258

3-Hümâ'nın gölgesi:

Devlet kuşu da denilen Hümâ'nın gölgesi kimin üzerine düşerse onun mutluluk ve saadete ereceğine inanılır. Övülenin murassa balıkçıl sorgucu bakanlara bile saadet getirmesiyle Hümâ kuşunun gölgesi gibidir. Bu benzetme ile övülenin de mutluluk içinde olduğu belirtilir. Sorgucun bakanların da saadete ermelerine yol açması, padişahın yakınlarına ihsanları dolayısıyladır. Hatta onlar da benzer bir sorgucun başlarını süslemesi ve gölgesini üzerine düşürmesi ile büyük bir saadete erebilirler. "Büyük yararlıklar gösteren kumandanlara, serdarlara padişah tarafından murassa bir sorguç gönderilmesi Osmanlı protokolünde en büyük mükâfat idi" (57)

(56)Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.209

"Murassa' idi balıkçıl otağası bakıcak
Mişāl-i zıll-i hü mā pür-şafā ider cānı"

K.23/14 s.99

e-Yüzük:

"Ziyet için parmağa takılması dünyanın en eski adetlerinden biri "(58)olan yüzük,halka ile kaştan meydana gelmesi,kaşın genellikle taştan yapılması ve mühür olarak kullanılması bakımından ele alınır.Yüzük münasebetiyle Hz.Süleyman'ın "üstünde ism-i azam" yazılı yüzüğü bulunduğu için "ins ü cin vahşî hayvanlar ve kuşlar"ın kendisine itaat etmelerine ve"Sahr adlı bir dev"(59) tarafından çalınmasına telmih yapılır.

Yüzük ile ilgili tasavvur ve benzetmeler daha çok onun mühür olarak kullanılmasına bağlı olarak ele alındığı için biz de bunları yazı ile ilgili araçlar bölümündeki mühür maddesinde incelemeyi uygun bulduk.

"Bağrına taş basmak" deyimine yer verilen bir beyitte yüzük aşığın halka gibi olmuş boyu ve bağrına bastığı taşlardan meydana gelmiş gibi düşünülür:

"Kametüm halka kılup bagruma taşlar basayın
Olayın zühd ile hatem gibi ellerde be-nam"

G.257/6 s.443

F-Kozmetik Süs Maddeleri:

a-Aklık:

aa-Umumi Olarak Aklık:

"Eski usul makyajda kadınların yüzlerine sürdükleri beyaz boya karşılığı olarak kullanılır"(60)an aklık iki beyitte geçer.Rengi ve güzelliği göz kamaştıracak dereceye ulaştırması bakımından ele alınır.Aklığa benzetilen kar ve güneş de göz kamaştırırlar.

bb-Aklık ile İlgili Benzetmeler:

1-Güneş:

Sevgilinin yüzünün güneşe benzetilmesi çok rastlanan bir tasavvurdur.Bu kadar parlak bir yüze aklık sürünce gü-

(57)Reşat Ekrem Koçu,a.g.e. s.209

(58)Nurettin Rüştü Büngül,Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 2 s.121

(59)Ali Nihad Tarlan,Şeyhî Dîvânını Tetkik, s.262

zellik göz kamaştırarak dereceye varır. Güneşe bakan insanın da gözü kamaşır. Bu benzetme ile Hz. Yusuf'un güzelliği ile Züleyhâ'nın evine dâvet ettiği kadınların gözlerinin kamaşmasına ve "turunç yerine ellerini doğra"malarına(61) telmih yapılarak sevgilinin onun gibi olduğu belirtilmek istenmiş olabilir:

"Yüzine bakıcağ gözüm kamaşur
Aklıgı gün gibi oldu hemvâr"

Mk.7/3 s.599

2-Kar:

Karın aklığa benzetilmesi rengi dolayısıyla dır. Dünyanın bir kadın olarak tasavvuru da benzetmede rol oynar. Sonbaharın sonlarına doğru çürüyen bitki ve yapraklar çevrede çirkin bir manzaranın meydana gelmesine sebep olurlar. Bundan dolayı yeryüzü çirkin bir yüz gibidir. Karın yağmasıyla bu yüze aklık sürülmüş olduğu belirtilir:

"Bürüdi yer yüzini seyr idüñ yağan karı
Sürüdi aklığını yüzine zen-i dünyâ"

K.26/6 s.111

b-Sürme(Tütüyâ,kuhl-i basar,kuhl-i Isfahan):

aa-Umumi Olarak Sürme:

"Zamanımızın yeni kirpik boyaları,rimelleri çıkıncaya kadar öncelikle kadınlarımızın yüzyıllar boyunca kullandıkları" sürme "Peygamberimiz sürme çekmiştir,sünnet-i seniye-dir" denilerek yine yüzyıllar boyunca,akçıl kirpiklerde ve kirpikleri dökülmüş gözlerde ihtiyaç için, onun dışında genç ve ihtiyar erkekler"(62) tarafından da kullanılmış bir süs maddesidir.

En meşhuru Isfahan'da bulunan siyah renkli bir cevherin ezilmesiyle yapılan sürme dört beyitte geçer. Rengi, en meşhur olanının Isfahan'da bulunması, görmeyi kuvvetlendiren bir ilaç olarak da kullanılması, ezilerek toz haline getirilmesi ve adeta kapılırcasına çok alınması yönlerinden

(60)Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.98-99

(61)Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Dîvânını Tetkik, s.268

(62)Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.211

ele alınır.Ömür gibi düşünülen sevgilinin,eşiğinde toprak haline getirdiği aşığın tozunun ehl-i nazarlar tarafından tutiya gibi kapışılması ölümün ibret gözüyle bakanların bu dünyayı başka türlü görmelerine yol açmasındandır.Ölen insan toprak olduğu gibi değer de kazanır:

"İşigünde bizi hāk eyler iseñ 'ömrüm eger
Tūtiyā-veş kapışa ehl-i nazarlar tozumuz"

G.141/2 s.370

bb-Sürme İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayak tozu:

Asıl olarak "yüz sürmek" sözü içinde fiil olarak kullanılabilecek kelime "sürme"yi de hatırlatacak şekildedir.Birinci beyitte hasta olduğunu söyleyen ve derdine derman olması için sevgilinin gelmesini isterken"başım için gel" diyen aşığa göre ayak tozu sürme gibidir.Sevgilinin ayak tozunun sürmeye benzetilmesi küçük zerrelere halinde olması,aşığın derdini gidermesi ve kıymeti dolayısıyla:

"Gel kadem-rence kıl ey sākī benüm başum için
Ayağın tozına yüz sürmeği takdīm ideyin"

G.347/2 s.496

2-Dünyadaki her şey(Men kâne fi'd-dün-yā):

Dünyada bulunan bütün varlıklar tek yaratıcı olan Allah'ın varlığı ve kudreti hakkında bilgi veren çeşitli özellikler taşır.Varlıklardaki bu sırrı anlamak insanı yaratıcı ile ilgili daha derin düşüncelere dalmaya ve incelemeler yapmaya sevk eder.Tasavvuf düşüncesinin yer aldığı ve "gözün açık olmak" deyimini geçen bir beyitte Allah'ın kudretini anlamaya vesile olan varlıklardaki bu sır,gözün daha iyi görmesini sağlayan sürmeye benzetilir.Allah'ın büyüklüğü karşısında varlıkların toz zerrelere kadar küçük olması da benzetmede rol oynar:

"Çeşmüne kuhl-i başar men kâne fi'd-dün-yā yeter
Gözi açıklardan ol her lahza bu esrāri gör"

G.124/6 s.360

3-Mektup yazısı:

Sevgilinin mektubunun yazıları,gözden geçirilmesi ve

renginin siyahlığı ile Isfahan sürmesi gibidir. Mektup, aşığın gözünü gönlünü açması ve uzaktan gelmesi bakımından da sürmeye benzer. Âşığın onu defalarca okuması "Farz-ı ayn oldu anı gözden geçürmek her zaman" sözleriyle anlatılır. Farz-ı ayn hem dini bir terim olarak her insanın bizzat kendisinin yerine getirmesi gereken vazifelerini, hem de farzın aynısı gibi olan bir vazifeyi veya göz için mutlaka yapılması gereken bir davranışı belirtmek için kullanılır. Çok yazı okumanın gözlerin bozulmasına yol açması ile sevgilinin mektubunun gözler için sürme gibi düşünülmesi arasında tezat yapılır:

"Haft-ı nāmeñdür senüñ mānend-i kuhl-i İsfahān
Farz-ı 'ayn oldu anı gözden geçürmek her zamān"

G.301/1 s.468

G-Diğer Süs Unsurları:

a-Ak sakal:

Yaşlılık belirtisi olan ve başka beyitlerde kefeni hatırlatması gerektiği belirtilen ak sakal övülenin gül bahçesine benzetilen yüzünde bir süs gibi düşünülür. Onunla Allah zulmetini nura tebdil eylemiştir:

"Zulmetini nūra tebdīl eylemiş Rabbü'r-raḥīm
Ak sakal olmuş cemāli gülşeninüñ zīneti"

K.28/21 s.118

b-Aklık:

aa-Umumi Olarak Aklık:

Bir şeyin dış yüzünü parlatmak için kullanılan çeşitli maddeler için genel ad olarak cilâ ,kalp ve ruhun ayna gibi tasavvur edildiği beyitlerde, aynanın parlaklığı ve temizliğini, dolayısıyla istenen görüntüyü tam vermesini sağlayan bir unsur olarak görülür. Hangi maddeden olduğu hakkında bilgi verilmez.

Aynanın, karşısındaki cisimi net olarak yansıtabilmesi için yüzeyinin temiz ve parlak olması gerekir. Donuk, yer yer kararış veya tozlu bir ayna gerektiği gibi kullanılamaz. Gönül, ruh ve kalp de kararabilir. Bunların cilâlanması sevgilinin cevr ü cefâsı, gözyaşı, lütf-ı nihan, Tevhîd-i Zü'l-celâl ve övgü ile olur.

bb-Cilâ İlgili Benzetmeler:

1-Cevr ü cefâ:

Bilhassa metal aynalar için nasın cila gerekirse aşıklar için de sevgilinin cevru cefâsı o kadar gereklidir. Ruhun ayna gibi tasavvur edilmesiyle cefâ da onu parlakan cilâya benzetilir. Birinci beytin sonundaki kelimeyi ikinci cümlenin başında gibi kabul etmekle şairin kendisini de cilaya benzettiği düşünülebilir:

"Yaḥyâ cihân içinde cilasun cuvânlaruñ
Cevr ü cefâsı 'âşıka olur cilâ-yı rûh"

G.44/5 s.308

2-Göz yaşı:

İyi şâir olmak için âşık olmak, âşık olmak için de sevgilinin verdiği sıkıntılar ve göz yaşı gerekir. Âşığın gözü gönül kasrının camı gibi düşünülmeyle onların gözyaşı ile cilalandığı dolaylı olarak anlatılır. Ağlamak hem aşk belirtisidir hem de gözünü gönlünü aydınlatır, ferahlatır. Böylece aşığın gönül kasrının camları cilalanmış olur. Gerçekte de göz yaşı geze giren tozları temizleyerek onların parlamasını sağlar. Bundan dolayı içine yabancı bir cismin girmesi durumunda göz sulanır:

"Dîde cāmından gönül kasrın mücellâ eylerüz
'Âşık olmayınca şâ'ir gibi şâ'ir olmazuz"

G.153/4 s.378

3-Lutf-i nihân:

Ruhu bir afete maruz kaldığı için kalp aynası da bundan zarar gören kimseye övülenin verdiği gizli ihsan bir cilâ gibidir. Sıkıntı içinde bulunan bir kimseye yardım etmek çok iyi bir davranıştır. Fakat usûlüne uygun yapılmayan bir iyilik, kendisine yardım edilen kişiyi daha büyük bir sıkıntı içine sokabilir. Sözgelışı herkesin gözü önünde onu küçük düşürecek şekilde bir şeyler vermek veya söylemek onun kalbinin daha çok kararmasına sebep olur. Bu yüzden, övülenin, sıkıntı içinde bulunanlara gizli yardımlar muhatap olanların sevinmesine yardımcı olduğu için kalp aynasını parlatan cilaya benzetilir:

"Āfāt-ı rūḥa ḥüsn-i kelāmuñ durur şifā
Mir'āt-ı ḳalbe lütf-i nihānuñ durur cilā"

K.24/45 s.105

4-Övme (Senâ):

Şâir, padişahın yaptırdığı câmi karşısında o kadar hayran kalır ki onu övmeyi kendisine bir borç bilir. Bu övgüyü yapmakla boynundaki borç kalkmış olduğundan rahatlar. Bu durum can için cilâya benzetilir:

"Du'āsı 'ayn-ı 'ibâdet senâsı cāna cilā
Du'â-yı devleti elḫaḳ 'aḫâ-yı Yezdāndur"

K.4/44 s.34

5-Söz:

Suratı asık birisinin söylediği söz güzel de olsa insanın canının sıkılmasına ruhunun kararmasına yol açar. Fakat sevgilinin aynı durumdaki sözleri nasıl olursa olsun aşığa büyük mutluluk verir. Çünkü bu kendisine olan ilgiyi gösterir. Âşığın ruhu böylece cilâlanmış olur:

"Söylese rüy-ı celâl ile cilâ-yı rûḥ olur
Dermendine cefâ ḳılsa şifâ-yı rûḥ olur"

M.38/II/1 s.212

6-Tevhid-i Zü'lcelal:

"Allah'ı, tasavvur ve tahayyül olunan şeylerin hepsinden birlemek yerinde kullanıl"an (63) tevhid "La ilahe il-lallah" sözlerine denilir. Tarikatların hemen hepsinde kelime-i tevhid çokça tekrarlanır ve buna zikr denir. Çünkü zikr-i daim insanın içini ağraz ednas ve emrazdan tathir edip mâsivâya müteallik eser komaz" (64) Mevlevîlerin de ismi celâl dedikleri tevhid, kalp aynasının temizlenerek cilâlanmasını ve Cemâl'in orada tecelli etmesini sağlar:

"Tevhîd-i Zü'lcelâl ile vir ḳalbüne cilā
Ayîne gibi ide seni tā ki zü'l-cemâl"

G.238/8 s.431

(63) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s.482

(64) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 2 s.238

II-GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR:

A-Aydınlatmada Kullanılan Eşyalar:

a-Çerağ(Çırak, tekve çerâğı, çerağ-ı hânekâh-ı dil, çerağ-ı nur-ı ayn-ı âdilân u âlimân, çerağ-ı şaşaa-i nûr-ı Âl-i Osman, sirâc):

aa-Umumi Olarak Çerağ:

"Topraktan veya madenden, içine yağ konulup yan tara-
fındaki deliğe fitil takılarak yakmağa mahsus eski yağ kan-
dillerine verilen ad"(65) olan çerağ, aydınlatma aracı ola-
rak kullanılması, tam altına gelen kısmın karanlık kalması,
tekkelerde kullanılması, havanın yanan ateşini söndürmesi,
ilk ışığını başka bir kaynaktan alması, cer sırasında kul-
lanılmasıve yananın fitil değil içindeki yağ olması yönle-
riyle ele alınır.

Güzel, dibini aydınlatmayan bir çerağa benzetilirken o-
nun aşığa gereken ilgiyi göstermediği "Çırak dibi karanu o-
lur"(66) atasözü ile anlatılır:

"Bize meyl itmese tañ mı o meh-rû
Olur çünkim çırak dibi karañu"

Ş.2/222 s.264

"Tekkelerdeki çerağın yakılması icabettiği zaman "çı-
rağı yak" yerine çırağı uyandır" denil"diğine(67) işaret e-
dilen bir beyitte aşk ile gözü açılmış bir insan, uyandırıl-
mış bir çerağa benzetilir:

"Gözün açılson bahâr-ı 'ışk ile Tübâ gibi
Bir çerâğ uyar er isen 'âlem-i envârdan"

G.350/3 s.498

Sevgili şem-i kâfurî gibi düşünülerek eğlencenin çe-
râğının onunla yandığının söylenmesiyle hem sevgilinin eğ-
lence tertibine sebep olduğu hem de çerağın mum ile yakıl-
dığı anlatılır:

"Şem'-i kâfurî gibi tañ mı geyerse ak libâs
Her gice anuñla rüşendür çerâğ-ı bezm-i cân"

G.300/2 s.468

(65) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.351

(66) Aydın Oy, Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul,
1972, s.194

(67) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.351

bb-Çerağ ile İlgili Benzetmeler:

1-Ay (Mah-ı nev, kamer):

Birden çok çerağın yakılması gereken yerlerde ilk yakılan çerağ ile diğerleri de yakılır. Sevgili ay gibi düşünülmeyle çerağ ve ay arasında ilgi kurulur. Ay güneşten aldığı ışığı yansıtır. Çerağ da hem ışık vermesi hem de başka çerağların yanmasına sebep olması bakımından ay gibidir. Sevgilinin güzelliği Allah vergisidir. O, Allah'ın verdiği güzelliği ile aşığın canını ateşte yakar. Sevgilinin, dolayısıyla ayın tekke çerağı gibi düşünülmesi, yalnız gözleri değil gönülleri de aydınlatmasındandır:

"Biri tekye çerāğı ol kamer-veş

Urupdur hāne-kāh-ı cāna āteş"

Ş.2/220 s.264

Ayın ışığını güneşten alması, onun cer yapması gibi tasavvur edilir. Cer "medresede okuyan talebelerin şuhur-ı selase denen üç aylarda memleketin köşe bucağına dağılarak gittikleri yerlerde Kuran okumak ve vaız ve nasihat etmek suretiyle gördükleri hizmete mukâbil halktan yiyecek ve giyecek almaları"(68) demektir. Fakr içinde bulunmayı tercih edenlerin cer yapmadıkları belirtilerek ay gibi olmadıkları söylenir.

Beyitte "cer çerağı" şeklinde bir tamlama kullanıldığına göre cer yapanların ellerinde çerağ taşımaları adeti olabilir. Eğer cer gece yapılıyorsa mutlaka bir aydınlatma vasıtası gerekir. Cer yaparken kullanılan çerağın hilal ile şekil benzerliği de vardır.

Ay ile çerağ arasında geceyi aydınlatmaları bakımından da ilgibulunur:

"Fakr u fenāyı hāl iden merd-i tarik-ı aşfiyā

Şunmadı māh-ı nev gibi ellere cer çerāğını"

G.499/3 s.584

2-Dāg:

Aşk belirtisi olan sinedeki dāglar aşığın gönül evini aydınlatan çerağ gibidir. Sevgili veya aşk da çerağları uyandıran mum gibi oldukları için her hanede onun yeni yeni uyandırdığı çerağlar vardır. Bununla güzele gönül verenlerin çokluğu anlatılmak istenir. Sevgili gibi düşünülen ayın gök-

yüzünde belirmesi yani gecenin başlaması ile her evde çerağ yakılması bu hayale yol açmış olabilir:

"Her dilde yandı 'ışkuñ ile tãze tãze dãğ
Her hãnede uyandı bu şevk ile biñ çerãğ"

M.39/IV/1 s.214

3-Din:

İnsanın yolunu aydınlatması bakımından çerağa benzetilen din, nefsin isteklerine uymanın ondan faydalanamamaya sebep olması bakımından da çerağ gibidir. Heveslerine uyan insanın dinini köreltmesi gibi hava da çerağın sönmesine yol açar. Beyitte "hevâ" kelimesi hem hava hem de insan nefsinin istekleri manalarında tevriyeli kullanılır:

"Dinüm çerãğın çekdüm hevâdan
Yârenlerümden bir bir kesildüm"

M.1/III/4 s.137

4-Güzellik(Hüsn):

Sevgilinin güneş gibi güzelliği yüzüdür. Yüz de parlaklığı ve yakıcılığı bakımından çerağ gibi de düşünülür. Bu çerağ yanalıdan beri aşk ehlinin bağrının yağı eriyip durmaktadır. Çerağ içerisinde yağ yakılır. Şâir bu tasavvuru ile sevgilinin güzelliğinin çerağ gibi yanmakla âşıkları da yaktığını anlatmak ister.

Sevgilinin güzellik çerağı içinde yanan yağın âşıkların bağrının yağı gibi düşünülmesi ile de güzelliğin aşk ile değer kazandığı ve onunla var olduğu belirtilmek istenir. Aynı düşünce halk şairlerimizden Âşık Veysel'in:

"Güzelliğin on par etmez

Bu bendeki aşk olmasa"

mısralarında daha açık dile getirilir.

"Bağrının yağı erimek"deyimi ile anlatılan durumda gerçekte bağrın yağı erimez. Deyimle bir şey karşısında etki kilenmek belirtilmek istenir. Âşığın güzellik karşısında etkilenmesi ile meydana gelen ve mücerret bir kavram olan "aşk" ile "bağır yağı" arasında bu yönden de ilgi kurulduğu düşünülebilir:

"Yanaldan gün gibi hüsni çerāğı
Eridi ehl-i 'ıŝkũn bağırı yağı"

Ş.1/160 s.239

5-İnsan(Övülen):

Övülen, etrafındakilere örnek olması ve onları aydınlatması bakımından çerağ gibidir. Nefs rüzgar gibi tasavvur edilerek rüzgarın çerağın sönmesine yol açması ile nefsinin isteklerine uyan uyan insanın hem kendine hem başkalarına zararı dokunacağı anlatılır. Bunun için çerağa benzeyen kişilik nefis rüzgarlarından korunmalıdır:

"Çerāğ-ı zātuñı bād-ı nefsdan eyle nihān
Haṭā ile kişinũn ḥaṭırını kılma ḥazīn"

K.19/18 s.83

6-Lâle:

Bahar tasviri yapılan 38 numaralı gazeldeki bir beyitte aralarında renk bakımından ilgi kurularak lâle gülbahçesindeki çerağa benzetilir. Kış mevsiminin sıkıntılarından kurtulup bahara ermenin işareti olan lâlenin açmasından dolayı Allah'a şükredilir.

"Minnet ol Mennān'a kim gülşendeki lâle gibi
Ḥanekāh-ı dilde şevkumdan uyardum bir sirāc"

G.38/5 s.305

7-Şevk:

Yukarıdaki beyitte gönlün dervişlerin barındığı bir ev gibi tasavvur edilmesiyle şevkin onu aydınlatan bir çerağ olduğu da düşünülebilir. "Şiddetli arzu" demek olan şevkin "ışık"(69) manasına da gelmesi aralarında ilgi kurulmasını sağlar. Aynı gazel içinde baharın aşk duygusunu kuvvetlendirdiği de belirtilir. Şair aşkın gönül evini aydınlatmasından dolayı Allah'a şükredir.

b-Fânus:

Fener, mum veya diğer aydınlatma araçları için cam mahfaza demek olan fânus bir beyitte ışık veren bir vâsıta gibi düşünülür ve erenlerin tasavvufun aydınlığı ile ölmeden

(69) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1190

öbür dünyada gibi yaşamaları, "fanuslarını yakarak erkenden göçmeleri " gibi düşünülür. Bu dünyada bulunmanın ayrılık gecesi içinde bulunma şeklinde tasavvur edilmesinin de bu düşünceye payı vardır:

"Ko bu fūrkat gicesin firḳateñũn yelkenin aç
Yakdı bu fānũsların göçdi erenler erken"

K.33/10 s.129

c-Kandil (Kanâdîl, Nurdan kandil, kanâdîl-i arş, kanâdîl-i ruh-ı müşrik):

aa-Umumi Olarak Kandil:

"Çok eski zamanlardan beri içindeki fitil vasıtasıyla yağ yakılmak suretiyle aydınlatma aleti olarak kullanılır" (70) kandil "cami ve kiliselerde kubbeye asılan ve birçok kandillerle donatılmış olan avize" (71) manasında da kullanılır.

Divanda ışık vermesi, yükseğe asılması, dönmesi, yüksekte bulunduğu için kamışla üflenerek söndürülmesi yönlerinden ele alınır. Kamış gönder ucuna takılı mızrak ile öldürülen müşriklerin ruhu kamışla söndürülen kandile benzetilir. Kamış ile bād-ı saba arasında kandil münasebetiyle ilgi kurulur. Kamış hafiftir. Bād-ı sabâ da hafif eser. Bütün gece yanan kandilin sabah söndürülmesi de kamışın bād-ı sabâ gibi düşünülmesine yol açar:

"Söyünürdi ol nefes ḳandîl-i rūḫ-ı müşrikîñ
Her ḳamış gönder ḫoḫunsa nitekim bād-ı şabâ"

M.3/I/4 s.142

Benzetme ile övülenin askerleri için düşman askerlerini öldürmenin kandili söndürmek kadar kolay olduğu da anlatılmak istenir. Birinci mısradaki "zaman" manasına "nefes" kelimesinin kullanılması da yine onun kandilin sönmelerini sağlamasındandır.

Yıldızlar, gökyüzünde asılı gibi durmaları ve ışık vermeleri sebebiyle Hz. Eyyûb-ı Ensarî'nin mezarında meleklerin

(70) Nurettin Rüştü Büngül-Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 1 s.146

(71) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.158

yaktığı kandillere benzetilirken, mezar veya türbelerde kandil yakılması âdeti olduğuna işaret edilir. Eskiden "mezarlarda da kandiller yakılırdı. Birçok kimselerin vasiyetnâmelerinde her gün veya iki günde bir veya muayyen günlerde mezarlarında kandil yakılması istenirdi." 72) Hz. Eyyûb-ı Ensârî'nin mezarındaki kandillerin melekler tarafından yakılması hem onun mukaddes kişiliği hem de bu kandillerin yıldızla benzetilmesindedir. Dönmeleri sebebiyle tebbihe de benzetilen yıldızların hareketleri ve ışık vermelerinin Allah'ın kendilerini vazifelendirdiği meleklerle bağlı olduğu bu tasavvurla anlatılır.

"Kanādîl-i mezârın nürdan tesbîhe beñzetdüm
Felekde dest-i şevk ile melekler döndürür anı"

M.2/IV/4 s.141

bb-Kandil ile İlgili Benzetmeler:

1-Ehl-i küfr:

Canlılık, beden ve ruhun bir arada bulunması halidir. Canın sönmesi, ruhun bedenden ayrılması yani ölümdür. Güneşe benzetilen övülenin gün ışığı gibi olan mızrağı ile ölen ehl-i küfr, söndürülmüş bir kandil olarak tasavvur edilir. Kafirlerin karanlık bir yolda olması ile kandilin karanlıkta kullanılması arasında münasebet vardır. Güneş doğduğu zaman kandillerin söndürülmesi de bu benzetmeye zemin hazırlar. Bu vesile ile güneş ışıkları da kandillerin söndürülmesinde kullanılan kamışa benzetilir:

"Ney-i nîze yaraşur gün gibi merdân-ı hûn-rîze
Anuñla ehl-i küfrün söyünür kandîl-veş cânı

K.16/10 s.72

2-Güneş (Âfitâb-ı ışk-ı yâr):

Sevgilinin aşkı âşığın gönlünün sırça sarayını gece gündüz aydınlatan bir kandil gibidir. Sevgilinin aşkı güneşe benzetilerek kandil ile aralarında münasebet kurulur. Beyitte hem "daima" manasına gelecek şekilde hem de kendi sözlük manaları ile kullanılan gece ve gündüzün meydana gelişi güneşe bağlıdır. Daima dünyanın bir kısmının karanlık bir kısmının aydınlık olması ile tek kandil ile aydınlatı-

(72) Celal Esad Arseven-Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1947, cilt 2 s.937

lan bir yerde tam kandil arasına gelen kısmın karanlık di-
ğer yerlerin aydınlık olması arasında benzerlik vardır. Gü-
neşin her tarafı parlak olduğu içine o nurdan bir kandil
gibidir:

"Gönlümüñ sırça sarâyında benüm leyl ü nehâr
Nürdan kandile beñzer âfitâb-ı 'ışk-ı yâr"
G.68/1 s.323

3-Nurdan tesbih:

Övülen camideki üzerinde birçok kandil bulunan kandil-
lik şekli ve parlaklığı bakımından nurdan bir tesbihe ben-
zetilir. Kandillik üzerinde bulunan kandillerin sayısı ile
tesbihteki taşların sayısı eşit olmakla da aralarında ilgi
kurulmuş olabilir:

"Müsebbihana kanadili nurdan tesbih
Ya ahteran-ı sa adet-nişan-ı devrandur"
K.4/8 s.31

4-Yıldız(Ahteran-ı saadet-nişan-ı dev- ran):

Övülen camiin içi, genişliği ve kubbesinin yüksekliği
sebebi ile gökyüzü gibi düşünülür. Bundan dolayı kandiller
de feleğin uğurlu yıldızlarına benzetilir. Benzetmede cami-
in yapılmış olmasının hem övülen hem de müslümanlar arasın-
da uyandırdığı mutluluk rol oynar. Kandiller parlaklıkları
bakımından da yıldızlar gibidir. Üzerinde bir çok kandil bu-
lunan kandillik, yuvarlak şekli, ışığının çokluğu ve övülenin
hatırası olması bakımından güneş gibi de düşünülmüş olabi-
bilir. "Eski yıldız biliminde yedi gezegen uğurlu ve uğursuz
diye ayrılırdı. Mesela güneş uğurlu, mars ise uğursuz yıldız-
lardandır." (73) Güneş ve kandil aydınlatmaları ile saadet
verirler. Övülenin saltanatı da halk için saadet kaynağıdır.
Camiye gelenler bu saadet verici şeyler için Allah'ı tesbih
ederler:

(Örnek beyit için bir önceki maddeye bakınız)

ç-Mum (Şem , şûle-i şem -i şebistân, şem -i rûşen,
şem'-i kâfûr , şem'-i bezm-ârâ):

(73) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Divânından Örnekler,
s.47

aa-Umumi Olarak Mum:

Bugün de gerek çeşitli eğlencelerde gerekse başka aydınlatma araçları bulunmadığı zaman çokça kullanılan mum, divanda en çok geçen aydınlatma vasıtasıdır. Kafurdan yapılan çeşitlerine şem'-i kafurî denilir. Mum, şekli, rengi, yanarken erimesi ve damla damla dökülmesi, uzayan fitilinin kesilmesi, ışık vermesi, etrafında pervanelerin dönmesi, bazan bupervanelerden yananların olması ve sabah olunca sönmesi veya söndürülmesi bakımlarından ele alınır. Sohbetlerin vazgeçilmez bir parçası olması ve pervanelerin aşık olarak tasavvuru ile mum ve sevgili arasında benzerlik kurulur. Mumun isisi ile sevgilinin saçı arasında da renk bakımından ilgi vardır. Mum alevi de parlaklığı ile onun yüzü gibidir. Pervaneye benzetilen aşıklar onun ateşi ile yenmek için can atarlar.

"Şem'e cem olmak" deyimi, ortaya konulan kandilin etrafına toplanıp sohbet etmeyi ifade eder." (74) İyi bir fırsat yakalayarak sevgili ile bir gece sohbet ettiğini belirten şair için sabah olduğu zaman kandilin veya mumun söndürülmesi ile kara gün başlamış demektir:

"Bu gice şem'ine cem' olmuş idüm ol mâhuñ
Ne kara günlere kaldum seherden ayrıldum"

G.259/2 s.444

Sevgili, başındaki kırmızı külâhı ile par par yanan bir muma benzetilirken mumların külâhı olmasından da faydalanılır. "Eskiden şamdanların mumlarını söndürmek ve is kokmamasını temin etmek için ,yanan mum şulesinin üzerine mum külâhı denilen madeni sivri külâhçıklar kapatılırdı. Yüksek yerlerdeki mumları söndürmek için bunların uzun bir sıraya takılmış veya üflemeğe mahsus uzun ve ince boru halinde yapılmış olanları vardı" (75) Sevgilinin boyu şekil bakımından mumu andırdığı gibi, renk ve koku bakımından da onunla şem'-i kafuri arasında benzerlik vardır:

"Şanasın bir şem'-i kâfūrî durur par par yanar
Şol sehî kâddün ki başında külâh-ı zerd ola"

G.431/2 s.544

(74) Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e. s.207

(75) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.581

Sevgili, âdeti âşıkları ayrılık ateşine yakmak olan bir mum gibidir. Âşık da onun verdiği ışıktan faydalanmak hatta yanmak isteyen bir tutum içerisindedir. "... ya ne" sözü ".. ya niçin" şeklinde anlaşılabilceği gibi "yanmaya" veya "yanmak için" şeklinde de düşünülebilir:

"'Âdetün 'âşıkları hecr odına yakmağ ise
Kâyilem ey şem'-i rüşen yâ ne gelmişlerdenüz"

G.186/4 s.398

Aşığın kendisini muma benzetmesi ağlaması dolayısıyladır. Damla damla akan gözyaşı ile mumun yanması sırasında eriyip düşen damlaları arasında ilgi kurulur. Sevgilinin sohbetine ermek için göz yaşı döken âşık yanan bir mum gibidir. Göz yaşları aynı zamanda akçaya benzetilerek sohbet-i canana onunla erişilebileceği de anlatılmak istenir:

"Ağlayan şem' gibi sohbet-i cānāna irer
Ey perī akça ile bulunur ādem cānı"

G.488/3 s.578

Bir yerde birden çok mum yakmak gerektiği zaman ilk yakılan mum diğerlerini yakmak için kullanılır ve ona delil denilir. (Bakınız, bezm-ârâ maddesi) Sevgili delil gibi düşünülmele, onun aşk veya ayrılık ateşi ile yanan âşık da mum gibidir.

Mum, çektiği cefâlar yüzünden saçı ağarmış bir âşık gibi de düşünülür. Bu tasavvura mum ışığının saça benzetilmesi ve mumun içinde bulunduğu karanlığın onun kara bahtı gibi kabul edilmesi yol açar.

"Şüle-i şem'-i şebistân gibi başumda benüm
Şaçumı kıldı kara bahtum cefâ ile sefid"

K.29/3 s.120

"Mumların uzayan fitilleri mum makası" ile (76) kesilir. Bu durum mumun başı kesilse bile sırrını söylemeyen bir insana benzetilmesine zemin hazırlar.

bb-Mum ile İlgili Benzetmeler:

1-Âşık:

Şekil bakımından boya benzeyen mumun yere düşen damlaları gözyaşı gibi düşünülmele o, gözyaşı döken bir aşığ

(76) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 2 s.581

andırır.Karanlık âşığın kara bahtı mum ışığı da ağaran saçları gibidir.Yıllarca mum gibi yanmayan âşık,kendini sevgilinin sohbetine ermiş göremez:

"Yanmayınca niçe yıl 'âşık olan şem' gibi
Kendüyi şöbet-i cānāna sezāvār idemez"

G.145/2 s.373

2-Bezm-ârâ:

Eğlenceler genellikle geceleri yapılır.Mum da hemen her eğlencede hem aydınlatma için hem de süs olarak yer alır.Eğlence yerleri başka şeylerle de süslenir.Aşk ehline, ışık veren delil eğlence süsü olarak yeter.Delil "bir meydanadaki mumları yakmaya yarayan mumlu fitil"dir.(77) Aşıklar bu meclisteki sonradan yakılan mumlar gibi düşünülünce delil de onları aşk ateşi ile yakan sevgilidir.Mum hem sevgili düşünülmesi dolayısıyla güzel oluşu hem de gerçekten o maksatla kullanıldığı için meclisin süsüdür.Beyitte uzayan fitilinin kesilmesine işaret edilen mumun,başı kesilse bile sırrını asla kimseye söylemeyen bir insan gibi düşünüldüğü görülür:

"Ehl-i 'ışka şem'-i bezm-ârâ yeter rüşen delîl
Başını kesseñ dimez rāzını kaç'ā kimseye"

G.419/6 s.537

3-Cefâ oku:

Sevgilinin cefâ oku,aşığın gönlünü aydınlatması bakımından muma benzetilirken şem' endam denilen bir ok çeşidi bulunması da tasavvurda rol oynar.

Şair,ikinci mısradada "onu gönülden geçirmedğim bir dem mi var" demekle kendini bir mum,sevgilinin cefâ okunu da mumun içindeki fitil gibi düşünmüş olabilir.Nasıl mumun yanmasını sağlayan fitil ise âşığın aşk ateşine yanmasını sağlayan da sevgilinin cefasıdır:

"Yaḥyā cefâsı tîri durur şem'-i bezm-i cān
Bir dem mi var ki anı gönülden geçürmez"

G.337/5 s.491

4-Fişek:

Fişegin,aynı kasîde içinde geçen ve hevayî fişek ola-
(77) Mehmet Zeki Pakalın,a,g,e. cilt 1 s.422

rak adlandırılan çeşidi ile mum arasında ışık vermeleri yönünden benzerlik vardır. Mübâlağa yapılarak fişegın ışığı ile gecenin gündüze döndüğü söylenmekle sözü edilen eğlencenin sabaha kadar devam etmiş olduğu da belirtilir:

"Ziyâ-yı şem'-i fişekden nehâra döndi leyâl
Cihân gözine açıldı hicâb-ı zulmânî"

K.9/19 s.49

5-İnsan(Övülen,sevgili):

Övülen,ömründe nefsinin istekleri yönünde davranan insanlarla sohbet etmemesi dolayısıyla,hava akımına mâruz maruz kalmamış olduğu için yanmaya devam eden bir muma benzetilir.Doğru yolda olması sebebi ile de "bezm-i Rahmânî" de yanan bir mum gibidir:

"Musâhib olmadı ehl-i hevâya 'ömründe
Vücûdı oldu anuñ şem'-i bezm-i Rahmânî"

K.23/9 s.98

Mum ile övülenin vücudu arasında şekil bakımından da ilgi kurulur.

Sevgili de hayali ile her gece aşığın gönül evini aydınlatan bir mum gibidir.Boyun elife benzetilmesi ve elifin mum ile şekil yönünden benzerliği bulunması dolayısıyla sevgili hidayet yolunu gösteren bir muma benzetilir.Bu tasavvura elifin ebced hesabında bir sayısını ifade etmesiyle Allah'ın tek oluşuna işaret sayılması ve "Allah" kelimesinin kısaltılmış bir şekli gibi de düşünülmesi yardımcı olur.ku durumda sevgili olarak düşünülen mum âşığın hidayete ermesine sebep olur:

"Her gice hayâlünle eyâ şem'-i hidâyet
Gün gibi benüm gönülüm evin rüşen idersin"

G.320/4 s.481

6-Livâ:

Kırmızı sancak renk ve şekil bakımından yahan bir muma benzetilir.Sancağın kumaş kısmı rengi ve dalgalanması ile alevi andırır.Mumun akşam ile gelen karanlığı aydınlatması ile,sancağın güneşe benzetilen övülenin saltanat alameti olarak Şam'a gitmesi arasında ilgi kurulur.Şam'ın livânın oraya gitmesiyle aydınlık günler yaşayacağı bu benzetme ile anlatılmak istenir:

"İhtirām ile günün günden yig olsun dāyimā
Nitekim şāma ola şem'-i şebistān zer livā"

K.15/30 s.71

7-Mahabbet:

Yanmak kelimesi hem sözlük manası ile hem de aşık olmak manasında kullanılarak, âşığın güzele âşık olması mahabbet mumunu yandırmak gibi ifade edilir. Habibin kılıcı yalın yüzlü bir güzel veya mum gibi tasavvur edilmekle de pervane gibi olan aşık onun ateşi ile yanar:

"Habibün yalın yüzlü güzeldür tîğ-ı bürrānı
Aña pervāne-veş ey dil mahabbet şem'-ini yandır"

G.83/3 s.334

8-Rüşen delil:

Mum ışık vermesi ile aşk meclisindeki ehl-i aşk için yol gösterici bir kılavuzdur. Bir meydandaki mumların delil ile yakılması gibi âşıklar da rüşen delil olan sevgili veya mürşid tarafından hem aydınlatılır hem de onun gibi yanmaya başlarlar. Sevgili veya mürşidin rüşen olması yanan bir mum gibi düşünölmeleri ve yüzlerinin parlak veya nurlu olmasındandır:

"Ehl-i 'ışka şem'-i bezm-ārā yeter rüşen delil
Başını kesseñ dimez rāzını kaç'ā kimseye"

G.419/6 s.537

9-Yıldız kayması(Şihâb):

Melekler, ay ve yıldızlar ile akşamlamak isterler. Bu isteklerini onları davet ederek bildirirler. Ayın bazı geceler doğması ve bazan yıldız kayması bundan dolayı gibi düşünölmür. Okumak kelimesi beyette davet etmek manasında kullanılır. Hâlâ Anadolu'da düğüne okumak tabiri kullanılır. Davetiye yerine gönderilen ve okunanın ağırlığına bağlı hediyelere de okuntu veya okuyuntu denilir. Kayan yıldız meleklerin okuyuntusunu aya götüren bir kimse gibi de düşünölebilir. Eskiden okuyuntu olarak mum gönderilmesi adeti olduğunu düşündüren benzetmede mum ile kayan yıldız arasında ışık vermelerive şekil bakımından ilgi bulunur:

"Nücüm ile bile aşşamlamağa cümle sürüş
Okudı şem'-i şihâb ile mäh-ı tãbânı"

M.6/I/4 s.153

10-Yüz (Cemâl, ruhsâr):

Sevgilinin yüzünün muma benzetilmesi parlaklığı dolayısıyladır. Benlerin de bu mumun ateşi ile yanmak için can atan pervaneler gibi düşünülmesi benzetmeyi kuvvetlendirir:

"Beñzer ol pervâneye hâlũñ ki şevk ile revân
Cân atup şem'-i cemâlũnde küyünmiş nãgehân"

M.41/IV/1 s.216

B-Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Olarak Kullanılan Eşyâlar:

a-Çanak (Sifâl):

aa-Umumi Olarak Çanak:

"Topraktan yapılmış ve furunda pişirilmiş sırlı ve sırsız ağzı yayvanca ve çana benzeyen yuvarlak kap"(78) demek olan çanak, bütün toprak kaplar için genel bir isim veya bunların kırıklarını ifade etmek için de kullanılır. Çiçek dikmeye mahsus olanlarına saksı denilir. Yıldızların karanfil gibi tasavvur edilmesiyle gökyüzü ve hilal saksıya benzetilir.

Çanakların kırık olanları ile köpeklereyal verilir. Sevgiliye yakın olmak için onun eşiğinin yakınlarından ayrılmak istemeyen, orada uyuyan ve hatta köpeklerinin çanağından beslenmeyi göze alan âşığa göre, sevgilinin köpeğinin köhne çanağı, Cemşid'in tacı ile Cem'in dünyayı gösteren kadehinden üstündür:

"Virmezüz köhne sifâl-i seg-i cãnânemüzi
Tãc-ı cemşid-i cihân-dide ile cãm-ı Ceme"

G.427/4 s.542

bb-Çanak İle İlgili Benzetmeler:

1-Cãm-ı Cem:

Aşığın sevgilinin köpekleri ile aynı kaptan beslendiğinin düşünülmesi ve kadehteki şarabın ilahî aşk olarak tasavvuru ile Cem'in kadehi köpek çanağına benzetilir. Kadeh

(78) Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi cilt 1 s.366-

ile çanak arasında şekil benzerliği de düşünülebilir:

"El şunma her giz hem-çü şurāhī
Her cām-ı Cemdür bir seg sifāli"

M.1/V/6 s.138

2-Gökyüzü(Çarh-ı zeberced):

Tasavvur olunan şekli bakımından gökyüzü saksıya benzetilir.Yıldızlar da bu saksıda açan karanfiller gibidir:

"Bir çini sifāl içre karanfüller açıldı
Bu çarh-ı zebercedde degül encüm-i şehlä"

K.1/3 s.17

Gökyüzü genişliği sebebiyle de binlerce köpeği terbiye eden bir çanağa benzetilir.

"Hezār kelbi mürebbā ider sifāl-i semā
Denī ki rif'ate irse saña ne ğam ne melāl"

K.20/10 s.87

3-Göz(Kâse-i çeşm):

Göz,görme vasıtası olarak yarıltıcı olabildiği gibi geceleri karanlıkta göremez.Köpekler insanlara göre daha kuvvetli olan koklama duyularının da yardımı ile geceleri de karanlıkta yollarını bulabilirler.

Tasavvuf yolunda ilerleyen insanlar da yollarını kaybetmemeleri ve ruhları için gerekli gıdayı temin etmeleri ibret gözü ile bakmaları sayesinde olur.Sıradan âşıklar, göz kaselerini çanak yaptıkları yani ibret gözü ile bakamadıkları için ilerleyemezler.Halbuki aşık olmanın sembolü ve Leylâ'nın iti gibi düşünülen Mecnun'un çanağı göz kasesi değildir.

Göz çukuru ile çanak arasında şekil yönünden benzerlik bulunur:

"Mecnūnı 'āşıkūn yirine bağlamağ olur
Leylī itine kāse-i çeşmi sifāl ise"

G.393/4 s.523

4-Hilâl(Mâh-ı nev):

Hilâl şekli ve rengi bakımından gümüş bir saksı gibi düşünülürken yıldızlar da bu saksının içinde yeni açılmış karanfillere benzetilir.Görünüşü güzel ve çiçeklerinin koku hoş gelen bu saksı karşısında insanların da gönlü a-

çılır. Bir önceki beyitte belirtildiği gibi saksı gibi görünen hilalin bayram ayı olması sevincin asıl kaynağıdır:

"Ādemūñ gönlin açar māh-1 nev ile encüm
Hūbdur tāze karanfüller ile sīm sifāl"

K.14/5 s.66

b-Cîni (Beyaz çîni, çîni sifâl):

İki beyitte geçen çîni "bir nevi beyaz topraktan yapılan ve fırında pişirilen üzeri sırlı keramik işleri"(79) demektir.

Yapılan bir sünnet düğününde davetlilere beyaz çiniden yapılmış bardaklarla içecek sunulduğu belirtilir:

"Beyāz çîniler içinde dāne-i 'işret
Şadefler içini pür kıldı şanki dürr-i yetim"

M.6/III/4 s.154

c-Dağarcık (Enbân):

Dağarcık "çobanların yiyeceklerini koydukları deriden küçük torba"ya (80) denir. Bir beyitte övülenin ziyafetinde ikramın bolluğunu anlatmak için gökyüzü dağarcığa benzetilerek yıldızlar da yiyecek taneleri gibi tasavvur edilir. O kadar bol yiyecek veya içecek ikram yapılır ki dokuz dağarcığa benzeyen gökyüzü boşalır. Sabaha kadar devam ettiği anlaşılan eğlence ve ziyafet sonunda gökyüzünde yıldızların kaybolması dağarcıklardaki yiyeceklerin tükenmesi gibi düşünülür. Gökyüzü dokuz kat olduğu için dağarcık sayısı da dokuz olarak belirtilir:

"Ziyāfet için dānesine yetmeyüben
Dükendi kaldı tehī nüh sipihrūñ enbānı"

K.9/7 s.48

ç-Kadeh (Ayag, cām, cām-1 billūr, sâgâr-1 bâde, peymâne, cām-1 cihân-nümâ, yeşil cām, zerrîn kadeh, cām-1 sarab, cām-1 bâde, cām-1 sabûh, cām-1 musaffâ, cām-1 mey, cām-1 mahabbet, cām-1 ışk, cām-1 Cem, cām-1 ışk-1 Lemyezal, sâgar, sahbâ, cām-1 fenâ, cām-1 şarâb-1 hoş-güvâr, cām-1 tehî, cām-1

(79) Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, cit 1 s.410

(80) Celal Esad Arseven, a.g.e. cilt 1 s.424

mey-i mânevî, câm-ı cihân-bîn):

aa-Umumi Olarak Kadeh:

"Umumiyetle içki içmeğe mahsus olan ayaklı veya ayak-sız küçük bardaklara"(81) kadeh denir. Divanda cam, billûr ve altından yapılanlarından söz edilir. "Zerrîn kadeh" aynı zamanda "nergis çiçeği"(82) manasında tevriyeli olarak kullanılır. "Ayak" kelimesi ile kadehin ayaklı olduğu belirtilmiş gibi tevriyeli kullanılması ile de kıyamette insanların bir ayak üstünde bin ayak olacak kadar sıkışıklık içinde zor durumda kalacaklarına ve bu sırada Hz. Muhammed'in şefaatinin bol olacağına işaret edilir. Şefaatin bolluğu kadehin çokluğu ile anlatılır. Şair şimdiden bir kadeh alabilmek için dua eder:

"Ol dem bir ayağ üzre bin ayağ olacaktür
Tesnîmden irgür baña bir câm-ı muşaffâ"

K.1/68 s.22

Birçok beyitte kadeh içinde bulunan içecek manasında görülür. Saydam olan kadeh, içindeki içkinin renginde görülür. Bu haliyle bazan cehennem ateşi gibi kırmızı, bazan yeşildir.

"Şarabı icat ettiğine inanıl"an(83) Cem'in kadehi İskender'in dünyayı gösteren aynasına benzetilir. İnsan, toprak ve ölüm de ibret gözü ile bakanlara Cem'in kadehi gibidir.

Sürahi ile bir arada bulunan kadeh çeşitli benzetmelere yol açar. Sürahinin üzerine ters konulmuş kadeh sevgilinin altın üsküfû gibi düşünülür. Sürahiden kadehe içki dolurulması ve bu sırada çıkan sesde sürahinin konuşması, kadehin ise ona kulak vermesi gibidir.

"Eskiden içki meclislerinde bir tek kadeh kullanılırdı. Bu kadeh elden ele dolaştırılarak içki içilirdi."(84)Kadehin elden ele dolaştırılarak döndürülmesi ile tesbihin döndürülmesi arasında da ilgi kurulur.

Kadehin gönüle benzetilmesi ise kırılmalarından dolağıdır.

Ayaklı kadeh içindeki içki ile beraber renk ve şekil

(81)Celal Esad Arseven a.g.e. cilt 2 s.891

(82)Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1422

(83)Cemal Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, s.124

bakımından lâle, nergis ve güle benzetilir.

bb-Kadeh İle İlgili Benzetmeler:

1-Altın üsküf:

Sürahi sevgili gibi düşünülmele üzerine ters kapatılmış altın kadeh de renk ve şekil ilgisi dolayısıyla bir başlık çeşidi olan altın üsküfe benzetilir:

"Yaraşur altun üsküf aña bir zerrin kadeh gibi
Şuraḥî didüğü Yaḥyānuñ ol gül yüzlü cānāndur"

G.96/5 s.341

2-Ateş(Âteş-i suzan,Âteş-i Cehennem):

Cam olduğu için içindeki kırmızı şarabın renginde görünen kadeh ateşe benzetilir. Renk ilgisi yanında, kadehin yakıcı bir ateş ve Cehennem ateşi olması, hem içkinin vücut ısısını yükseltmesi hem de günah işlemeye vesile olarak Cehennem ateşini gerektirmesindedir. Kadehin sevgilinin hasretinden böyle olduğu söylenmekle teşhis ve hüsn-i ta'lil yapılır:

"Ḥasretinden dün gice ol gözleri mestānenün
Bezm içinde âteş-i sūzāna döndi cāmumuz"

G.162/2 s.383

3-Dâne:

Gülbahçesi içindeki sohbet halkasının tuzak gibi düşünülmesi sonucu gönül alıcı güzellerin bu eğlence meclisine gelmesini ve orada takılıp kalmasını yani avlanmasını sağlayan peymane de bu tuzakta kullanılan daneye benzetilir:

"Dil-rubālar şaydı için dānedür peymāneler
Gülşen içre ḥalka-i şoḫbet şanasın dāmdur"

G.84/2 s.334

Benzetmede dâne kelimesinin kadeh manasına kullanılmasının da rolü vardır.

4-Dudak(Leb-i la'1):

Dudak rengi bakımından içi kırmızı şarap dolu bir kadehe benzetilir. Benzetmede sözün şarap gibi tasavvur edilmesinin de payı bulunur. Dudak hem güzelliği hem de sözler ile aşık üzerinde sarhoş edici bir özellik taşır:

(84)Sâdî, Gülistan(Çeviren:Hikmet İlaydın), İstanbul, 1963,
s.337

"Sākī leb-i la'lūñle nihāñice sözüm var
Cām-ı mey içüp bir yaña aǵyār yıķılmaz"

G.185/4 s.398

5-Ecel:

Kadeh,içki içen insanın sarhoş olmasına yol açar.Öl-
mek üzere olan kişi de ölüm sarhoşluğu içerisinde. İra-
desini tam kullanıp istediği hareketi yapamaz ve istediği-
ni söyleyemez. Bundan dolayı ecel kadeh gibi düşünülür. Şair
ecel kadehinin sarhoşluğu gelmeden sevgiliyi bir daha gör-
mek istediğini belirtir:

"Korķarın bī-hūş ide cām-ı ecel bīmār iken
Göreyin bārī seni bir daħi aqlum yār iken"

G.341/1 s.493

6-El ayası(Keff-i dūr-pâş):

Sevgilinin kırmızı mendil tutan eli,içinde kırmızı şa-
rap bulunan billûrdan bir kadeh gibidir. Benzetmi, renk ve
şekil ilgisi ile yapılır:

"Cām-ı billûr oldı gūyā keff-i dūr-pâş anuñ
Aña rengin destmālidür mey-i ħamrā-mişāl"

G.241/2 s.433

7-Gönül:

Gönül ile kadeh arasında kırılmaları bakımından ilgi
bulunur. Meylettiği şeyi içinde bulundurduğu ve onun rengin-
de görüldüğü düşünülen gönül de kadehe benzetilir. Şair, za-
limin siyah yüzüne meyletmeyeceğini ve gönül kadehini ka-
ranlık yapmıyacağını söyler:

"Göñlümüz cāmını ey Yaħyā karañu itmezüz
Zālimün rüy-ı siyāhına muķābil olmazuz"

G.176/7 s.393

8-Göz(Ceşm,dide):

Göz, kan ağlaması durumunda gözyaşının şarap gibi dü-
şünülmesi ve şekli bakımından kadehe benzetilir. "Kan ağla-
mak ve "kan tutmak" deyimlerine yer verilen beyitte kan dö-
kerek cinayet işleyen birisinin suçluluk duygusu ile anor-
mal davranışlarda bulunması ile içki içen birisinin sarhoş
olması arasında da ilgi kurulur. Sevgiliye şarap sunarak a-
şığa kan ağlatan rakibi aşığın kadeh gibi gözünden çıkan

gözyaşlarının tutacağı söylenir:

"Yāra mey şunma raķibā beni k̄an ağlatma
Cām gibi tutar āhir gözümün yaşı seni"

G.494/6 s.582

Birinci beytinde sevgilinin sūrahiye benzetildiđi bir gazelin ikinci beytinde de sevgiliyi gören göz, bu sūrahi- den doldurulan bir kadehe benzetilir. Sevgiliyi gören gözün içinde onun görüntüsünün yansıması benzetmede rol oynar. Ka- dehe içki doldurulurken de sūrahinin ađzı adeta kadehin i- çinde gibi görünür. Aynı beyit içinde kadeh hilale de ben- zetilir:

"Meh-i nev gibi nūrın andan alur sāgar-ı çeşmüm
Bugün şehr-i cemāl içinde bir hūrşid-i raḥşāndur"

G.96/2 s.341

9-Gül:

İçi kırmızı şarap dolu kadeh renk ve şekil ilgisi ile güle benzetilir. Kadeh ile gül arasında gönlü açmaları ba- kımından da ilgi kurulur. Gönlün açılması sevinç ve ferah- lık duyma olabileceği gibi şarap içen insanın gönlündeki- leri açması, sırlarını ifşa etmesi de olabilir:

"Gül gibi cām içen açılır gül-‘izār ile
Bir cām-ı mey arada hezārān hicāb açar"

G.73/4 s.327

Şarap kadehi, şarap içen insanın da gül gibi açılması- na yol açar.

10-Güneş(Āfitāb, mihr):

Işığı ve ısısı ile güneş, bütün canlıların hayatında ö- nem taşır. Güneşli ve sıcak ilkbahar günlerinde bitkiler da- ha hızlı gelişir, güller açar. Ay yüzlü güzellerin gül gibi tasavvur edilmesiyle güneş onların da açılmasını sağlar.

Güzeller, sohbetde şarap kadehi ile de sarhoş olarak açılır- lar. Bu yüzden kadeh güzeller için güneşe benzetilir. Benzet- mede kadeh ile güneş arasında renk bakımından da ilgi bulu- nur:

"Şohbetde māh-rūları cām-ı şarāb açar
Niteki tāze goncaları āfitāb açar"

G.73/1 s.327

Câm-ı sabûh, sabah mahmurluğunu gidermek için içilir. Sabahleyin ufuktan doğan güneş bu yüzden feleğin yere çaldığı kadeh gibi düşünülür. Ruhlarındaki ızdıraba çare olsun diye içki içen insanlar ızdıraplarının büsbütün arttığını görünce kadehi yere çalarlar:

"Mihrûn çalaydı câm-ı şabûhîsini yere
Hâlî olurdu çarh-ı felek ıztırâbdan"

G.326/3 s.484

İçki dolu kadeh, rengi ve içen insana hararet vermesi bakımından da güneş gibidir. Gün boyunca her yeri ısıttıktan sonra batan güneş, içki yasaklandığı için ortada görünmeyen kadehe benzetilir. Görünmeyen bu kadehler güneşe benzetilmekle yasağın uzun sürmeyeceği anlatılmak istenmiş olabilir. Çünkü güneş yeniden doğar:

"Şu câm-ı bâde ki bir âteş-i cehennem idi
Yasağı eyledi anı güneş gibi fânî"

K.6/24 s.40

11-Harfler:

Meydana getirdiği sözler, ilahi bir şarabı andıran manalar taşıyan harfler, okuyanın şevkini arttıran kadehe benzetilir:

"Harflari câm-ı mey-i ma'nevi
Okıyanuñ şevkını eyler kavî"

D. s.12

12-Hilâl:

Hilâl, şekli bakımından kadehe benzetilir. Ayın ışığını güneşten alması da kadehin içine şarap doldurulması gibi düşünülür. Beyitte hilal aynı zamanda göze de benzetilir. Göz, güneşten gelip cisimlerden yansıyan ışığın ona ulaşması ile görür. Bir önceki beyitte sevgilinin sürahi gibi düşünülmesi ve ona bağlı tasavvurlar burada güneş, hilal, göz ve ışık ile birlikte değişik bir şekilde ele alınır:

(Örnek için göz maddesine bakınız.)

13-İnsan:

Müsliman olduğu halde içki müptelası olan insanlar Ramazan ayında içki içmezler. Hatta bir çok meyhane bu ayda kapalı olur. Kadehler de boş kalır.

"Kanı kurumak" deyimini bir şey karşısında çok korkmayı

ifade eder.Övülenin karşısında kanı kuruyan fasıklar ve facirler Ramazan ayında içi boşalan kadehlere benzetilir.Benzetmede şarap ve kan arasındaki renk ilgisi de yardımcı olur:

"Fāsık u fācirlerūn kanı kurıdı nāgehān
Oruc ayından boşanmış cāma döndiler hemān"

M.12/II/3 s.177

İnsan,kendisinin kolay anlayamayacağı mükemmellikte ve bir çok sırrı ihtiva eder şekilde yaratılmıştır.Bu halıyla o Allah'ın kudretinin sınırsızlığının delilidir.Bundan dolayı insan cihanı gösteren bir kadehe benzetilir.Mürşid-i kâmil ile yalnız bir ispat aracı değil kendindeki sırrı diğer insanlara da anlatan biri olur:

"Mürşid-i kâmil âdemi cām-ı cihān-nümā ider
Cām-ı cihān-nümā nedür āyine-i Hüdā ider"

G.80/1 s.331

14-Kılıç(tig):

Düşmanların ölümüne yol açan kılıç fânilik kadehi gibi düşünülür.Kılıcın döktüğü kan ile kadeh içindeki şarap arasında kurulan renk ilgisi de benzetmede yardımcı olur:

"Her teber peyk-i każā her tīg bir cām-ı fenā
Her cidā dest-i belā küffāra eyler merhabā"

M.3/I/6 s.142

15-Köpek çanağı(Sifâl-i seg):

Aşk âşığının gıdasıdır.Şarabın ilahi aşk olarak düşünülmesi yaygın olarak görülür.Âşığının sevgilinin köpekleri ile aynı çanaktan beslendiği düşünülmele onun gıdasının bulunduğu köpek çanağı Cem'in kadehi için benzetilen olur:

"El şunma her giz hem-çü şürāhī
Her cām-ı Cemdür bir seg sifāli"

M.1/V/6 s.138

16-Kulak:

Sürahiden içine şarap dökülen kadeh bu sırada çıkan sese tutulan kulağa benzetilir.Şarabın kadehe dökülmesi ile sesin kulağa girmesi arasında ilgi kurulur.

Kadeh sürahinin sesine kulak verenbir insan gibi de düşünülebilir:

"Şafâ-yı kalb ile sâğar gibi kulak tütalum
Şurâhî gibi mey-i ergavanı söyledelüm"

G.272/5 s.452

17-Lâle:

İlk açılan çiçekler sabahleyih açtıkları gibi daha önceki günlerde açılmış olanlar da akşam büzüşüp sabah tekrar açarlar. Seher vakti açılan lâle, akşam içki içtiği için başı ağrıyan ve bunu gidermek için sabah eline yeniden kadeh alan bir insan gibi düşünülür. Lâlenin kendisi de renk ve şekil bakımından içi kırmızı şarap dolu ayaklı bir kadehe benzer:

"Gönül açılmaz irişmez bedene rāhat-ı rûh
Seherde lâle gibi almayınca cām-ı şabûh"

G.43/1 s.307

Lâlenin renginin "la'l-reng" olması hüsn-i ta'lil ile anlatılırken şekil bakımından ayaklı kadehe benzemesine de işaret edilir:

"Götürmüş bezmden lâle ayağı
Kızarmış la'l-reng olmuş yañağı"

Ş.2/89 s.251

18-Livâ:

Livâ, şarap yerine düşmanların kanını içmek için elinde kadeh tutan bir insan gibi düşünülür. Benzetmeye hilâl şeklindeki alemin kadeh gibi tasavvur edilmesi yol açar. Kan ve şarap arasındaki renk benzerliği de yardımcı olur:

"Kanını düşmanların mey yirine nüş itmege
Bir ayağ üzre tırub elde tutar sâğar livâ"

K.15/6 s.70

19-Mercan tesbih:

İçindeki şarapla birlikte kırmızı rengi ile kadeh mercan tesbihe benzetilir. Tesbihin döndürülerek çekilmesi ile kadehin meclistikilerce elden ele verilerek döndürülmesi arasında da ilgi vardır. Tesbih, Allah'ı zikretme sırasında zikir için söylenen kelimelerin sayısını bilmek için kullanılır. Kadehle içilen şarap da ilahi aşk olarak düşünülünce o da Allah'ı zikretmeye sebep olur. Peymâne de hem şarap içmek hem de ölçü olarak kullanılır. Ayrıca kadehe dane denil-

mesi ile tesbihin tanelerden meydana gelmesi arasında da ilgi bulunur:

"Şālih ol peymāneñi tesbīh-i mercāna deġiř
Zevk-i zikru'llah ile meydāna gel mey-dānı ko"
G.363/3 s.505

20-Nergis(Zerrin kadeh):

Nergis, deliliġi arttırıcı bir özellik taşıdığına ve göze tesiri olduġuna inanılması dolayısıyla şarap kadehi-ne benzetilir. Aşıklar için bir manada göz ilacı olması bu benzetme dolayısıyladır. Nergise zerrin kadeh denilmesi de benzetmede rol oynar:

"Sāġar-ı mey gibi ey Yaġyā cününin artturur
Oldı nergis 'āřıka bir ma'nide 'ayn-ı 'ilac"
G.38/7 s.305

21-Ölüm(Memât):

Ölüm, düşünen insanların ibret alıp üzerinde derin düşünmeleri gereken bir gerçektir. İbret alanlara çok şey anlatması bakımından kadehe dolayısıyla Câm-ı Cem'e ve aynaya benzetilir. Ölmek üzere bulunan insanın ölüm sarhořluġu içinde bulunması ve bu sırada şeytanın, susuzluk içindeki insana elindeki kadehi göstererek karřılıġında imanını almaya çalışacağına inanılması da ölüm-kadeh münasebetine yol açar. Ölmeye can atan dert ehli ölüm kadehinin pervasını çekmez:

"Ölmege biñ cān ile cān virür ehl-i derd olan
Ey gönül cām-ı memātuñ şanma pervāsın çeker"
G.140/2 s.370

22-Yara:

Âşık, normal insana göre dünyayı deġiřik bir gözle gören kişidir. Sînesinde yaralar bulunması da âşık olmanın işareti sayılır. Bu yaralar âşığın bütün dünyayı görmesini saġlayan cām-ı cihan-nümâ gibi düşünülür. Benzetmeye yara-daki kanın renk bakımından kadeh içindeki şarapla aynı olması da yardımcı olur. Şekil benzerliġi de düşünülebilir.

Gönlün bir ev gibi tasavvur edilmesi ile cam kelimesi bilinen pencere camı manasına da gelebilir:

"Cām-ı cihān-nümā gibi cismümde yaralar
Dil hānesine revzen açup itdi âřikār"
G.61/2 s.319

23-Yüz:

Sevgilinin yüzü, rengi ve parlaklığı ile billûr bir kadeh gibidir. Dudağın, rengi ve küçüklüğü bakımından bu kadeh içinde kalan son damla (cür'a-i mey) gibi tasavvur edilmesi de benzetmeye yardımcı olur:

"Câm-ı billûr içre kalmış cur'a-i meydür hemañ
Gün yüzüñde görinen la'l-i lebüñ ey meh-cebîn"

K.13/15 s.63

24-Yüzük (Hâtem-i câm-ı şarab-ı hoş-güvâr):

Bahar mevsimindeki bir eğlence meclisinde gönlünce eğlenen şâir, zamanı iyi değerlendirip mevsim boyunca daha çok eğlenmek ister. Elinde kadeh bulundurmakla kendisini sultan, kadehi de saltanat alâmeti olan yüzük gibi düşünür. Buna sarhoş olma hali sebep olduğu gibi, kadeh ile yüzük arasında elde bulundurulmaları bakımından kurulan ilgi de yol açar:

"Sâkiyâ mey şun ki eyyâm-ı bahâr elden gider
Hâtem-i câm-ı şarâb-ı hoş-güvâr elden gider"

G.137/1 s.368

d-Kâse (Kâse-i çeşm, Kâse-i Mecnûn, kâse-i reng, pîrûze kâse, sâdef kâsesi):

aa-Umumi Olarak Kâse:

"Sulu şeyler koymağa mahsus çiniden, porselenden veya camdan yapılmış çukur kap" (85) demek olan kase dört beyitte geçer. Şekli, içine bir şeyler konulması ve devrilmesi bakımından ele alınır. Def, gökyüzü ve göz şekil bakımından kaseye benzetilir.

bb-Kâse ile İlgili Benzetmeler:

1-Def:

İçki âlemi sonundaki karışıklık içinde kırılan kase ve def arasında parça parça olmaları bakımından ilgi kurulur:

"Def oldu kâse-i Mecnûn gibi iki pâre
Sifâl-i seg gibi câmuñ dürüldi devrânı"

K.6/4 s.39

2-Gökyüzü:

Rengi ve tasavvur olunan şekli le gökyüzü, içine ü-

züm salkımı konulmuş pîrûze kâselere benzetilir.Gökyüzü dokuz kat olarak düşünülüşüne göre kâseler de dokuz olmalıdır:

"Ya hōd felek kodı pîrûze kâseler içre
Şerâre şekli ile niçe hūşe-i engūr"

M.6/VI/5 s.156

3-Göz:

Gönlü sıkıntılı âşıkların gözü,sevgilinin elinden kan ağlayan kâseye benzer.Göz ile kâse münasebeti "kan ağlamak" deyimini ile kurulur.Çok ağlayan bir insanın kanlanan gözü için "kan çanağına dönmek" deyiminin kullanılması da benzetmenin yapılmasında rol oynar.Göz çukuru ile kase arasında şekil benzerliği de düşünülebilir:

"Nitekim dîde-i 'uşşāk-ı dil-teng
Elinden kanlar ağlar kâse-i reng"

Ş.2/236 s.266

4-Yüz:

Şâir,yaşlandığı için eski güzelliği kalmayan ve buruşan yüzünü içindeki sadefler alınmış bir kâseye benzetir.Güzelliğin cevher gibi tasavvur olunduğu benzetmeye "dudaklı kase"(86)denilen bir çeşit kasenin bulunması da yol açar:

"Yahyā yüzüm buruşdı şadef kâsesi gibi
Aldurdu cevherini şanasın ki cevheri"

G.466/5 s.565

e-Maşraba(Gümüş maşraba,maşraba-i mihr,maşraba-i selsebil):

aa-Umumi Olarak Maşraba:

"Bardaktan büyük bir-nevi su kabı"(87) olan maşraba üç beyitte geçer.Şekli ve yapıldığı madenden söz edilir.Rüstem Paşa'nın Elkas Mirza'ya dokuz tane gümüş maşraba hediye ettiği belirtilir.Bu maşrabaların sayı bakımından uygunluğu ve aynı beyit içinde güneşten de söz edilmesiyle gökyüzüne

(85)Celal Esad Arseven,Sanat Ansiklopedisi,cilt 2 s.971

(86)Celal Esad Arseven a.g.e. cilt 2 s.971

(87)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.415

benzetildiği düşünülebilir:

"Virildi daği gümüş maşraba tokuz dāne
Kamusı 'aynına almazdı mihr-i raşşānı"

K.23/15 s.99

Okçuların yükseklere ve isabetli atışlar yaptıkları anlatılmak için güneş,havaya atılmış bir maşrabaya benzetilir.

Nun harfi ile maşraba arasında da şekil yönünden benzerlik kurulur.

bb-Maşraba İle İlgili Benzetmeler:

1-Güneş:

Sünnet düğünü dolayısıyla yapılan eğlenceler içinde havaya maşrabalar atılıp bunların ok ile vurulduğu belirtilirken bu maşrabalar güneşe benzetilir.Benzetmeye yüksekliğinin mübalāğa ile anlatılması yol açar.Maşrabanın havada iken vurulduktan sonra okun gittiği yönde bir müddet gitmesi ile güneşin gökyüzündeki hareketi arasında ilgi kurulur:

"Semāda maşraba-i mihre tīrler üşürüp

Urup yerinden ırarlardı bir nice ferseng"

M.6/VII/3 s.157

2-Nun harfi:

Çeşme ve sebil gibi yerlerde insanların kolay su içebilmeleri için maşraba bulundurulur.Divanın bir selsebil gibi tasavvuru sonucunda nun harfleri buradan su içmeye yaran maşrabalara benzetilir.Benzetmede şekil ilgisi de yardımcı olur:

"Mīm̄leri revzen-i nūr-ı cemīl

Nūnları maşraba-i selsebīl"

D. s.12

f-Sofra(Sofra-i hân-ı ilahî,simat,simat-ı semâ):

aa-Umumi Olarak Sofra:

"Seferde yere yayılarak üzerinde yemek yenenyuvarlak meşin yaygı" demek olan ve "kenarlarındaki deliklere geçirilmiş bir kaytanla torba gibi büzülerek bir çanta haline getiril"ip(88) yiyecekleri taşımak için de kullanılabilen

(88)Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, cit 4 s.1829

sofra,şeklinin yuvarlak oluşu,genişliği ve içindeki yiyeceklerin bolluğu yönünden ele alınır.

Şehzâde Mustafa'nın sünnet düğünündeki sofraya gökyüzüne benzetilirken kesilmiş ekmek ile ay arasında münasebet kurulur ve Hz. Muhammed'in Şakka'l-Kamer mucizesine telmih yapılır.

Sohbet halkası da,orada bulunanların zikru'llah'ı ulu nimet kabul ettikleri ilâhî bir sofraya gibidir.

Kâinat yaratılmadan önce ruhların Allah huzurunda bulunmaları,ilahi bir sofrada misafir olmaları gibi düşünülür:

"Mihmān-ı hān-ı vuşlat idi cān-ı 'āşıkān
Kurs-ı kamer simāt-ı semāda kesilmeden"

G.345/3 s.495

bb-Sofra İle İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü:

Gökyüzü sözü geçmemekle beraber,içindeki ekmek dilimleri Şakka'l-Kamer mucizesinde ikiye bölünmüş aya benzetilen sofraya,şekli,genişliği ve içindeki yiyeceklerin bolluğu yönlerinden gökyüzünü andırır.Benzetme,özüleni yüceltmek amacıyla da taşır:

"Simāt içinde kesük yatur idi nān-ı sefīd
Benān-ı mu'ciz ile şanki oldu bedr dü-nīm"

M.6/III/2 s.154

2-Sohbet halkası:

Allah'ı zikretmek için bir araya gelen insanların meydana getirdiği sohbet halkası,ruhların beslendiği ilâhî bir sofradır.Halkanın şekil bakımından sofraya gibi olması yanında zikru'llah'ın ulu nimet olarak düşünülmesi de benzetmeye yardımcı olur:

"Sofra-i hān-ı ilāhî halka-i şöbet yeter
Oldu zikru'llāh ey şōfī ulu ni'met bize"

G.380/4 s.516

g-Surahi(Gümüş surahi,tehi surahi):

aa-Umumi Olarak Surahi:

"İçine şarap ve şerbet gibi şeyler koymağa mahsus,uzun boyunlu ve karınlı şekilde sırça veya billurdan yapılmış

şişe"(89) demek olan surahi,şekli,içine konulan şeyler,yapıldığı madde bakımından ele alınır.İçinden şarap boşaltılırken çıkan ses,surahinin meyi konuşturması gibi düşünülür.Bu konuşmaya kadeh kulak tutar.

Övülenin verdiği ziyafette gümüş sürahinin hesabı yok denecek kadar çok olduğu belirtilir:

"Gümüş şurāhī gümüş tepsiye yoğ idi hisāb
Maḳām-ı ḫayrete irgürdi 'aḳl-ı insānı"

K.23/18 s.99

İçerisine konulan şarabı içmiş gibi düşünülmesiyle bade-perest olarak vasıflandırılan billur sürahinin kırmızı olarak görünmesi de aynı sebebe bağlanır.Ayrıca içki içmenin yüz kızartan yani insanı küçük düşüren bir iş olduğu belirtilerek yüzün kızarması hem gerçek hem mecaz manası ile kullanılır:

"Mey nūş edip şurāhī gibi olma surḫ-rū
Ol işi işleme ki seni eyleye ḫacil"

G.244/3 s.435

İçindeki şarap boşaltılmış kadehin kanı kuruyan bir insan gibi düşünülmesine kan ve şarap arasındaki renk benzerliği yol açar:

"Tehī şurāhī gibi fāşıḳuñ ḫurur ḫanı
Fesād u fısḳa yasağ itse ol ḫuceste ḫışāl"

K.20/39 s.89

bb-Surahi İle İlgili Benzetmeler:

1-İnsan(Gül yüzlü cānān,bāde-perest, kanı kuruyan fāşık):

Saydam bir maddeden yapılan surahi,içindeki renginde görünür.İçindeki kırmızı şarap dolayısıyla kırmızı görünen surahinin rengi ile sevgilinin yüzünün rengi arasında ilgi kurulur.Üzerine ters döndürülüp konulmuş altın kadeh de sevgilinin altın üsküf gibi düşünülür:

"Yaraşur altın üsküf aña bir zerrīn ḫadeḫ gibi
Şurāhī didügi Yaḫyānuñ ol gül yüzlü cānāndur"

G.96/5 s.341

Şarap için kullanılan surahi şaraba çok düşkün bir insana benzetilir:

(89)Celal Esad Arseven,Sanat Ansiklopedisi,cilt 4 s.1850

"Şurāhī gibi olursın müdām bāde-perest
Ecel ayagūñ alup hā diyince oldı yaqın"

K.19/20 s.83

Şâir, sohbet sırasında her an sevgiliyi görmek istediğini, göremediği an kanının kuruduğunu belirtir. Bu haliyle kendisini içindeki şarap bitmiş bir surahiye benzetir:

"Şohbetde görmese gözümüz yarı bir nefes
Yahyā tehī şurāhī gibi kanumuz kurur"

G.107/8 s.349

2-Yara(Zahm):

I. Murat'ın şehit oluşu anlatılırken yarasının sürahiye benzetilmesi, akan kanların şerbet gibi düşünülmesi dolayısıyla dır. Padişah "Hak canibine muntazır bu surahiden şehadet şerbetini içer:

"Zahmı surāhī olup Hāk cānibine muntazır
Murğ-ı cānı oldı andan t̄āyir-i 'arş-āşiyān"

M.3/III/3 s.144

ğ-Tabak:

Bir beyitte gökyüzü, övülenin atının ayağına saçılmak için içine inciler doldurulmuş yedi tabak gibi düşünülür. Benzetmeye övüleni yüceltmek maksadı yanında gökyüzünün tasavvur olunan şekli yol açar. Gökyüzü yedi kat olunca tabak da yedi tane olur. Yıldızlar da bu tabakların içindeki inciler gibidir:

"Dem-i rihletde olur atūñ ayağına nişār
Pür olup encüm-i dūrri ile bu yidi tabak"

K.32/13 s.127

Övülen güneşe benzetilirse sabah kaybolan yıldızlar da yedi tabaktan onun atının ayağına saçılan inciler olur.

h-Tas(Tas-ı çarh,yidi tas,altun tas):

aa-Umumi Olarak Tas:

Dört beyitte geçen tas, şekli, tavla oyununda kullanılması ve imal edildiği madde bakımından ele alınır. Aşığın zarı felek tasını çınlatır. Felek, aya benzeyen sevgilinin ayağına su dökmek için güneşi altın tas edinir. Bahçedeki nergislerin elinde de altın taslar bulunur. Zehirin kuvvetli

olduğunu ifade etmek için "yedi tastan geçmiş ağı" sözü kullanılır. Kayan yıldızın ağı gibi düşünülmesiyle gökyüzü de onun içinden geçtiği yedi tase benzetilir:

"Gözyaşı seyyârelerdür dâğ-ı sînem gâbitât
Ehl-i derde yidi taşdan geçmiş ağudur şihâb"
G.24/5 s.295

bb-Tas ile İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü(Çarh):

Gökyüzü şekil bakımından tase benzetilerek aşığın "zar ile efgan"ının bu tase çınlattığı söylenir. Zar kelimesi hem efgan ile eşanlamlı, hem de tavla zarı olarak tevriyeli kullanılır. Böylece tavla oyununda zarın tas ile atılması adetine işaret edilir. Gök gürültüsü ile içinde zar döndürülen tastan çıkan ses arasında da ilgi kurulduğu düşünülebilir:

"Sen vefâ nerdini oynarsın begüm ağyâr ile
Ṭās-ı çarhı çınradur zâr ile efgânım benüm"
G.283/6 s.458

2-Güneş(Mihr-i enver):

"Ayağına su dökmek" deyimini insanların çeşitli yönlerden mukayesesi sırasında kullanılır. Aya benzetilen sevgili o kadar güzeldir ki bu dünya güzellerinden hiç biri onun ayağına su dökemez. Aynı zamanda yüce olduğu için ancak felek su dökebilir. Felek güneşi, sevgilinin ayağına su dökmek için altın bir tas gibi kullanır.

Deyim, mutad ziyaretlerini aksatıp, beklendiği bir yere uzun bir aradan sonra gitme durumunda da kullanılır. Sevgiliye benzetilen dolunay ayda bir görülür. Havanın kapalı olması halinde iki ay sonra görüldüğünde felek onun ayağına altın tas ile su döker.

Güneş şekil ve renk bakımından altın tase benzetilirken ışıkları ondan dökülen su gibi düşünülür:

"Yaḥyâ şu koymağ için ayağına ol mehün
Güyâ ki ṭās idindi felek mihr-i enveri"

G.474/5 s.570

3-Zerrin kadeh(Nergis):

Bahçedeki nergisler ellerindeki altın taslarla Kevser dağıtan hurilere benzetilirken asıl çiçek kısmı renk ve şe-

kil ilgisiyle altın tas gibidirler:

"Sākī-i Kevser gibi destinde altun tāsı var
Eāgda zerrīn-kađehler oldu 'ayn-ı hūr-ı 'iyn"
K.13/2 s.62

1-Tepsi:

Yer aldığı bir beyitte herhangi benzetmeye konu olmayan tepsi, övülenin zenginliğini belirtmek için kullanılır. Verilen ziyafette gümüş tepsilerin çokluğundan söz edilir:

"Gümüş şurāhī gümüş tepsije yoğ idi hisāb
Maḳām-ı hayrete irgürdi 'aql-ı insānı"

K.23/18 s.99

i-Şişe (Zücâc):

aa-Umumi Olarak Şişe:

İki beyitte geçen şişe, saydam olması ve kolayca kırılması yönlerinden ele alınır. Gökyüzü ve kalp şişeye benzetilir. Ok atışlarında şişenin hedef olarak kullanıldığı ve okların onu delerek geçtiği anlaşılır.

bb-Şişe İle İlgili Benzetmeler:

1-Felek:

Sünnet düğününde atılan fişeklerin çok uzaklardan görülebilen ışıkları, mübalâğa ile anlatılarak feleğin dokuz şişesinden geçen ah okuna benzetilir. Gökyüzü saydam oluşu ve sayısız dolayısıyla dokuz şişe gibidir. Benzetme ile ok atışlarında aynı hizaya konulan şişelerin hedef olarak kullanıldığı ve okun bunları delip geçmesine çalışıldığı anlaşılır:

"'Aceb midür anı ben tīr-i āha beñzetsem
Feleklerüñ çü tokuz şişesinden itdi mūrūr"

M.5/VI/3 s.156

2-Kalp:

Cam eşyaların çok dikkatli kullanılması gerekir. Ufak bir dikkatsizlik onların kırılmasına ve bir daha işe yaramalarına yol açar. Ufak bir sözle bile kırılıveren ve bir daha onarılamayan insan kalbi de bu yönüyle şişeye benzetilir. Aynasında hep sevap suretleri görmek isteyen kimse, kimşenin gönlünü kırmamalıdır:

"Kalb-i zücācın eyleme bir kimsenün şikest
Dirsən ki āyineñde ola şüret-i şavāb"

M.4/V/4 s.149

C-Kesici Aletler:

a-Bıçak:

İki beyitte geçen bıçak,iki yüzlü oluşu ve demirine su verilmesi bakımından ele alınır.Bu durumunu ifade eden sözler tevriyeli kullanılarak sevgiliye benzetilir.O da iki yüzlü ve suludur:

"Cılasun dil-rübālar serveridür
Bıçak gibi yüzi şulı peridür"

Ş.1/170 s.239

b-Makas(Mikrâz-ı ecel,mikrâz-ı lâ):

aa-Umumi Olarak Makas:

Şekli ve kesici olması bakımlarından ele alınan makas üç beyitte geçer.Ecel,hayat ipini kesen bir makas gibidir.Lamelif de şekil yönünden makasa benzer.

bb-Makas İle İlgili Benzetmeler:

1-Ecel:

Ömrün bir ip gibi tasavvur edilmesi dolayısıyla ecel, yaşamayı sona erdirmesi bakımından bu ipi kesen bir makas gibi düşünülür.

Şâir,yaşamayı gönlün bu dünyaya meyletmesi gibi kabul ettiği için,maddî aleme meylinin kalmamasıyla ömür ipinin ecel makası tarafından şimdiden kesildiğini söyler:

"Rište-i 'ömrümi mikrâz-ı ecel kesmişdür
Kalmadı meyl-i dilüm 'āleme kaç'ā şimdi"

G.509/3 s.590

2-Lamelif:

Allah,bütün yaratıkların tek yaratıcısıdır.O'nun "kün" demesi ile var olan her şeyin "la" demesi ile yokluğa karşı olacak olması,"her sun'a sani' " olduğunun açık bir delilidir.Bu söz,yaratıkların varlık sebebini kesen bir makas gibi düşünülür.Lamelif ile makas arasında şekil yönünden de benzerlik bulunur:

"Şeriki yok odur her sun'a şāni'
Yiter mikrâz-ı lâ bürhān-ı kātī'

Ş.2/10 s.245

3-Vicdan:

Şâir, vicdanının düşmanın hayat ipini kesen bir makas gibi olduğunu ve düşmanın bundan sakınması gerektiğini belirtir. Benzetmede mücerret bir kavram olan vicdan ile makas arasındaki benzerliğin hayatın ip gibi tasavvur edilmesi dışında hangi ilgiye dayandığı açık olarak görülmez:

"Neden şakınmaya benden hayâtı riştesini

'Adūya şūret-i vicdānum oldu çün mıkrāz"

G.195/3 s.404

Ç-Ibâdetle İlgili Olarak Kullanılan Eşyalar:

a-Put(Büt, Sanem):

Müslümanlık dışındaki dinlerde "tapılan ilah resim ve heykeli"(90) demek olan put, geçtiği beyitlerde bu manada olmasa da kilisede bulunması, kendisine tapılması ve güzelliği yönlerinden ele alınır. Sevgili, taparcasına sevildiği için put gibidir. Ayrıca âşık sevgiliyi bütün ideal güzellik unsurlarını taşıyan bir insan olarak düşünür. Put da insan eliyle yapıldığı için arzulanan ölçü ve şekilde olduğundan sevgili gibi güzeldir.

Gönlün kilise gibi tasavvur edilmesiyle, orada taht kurmuş olan sevgili de puta benzer. Beyitte olduğu gibi sevgili istiare yoluyla da puta benzetilir:

"Pür ider deyr-i dili naqş-ı nigār ile kamu

Kim ki şūret vire āyīne-i 'ışka sanemā"

G.19/2 s.291

b-Seccâde:

aa-Umumi Olarak Seccâde:

Üzerinde namaz kılmak için kullanılan seccade, şekli ve ayak altında bulunması yönlerinden ele alınır. Âşık, sevgilinin üstüne basması için yüzünü seccade yapar.

Kasım Paşa'nın Şat üzerine yaptırdığı köprü, suya seccâde salarak veliliğini gösteren Şeyh Şiblî gibidir.

bb-Seccâde İle İlgili Benzetmeler:

1-Köprü(Cisr):

Şat Köprüsü, suya seccâde salarak veliliğini gösteren

Şeyh Şibli'ye benzetilirken köprünün sudaki aksi seccade gibi düşünölmüş olabilir:

"Şeyh Şibli gibi akar şuya seccâde şalup
Gösterür halka 'alâmet yine bu cisr-i 'alâ"
K.31/10 s.125

2-Yüz(Rü):

Seccâde yere serilerek üzerinde secde yapılır. Secde yapan insan seccâdeye yaklaştığında önce ona ayağını basar. Sonra da yüzünü sürer. Âşık sevgilinin ayağının altına yüzünü seccâde yapar ama o, ayağını basmaya yanaşmaz. Âşık da emeline ulaşamaz:

"Eyledüm rüyumu seccâde gibi hâk-i kadem
Ne kılalum yüzüme başmağa kılmaz ikdâm"
G.257/4 s.443

c- Tesbih(Nurdan tesbih,tesbih-i mercan):

aa-Umumi Olarak Tesbih:

"Nâdir ve güzel taşlardan veya rengi ve kokusu güzel ağaçlardan yapılmış, ortası delik ufak toparlakların bir ipliğe dizilerek uçlarının birleştirilmesi suretiyle" yapılan tesbih "namazın sonunda tesbih çekildiği ve Esmâ-i hüsnâ okunduğu zaman kullanılır. Bu adın verilmesi namazın sonunda tekrarlanan üç kelimededen birincisinin subhanallah olmasından dolayıdır." (91)

Dîvanda ipe dizilmesi, tanelerinin delik olması, döndürülerek çekilmesi, tesbih için kullanılan kelimeleri saymak için kullanılması yönlerinden ele alınır. Mercan tesbih ile şarap dolu kadeh arasında renk yönünden ilgi kurulur. Çınarın ele benzeyen yaprakları daima tesbih çektiği tasavvur edilir:

"Çınâr gibi elünden düşürme tesbihi
Süçüd idüp kıo zemine benefşe gibi cebin"
K.19/24 s.84

bb-Tesbih İle İlgili Benzetmeler:

1-Kadeh(Peymâne, sâgar-ı bâde):

Esas olarak şarap ölçüsü olarak kullanılan ve şarap iç-

(91) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s.472

içmeye de yarayan peymane ile tesbih arasında ölçü olarak kullanılmaları dolayısıyla münasebet kurulur. Tesbihin döndürülerek çekilmesi ile kadehin meclistikeler arasında doluşturılması arasında da ilgi vardır. Şâir, doğru olmasını istediği kişinin peymâneyi bırakıp tesbihi almasını isterken meydan ve mey-dân(mey kabı) kelimeleri ile de oynar. Şarap dolu peymâne ile mercan tesbih renk yönünden de birbirine benzer:

"Şâlih ol peymâneñi tesbîh-i mercâna degiş
Zevk-i zikru'llâh ile meydâna gel mey-dânı ko"

G.363/3 s.505

2-Kandil, Mezar kandili:

Övülen camide, üzerinde bir çok kandiller bulunan kandillik, yuvarlak şekli ışık vermesi dolayısıyla nurdan bir tesbihe benzetilir:

"Müsebbihâna kanâdîli nürdan tesbîh
Ya ahterân-ı sa'âdet-nişân-ı devrândur"

K.4/8 s.31

3-Salâh ehli:

İyi yolda olan insanlar daima Allah'ı tesbih ederler. Yanlış bir kararla idam edilen yani ipe dizilen bu insanlar tesbihe benzetilir:

"İpe dizildi şalâh ehli nitekim tesbîh
Ayakladı niçe fâsıklar eyledi pā-māl"

K.20/42 s.90

4-Zencîr-i cünûn:

Zincir delileri bağlamakta kullanıldığı için cinnetin sembolü sayılır. Hak aşığı da daima tesbihi ile birlikte düşünülür. Şair kendisini Kuh-ı ışkun Mecnun-ı ser-gerdanı gibi kabul eder. Bu yüzden zincirin tesbih gibi olduğunu söyler. Zincir ile tesbih arasında şekil bakımından benzerlik bulunur:

"Tañ mı zencîr-i cünûn olsa bizüm tesbîhümüz
Küh-ı 'ışkūñ zâhidâ Mecnûn-ı ser-gerdānıyuz"

G.180/3 s.395

D-Temizlik İçin Kullanılan Eşyâlar:

a-Mendil(Ala boyanmış destmâl,al vâlâ destmâl,gök destmâl,renğin destmâl):

aa-Umumi Olarak Mendil:

El veya yüz silmek için kullanılan mendil divanda kırmızı ve mavi renkli olarak görülür. Başı veya gözü ağrıyanların alnına bağlaması, sihir için kullanılması, üzerine beyitler yazılması ve sevgiliye hediye edilmesi bakımlarından ele alınır. Elinde kırmızı bir mendil tutan sevgili, çeşitli tasavvurlara yol açar. Sevgilinin sihirbaz gibi düşünülmesinin de etkisi ile şâir bu durumu şafakta beş hilal bir araya gelmiş gibi görür. Aynı hal billur kadeh içindeki şarap olarak da algılanır. Mendilin kırmızı olması aşığın kanı ile ıslandığındandır. Bu mendil sevgilinin elini kana boyamasına sebep olur. Sevgilinin elini kana boyadığı söylenmekle âşığın kanın onun döktüğü belirtilmek istenir.

bb-Mendil İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşığın âhının aksî:

Bir önceki beyitte gözü rahatsızlandığı için alnına mendil bağladığı bildirilen sevgilinin yüzü aya benzetilir. Alnına bağladığı gök mendil de âşıkların aya kadar yükselmiş olan ah dumanının aksidir. Bu benzetme ile ah hem sevgilinin hastalanma sebebi hem de çaresi gibi düşünülebilir:

"Degül gök destmâl ol 'aks-i dūd-ı âh-ı 'âşıkdur
Ruḥı âyīnesinde görünür ol mäh-ı garrānuñ"

G.214/3 s.416

2-Gökkuşağı(Kavs-i kuzah):

Sevgilinin yüzünün güneş gibi tasavvur edilmesiyle alnına bağladığı mendil de gökkuşağına benzetilir. Benzetmede şekil yönünden de ilgi bulunur:

"Remedden hasta çeşmin bağlamış gök destmâl ile
Gören kavs-i kuzah şanur yanında mihr-i raḥşānuñ"

G.214/2 s.416

3-Nil:

Yukarıdaki beyitlerin alındığı gazelde, yüzün Umman Denizi gibi tasavvur edilmesiyle alına bağlanan mendil de bu denize karışan Nil nehrine benzetilir. Benzetmede renk ve şekil yönünden de ilgi kurulur:

"Göricek 'arızı yanında anı Nīle beñzetedüm
Kenārına irişmiş fi'l-meşel deryā-yı 'Ummānun"
G.214/4 s.416

4-Rengin hayal:

Âşığın sevgiliye verdiği hediyelerin başta geleni mendildir. Mendil üzerine "kullanacak şahsın yaşına göre rindane beyitler"(92)yazılırdı. Şâir hayalini bir mendil gibi tasavvur ederek üzerinde yazılı beyitlerle onu sevgilisine hediye eder. Bir şairin verebileceği en uygun armağan olan şiir beş beyti ile dua eden ve hayal mendilini sunan bir el gibi de düşünülür. Mendilin ince bir ipekli kumaştan olduğu belirtilmekle hayalin de çok orjinal ve ince olduğu anlatılmak istenir:

"Yāra ey Yaḥyā bu beş beytüm durur dest-i du'ā
Al vālā destmāl oldu aña rengin hayāl"
G.241/5 s.433

5-Sihir(Al):

Sihirbazlar çok zaman sihir yapmak için mendil kullanırlar. Sevgilinin gözlerinin sihirbaz olması ile mendili de sihir için kullandığı bir araç gibidir. Sihir yapılarak aşığın kanı akıtılır. Mendilin kırmızı oluşu bundan dolayıdır. Al kelimesi tevriyeli kullanılarak hem mendilin kırmızılığı hem de sihirli olduğu anlatılır. Sevgili, âşığın kanı ile ıslanmış mendili elinde tutarak elini kana boyamıştır. Yüzünü de kana boyamaması için şair "o gözleri sihirbaz, âşıkların bir avuç kanını yüzünü silmesin" der:

"Silmesün yüzine 'uşşākuñ bir avuç kanını
Destmālin kılmasun ol gözleri sehḥār al"
G.241/4 s.433

6-Şafak:

Kırmızı mendil ile şafak arasında renk yönünden ilgi kurulur. Ala boyanmış mendili ve onu tutan sevgilinin elini şair şafakta bir araya gelmiş beş hilal gibi görür. Buna parmakların şekil yönünden hilâle benzemeleri sebep olduğu gibi, sevgilinin mendil ile sihir yapması ve aşığa öyle gös-

(92)Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.89

termesi de sebep olur:

"Gördüm ol mâhı tutar ala boyanmış destmâl
Şanasın bir yire cem' olmuş şafağda beş hilâl"

G.241/1 s.433

7-Şarap(Mey-i hamrâ):

Kırmızı mendil sevgilinin elinde bulunmasıyla billur kadeh içindeki şarap gibi görünür. Mendil ile şarap arasında renk yönünden ilgi kudulur. Mendilin kan renginde, hatta kanla boyanmış olduğunun belirtilmesiyle sevgilinin kan içiciliği anlatılmak istenir:

"Câm-ı billûr oldu gūyâ keff-i dūr-pāşı anuñ
Aña rengin destmâlidür mey-i hamrâ-mişâl"

G.241/2 s.433

b-Misvak:

"Dişlerin temizlenmesinde kullanılan lifli ağacın adıdır. Sıcak memleketlerde yetişen ağacın parmak kalınlığındaki dallarından yirmi yirmibeş santim uzunluğunda kesilmek suretiyle hazırlanır, kullanılacağı vakit bir ucunun kabuğu kurşun kalemi gibi açılarak kullanılır." (93)

Bir beyitte misvak kullanmak için ağzını açan güzelin dişlerinin cevher gibi görüldüğü söylenir.

Surnamedeki bir beyitte, kullanılmak için hazırlanması bakımından ele alınır. Erkek çocuğun cinsiyet organının sünnet edilmesiyle misvakın ucundaki kabuğun soyulması arasında ilgi kurulur. Benzetmede hem misvak kullanmanın hem de sünnet olmanın peygamberimizin sünnetlerinden olmalarının da rolü vardır:

"Kimesne kılmasa misvākūñ ucını işlāh
Başar mı idi ser-i ehl-i sünnet üzre kadem"

M.6/V/4 s.156

c-Süpürge(Furun süpürgesi):

Fırın süpürgesi, fırının ateş yakılan kısmını temizlemek için kullanılır. Bir uzun sopaya bağlı bez parçalarından yapılıdır. Islanarak fırın içindeki korların temizlenmesi es-

(93) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.547

nasında bazı kısımları yandığı için, ilk kullanılışından sonra bile daima çok eski imiş gibi görünür.

Şâir, zayıflamış vücudu ve parça parça olmuş elbisele-ri ile kendisini fırın süpürgesine benzetir. Aşırı zayıfla- ma hali "çöp gibi olmak" deyimini ile anlatılır. Benzetmede, şairin çöp gibi olmuş vücudu bu süpürge- nin ağaç kısmı, eskimiş elbiseleri de bu ağaca bağlanmış bez parçaları gibi dü- şünülür. Benzetme şekil ilgisine de dayanır:

"Ben ol pelās ile ağaca bağılu fi'l-meşel
Döndüm furun süpürgesine şüretā hemān"

K.27/22 s.116

E-Ölçü Araç Gereçleri:

a-Mihenک taşı(mihak):

Altın yumuşak ve pahalı olduğı için çoğı zaman başka bir madenle karıştırılarak kullanılır. Bu karışımdaki altın oranı "ayar" kelimesiyle ifade edilir. Mihenk taşı "donuk kuvarç taşı cinsinden sert bir siyah taş olup kuyumcular bu- nun üzerine altını sürerek taş üzerinde bıraktığı izin ren- ginden kaç ayar olduğunu ve içinde ne kadar gümüş bulundu- ğunu anlarlar." (94)

Divanda bir beyitte geçen mihenk taşı Hacerü'l-esved ve sevgilinin eşiğı için benzetilen olur. Âşığın, yüzünü sev- gilinin eşiğine sürmesi, hacıların Hacerü'l-esved'e yüz sür- meleri ve altının mihenk taşına sürülmesi arasında ilgi ku- rulur. Sevgilinin eşiğı taş olması ilede benzerlik gösterir. Hacerü'l-esved ile mihenk taşı arasında renklerinin siyah olmaları bakımından da ilgi vardır.

Benzetmede âşığın sararan yüzünün altın gibi tasavvur edilmesinin de rolü bulunur:

"Ey Halîlüm Hacerü'l-esved imiş taş işigün
Zer-i ruhsârumuza anuñ için oldu mihāk"

G.212/2 s.415

b-Peymâne:

Asıl manası "ölçek" (95) demek olan ve meyhânelerde şa- rap ölçmekte kullanılan peymâne kadeh gibi de kullanılır.

"Şâirlerin ıstılahında şarap kadehi" ve "mecâzen şarap"(95) manalarına da gelen peymâne divanda bir beyitte asıl manasını hatırlatacak şekildedir.Şâir,doğru olmasını istediği kişinin peymâneyi bırakıp tesbihi alması gerektiğini belirtirken,tesbihin zikir için söylenen kelimeler için ölçü olmasıyla peymânenin şarap için aynı maksatla kullanılması arasında ilgi kurulur:

(Örnek beyit için tesbih maddesine bakınız.)

c-Terâzi(Terâzû,mîzan):

Bir şeyin ağırlığını ölçmeye yarayan terazi,kefelerinin hareketi ve alıcı ile satıcı arasında adaletin sağlanmasına yardımcı olması bakımından ele alınır.Övülen,adaleti ile güneş gibi yücelerde tasavvur edilirken terazinin "adaletin bir remzi olarak telâkki edil"mesine(96) işaret edilir.Onun terazisinin adaleti güneş gibi feleğe erdiğinden beri yerde ve gökteki fitne pazarı dağılmıştır:

"Tağıldı fitne-i bāzār-ı āsumān u zemīn
Güneş gibi felege irdi 'adl-i mīzānı"

K.23/29 s.100

Tartı sırasında terazinin bir kefesinin aşağı doğru eğilmesi,insanın baş eğmesini andırır.Övülen güzele kândilerinden üstün olduğu için baş eğer diğer güzellerin bu hareketi terazi gibidir:

"Güzeller olmayup aña ber-ā-ber
Terâzū gibi şimdi baş egerler"

Ş.2/243 s.266

Başka bir beyitte de terazi,dünya malı için baş eğer bir insan gibi düşünülür:

"Ellere dünyā için baş egmezüz mīzān gibi
Hāzret-i Hāq var iken her māsivāya tapmazuz"

G.161/4 s.383

F-Kıymet Ölçüsü Olarak Kullanılan Maddî Unsurlar:

a-Para(Nukud,can nakdi,nakd-i car,nakd-i hayat,nakd-i kalb):

(95)Ziya Şükün,Farsça-Türkçe Lûgat,cilt 1 s.536

(96)Celal Esad Arseven,Sanat Ansiklopedisi,cilt 4 s.1969

aa-Umumi Olarak Para:

"Alışverişte mübadele vasıtası olarak kullanılmak üzere hükümetler tarafından damgalanmış yuvarlak maden parçaları"(97) demek olan para,divanda maden külçelerinin eritilmesiyle yapılması,alışverişte kullanılması,devamlı elde bulunmaması,çok şeyin hatta sevgiliye kavuşmanın bile onunla gerçekleşmesi ve yağmalanması yönleri ile ele alınır.

Akçe,dinar,altın ve pul gibi paralar pazar yeri hayali içerisinde alıcı,satıcı,dellal gibi unsurlarla birlikte geçer.Âşık aşk pazarında canını satıp sevgilinin dükkânından güzellik metaini satın almak ister.Fakat sevgili âşığın canına alıcı gözle bakmaz.Pazar yerinde müşteri,alacağı bir şeye alıcı gözle bakmayarak değerini düşürmeye çalışır.Sevgilinin âşığın canına alıcı gözle bakmaması şehlâ oluşundur:

"İşk bāzārında kıldum cān metā'ını mezād
Bakmaz alur göz ile ol çeşm-i şehlâ kimseye"
G.419/2 s.537

Para ve diğer kıymetli şeyler çalınmaması için gizlenirler.Hırsız,güzellerin gözü olunca âşık can parasının yağmalanmasına dünden razıdır:

"Kimi cān nakdini alsun kimi dil ey Yahyā
Varup ol çeşmi harāmîlere yağma olalum"
G.275/5 s.453

Alışveriş sırasında aldanma da olur.Sevgili,aşığın can parasını alıp karşılığını vermediği gibi bir de parmak hesabı gösterir:

"Aldı cān nakdin baña barmak hesabın gösterür
Yandum ol ser-defter-i hūbān elinden el-ğıyās"
G.36/5 s.303

bb-Para İle İlgili Benzetmeler:

1-Can:

Can ile para arasında kıymetli olmaları bakımından ilgi kurulur.Âşıklar canlarını vererek zamanın sultanı olurlar.Âşıkların aynı zamanda "cömertlik timsali"(98) Hatem-i Tay gibi olmaları,canlarını cānâna çekinmeden vermelerinin (97)Celal Esad Arseven,Sanat Ansiklopedisi,cit 3 s.1592 (98)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi cil4 s.155

dendir:

"Cân nakdini cānāna virür 'âşık olanlar
Sultānı olur Hâtem-i Tay gibi zamānuñ"

G.226/3 s.424

2-Gözyaşı:

Bir mal veya hizmete, karşılığı olan bedeli ödeyenler sahip olur. Âşık da kavuşma hazinesine müyesser olabilmek için ağlamalıdır. Açıkça belirtilmemekle beraber gözyaşı visali elde etmeye yardımcı olması dolayısıyla paraya benzer. Benzetmede renk ve şekil ilgisi de düşünülebilir:

"Müyesser ola mı ağlamayınca genc-i vişāl
Ele girer mi metā' olmayınca elde nukūd"

G.51/4 s.312

3-Hayat:

Para, cimri olana bir fayda sağlamaz. Vakti ile kullanılmayan para bir gün mutlaka elden çıkacaktır. Onun için iyi bir şekilde değerlendirilmelidir. Hayat da geçici olmasıyla böyledir. Hayatı baki sanan aldanır. Bu aldanma, dünya malına ve zevklerine aşırı düşkünlüğü beraberinde getirir. Şâir, nasıl olsa geçip gidecek olan bu dünya hayatının para gibi değerlendirilmesini, yani yerinde harcanmasını ve dünyaya meyledilmemesini ister:

"Aç gözün bu dünyāya meyl itme şakın ey haste-dil
Sanma bu nakd-i hayâtı pâydar elden gider"

G.137/2 s.368

4-Kalp:

Kalp ile para arasında ateş ile olan münasebetleri bakımından ilgi kurulur. Para maden külçelerinin ateş üzerinde eritilip kalıplara dökülmesiyle yapılır. Böylece bazı madenler kendi değerlerinin çok üzerinde takdir edilen bir kıymet ifade ederler. Âşığın kalbi de aşk ateşi ile hüviyet değişir. Öncekine göre, âşıkların dünyaya değişik bir şekilde bakmaları ve kıymetli olmaları bundandır:

"Yazdurmadum maḳāle-i şıdk içre adımı

'Işk âteşinde eylemedin nakd-i kalbi kāl"

G.239/3 s.432

Divanda geçen para birimleri şunlardır:

b-Akçe:

aa-Umumi Olarak Akçe:

"Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından 1867 yılına kadar kullanılan para birimi" olan "akçe,daha umumi manada para karşılığı bir terim olarka da kullanılmıştır."(99)Gümüşten yapıldığı için ak renkli olmasının,akça olarak adlandırılmasında etkisi olabilir."Ak Türkçe'de beyaz demek olduğundan "akça" beyaz sikke demek olur."(100)

Divanda akça, rengi, istenilen bir şeyi elde edebilmek için vasıta olarak kullanılması, haraç olarak verilmesi ve tükenmesi yönleri ile ele alınır.

Rüstem Paşa'nın hicvedildiği bir terkiib-i bendde onun bir akça için bile canını hiç çekinmeden verecek kadar cimri oluşu, Pinti Hamid ile kıyaslanarak mübâlağalı bir şekilde anlatılır. Cimrilik timsali olarak hala halk arasında adı söylenen Pinti Hamid ona bakarak cömert birisidir:

"Câyiz idi ola bir akçanuñ üstine şehîd
Bir sahî kimse idi aña göre Pinti Hamîd"

M.9/V/7 s.171

bb-Akçe İle İlgili Benzetmeler:

1-Dis:

Yaşlanan insanın sağlığı bozulur ve eskisi kadar gelir sağlayamaz. Şâir ihtiyarladığında dökülen dişlerini tükenen akçaları gibi düşünür. Benzetme, renk, tükenme ve kıymet bakımından yapılır. Dişlerin kıymeti, sağlıklı beslenmek için akçadan fazladır:

"Akçam dükendi cümle çıkup gitdi dişlerüm
Bürç-i vücūdumuñ yine tolundı ülkeri"

G.466/4 s.565

2-Gözyaşı:

Her şeyin bir bedeli vardır. Âşığın sevgilinin sohbetine katılmasının bedeli de gözyaşlarıdır. Gözyaşı, dökülmesiyle sevgilinin yolunda sarfedilen akçalara benzetilir. Renk ve şekil ilgisinin de benzetmede rolü bulunur:

"Ağlayan şem' gibi sohbet-i cānāna irer
Ey perî akça ile bulunur ādem cānı"

G.488/3 s.578

3-Yaprak:

İlkbahar tasviri yapılan bir gazelde açan çiçekler veya yapraklar dünyanın mala gark olmasına yol açan akçalara benzetilir. Renk ve şekil ilgisine dayanan benzetme, bād-ı sabânın bu akçalar içinden haraç aldığıının söylenmesiyle kuvvetlendirilir:

"Mâla gark olmuş cihân akçayla tölmiş lālezâr
Bâglardan tûrmayup bād-ı şabâ alur harâç"

G.38/4 s.304

c-Altın:

Daha önce kendisinden değerli bir maden olarak söz ettiğimiz altın, bir beyitte satın alma aracı olarak da görülür. Sevgili değeri yönüyle Hz. Yusuf'a benzetilirken onun pazarda satılmasına telmih yapılır. Sevgilinin de çok altınla alınabilecek güzellik ve değerinde olduğu belirtilir:

"Ağır altın değer maḥbûbdur Yûsuf gibi
Cümle halk ol kâmeti mevzûna olmuşdur gulâm"

G.253/2 s.440

ç-Dînar:

aa-Umumi Olarak Dinar:

"Altın paralara Araplar tarafından verilen ad" olan dinar, "fıkıh ıstılahı olarak on dirhem-i şer'i halis gümüş kıymetindeki altını ifade eder" ve "bir miskal ağırlığında altın sikke"(101)manasına da gelir.

Divanda iki beyitte geçen dinar ile "umumi olarak altın para"(102) ların hepsi kastedilir. Rengi ve şekli bakımından ele alınır. Ateşe ve Hristiyanların yüzüne benzetilerek sevilmediği belirtilir.

bb-Dînar İle İlgili Benzetmeler:

1-Ateş(Nar):

Altın para ile ateş arasında renk bakımından benzerlik bulunur. Dünya malına çok düşkün olması ile Hristiyanlara u-

(99)Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 1 s.16-17

(100) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.32

yan ve çok dinara sahip olan kimse kendini ateşe atmış olur. İslam dinine göre ihtiyaçları dışında fazla miktarda altını bir yıldan fazla elinde bulunduran kişi bunun zekatını vermelidir. Hristiyanlar gibi zekat vermeyen kimse, Cehennem ateşini gerektirecek bir günah işlemiş olur:

"Ey Benî Asfar alayına uyan gâfil olan
Nâra atma cânunu cem'ıyyet-i dînâr ile"

G.397/6 s.525

2-Rûy-i Benî Asfar:

"Benî Asfar, Araplarca Romalılara, daha sonra Trenklere ve giderek bütün Hristiyanlara verilen addır. Bu kavimlerin, esmer Araplara mukabil renkleri soluk ve beyaz, saçları sarı olduğu için kendilerine böyle denmiştir." (103) Altının Hristiyanların yüzüne benzetilmesi rengi ve müslümanlarca fazla sevilmemesi dolayısıyladır.

Şâir "biz başkaları gibi dînârı sevmeyiz" demekle "dînârın Latince'den Arapça'ya geçen bir kelime olması ve Arapların İslam'dan evvel bu Roma altın sikkesini tanıyıp kullanmaları" buna karşılık "Osmanlılar zamanında bastırılan altın sikkelere dinar denilmemiş, altın kelimesinin" (104) bu manada söylenegelmiş olmasına işaret etmek istemiş olabilir:

"Sevmezüz dînârı biz rûy-ı Benî Asfar gibi
Sen bizi ey dil taşavvur itme gayrılar gibi"

M.11/I/4 s.175

d-Pul:

Değeri en düşük olan para birimidir. "Bir akça üç puldur." (105) Âşıkların aşk yolunda canlarını ve başlarını hiçe saymaları "bir pula bin baş olur" sözü ile belirtilir:

"Başu cândan geçerüz itlerün̄ izin göricek
'Işık yolında begüm bir pula olur biñ baş"

G.189/5 s.400

(101) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.451

(102) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.107

(103) Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e. s.107

(104) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.451

H-Hayvanlarla İlgili Olarak Kullanılan Eşyâlar:

a-Çan(Ceres):

aa-Umumi Olarak Çan:

Ters döndürülmüş bir kap biçiminde,içinde sallanan bir metal parçasının kenarlara değmesi ile ses çıkaran çan,şekli,sesi ve kervanlarda kullanılması yönlerinden ele alınır.

Âh ve figân ederek can veren âşıklar bu dünyadan gurbete giden bir kervan gibi düşünülünce,âh ve figânları da boyunlarındaki çan olarak tasavvur edilir.Kervanlar çansız yola gitmez.Kervandaki "bütün hayvanlar boyunlarında bir saat uzak mesafeden duyulabilen çan taşırlar."(106)

"Figân u nâlelerle cân virür derd ehli dünyâda
Diyâr-ı gurbete şâhum ceressüz kârbân gitmez"

G.172/2 s.389

bb-Çan İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh,figân,nâle:

Çan sesinin çok uzaklardan duyulabilmesi ile âşığın âhının herkes tarafından işitilmesi arasında ilgi kurulur. Âşığın âh ve figânı onun hasret ile bu dünyadan göçtüğünü herkese duyuran bir çan gibidir.Eski yazıda âh kelimesini meydana getiren harfler ile çan arasında şekil benzerliği de düşünülebilir:

"Bildürür hasret ile göçdüğümü bu dünyâdan
Âh kim halet-i nez'ümde figân um ceresi"

G.479/2 s.573

2-Baş:

Çanın içinde ses çıkmasına sebep olan parçaya dil denilir.İnsan kafasında da sesin şekillenmesine yardımcı olan organların başında dil gelir.

Şâir,gavga kelimesinin gürültü manasına da gelmesinden istifade ederek çanı dili yüzünden başı gavgada olan bir insan gibi düşünür.Kafa ile çan arasında şekil benzerliği bulunduğu gibi her şeye dil uzatma kavga sebebi de olabilir.Şair bunun için sofilere dil uzatılmamasını ister:

(105) Mehmet Zeki Pakalın,a.g.e. cilt 2 s.781

(106)Cengiz Orhonlu,Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Arştırmalar,İzmir,1984 s.145

"Dil uzatma şōfī-i şāfīlere ğavġāyı kes
 Bir dil ucından virür başını ğavġāya ceres"
 M.13/IV/1 s.180

b-Çul:

"Hayvanları örtmek için kullanılan yünden veya kıldan yapılmış örtü"(107) demek olan çul bir beyitte geçer.Sefer sırasında yiyecek sıkıntısı çekildiği anlatılırken,hayvanların arpa bulamadıkları için torba ve çullarını yiyecek duruma düştükleri belirtilir:

"Bir dāne arpa yok ne yisün atlarum 'aceb
 Katarırlarum hele çulını torbasını yer"

K.25/34 s.109

c-Dizgin(İnân):

Atı idare etmeye yarayan dizginiki beyitte geçer.Güzelin nazlanması,"naz atının dizginini çekmesi" şeklinde düşünülür:

"Niçe bir çignede ehl-i niyāzı
 Çeke tutsun 'inān-ı esb-i nāzı"

Ş.2/224 s.264

ç-Eyer:

Hayvanlar üzerinde rahat oturabilmek için kullanılan eyerden bir beyitte söz edilir.Yapımında gümüş kullanılmış eyerler giymiş atların görünüşü sanki yıldızlarla dolu gökyüzü gibidir:

"Gümüş eyerli geyimli niçe semend-i büleñd
 Nücüm ile felege döñdi tavr u 'unvānı"

K.23/12 s.99

d-Kırbaç(Tâziyâne):

Kırbacın atı harekete geçirmesi ile şiirin aşk duygusunu harekete geçirmesi arasında ilgi kurulur.Aşk bir at olarak tasavvur edilir,beyitler de ona vurulan kırbaça benzetilir.İki mısradan meydana gelen beyit ile bir sopa ve ona bağlı ince uzun deri parçasından yapılan kırbaç arasında şekil yönünden de benzerlik bulunur:

"Eş'ar-ı cān-fezā ile her beyt-i dil-ğüşā
 Ğyā semend-i 'işkuma bir tâziyānedür"

G.86/4 s.335

e-Nal:

aa-Umumi Olarak Nal:

Hayvanların ayağına mihlanan nal, sevgilinin atının nalı olarak görülür. Şekli, at yürürken taşa dokunmasıyla kıvılcıklar çıkması ve bıraktığı izler yönünden ele alınır. Sevgili yücelerde tasavvur olunduğu için hilal onun atının nal izi gibidir. Atın ayağını öpmek için eğilen aşığın vücudu da nala döner. Aşığın göğsü nal izleri ile doludur. Hattâ nal izleri onun için elbise gibi olmuştur. Nal, güzelin kaşları ile de benzerlik gösterir.

bb-Nal İle İlgili Benzetmeler:

1-Dal:

Sevgilinin atının ayağını öpmek için eğilen aşığın vücudu şekil bakımından dal harfine, dolayısıyla nala benzer. Atının ayağına nal olmak istemekle aşık sevgilinin yolunda en hakir durumlara bile katlanacağını ifade etmek ister. Nal atın ayağının altındadır ve devamlı çiğnenir:

"Qo atun ayağın egilüp öpeyin şehâ
Dâl ideyin vücudumı pây-ı semendüne

G.390/2 s.521

2-Hilâl:

Sevgilinin atı ile gezdiği meydan gökyüzü olarak tasavvur edilince hilâl de bu atın nalının izi gibi düşünülür. Yüceltme maksadıyla yapılan ve şekil ilgisine dayanan benzetmeye, yıldızların nalın taşlara dokunmasıyla çıkan kıvılcıklar gibi düşünülmesi de yardımcı olur:

"Semendi na'linün nakşu hilâl ü encüme beñzer
Felekdür şanasın ol şehsüvârün atı meydanı"

G.490/3 s.579

3-Kaş:

Kaşlarının düşüncesiyle sevgilinin atının ayağı altında olmak isteyen aşığın vücudu nal izleriyle dolar. Bu izler şekil bakımından kaş ile benzerlik gösterirler:

"Na'aller kesmeden ebrûlaruñ fikriyle ey meh-rû
Tenümde oldu fânî dehr içinde bir kabâ peydâ"

G.2/5 s.280

f-Torba:

İçine yiyecek konulup hayvanların boynuna asılan ve beslenmelerinde kullanılan torba bir beyitte geçer. Herhangi bir benzetmeye konu olmaz.

(Örnek için çul maddesine bakınız.)

g-Üzengi(Rikâb):

"Ata binildiği vakit ayakları koymak üzere eyerin iki tarafına bir kayışla asılan ve istenildiği derece uzatılıp kısaltılan, altı düz, madeni halka"(108) demek olan üzengi şekli bakımından ele alınır. Yüceltmemaksadı ile çarh, övülenin atı gibi düşünülür. Hilal de şekil bakımından bu atın üzengisine benzetilir:

"Semendi çarh u mâh-ı nev rikâbı
Tabıl-bâz eylemişdür âfitâbı"

Ş.2/225 s.265

I-Diğer Eşyâlar:a-Anahtar(miftah):

aa-Umumi Olarak Anahtar:

Anahtar, kilidi açıp kapamada kullanılır. İşretin kilit gibi tasavvuru ile çiçek, hazmın kolaylığını sağlayan güllaç ve düşünceleri açığa çıkaran kalem anahtara benzetilir.

bb-Anahtar İle İlgili Benzetmeler:

1-Çiçek:

Bahar geldiğinde her taraf çiçeklerle dolar. Sıcaklığın da artması ile kış boyu kapalı yerlerde yaşamak zorunda kalan insanların gönlü açılır ve dışarıda eğlenceler düzenlenir. Bundan dolayı çiçekler, gülbahçesinde işret kilidini açan anahtara benzetilir:

"Bahâr irişse olur her şükûfe bir miftâh
Kilîd-i 'işreti gülşende kılmâğa meftûh"

G.43/2 s.307

2-Güllaç:

Bir tatlı çeşidi olan güllaç, hazım için kolaylık sağlamasından dolayı anahtara benzetilir:

"Tüşe-i cândur gîdâ-yı ehl-i devletdür gülâc
Râhatü'l-ervâh ü miftâh-ı tabî'atdür gülâc"

G.39/1 s.305

3-Kalem(Hâme):

Yazmak suretiyle düşünceleri açığa çıkaran kalem, bun-

dan dolayı olgunluk kilidini açan anahtara benzetilir:

"Hikmet ile eyledi ol Zü'lcelâl
Hâmemi miftâh-ı kilid-i kemâl"

D. s.12

b-Asâ(Zerrin asâ,Hazret-i Mûsâ asâsı,asâ-yı Mûsâ):

aa-Umumi Olarak Âsâ:

Asâ,"hem bir dayanak,hem de mevki,memuriyet alâmeti olarak" kullanılan,"ekseriya başı topuzlu,uzun el değneğidir."(109)

Geçtiği beyitlerde,şekli,yaşlılar ve âmâlar tarafından kullanılması ve memuriyet işareti olması yönlerinden ele alınır.Hz.Mûsâ'nın asâsından bahsedilir ve onunla ilgili mucizelere telmih yapılır.Mızrağın "yılan dilli" denilen bir çeşidi bulunması ile Hz.Mûsâ'nın asâsının yılan şekline dönmesi arasında ilgi kurulur.

Güneş,altın bir asaya benzeyen ışıkları ile övülenin kapıcısı gibidir.Nergis de asâ ile yürüyen bir âmâ gibi düşünülürken Hz.Yakub'un âmâ olmasına telmih yapılır.

bb-Asa İle İlgili Benzetmeler:

1-Ardıç ağacı(Arar-ı minu):

Bir kasidenin nesib kısmında bahçe,savaş alanı gibi düşünülür.Ardıç ağacı da şekli bakımından yılan dilli bir mızrağa ve Hs.Mûsâ'nın asâsına benzetilir:

"Görün ki 'ar 'ar-ı minû 'asâ-yı Mûsâ-ves
'Adüya karşı yılan dillü nizedür şeklâ"

K.12/8 s.59

2-Güneş ışığı:

Kanunî Sultan Süleyman övülürken,güneşin her seher altın asâsı ile kapıcısı olduğu belirtilir.Kelime beyitte geçmemekle birlikte,ışıkları güneşin bu memuriyetinin işareti olan altın asâ gibi düşünülmüş olmalıdır.Benzetme övüleni yüceltme maksadı ve renk ilgisi ile yapılır:

(107)Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi,cilt4 s.2183

(108)Reşat Ekrem Koçu,Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,s.16

" Ākıbet ferzend-i İsmâ'îl anuñ qurbânıdur
Her seher zerrîn 'aşâ ile güneş derbânıdur"
M.18/IV/3 s.188

3-Kalem(Kilk-i dürer-bâr):

Övülenin adâlet ve yardımlarından istifade etmek için dua okları onu hedef alır.O da kalemi ile isteklerin yerine getirilmesini sağlar.Muradın cisimleştirilerek yaşlı bir insan gibi tasavvur edilmesi ile kalem de ona yardımcı olan a-saya benzetilir.Kalem ile asâ arasında makam ve mevkiin sembolü olmaları yanında şekil yönünden de ilgi bulunur:

"Tîr-i niyâza dergeh-i 'âlîsidür nişân
Pîr-i murâda kilk-i dürer-bârıdur 'aşâ"
K.24/34 s.104

4-Kiriş:

Beli bükülmüş ihtiyar bir kimsenin boyunun yay gibi tasavvur olunmasıyla asası da bu yayın kirişi gibi düşünülür. Benzetme şekil ilgisine dayanır.Ayrıca yay kirişinin oku uzaklara göndermek için kullanılması ile asânın mevki sahibine güç veren bir eşyâ olarak düşünülmesi arasında da ilgi kurulur:

"Kâmetinüñ yayına eyler 'aşâsın bir kiriş"
İstedüğünü ider tîr-i riyâsına nişân"
M.5/II/4 s.151

5-Liva:

Gönderi şekil yönünden asayı andıran liva,düşmanların gözüne ejderha gibi görünmesi ve onların Firavun orduları gibi tarumar olmalarına sebep olmasından dolayı Hz.Mûsâ'nın asası gibidir:

"Târmâr olsa n'ola cumhür-ı Fir'avn-ı 'adū
Görinür Mûsâ 'aşâsı gibi çün ejder livâ"
K.17.22 s.76

6-Mızrak(Rumh-ı gaziyan):

Gâzîlerin ellerinde bulunan mızraklar hem şekil bakımından hem de düşman gözüne ejderha gibi görünmelerinden dolayı Hz.Musa'nın asasına benzetilir:

"Hâzret-i Mûsâ 'aşâsı gibi rumh-ı gâziyân
Görinür 'ayn-ı 'adüya ejdehâ-peyker livâ"
K.15/7 s.70

7-Nergis:

Asâ,âmâlar tarafından yürürken yol bulmalarına yardımcı olması için de kullanılır.Nergis,sevgilinin hasreti ile çok ağladığı için âmâ olan ve asa ile yürüyen bir insan gibi tasavvur edilmekle Hz.Yâkub'un âmâ olmasına telmih yapılır.Nergisin sapı da şekil yönünden asâya benzetilir:

"Fûrkatün Ya'kubıdur ey Yûsuf-ı gül-pîrehan
Bâğda nergis 'aşâ ile yürür a'mâ gibi"
G.437/3 s.548

8-Ok(Tîr):

Zamanın ihtiyarlattığı şâir,sevgilinin ok gibi bakışını iki büklüm olmuş boyu için gereken asâya benzetir.Ok ile asâ arasında şekil bakımından ilgi bulunur.Yaşlı bir insanın asâya ihtiyaç duyması gibi,âşık da sevgilinin bakışına muhtaçtır:

"Tîrün revâdur olsa dü-tâ kıddüme 'asâ
Bu hâneqâh-ı gamda çü pîr itdi rûzgâr"
G.61/ 3 s.319

9-Satır:

Mektup sayfasının Nil nehri gibi tasavvur olunması sonucu satırlar da onu bölen Hz.Mûsâ'nın asâsına benzetilir:

"Satırlardur şanmañuz Mûsâ 'aşâsında ya hõd
Nîçe yirden şakķ olupdur güyyiâ Nîl-i revân"
G.301/5 s.469

10-Tüfek:.

Ejderhâ "efsanelere göre ağzından alevler fışkıran bir yılanıdır."(109)Savaş sırasında atıldığı zaman namlusunun ucundan alevler çıkan tüfek,hem şekli hem de düşmanlar üzerindeki etkisi bakımından ejderhâya,dolayısıyla Hz. Mûsâ'nın asâsına benzetilir:

"Velâyetünle gazâda 'aşâ-yı Mûsâ-veş
Olur 'adü gözüne her tüfek bir ejderhâ"
K.12/31 s.61

c-Çengel(Kullâb):

Tasavvuf düşüncesinin ifade edildiği bir gazelde, dünyaya aşırı bağlılık manasında kullanılan çengel, şekil yönünden lam harfine benzetilir. Şâir, kendisi gibi lam-ı taalmuka benzeyen kullâbı olmayanların ahrete kolay gideceklerini belirtir:

"Her kimüñ lām-ı ta'alluk gibi bir kullâbı yok
Âhiret şahrāsına Yahyā gibi āsān gider"

G.82/7 s.333

ç-Elek:

Bir beyitte geçen elek yuvarlaklığı yönünden gökkuşığına benzetilir. Gökkuşağının eleğimsağma diye de adlandırılması benzetmeye yol açmış olabilir. "Eleğini asmak" deyimini ihtiyarlayıp elden ayaktan düşmek ve her işten elini eteğini çekmek demektir. Şair de güneş yüzlü güzelleri övmekle feleğe gökkuşağından bir elek astığını belirtir:

"Bu güneş yüzlülerüñ vaşfı ile germ oluban
Elek aşdum felege ķavs-i kuzah gibi hemān"

Ş.2/335 s.275

d-Gözlük:

aa-Umumi Olarak Gözlük:

Görme kusuru olanların kullandığı gözlük gerekli özelliklerdeki iki camın bir çerçeveye tutturulması ile yapılır. Gözleri aşırı derecede rahatsız olan insanlar gözlüksüz göremeyebilirler. Böyle insanlar için gözlük, vücudun bir organı kadar lüzumludur. Görme kabiliyetini kaybetmiş bir göz için ise gözlüğün faydası yoktur.

Geçtiği iki beyitte gözlük, şair için gerekli oluşu ve âmâlar için faydasının bulunmaması yönlerinden ele alınır.

bb-Gözlük İle İlgili Benzetmeler:

1-Ay ve güneş(Mihr ü mäh):

İbret gözü açık olanlar her şeyde didar-ı Hakk'ı görebilirler. Kalp gözü kapalı olanlar ise ay ve güneşi gözlük etseler yine de göremezler. Ay ve güneş yuvarlak şekilleri ile gözlüğün iki camı gibi düşünülür:

"Didār-ı Hakkı görmez dünyāda 'ayn-ı 'āmī
Farzā ki gözlük itse çeşmine mihr ü mähı"

G.503/3 s.586

2-Kol kanat:

Bir şeyin bir insan için kol kanat olması,o şeyin o insan için çok gerekli olduğunu ifade eder.Şair,ne zaman nazmın gül bahçesine dikkat etse gözlüğün kendisine kol kanat olduğunu söyler.Bu sözleriyle okurken ve yazarken gözlük kullandığını belirtir.Şâirin kendisini bülbüle benzettiği göz önünde bulundurulunsa kanat kelimesi bilinen manasına da gelebilecek şekilde kullanılmış olduğu görülür:

"Gözlerüme gözlüğüm olur hemîşe kol kanad
Eylesem bülbül gibi gülzâr-ı nazma dikkati"
G.445/3 s.553

e-İğne (Süzen):

Bir beyitte geçer ve ip ile birlikte zikredilir.Şâir, sevgilinin saçının telini,gerçekleşmesine ömrün yetmiyeceği hayal ve kuruntu ipliğine benzetir ve onu iğne gibi kulağına koymaması gerektiğini söyler:

"Rište-i tül-i emeldür târ-ı zülf-i dilrübâ
Koyma ey Yahyâ kulağıña anı süzen gibi"
G.438/7 s.549

f-İp(Rište-i nazm,rište-i ömr,hayat riştesi, taalluk riştesi,rište-i tül-i emel,tınab):

aa-Umumi Olarak İp:

Bir şeyi bağlamak veya kumaş dokumak için kullanılan ip,divanda uzun ve ince oluşu,makasla kesilmesi ve inci dizmek için kullanılması bakımından ele alınır.Çadır kurulduğu zaman rüzgârdan devrilmemesi için yere çakılan kazıklara ipele tutturulur.Dişlerin "ipe yurulması" sözleri ile ipin diş çekiminde kullanılmasına işaret edilir.Salâh ehlinin "ipe dizil"diğinin söylenmesi ile de,ipin idam cezası uygulanırken kullanıldığı belirtilir:

bb-İp ile İlgili Benzetmeler:

1-Ak sakal:

Yaşlanan bir insanın ağaran sakalının telleri renk ve şekil bakımından beyaz bir ipliğe,bütünü ise çene bağlamak için kullanılan kefen parçasına benzetilir:

"Aķ ridādur eñegũn bağlamağ için meşelā
Senũn ol tār-ı kefen gibi ağarmış saķaluñ"

G.221/5 s.421

2-Güneş ışığı:

Güneş,övülenenin çadırı gibi tasavvur edilmekle ışıkları da bu çadırın iplerine benzetilir.Benzetme yüceltme maksadı ve Şekil ilgisine dayanır:

"Rüsũmı mihr-i cihān u tınābı Şa'Şa'a-veş
ķuruldı anda nice bārgāh-ı bālālar"

M.6/II/5 s.153

3-Nazm:

Gözyaşı ve sözün cevher gibi düşünülmesiyle Şiir,bu cevherleri dizmeye yarayan ip gibi tasavvur edilir.Benzetmede nazm kelimesinin ip manasına gelmesinin de rolü vardır. Şiir mısraları Şekil yönünden ipi andırır.Benzetme ile Şair,kendisini hem eşsiz bir Şâir,hem de cevherleri ipe en iyi dizen bir usta olarak takdim eder:

"Rişte-i nazmına dizmiş gözyaşı gevherlerin
Söz ile Yahyā gibi dünyāya nāzım gelmedi"

G.454/5 s.558

4-Ömür:

Ömür,insanın bu dünya ile bağ kurmasını sağlar.Ömrü bitenlerin bura ile ilgisi kesilir.Uzunluğu,insanı bu dünyaya bağlaması ve makas olarak tasavvur olunan ecel tarafından kesilmesi dolayısıyla ömür ipe benzetilir:

"Rişte-i 'ömrümi mikrāz-ı ecel kesmişdür
ķalmadı meyl-i dilüm 'āleme ķat'ā Şimdi"

G.509/3 s.590

5-Taalluk:

İlgi manasına gelen taalluk ile ip arasında iki Şeyi birbirine bağlamaları ve kesilmeleri yönünden benzerlik kuruur.Aşk Őarabını içerek mest olanların,dünya ile ilgilerini sağlayan ipi kestikleri söylenir.Aralarındaki dostça münasebetleri kesilen iki kişi veya devletin durumu bugün de "aralarındaki ipler koptu" sözleri ile anlatılır:

"Cümle 'ālemden ta'alluk riştesini keddiler
Cām-ı 'ışkı nüş idenler mest ü bī-hüş oldılar"

G.114/5 s.354

6-Tar-ı zülf-i dilrûba:

Gönül alan güzelin zülfünün teli şekli ve uzunluğu bakımından ipe benzetilir. Benzetmede eskiden ipten yapılma zülüflerin şimdiki peruk gibi kullanılmasının da rolü olababilir:

"Rište-i tül-i emeldür tār-ı zülf-i dilrübā

Koyma ey Yahyā kulağūña anı süzen gibi"

G.438/7 s.549

g-Kafes (Demür kafes, kafes-i muteber, zulmânî kafes):

aa-Umumi Olarak Kafes:

"Kuş vesair hayvanları koymağa ve içinde beslemeğe mahsus muhtelif şekil ve büyüklükte yapılan, etrafı tahta çubuklar veya madenî tellerle örülmüş muhafaza"(110) demek olan kafes, şekli, imal edildiği malzeme ve kullanılış maksadı bakımından ele alınır. Bülbül, papağan ve vahşî kuşlar koymağa mahsus olanlarından bahsedilir.

bb-Kafes İle İlgili Benzetmeler:

1-Çeng:

Çeng, sesi bakımından tatlı dilli bir papağan, şekli yönünden ise bu papağanın demir kafesi gibi düşünülür:

"Evtârı şeklidür aña güyā demür kafes

Beñzerkioldı tütî-i şîrîn-zebân çeng"

G.215/2 s.417

2-Divan:

Nazmın papağan gibi tasavvur olunması ile içinde şiirler bulunan divan kafese benzetilir. Benzetmede "kapağı üzerinde ezilmiş varak altını ile dört dilimli yaprak motifinde parmaklık tarzında geometrik çizgiler çekilen cilde kafes"(111) denilmesinin de rolü olabilir:

"Oldı meger bu şeref-i baħr u ber

Tütî-i nazma kafes-i mu'teber

D. s.13

3-Mescid:

(110) Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, cilt 2 s.894

(111) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 2 s.70

Secde etmek, insan yaratılışındaki isyan duygusunu yok eden, onu alçakgönüllü, olgun birisi yapan davranışlardandır. Allah korkusu ve sevgisi bulunmayan insan, en vahşi hayvandan bile daha tehlikeli olabilir. İnsanın vahşî bir kuş gibi tasavvur olunmasıyla meşid de onun etrafa zarar vermesini önleyen bir kafese benzetilir:

"Geh olur mescidde eylerin me'vâ
Kafesde murg-ı vahşî gibi farzâ"

Ş.1/17 s.228

4-Vücut:

Canın bir kuş gisi tasavvur olunmasıyla vücut bu kuşu muhafaza eden bir kafese benzetilir. Ölen bir insanın vücudundan ayrılan ruhu kafesten uçan kuş gibidir. Şair, "can kuşun ruh-ı kudsilerle uçsun, bu karanlık kafes içerisinden çık nurlar dünyasını gör" diyerek ölmekten evvel ölmek veya nefsin aşırı isteklerine dur demek gerektiğini belirtir:

"Murg-ı cânun ruh-ı kudsilerle pervâz eylesün
Çık bu zulmânî kafesden 'âlem-i envârı gör"

G.124/3 s.360

ğ-Kalbur(Tokuz gırbâl):

Bir beyitte geçen kalbur, açık olarak belirtilmemekle birlikte dokuz kat gök için benzetilen olur. Benzetmede şekil ve sayı ilgisi bulunur. "Eğer görünen dokuz kalbur dünyayı elerse..." sözü ile tabiat olaylarının gökyüzü ve gök cisimleri ile olan ilgisine işaret edilmek istenmiş olabilir:

"Ricâl-i gayba qarış tâ ki görmeye tozuñı
Elerse arzı eger görinen tokuz gırbâl"

K.20/14 s.88

h-Kazma(Tişe):

Bir beyitte geçen kazma, başa belâ getirmesi bakımından aşka benzetilir. Ferhad'ın, Şirin'in aşkı ile dağları delmesi, sonunda dedikodular yüzünden baltasını havaya atarak kafasını altına tutması ve böylece can vermesine telmih yapılır. Ferhat'ın ölümüne sebep hem aşkı hem de kazmadır. Bundan dolayı kazma başa gelen belâ gibi de düşünülebilir:

"Tiše-i 'ışk ile çalışmağ imiş başa belā
Geldi didükleri Ferhād gibi başuma hep"

G.28/2 s.298

1-Kemend:

aa-Umumi Olarak Kemend:

"Öldürülmek istenilen adamın boynuna atılıp sıkılmak suretiyle canına kıyılma işinde kullanılan ilmikli ipin adı"(112) olan kemend yüksek bir yere tırmanma işin de kullanılır. Sevgilinin zülfü aşığın gönlünün asıldığı kemend gibidir. Âşığın âhı da yükseklerle atılan bir kemende benzer. Âşık onunla sevgilinin eşiğine tırmanmak ister ama o çok yüksekte olduğu için kemend oraya ulaşamaz.

bb-Kemend İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh u figân:

Âşığın gökyüzüne yükselen ah u figanı, tasavvur olunan şekli ile kemend gibidir. Âşık bu kemendi sevgilinin eşiğine ulaştırıp oraya tırmanmak için bir vasıta olarak kullanmak ister. Fakat eşik o kadar yüksektedir ki âh u figân oraya yetişmez:

"İrişmez âh u figân âsitân-ı cānāna
Cihānda ire mi Zātü'l-burūc-ı çarha kemend"

G.53/3 s.314

2-Zülf:

Sevgilinin gözlerinin fitne çıkarması ile âşığın gönlünün Mansur gibi asılmasına sebep olan zülf kemende benzetilir. Zülf şekli bakamından kemend gibidir. Beyitte ustaca kullanılan sebep kelimesinin "ip anlamına da"(113) gelmesi benzetmenin daha açık ifade edilmesini sağlar. Gönlün Mansur'a benzetilmesiyle Hüseyin Mansur-ı Hallac'ın "Ene'l-hak dediği için Bağdat'ta asıl"masına (114) telmih yapılır:

"Çeşm-i mestüñdür arada fitneye bā'ış olan
Bu dil-i Manşürımı aşmağa zülfüñdür sebep"

G.20/2 s.292

(112) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.240

(113) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler s.141

i-Kilit(Kilid-i gussa,kilid-i işret,kilid-i mahzen-i gencine-i din):

aa-Umumi Olarak Kilit:

"Kapı,dolap,sandık,çekmece gibi şeyleri kapamağa ve istenildiği zaman bir anahtarla açmağa yarayan"(115) kilit kapı,hazine saklanan mahzen ve anahtar ile birlikte ele alınır.Kapıda kilit bulunmaması,dolayısıyla kapının açık olması,cömertliği belirtmek için kullanılır.Övülenin cömertliği anlatılırken onun kapısında kimsenin kilit görmediği söylenir:

"Bir 'Alī-heybet velī-hey'et melek-şūretdür ol
Kimseler görmiş degül bāb-ı şehāsında kilid"

K.29/16 s.121

bb-Kilit İle İlgili Benzetmeler:

1-Eğlence Meclisi(İşret):

Kış mevsimi soğuk olduğu için insanlar kapalı yerlerde yaşamak zorunda kalırlar.Bu mevsimde eğlenceler de açıkta yapılmaz.Ondan dolayı eğlence,insanları bir yerde tutan kapalı kilide benzetilir.Baharın gelmesiyle eğlenceler dışarıda yapılabilir.Bu yüzden baharın müjdecisi olan çiçekler kilidi açan anahtar gibi düşünülür:

"Bahar irişse olur her şüküfe bir miftāh
Kilid-i 'işreti gülşende kılmāğa meftūh"

G.43/2 s.307

2-Gam (Gussa):

Gam ve keder gönüle sıkıntı verip dış dünya ile gereği gibi ilgilenmeyi engelleyen,insanı içine kapanık hale getiren kilit gibidir.Çiçekler,güzellik ve kokuları ile gam ve kederi dağıtıverirler.Kış mevsimi de insanları çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya bırakması ile gam ve dolayısıyla kilit gibi düşünülebilir.Kışın bittiğini gösteren ve baharda ilk açan çiçeklerden olan sümbül de gam kilidini açan anahtar gibidir:

"Yā hōd ol sünbül kilid-i guşsanuñ miftāhıdur
Açılır görünce anı diller olur şādmān"

G.299/4 s.468

(114)Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e. s.141

(115)Celal Esad Arseven,Sanat Ansiklopedisi,cilt 2 s.1088

3-Hz. Muhammed:

İslam dininin son ve en mükemmel dindir. Bundan sonra hak din ve peygamber gelmiyecektir. En son peygamber de Hz. Muhammed'dir. Bu yüzden ona hatemü'l-enbiya da denilir. Dinin bir hazine gibi tasavvur edilmesiyle bu hazinenin kapanmasını sağlayan peygamberimiz kilide benzetilir:

"Resūl-i muhterem hatmü'n-nebiyyin
Kilid-i mahzen-i gencine-i din"

Ş.2/20 s.245

j-Kutu(Dürc-i gevher):

"Enfiye, sigara, sakız, afyon, tütün, şeker, dikiş"(116) malzemeleri ve mücevher konulmak için kullanılan kutu bir beyitte geçer. Övülenin ağzının kutuya benzetilmesi sözünün şeker, dişlerinin inci gibi tasavvur olunmasından dolayıdır:

"Biri Halvâcıbaşıoğlu dilber
Sözi şeker dehâni dürc-i gevher"

Ş.2/178 s.260

k-Mercek(Ades):

Cisimleri büyüterek gösterecek özellikte yapılmış cam demek olan mercek iki beyitte geçer ve sevgilinin beni için benzetilen olur. Yüzün Kâbe gibi tasavvuru ile ben ve dolayısı ile mercek Hacerü'l-esved gibi de düşünülebilir:

"Ka'be gibi yine müstağrak-ı envâr olmuş
Ey Halîlüm yüzün üstindeki hâlün 'adesi"

G.479/4 s.573

l-Mıknatıs:

Bir beyitte geçen mıknatıs, demiri ve başka madenleri kendine çekme özelliği ile ele alınır. Her yıl hac ve umre yapmak için yüzbinlerce müminin Kabe'yi ziyaret etmesi, mıknatısın madenleri kendine doğru çekmesi gibi düşünülür:

"N'ola dirsem aña mıknâtîsidür müminlerin
Ehl-i İslâmı çeker kendüye çünkim her zamân"

K.2/3 s.23

m-Tuzak(Dam,dam-ı belâ,dam-ı rical,dam-ı noksan,dam-ı ikdam,dam-ı zülf, duzag,dam-ı dil):

aa-Umumi Olarak Tuzak:

Kuş veya yabani hayvan avlamak için kullanılan tuzak, geçtiği beyitlerin çoğunda dane ile birlikte ele alınır. Hayvan,tuzanın bir yerine konulan dane,et gibi yemlere aldanıp takılır.Divanda tuzakla avlandığı tasavvur olunan şeyler de çeşitli kuşlara benzetilir.Kuş avlamak için kullanılan tuzaklar at kuyruğunun uzun kılları ile yapılır. Bundan dolayı sevgilinin saç tuzaga benzetilir.Sohbet hal-kası ile tuzak arasında şekil yönünden de ilgi kurulur.Gökyüzü ve aşığın göğe yükselen ahı da şekil bakımından tuzak gibidir.Çok tecrübeler geçirmiş ve kendisi de avcı olan kuşlar tuzaktaki taneye bakmaz.Âşığın gözyaşı ve âhından meydana gelen tuzak,Hümâ kuşunu dahi yakalayabilecek özelliktedir:

"Hümâ ise dahî ma'sukını şikâr eyler
Anuñ ki âhı ile yaşı dâm u dâne ola"

G.434/6 s.546

bb-Tuzak İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh:

Âşığın felekler üstünde yer alan halka halka olmuş ahı şekil bakımından tuzaga benzetilir.Bu tuzakla âşık melek gibi sevgiliyi avlamak ister.Beyitte "Alma mazlumun ahını çıkar âheste âheste" sözü ile dile getirilen ahın tutması yani ah alan kişinin er geç yaptığının karşılığını göreceğine olan inanç da belirtilmiş olur:

"Şayd itmek için ol meleki itsem ihtimâm
Âhum felekler üzre tutar halka halka dâm"

G.250/1 s.439

2-Eğlence meclisi(Bezm):

Halka olarak oturlan eğlence meclisi,şekli bakımından ve peymânelerin dane gibi tasavvur olunması ile tuzaga benzetilir.Çok yükseklerde olduğu için Hümâ kuşuna benzetilen sevgili peymâneye aldanıp meclise katılmadığı için tuzaga düşmez: "Dâne vü dâm ile tutulmaz imiş murğ-ı hümâ

Gelmedi bezmümüze bakmadı peymânemüze"

G.378/3 s.515

3-Gökyüzü(Sipihrûn zineti,çarh-ı dun):

Gökyüzü yuvarlak şekli ve tane gibi olan yıldızları ile tuzak gibidir.Bütün güzelliği ve çekiciliğine rağmen aşk şahbazı olanlar bu tuzaga bakmaz ve düşmezler:

" 'Aynuma gelmez nücûm ile sipihrûn zîneti
Şāhbāz-ı 'ışk olan bakmaz bu dām u dāneye"

G.422/4 s.539

4-Sohbet halkası:

Halka "birkaç insanın daire şeklinde bir araya gelmeleri"dir."Pek çok tarikatta zikir,dervişlerin ortaya şeyhi alarak daire şeklinde ayakta yanyana gelmeleri ile yapılır. Halkaya girmek bu manada zikre katılmak demektir."(117)Bilmeyenlerin,sohbet için meydana getirdikleri halka hem şekli hem de halkaya girenler için doğuracağı sonuç bakımından bela tuzacı gibidir:

"Halka-i şöbeti nādānuñ olur dām-ı belā
Seni dīvāne gibi bağlamasun ķayd-ı cihān"

K.22/2 s.94

5-Zülf:

Sevgilinin zülfü güzellik bağında kurulmuş iki tuzak gibidir.Kuş avlamak için kullanılan tuzacın at kuyruğu kılından yapılması dolayısıyla tuzak-zülf münâsebeti kurulur. Zülf tuzak olunca kuş gibi tasavvur olunan âşığın canı ve gönlü avlanmaya razıdırlar:

"Göz kararup nice şayd olmaya murg-ı cān u dil
Bāğ-ı hüsnuñde senüñ zülfeynüñ olmışdur duzac"

G.199/3 s.407

n-Yastık(Balin,altun girde balış):

aa-Umumi Olarak Yastık:

Yatakla birlikte kullanılırken uyumak istenildiği zaman başı koymağa yarayan yastık,şekli ve kullanılış maksadı bakımından ele alınır.Sevgilinin eşiği,toprak ve nergis yastığına benzetilir:

bb-Yastık ile İlgili Benzetmeler:

1-Güneş:

Sevgilinin eşiği,yüceliği dolayısıyla gün,şekli bakımından (117)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 4 s.65

bakımından yastık gibidir. Âşık başını oraya koymakla başı göğe erer. Eşiğin yastık ve güneş olarak düşünülmesi yüceltme maksadı iledir:

"Çü istikâmetle şimdi elif durur kaddün
İşigün olsa baña tañ mı gün gibi bālîn"

K.19/39 s.85

2-Nergis:

Bahçe tasviri yapılırken gülün bir insan gibi düşünülmesi ile ona göre daha aşağıda bulunan nergis altınlı bir yastığa benzetilir. "Baliş" yüz yastığı manasına geldiğine göre gül, başını eğerek bu yastığa yüzünü koyuyormuş gibi hayal edilir:

"Gül-i ter merdüm-i gülzâr olmuş
Aña nergisler altun girde-bâliş"

Ş.2/92 s.251

3-Toprak(Hak):

İnsanlar topraktan yaratıldığı için "aslına rücu etmek", ölüp toprağa karışmak demektir. Ölen bir insan mezarda toprak üzerine yatırılır. Bundan dolayı toprak hem yatak, hem yastık gibidir. Ölümün mutlaka herkese geleceği düşünülerek gururu gidermelidir. O günde kişinin makam ve mevki ne olursa olsun mezarı aynıdır:

"Añ ol günü ki varup aşluña rücū' idesin
Saña ola hâcer ü hāk pister ü bālîn"

K.19/7 s.82

0-Yatak(Bister-i hab, pister):

Üzerinde uyumak için genellikle yün, pamuk gibi yumuşak şeylerden yapılan yatak, geçtiği iki beyitte aşığın ve ölünün yatağı olarak ele alınır. Âşık için yatak sevgilinin taş eşiğidir. Âşık güçlkle oraya ulaşabildiği ve orada bulunma kendisine şeref verdiği için gece gündüz eşik çevresinden ayrılmak istemez. Bu durumda geceleri orası yatak olur. Yatağın yumuşaklığı ile taş ve toprağın sertliği arasında tezat bulunur:

"Taş işigin idüben bister-i hâb
Kapusı resmi oldu baña mihrâb"

Ş.2/50 s.248

ö-Yay(Keman):

İstanbul Şehrengizi'nde Hallac Osman'ın övüldüğü kısımda, pamuk atmak için kullandığı yay feleğe benzetilir. Benzetmede beyaz bulutların atılan pamuklar gibi düşünülmesi ve yüceltme maksadı rol oynar. Feleğin tasavvur olunan şekli ile yay arasında şekil ilgisi de düşünülebilir:

"Meger kavs-i felek olmuş kemānı
Atar her yaña ebr-i āsumānı."

Ş.2/219 s.263

p-Zincir(Zencîr-i eşk, atesten iki zencîr, zencîr-i zer, zencîr-i cünûn, silsile-i ışk):

aa-Umumi Olarak Zincir:

Birbirine geçmiş halkalardan meydana gelen ve genellikle demirden yapılan zincir, şekli ve sesi yönünden ele alınır. Şekli bakımından ah, gözyaşı, gümüşüğü, köprü, nehir, tesbih yazı ve zülfe benzetilen zincir sesi ile de divane için bülbül gibidir.

Esirlerin ayaklarına ve ileri derecedeki akıl hastalarının boyunlarına zincir bağlanır. Deliler esir gibi bir yere bağlanmadıkları için zincirlerini sürüyüp gezerler. Güneş ve kalem gün ışığı ve yazının zincir gibi tasavvur olunması ile zincirini sürüyüp gezen divanelere benzetilirler. Onların böyle gezmesi halka gülünç olmalarına yol açar. Şair deli gönlünün sevgilinin siyah zülfüne bağlanması karşısında Mecnun gibi bir düşünceye kapılır. Durumdan şikâyet etmez aksine şükreder:

"Hamdü lillāh ki beni bağladı Mecnûn yirine
Leylî-i zülfine kıldı dil-i dîvānemi bend"

G.54/3 s.314

bb-Zincir İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh, âh-ı âtes-bâr:

Âşığın göğe kıvrım kıvrım yükselen âhının dumanı şekil yönünden zincire benzetilir. Âşık aşk vadisinin dîvânesi olduğuna göre boynunun zinciri âh-ı âtes-bâr olur:

"Vādî-i 'ışkūñ begüm bî-ıyad olur dîvānesi
Boynınun zencîri ancak âh-ı âtes-bâr olur"

G.122/4 s.359

2-Aşk:

Âşık olmak, insanın gönlünce yaşamasına engel olduğu için ayak bağına benzetilir. Âşığın dîvâne olması sonucu devamlı olan aşkı da ayağına bağlanan zincir gibidir:

"Komadı 'âlemi gönlüm gibi seyr eylemege
Deñzer ayak bağıdur silsile-i 'ışk baña"

G.17/2 s.290

3-Ayrılık:

Aşk belirtisi olan kanlı gözyaşı ile ayrılık, divanelik belirtisi olan zincire benzetilir. Benzetmede ayrılık ile zincir arasında açık bir ilgi bulunmaz:

"Ayrılık nâr-ı cehennemdür nice takrîr olur
Kanlu yaşam sanki âteşden iki zencir olur"

M.24/IV/1 s.196

4-Bülbül:

Zincirini sürüyüp gezen bir divane olan aşık, bu haliyle kendisini bir gül bahçesinde gibi görür. Bu bahçenin gülleri göğüsteki yaralar, bülbüülü de zincirdir. Zincirin bülbüle benzetilmesi sürünürken çıkardığı ses dolayısıyla'dır:

"Gül yeter zaḥmum nişanı bu dil-i dîvâneme
Bâgda zencirümün avâzı bülbüldür baña"

G.13/4 s.288

5-Gözyaşı (yas, eşk, kanlı yaş):

Gözyaşı, her seher aşığı canana doğru sürükleyen bir zincire benzetilirken, birbiri peşine akan gözyaşı damlaları şekil bakımından zincirin halkaları gibi düşünülür:

"Âşık-ı şâdık olalı yasumuñ zenciri

Her seher cānib-i cānānuma iltür çekerek"

G.212/3 s.415

6-Gün ışığı:

Güneşin zincirini sürükleyerek gezen bir divane gibi tasavvur olunmasıyla, ışıkları da boynuna bağlanmış zincire benzetilir:

"Şa'sa'a şanma görinen ey şeh-i 'ālī-cenāb
Gökde zencirin sürür dîvāneñ olmuş āfitāb"

G.24/1 s.295

Güneş, altın bir ayna gibi düşünülünce de ışıkları, bu

aynanın, övülenin kasrına asılmasında kullanılan altın zincire benzetilir. Benzetme renk ilgisi ve yüceltme maksadı ile yapılır:

"Zencir-i zerle hihr-i felek tāk-ı kaşruña
Zerrin āyine gibi aşılma vechi var"

K.10/36 s.54

7-Kayd-ı cihan:

Kayd "ayağa vurulun zincir, bağlanma, endişe, ehemmiyet verme"(118) manasına gelir. Yalnız dünyaya bağlanıp onu düşünmek delilik gibi kabul edilerek, insanı kendine bağlayan dünya düşüncesi zincire benzetilir:

"Halka-i şohbeti nādānuñ olur dām-ı belā
Seni divāne gibi bağlamasun kayd-ı cihān"

K.22/2 s.94

8-Köprü(Cisr):

Köprünün gözleri ile zincir halkaları arasında şekil yönünden ilgi kuran şâir, akarsuyu da ejderha gibi düşünür. Köprü ve nehir manzarasını, ejderhanın zincirle gökyüzüne çekilmesi gibi hayal eder:

"Şuda bu cisr temāşāsına kaldum hayrān
Göke zencir ile güyā çekilür ejderhā"

K.31/8 s.125

9-Meriç ve Tunca nehirleri:

Edirne'nin cinnet getirmiş bir insan gibi düşünülmesi sonucu, Meriç ve Tunca nehirleri onu bağlayan iki zincire benzetilir. O devirde Edirne'de akıl hastalıklarınınin tedavi edildiği ünlü bir hastahänenin bulunması benzetmeye yol açmış olabilir:

"Cününina anuñ kıлмаğa tedbīr
Meriç u Tunca urmuş iki zencir"

Ş.1/81 s.232

10-Tesbih:

Allah'ı tesbih etmek için kullanılan tesbih, aşk ehlinin mutlaka bulunması gereken eşyalarındandır. Mecnun'un aşıklar ve delilerin timsali olmasından dolayı aşk ehli de o-

(118) Ferit Devellioglu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.597

nun gibi mecnundur. Deli olmanın işâreti zincir olduğundan aşk dağının mecnunları tesbihi kendileri için zincir-i cünün sayarlar. Benzetme şekil ilgisine de dayanır:

"Tañ mı zencir-i cünün olsa bizüm tesbihümüz
Küh-ı 'ışkuñ zâhidâ Mecnün-ı ser-gerdâniyuz"
G.180/3 s.395

11-Yazı(Hat):

Kalem, ay yüzlü sevgilinin elinden âh ederek zincirini sürüyüp gezen bir dîvâne gibi düşünülduğünde yazı da onun boynuna bağlanmış zincire benzetilir. Benzetmeye şekil ilgisi yol açar. Yazının âhın aksi olarak düşünülmesi durumunda beyitte ah da zincire benzetilmiş olur:

"Görinen hat şanma ey meh-rû elünden âh idüp
Şimdi zencirin sürür dîvâneñ olmışdur kalem"
G.286/4 s.460

12-Zülf,saç:

Zülfün zincire benzetilmesi, âşığın dîvâne ve köle gibi düşünülmesi dolayısıyla dır. Zülf âşığı hem dîvâne eyler hem de zincir gibi boynuna dolandır. Göz karardıp zülf zincirine boyun veren âşık artık boynu bağlı bir köle olur:

"Göz karardup zülf-i zencirine boyun vireli
Boynu bağlı kul idüpdür ol şeh-i hûbân beni"
G.512/5 s.592

Örüldüğü için birbirine giren saç, şekil bakımından zincire benzer. Âşığın ejder gibi âhından korkup birbirine giren felekler de örülmüş bir saça, dolayısıyla zincire benzetilir:

"Havf itdi görüp ejder-i âhumı felekler
Zencir-i saçuñ gibi biribirine girdi"
G.510/4 s.591

III-OYUN ARAÇLARI:a-Aşık:

"Aşık, ayak kemiğini meydana getiren en mühim parçalardan biridir. Tarihini tesbit edemeyeceğimiz bir zamandan bu yana koyun ve keçiden elde edilen aşık kemiğini bir oyun aleti, vasıtası olarak da kullandıkları bilinmektedir. Nadiren geyik aşığı da kullanılmaktadır. Oyundaki baş aşığa enek denir. Oyuna başlamak için yapılan atışmada kazanan oyuncuya bey denir." (119)

Divanda aşık oyunundan iki beyitte söz edilir. Bir beyitte sevgilinin hakiki sultan olması, diğer güzellerin aşık oyunundaki beye benzetilmeleri ile anlatılır:

"Saña nisbet hüsn ile sultanlığı dilberlerün
Aşık oynırda beg olmak gibidür ey dil-rübā

G.3/3 s.281

Diğer beyitte de şâir, aşık oyununda bahane ile sevgilinin elini öpme isteğini dile getirir:

"Aşık oynında bahāneyle elini öpesin
Biñ niyaz ile ayağına yüzüñi süresin"

G.327/2 s.485

b-Çenber:

Hem çocukların çevirerek peşinden koştukları tekerlek şeklindeki oyuncak olan hem de değişik maksatlarla kullanılabilen çenber bir beyitte geçer. Gökyüzü şekil bakımından çenbere benzetilir ve fethedilen kalelerin burcuna dokunduğu söylenir:

"Minnet ol Mevlāya kim hātem gibi girdi ele
Kal'alar kim tokınur burcına çarhuñ çenberi"

K.8/2 s.45

c-Çevgân, Top:

aa-Umumi Olarak Çevgân Oyunu:

Çevgân, iki takım halindeki atlı oyuncuların yerdeki topu ellerindeki sopa ile kendi taraflarındaki kaleye sokmaya çalışmaları şeklinde oynanan bir oyundur. Topu kendi kalesi-

(119) Şükrü Elçin, Türklerde Aşık Oyunu ve Bu Oyunla İlgili Adet ve Ananeler, Türk Kültürü, Ağustos 1986, sayı 280, s.491

ne en çok girdiren taraf kazanır. Çevgân, hem oyunun hem de oyuncuların elindeki eğri sopanın adıdır. Gûy denilen toplar ise "10-15 cm. kutruna, söğüt veya akaçağağaç budagından yapılmış veya küçük bir çakıl taşı etrafına pirinç samanı sarılmak ve üstünü bir deri ile kaplamak suretiyle hazırlanmış yuvarlaklardır"(120)

Çevgân ve top birlikte zikredilir ve şekilleri bakımından benzetmelere konu olurlar.

bb-Çevgân ve Top İle İlgili Benzetmeler:

1-At:

Tertiplenen bir eğlencede düzenlenen koşuya katılan atların hızlı gittikleri anlatılmak için cisimleri topa, ayakları da çevgâna benzetilir. Benzetmede şekil ilgisi de bulunur:

"Koşuda esblerüñ cismi töp idi güyâ
Olurdu dört ayağı her birine çevgânlar"

M.6/VIII/6 s.158

2-Baş-Kılıç:

Peygamberimizin torunlarından Hz. Hüseyin'in "şehid edilmesine ve "kesilen başı"nın "önce Ubeydullah'a ondan sonra da Yezid'e"(121) top gibi yuvarlanarak götürülmesine telmih yapılan bir beyitte güzellik yolunda başını vermekten çekinmeyeceğini söylerken şair, başını topa benzetir. Benzetmede güzellik Kerbelâ ve çevgân oynanan saha gibi tasavvur edilir:

"Kerbelâ-yı hüsnüñün meydanın ey hulkı hasen
Başumuz top eyleyüp merdâne gelmişlerdenüz"

G.186/3 s.398

Övülenin kılıcı ve kestiği düşman kafası da şekil bakımından top ve çevgâna benzetilir:

"Zemîne naqş idüben zîr-i dest-i kahr eyler
Ser-i 'adüy-ı siyeh-rüyı tiğı çevgânı"

K.6/26 s.40

3-Boy-Hayat:

(120) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.360

(121) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 4 s.296

Zamanın eğdiği boy,şekil bakımından çevgâna benzetilir.Hayat da bu çevgânla yuvarlanan top gibi düşünülür:

"Nihāl-i kaddūni pīrüm eger bād-ı fenā yap yap
Meger töp-ı hayātı çalmğa ister bu çevgân hey"

G.504/4 s.587

4-Turunç ve dalı:

Dalda sallanan turunç şekil bakımından topa,dal ise çevgana benzetilir:

"Basını top eylemiş çevgân-ı tiğ-ı mihnete
Beñzi şarı 'aşık-ı şeydālara beñzer turunç"

G.40/3 s.306

ç-Reml tahtası(Tahta-i reml):

Reml "birtakım nokta ve çizgilerle gaybı keşfetme ilmine verilen addır."(122)

"Vaktiyle bu şekilleri parmakla kum üstüne çizdikleri için buna reml demişlerdir.Bazı kitaplar ilm-i remilin İdris peygamberle münasebeti olduğunu söylerler.Remlin esası noktadır.Nokta ve çizgiden meydana gelen şekillerin anasır-ı erbaa ile,sonra da seyyareler ve burçlarla nispetleri hesap edilerek bunların tahlilleri yapılır ve hükümler çıkarılır."(123)

Övülenin kudreti mübalağalı bir şekilde anlatılmak için gökyüzünün onun önünde reml tahtası gibi olduğu söylenir.Benzetmede yıldızlar da kum taneleri gibi düşünülmüş olabilir:

"Gördüm önünde tahta-i remlin felek-mişāl
Eşkāl-i bürc-i encümi zeyn eylemiş aña"

K.24/14 s.102

d-Satranç:

aa-Umumi Olarak Satranç:

"Altmışdört kareye ayrılmış bir alan üzerinde altı ayrı değerdeki onaltışar taşla iki kişi arasında oynanan bir oyundur."(124) Alan üzerindeki karelere hâne denilir.Değişik değer ve hareket kabiliyetine sahip taşlar ise şah,ve-

(122)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 3 s.28

zir, fil, at, kale ve piyâde (piyon) dir. Satrançtan bahsedilen beyitlerde bu kelimeler tevriyeli olarak kullanılır. Oyunda galibiyet karşı tarafın şâhını esir almak ile gerçekleşir. Bütün elemanlar bu amacı gerçekleştirmek için çeşitli hareketler yaparlar. Şâhın esir alınmasına mat etme denilir.

Oyun, gerek elemanları gerekse oynanış biçimi yönünden eski zaman savaşları ile büyük benzerlik gösterir. Kumandanlar satranç oynar gibi savaş planları yapmışlar, satranç oynayanlar da savaş tatbikatı yapar gibi oynamışlardır. İran üzerine bir sefer yapılması isteğini şâir, satranç terimleri kullanarak şöyle belirtir:

"Râfîzî şâhını mât eylemek için fi'l-hâl
Sürelüm atumuzu nat'-i cihândan ileri"

K.7/6 s.42

bb-Satranç İle İlgili Benzetmeler:

1-At:

Yukarıdaki beyitte at kelimesi tevriyeli kullanılarak süvarilerin bindiği at satranç oyunundaki ata benzetilir. Satrançtaki at, ismi aynı almasının yanında şekil olarak ve diğer elemanların üzerinden atlayarak geçebildiği için ata benzer. Benzetmede diğer satranç taşlarından ve terimlerinden bahsedilmesinin de rolü bulunur.

2-Dünya:

Yeryüzünde mesken olarak kullanılan birçok ev bulunur. Satranç alanı üzerindeki karelere de hane (ev) denilir. Bundan dolayı dünya bir satranç alanına benzetilir. Şâh satrançta sadece çevresindeki hanelere bir adım atabilir. Diğer taşlar gibi uzun ve değişik hareketler yapamaz. Bu sebeple şâh satranç alanı üzerindeki bütün haneleri dolaşmaz. Diğer taşlar hareket ederek onu korur. Sevgili de kendini ağır satmalı, satrançtaki şâh gibi olmalıdır. Onun hâne hâne dolaşması doğru olmaz:

(123) Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul, 1943, s.220

(124) Mütercim Asım, Burhan-ı Katı', İstanbul, 1268, s.342

"Hāneden hāneye gezmek saña düşmez şāhum
 Fi'l-meşel naṭ'-ı zemin içre begüm şāh gibi"
 G.442/2 s.551

3-Ev:

Sevgilinin satrançtaki şah olarak tasavvuru ile evleri satranç karelerine benzetilir. İçinde sevgili bulunmayan ev şahı bulunmayan satranç alanı gibidir. Şâhı esir alınan tarafın oyunu kaybetmesi gibi, içinde sevgili bulunmayan ev de âşık için hiç bir değer taşımaz:

"Yār olmayınca evlerinün resmi fi'l-meşel
Satrenc evlerine döner şanki şāhsuz
 G.178/5 s.394

4-Piyâde:

Şâir vâdişahı şah, önünde giden sipâhi beylerini de piyâdeye benzetir. Sipâhi beylerinin pâdişâhın önünde yürüme-leri ile satrançta piyonların ilk sırada yer almaları ve şâhı koruma görevi yapmaları arasında ilgi kurulur:

"Yaḥyâ sipâhî begler ya'nî güzel cuvānlar
 Ol şāhumun öñince gördüm yürür piyâde"
 G.370/5 s.510

5-Şah:

Yakın zamanlara kadar İran'ın en yüksek seviyedeki yöneticilerine şah denilirdi. Şâir, Kânuni Sultan Süleyman ile Şah İsmail'i mukayese ederken İran şahının beyliğini satrançtaki fildişi şah gibi olmaya benzetir. Satranç takımlarının en kıymetlisi fildişinden yapılır. Ne kadar kıymetli olursa olsun bir oyuncak şaha benzetilen Şâh İsmail, Osmanlı padişahı karşısında değersiz kalır:

"Fi'l-meşel satrenc-i 'acî şāh olmak gibidür
 Saña nisbet begliği güyâ kızılbaşuñ hemân"
 K.2/34 s.26

e-Tavla(Nerd):

Bir beyitte şâir sevgiliye hitaben: "sen başkaları ile vefa tavlasını oynarsın benim zâr ve efganım feleğin tasını çınlatır." diyerek vefâ göstermeyi tavla oynamaya benzetir. Tavlanın genellikle birbirini iyi tanıyan dost kimseler

arasında oynanması benzetmeye yol açmış olabilir.

Beyitte "zar" kelimesi tevriyeli kullanılarak "kahve fincanının veya bir tasın içine zar konarak kumar veya tavla oynandığı"(125) belirtilir. Âşığın zarı, büyük bir acı sonundaki inleme olduğu için feleği çınlatır. Zar, felek tası ile atılan tavla zarı gibi de düşünülür. Bu durumda tavla üzerine atılmak için tas içinde dödürülürken ses çıkardığı tasavvur olunur:

"Sen vefâ nerdini oynarsın begüm aġyâr ile
Ṭâs-ı çarhı çınradur zâr ile efgânım benüm"
 G.283/6 s.458

(125) Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Re-mizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul, 1943, s.255

IV-YAZI İLE İLGİLİ MADDİ UNSURLAR:

A-Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler:

a-Defter(serdefter,defter-i dünya,muzlimenin defatiri

aa-Umumi Olarak Defter:

"Yazı yazmak üzere bir araya getirilip kitap şekline konmuş beyaz yapraklar"(126) için ad olarak kullanılan defter,üzerine yazı yazılması,açılması,iki taraflı olması bakımından ele alınır.

Serdefter "bir gürhün başı ve reisi yerinde kullanılır bir tabirdir."(127)Sevgili,âşığın can parasını alıp onu yakan güzellerin başıdır:

"Aldı cān naḳdīn baña barmāḳ ḥisābın gösterür
Yandum ol ser-defter-i ḥübān elinden el-ḡıyās"

G.36/5 s.303

İnsanların hayatta iken yaptıkları iyi ve kötü şeyler Kiramen Katibin denilen melekler tarafından amel defterine yazılır.Bu yüzden,ölen ve artık defterine bir şey yazılmayan insanlar için "defteri dürüldü" denilir.İskender'in ölümünden bahsedilen bir beyitte de bu deyim yer verilir:

"Rūz-i miḥnetde görenler didiler İskenderi
Hey dirīḡā dār-ı dūnyādan dürildi defteri"

Mk.9/1 s.600

bb-Defter İle İlgili Benzetmeler:1-Doğan:

Bir gün gelip zalimlerin de öleceği anlatılırken,onların günah dolu defterleri doğana benzetilir.Benzetmede defterin iki tarafa açılmış sayfaları şekil bakımından kuşun kanadı gibi düşünülür.Doğan avcı bir kuştur.Diğer kuşları avlayarak onların huzurunu kaçıır.Zâlimler de öldüklerinde bu dünyada yaptıklarının hesabını vereceklerinden huzurları kaçacaktır.Amel defteri,hesabın görülmesindeki rolü doğayıyla da huzur kuşunu uçuran bir doğan gibidir:

(126)Şemseddin Sami,Kamus-ı Türki,İstanbul,1985,cilt 1 s.244

(127)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 3 s.181

"Murg-ı huzūruñ uçura bir gün olur toğan gibi
Bāl ü perin açā uça muẓlimeñüñ defātiri"

G.471/5 s.568

2-Dünya:

Dünyanın deftere benzetilmesinde insanların ve yaptıklarının yazı gibi düşünülmesinin rolü vardır. Dünya defterinde baki yoktur. Baştanbaşa her şey fânîdir:

"Ādet-i Hārūnı gözle şan'at-ı Kārūnı ko
Defter-i dünyāda bākī yok ser-ā-ser fânîdir"

G.99/5 s.343

3-Gönül:

Şâir, gönlünü sevgilinin tasvirinin nakşedildiği bir yere benzetir. Bu, defter olabilir. Hayal de tasviri yapan nakkaştır. Eğer gönül defterinde sevgilinin tasviri bulunmasa âşık her zaman canını verir:

"Cān virürdüm iştiyākuñla hayālün her zamān
Gönlüme taşvirüñi yazmaqda nakkāş olmasa"

G.387/4 s.520

4-İnsan:

Açılan bir defterde yazılı olanların görülmesi ile sohbetle açılan bir insanın, içindekileri açığa vurması arasında ilgi kurulur. Şâir, kendisinin defter gibi dünya ehline açılmadığını söyler:

"Ehl-i dünyāya inen açılmazuz defter gibi
Gönlümüz dünyāya akmaz hāşılı Kevser gibi"

M.11/I/3 s.175

Başka bir beyitte de defter yakasını yırtan bir âşığa benzetilir:

"Meger germ oldı mihrinden ser-ā-ser
Elinden yakasın çāk itdi defter"

Ş.2/194 s.261

b-Divit(Devât-ı âsumânî):

Yüceltme maksadı ile göğün yedinci katı, övülenin vasıflarını Levh-i Mahfuz'a yazan bir divit gibi düşünülür:

"Yazmağ için Levh-i Maḥfūza şehā evsāfuñı
Bir devât-ı âsumānîdür sipihr-i heftümîn"

K.13/34 s.65

c-Kalem(Hâme,Altun kalem,kalem-i sun'-ı Hudâ, kilik-i dürer-bâr):

aa-Umumi Olarak Kalem:

"Umumi manada bir ıstılah olmak üzere "kendisi ile yazı yazılan alet" diye tarif olunur.Aletsiz yazı yazılamadığına göre,kendisi ile yazı yazılabilen her alete kalem"(128) denilir.

Çok değişik malzemelerden kalem yopilmiş olmasına karşılık divanda daha çok kemiş kalemlerden bir yerde de altın kalemden söz edilir.Zaten "kalem,lügatta kemişa-bir rivayette göre:yontulmuş olanına -denir.Kendisi ile yazı yazılan kaleme,kalem denilmesi de bundandır."(129)

Güneş ışıkları renk ve şekil ilgisiyle altın kaleme benzetilir.Altın kalem ile değerli sözlerin yazılması gerektiği belirtilir.

Kemiş kalemlerin ucu kesilir ve yarılır.Erkek çocuğun sünnet edilmesi ile kalemin ucunun kesilmesi arasında münasebet kurulur.

Ucu yarılan kalem de yakasını yırtan bir divâneye benzetilir.Yazı da bu divânenin boynuna bağlı zincir gibidir.

Kalemin mürekkebe batırılması,başına kara sevda gelmesi ve yüz karası kazanması gibi düşünülür.

Kalemin yazı yazarken ses çıkarması hüsn-i ta'lil ile anlatılır.O,hattı güzel cânân elinden çektiği gam yüzünden ses çıkarır:

"Şanmañuz anı şarîridür gamından hâmeler
Kıldı ol haññı güzel cânân elinden el-ğıyaş"

G.36/4 s.303

Gizli düşünceleri açığa çıkarması ile de kalem anahtar gibidir.Şâir,kalemi kendisinin bilinmesine yardımcı olan bir tercümana da benzetir.

Kalem ile ney arasındaki münasebet hem ses çıkarmalarından hem de kemişan yapılmalarından dolaydır.

Sevgilinin aşığın kusuruna bakmaması gerektiği,Kirâmen Kâtibîn meleklerinin deliler için kalem çalmadığı yani on-

(128)Mahmud Bedreddin Yazır,Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli,Ankara,1981,s.138

(129)Mahmud Bedreddin Yazır,a.g.e. s.137

ların günahlarını yazmadıkları söylenerek anlatılır:

"Günâhından geçer 'uşşâkuñ ol hattı güzel dilber
Kirâmen Kâtibîn ehl-i cünûn için kalem çalmaz"

G.154/2 s.378

Hilâl,gökyüzüne kalem-i sun'-ı Hüdâ ile yazılmış dal harfi gibi düşünülür.Peygamberimizin Şakka'l-kamer mucizesine telmih yapılarak,parmağı ile işaret edip ayı ikiye bölmesi,gökyüzüne kalem ile iki ra harfi yazması gibi tasavvur olunarak parmak ile kalem arasında ilgi kurulur.

bb-Kalem İle İlgili Benzetmeler:

1-Asa:

Devlet büyüklerinin emir ve istekleri kalem ile yazılır.Elinde kalem bulundurma,devlet memuru olmanın bir işaretidir.Asâ ile kalem arasında bir mevki sahibi olmanın işareti sayılmaları yanında şekil bakımından da ilgi bulunur.

Kalemini eline alıp şâirin dîvânını yazan kâtip sanki pâdişahın fazîletinin kapısındaki kapıcı gibidir:

"Hâmesin alup ele dîvânımız yazan bizüm
Fazlumuz bâbında gūyâ ki olur derbânımız"

G.165/6 s.385

2-Anahtar:

Sofiye ıstılahı olarak kalem"ilm-i tafsili yerinde" (130) de kullanılır.Hem bu manada düşünüldüğünde hem de yazarak fikirlerin açıklığa kavuşmasını sağlamasından dolayı kalem,Allah'ın hikmeti ile olgunluk kilidini açan bir anahtara benzetilir:

"Hikmet ile eyledi ol Zü'l-celâl
Hâmemi miftâh-ı kilid-i kemâl"

D. s.12

3-Duman(Dûd-ı âh):

Derd ehlinin ahının göğe yükseldiği tasavvur olunan ahının dumanı,mâceralarını oraya yazmağa yarayan bir kaleme benzetilir:

"Sergüzeştin safha-i eflâke tesvîd itmege
Hâmeler peydâ ider derd ehli dûd-ı âhtan"

G.312/2 s.476

(130)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.144

4-Erkek çocuğun cinsiyet organı:

Adı açıkça zikredilmemekle beraber,Şehzâde Mustafa'nın sünnet düğünü ile ilgili surnâmede yer alan bir beyitte kalemle ilgi kurulan unsur çocuğun cinsiyet organıdır.Şekil benzerliği yanında,sünnet ile kalemin ucunun açılması arasında ilgi kurulur.Kalemin eseri olan yazı ile cinsiyet organının sebep olduğu çocuk ve mürekkep ile meni arasında da ilgi düşünüldüğü söylenebilir.Ayrıca defterle kadın arasında da ilgi düşünülmüş olabilir.

Kalemin kamıştan olması ve bunun için kamış olarak da adlandırılması ile,ahlaka aykırı düşünüldüğü için cinsiyet organının adı açıkça söylenmeyerek kamış denilmesi arasında da ilgi bulunur:

"Meşel durur ki dinür âlet işler el öginür
Yazar mı nâmeye haţtı kesilmeyince kalem"

M.6/V/3 s.156

5-Gönül:

Sevgilinin eline alması ve onunla yazı yazması istenilen gönül cisimleştirilerek kaleme benzetilir.Bu kalemle düşmanların gönlü mektup gibi karalanacaktır.Benzetme doğruluk ilgisine dayanmış olabilir:

"Yazup ele al hâme gibi gönlüni ey dost
Düşmanlarumuñ nâme gibi kalbi qararsun"

G.321/3 s.481

6-Göz:

Gözyaşı yazı gibi düşünülmeyle göz de kaleme benzetilir:

"Vuşlatı yazıları olmadı Mecnûna naşib
Dönmeyince kaleme gözleri yaşı raqama"

G.427/5 s.542

7-Gün ışığı:

Şâir,kendisini güzel söz söyleyenlerin pâdişahı gibi kabul eder ve güneşin bu pâdişahın söylediği matlaı her seher altın kalemle yazmasını ister.Güneş kâtip gibi düşünülmeyle altın kalemi de ışıkları olmalıdır.Benzetme renk ilgisini ile yapılır.Matlain altın kalemle yazılmasının istenmesi çok değerli olmasındandır:

"Çin şehir altın kalemle yazsun anı āfitāb
 Bir güzel matla' dimiş ol husrev-i şîrîn-kelem"
 G.253/4 s.441

8-İdrak:

Nükte, remz ve manaları gönül levhasına yazdığı düşünölen idrak, cisimleştirilerek kaleme benzetilir:

"Levh-i dilde hāme-i idrāk ile tahrîr idüñ
 Nükte vü remziü ma'ānîdür bizüm takrîrümüz"
 G.157/4 s.380

9-İnsan:

Kalem yapılmak için kamışların en doğru ve düzgün olanları seçilir. Şekli bakımından kalem bu yüzden doğru bir insana benzetilir. Kalemin siyah mürekkebe batırılması, yüz karası kazanması gibi düşünölür. Bu tasavvur "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar." atasözünü hatırlatacak şekildedir:

"Toğrular yüz karasını kazanır hāme gibi
 Ney gibi eylese bir zālîm elinden efgāñ"
 K.22/24 s.95

Şâir sevgilinin siyah beninin arzusu ile başından sevda eksik olmaması ile kalemin daima mürekkebe batırılması arasında da ilgi kurar:

"Ārzü-yı nokṭa-i hāl-i siyāhuñla senüñ
 Eksük olmaz hāme-ves başumda sevdālar benüm"
 G.280/4 s.456

Mürekkebi iyi akıtması için ucunun yarılması dolayısıyla kalem, güzeli gördüğü için yakasını yırtan bir âşığa benzetilir:

"Gören seni yakasın yırtar kalem gibi
 Şevkuñla 'aql u fikri tağılur raqam gibi"
 G.439/1 s.549

Yazının zincir gibi tasavvur edilmesi ile de kalem, ay yüzlü güzelin elinden âh edip zincirini sürüyerek gezen bir dîvâneye benzetilir. (Örnek için zincir maddesine bakınız)

10-Ney:

Ney ile kalem arasındaki ilgi, kamıştan yapılmaları ve çıkardıkları ses dolayısıyladır. Kalem de yazma sırasında

kağıda sirtünmesinden dolayı ses çıkarır.Bu durum hüsn-i ta'lil ile zâlim elinden figân etmesi olarak düşünülür.

(Örnek için yukarıdaki maddeye bakınız)

11-Ok(Tîr):

Okun,alemin halini cihan levhasına yazan bir kalem gibi düşünülmesinde,övülenin yüceltilmesi maksadı yanında şekil ilgisi de bulunur.Ayrıca okun kalem gibi "kayıştan"(131) da yapılabilmesi ve sap kısmına kalem denilmesi (bakınız ok maddesi) de benzetmeye imkan sağlar.İlim manasında düşünüldüğünde kalemle,teknik ve silah manasında düşünüldüğünde ok arasında dünya hakimiyetinde taşıdıkları önem bakımından da benzerlik bulunur:

"İzzet serîri üzre hükümetde ol müdâm

Yazdukça hâl-i 'âlemi levh-i cihâna tîr"

K.21/32 s.93

12-Parmak(Engüşt):

Hız.Muhammed'in işaret parmağı ile ayı ikiye bölmesi, levh-i felege iki ra harfi yazması gibi düşünülür.Eline kalem almamış olduğu belirtilerek ümmiliğine işaret edilir ve bu durumun mucize olduğu hatırlatılır.

Parmak ile kalem arasındaki münasebet,yazmaya sebep olmaları ve şekil ilgisi dolayısıyla dır.İslam aleminde kalemin "Kur'an-ı Kerim'de geçmesi ve kaderi yazması"ından(132) dolayı kutsal sayılması ile peygamberimizin bir organının kudsiliği arasında da ilgi bulunur:

"Destüne kalem almamış idüñ ne 'acebdür

Engüşt ile levh-i felege yazduñ iki rā"

K.1/43 s.20

13-Şihâb:

Şihâb yıldız kaymasıdır.Övülenin Utarid ve katip olarak düşünülmesi ile şihab da kalem için benzetilen olur. Benzetme ile "şeytanların haber çalmak için göğe çıkmak istedikleri vakit,melekler tarafından atılan şihâblarla yakıldıkları"(133) gibi övülenin de kalemi ile kötülükleri yok

(131)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.718

(132)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 5 s.116

ettiği anlatılmak istenir:

"Kendü 'Uṭarid-i felege beñzemiş hemân

Destindeki kalem şan olupdur sihâb aña"

K24/16 s.102

14-Tercüman:

Nesilden nesile kalıcı bilgiler yazı ile aktarılır. Kalem böylece ilmin gelişmesine, yeni ilimlerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Şâir, kendisini gizli bir ilim gibi düşünür ve kalem sayesinde insanlar tarafından bilindiğini söyler. Kalem, gizli ilimleri insanlara anlatan bir tercüman gibidir:

"Bilmezler idi bendeñi 'ilm-i ledün gibi

Fazl-ı nihânuma kalem olmasa tercemân"

K.27/19 s.116

c-Levh (Levh-i cihân, gönül levhi, levh-i sîne, levh-i zemâne, levh-i hatır, levh-i mahrûz):

aa-Umumi Olarak Levh:

Levh, "üzerine yazı yazılan tahta kemik v.s.gibi düz şey, hava ve atmosfer manalarına gelir. Kur'an'daki işaretlerden ve rivayetlerden kalkarak Allah'ın önce bir levh ve kalem (levh u kalem) yarattığı ileri sürülmüştür: "Nun. Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun..." Kalem 1,2.

Bir hadiste kalem ve levhin nurdan oldukları haber verilmektedir. (Acluni, Keşfu'l-hafa I 265-66 Beyrut 1351)

Levh-i mahfuz korunmuş levh demektir. Kur'anda yer alan ifadelerle göre Kur'an-ı Kerim'in aslı da bu levh-i mahfuzdadır: "Doğrusu o çok şerefli bir Kur'andır, bir levh-i mahfuzdadır" (Buruc 21,22)" (134)

"Yedinci kat göğün fevkinde bulunan" levh-i mahfuzun "üzerinde bugüne kadar olan ve bundan sonra vukuu muhakkak bulunan şunun ve havadis" de "yazılıdır." (135)

Dîvânda levhâ, üzerine yazı yazılması ve resim yapılması yönü ile ele alınır. Gönül, güzellik, zemâne, sîne, cihân ve felek birer levh olarak düşünülür. Ay yüzlü güzelin hattının sevdası, âşığın gönül levhâsındaki bir yazı gibidir. Bu yazı-

(133) Cemâl Kurnaz, Yahya Bey Dîvanı'nda Kozmik Unsurlar, Ankara, 1981 (Hacettepe Üniversitesi, basılmamış yüksek lisans tezi) s.157

nın ne kadar zaman geçse silinmiyeceği belirtilir:

"Kazınmaz levh-i hâtırdan haṭuñ sevdāsı ey meh-rū
Yazılmış da yuyulmuş yok ala gözüm meşeldür bu"

G.358/1 s.502

bb-Levh İle İlgili Benzetmeler:

1-Dünya(Cihân):

Övülen,oku ile dünyaya hükmeder.Bundan sonra olacakların,onun oku ile yazdıkları gibi olması istenir.Okun kalem gibi tassavvur edilmesi sonucu dünya da bu kalemin üzerine yazı yazdığı levhe benzetilir:

"İzzet seriri üzre hükümetde ol müdām
Yazdukça hāl-i 'ālemi levh-i cihāna tīr"

K.21/32 s.93

2-Felek:

Hız.Muhammed'in şakka'l-kamer mucizesine telmih yapılan bir beyitte felek,üzerine iki ra harfi yazılan bir levhe benzetilir.Benzetmede parmağın kalem gibi tasavvur edilmesi ve levhin atmosfer manasına da gelmesi rol oynar:

(Örnek için kalem maddesine bakınız)

3-Gönül:

Aşk nakkaşı,gönül levhası üzerine sevgilinin resmini çizdiği için aşğın ayrılığa kabiliyeti yoktur:

"Fırāka kâbiliyyet yok vişāl-i lā-yezālüm var
Gönül levhinde taṣvīr itdi yarı 'ıṣkı nakkāşı"

G.478/3 s.573

4-Güzellik(Hüsn):

Güzellik denilince yüz güzelliği düşünülür.Yüz "güzelliğin esas noktasını daha doğrusu onların toplantı noktasını teşkil eder"(136)

Güzellik,dolayısı ile yüz,ayva tüylerinin yazı olarak tasavvuru ile üzerine noktasız harflerle yazı yazılmış bir levhe benzetilir:

(134)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 6 s.85

(135)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.360

(136)Harun Tolasa,Ahmet Paşanın Şiir Dünyası,s.131

"Levh-i hüsnünde ne var bî-hâi ise ol tâze haţ
Ekseriyyâ kırma haţ olur niğārâ bî-nuķaţ"

G.196/1 s.405

5-Sine:

Şâirin aşk ateşi ile dağlayıp üzerini elifler ile süslediği sinesi bir levh gibidir:

"Zeyn eyledüm elifler ile levh-i sînemi

Her biri şâhrâh-ı diyâr-ı 'adem gibi"

G.439/3 s.550

6-Zamâne:

Zamâne "zaman,devir,baht" manalarına gelir.İnsanların bahtlarının alınlarında yazılı olduğu düşünülür.Güzelin nun gibi kaşı ve sad gibi gözü onun baht levhasındaki yazılarıdır:

"Ebrũña nũn u 'aynuña şād-ı şafā didi

Levh-i zemānede okıyan kimseler sevāi"

G.48/4 s.311

d-Mıstar:

aa-Umumi Olarak Mıstar:

"Eskiden hattatlar satırların düz gitmesi için bir kalın mukavvanın üstüne düz olarak ince iplikler geçirir,yazı yazılacak kağıdı bunun üzerine koyarak elle sıvazlardı.Böylece iplikler kağıda yer eder ve satır bu çizgiler boyunca yazılırdı."(137)

Bu şekilde satır yapmaya yarayan âlete mıstar denilir.Divanda mıstar güzel ve düzgün yazmayı sağlaması bakımından ele alınır.Yapımında ibrişim iplikler kullanılmasından dolayı kakül ile aralarında ilgi kurulur.

bb-Mıstar İle İlgili Benzetmeler:

1-Doğru yol:

Mıstarın yazının güzel ve düzgün olmasını sağlaması gibi doğru yolda bulunma da insanın güzellikler içinde bulunmasını sağlar.İnsanın kudret eliyle yazılan yazı gibi tasavvuru benzetmede rol oynar:

"Kudret elinũn haţţıdur ādem

Toğrı yola git mānend-i mıstar"

M.1/II/6 s.136

2-Kâkül:

Yanağın mektup gibi tasavvur edilmesiyle kakül de mıstara benzetilir. Kâkülün saç tellerinden meydana gelmesi ile mıstarın ince ibrişimden yapılması arasında ilgi bulunur. Ayva tüylerinin yüz üzerindeki yazı gibi düşünülmesi de benzetmede rol oynar:

"Beyâz-ı haddi nâme kâküli mıstardur ey Yahyâ
Çekilmiş âsumânî cedveldür haçç-ı reyhânuñ"

G.214/5 s.416

3-Livâ:

Livânın ordu, mıstarın hattat için yol gösterici olmaları arasında ilgi kurulur. Livânın gönderine at kuyruğu kılıplarının bağlanması ile mıstarın yapımında ince ibrişim ipliklerin kullanılması arasında da benzerlik bulunur. Şâirin livâyı şiirlerinin yazılmasında mıstar olarak tasavvur etmesi, ele aldığı konuların çoğunun askerlikle ilgili olduğunu gösterir:

"Gördü kim luğf-ı kelâmumdur benüm Âb-ı Hayât
Yazmağa bu şi'r-i cân-bağışı çeker mıstar livâ"

K.17/34 s.77

4-Şat Köprüsü:

Şat üzerine yapılan köprü, insanların gönlünün memnun edilmesine vesile olmasından dolayı mıstara benzetilir. Benzetmede gönüllerin memnun olması levhâ üzerine yazı yazılması gibi düşünülür:

"Şatuñ üstinde zuhûr itmese bu mıstar eger
Göñli yazılmaz idi halk-ı cihânuñ kaç'â"

K.31/17 s.126

e-Mühür (Möhr-i Süleyman, Hâtem-i möhr-i Süleyman, hâtem-i gevher-nigîn, hâtem-i la'l

aa-Umumi Olarak Mühür:

Eskiden mühür "yüzük şeklinde idi ve parmağa takılırdı." (138) Bu yüzden yüzük de divanda mühür olarak zikredildi.

(137) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 6 s.328

(138) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.766

lır.Saltanat işareti olması bakımından ele alınır.Hz.Süleyman'ın yüzüğü ile ilgili olaylara telmih yapılır.

"Rivayetlere göre Hz.Süleyman'ın kaşı kibrit-i ahmerden olan bir yüzüğü vardı.Üzerinde Allah'ın ismi yazılı idi.Dolayısı ile bütün hayvanlar,cinler ve insanlar emrine tabi idiler."(139)Bir beyitte buna işaret edilerek övülenin yüzünü bir kez görenin ona köle olduğu söylenir:

"Fa'zl ile möhr-i Süleymān gibi ellerde be-nām
Yüzünü bir kez gören biñ cān ile olur ğulām"

M.38/III/1 s.212

"Bir gün Hz.Süleyman abdest bozma sebebi ile yüzüğü çıkarıp karısına emanet etti.Yüzüğü ele geçirmek için fırsat kollayan bir dev veya cin Hz. Süleyman suretine girerek yüzüğü ele geçirdi.Yüzüğü yeniden kazanmak uğruna Hz. Süleyman'ın büyük müşkilat çektiği çeşitli maceralara girdiği söylenir."(140)Güzelin ağzının yok sayılması ile yüzüğün kaybolması arasında ilgi kurulur.

Mühür "Kur'an-ı Kerim'de Hatemü'n-nebiyyin(peygamberlerin sonuncusu) şeklinde Hz. Peygamber'e izafeten geçmektedir(Ahzab 40) Ayrıca yine Hz. Peygamber'in sırtında,iki kürek kemiğinin arasında,kalbinin hizasına gelecek yerde bulunan ben de peygamberlik mührü manasına Hatem-i nübüvvet olarak adlandırılır"(141)Buna telmih yapılan bir beyitte "müslümanlar arasında yaygın inanışa göre Hz.Peygamber'in küçüklüğünde,başının üzerinde bir bulut dur"masına ve "O, nereye giderse beraber git"mesine,"böylece O'nu güneşin yakıcılığından koru"masına(142) işaret edilir:

"Ĥatem-i la'lüñe kim ebrüñ olupdur sāyebān
Ebrdür ğüyā kimĤatmü'l-enbiyā üstindedür"

G.88/3 s.336

bb-Mühür İle ilgili Benzetmeler:

1-Ağzı(Dehen::

Kanunî Sultan Süleyman'ın övüldüğü kasidede ağzı,bütün

(139)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 4 s.154

(140)a.g.e. cilt 4 s.154

(141)a.g.e. cilt 4 s.153

(142)a.g.e.cilt 1 s.473

canlıları kendine bağlaması yönünden Hz.Süleyman'ın mührüne benzetilir.Benzetmede isim benzerliği ve övüleni yüceltme maksadı da rol oynar.Ağzın yok sayılması ile Hz.Süleyman'ın yüzüğünün kaybolması arasında da münasebet vardır:

"Ey dil var ise möhr-i Süleymān dehānıdur

K'aña müsaḥḥar . ins ü peri murg u mūr u mār"

K.10/28 s.54

2-Âlem(Yedi iklîn,cihân,cümle âlem):

Mührü elinde bulunduran saltanat sahibi onu istediği gibi tasarruf eder.Övülenin kudreti anlatılmak için dünyanın onun elinde bir mühür gibi olduğu söylenir:

"Zîr-i destinde olur mıydı cihân hâtem-mişāl

Ḳılmasa möhr-i Süleymān nāmını naḳş-ı nigîn"

K.13/23 s.64

3-Âşık:

Âşık her an sevgilinin eli altındadır.Güzel,âşığa istediği gibi hükmedebilir.Buyüzden âşığın başı sevgilinin mührünün kaşı gibidir.Benzetme sevgilinin sultan olarak tasavvur edilmesine dayanır:

"Ser-i 'uṣṣāk eli altında olur hâtem-ves

Hâtem-i la'l-i leb-i yāra ḳaçan ḳaş gelür"

G.127/4 s.362

4-Çiçek:

Padışahlar kendilerine ait mühürleri "tayin olunan sadrazama ver"ir "azledince de geri al"ırlardı.(143)Bahar geldiğinde açılan çiçekler parmaklarına övülenin devletinde saltanat mührünü parmaklarına takmış bahtiyar kişiler olarak düşünülür.Çiçekler ile yüzük kaşı arasında şekil ilgisi düşünülmüş olabilir:

"Sen Süleymān devletinde gülşen içre her çiçek

Ḥakınır barmağına bir hâtem-i gevher-nigîn"

K.13/31 s.65

5-Felek-i zeberced:

Evliyâlar mana sultanları gibi düşünülür ve gökyüzünün yüzüklerinin taşı olduğu belirtilir.Benzetme yüceltme ama-

(143)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.607

cı yanında gökyüzünün zeberced gibi düşünülmesine de dayanır. "Zebercedin yüzük taşı olarak kullanıldığı" (144) bilinmektedir:

"Ma'nî yüzinde evliyâ mürşid-i rāh-ı Muştafâ
Hâtemine nigîn ider bu felek-i zebercedi"

G.480/4 s.574

6-İns ü peri:

Yüzük parmağa takılır. "Parmağında oynatmak" deyimi sözü edilen varlıkları istediği gibi yönlendirip yönetmek demektir. Kânûnî Sultan Süleyman'ın kudreti mübâlağalı olarak anlatılmak için ins ve perinin hatem gibi eli altında olduğu söylenir. İns ve peri ile hatem arasında el altında olma, parmak ile oynatma bakımlarından ilgi kurulur. Hz. Süleyman peygamberin yüzüğü ile insanlara olduğu gibi cinlere de hükmetmesine telmih yapılır:

"Pâdişāh-ı baħr u ber ya'ni Süleymān şāh kim
Hep eli altındadır hâtem gibi ins ü perî"

K.8/11 s.45

7-İstanbul:

İstanbul Şehrengizi'ndeki bir beyitte bu şehir Süleyman'ın mührü olarak tasavvur edilir. Benzetmeye şehrin saltanat merkezi olması, ülkenin buradan yönetilmesi yanında, denizlerin gümüşten bir halka gibi düşünülmesi de yol açar:

"Vücūdı hâtem-i möhr-i Süleymān
Aña bir halka-i sîm oldı 'ummān"

Ş.2/103 s.252

8-Kadeh (Cām-ı sarâb-ı hoş-güvâr):

Kadeh ile mühür arasında elde ancak belirli bir müddet için bulundurulmaları bakımından ilgi kurulur. Bahar mevsimi ve bu mevsimde yapılan eğlencelerin çabucak geçip gitmesi ve kadehin elden bırakılması gibi saltanat yılları da çabucak geçiverir. Mühür ee kadeh elden gitmeden bu zamanlar iyi değerlendirilmelidir:

"Sākīyâ mey şun ki eyyam-ı bahar elden gider
Hâtem-i cām-ı sarâb-ı hoş-güvâr elden gider"

G.137/1 s.368

9-Kale:

Kalenin ele girmesi fethedilmesi demektir. Fethedilen kaleler parmağa takılan mühürlere benzetilir. Çok kale almakla saltanat kudreti artacağı gibi kalelerin şekli yüzüğe benzer:

"Minnet ol Mevlāya kim hātem gibi girdi ele
Kal'alar kim toğunur burcına çarhūñ çenberi"
 K.8/2 s.45

10-Yüz:

Övülenin yüzü, göreni kendine kul etmesi ve değerli olması bakımından mührü benzetilir. Benzetmede yüzdeki çeşitli organlar da yüzük üzerindeki yazılar gibi düşünülmüş olabilir:

(Örnek için umumi olarak mühür kısmına bakınız)

11-Zikir halkası (Halka-i zikr):

Allah'ı zikretmek için bir araya gelen insanların meydana getirdiği zikir halkası şekil bakımından mührü andırır. İçlerinden seçkin olanları da bu mührün taşı gibi tasavvur olunur. Bu halkaya katılanların dünyaya hükmetmek için möhr-i Süleyman istemediklerinin söylenmesi ile halkanın da onun bir benzeri olduğu anlatılmak isterir:

"Halka-i zikre niğın olan güzin-i evliyā
 'Aleme hükm itmege möhr-i Süleymān istemez"
 G.150/2 s.375

f-Mürekkep (Surh):

aa-Umumi Olarak Mürekkep:

Yazı yazmak için kullanılan mayidir. Elde edildiği madde ve rengine göre değişik isimlerle anılan mürekkebin kırmızı renkli olanına surh denilir. Kırmızı mürekkeple yazı yazan kalemin ağlayan bir aşık gibi düşünülmesi ile kırmızı mürekkep kanlı gözyaşına benzetilir:

"Surh ile nāme yazduğıñı göricek didüm
 Gör nice kanlar ağlar elünden qalem senün"
 G.230/4 s.427

Lâcivert renkli mürekkebin cedvel çekmekte kullanılmasına ve lâciverd denilen bir taştan yapılmasına işaret edilir.

bb-Mürekkep İle İlgili Benzetmeler:

1-Gözyaşı:

Kırmızı mürekkep ile kanlı gözyaşı arasında akıcı olmaları ve renk bakımından ilgi kurulur. Kırmızı mürekkeple yazı yazan kalem kan ağlayan bir aşığa benzetilir:

(Örnek için umumi olarak mürekkep kısmına bakınız)

2-Kan:

Aşığın yay kaşlı sevgilinin yolunda kurban olması, aşk mektubu yazması olarak tasavvur olunur. Kan ile kırmızı mürekkep arasında akıcı olmaları ve renk bakımından ilgi kurulur. Kan tutması telakkisine de yer verilir:

"Ol kemān-ebrūnuñ ey Yaḥyā yūri ḳurbānı ol
Bir maḥabbet-nāme yazmışsın tūtalum kan ile"
G.400/7 s.527

3-Sevda:

Yazı yazarken mürekkebe batırılan kalem, başına sevda gelen aşık gibi düşünülür. Mürekkebin sevdaya benzetilmesinde kelimenin "siyah" manasına da gelmesinin rolü bulunur:

"Yoluñda kimün nāme gibi olsa yüzi aḳ
İrişmez anuñ ḥāme gibi başına sevdā"
K.1/55 s.21

4-Yüz karası:

Yukarıdaki aynı durum kalemin yüz karası kazanması olarak da tasavvur edilir. Mürekkebin siyahlığı ile yüz karası arasında ilgi kurulur. Benzetme kalemin doğru bir insan gibi düşünülmesine dayanır:

Ṭoḡrular yüz karasını ḳazanur ḥāme gibi
Ney gibi eylese bir ḳālim elinden eḡḡān"
K.22/24 s.95

g-Pergel (Pergār):

Bir beyitte pergel, şekli bakımından ele alınır. Daire çizmekte kullanılmasından dolayı, her tarafa meyli olan, altı ciheti bilen bir insan gibi düşünülür. Altı ciheti bilmek isteyeninin pergel gibi olması istenir:

"Pergār gibi her tarafa māyil ol bu dem
Esrār-ı şeş cihet biline dir iseñ saña"
K.24/8 s.102

g-Sâhife (Evrâk, cism-i evrak, safha-i eflâk, safha-i divân, evrâk-ı divân, sâhife-i ömr, evrâk-ı kitab, varak,

aa-Umumi Olarak Sahife:

Defter veya kitap gibi, üzerine yazı yazılan kağıtların bir yüzü demek olan sâhife, üzerine yazı yazılması, tezhiplerle süslenmesi, birçoğunun bir arada bulunması yönlerinden ele alınır. Yeryüzü kudret yazısının yazıldığı bir sayfa gibidir. Âşığın maceraları ah dumanından peyda olan kalemle gökyüzü sayfalarına yazılır. Kenarına cedvel çekilmiş ve gül ile süslenmiş olan divan sayfaları, gül ile çevrilmiş ve bunların dibinden sular akan bahçelere benzetilir. Kitap, sayfalarının kanat gibi tasavvur edilmesiyle melek gibidir. Yufka ile sayfa arasında şekil ilgisi bulunur. Bahar mevsiminde çıkan yapraklar da kudret eliyle yazılan sayfalar gibidir. Şiirleriyle divân sayfalarını dolduran şâir, bunu maani denizini dalgalandırmak olarak oğünür.

bb-Sahife ile İlgili Benzetmeler:

1-Dalga (Talaz):

Divânın mana denizi olarak düşünülmesi sonucu sahiferi de dalgaya benzetilir. Şâir dalgalanmaya sebep olan sabâ rüzgârı gibidir:

"Hakikatde talazlar gibidür evrâk-ı divânım

Ma'ânî bahrini cûşa getürmiş bir şabâyam ben"

G.311/8 s.475

2-Felekler (Eflâk):

Âşığın macerası o kadar çoktur ki, âhının dumanından kalem peydâ edip onunla gökyüzü sayfalarına yazar. Defterin sayfalardan meydana gelişi ile gökyüzünün katlardan meydana gelmesi arasında ilgi kurulur. Yedinci kat göğün üzerinde levh-i mahfuz bulunması ve orada Kur'an-ı Kerim'in aslı ile bugüne kadar olmuş ve olacak şeylerin aslının yazılı olması benzetmeye yol açar:

"Sergüzeştin safha-i eflâke tesvid itmege

Hâmeler peydâ ider derd ehli dūd-ı âhtan"

G.312/2 s.476

3-Gönül:

Şat üzerine inşâ edilen köprünün halkın gönlünün yazıl-

masına yarayan mıstara benzetilmesiyle gönül sâhife gibi düşünölmüş olmalıdır:

"Şatuñ üstinde zühür itmese bu mıstar eger
Göñli yazılmaz idi halk-ı cihānuñ kat'ā"

K.31/17 s.126

4-Gül bahçesi:

Divân sayfalarının gül bahçesine benzetilmesi,tezhip için sayfa kenarlarında bulunan güllerin gül fidanı,cedvelin de onlarından dibinden akan su gibi tasavvur edilmesi dolayısıyla dır:

"Lāciverdī cedvel eyle şafha-i dīvānuña
Aksa ey Yahyā virür zīnet çü her gūlzāra şu"

G.362/5 s.505

5-Kanat(Per ü bal):

Kitabın rahmet meleği olması sonucu sayfaları da kanatları gibi tasavvur edilir:

"Beñzedürler melek-i rahmete te'lifātın
Bir yire cem' olan evrāk-ı kitābı per ü bāl"

K.18/6 s.78

6-Ömür(Ömr):

Beyaza çekmek,müsvedde bir yazının temiz olarak yazılmasıdır.Bu dünyaya imtihan için gelen insanların yaptıkları, Kiramen Katibin melekleri tarafından yazılır.Bu yüzden ömür müsvedde yazılar yazılan bir sâhifeye benzetilir.Ölüm ile bu sayfadakiler temize çekilmiş olur.Ömrün müsvedde yazıların yazıldığı bir sayfa olması,yapılan işlerin geçici olmasından dolayı olabileceği gibi,insanın tevbe ile günahlarının bir kısmının affedilmesini sağlayabilmesinden dolayı da olabilir:

"Beyāza çıkdı sevādı şahīfe-i 'ömrün
Beşāret itdi bakā mülkini beşīri-i ecel"

G.240/2 s.432

7-Sufuf-ı sipâh:

Üzerindeki satırlarla birlikte sâhifenin görünüşü sıra sıra dizilmiş sipâhiler gibidir:

"Her varakı oldı sufuf-ı sipâh
Şāmī zırırlar aña haţţ-ı siyâh"

D. s.11

8-Vücut(Cism):

II. Murad'ın şehit oluşu anlatılırken kanları, kudret e-
linin kırmızı mürekkeple koyduğu gül şeklindeki nişanlar gi-
bi tasavvur edilmekle vücudu sayfaya benzetilir:

"Kan degüldür cism-i evrākında anuñ gül gibi
Dest-i kudret surh ile yer yer qodı muṭlak nişān"
M.3/III/6 s.144

9-Yaprak:

Yaprak ile sahife arasında şekil benzerliği bulunur.
Kışın ölmüş gibi görünen bitkilerin ilkbaharda çıkan yap-
rakları Tanrı'nın kudret yazısının, üstüne yazıldığı sahi-
feler gibidir:

"Bāğ u gülşen cümle yapraqlandı zeyn oldu çemen
Yazılarda Tañrınıñ yazıldı ḥaṭṭ-ı kudreti"
K.28/9 s.118

10-Yufka:

Gülac Hamse-i Yahya'ya benzetilmekle yufka ile sahife
arasında şekil bakımından ilgi kurulur. Gülac yufkalardan ya-
pılan bir tatlı çeşididir. Hamse de beş kitaptan, kitaplar da
sahifelerden meydana gelir:

"Kat kat evrākı vardır ḥamse-i Yahyā gibi
Alet-i cem'iyet-i serbāb-ı ḥikmetdür gülāc"
G.39/5 s.305

h-Tomar:

Tomar, "vaktiyle parşömen gibi derilerin uzun ve ensiz-
ce kesilerek üzerine yazı yazılıp yuvarlanarak toplanan sey,
boru gibi içi boş olan ve yazı kalemleri ile kalemtraş koy-
mağa mahsus madeni veya üstü nakışlı ve laklı tahta ve mu-
kavva kutu" (145) manalarına gelir. İçinin boş, süslü ve kısacık ol-
ması bakımından ömre benzetilir:

"N'eylerseñ eyle gerçek erenlerle hem-dem ol
Tomar-ı 'ömrüñ ucu yakındur yalan gibi"
K.34/20 s.131

B-Yazarak Meydana Getirilen "Addi Unsurlar:

a-Âyet(Işk âyeti, Âyet-i rahmet):

İki beyitte geçen âyet, Kur'an-ı Kerim'deki sûrelerin

kendi içlerindeki parçalarıdır. Bir beyitte Hz. Muhammed'den bahsedilirken "Biz, seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (146) mealindeki âyete telmih yapılarak vücudu rahmet ayetinin eseri olarak kabul edilir:

"Nūrdan yaprağıdır şanki nihāl-i bedenūn
Âyet-i rahmet olan hatt-ı sefidūn eseri"

K.7/34 s.44

Diğer bir beyitte ise ışk âyeti sözü ile "Ben gizli bir hazine idim; istedim ki bilineyim" (147) hadîs-i kudîsine telmih yapılır. Aşk âyetinin gizli bir sır olduğu ve âşık olanın onu şerh edemeyeceği belirtilir:

"İşk âyetini 'âşık olan şerh idebilmez
Esrār-ı nihāndur bu zebān ile bilinmez"

G.185/1 s.398

b-Berat (Müsellemlik beratı):

"Yazılı kağıt veya mektup demek olan berat tabiri Osmanlı devleti teşkilatında bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlere vazifelerini icra salahiyetini tevdi etmek üzere, padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet veya tayin emirleri hakkında kullanılan bir ıstılahtı. Beratlar müsvedde olarak yazılıp sadrazama arzdan sonra beyaz edilirdi." (148)

Müsellem ise "Osmanlılar'ın teşekkülü sıralarında ve Orhan Gazi zamanında vergiden muafiyet suretiyle askerlik hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir." (149) Bir beyitte şâir, üzerinde beyitleri yazılı kağıdı müsellemlik beratı ve sevgilinin yüzüne benzetir. Yüzün müsellemlik beratı olması, kaşların tuğra gibi tasavvur olunması dolayısıyladır. Güzelin sultan olarak tasavvuru da benzetmede yardımcı olmuş olabilir:

"Kara kaşı gibi yāruñ beyāza çıkdı ebyātum
Müsellemlik berātına olupdur her biri tuğra"

G.1/8 s.280

(145) Celal Esad Arseven, Sanāt Ansiklopedisi cilt

(146) Kur'an-ı Kerim, Enbiya Şuresi, 107. ayet

(147) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.100

(148) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.205

c-Beyit(Beyt-i evvel,beyt-i sâni,matla',iki satr,ebyât,beyt-i âli,beyt-i muallâ,matla-ı şir-i ter):

aa-Umumi Olarak Beyit:

Bir nazım birimi olan beyit,iki mısradan meydana gelmesi bakımından ele alınır.Kuşların iki kanatlı olması ile beytin iki mısradan ibaret olması arasında münasebet kurulur.Övüleni methetmek için söylenmiş her beyit uçmak için kanat açmış Hüma kuşu gibidir:

"Midhatünde iki mısra'la benüm her beytüm

Bir hümâdur şanasın uçmağa açmış per ü bâl"

K.18/38 s.81

Şiirin deniz gibi tasavvur edilmesi ile beyitler de dalgalara benzetilir.Kelime ve mısralar arasındaki boşlukların yırtık gibi düşünülmesi ile beyit yakasını yırtmış bir âşık gibidir.

Güzelin kaşları vedudak kenarlarındaki ayva tüyleri şekil bakımından beyti andırırlar.

Sayfa kenarlarındaki mavi renkli cedvelin ırmak gibi düşünülmesi sonucu beyit balığa benzetilir.Bulut gibi olması ise söz bağına neşvü nemâ vermesindedir.

Bir beyitte "beyt" kelimesi "ev" manasında da kullanılır:

"Beyt-i 'ırzını bu beyt ile yıkup itdüm 'itâb

Diñle Yahyânuñ sözün vallâhi âlem bi's-şavâb"

M.14/V/4 s.182

bb-Beyit İle İlgili Benzetmeler:

1-Aşık-ı şeyda:

Şâir beyitlerini överken onlarıTür-ı niyâz içre nûr-ı tecellâyı gördüğü için yakasını yırtan bir âşığa benzetmesi,şiirle ilâhî aşkın dile getirildiğini anlatmak istemesindedir.Kelime ve mısralar arasındaki boşluklar yırtıklar gibi düşünülebilir:

"Ya hûd Tür-ı niyâz içre görüp nûr-ı tecellâyı

Giribânın çeküp çâk eyledi bir 'âşık-ı şeydâ'"

G.1/4 s.279

2-Ayva tüyleri:

Sevgilinin kaşlarının, onu övmek için yazılmış bir ruba-
inin ilk beyti gibi düşünülmesiyle dudak kenarlarındaki ay-
va tüyleri onu tamamlamak için yazılmış ikinci beyite ben-
zetilir. Dudak iki tane olduğu için, kenarlarındaki tüyler de
iki mısra gibidir. "Gubari, hat sanatında kılla yazılan, an-
cak büyüteçle görülebilecek kadar küçük bir yazı çeşididir"
(150) Yazının k  kl ğu ile ayva tüylerinin zor görünmesi
arasında ilgi kurulur:

"Anuñ itm mı için g y  lebüñ hattı senüñ
Beyt-i s n d r gub r ile yazılmış b -bedel"

Mk.6/2 s.598

3-Balık(Mah -i Kevser):

D v nın Cennet , cedvelin Kevser ırmağı gibi tasavvur o-
lunması sonucu beyitler ırnak içindeki balıklara benzetili-
rir. Balık ile beytin m sralarının yazılışı arasında Şekil
bakımından benzerlik bulunur:

"Beytleri m h -i Kevser gibi
Halk-ı cih n t libi v  r ğibi"

D. s.11

4-Bulut(Seh b-ı sem ):

Beyitlerin buluta benzetilmesi, yüceltme maksadı taşır.
Bulutun yeryüzüne yağmur yağmasına, bitkilerin büyüyüp geliŐ-
mesine sebep olması gibi beyitler söz bahçesine neş   nem 
virir:

"Beytleri Şanki seh b-ı sem 
Virdi sözüm b ğına neş   nem "

D. s.12

5-Bülbül-i b ğ-ı cin n:

Beyitlerin, Cennet bahçesinin bülbülü gibi düşünülmele-
ri, m sraların kanat olarak tasavvur edilmeleri dolayısıyla, yle-
dir. Bülbülün sesinin güzelliği ile beyitlerin manasının g -
zelliği arasında da ilgi kurulur. Bülbül, bağ, kanat açmak, uç-
mak ve  tmeyi de ifade eden guya kelimeleri ile ten s b ya-
pılır:

"Şanasın bülbül-i bāg-ı cināna döndi her beytüm
İki mısra'dan uçmağa kanad açmış durur güyā"

G.1/3 s.279

6-Dalga(Mevc-i deryā):

Beyitlerin dalgalara benzetilmesi divanın deniz gibi tasavvur edilmesinden dolayıdır. Dalgaların deniz üzerindeki görünüşleri beyitlerin kağıt üzerindeki yazılı şekilleri arasında da ilgi kurulmuş olabilir:

"Pey-ā-pey oldu her beyt-i mu'allā
Suṭūr ile mişāl-i mevc-i deryā"

Ş.2/320 s.273

7-Güneş:

Matla', "Güneşin veya başka bir yıldızın doğması, güneş ve yıldızların doğdukları yer, bir kasîde veya gazelin ilk beyti"(151) manalarına gelir. Güneş ile matla' beyti arasındaki münâsebet, kelimenin bu mânâları taşımasından kaynaklanır. Matla' beytinin söylenmesi, güneşin doğmasına benzetilir:

"Çıkdı şahrā-yı vücūda cāmi'-i şāh-ı emīn
Yazıda bu matla'ı gün gibi kılduk ibtidā"

K.3/27 s.29

8-Hümâ:

Övüleni methetmek için söylenen beyitler, onun üzerinde uçan Hüma kuşu gibidirler. Benzetmeye beytin iki mısraının kuşun iki kanadı gibi düşünülmesinin rolü bulunur. "Halk arasında yaşayan bazı inanışlara göre Hümâ'nın gölgesi kimin üzerine düşürse o kimse taç giyer"(152) Övülenin eriştiği makam beyitlere bağlı kabul edilerek de Hümâ ile beyit arasında ilgi kurulur:

"Midhatünde iki mısra'la benüm her beytüm
Bir hümādur şanasın uçmağa açmış per ü bāl"

K.18/38 s.81

9-Kanat:

Şiirin gönlün gülbahçesinde uçan bir bülbül gibi ta-

(151) Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, s.835

(152) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 4 s.284

savvur edilmesi sonucu beyitlerin iki mısraı da açılmış kanatlara benzetilir:

"Dil gülşeninde oldu bu şi'rüm cihāna fās
Ebyātdan kanadın açup uçdı bir hezār"

G.71/7 s.326

Başka bir beyitte şair, matla' beytini alem-i evc-i sadakatta uçmak için kol kanat ettiğini belirtir:

"Ālem-i evc-i şadākatda çıkup uçmağ için
Kol kanad itdüm hemān bu matla'-ı şi'r-i teri"

M.5/V/5 s.152

10-Kaş:

Ayva tüylerinin, sevgilinin vafında söylenen rubainin gubari tarzda yazılmış ikinci beyti gibi tasavvur edilme- siyle kaşlar da celi hatla yazılmış ilk beyte benzetilir. Kaşlar, dudak kenarlarındaki ayva tüylerine göre daha yukarıda buldukları için birinci beyittir. Ayva tüylerinden daha iri olmaları da, iri harflerin kullanıldığı bir yazı çeşidi olan celî hat gibi kabul edilmelerine yol açar:

"Bir rubā'î söylemişler vaşf-ı hüsnünde şehā
Beyt-i evveldür celî haṭṭ ile kaşuñ fi'l-meşel"

Mk.6/1 s.598

11-Livâ:

Livâ, "iki alaydan oluşan askeri birlik" (153) manasına da gelir. Beytin iki mısra olması ile livânın iki alaydan mey-ana gelmesi arasında ilgi kurulur. Övülenin vafında söylenen beyitler baştan başa onun emrindeki livâlar gibidir:

"Luṭf-ı ṭab'ından zühür itdi ma'ānî leşkeri
Oldı evşāfuñdaki ebyātı ser-tā-ser livā"

K.15/28 s.71

12-Maşrık-ı mihr-i kemâl:

Açıkça ifade edilmemekle birlikte şiirin güneş gibi düşünülmesiyle, ilk beyit demek olan matla kemal güneşinin doğduğu yere benzetilir:

"Matla'idur maşrık-ı mihr-i kemāl
Mışra'idur hāl dilinden mişāl"

D. s.11

13-Tuğra:

Yüzün müsellemlik beratı olması sonucu kaşlar da bu berat üzerine çekilmiş tuğralara benzetilir:

(Örnek için beret maddesine bakınız)

14-Yaka:

Kelime ve mısralar arasındaki boşlukların yırtık gibi tasavvur edilmesi sonucu beyit yırtık bir yaka veya yakasını yırtmış bir âşığa benzetilir. Yaka yırtmak Mecnun derecesinde âşık olmanın ifadesidir. Şâir, gazellerinin âşıkâne ve çok güzel olmasından dolayı beyitlerin yakasını yırttığını söyler. Yakası yırtılmadık söz, şimdiye kadar duyulmamış söz demektir. Orjinal bir hayâl ürünü olan gazelin söylenmesi ile de yakası yırtılmış olur:

"Beyti gibi yakasını çāk eyler işiden
Yaḥyā gazelleri ne 'aceb 'âşıkānedür"

G.86/5 s.335

ç-Dâvetiye (Okuntu):

Okumak, "davet etmek, çağırma" (154) manalarına da gelir. "Düğün dernek vb. ne çağırma haber vermek için gönderilen hediye, kart, davetiye" (155) gibi şeylere okuntu denir. Bir beyitte övülenin beyleri okumak için hükm-i şerifler yazdığı ve bunların üzerine tuğralar çekildiği belirtilir:

"Memâlikinde niçe begleri okumağ için
Yazıldı hükm-i şerif ü çekildi tuğralar"

M.6/II/2 s.153

Aynı terci-i bend içindeki başka bir beyitte meleklerin de yıldızlarla akşamlamak isteklerini okuntu ile bildirdikleri söylenir. (Mum maddesine bakınız)

d-Destan:

Destan kelimesi, bir beyitte herkes tarafından bilinmesi ve duyulması yönünden ele alınarak "dillere destan olmak" deyimini hatırlatılacak şekilde kullanılır. "Aşkı gizleyerek ölen kişi şehittir" (156) hadîs-i şerifine telmih yapılarak aşkın gizli olması gerektiği, aşkın dillere destan olmasının sözleri ile belirtilir:

(154) Şemseddin Sâmî, a.g.e. s.1007

"'Adem mülkinde ey Yahyā nihān-ender-nihān ol kim
Ne efgānuñ 'ayān olsun ne 'ıṣkuñ dāstān olsun"

G.353/5 s.500

e-Dîvân(Dîvân-ı maânî,dîvân-ı âlâ,dîvân-ı nazm):

aa-Umumi Olarak Divan:

Birçok manası bulunan dîvân,Yahya Bey tarafından divan şâirlerinin şiirlerinin bulunduğu eser manasında kullanılır. Kânûnî Sultan Süleyman'ın övüldüğü bir kasidede devlet işle-
rinin görüşüldüğü encümen manasına da yer verilir.Pâdisahın aynı zamanda dîvân sahibi bir şâir olduğu ve iki türlü dî-
vânı bulunduğu belirtilir:

"Biri dîvân-ı ma'lûmı biri âşâr-ı manzûmı
Turur dergâh-ı 'âlisinde iki türlü dîvânı"

K.16/28 s.74

Şâirin yegâne sermâyesi dîvânıdır.Bundan dolayı diba-
cede hep dîvândan bahsedilir ve övülür.Şâir,kendisini bir
avcıya benzetmekle diğer dîvânların doğana benzeyen dîvânı
tarafından avlandığını söyler.Böylece eserinin üstünlüğünü
anlatmak ister.

Dîvân,cildinin kafes gibi düşünülmesi ile nazm papağa-
nını içinde bulundurur.Yüksekliği bakımından ise dîvân gün
ve süreyyâ gibidir.Şehre benzetilmesi,beytin ev manasına da
gelmesinden kaynaklanır.Satırların merdiven olarak tasavvur
edilmesi ile mana kasrı olarak düşünülür.

Şâirin saltanat sahibi olarak düşünülmesi sonucu dîvâ-
nı,ölümünden sonra saltanatının belirtisi olarak kalır.Yah-
ya Bey,öldüğü zaman dîvânının kara yas tutmasını,ağlayıp
yanmasını ister:

"Öliceğ Yahyâ gibi ardumca kıra yas idüp
Ağlasun yansun yakılsun halka dîvânım beni"

G.497/5 s.583

Sayfa kenarlarındaki cedvellerin ırmak gibi düşünülme-
si ve tezhib için yapılan çiçekler dolayısıyla dîvân firdev-
se benzetilir.

bb-Dîvân İle İlgili Benzetmeler:

(155)Şemseddin Sâmi, a.g.e. s.1007

(156)Cemâl Kurnaz,Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili,s.62

1-Dağ(Cibâl):

Divân sayfalarının yazı yazılmadan önceki durumu Akya-
zı sahrasına benzetilir.Satırların çokluğu ile bu sahra,dağ
haline gelmiştir:

"Şevket ile cümle sütür-ı kemâl
Akyazı şahrâsını kıldı cibâl"

D. s.11

2-Deniz(Akdeniz,bahr):

Sayfalardaki yazıların donanmaya ait gemiler olarak
tasavvur edilmesi sonucu divân da bu gemilerin,üstünde bu-
lunduğu Akdeniz'e benzetilir:

"Çıkdı beyâza bu sevâd-ı maķâl
Akdeñiz üstinde tonanma-mişâl"

D. s.11

Divân,beyitlerinin çokluğu dolayısıyla bin dili olan
bir denize benzetilir:

"Keşret-i ebyât ile bu böstân
Biñ dili var bahra dönüpdür hemân"

D. s.11

3-Divân:

Yahyâ Bey,şâirlerin de pâdişahlar gibi saltanat sürdür-
düğünü,ancak onlarınkinin acâyip bir saltanat olduğunu belir-
tir.Divânları da devlet işlerinin görüşüldüğü encümen gibi-
dir.Saltanat sahibinin ölümü sonunda divân yeni sultan baş-
kanlığında toplanır.Fakat şâirlerin divânı ölümlerinden son-
ra da saltanatlarının işâreti olarak bulunmaya devam eder.
Şâirlerin divânınınin pâdişahın divânına benzetilmesi,kelime-
nin tevriyeli kullanılması ile sağlanır:

"Ne 'aceb saltanat olur şu'arâ saltanatı
Öle Yahyâ gibi divânı tura dünyâda"

G.368/5 s.509

4-Doğan:

Doğan,"kuş avlamak üzere alıştırılmış,keskin pençeli,
yırtıcı bir kuş"tur(157)Divanın doğana benzetilmesi şâirin
kendisini avcı kabul etmesinden kaynaklanır.Benzetme ile
divânının diğer divânlara üstünlüğünü anlatmak ister.Açılan

(157)Şemseddin Sâmî,Kâmus-ı Türkî,s.277

sayfaların şekil bakımından kanadı andırması da benzetmede rol oynar:

"Yaḥyā çıkardı illere dīvān-ı nazmını
Şayyāda beñzer ol ki elinden toğan çıka"
G.399/5 s.526

5-Firdevs:

Firdevs"her türlü bitkinin yetiştiği vadidir.Kur'anda iki yerde(Kehf 107,Mü'minun11) Cennet manasında geçer.Firdevs'in Cennet'in en şerefli,en yüksek ve güzel yeri olduğu söylenir.Cennet'teki dört ırmak oradan çıkmaktadır."(158) Sayfa kenarlarındaki cedvellerin ırmak,çeşitli türdeki şiirlerin de değişik bitkiler gibi tasavvur olunması ile divan Firdevs'e benzetilir.Tezhib için kullanılan çiçek resimlerinin de benzetmede rolü bulunur:

"Bağ bu firdevs içindeki çemene
Nazar it sünbül ile yâsemenc"

D. s.13

6-Güneş

Dîvân,değerinin yüksekliği dolayısıyla güneşe benzetilir.Benzetmede matla beytinin güneşin doğduğu yer olarak tasavvur edilmesi de rol oynar.Dîvânın diğer şâirleri güneş gibi aydınlattığı da anlatılmak istenmiş olabilir:

"Sâ'ile dîvân ile virdüm cevâb
Yazıya geldi nitekim âfitâb"

D. s.10

7-Güzellik(Hüsn):

Mavi örtüsünün lâciverd ile çekilmiş cedvel gibi tasavvuru ile güzellik dîvâna benzetilir.Güzellik denilince yüz güzelliği akla gelir.Yüzdeki çeşitli güzellik unsurlarının harflere benzetilmesi de benzetmede rol oynar:

"Lâciverd ile çekilmiş cedvele beñzer hemân
Görinen mâî ridâ dîvân-ı hüsnünde şehâ"

G.6/2 s.283

8-İnsan(Âşık):

Şâir muhabbet kadehi ile mest olmuş bir kimsedir.Dîvânı da yar elinden yakasını yırtmış bir âşık gibidir.Benzet-(158)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 3 s.239

me, şiiirlerdeki başlıca temanın aşk olmasından kaynaklanır:

"Anlanur mestâne-i cām-ı maḥabbet olduğum
Yâr elinden yakasın çāk itdi dîvānum benüm"
G.283/4 s.458

9-Kasr:

Dîvânın kasra benzetilmesi, satırların şekil bakımından merdiven olarak tasavvuru dolayısıylaıdır. Kasrın yüksekte inşa edilmesi ile dîvânın değerinin yüksekliği arasında da ilgi kurulur. Tezyîn edilmeleri, dîvân ile kasr arasındaki başka bir benzerlik noktasıdır:

"Suṭûr-ı nazm-ı cān-baḥş ile tezyîn oldı dîvānum
Ma'ānî kaşrına gūyā ki yer yer nerdibān itdüm"
G.262/6 s.446

10-Süreyyâ:

Süreyyâ "Boğa(Sevr) burcunun hörgücündeki yedi yıldızın adıdır." (159) Yüceliği bakımından övmek maksadı ile divan süreyyâya benzetilir. Benzetmede şiiirlerin yıldız gibi tasavvur olundukları düşünülebilir:

"Hecma'-ı 'irfān olur dîvān-ı a'lāmuz bizüm
Gün gibi rif'atdedür ya'nî süreyyāmuz bizüm"
M.5/1/1 s.150

11-Şehir:

"Beıt", aslında "ev" manasına gelir. Kelimenin asıl manası yanında edebi bir terim olarak tevriyeli kullanılması ile dîvân şehre benzetilir. Şehir evlerden, dîvân beyitlerden meydana gelir. Şâir, dîvânının niçe bin beyitten meydana gelen bir şehir gibi olduğunu söyler:

"Bu dîvān-ı ma'ānî ey suḥenver
Niçe biñ beıt ile bir şehre beñzer"
D. s.13

f-Ferman(Menşûr, Hükûm-i serîf):

aa-Umumi Olarak Ferman:

"Herhangi bir iş hakkında padişahın alamet-i şerife denilen tuğralı emri" (160) demek olan ferman, tuğralı olması, ihativa ettiği emirlerin her yerde geçerli olması bakımların-
(159) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, s.438

dan ele alınır.

Bir beyitte "padişah tarafından birine vezirlik, beylerbeyilik ve diğer bir mansıbın tevcihini veya Serdarlığa tayinini mutazammın verilen ferman"(161) olan menşurdan bahsedilir:

"Şāh-ı zemāne hükmine t̄ābi'dür ins ü cān
Menşūr-ı üzre möhr-i Süleymāndur ol nişān"
K.27/1 s.115

Hükm-i şerifin de bir ferman çeşidi olduğu ve övülenin, beyleri dâvet etmek için hükm-i şerif yazdırdığı, bunlara tuğrular çekildiği belirtilir.

(Örnek için dâvetiye maddesine bakınız)

bb-Ferman İle İlgili Benzetmeler:

1-Can:

Övülenin fermanı her yerde her zaman geçerlidir. Bedende can nasıl ise ferman hükümleri de insanlar nazarında öyledir:

"Bedende cān gibi cārī olup durur gūyā
Celāl ü şevket ile bahr u berde fermānı"
K.9/38 s.50

2-Emr-i ma ruf-ı Huda:

Fakr u fenâ kölesi için Allah'ın bilinen emirleri bir fermandır. Ondandır başka ferman ve sultanın teklifini istemez:

"Bende-i fakr u fenā teklif-i sultān istemez
Emr-i ma'ruf-ı Hudādan gayrı fermān istemez"
G.150/1 s.375

g-Fetvâ:

aa-Umumi Olarak Fetvâ:

"Bir hadisenin hükmünü açıklayan veya müşkül meseleler hakkında verilen cevap"(162) manasına gelen fetvâ üç beyitte geçer. Fetvâ veren kişi, fesad ehli ve herhangi bir konudaki müşkilini dini hükümler çerçevesinde halletmek isteyen kişiler yönünden ele alınır.

(160) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.607

(161) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 2 s.473

(162) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 3 s.211

Fetvâ, kitap ve sünnetten ayrılmadan fetvâ veren kişi için Cennet'e gitmeye vesile olurken, fesad ehli için öfke kılıcı ve soru soranlar için mürşid-i kâmil gibidir:

bb-Fetva ile ilgili Benzetmeler:

1-Kılıç(Şemsir-i celal):

Fetvâ, fesad ehlinin kötü emellerini gerçekleştirmelerine engel olması dolayısıyla şemsir-i celâl olarak kabul edilir:

"Bir naşihat kılıcı mürşid-i kâmindür kim
Oldı fetvâsı fesâd ehline şemsir-i celâl"
K,18/23 s.80

2-Kol kanat:

Kitap ve sünnetten ayrılmadan dosdoğru verdiği fetvalar, övülenin Cennet'e uçmasını sağlayan kolu kanadına benzetilir. Benzetmede bu hali ile övülen, meleğe benzetilir! "Uçmaga" hem Cennet manasında hem de "uçmak için" manalarında kullanılır:

Bu âlemü'l-beşere ben nice melek diyemem
Ki oldı yazduğı fetvâsı uçmaga per ü bâl"
K.20/36 s.89

3-Mürşid-i kâmil:

Fetvâ, bir yandan kılıcı benzetilirken fesad ehli olmayanlar için nasihatlar ihtiva etmesi ile mürşid-i kâmil gibidir. (Örnek için bir önceki benzetmeye bakınız)

ğ-Hamâyıl(Simîn hamâyıl):

aa-Umumi Olarak Hamâyıl:

Nazardan sakınmak veya uğur için gümüşten dört köşe, üç köşe kabartmalı veya telkari biçiminde yapıp içine muska, ayet veya dua yazılı bir kağıt konarak boyna veya bir zincirle omza asılan hamâyıl üç beyitte geçer. Âşıklarının kolları, dört kutsal kitaba yavuz dil değmemesi için takılmış hamâyıl gibidir. Sancak da düşman nizelerinden dil değmemesi için gümüş bir hamâyıl takmıştır.

bb-Hamâyıl ile ilgili Benzetmeler:

1-Kol:

Allah tarafından Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Davud ve Hz. Muhammed'e indirilen dört kitap(İncil, Tevrat, Zebur ve Kur'an-ı

Kerim) müslümanlar arasında saygı görür. İlk üçü bugün tah-
rif edilmiş durumda olan bu dört kitaba Allah'ın kelamı ol-
maları dolayısı ile âşık olup dört elle sarılan, onlara dil
uzatılmasını istemeyen âşıklarının kolları hamâyıla benze-
tilir:

"Eulara değmemek için yavuz dil
Ola 'uşşâkınıñ kolı hamâyıl"

Ş.2/308 s.272

2-Livâ:

Sancağın kumaş kısmı etrafındaki simli saçaklar, düş-
manın nizesinden dil değmemesi için takılmış gümüş bir ha-
mayıl gibi düşünülür. Benzetme livanın bir insan olarak ta-
savvur edilmesine dayanır:

"Nizesinden düşmanuñ dil değmeye diyü meger
Gerdenine taşınur sîmîn hamâyiller livâ"

K.17/6 s.75

h-Hamse:

Hamse, beş kısımdan meydana gelen manzum eserdir. Yahyâ
Bey'in de Şâh u Gedâ, Kitâb-ı Usûl, Gencîne-i Râz, Yûsuf ve Ze-
lîha, Gülşen-i Envâr adlı hikâyelerden meydana gelen bir ham-
sesi vardır. Hamsenin kat kat yapraklardan meydana gelmesi i-
le gülacın kağıda benzeyen yufkadan yapılan bir tatlı çeşidi
olması arasında ilgi kurulur. Şâir hamsesini okuyanların tat-
lı yemiş gibi bir lezzet duyacaklarını bu benzetme ile anlat-
mak istemiş olabilir:

"Kat kat evrâkı vardır hamse-i Yahyâ gibi
Alet-i cem'iyet-i erbâb-ı hikmetdür gülâc"

G.39/5 s.305

1-Hû:

Arapça "o" demek olan hû, tasavvufta Allah manasında kul-
lanılır. Nokta da tasavvufta vahdeti ifade eder. Şekil bakımın-
dan nokta ile ben arasında ilgi kurulur. Sevgilinin yüzü mek-
tup gibi tasavvur edilerek beni de bu mektubun başındaki
"hû" manasına gelen noktaya benzetilir:

"N'ola alnında olsa hal-i hindû

Yazılır evvel-i ser-nâmede hû"

Ş.2/268 s.269

i-Kelime:

Kelimenin gül budağı gibi olması,divânın gül bahçesi olarak tasavvurundan kaynaklanır:

"Her kelime gül budağından nişan
Her elifi serv-i cinândan beyân"

D. s.12

j-Kitap(Usûl Kitabı,Kitab-ı câr,Kitab-ı mantık,Yazısı yok kitab,Hikmet kitabı,Kitab-ı esrâr):

aa-Umumi Olarak Kitap:

Kitap,yazılı veya basılı sayfaların bir cilt içinde muhafaza edilmesi ile meydana getirilen eserdir.Şekil bakımından daha çok açılmış hali ile ele alınarak iki kanatlı kapı,kuş,kanat ve yırtılmış yakaya benzetilir.

Kitap insanlar için her çeşit bilginin kaynağıdır.Fakat cahiller ve kitap kıymetini bilmeyenler ondan faydalanamazlar.Bundan dolayı şair kitabı herkesle konuşmayan ve söyleceklerini tavırları ile anlatan hal ehli gibi düşünür:

"Açılmaz bilmeze hikmet kitabı gibi hâl ehli
Başı kâf-ı murâkıbdur dehâni mîm-i müdgâmdur"

G.98/4 s.343

Bir beyitte hastalar için kitap açma geleneğinden söz edilir.Kitap açma "bir niyet ve istikamet tayini için bir nevi fal"(163) gibidir.Gülistan okuyan gonca gibi güzeli şair hastası için kitap açıyor zanneder:

"Başın egiş bu gonca Gülistan okur kaçan
Ben sanuram ki hastası için kitab açar"

G.73/2 s.327

Birçok bilginin kitaptan edinilmesine karşılık rumûz-ı aşk kitaptan öğrenilmez:

"Her ehl-i ma'rifet sözüni anlamaz benüm
Yağyâ rumûz-ı 'ışk okunmaz kitaptan"

G.326/1 s.485

Mushaf da sahifeler veya kitap demektir.Kelime daha çok Kur'an-ı Kerim'i ifade etmek için kullanılır.Semâvî kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim sevgilinin güzelliği,yüzü, bazan da saçı boyu,gözü,kaş ve beni gibi güzellik unsurları-

(163)Harun Holasa,Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,s.21

temsili maksadı ile alınır. Umumiyetle güzellik mushafa benzer. Mushafta görülen tezyinat, harfler harekeler, sureler ve ayetler bu güzelliğin yukarıda geçen muhtelif unsurları olurlar.

Kabir ziyaretlerinde Kur'an-ı Kerim okunduğu gibi, adı zikredilerek veya el basılarak yemin de edilir. Cümle âlem yüzü mushaf gibi olan güzelin başına and içtiği için âşık onu dini imanı gibi sever:

"N'ola dīnüm imānum gibi sevsem seni her dem
Ser-ā-ser ey yüzi mushaf başuña and içer 'ālem"

G.287/1 s.460

İstanbul şehrengizinde övülenlerden üçer beyit ile bahsedilir. Şâir bununla Süre-i İhlas'ın üç defa okunması arasında münasebet kurar. Bir hadis-i şerifte "Nefsim kudret e-linde olan Allah'a yemin ederim ki İhlas Suresi Kur'an'ın üçte birine denktir"(164) denildiği için müslümanlar Kur'an-ı Kerim'in tamamını okumuş gibi sevap kazanmak için bu sûreyi üç defa okurlar.

"Her yüzi mushaf üçer beyt ile okınsa n'ola
Çü üçer kez okınur Süre-i İhlâş revân"

Ş.2/336 s.275

bb-Kitap İle İlgili Benzetmeler:

1-Arkadaş(hem dem):

Câhil kişiler, buldukları topluluklar içinde huzursuzluk çıkarır, bilgin kişiler de bundan kaygı duyarlar. Olgun bir kimse için en iyi arkadaş kitaptır. Çünkü kitap hiç bir zaman okuyucusu ile onun hoşlanmıyacağı şekilde konuşmaz:

"Kâmilün olmaz kitâbından ziyâde hem-demi
Gelse bir cāhil şafâ gelmez bize kaygı gelür"

G.76/4 s.329

2-Aşk:

Aşk, insanı birçok şeyden haberdar eden bir haldir. Bundan dolayı şâir aşkı yazısı yok bir kitaba benzetir. Âşık aşk ile kendinden geçer ve bir kitap okumuşçasına âlim olup çıkagelir:

"İşk ile kendüden gider 'âşıka bir nidâ gelür
Yazısı yok kitab okur 'âlim olur çıkagelür"

G.126/1 s.361

Okuyanlar aşk kitabını eliften başlattıkları için bu konuda henüz öğrenci olan şâirin gönlü bin yerde elifler çekmiştir:

"N'ola dil tıflı ey hâce elifler çekse biñ yerde
Okuyan muşaf-ı 'ıskı elifden ibtidâ kıldı"
G.451/3 s.557

3-Deniz(Deryâ-yı pür-cûş):

Nasıl deniz katralardan meydana gelmişse kitap da noktalardan meydana gelir.Denizin derinliği ve genişliği ile kitaptaki mananın derin ve geniş olması arasında da ilgi kurulur:

Her kitâbı nokta-i vâhiddeden istihrâc idüp
Kaıra iken her biri deryâ-yı pür-cûş oldılar"
G.114/3 s.354

4-Dört cevher(Çâr gevher):

Allah tarafından insanlar gönderilen kutsal kitaplar zamanlarında,insanları yanlış yollara gitmekten korumuş, gelecekte doğru hareketlerde bulunmanın yollarını göstermişlerdir.Bundan dolayı insanlık için tasdikları kıymet bakımından bu kitaplar dört cevher gibidir:

"Kitâb-ı Çâr k'oldı çâr-gevher
Semâdan nâzil olmuşdur mukarrer"

Ş.2/300 s.272

5-Gül:

Gül ile kitap arasındaki ilgi açılmaya dayanır.Câhille-re açılmayan kitap goncaya benzetilir.Goncanın açılmaması mahcub oluşuna bağlanarak hüsn-i ta'lil yapılır.Güzelin goncaya benzetilmesi herkese açılmayan güzelin câhillere açılmayan kitaba benzetilmesine yol açar:

"Gonca-veş mahcûb olinca hûb olur mahbûblar
Döstum câhillere açılma mânend-i kitâb"

G.24/2 s.295

6-İki kanatlı kapı:

Üvülen camideki iki kanatlı kapıların kitâb-ı esrâra benzetilmesi şekil ilgisine dayanır.Açık durumdaki kitap i-

le iki kanatlı kapı arasında görünüş bakımından benzerlik bulunur:

"İki kanatlı kapular kitâb-ı esrârı
Menârı nâme-i hikmet rümûzı pinhândur"

K.4/19 s.32

7-İnsan:

Şâir, nâdana açılmadığını ve söylemediğini belirtir. Kitap ile insan arasında konuşmaları bakımından ilgi kurulur. Bu yüzden ehl-i zâhirlerin kitâb-ı mantık gibi kendisini de anlamadığını söyler:

"Söylemez nâdana açılmaz kitâb-ı mantıkuz
Anlamaz bilmez çıkarmaz ehl-i zâhirler bizi"

G.475/4 s.571

Sayfalarının açılması, yakasını yırtması gibi tasavvur olunarak kitap, sevgilinin elinden sînesini çâk eyleyen bir âşık-ı dîvâne gibi düşünülür:

"Cihân ey bedr-i kâmil 'âşık-ı dîvâneñ olmuşdur
Elünden sînesin çâk eyleyen evvel kitâbuñdur"

G.100/3 s.344

8-Nur:

Müslümanlar kabir ziyaretine gittikleri zaman Kur'an-ı Kerim okur ve ziyâret ettiği kişilerin ruhlarına hediye ederler. Şâir kendisini ölmüş kabul ederek, "sevgili kabrime gelip atından inerek Kur'an okusa, üstüme nur yağar" derken okunan kısmı nura benzettir. Benzetmeye yirmidördüncü sûrenin Nur adını taşıması yanında "Kur'an'ın elliyi aşkın isminden" (165) birinin de Nur olması yol açar. Aynı zamanda sevgili de nur gibi düşünülmüş olabilir:

"Ka'be hakkı nūr ine kabrümde ol ân üstüme
Yâr atından inüp okursa Kur'ân üstüme"

G.407/1 s.531

9-Yüz:

Sevgilinin güzellik unsurlarının çeşitli harfler ya da satırlar olarak düşünülmesi ile yüz Mushaf'a benzetilir. Başa takılan sünbül de sûre başındaki bismillah satırı gibidir:

"Ey yüzi mushaf başuñ üstinde bu sünbül senüñ
Satır-ı bismi'llāha beñzer süre başında hemān"

G.299/2 s.467

k-Mektup(Nāme,nāme-i ahvāl,nāme-i âmāl,güzel nāme,mektub-ı şerif,nāme-i hikmet,nurdan mektup):

aa-Umumi Olarak Mektup:

Bugün de haberleşme aracı olarak yazılan mektup,kağıdı,yazısı,mürekkep rengi bakımlarından ele alınır.Daha çok aşığın veya sevgilinin mektubu olarak görülür.Bir beyitte şairin güvercinden mettubunu sevgiliye ulaştırmasını istemesi eskiden güvercin ile mektup gönderilmesinden dolayıdır:

"Bāl ü per aç hilāl gibi şehr-i Şāmdan
İrgür nigāra nāmemi var ey hamāme gel"

G.236/4 s.430

Mektup gönderirken uygun kağıt ve mürekkep kullanmaya dikkat edilir.Yazının güzel,okunaklı olmasına çalışılır.Aşk mektusu kırmızı mürekkeple yazılır.Mektup yazan âşık ise mürekkep kanlı gözyaşındır:

"Surh ile nāme yazduğıñı göricek didüm
Gör nice kanlar ağlar elünden kalem senüñ"

G.230/4 s.427

Beyaz kağıdı ile mektup Akdeniz gibidir.Rulo şeklinde dürülerek gönderilen mektup ile mināre arasında şekil ilgisi kurulur.Mektup alan kişiler sevinir.Hele bu kişi âşık ise ruhunun gıdası temin edilmiş olur.Sevgilinin mektubundaki yazılar mana bakımından şeker,yazılar da şekil bakımından şekere konmuş karınca gibidir.Dürülmüş mektup sevgilinin boyu ve ney için de benzetilen olur.

bb-Mektup İle İlgili Benzetmeler:

1-Akdeniz(Bahr-i sefid):

Mektubun beyaz kağıdı ile Akdeniz arasında renk bakımından ilgi kurulur.Şekil bakımından satırlar da bu denizin dalgaları gibi düşünülür:

"Ol sutür-ı cān-fezā ile bu mektüb-ı şerif
Mevc uran bahr-i sefid beñzer ey arām-ı cān"

G.301/6 s.469

2-Ayna:

Metup duyguları yansıtan bir ayna gibidir. Duyguların anlatılmasına yardımcı olan yazılar bu ayna üzerinde görülen aşıkların gözünün karası gibi düşünülür:

"Ĥat degüldür belki bir āyinedür mektüb-ı yār
Görinen anda sevād-ı 'ayn-ı 'āşıkdur 'ayān"
G.301/3 s.469

3-Ayva tüyü(Hat):

Mektupla bildirilen iyi bir haber, alıcıyı sevindirir. Yetişkin bir kız olmanın belirtisi sayılan ayva tüyleri onları sevindiren bir mektuba benzetilir:

"Sevinür tāze ĥaṭuñ geldüğine dilberler
Ĥōş gelür beglere bir ĥādīsenüñ mektübı"
G.514/4 s.593

4-Beyaz elbise(Libās-ı sefīd):

Övülenin nur gibi tasavvur edilmesi ile beyaz elbisesi de üzerine nur duası yazılı bir kâğıda benzetilir:

"Begüm libās-ı sefīdüñle ĥadriüñ oldı mezīd
Du'āy-ı nūr ile güyā ki bir güzel nāme"
G.417/3 s.536

5-Boy(Kāmet-i mevzûn):

Dürülmüş mektup ile boy arasında şekil bakımından ilgi kurulur. Boyun nurdan mektup olması tenin renginin beyazlığından dolayı olabilir:

"Kāmet-i mevzûnı şankim nürdan mektübıdır
Cān Memi dirler āña 'āşıklarüñ cānānıdır"
M.38/IV/2 s.212

6-Gıdâ-yı.ruh:

Sevgiliden âşığa mektup geldiği zaman sanki ruhuna gıda erişmiş gibi olur:

"Selāmından gıdâ-yı rūh irişür cism-i 'usşāka
Seferden gelse bir mektüb ol yār-ı müsellemeden"
G.325/4 s.484

7-Gönül:

Kalbi kararmak, gönül huzurunun kalmaması demektir. Âşık sevgiliden gönlünü ele almasını ister. Bununla kararan düşmanlarının kalbini kara haber yazılmış bir mektuba benzetir:

"Yazup ele al hāme gibi gönlümi ey dost
Düşmanlarumuñ nāme gibi kalbi karar sun"

G.321/3 s.481

8-Mināre:

Mināre ile mektup arasında şekil bakımından ilgi kurulur. Övülen caminin minareleri dürülmüş hikmet mektubu gibidir:

"İki kanatlı kapular kitāb-ı esrārı
Menārı nāme-i hikmet rümüzü pinhāndur"

K.4/19 s.32

9-Ney:

Sevgilinin mektubu, şâirin safadan raks etmesine ve mevlayi gibi semâ eylemesine sebep olmasından dolayı neye benzetilir. Benzetmede şekil ilgisi de düşünülebilir:

"Görince nāme-i yārı şafādan rakş urur Yahyā
Şu mevlāyī gibi kim şevk-ı nāy ile semā eyler"

G.112/7 s.352

10-Ok:

Şâir sevgilinin kendisini ziyarete gelmediğini belirterek hiç olmazsa okundan bir mektup peydâ etmesini ister. Ok ve mektup arasındaki ilgi haberleşmede kullanılmalarından kaynaklanır. "Temreninde ses çıkması için özel olarak delikler açılmış bulunan, çıkardığı ses dolayısı ile haberleşmede kullanılan ve "Çavus oku" denilen bir ok türü"(166) bulunması benzetmeye yol açar:

"Baña gelmezsin ey kaşı kemānum bārī tīründen
Hōş-āmed eyleseñ bir nāme peydā itseñ olmaz mı"

G.484/3 s.576

11-(Sevgilinin) elinin gölgesi:

Yazı ve gölge arasındaki renk ilgisinden dolayı mektup güneş(yüzlü) sevgilinin elinin gölgesine benzitilir. Mektup alan bir kimsenin rahatlama ile yakıcı bir güneş olduğu zaman gölgeye oturan bir kimsenin rahatlama arasında mü-nâsebet kurulur:

"Nāmesi yāruñ eli gölgesidür Yahyā
Göricek cān u gönül diñlenüp ārām itdi"

G.458/5 s.560

12-Şeker:

Sevgilinin mektubu, kağıdının rengi ve muhtevası bakımından aşık için şeker gibidir. Kağıt üzerindeki yazılar da şekil bakımından şekere konmuş karıncalara benzetilir. Benzetmede sevgilinin zamanın Süleyman'ı olarak tasavvur edilmesinin rolü vardır. Hz. Süleyman ile karınca kıssasına telmih yapılır:

"Şekkere konmuş karınca leşkeridür fi'l-meşel
Nāmede haṭṭ-ı şerīfūñ ey Süleymān-ı zamān"

G.301/4 s.469

13-Tatlı su(Âb-ı zülâl):

Mektup, akıcılığı ve sözlerinin hoş olması dolayısıyla tatlı suya benzetilir. Benzetmede mektubun yazılması sırasında kullanılan mürekkebin akıcı olması bakımından suyu andırmasının da rolü bulunur:

"Şükür Hudāya ki tafşīl olup 'āle'l-icmāl
Beyāz-ı nāmeme hāmem akıtdı āb-ı zülāl"

M.6/IX/1 s.158

14-Yüz(Had):

Yüzün mektuba benzetilmesi, güzellik unsurlarından kakülün mıstar, ayva tüylerinin de sayfa kenarına çekilmiş cedvel gibi tasavvur olunmasına dayanır. Yüz ile mektup yazılan kağıt arasında renk bakımından da ilgi bulunur:

"Beyāz-ı haddi nāme kāküli mıstardur ey Yahyā
Çekilmiş āsumānī cedveldür haṭṭ-ı reyhānuñ"

G.214/5 s.416

1-Mısra(Mısra-ı ūlâ, mısra-ı sâni, mısra-ı gar-râ):

aa-Umumi-Olarak Mısra:

Şiirin değerini mübâlâğalı bir şekilde anlatmak için ele alınan mısra mansının yüksekliği ve şekli bakımından hilale benzetilir. Her bir mısra gayb aleminden haber vermelelerinden dolayı Hafız-ı Şîrazî'nin dîvânına bedeldir. Manasının keskinliği ile de kılıç gibidir. Şiir denizinde yol gösteren bir köprü olması, şiirin deniz gibi tasavvur edilmesi-

(166)Nahid Aybet, Fuzulî Divanı'nda Maddî Kültür, 1987, (Marmara Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi) s.256

dolayısıyla'dır. Aynı tasavvur sonucu denizin kaynağı olarak da kabul edilir. Beytin mana olarak Cennet bahçesinin bül-bülü olması ile iki mıra onun iki kanadı gibidir. Şiirin güzel gibi tasavvur edilmesi sonucu mısra da gün yüzündeki ayva tüyleri ve ben gibi düşünülür. Dile benzetilmesi hem şekil ilgisi hem de duyguların anlatılmasına vesile olmasından dolayıdır. Dîvânın bahçe gibi düşünülmesi ile mısralar da fidandır. Zincir ile mısra arasında şekil ilgisi bulunur.

bb-Mısra İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayva tüyleri, ben:

Şiirin bir güzel gibi düşünülmesi sonucu mısralar onun güneş gibi yüzündeki ayva tüyleri ve bene benzetilir. Mısra'nın şirin hareketleri ile gönül alıcı olması güneşin hareket etmesinden kaynaklanır. Güneş gibi olan yüz üzerinde yazılı olduğu düşünülen ayva tüyleri de konuşma sırasında dudakla birlikte hareket eder. Bu, âşık için gönül alıcı tatlı bir harekettir:

"Oldı her mısra'ı bir dilber-i şîrîn-harekât
Gün yüzünde görünür tâze yetişmiş haţ u hâl"

K.18/40 s.81

2-Dîvâne:

Gazellerdeki ana tema aşktır. Bu yüzden mısra aşk gamı ile zincirini sürüyen dîvâneye benzetilir. Benzetmede kelimeler arasındaki boşlukların yırtılmış yaka diğer mısraların da şekil bakımından zincir gibi düşünülmesinin rolü bulunur. Mısraların hilale benzeyen kaşların vafında söylenmesi ve "ayın deliller üzerinde olumsuz etkisi olduğuna inanılması" (167) benzetmeye zemin hazırlar:

"Gam-ı 'ışk ile zencîrin sürür dîvâne olmuştur
Hilâl ebrûlaruñ vafında her bir mısra'-ı garrâ"

G.1/5 s.279

3-Dil, hal dili, lisân-ı gayb:

Şiirlerde duygular uzun bir şekilde açık olarak anlatılmaz. Onu ehli olanlar düşünerek anlar. Bir şeyi, konuşmadan tavırlar ile anlatmaya, hal dili ile söyleme denilir. Mısra bundan dolayı hal dili olarak düşünülür:

(167) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, s.457

"Maṭla'ıdur maşrıḳ-ı mihr-i kemāl
Mıṣra'ıdur hāl dilinden misāl"

D. s.11

Mısraların lisân-ı gayb olması, gözle görünmeyen, gizli sırlarla dolu mana aleminden sırlar açıklamasındandır. "Lisânü'l-gayb 14.yy. ünlü İran şâiri Hafız-ı Şirazî'nin divanının adıdır. Hafız divanı uzun müddet bir falname olarak kullanılmıştır. Türk ve Batı dünyasında başta Şeyhî, Ahmet Paşa ve ünlü Alman şairi Goethe olmak üzere pek çok şair ondan etkilenmiştir." (168)

Benzetme ile Yahyâ Bey, Hâfız-ı Şirazî ile kendisini mukâyese eder ve her mısraının onun dîvânı kadar gayb âleminden haber verdiğini söyleyerek üstün olduğunu anlatmak ister:

"Bir lisân-ı gaybdur gūyâ anuñ her mısrâ'ı
 'Älem-i ma'nâdan eyler kendüyi izhâr şî'r"
 G.108/6 s.350

4-Hilâl:

Şair, sevgilinin kaşları vafında gazeller söylerken bu mısraın melekler tarafından gökyüzüne yazıldığını belirtmekle şiirini över. Açıkça ifade edilmemekle birlikte hem kasîdenin nesib kısmındaki diğer birkaç beyitte bahsedilmesi, hem de kaşlar ile hilâl arasında şekil ve yücelik bakımından ilgi kurulmasından dolayı mısra ile hilâl arasında benzerlik düşünülmüş olmalıdır:

"Dilberüñ kaşları vaşında gazeller dir iken
 Yazdı bu mısrâ'ı eflâke melekler fi'l-hâl
 K.14/12 s.67

5-Kanat: .

Cennet bahçesinin bülbülü olan beytin iki mısraı uçmak için açılmış kanatlar gibidir. Bülbül ilâhî aşkla yanan can veya ruhun timsali olarak düşünülür. Böyle olunca şair, mısraları kendisini Cennet'e götürecektir kanatlar olarak da düşünmüş olabilir:

"Şanasın bülbül-i bāğ-ı cinānadöndi her beytüm
 İki mısrâ'dan uçmağa kanad açmış durur gūyâ
 G.1/3 s.279

6-Kılıç(Tig):

Sevgiliyi methetmek için söylenen gazelin her mısraı şekli,manasının keskinliği ve sözlerinin değerli olması ile altın nişanlı bir kılıç gibidir.Şiir ile asıl kastedilen mana olduğuna göre yazı da da bukılıcın kınıdır.Kılıcın zer-nişan olduğu söylenerek değerinin ifade edilmesi,"kıymetli kılıçların taban denilen şeyden mamul olup,bir kılıcın taban olup olmadığı bir duka yahut sair iyi bir altınla üstüne yazı yazılmak mümkün olup olmadığı ile"(169) anlaşılması sebebiyledir:

"Şi' rümün her mışra' ı vaşında ey Yahyā anuñ
Zer-nişān bir tiğdur gūyā sevād-ı hat niyām"

G.253/5 s.441

7-Köprü(Cisr):

Deniz olarak tasavvur edilen şiiri baştan sona okuyup geçmeyi sağlayan mısralar,deniz içinde önceden hazırlanmış parçaların birbirine eklenmesi ile meydana getirilen ve doğru yolu gösteren köprüye benzetilir.Şâir için de yazdığı mısralar şiir denizinde ilerlemek için bir köprü gibidir. Çünkü yazdığı her mısra ona yeni tecrübeler kazandırarak daha iyilerini yazma imkânı sağlar:

"Şehā bu baħr-i nazma fi'l-meşel bir cisr-i hādīdür
Ser-ā-ser mışra' -ı ūlā ile her mışra' -ı şānī"

K.16/39 s.74

8-Taze fidan(Nihāl-i tâze):

Dîvânın bir bahçe gibi tasavvur olunması ile mısralar da taze fidanlara benzetilir.Turunç redifli bu gazelde mısra sonlarındaki "turunç"lar da görünen meyveler olarak düşünülür:

"Şi' r-i Yahyāñuñ nihāl-i tâzedür her mışra' ı
Encüm-i şehlā gibi ucında var yer yer turunc"

G.40/5 s.306

9-Zincir:

Aşk konusunda yazıldığı için zincirini sürüyen bir dîvâneye benzetilen mısra aynı zaman da şekil bakımından zincir (169) Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.258

cir gibidir.

(Örnek için mısra-dîvâne benzetmesine bakınız)

m-Muska(Nusha):

"Üç köşe şeklinde katlanarak yedi kat muşambaya sarılan ve bir meşin içine dikilip iki ucundan bağlı bir kaytanla boyuna asılan yahut takkeye veya elbiseye dikilen, hastalığa ve nazara karşı üstte taşınan dua"(170) manasına gelen muska bir beyitte geçer.Arapça "yazılı şey" manasına gelen "nusha",beyitte de nazara veya bir hastalığa karşı koruyucu bir tılsım olarak görülür.Sevgili muska gibi Yahyâ'nın boynuna salınmadığı için vücudu yanıp kül olmuştur:

"Nuşa-veş şalınmadın boynuna Yahyâ derdmen

Oldı yanmakdan bu eczâ-yı vücûdı kül gibi"

G.440/6 s.550

n-Müsvedde(Yanlı ş müsvedde,sevâd-ı makâl):

"Temize çekilmek üzere yazılıp düzeltilen ve temize çekildikten sonra saklanan kağıt"(171) demek olan müsvedde iki beyitte geçer.Yazılarının siyahlığı ve temize çekilmesi bakımlarından ele alınır.Bir beyitte müsveddenin temize çekilmesi,gerekli eğitimini yapan donanmanın Akdeniz'e çıkması gibi düşünülür:

"Çıkdı beyâza bu sevâd-ı makâl

Akdeniz üstinde tonanma mişâl"

D s.11

Müsvedde için kullanılan kağıtlar,üzerindeki siyah yazıların yüz karası ve küfür sözleri gibi tasavvur edilmesi ile ışıklara,dolayısıyla gazelin diğer beyitlerinde açıkça ifade edildiği üzere Hayalî'ye benzetilir.Müsveddelerin yanlış olanları da yakılarak imhâ edilir.Şâir,yüzü kara ve küfür söyleyen ışıkların yanlış müsvedde gibi ocağa salındığını söyler.

"Işık kelimesi,Bektaşılık ile benzerlik gösteren bir takım dervişlerin adıdır."(172) "Hayâlî de bir ışık dilberi-

(170) Mehmet Zeki Pakalın,a.g.e. cilt 2 s.585

(171)Şemseddin Sâmi,Kamus-ı Türkî,s.945

(172) Mehmed Fuad Köprülü,Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi(Abdal maddesi) sayı 1,İstanbul,?,s.31-34

ne aşık olup onlara katılır."(173)

Ocak,sözlük manası ile ateş yakılan yerdir,"Bektasi tekkelerinin meydan odalarında kıblenin olduğu yerdeki ocağın adı"(174) olduğu gibi Bektaşiliği ifade için de kullanılır.

Beyitte "ocağa salmak" sözü ile "İbn-i Sebe'nin cemaatinden bazıları'nın "Hz.Ali'nin yüzüne karşı "Sen Allah'sın!" "(175) dedikleri için ateşte yakılarak cezalandırılmalarına telmih yapılır.Bektaşilere ve dolayısı ile İbn-i Sebe'nin önderi olduğu Râfızîler'e yakın oldukları için küfür içinde oldukları addedilen Işıklar da ocağa atılmaya lâyık bir müsveddeye benzetilir.Işıklar ile müsvedde arasındaki ilgi,yüzlerinin karalanmış olmasından da kaynaklanır:

"Şer' ile yüzi kara küfür-güy ışıkları
Yañlış müsvedde diyü ocağa şaldılar"

G.118/2 s.356

o-Satır(Satr-ı bismillâh,sutûr-ı nazm-ı ruh efzâ,sutûr-ı cân-fezâ,sutûr-ı nazm-ı cân-bahş,sutûr-ı nâme-i fetvâ,sutûr-ı nazm,sutûr,satr-ı eşar,sutûr-ı midhat-i zat-ı müheymin):

aa-Umumi Olarak Satır:

Nesirde bir sıraya yanyana yazılan kelimeler demek olan satır,dîvanda mısra manasında da kullanılır.Şekli ve manası yönünden üzerine yazıldığı sayfa ile birlikte ele alınır.Yazılmadan önce sahra gibi olan sayfa satırlar ile dolduğunda dağa benzer.Mektup satırları denizdeki dalgalar gibidir.Satır şekil bakımından ejderhayı andırır.Harflerin insan gibi düşünülmesi sonucu şatırlar kafileler halinde Kabe'ye giden hacılara benzetilir.Yüzün Ve'd-duha suresi olarak tasavvur edilmesi sonucu kaşlar da bismillah satırındır.Satırların kanada benzetilmesi şiirin sahbaz olarak düşünülmesinden dolayıdır.Yüzün mushaf olarak tasavvuru başa takılan sünbül veya sünbüle benzeyen saçın Bismillah satı-

(173)Cemâl Kurnaz,Hayâlî Bey Dîvanı Tahlili,s.17

(174)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.711

(175)Mehmet Zeki Pakalın,a.g.e. cilt 3 s.2-5

rına benzetilmesine zemin hazırlar. Fetvânın satırları din emirlerinin yerine getirilmesini sağladığından din kılıcına benzetilir. Sevgilinin hayâli ile yazılan satırlar da bu hayalin nakışlarıdır. Dîvânda, şiirlerin Bismillah satırı altında bulunması ile mahşerde Hz. Muhammed'in sancağı altında müslimanların bulunacak olması arasında münasebet kurulur. Satırların merdivene benzetilmesi dîvânın mana sarayı olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanır. Satırlarla birlikte sayfanın görünüşü yer yer bölünmüş Nil nehri gibidir. Satırların hurma salkımına benzetilmesi ise birçok satırın bir arada bulunması ve hurma gibi onların da kalplere sifa olmasından dolayıdır.

bb-Satır ile ilgili Benzetmeler:

1-Dağ(Cibâl):

Bir şeyin çokluğu ifade edilmek için "dağ gibi" benzetmesi kullanılır. Dîvânın satırları çokluğu sebebi ile dağa benzetilir. Sayfa yazılmadan önce sahra gibi iken dağ gibi olmuştur:

"Şevket ile cümle sütür-ı kemâl
Akyazı şahrâsını kıldı cibâl"

D. s.11

2-Dalga(Mevc):

Sevgilinin mektubunun Akdeniz gibi düşünülmesi sonucu satırları da bu denizdeki dalgalara benzetilir:

"Ol sütür-ı cân-fezâ ile bu mektüb-ı şerîf
Mevc uran bahr-i sefîde beñzer ey ârâm-ı cân"

G.301/6 s.469

3-Hurma salkımı(Hûşe-i hurma):

Birçoğunun bir arada bulunması dolayısıyla satırlar hurma salkımına benzetilir. Ayrıca kalplere sifâ olmaları bakımından da aralarında ilgi kurulduğuna göre o devirde hurmanın kalp ilacı olarak kullanıldığı veya hurmadan kalp ilacı elde edildiği düşünülebilir:

"Satr-ı hümâyûnı şifa ü'l-kulüb
Hûşe-i hurmâ gibi mergüb u hûb"

D. s,12

4-Kâfile:

Çok sayıda harfin bir arada kullanılması ile meydana

gelen satırların kâfileler halinde Kabe'ye giden insanlara benzetilmesi şekil ilgisi dolayısıyladır. Elif, dal ve lame-lif harflerinin boya;ra,mim,ya ve nun harflerinin çeşitli organlara benzetilmesinin de tasavvurda rolü olduğu düşünülebilir:

"Bağ 'ayn-ı cân ile sanasın Ka'beye gider
Cümle suğuru kâfileler gibi bî-gümân"

K.27/6 s.115

5-Kanat:

Satırların kanada benzetilmesi şiirin şahbaz olarak tasavvuru dolayısıyladır. Dîvânlarda beyitlerin bir mısraının sayfa ortasındaki çizginin sağına,diğer mısraının bu çizginin soluna yazılmazı ile açılmış kanat arasında şekil bakımından da ilgi bulunur:

"Suğurından kanad açmış durur uçmağa ey Yahyâ
Ma'ânî evcinüñ şebazıdur bu şî'r-i mümtâzum"

G.274/5 s.453

6-Kaş:

Ve'dduha Kur'an-ı Kerim'deki 93.surenin adıdır.Yüzün bu sûreye benzetilmesi sonucu,üst kısmında bulunan kaşlar da sure başındaki Bismillah satırınıgibi düşünülür:

"Kaşlarıñ kim ol cebîn-i dil-güşâ üstindedür
Satr-ı bismi'llâhdur kim Ve'd-đuhâ üstindedür"

G.88/1s. 336

7-Kılıç(Tîg-ı cevherdâr,tîg-ı şer'-i şerîf):

Kılıçların çeşitli mücevherler ile süslenmeleri ile şiir satırlarının çeşitli hayal ve söz sanatları ile süslenmesi arasında münasebet kurulur.Şâir,bu gülbahçesine benzeyen divanıma saba bir kötüyü getirse şiirimin satırları onu kılıçlar diyerek de satırları kılıca benzetir.Benzetmede şekil ilgisi de düşünülebilir:

"Kılıçlar tîg-ı cevherdârı ile satr-ı eş'arum
Şabâ gibi bu gülzâra kaçan dağl itse bir bed-râ"

G.1/7 s.279

Fetvâ satırlarının din kılıcı olarak düşünülmesi ise onların bir meseleyi din hükümlerine göre halletmek için et-

kili olmalarından dolayıdır:

"Sutūr-ı nāme-i fetvāsı tīg-ı şer'-i şerif
Umūr-ı müşkileye zāt-ı pākidür hallāl"

K.20/35 s.89

8-Livâ, Livâü'l-hamd-i Fahrü'l-enbiyâ:

Beyti meydana getiren satırlar, harflerin dizilişi bakımından askerleri andırmasından dolayı "İki alaydan mürekkep askeri teşekkül"(176) demek olan livaya benzetilir:

"Nizeler cümle elif harfi gibi olmuş sipâh
Aña her satrı olupdur ejdenâ-peyker livâ"

K.17/35 s.77

Dîvânın başında bulunan Bismillah satırı, mahşerde Ümmet-i Muhammed'in üzerinde bulunacak olan peygamber sancağına benzetilir:

"Satr-ı bi'smillâh livâü'l-hamd-i Fahrü'l-enbiyâsı
Medd-i memdüdeş be-hakk-ı evliyâ râh-ı Hudâsı"

D. s.3

9-Merdiven(Nerdiban):

Övüleni methetmek için yazılan satırlar çokluk ve şekil bakımından olduğu gibi sonuç bakımından, söyleyeni onun makamına ulaştırıran merdivene benzetilir:

"Maķâm-ı rif'atüñ evcine nerdibân oldu
Sutūr-ı midhat-i zāt-ı müheyminüñ güyâ"

K.26/44 s.114

10-Nakş-ı hayâl:

Sevgilinin hayâliyle şiirler yazan şâir, onun kaşına benzeyen satırları ile hayalinin resmini yapmaktadır. Yüz sayfa benzerliği de resim mazmununu tamamlayan bir unsurdur:

"Geldi beyâza niteki ebrū-yı dilrübâ
Eş'arumun satırları nakş-ı hayâldür"

G.85/6 s.335

11-Nil-i revân:

Satırlar akıcılığı ve kağıt üzerindeki görünüşleri bakımından yer yer bölünmüş Nil nehrine benzetilirken Hz. Mu-(176) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.367

sa'nın asâsı ile bu nehrin denize döküldüğü yerde kavmi için yol açmasına telmih yapılır."Hz.Musa kavmiyle Kızıldeniz kenarına gelince asasıyla suya dokunmuştu da denizde 12 yol açılmıştı ve bütün İsrailoğulları o yollardan geçmişlerdi."(177)

"Satrlardur şanmañuz Mūsā 'aşāsında ya hōd
Nīçe yirden şakķ olupdur gūyiyā Nīl-i revān"
G.301/5 s.469

12-Saç(Sünbül):

İstiâre yoluyla seçi ifâde için kullanılan sünbül,yüzün mushaf olarak tasavvuru ile sûre başındaki Bismillah satırına benzetilir:Benzetmenin süs için başa takılan sünbül için de yapıldığı düşünülebilir:

"Ey yüzi muşhaf başuñ üstinde bu sünbül senüñ
Satr-ı bi'smillāha beñzer sûre başında hemān"
G.299/2 s.467

13-Sûret-i sekvâ:

Şâir,şiirinin satırlarını alçak tâlihinden şikayet için yaptığı resme benzetir:

"Bu sutür-ı nazm-ı rûh efzâları bir ma'nide
Tâli'-i dūnından anuñ sûret-i sekvâ imiş"
K.30/21 s.124

ö-Sûre(Sûre-i İhlâs,Ve'd-duhâ,Tâhâ)

Dîvânda Kur'an-ı Kerim'deki üç sûrenin adı geçer.Bunlar İhlâs,Ve'd-duhâ ve Tâhâ sureleridir.

Sevgilinin kaşlarının Ve'd-duhâ üstündeki Bismillah satırına benzediği belirtilir.(Bakınız satır maddesi)

Peygamberimizin bir hadisine dayanarak İhlâs sûresinin üç defa okunması ile Kur'an-ı Kerim'in tamamını okumuş gibi sayılmasına işaret edilir.(Bakınız kitap maddesi)

Tâhâ,Kur'an-ı Kerim'deki 20. surenin adıdır.Bunun aynı zamanda "müfessirlere göre Hz.Peygamber'in mübarek isimleri rinden biri"(178) olduğu belirtilir:

(177)Mehmed Çavuşoğlu,Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.221

(178)Mehmed Çavuşoğlu,Yahyâ Bey,Dîvan,Tenkidli Basım,İstanbul,1977 s.609

"Evsâf-ı bedî'ün gele mi hadd-i beyâna
Tâ-hâ ile Hâ-mîm durur saña müsemâ"

K.1/65 s.22

p-Şiir(Şi'r-i dilkeş,nazm,gazel,nazm-ı Yahyâ,
es'ar,nazm-ı latîf,nazm-ı lülû,silk-i nazm,si'r-i Yahyâ,
es'ar-ı Yahyâ,si'r-i rengîn,es'ar-ı tâze):

aa-Umumi Olarak Şiir:

Şâirin yegâne serveti olan şiir,manası,sözlerinin güzelliği,yeni mazmunları ve şöhretinin yaygınlığı bakımlarından ele alınarak övülür.Kıymetini bilmeyen câhiller onu taşlarlar.O,bir güneş gibi dünyayı aydınlatır.Diğer şâirlerin şiirlerinin yanında bir doğan gibidir.

Şiirler çokluğu ve manasının genişliği yönünden denize benzetilir.Bu benzetmenin yapıldığı her beyitte denizin aynı zamanda bir şiir terimi olan "bahr" ile ifade edilmesi dikkat çekicidir.Şiirin denize benzetildiği beyitlerde denizle ilgili inci,cevher,dalga ve dalgıç gibi kavramlara da yer verilir.İnci ve cevher,kelime ve mazmunlar;dalga,mısralar;dalgıç da şair için benzetilen olur.

Şiirin Kâbe ve Tûr Dağı'na benzetildiği beyitlerde ona bir kudsiyet verilir ve ibret gözü ile bakanların onda Hak'ın tecellisini görebilecekleri ifâde edilir.

"Beyt-i ma'mûr oldu Yahyânuñ bu si'r-i dilkeşi
'Ayn-ı 'ibretle yine ma'mûra bak mi'mârı gör"

G.124/7 s.360

Şiirle birlikte beyit,mısra ve dîvân da ele alınır.Beyit ve dîvân kelimelerinin tevriyeli olarak kullanılması ile mana zenginleştirilir.

Şiirin papağana benzetilmesi ile şâirin söylemek istediklerini hiç çekinmeden söylediği belirtilir.

Şiir ,güzelliği bakımından da Hz.Yusuf gibidir.Bütün Anadolu şairlerini etkilediği belirtmek isteyen şair,şiirlerini ülkeler fetheden yeniçerilere benzetir.

Şâirin sultan olarak tasavvur edilmesinden dolayı şiirler mülk gibidir.

108 numaralı gazelde hep şiirden söz edilir.

bb-Şiir İle İlgili Benzetmeler:

1-Ateş:

Açıkça ifade edilmemekle beraber şiir,yakıcı olduğu söylenmekle ateşe benzetilin."Ateş nar olduğu kadar nurdur da.Yani o hem yakma hem aydınlatma hassasına sahiptir."
(179)Yakmak fiili,ateşe vermek.bir duyguyu şiir veya türkü halinde ifade etmek ve hayran bırakmak manalarına gelir. Şiir,dünyayı aydınlatan bir ateşe benzetilirken onun başta sevgili olmak üzere herkes tarafından beğenildiği de anlatılmak istenir:

"Şi'r-i cihān-sūzımı hayli beğendi habīb
Söyledeni gör begüm söyleyeni ko didi"

G.462/6 s.563

2-Bülbül(Hezâr):

Gönlün gül bahçesi,mısraların da kanat gibi düşünülmesi sonucu şiir kanatlarını açmış bir bülbüle benzetilir:

"Dil gülşeninde oldu bi si'rüm cihāna fāş
Ebyātdan kanadın açup uçdı bir hezār"

G.71/7 s.326

3-Deniz(Bahr):

Şiirdeki sözler,parlaklık,değer ve çokluk bakımından cevhere benzetilir.Cevherin bir çeşidi olan inci denizden elde edilir.Bu yüzden şiir deniz gibidir.Şair de bu denizden inci çıkaran dalgıç olarak düşünülür:

"Olupdur kulzüm-i nazm içre gavvās
Sözi bahr-i gazelde gevher-i hāş"

Ş.2/128/ s.254

Satırların şekil yönünden dalgayı andırması ve manasının derinliği sebebi ile gazel bahr-i melâhate benzetilir:

"Gazel bahr-i melâhatdur suṭūr emvācıdur anuñ
Ma'āni 'aynı ile vāridāt-ı cānib-i Mevlā"

G.1/2 s.279

Deniz ve okyanus birlikte zikredilerek denizlerin ırmaklarla beslenmesinden hareketle Cennet'ten kaynaklanan suya benzeyen sözlerin şiir denizini lezzetli yaptığı ifade edilir.Ma'in kelimesi hem tatlı su hem geometrik bir şekil olan dörtgen manasına gelmekle dîvân manasını da kastet-

(179)Harun Tolasa,Ahmet Paşanın Şiir Dünyası,s.479

mek için kullanılır:

"Bu bahr-i nazmı lezîz eyledi kelâm-ı laţîf
Muhi̇te cânib-i cennetden akdâ mâ'-ı Ma'în"

K.19/43 s.85

İnsanlar denizin nîmetlerinden daha fazla faydalanmak için, denizin kıyıdan uzak kısımlarına gidebilecekleri vasıtalara ihtiyaç duyarlar. Şiir denizinde mısralar, birbirine eklenerek daha önceden hazırlanmış parçalardan meydana getirilen köprüye benzetilir. (Bakınız satır maddesi)

Şiirin denize benzetildiği bir beyitte şair, Anadolu'ya deniz akıttığını söyleyerek kendisinin zamanın İskender'i olduğunu söyler. Benzetmede "bahr" kelimesinin aruz vezninin ana makamları manasına gelmesinin de rolü bulunur:

"Bu bahr-i es'âr ile İskender-i devrân oldum
Rûma bir bahr akıtdum ki bulunmaz pâyân"

Ş.2/334 s.275

Bir beyitte, sözü edilen gazelin "bahr-i seri'ün aynı gibi" olduğu söylenir. Ayn, göz, kaynak, bir şeyin kendisi, bir şeyin kendisine benzeyen örneği, ileri gelen manalarını ifade ettiği gibi bir harfin adıdır. Şiir hikmet sözünü hal dili ile anlatması bakımından göz, çok geniş manalar taşıması bakımından denizin kaynağı, ayn kelimesinin bir şeyin kendisi veya ona benzeyen manası dikkate alındığında deniz, şairin takdirine göre önemli gazellerden olduğu için ileri gelen gibi düşünülebilir:

"Yaḥyâ bu gazel 'aynı gibi bahr-i seri'ün
Hikmet sözünün zikrine her mısra'ı dildür"

G.105/5 s.347

4-Doğan(Şehbâz):

Şâir, şiirinin diğer şâirlerinkine olan üstünlüğünü belirtmek için onu doğana benzetir. Doğan diğer kuşları avlayan bir kuştur. Benzetmede sayfa ortasındaki çizginin sağ ve solunda bulunan mısraların kanat gibi düşünülmesinin de rolü bulunur:

"Suṭûrından kanad açmış durur uçağa ey Yaḥyâ
Ma'anî evcinün şehbâzıdır bu şi'r-i mümtâzum"

G.274/5 s.453

5-Efsûn:

Şiir, sevgiliye okunduğu zaman onun âşığının evine gitmesini sağlayan sihre benzetilir. Beyt-i ahzân tevriyeli kullanılarak sevgilinin şiirin beyitlerinde yer aldığı da belirtilir:

"Beyt-i ahzânumuza gelmege efsûn eyler
Şi'r-i Yahyâyı şu kim okıya cānānemüze"

G.378/5 s.515

6-Gedâ-yı ışk:

Aşkı terennüm etmesi ve varlığının sözlenin padişahı olan şaire bağlı olmasından dolayı şiir dilenciye benzetilir:

"Gıdâ-yı rûh durur cümle şî'ri Yahyānuñ
Gedâ-yı 'ışk olalı oldı ol emîr-i kelām"

G.251/5 s.440

7-Gelin(Arûs):

Şiir, güzelliği, inceliği, tazeliği, ilk defa söylenen sözler ihtiva etmesi ve ince manaların mazmunlar içinde gizlenmesi bakımından geline benzetilir. Gelin de güzel, tâze, ince, çeşitli ziynet eşyâları ile süslü, bâkire ve güneş gibi yüzü duvakla örtülüdür:

"Arûs-ı nazm açdukca nikâbın
Münevver kıl cemâli âfitâbın"

Ş.2/69 s.250

8-Gevher-i semsîr-i zebân:

Şiir ve divan nesri çeşitli edebi sanatlarla süslüdür. Bundan dolayı şâir nazm ve nesrini dil kılıcının cevheri olarak düşünür:

"Bahr-i eş'âr-ı laţîf âyine-i tîğ-ı hüner
Nazm ile negrüm olur gevher-i semsîr-i zebân"

K.22/50s.97

9-Gıdâ-yı ruh:

Şiirin ruhun gıdası olması ruha hitabetmesi ve tatmin edici, mükemmel sayılması dolayısıyladır:

(Örnek için şiir-gedâ-yı ışk benzetmesine bakınız.)

10-Gözyası:

Şâirler bizzat yaşadıkları olaylar ile ilgili duygularını en iyi şekilde ifade ederler. Aşk için de durum böyledir.

Aşk yüzünden ezâ, cefâ ve sıkıntı çeken şâirler yani âşık olanlar aşkı daha iye anlatırlar. Kanlı gözyaşı dökmek âşık olmanın belirtisidir. Yahya Bey, sözlerinin surete gelmesini isteyenlerin şiirlerini kanlı gözyaşı gibi rengin etmesini ister. Bununla şiirin kanlı gözyaşı demek olduğunu belirtir. Tasavvura, kanlı gözyaşının kırmızı mürekkep ile olan benzerliği ve muhabbetnamenin kırmızı mürekkep ile yazılması da yol açar:

"Sözlerün şürete gelsün dir iseñ ey Yahyâ
Kanlı yasum gibi es'âruñı rengin idesin"

G.319/7 s.480

11-Hayat Âbı:

Şiirin âb-ı hayata benzetilmesi, manasının ruhta uyandırdığı tesir dolayısıyla can bağışlayıcı olarak düşünülmesi ve akıcılığından dolayıdır:

"Hayât Âbına beñzer cân bağışlar 'arif-i câna
Mesihâ remzini iş'âr iden es'âr-ı Yahyâdur"

G.134/7 s.367

Beyitte şiirin Mesih'in remzini bildirdiği belirtilerek Hz. İsa'nın ölümleri diriltme mucizesine de telmih yapılır.

Âb-ı hayat , kudretli ve başarılı olduğu herkesçe kabul edilen İskender tarafından bile elde edilememişken şâir onu şiirleriyle bütün dünyaya sunar:

"Benüm gibi es'ârum cihân-gîr oldı ey Yahyâ
Hayât Âbını dünyâda ziyâde râyegân itdüm

G.262/7 s.446

12-İnci (Dür-i şâh-vâr):

Kelimelerin bir düzen içinde sıralanması ve kulağa hitabetmesi bakımından şiir, işlenip ipe dizilen ve küpe olarak kullanılan inci dizisine benzetilir. Şiirin pâdisahın kulağına erişmesi, şahlara yaraşır bir inci (dür-i şâh-vâr) olmasındandır:

"Bu silke-i nazmı hazrete irgürdüğü bu kim
Guşında şehlerün yaraşur dürr-i şâh-vâr"

K.10/42 s.55

13-İnsan (Cihângîr, âşık):

Karanlık hayaller içinden şiirin güneş gibi çıkması, âşığın sinisini çâk etmesine benzetilir. Şâir şiirlerinin her an sinisini çâk ettiğini belirtir:

"Şubh-ı şādık gibi 'âşık mihrini izhâr idüp
Si'r-i Yahyâ gibi her dem sînesin çâk itmese"

G.388/5 s.520

Şiir, sevgiliden şikâyet etmek için dîvâna giren bir insana benzetilir. Dîvân kelimesi tevriyeli kullanılarak şâirin söz sultanı gibi tasavvur edilmesinden dolayı, devlet işlerinin görüldüğü toplantı yeri gibi düşünülür:

"Şikâyet itme Yahyâ sevdiğünden
 Benüm si'rüm gibi dîvâna girme"

G.429/7 s.544

Cihângir olması ise bütün dünyada tanınması ve takdir edilmesi sebebiyledir. (Örnek için şiir-Hayat âbı benzetmesine bakınız.)

14-Mîve-i şâh-ı vücud:

Bir ağaçtaki meyveyi gören cahil kimseler taşıyarak onu elde etmeye çalışırlar. Güzel bir şiir karşısında aynı kişiler onu yererler. Taşlama aynı zamanda bir kimseyi yermek için söylenen şiirdir. Cahillerin taşlarına hedef olmaları dolayısıyla şiir ve meyve arasında benzerlik kurulur. Şâir "Meyve veren ağaç taşlanır" atasözünü de hatırlatarak şiirinin kıymetinin câhillerin tenkidlerini gerekli kıldığını ve bu durumun değerini ispat ettiğini anlatmak istemiş olabilir:

"Mîve-i sâh-ı vücūd olduğu için nazmum
 Yağdurur ta'n taşın başuma haylî cühhâl"

K.18/33 s.80

15-Mülk:

Şâirin sultan olarak tasavvuru ve beylerin önünde divan tutması ile şiir mülke benzetilir. Ülke topraklarının genişliği ile hayâl genişliği ve şiirlerin okunduğu alanın genişliği, padişahın ülke topraklarını istediği gibi tasarruf edebilmesi ile şairin şiirlerini istediği gibi tasarruf etmesi, benzetmeyi sağlayan diğer ilgililerdir. Dîvân kelimesi de tevriyeli kullanılır:

"Vücūdun oldu mülk-i nazma sultân
N'ola her bey önünde tutsa dîvân"

Ş.2/317 s.273

16-Papağan(Tuti):

Kara ve denizlerin şerefi addedilen dîvânın kafes olarak tasavvuru ile şâirin duygularını dile getiren sözlerinden ibaret olan şiiri,öğretilen kelimeleri tekrarlama özelliği bulunan papağana benzetilir."Tuti, aynaya karşı konuşur veya konuşturulur.Şeker yer ve konuşması ile ilgili olarak şeker verilir."(180)Şiir papağanı için de sevgilinin yüzü ayna dudığı şekerdir:

"Oldı meger bu şeref-i baħr u ber
Tuṭi-i nazma kafes-i mu'teber"

D. s.13

17-Pervîn:

"Pervin Sevr(Boğa) burcunun hörgücündeki yedi yıldızın adı olup Türkçe'de Ülker denmektedir."(181) Şiir, kelimele-
rinin süslü, parlak ve değerinin yüksek olusundan dolayı âh
kılıcı ile feleğe hakkedilmiş pervîne benzetilir.Beyitte
nazm kelimesi dizi manasına da geldiği için pervînin bir
yıldız kümesi olduğuna işaret edilir:

"Yâra ey Yahyâ bu şî'rüm okunırken dün şabâh
Tiğ-ı âhum nazm-ı pervîni felekde kıldı hakk"

G.210/5 s.414

18-Şarâb-ı nâb:

Şiirin saf şaraba benzetilmesi, akıcılığı, okuyanlarda uyandırdığı duygular ve orjinal hayaller ihtiva etmesi dolayısıyla dır.Şâir,şiirinin mahabbet ehline canlar bağışladığını belirtir.Kırmızı mürekkeple yazıldığı düşünülürse şiir ile şarap arasında renk benzerliği de bulunur:

"Maħabbet ehline cānlar bağışlar ey Yahyâ
Şarâb-ı nâba bedeldür bu şî'r-i renginü"

G.290/5 s.462

(180)Harun Tolasa,a.g.e. s.487

(181)Cemâl Kurnaz,Yahya Bey Dîvanı'nda Kozmik Unsurlar,
Ankara,1981 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış yüksek lisans
tezi) s.52

19-Tûr-1 Mûsâ:

"Hz.Mûsâ Tûr dağı'na vahy almaya geldiğinde Tanrı'yı görmek isteyince,Tanrı "Beni kesin olarak göremezsin; fakat dağa bak,dayanabilirse görebilirsin" demiş ve dağa tecelli ettiğinde dağ parça parça olmuş,Hz.Mûsâ bu hal karşısında dehşetle bayılıp yere düşmüştür."(182)

Şiir,mutlak güzellik karşısında parça parça olmuş şekli ile Tur Dağı'na benzetilir."Burada vücudun parçalanmasından maksat beyitteki kelimeler,yaka yırtığı da iki mısra arasındaki aralıktır."(183)Şiirin endamının pare pare edip yakasını çak etmesi didarı görmesindedir:

"Pāre pāre itdi endāmin yakāsın çāk idüp
Tûr-1 Mûsâ gibi görmüştür meger dīdār şî'r"

G.108/4 s.349

20-Yaka:

Şâir,ayrılık acısını şiirinde âh ile ifâde etmek ister. Fakat ağzını açmaya mecâli kalmamıştır.Ayrılık elinin,yakasını yırtması ile göğsündeki elif ve he şeklindeki yaraları ortaya çıkararak bu şekilde âhı ifâde edilmiş olur.Şiir ve yaka arasındaki ilgi aynı ifâde etmek için vesile olmalarından kaynaklanır.Mısra aralarındaki boşluklar da yaka yırtığı gibi düşünülür:

"Dest-i hicrân ile nazmum gibi çāk oldu yakam
Elem-i dehr kımaz ağzum açmağa mecâl"

K.18/41 s.81

21-Yeniçeri:

Osmanoğulları'nın yeniçeriler ile Anadolu'yu almaları gibi şâir de tâze şiirleri ile şevk diyarını fethettiğini söyler.Benzetmede şâirin kendisini söz sultanı gibi düşünmesi rol oynar:

"Açdum diyâr-ı şevkı eş'âr-ı tâzem ile
Rûmı yeniçeriyle mânend-i Âl-i 'Osman"

G.322/8 s.482

22-Yusuf:

(182) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.163

(183) Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e. s.163

Şiir, güzelliği, edâsı ve üstü örtülü manalar ifade etmesinden dolayı güzellik timsâli olan Hz. Yusuf gibidir. Benzetmede yazı da utandığı için yüzüne tuttuğu bir örtü gibi düşünülür:

"Yüzine tutmuş nikâb-ı haţtı Yüsuf-vâr şî'r
Şivesindendür hicâb ile ider güftâr şî'r"
G.108/1s.349

C-Yazılı Eserlerin Bir Parçası Olan Veya Onlarda Kullanılan Unsurlar:

a-Cedvel:

aa-Umumi Olarak Cedvel:

"Yazma kitapların yazılı kısmı ile sayfa kenarlarını ayırmak için çizilmiş bir veya biri kalın diğeri ince iki çizgi, su kanalı"(184) manalarına gelen cedvel divanda her iki manaya gelecek şekilde kullanılır. Lâcivert renkli mürekkeple çekildiği ve şekil bakımından mükemmel yazmaya yaradığı belirtilir. Gül bahçesi mahabbetname gibi düşünülmele etrafındaki su arki da cedvel gibidir:

"Mahabbet-nâme yazmağa mükemel
Çeker âb-ı revân gülzâra cedvel"

Ş.2/93 s.252

Güzelin yüzü sayfa gibi düşünülünce de mavi renkli örtüsü cedvele benzetilir.

bb-Cedvel İle İlgili Benzetmeler:

1-Mâi ridâ:

Sevgilinin yüz güzelliğinin dîvân olarak tasavvur edilmesi sonucu giydiği mavi renkli örtü yüzü çevrelemesi ve renginden dolayı sayfa kenarına çizilmiş lâcivert renkli cedvele benzetilir:

"Lâciverd ile çekilmiş cedvele beñzer hemân
Görinen mâ'i ridâ dîvân-ı hüsnünde şehâ"

G.6/2 s.283

2-Su:

Şâir dîvânım bir gül bahçesi gibi düşünür. Sayfa kenarlarındaki lacivert renkli cedvel de su kanalına benzetilir. Nasıl cedvel sayfaya güzellik verirse su da gül bahçesine (184) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 2 s.22

öyle güzellik verir. Benzetmeye cedvelin su kanalı manasına gelmesinin de rolü bulunur:

"Lâciverdî cedvel eyle şafha-i dîvânũna
Aksa ey Yahyâ virür zînet çü her gülzâra şũ"

G.362/5 s.505

b-Cild(Cild-i müselleme,yeşil cild):

aa-Umumi Olarak Cild:

Kitap sayfalarını muhafaza etmek için kullanılan, cild, aynı zamanda kitap süslemesinin en yoğun olduğu bir yer olarak da karşımıza çıkar. Söz konusu edildiği beyitlerden birinde cild iki kanadı ve süsleri ile bâb-ı dîvâna benzetilir. Kitabın melek veya sevgili olarak tasavvur edildi-başka bir beyitte ise yine güzelliği ve rengi dolayısıyla melek kanadı veya sevgilinin elbisesine benzetilir. Cildcilikte deri kullanılır ve bu kelime deriyi de ifade eder. Bir çeşit cilde kafes denilmesi cildin nazm papağınının kafesi gibi düşünülmesine yol açar.

bb-Cild ile İlgili Benzetmeler:

1-Elbise:

Sevgili şâdî'nin Gülistan'ı olarak düşünülünce yeşil elbisesi de kitabın cildi olur. Cild nasıl kitabın dış güzelliğini sağlayan, onun ayrılamaz bir parçası ise yeşil cilde benzetilen yeşil elbise de sevgilinin güzelliğini tamamlar. Cild için en çok kullanılan malzeme deridir ve cild deri manasına da gelir. Deri de vücudun ayrılamaz bir parçasıdır:

"Yâ yeşil cild ile bir Sa'dî Gülistânı mıdur
Yâ yeşil şehperlü bir hür-ı melek-sîmâ mıdur"

G.92/2 s.339

2-Kafes-i muteber:

Nazmın papağan olarak tasavvur edilmesi sonucu divanı içinde bulunduran cild kafese benzetilir. Benzetmeye dört dilimli yaprak motifinde parmaklık tarzında geometrik çizgiler çekilen cilde kafes denilmesi de yol açar. (Kafes maddesine bakınız.):

"Oldı meger bu şeref-i bahr u ber
Tūṭî-i nazma kafes-i mu'teber"

D. s.13

3-Kanat:

Müslüman Türkler arasında yazı ve kitabın mukaddes sayılması dolayısıyla meleğe benzetilen kitabın cildi şekli vi iki parçadan ibaret oluşu ile kanada benzetilir. Melekler yeşil kanatlı olarak tasavvur edilir. Tabii buradaki melek yeşil elbise giymiş, kitap gibi güzel olan sevgilidir. Şâir güzelliği ifâde etmek için benzetme yapmak isterken melek ve kitap (Gülistan) arasında bir tercih yapamamakta her ikisini de zikretmektedir:

"Yâ yeşil cild ile bir Sa'dî Gülistânı mıdur
Yâ yeşil şehperlü bir hür-ı melek-sîmâ mıdur"
G.92/2 s.339

4-Kapı (Bâb-ı dîvân):

Bir yere, kapısı açılarak girilir. Dîvân da cildi açılarak okunmaya başlanır. Böylece şairin hayâl dünyasına girilmiş olur. Bundan dolayı kapı ile cild arasında münasebet kurulur. Kapının iki kanatlı cildin de iki parça olması başka bir benzer yöndür. Divan kelimesinin tevriyeli kullanılması ile de cild, devlet işlerinin görüşüldüğü yere girmeyi sağlayan kapıya benzetilir:

"Kıldı cild-i müsellemin üstâd
Bâb-ı dîvâna şanki iki kanad"

D. s.13

c-Satır arası:

Siyah yazılardan meydana gelen satırlar arasındaki boşluklar beyaz renginden dolayı tan yerine benzetilir. Benzetmede ilk beyte matla denilmesi ve güneşin doğduğu yer gibi düşünülmesinin de rolü bulunur:

"Her iki satır araları bî-gümân
Tañ yirine döndi nihân u 'ayân"

D. s.11

ç-Tuğra (Tuğra-yı mutalla):

aa-Umumi Olarak Tuğra:

Tuğra "padişahın isminin yazılı olduğu hususi bir şekil olup ferman, berat, kanun, tüzük, sikke ve her çeşit resmi şeyler üzerine çekilir." (185) Bir beyitte beyler için gönderi-

len davetiyelere tuğra çekildiği belirtilir. Sevgilinin sultan gibi düşünülmesiyle kaşları tuğrasıdır. Ay da Peygamberimize peygamberlik görevinin verildiği Berat gecesindeki tuğra gibidir.

bb-Tuğra İle İlgili Benzetmeler:

1-Ay(Kamer-i çarh):

Berat ferman demektir. Berat gecesini ise "Şaban ayının onbeşine rastlayan ve Peygamberimize Cebrail vasıtasıyla peygamberliğin ulaştırıldığı mübarek gecedir."(186) Bundan dolayı Berat gecesini de ferman olarak düşünülünce ay, ona çekilen tuğraya benzetilir:

"Ol gice meger Kadr ü Berāt idi muḳarrer
Çekdi kamer-i çarḥ añā tuğrā-yı muḥallā "

K.1/5 s.17

2-Kaş:

Kaşın şekil bakımından tuğraya benzetilmesinde yüziün sayfa olarak tasavvuru ve "sevgili"nin "güzellik mülkünün sultanı"(187) olarak düşünülmesi rol oynar:

"Ḥayāl-i bîkr-i ma'ānī ile olup mestūr
Bu nağmeye kaşuñ evşāfıdur çeken tuğrā"

K.26/43 s.114

d-Yazı(hat,celî hat,hatt-ı sefid,hatt-ı siyah, kırma hat,hatt-ı zîbâ,hatt-ı şerîf,hatt-ı kudret,hûb hat, kara yazı,dest-i kudret hattı,hatt-ı reyhân,rakam):

aa-Umumi Olarak Yazı:

Birçok manası olan hat kelimesi dîvanda daha çok yazı ve yüzdeki ayva tüyleri manasında tevriye ve tenasüb sanatlarına zemin hazırlayacak şekilde kullanılır.

Bir beyitte altın suyu ile yazı yazıldığından söz edilerek onunla anlatılmak istenilenlerin de önemli olduğu belirtilir.

Kara yazı sözü ile kötü talih kastedilir.

İnsanların yaptıkları şeylerin Kirâmen Kâtibîn melekleri tarafından yazılması ve delillerin yaptıklarından sorum-

(185)Şemseddin Sâmi,Kamus-ı Türki,s.1387

(186)Şemseddin Sâmi,a.g.e. s.111

(187)Cemâl Kurnaz,Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili,s.226

lu olmamasından bahsadedilen bir beyitte hat kelimesi tevriyeli kullanılır:

"Günāhından geçer 'uşşākūñ ol hattı güzel dilber
Kirāmen Kātibīn ehl-i cünūn için kalem çalmaz"
G.154/2 s.378

H.z.Muhammed'in okuma yazma bilmeyişine işaret edilen bir beyitte ve başka beyitlerde hat çeşitlerinden söz edilir.Muhakkak bir yazı çeşididir:

"Haṭ yazmaduñ ise 'aceb olmaya muḥakkak
Bir ḥūb ki bī-ḥat ola olur daḥi ra'nā"
K.1/54 s.21

Aşağıdaki beyitte ise kuḥl-i Isfahan'ın toz olmasından dolayı gubari denilen yazı çeşidinden söz edilir:

"Ḥaṭṭ-ı nāmeñdür senūñ mānend-i kuḥl-i Işfahān
Farz-ı 'ayn oldı anı gözden geçürmek her zamān
G.301/1 s.468

Diğer beyitlerde de müselsel,celî hat,kırma hat,hatt-ı reyhan gibi yazı çeşitlerinden söz edilir.

bb-Yazı İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayva tüyü(hat):

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri şekil bakımından yazıya benzetilir ve benler de bu yazının noktaları gibi düşünülür.Beyitte bir yazı çeşidi olan kırma hatın ekseriya noktasız harflerden olduğu belirtilir.Beni olmayan yüzdeki ayva tüyleri de kırma hat gibi düşünülür:

"Levh-i hüsnünde ne var bī-ḥāl ise ol tāze ḥat
Ekseriyyā kırma ḥat olur nigāra bī-nuḫaṭ"
G.196/1 s.405

2-Benefsezâr:

Sevgilinin mektubunda satır aralarında sanki Cennet nehirleri bulunduğu belirtilerek iki tarafındaki güzel yazıların da benefsezar gibi oldukları söylenir:

"Hūb ḥat iki kenārında benefsezārdur
Her iki satır arasında şanki enhār-ı cinān"
G.301/2 s.469

3-Câhil:

Yazının güzelliği ve hangi malzeme ile yazıldığı onun değerini gösterir.Fakat bunlarla birlikte yazı ile ifade e-

dilen fikirler de önemlidir. Bir yazı altın suyu ile yazıl-
sa fakat imlası düzgün olmasa o altın elbise giyen fakat
hiçbir şey bilmeyen cahile benzer:

"Zer cāme geysel cāhil o ḥaṭṭuñ mişālidür
Altun şuyıyla yazıla imlāsı olmaya"

G.425/5 s.541

4-Çemen(Yeşillik):

Bahar mevsiminde her tarafta ortaya çıkan yeşillik,
Allah tarafından yazılmış hatt-ı kudret gibi düşünülür. Ta-
savvura ,kışın ölü gibi görünen bir çok bitkinin yeniden
yeşermesinin büyük bir kudretin eseri olması yol açar:

"Bāğ u gülşen cümle yapraklandı zeyn oldı çemen
Yazılarda Tañrınıñ yazıldı ḥaṭṭ-ı kudreti"

K.28/9 s.118

5-Elin gölgesi:

Sevgilinin mektubundaki yazıların elinin gölgesi ola-
rak düşünülmesi,yüzünün güneş gibi tasavvur edilmesinden do-
layıdır.Gölge ile yazı arasında renk bakımından da benzer-
lik bulunur:

"Ḥaṭ degüldür nāmede ol āfitāb-ı 'ālemüñ
Bildüm ey Yahyā elinüñ gölgesidür bî-gümān"

G.301/7 s.469

6-Gözbebeği(Sevâd-ı ayn-ı âşık):

Bir ayna gibi düşünülen sevgilinin mektubuna bakan a-
şık orada kendi gözünü görür.Gözbebeği ile mektuptaki ya-
zılar arasında siyah olmaları bakımından ilgi kurulur:

"Ḥaṭ degüldür belki bir āyinedür mektüb-ı yār
Görinen anda sevâd-ı ayn-ı 'âşıkdur 'ayan"

G.301/3 s.469

7-Göz nuru(Nûr-ı dîde):

Yazının göz nuru olması,gözün dikkatli çalışması sonu-
cu meydana getirilmesinden olabileceği gibi yazının göz ka-
maştıracak kadar güzel olmasından da kaynaklanabilir:

"Sürür-ı sîne nûr-ı dîde olan ḥaṭṭ-ı zibāsi
Nikāb-ı şāhid-i ma'nā mıdur yā sāye-i Tübā"

G.1/6 s.279

8-Gözyaşı:

Dökülen gözyaşı damlalarının göz ile yazılan yazıya benzetilmeleri, aşkı ifâde etmelerinden dolayıdır:

"Vuşlatı yazıları olmadı Mecnûna naşib
Dönmeyince kaleme gözleri yaşı rakama"

G.427/5 s.542

9-İnsan:

İnsan, mükemmel yaradılışı ile Allah'ın kudretini ifade etmesinden dolayı dest-i kudret hattı olarak düşünülür. Benzetmeye vücudun elif, dal; ağzın mim; kaşların ra, ya ve benlerin nokta olarak tasavvur edilmesi de yol açar:

"Cübbe vü destâr ile esrârumuz fâş itmezüz
Dest-i kudret hattıyuz olmaz bizüm i'râbumuz"

G.164/3 s.385

10-Kadir gecesi:

Yazının Kadir gecesi'ne benzetilmesi mukaddes oluşundan ve renk ilgisinden kaynaklanır:

"Sevâd-ı hattı Kadir gicesi midür 'acabâ
Ki тұrur anda zülâl-i ma'ânî-i rengin"

K.19/51 s.86

11-Karınca leşkeri:

Sevgilinin mektubu, şeker gibi düşünülünce yazıları da bu şekere konmuş karıcalara benzetilir.

(Örnek için mektup maddesine bakınız.)

12-Kaş:

Şâir alnındaki kaşlarını, sevgilinin cefâsını çekeceğini belirten kara yazıya benzetir. Kara yazı, kötü talih manasına da düşünülebilir:

"Değül alnumda ebrûlar cefânı çekmege cânâ
Benüm bu oñmaduk başumda olmuşdur kara yazı"

G.358/2 s.502

İki kaş, sevgilinin vafında söylenen rubainin celî hat ile yazılmış birinci beyti gibi düşünülür. Celî hat iri harflerle yazılan yazıdır. Ayva tüylerinin kıl ile yazılmış küçük ince yazılar gibi düşünülmesi sonucu kaşlar da iri harfler ile yazılmış kabul edilir:

"Bir rubā'î söylemişler vaşf-ı hüsniñde şehā
Beyt-i evveldür celī haṭ ile kaşuñ fi'l-meşel"
Mk.6/1 s.598

13-Kın(Niyâm):

Şâir,şairlerindeki mananın kılıç gibi keskin olduğunu ifade ederken yazıyı da bu kılıcın kını gibi düşünür:

"Şi'rümüñ her mısra'ı vaşfında ey Yahyā anuñ
Zer-nişān bir tiğdur güyā sevād-ı haṭ niyām"
G.253/5 s.441

14-Kuhl-i Isfahan:

Sevgilinin mektubundaki yazıların Kuhl-i Isfahan olması aşığın onu her zaman gözden geçirmesinin farz-ı ayn olmasındandır.Kuhl-i Isfahan,göz hastalığına iyi gelen toz halindeki sürme olduğundan âşık onu her zaman gözden geçirmek ister."Gözden geçirmek" bir yazıyı okumak manasına da gelir. Bundan dolayı şâir sevgilinin mektubunu defalarca okuma isteğini de dile getirir.Yazı ile Kuhl-i Isfahan münasebeti toz ile olan ilgilere de dayanır.Sürme toz halinde kullanılır.Gubari denilen bir yazı çeşidi vardır ve bu kelime toz manasına da gelir:

"Haṭṭ-ı nāmeñdür senüñ mānend-i kuhl-i Işfahān
Farz-ı 'ayn oldı anı gözden geçürmek her zamān"
G.301/1 s.468

15-Örtü(Nikâb):

Şiirin manası yazı ile ifade edilen sözlerin gerisindedir.Şiir güzelliği bakımından Hz.Yusuf gibi düşünülmele yazı da utancından yüzüne tuttuğu örtüye benzetilir:

"Yüzine tutmuş nikâb-ı haṭṭı Yūsuf-vār şî'r
Şivesindendür hicāb ile ider güftār şî'r"
G.108/1 s.349

16-Sevdâ:

Sevgilinin hattının sevdâsı aşığın gönül levhine yazılıdır.Bu kazınamayacak şekilde bir yazıdır.Çünkü yazılıp da silinenin bulunmadığını belirten bir mesel bulunur:

"Kazınmaz levh-i hâṭırdan haṭuñ sevdâsı ey meh-rū
Yazılmış da yuyulmuş yok ala gözlüm meşeldür bu"
G.358/1 s.502

17-Sürûr-ı sîne:

Güzel yazının sürûr-ı sîne olması hem şekli hem de ifade ettiği şeylerin sevindirici olmasındandır:

(Örnek için yazı-göznuru benzetmesine bakınız.)

18-Şâmî zırh:

Sayfaların asker olarak tasavvur edilmesi sonucu,yazılar da bu askerlerin kullandığı zırhlara benzetilir.Benzetmenin hangi ilgiler ile yapıldığı açık olarak belli değildir:

"Her varakı oldı şufûf-ı sipâh
Şâmî zırıhlar aña hatt-ı siyâh"

D. s.11

19-Tübâ'nın gölgesi(Sâye-i Tübâ):

Tuba "kökü yukarıda dalları aşağıda olan bir ağaçtır, gölgesi meşhurdur."(188)Tuba'nın gölgesi ile yazı arasında renk bakımından ilgi kurulur.Tübâ'nın Cennet'te olduğu için mukaddes olması ile yazının mukaddes sayılması arasında da münasebet kurulduğu düşünülebilir:

(Örnek için yazı-göznuru benzetmesine bakınız.)

20-Zincir:

Kalemin divâne olarak tasavvur edilmesinden dolayı yazı da onun sürüdüğü zincire benzetilir.Benzetme şekil ilgisine dayanır."Zincirleme,harfleri birbirine bağlı olarak yazılan"(189) bir yazı türüne müselsel denilmesi ve silsilenin zincir manasına gelmesi de benzetmeye yol açar:

"Görinen hat şanma ey meh-rû elüñden âh idüp
Şimdi zencirin sürür divâneñ olmışdur kalem"

G.286/4 s.460

D-Harfler,İşâretler ve Rakamlar:

Divânda geçen harf,işâret ve rakamlar şekli ve ebced hesabında ifâde ettikleri rakam yönünden ele alınırlar.Şekilleri bakımından çeşitli benzetmelere konu olan harfler "bazı kelime ve terkiplerin kısaltılarak sembolik olarak gösterilmesi"(190) için de kullanılır.

(188)Harun Tolasa,Ahmet Paşanın Şiir Dünyası,s.37

(189)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 4 s.151

a-Ayn:

Ayn, hem bir harf adıdır hem göz manasına gelir. Dîvân-
daki aynlar ayn-ı uluvv-i semâ olarak kabul edilir:

"Şādıları mürşid-i şıdķ u şafā
'Aynları 'ayn-ı 'ulüvv-i semā"

D. s.12

b-Cim:aa-Umumi Olarak Cim:

Cim şekli bakımından zülfe benzetilir. Ecel ve mecâz
kelimeleri içinde bulunmasından dolayı onlar için kısaltma
olarak kullanılır.

bb-Cim İle İlgili Benzetmeler:1-Ecel:

Cim harfi ecel kelimesi içinde geçtiği için kısaltma
yolu ile onun yerine kullanılır. Ayrıca canın bir kuş olarak
tasavvuru ile şekil bakımından tuzâğa benzeyen cimin de o-
nu avladığı, bu yüzden ecele benzetildiği düşünülebilir:

"Dünyā-yı dūna nice gönül vire ehl-i dil
Zirā ki oldı cīm-i ecel cāna muttasıl"

G.244/1 s.435

2-Mecaz:

Gerçek olmayan, hayal manasındaki mecazı kısaltma yolu
ile ifâde için kullanılan cim harfinin noktasının gözyası
ile yıkanıp giderilmesinden sonra bu harf hakikati ifade e-
den ha'ya dönüşür:

"Yaşumla yundı gözde olan nokta-i hicāb
Hā-yı hakikat eyledi cīm-i mecāzumı"

G.486/2 s.577

3-Zülf:

Güzellik unsurlarından biri de zülftür. Zülf ile cim a-
rasında şekil bakımından benzerlik bulunur. Cemâl kelimesi-
nin ilk harfi olması dolayısıyla da cim ile zülf arasında
ilgi kurulur:

"Güyā dehānı mīm-i Mesihādūr ol mehün
Cīm-i cemāli zülfidür ebrūsı rā-yı rüh"

G.44/3 s.308

c-Daire:

Daire birçok noktalardan meydana gelir ve şekili bakımından noktaya benzer. Kainat da büyüklü küçüklü sayısını bilemeyeceğimiz kadar çok cisimden meydana geldiği için daireye benzetilir. İnsan vücudu bunlar arasında yok hesabına sayılmalıdır:

"Ne vücūdun var ola dâyire-i 'âlemde
Yok hisâbında olan noktaya beñzer meşelün"
G.220/5 s.420

ç-Dal(Dal-i adem,dal-i ibâdet,dal-i vahdet):aa-Umumi Olarak Dal:

Şekli bakımından ele alının dal harfi, delil manası ile de kullanılır. Aşk yüzünden iki kat olan vücut hem dal gibidir hem de aşık olduğunun delilidir:

"İşk ile dâl-i 'âdem gibi iki kat olmuşuz
Dest-i kudret yayıyuz her dem du'âdur tîrümüz"
G.157/3 s.380

Benzetildiği bazı kelimelerinde bulunan dal şekli bakımından vücut, hilâl, menekşe, nal, nalçe izleri ve gökyüzü için benzetilen olur.

bb-Dal İle İlgili Benzetmeler:1-Boy:

Namaz kılma sırasında rüku ve secde yapan insanın vücudu şekil bakımından dala benzer. İbadet kelimesi içinde de dal harfi bulunduğuna dikkat çekilir:

"İbâdet içre olan dâla döndüm ey Yaḥyâ
Du'a-yı devlet-i yâra müdâvet iderin"
G.351/5 s.499

2-Delil:

İbâdet etmekten boyu dal harfine dönen insanın bu durumu Allah'a hamd etmesinin bir delilidir:

"İki kat oldu ḳaddüm ḥâneḳâh-ı dehre pîr oldum
Bi-ḥamdi'llâh vücūdumda benim dâl-i 'ibâdet var"
G.60/7 s.319

3-Gökyüzü(Semâ):

Üvülen camiinin yapılışı dolayısıyla secdeye vardığı belirtilen semâ dal harfine benzetilir. Gökyüzünün tasavvur olunan kavisli şekli ile dal harfi de benzerlik gösterir:

"Mescid-i akşâ makâm-ı şâdikân-ı Muştafâ
Dâl-i vahdet gibi anda secdeye vardı semâ"

K.3/28 s.29

4-Hilâl:

Hilâlin Hudâ'nın kalemi ve kudret eli ile gökyüzüne altınla yazılan bir dala benzetilmesi şekil ve renk ilgisine dayanır:

(Örnek için altın maddesine bakınız.)

5-Menekse:

Meneksenin eğri olan sapı, zühd içinde olduğu için dâl gibi bükülmüş boya benzetilir. Şair, hitabettiği kişinin de öyle olmasını ister:

"Gel benefşe gibi kıl kaddüni zühd içinde dâl
 'Ayn-ı 'abher gibi ol hayrân-ı zât-ı Zü'l-cemâl"

M.13/III/1 s.180

6-Nal:

Açıkça nal sözü geçmemesine rağmen eğilip sevgilinin atının ayağını öpdüğünü ve vücudunun dâl gibi olduğunu söyleyen sâirin atın altında olmasının revâ olduğunu belirtmesinden dolayı vücudunu nala ve dala benzettiği düşünülebilir:

"Egilüp atı ayağını öpdüm ey Yahyâ
 Revâdur oldum ise dâl gibi zîr-i semend"

G.53/5 s.314

7-Na'lçe izleri:

Sevgilinin ayakkabısının altında bulunan na'lçenin izleri hem şekil bakımından dala benzer, hem de rakibe gittiği zaman oraya gittiğinin bir delili olur:

"Rakibe varsa ol dilber be-her hâl
Na'alçe izleri halka olur dâl"

Ş.2/261 s.268

8-Niyâz ehli:

Farz namazlardan önce, ezan sözleri aynen tekrarlanıp "Hayye ala'l-felah" sözlerinden sonra "Kad kametü's-salah" sözleri eklenerek iki defa tekrarlanmasına kamet getirme denilir. Kamet, boy manasına da gelir. Bundan dolayı, boyu elif gibi olan güzelin gelışı kamet getirmek sözü ile anlatılarak

niyâz ehlinin onu gördüğü zaman secdeye vardıkları ve dal harfine benzedikleri söylenir:

"Secdeye vara niyâz ehli hemân dāl gibi

Ol elif kâd ki kıyâm itmege kâmet getüre"

G.377/3 s.514

9-Yokluk(adem):

Yaşlanıp boyu iki büklüm olan insanın gölgesinin hayali,yokluk demek olan adem kelimesinin dal harfine benzetilir.Bu hal yokluğun delili gibi de düşünülebilir.Çünkü şâir,yaşlanan kimsenin itibarının kalmadığını,halbuki kendisinin var sayılmasının,gösterilen itibara bağlı olduğunu belirtir.Benzetmede ikiye bükülen vücudun gölgesi ile dal harfi arasında şekil ilgisi de bulunur:

"Mişâl-i dāl-i 'ademdür hayâl-i zıll-i vücūd

Baňa vücūd viren 'ayn-ı i'tibārumdur"

G.102/3 s.345

d-Elif:

aa-Umumi Olarak Elif:

Arap alfabesinin ilk harfi olan elif şekli ve ebced hesabında bir rakamının karşılığı olması bakımından ele alınır. Elifin yer aldığı bazı beyitlerde yapılan benzetmelerle bir kelime meydana getirilir:

Sevgilinin elif gibi boyu ile aşğın sevgilinin derdinden dal gibi olan boyu Yahya'nın adını haşre kadar sürdüreceğ olan "ad" kelimesini meydana getirirler:

"Zinde olsun haşre dek Yaḥyā gibi adum benüm

By elif-kāmet dem-ā-dem derdüñe dāl it beni"

G.496/5 s.583

Başka bir beyitte de yine sevgilinin elif boyu ile aşğın lam harfine benzeyen boylarının hile manasına gelen ve beyitte zikredilen "al" kelimesini meydana getirdiği görülmür:

"Ol elif kāmētüm āl ile gönül alur imiş

Bir solām ile benüm kāmētümi lām itdi"

G.458/2 s.560

Âşğın elife benzeyen teni ve "he"ye benzeyen yaraları da "âh" kelimesini meydana getirirler:

"Tenüm eliflerine dāğdan nisānlar idüp
 'Adem diyārına sultān-ı rūha rāh iderin"

G.328/3 s.485

bb-Elif ile İlgili Benzetmeler:

1-Âzâde:

Âzâde, dünya ile alâkasını kesen sôfî manasına gelir. Elif kendisinden sonra gelen harfler ile bitişik yazılmaz. Ebced değeri de birdir. Bu yüzden vahdet isteyen ve tenhâda yürüyen, kesret yolundan berî bir âzâdeye benzetilir:

"Vahdet istersen elif gibi yüri tenhâda ol
 Rây-ı kesretten berî ol sâde ol âzâde ol"

G.247/1 s.437

2-Boy(Kadd):

Sevgilinin mevzun boyu şekil bakımından elife benzer. Dudakları da mim gibidir. Şair ona baktığı zaman gözünden yaş gelir. Bu, aslında sevgilinin boyu ve dudağının görüntüsünün aynaya benzeyen gözde yansımasıdır. Mim ve elif harfleri ile "ma" kelimesi meydana gelir ve su demek olan bu kelime beyitte gözyaşı manasında kullanılır:

"Elif kaddünle la'lün mîmini gördükçe 'aksinden
 Olur mir'ât-ı çeşmümde hemân ol lahza mâ peydâ"

G.2/2 s.280

3-Cemen:

Çimen denilen otlar şekil bakımından elife benzer. Bu benzerlik ve bahırda topraktan ortaya çıkması ile çemen Allah'ın kudretini ve birliğini açıklayan elif gibi düşünülür:

"Mer cemen güyâ elifdür kim andan 'ayân
 Kâdir-i Perverdigâruñ sırr-ı vahdâniyyeti"

K.28/10 s.118

4-İnsan:

Elif yukarıdan aşağıya doğru çizilen bir çizgi ile meydana getirilir. Bundan dolayı elif doğru bir insana benzetilir. Şair kendisine hitabederek sevgiliye tamah gözü ile bakmamasını tenbih eder. Çünkü pâdişana elif gibi doğru kullar gereklidir:

"Yaruña 'ayn-ı tama'la bakma ey Yahyâ şakın
 Pâdişâhına elif gibi kulı doğru gerek"

G.225/5 s.424

5-Karanfil:

Âçığın sinesindeki yaralar renk ve şekil bakımından sevgilinin verdiği kananfile benzerler. Bu yaralardan elif şeklinde olanlar karanfilin sapı, yuvarlak olanlar da yapraklı kısmı gibidir:

"Sînemdeki eliflerüñ ucında dağlar
Yâruñ karanfüline müşâbih olur müdâm"

G.252/2 s.440

6-Köprü:

Kasîdenin diğer beyitlerinde kendisinden bahsedilen köprü, sihir ile suyun üstüne yazılan bir elif harfine benzetilir. Benzetme ile köprünün herkes tarafından kolay kolay yapılamıyacağı anlatılmak istenilir:

"Sihir ise ancak olur kime naşîb olmuşdur
Rûy-ı âb üzere elif haţtını yazmak 'acabâ"

K.31/3 s.125

7-Livâ:

Livânın İnnâ fetahnâ'daki eliflere benzetilmesi şekli bakımındandır. Bu sûrenin ilk harfi elifdir. Ordunun en önünde de livâ yer alır. Ayrıca livâlardan bazıları üzerinde Fetih sûresinin ilk âyetinin yazılı olması da benzetmeye zemin hazırlar:

"Sûre-i innâ fetahnâda elifler gibidür
İstikâmetle virür dîn emrine zîver livâ"

K.15/10 s.70

8-Mızrak(Nîze):

Mızrak ile elif harfi arasında şekil bakımından benzerlik bulunur:

"Nîzeler cümle elif harfi gibi olmuş sipâh
Âna her saţrı olupdur ejdehâ-peyker livâ"

K.17/35 s.77

9-Minâre:

Minâre şekil bakımından elif gibidir. Elifin ebced hesabında bir rakamına tekâbül etmesinden dolayı benzetme ile övülen minarenin eşsiz oluşu anlatılmak istenmiş olabilir:

"Oldı ak sancak gibi memdûh-ı 'âlem menâr
Yâ elifdür 'âbid-i mu'bidlere 'ayn-ı 'atâ"

K.3/33 s.29

10-Serdar:

Alfabenin ilk harfi ve dosdoğru olması dolayısıyla elif, ordunun başındaki serdar için benzetilen olur. Benzetmede harflerin asker gibi tasavvur edilmesinin de rolü bulunur:

"Serdār olur ekābire her dem elif gibi
Togruluğ ile kim ki bu yoldan ide 'ubūr"

G.129/6 s.363

11-Serv:

Sevgilinin boyunu ifade için kullanılan serv şekli bakımından elif gibidir. Bütün varlıkları Allah yarattığı için elif de kudret eli ile yazılmış olarak düşünülür:

"Dest-i kudretle yazılmış bir elifdür şanasın
Cāme-i şebgün ile Yahyā o serv-i dil-güsā"

G.5/5 s.282

12-Sâhit:

Elif, şekli bakımından Allah'ın varlığını ve birliğini söyleyen doğru bir sâhit olarak düşünülür. Tasavvura elifin ebced hesabında karşılığının bir olması dolayısıyla vahdeti ifade etmesi yol açar:

"Elifdür birliğine râst sâhid
Ki oldur Pâdişâh-ı Ferd ü Vâhid"

S.2/6 s.244

13-Yara(Serha):

Elif alfabenin ilk harfidir. Okumaya ilk başlayanlar elifi öğrenir. Gönlün aşk kitabından okuma yazma öğrenen bir çocuk gibi düşünülmesinden dolayı, aşığın göğsüne elifler çekmesinin olağan olduğu söylenir. Göğüsteki yara, âşık olmanın işaretidir. Elif ile çizgi biçimindeki yara arasında şekil bakımından benzerlik bulunur:

"N'ola dil tıflı ey hâce elifler çekse biñ yerde
Okuyan muşhaf-ı 'ışkı eliften ibtidâ kıldı"

G.451/3 s.557

Âşığın göğsünde hem çizgi şeklinde hem de yuvarlak yaralar bulunur. Bunlar hal dili ile aşığın gizli derdini söylerler. Çizgi şeklindeki yaranın elif, yuvarlak yaranın ağız ve dolayısıyla "he" gibi düşünülmesi bu derdin "âh" ile i-

de edildiği ortaya çıkar."Ah" Allah kelimesinin kısaltılmış şeklidir ve âşîğin ulaşmak istediği hedef olarak düşünülür:

"Dehendür zahm-ı peykānı elifler sīnede yer yer
Zebān-ı hāl ile söyler cihāna derd-i pinhānum"

G.279/3 s.456

14-Yol(Şahrāh-ı diyār-ı adem,vahdet

yolu):

Âşîğin adem diyarına gitmesine, vesile olmasından dolayı göğsünü süsleyen her bir elif yola benzetilir. Doğru bir yol ile elif arasında şekil benzerliği bulunur:

"Zeyn cyledüm elifler ile bu levh-i sīnemi
Her biri şahrāh-ı diyār-ı adem gibi"

G.439/3 s.550

Başka bir beyitte de âşîğin göğsündeki eliflerin vahdet yolu olduğu söylenir:

"'Âşîkuñ ışkı hakikatde tarīkat yoludur
Zāhidā her elifi sīnede vahdet yoludur"

G.81/1 s.332

e-Fetha:

aa-Umumi Olarak Fetha:

Üstün olarak da adlandırılan bu işâret şekli bakımından ele alınır. Geçtiği beyitlerde üstün sözü hem sözlük manasında hem de bu işâretin adı olarak kullanılır. Kaş ve kıllıç şekil yönünden ve üstün oluşları ile fethaya benzetilir. Söz ve dava da üstünlükleri bakımından fetha gibidir.

bb-Fetha İle İlgili Benzetmeler:

1-Dāvâ:

Fetha, harflerin üstüne konulur. Üstün olarak da adlandırılır. Şâir davası ile fetha arasında, üstün kelimesi dolaşmasıyla ilgi kurar. Bu ilgide düşmanların kesre gibi düşünülmesinin de rolü bulunur:

"Yalımı alçağ olupdur kesre-ves düşmanlaruñ
Üstin oldı fetha-ves zīrā ki da'vāmuz bizüm"

M.5/I/5 s.150

2-Kas:

Kaş, şekli ve yüzün üst kısmında olmasından dolayı fethaya benzetilir. Aynı beyit içinde kaş kılıca da benzetilir:

"Katl-i Yahyāya çekilmiş tığ olan ebrūların
Fethadur şankim ser-i ehl-i fenā üstindedür"

G.88/7 s.337

3-Kılıç:

Kılıç, şekli ve mülhidler ile Râfıziler'in başları üstünde bulunması dolayısıyla fethaya benzetilir:

"Inmesün mülhid ile râfızînün başından
Gürz ile tığumuzun zamme ile fethaları"

K.7/2 s.41

4-Söz:

Fetha ile söz arasındaki ilgi, sözün üstünlüğü dolayısıyla kurulur:

"Fetha-veş sözleri üstün seref ü kadri büleñ
Zamme gibi ser-idüşmanda ider gürzi mekân"

K.22/39 s.96

f-Ha(ح):

Bir beyitte hakikat kelimesi kısaltılarak ilk harfi olan ha ile ifade edilir:

"Yaşumla yundı gözde olan nokta-i hiçāb
Hā-yı hakikat eyledi cīm-i mecāzumı"

G.486/2 s.577

g-Harfler(Hurûf):

aa-Umumi Olarak Harfler:

"Her biri başlıbaşına bir araştırma konusu"(191) teşkil edebilecek özellikler taşıyan harflerden tek tek sözdildiği gibi bütün olarak hepsi birden de ele alınır. Dîvânda-ki harfler, Kabe'ye giden Yemen Arapları'na benzetilir. Dîvânın, okuyanları mest etmesi dolayısıyla da harfler manevî şarabın kadehi gibidir.

bb-Harfler ile İlgili Benzetmeler:

1-Gâm-ı mey-i manevî:

Dîvânın manasının, okuyanları mest eden bir şarap gibi tasavvur edilmesinden dolayı harfler manevî şarabın kadehi

(191)Amil Çelebioğlu, a.g.e. s.65

olarak düşünülür:

"Harfleri cām-ı mey-i ma'nevî
Okıyanun şevkını eyler kavî"

D. s.12

2-Yemen Arapları:

Kâbe'den bahsedilen bir kasîdede, harfler tesbih ederek Kâbe'ye giden Yemen Arapları'na benzetilir. Benzetmeye renk ilgisi ve harflerin bir satırda kabile gibi bir arada bulunmaları yol açar. Kasîdedeki harflerin kullanılma maksadı ve Yemen Arapları'nın yolculuğunun Kâbe ile ilgili olması da benzetmeye yardımcı olur:

"Güyâ Yemen 'arabladıdur cümleten hurûf
Tesbih ile teveccüh ider Ka'be'ye revân"

K.27/5 s.115

ğ-He (ه):

He harfi şekil bakımından goncayı andırır. Onun Cennet içindeki bir gonca olarak düşünülmesi "behişt" kelimesi içinde ver almasından kaynaklanır. Aynı beyit içinde bu harf, can gözü açık bir insan olarak da düşünülür. Bu tasavvur da şekil ilgisine dayanır:

"Acuk tut cān gözün hā gibi güyâ
Behişt içinde bir goncadır ol hā"

Ş.2/8 s.244

h-Kaf:

Hal ehli hikmet kitabı gibi tasavvur edilmekle, başı da mânevî âleme dalmış kaf harfine benzetilir. Benzetmede Arap harflerinin karınlı ve başlı olanlarının bulunması rol oynar:

"Açılmaz bilmeze hikmet kitabı gibi hāl ehli
Bası kâf-ı murākıbdur dehānı mīm-i müdgamdur"

G.98/4 s.343

ı-Kef:

Şâir, sevgilinin kılıcı ile sinisini yarmasını ve böylece kef harfine döndürmesini ister. Yaralanmış göğsün kef harfine benzetilmesi bu harfin ortasındaki çizginin yara gibi düşünülmesi dolayısıyla:

"Tıguñ ile gel şikāf it sīnemi mānend-i kāf
Dönmeyem bār-ı belādan ger olursa küh-ı Kāf"

G.200/1 s.407

i-Kesre:

Harflerin alt kısmında kullanılan bir işaret olan kesre, altta kalan, yenilen düşman için benzetilen olur:

(Örnek için fethaya bakınız.)

j-Lam (Lam-ı taalluk):

aa-Umumi Olarak Lam:

Şekli bakımından ele alınan lam, yaşlandığı için veya selam almak için eğilen boya, hilâle, çapaya ve yoldaki dikenlere benzetilir.

Boyun lam harfine benzetildiği bir beyitte, benzetme ile lam harfinin içinde kullanıldığı kelime arasında ilgi kurulur. Halk fertlerden meydana gelir. Kelimenin yazılışında kullanılan lam harfi de halk arasındaki bir fert gibi düşünülür. Bu insanın boyunu, ecelin lam haline getirdiği belirtilir:

"Halk arasında ecel kaddüni lām eylemedin
Yürü 'aynı ile 'Ankā gibi tenhā olagör"

G.125/4 s.361

bb-Lam İle İlgili Benzetmeler:

1-Boy (Kad, kamet):

Yaşlanıp olgunlaştığı için bükülen boy şekil bakımından lam harfine benzetilir:

"Yaraşur gün gibi hüsn ile kemāle irse
Çü şalāhiyet ile kıldı elif kaddini lām"

G.257/5 s.443

Sevgilinin selamını almak için eğilen âşığın boya şekil yönünden lama benzetilirken sevgilinin sihri meydana getiren bir parça olarak da düşünülür. Sevgilinin elif gibi boya ile âşığın lama dönen boya bir arada al(sihir) kelimesini meydana getirirler:

"Ol elif-kāmetüm āl ile gönül alur imiş
Bir selām ile benüm kāmetümi lām itdi"

G.458/2 s.560

2-Çapa(Lenger):

İnsanın bir gemi olarak tasavvuru sonucu, bükülmüş vücudu ve dolayısıyla lam onu bu dünyaya bağlayan bir çapa gibi düşünülür. Şâir kendisini bu dünyaya bağlayan bir çapa bulunmadığını ve bu dünyadan göçmesinin kolay olduğunu belirtir:

"Lenger-i lām-ı ta'allukdan müberrā olmuşuz
Güç degül göçmek cihān mülkinden āsāndur bize"
G.379/4 s.515

3-Çengel(Kullab):

Çengel ile lam arasında da şekil bakımından ilgi kurulur. Şâir, lam-ı taalluk gibi çengeli olmayanın ahirete kolay gideceğini söyler:

"Her kimün lām-ı ta'alluk gibi bir kullābı yok
Āhiret şahrāsına Yahyā gibi āsān gider"
G.82/7 s.333

4-Diken(Hâr-ı rāh):

İnsanın maddî âleme meyli olarak tasavvur edilen lam-ı taalluk Cennet'e giden yoldaki dikenlere benzetilir. Nasıl dikenler yolda gitmeyi zorlaştırır hatta engellerse lam-ı taalluk da sôfîler için öyledir:

"Hâr-ı rāhuñdur senün lām-ı ta'alluk
Raht u bahtı olmayanlar cennete āsān gider"
G.82/3 s.333

5-Hilâl(Meh-i nev):

Takvâ ile lam harfine dönen vücut kemâle eren ve dolunay haline gelen aya benzetilir. Benzetme vücudun eğilmesinin bir olgunluk işareti sayılmasından kaynaklanır:

"Günden güne irdün meh-i nev gibi kemâle
Qaddün elifin lām ideli zühd ile takvâ"
K.1/45 s.20

k-Lamelif:

aa-Umumi Olarak Lamelif:

Lamelif hem bir harftir hem de Arapça'da "Hayır" manasına gelen bir kelimedir. Divânda şekli ve bu manası bakımından ele alınır. Lamelifin yokluk kapısı ve sevgilinin eşsizliğini gösteren bir örtü gibi düşünülmesi bu manası ile il-

gilidir.La kapısından geçen sofi illa görür,kendisini yoklukta yoklar ve âlem-i envârı görür:

"Kendüni yoklukda yokla 'âlem-i envâra var
Şöfî-i şâfî der-i lâdan geçer illâ görür"

G.94/3 s.340

bb-Lamelif ile ilgili Benzetmeler:

1-Makas(Mikrâz):

Makas ile lamelif arasında şekil bakımından benzerlik bulunur.Kelimenin hayır manası dikkate alınarak Allah'ın "la" demesi ile bütün mevcudun varlık sebebinin sanki makasla kesilmiş gibi olacağı belirtilir:

"Şerîki yok odur her şun'a şâni'
Yiter mikrâz-ı lā bürhân-ı kâti'

Ş.2/10 s.245

2-Örtü(Ridâ):

Sevgilinin örtüsü lamelife benzetilmekle,onun eşsizliğinin bir delili olduğu belirtilmek istenir:

"Aynı ile dâl olupdur lā-naẓîr olduğuna
Lâmelif gibi ridân ey serv-i gül-zâr-ı vefâ"

G.6/3 s.283

3-Yokluk Kapısı(Bâb-ı adem):

Lamelifin bab-ı adem olması hayır manasından dolayıdır. Maddî âleme hayır diyerek yokluk kapısından geçer gerçek var olanın yakınlarında olur:

"Lā gibi bâb-ı 'ademden lā dime geç hemân
Var olayın dir iseñ var cānib-i illâda ol"

G.247/4 s.437

1-Med(Medd-i bismî'llah):

Harfleri uzun okutmak için kullanılan med şekli bakımından ele alınır.Yüzünün güneş gibi tasavvur olunması ile sevgilinin kaşları afitab üzerindeki medde benzetilir.Benzetmede şekil ilgisinin yanında afitab kelimesinin yazılışında iki med işaretinin kullanılması da rol oynar:

"Kaşuñı gün yüzüñ üzre dir gören ey serv-kaç
Dest-i kudretle yazılmış āfitāb üstine med"

G.52/1 s.313

Bismillah satırındaki medlerin Allaha'a giden yol ola-

rak düşünülmesi, besmeleyle Allah'ın rızasının kazanılmasından olabileceği gibi buradaki med işaretinin Allah ve sıfatı olan kelimelerde kullanılmasından olabilir:

"Medd-i bismi'llāh gibi eyle var Allāh'a yol
K̄ol k̄anad olsun saña h̄avf ü recāsı sağ u şol"
M.10/V/1 s.174

Allah yolunda ve doğru yolda olan Hz.Eyyub-i Ensari de medd-i bismillah'a benzetilir:

"Bu toğrı yāri tañ mı medd-i bismi'llāha beñzetsem
Ki toğrı yoldan Allah'a delil-i reh-nümādur bu"
M.2/III/2 s.140

Duâ etmek için kaldırılan iki elin besmele meddine benzetilmesi besmele satırı üzerinde iki med işareti kullanılmasıdır:

"Anuñ elini öp ki ol vāsıl-ı Haç ide seni
Besmele meddine döne iki yed-i müeyyedi"
G.480/2 s.574

m-Mim:

aa-Umumi Olarak Mim:

Mim harfi kendisi ile ilgili telakkilere uygun çerçeve içinde şekil ilgisine dayanan benzetmelerde ve kısaltma için kullanılır.

Sevgilinin ağzı mim gibidir. Konuşması ile ölüyü bile diriltmesi bakımından Mesih'e (Hz. İsa) benzer. Benzetmeye Mesih kelimesinin mim ile başlaması da yol açar:

"Güyā dehānı mīm-i Mesihādur ol mehüñ
Cīm-i cemāli zülfidür ebrūsı rā-yı rüh"
G.44/3 s.308

bb-Mim ile İlgili Benzetmeler:

1-Ağız (Dehan):

Yahyâ Bey , kendisi de dīvân sahibi bir şâir olan Şemsî Ahmed Paşa'yı övmek için söylediği bir gazelde ağzını şems içindeki mime benzetir. Benzetmeye yüzün güneş olarak tasavvuru yol açtığı gibi övülenin mahlası olan Şemsî kelimesinin ortasında mim bulunmasının da rolü bulunur. Kelimede bu harfin bulunduğu yer ile ağzın yüz üzerinde bulunduğu yer arasında ilgi kurulur:

"Bülbül-i bāğ-ı belāğatdür zebānı Aḥmedüñ
Şems içinde mîmdür gūyā dehānı Aḥmedüñ

G.213/1 s.415

2-İnsan(Kulzüm-i muzlimeye talmış):

Mim harfi şekli bakımından satırın alt kısımlarında yer alan bir harftir.Kulzüm kelimesinin sonunda da bulunması karanlık denizine dalmış bir insan gibi düşünülmesine yol açar:

"Hâṭır-ı mühmeline gelmez idi re'y-i Kerîm
Kulzüm-i muzlimeye talmış idi nitteki mim"

M.9/V/2 s.171

3-Pencere(Revzen-i nûr-ı Cemîl):

Mim harfinin divanın penceresine benzetilmesi,üst kısmının şekil bakımından pencereyi andırmasından olabilir:

"Mîmleri revzen-i nûr-ı Cemîl
Nûnları maşraba-i Selsebîl"

D. s.12

n-Nokta:

aa-Umumi Olarak Nokta:

Kullanıldığı yere değişik manaları olan nokta geometride "uzunluğu,genişliği ve yüksekliği olmayan küçük parça" dır."Bunun bir tarafa doğru uzanmasından çizgi ve çizginin başka bir yöne doğru açılmasından yüz(satıh) ve yüzün de yükselmesinden cisim oluşur."(192)Bütün harfler dolayısıyla kitaplar noktadan meydana gelmişlerdir.Bu gerçek noktanın tasavvufta vahdetin işareti sayılması için de uygundur.Bir noktayı hemen molla-yı Rüm olur:

"Zâhidâ insân-ı kâmildeñ bi-ḥaḳḳ-ı müste'ân
Okıyan bir noktayı Mollâ-yı Rüm olur hemân"

M.13/I/1 s.179

Ağız küçüklüğü hatta yok sayılması bakımından nokta gibidir.Benin noktaya benzetilmesi de şekil ilgisine dayanır. Dünya da fâni olması,yok sayılması bakımından noktaya benzer.İnsan varlığı da böyledir.İlim kitabı vahdet noktasına toplanmıştır.Onu ancak âşık olanlar keşfedebilir:

"Nokta-i vahdete derc olmuş durur 'ilmü'l-kitâb
'Âşıka keşf eylemişdür anı 'Allâmü'l-guyüb"

G.25/4 s.296

bb-Nokta İle İlgili Benzetmeler:

1-Ağız(Dehan):

Ağzın noktaya benzetilmesi küçüklüğü ve şekil ilgisi dolayısıyladır. Güzelin ağızı o kadar küçüktür ki noktaya benzer. Hatta ağız yok sayılabilir. Çünkü nokta eni, boyu ve yüksekliği olmayan bir geometrik şekildir ve rakam olarak düşünülduğünde sıfırı ifade eder:

"Dehānı noktasıdur şıfr-ı mevhum
Degül 'ilm-i ledünni gibi ma'lum"

Ş.2/285 s.270

2-Ben(Hal, hal-i ruh, hal-i siyah):

Ben ile nokta şekil bakımından birbirine benzer. Sevgilinin yüzü üstündeki ben güneş zerre tezadını her an hatırlatan bir nokta gibidir:

"Rā-yı rüşendür şehā ruhsāruñ üzre hācibün
Noktadır hāl-i ruhuñ nūr u ziyā üstindedür:

G.88/4 s.336

Sevgilinin ayva tüylerinin mısra olarak tasavvuru neticesi benleri de noktalı harflerin noktası gibidir:

"Oldı her mısra'ı bir dilber-i şirin harekāt
Gün yüzinde görünür taze yetişmiş haḫ u hāl"

K.18/40 s.81

3-Damla(Katra):

Nokta ile katra arasında hem şekil hem de çokluk meydana getirmeleri bakımından ilgi kurulur. Nokta-i vahidin kitapları meydana getirmesi denizin katralardan meydana gelmesi gibidir. Beyitte "Damlaya damlaya göl olur" atasözü hatırlatılır:

"Her kitābı nokta-i vāhiddin istihrāc idüp
Katra iken her biri deryā-yı pür-cüş oldılar

G.114/3 s.354

4-Dünya(Hâk):

Dünyanın fani olması ile noktanın yok sayılması arasında ilgi kurulur. Dünya sırlar taşıması ve şekli bakımından da nokta gibidir:

"Tırāş it nokta-i hâki şay anı yok hisâbına
Vücûduñ saña hâyildür bu esrârı bilenden şor"

G.130/5 s.364

5-Vücut:

İnsanın maddî varlığı hem fânîdir hem de kâinâtın büyüklüğü karşısında küçük oluşu bakımından noktaya benzer. Benzetme insanın buna rağmen birçok ilahi sırrı taşıması bakımından da kurulmuş olabilir:

"Ne vücûduñ var ola dâyire-i 'âlemde
Yok hisâbında olan noktaya beñzer meşelün"

G.220/5 s.420

o-Nun(Nûn-ı ser-nigûn):

aa-Umumi Olarak Nun:

Şekli bakımından ele alınan nun harfi sevgilinin kasları için benzetilen olur. Bu benzetme için ters nundan söz edilir. Nunların maşrabaya benzetilmesi de şekil ilgisine dayanır.

bb-Nun İle İlgili Benzetmeler:

1-Kaş:

Şekil bakımından ters nuna benzeyen sevgilinin kaşı ve elif gibi boyunun can içinde mekan tuttukları söylenmekle hem aşığın gönlünde yer ettikleri hem de can kelimesinin bir parçasını meydana getirdikleri belirtilmek istenilir.

"Nûna beñzer kaşlaruñ nûn üzre tutmuşdur mekân
Bir elifdür kâmetüñ cân içre itmişdür mekân"

G.298/2 s.467

2-Maşraba:

Dîvânın selsebil olarak tasavvur edilmesi sonucu nun harfleri oradaki maşrabalâra benzetilir. Benzetme şekil ilgisine dayanır:

(Örnek için mim maddesine bakınız.)

ö-Ra

aa-Umumi Olarak Ra:

Bu harf eğri oluşu ve şekli bakımından ele alınır. Kaş, eğilen vücut ve mihrap için benzetilen olur. Bu benzetmeler sırasında çeşitli kelime oyunları yapılır. Şu beyitte "bu ra-

ya" sözleri bitişik ve ayrı düşünülmele farklı manalar ortaya çıkar:

"Secde-i şükr eyledüm görüp kaşuñ mihrâbını
Degme bir 'ışk ehli düşünmez bu rāya sevdiğim"

G.277/2 s.454

bb-Ra ile İlgili Benzetmeler:

1-Kaş(Ebru):

Kaşlar şekil bakımından ra harfine benzer.Esrer kelimesinde iki ra bulunması ile yüzde iki kaş bulunması arasında ilgi kurulur.Esrarı nasıl aşk ehli çözerse kaşların güzelliğini de aşıklar anlar.Şair bu sözün burada kalmasını ve dünyaya yayılmamasını isterken de "burada" sözü ile oyun yapar:

"Esrār-ı ehl-i 'ışka ebrüsü iki rādur
Fāş olmasun cihāna kalsun bu söz burada"

G.370/2 s.510

2-Mihrap:

Mihrabın üst kısmı ile ra harfi arasında şekil benzerliği bulunur.Bu yüzden şair güzelin kaşlarını mihrap edinmek olmayacağını bu eğri düşünceyi kafasından silmesi gerektiğini söyler:

"Ebrü-yı dilrübâyı mihrāb idinmek olmaz
Dür eyle hātırūndan Yaḥyā bu eğri rāyı"

G.507/9 s.590

3-Vücut:

Yaşlandığı zaman eğilen insan vücudu marifet meyveleri ile eğilen bir dala ve şekil bakımından ra harfine benzetilir:

"Ma'rifet mīveleri egdi vücūdum t̄alın
Rā gibi ḥayret ile baḥr-i kemāle taldum

G.273/2 s.452

p-Sad:

Sad harfi şekil bakımından göze benzetilir ve kendisiyle başlayan kelimeler için kısaltma olarak kullanılır:

"Ebrūña nūn u 'aynuña şād-ı şafā didi

Levh-i zemānede okıyan kimseler sevād"

G.48/4 s.311

r-Sıfır:

Sıfır tek başına sayı ifade temeyen bir rakamdır. A-
rap alfabesinde nokta ile gösterilir. Yaratanın ve kainatın
büyüklüğü karşısında vücut bir noktaya benzetilmekle aynı
zamanda sıfıra benzetilmiş olur. Vücudunu yok hesabına sayma
mayan zerrelere mihr-i cihan-araya aşına olamaz:

"Şaymayınca yok hisābına vücūdu sıfırını
Zerrelere mihr-i cihān-āraya olmaz āşinā"

G.7/2 s.283

Sevgilinin yok kabul edilen ve noktaya benzetilen ağı-
zı da aynı zamanda sıfır gibi düşünülür: (Nokta maddesine
bakınız.)

Şâir, savaşmak istedikleri zaman düşmanları sıfır gibi
yok ettiklerini belirtir:

"Cānumuz 'azm-i ğazā kılsa n'ola ey Yahyā
Yok hisābında(durur) sıfır gibi gün a'dā"

M.45/VII/1 s.221

s-Sin:

Sin harfinin başlangıç kısmı diş olarak adlandırılır,
Şair, dökülen dişlerinden sonra damağında kalan boşluk kıs-
mı divani bir sin harfine benzetir:

"Pîr olduğumca dişlerümün düşdi gevheri
Dîvanî sîne döndi benüm dişlerüm yeri"

G.466/1 s.565

ş-Vav:

Vavın vücuda benzetilmesi şekil ilgisi yanında vücut
kelimesinin bu harfle başlamasından da kaynaklanır:

"Ma'tûf oldu Ka'beye vāv-ı vücudumuz
İrdi nihāyetine hudūd-ı sücūdumuz

G.166/1 s.386

t-Ya:

Kaşlar şekil bakımından ya harfine benzetilirken aynı
zamanda "yası" kelimesi ile oyun yapılır:

"Tîr-i hicrānından ölmüş niçe bin şeydāsı var
Karalar geymiş kemān ebrūlarının yāsı var"

G.56/1 s.315

u-Zamme:

Şekil bakımından zamme gürz için benzetilen olur. Zammenin harfler üzerinde kullanılan bir işaret olması ile Türk askerlerinin gürzlerinin düşmanların kafasında bir tehdit unsuru olması arasında ilgi kurulur. Şâir fetha gibi kılıçların ve zamme gibi gürzlerin düşmanların kafası üzerinden hiçe eksik olmamasını ister:

(Örnek için fetha maddesine bakınız.)

ü-Zel:

Sevgilinin yüzü gül bahçesi gibi tasavvur edilir. Yanağı gül-izar kelimesinin zel harfi, beni de bu harfin noktası gibi düşünülür:

"Nedür bildün mi ol hâl-i siyâhı rûy-i yâr üzre
Konulmuş noktadır zâl-i 'izâr-ı gül-'izâr üzre"

G.376/1 s.513

V-SAVAŞ ÂLET VE MALZEMELERİ:

A-Silâhlar:

a-Bıçak:

İki beyitte geçen bıçak, demirine su verilmesi ve iki yüzlü olması bakımından ele alınır. Peri gibi güzelin bıçağa benzetilmesi su ile olan ilgilerinden kaynaklanır. Periler su olan yerlerde bulunur. Bıçağın da demirine su verilerek iyi kalitede olması sağlanır:

"Cılasun dil-rübâlar serveridür

Bıçak gibi yüzi sulı peridür"

Ş.1/170 s.239

Sevgili, âşığa kılıç ve bıçak gibi keskin ve öfkeli, başkalarına merhametli davranmakla iki yüzlülük yapar. İki yüzlülük hem gerçek hem mecaz manada düşünülebilir. Sevgili ile bıçak arasında bu bakımdan ilgi kurulur:

"Varup ağyara rahm itdügi hağdur

Bize gelse velî kılıç bıçakdur"

Ş.2/147 s.256

b-Gürz(Şeşper, gürz-i girân):

aa-Umumi Olarak Gürz:

Düşmanı yaralamak, bilhassa zırhını parçalamak suretiyle saf dışı etmek için kullanılan gürz, çeşitli kasidelerdeki beş beyitte övülen şahsın itibarını belirtmek, maharetlerini saymak maksadıyla zikredilir. Ağırlıkları 10 ile 100 kg. arasında değişen gürzlerin ağır olanlarına gürz-i giran denilir. "Gürz kullanmak, maharet isteyen bir iş olduğundan, taşıyanın itibarına delalet ederdi. Gürz ile düşmanını yenen kişilerin gürzü cami kapısına asılır ve teşhir edilirdi." (193) Altı yüzlü bir çeşidine de şeşper denilen gürz, sekil yönünden zamme ve menkşeye benzetilir.

Gürzün düşman başında devamlı durduğunun söylenmesiyle, övülenin düşmanda korku uyandırması ve düşman kelimesinde baş tarafta gürze benzeyen zamme işareti bulunmasına işaret edilir:

"Fetha-veş sözleri üstün şeref ü kadri bülend

Zamme gibi ser-i düşmanda ider gürzi mekân

K.22/39 s.96

bb-Gürz İle İlgili Benzetmeler:

1-Dört Halîfe sevgisi(Muhibb-i Câr Yâr):

Şiîlerin Hz.Ali'yi,kendisinin bile istemediği derecede üstün saymaları sonucu İslâm dinine verdikleri zarar karşısında,dört halîfenin aynı derecede sevilmesinin Şiîler üzerinde gürz etkisi yarattığı düşüncesi ile şâir bu gürzün daima Kızılbaş üzerinde durmasını ister:

"Eksük olmasun kızılbaşun başından dâyimâ
Dest-i şer' ile muhibb-i Câr Yârın şesperi"

K.8/32 s.47

2-Menekse:

Bahar mevsiminde açan çiçeklerin harp aletlerine benzetildiği bir beyitte menekşe şekil yönünden gürze benzetilir:

"İrişdi âlet-i harb ile pehlevân-ı bahâr
Benefse gürz-i girândur siper gül-i hamrâ"

K.12/2 s.58

3-Zamme:

Övülenin ağır gürzünün devamlı düşmanın başında durması,onun düşman nazarında devamlı korku uyandırmasındadır. Düşman kelimesinin yazılışında,bastaki harfin üzerinde zamme bulunması ve şekil ilgisi gürzün zammeye benzetilmesine yol açar:

"Gürz-i girân-ı şah-ı ebü'l-feth ü zıll-ı Hâk
Eksük degül durur ser-i düşmanda zamme-vâr"

K.10/27 s.54

c-Hançer:

aa-Umumi Olarak Hançer:

Ucu eğri,iki tarafı keskin,kamanın büyüğü,kılıcın küçüğü kesici bir âlet olan hançer,zikredildiği birkaç beyitte şekli ve parlaklığı yönünden ele alınır.Kan dökücü ve öldürücü olmasından da bahsedilir.Murassâ hançer,üzerindeki cevherlerle,hilâl ve yakınındaki yıldızlara benzetilir.Yapımı sırasında su verilmesi ve parlaklığı hançer-su münase-

betine zemin hazırlar. Hançer belde taşınması yönünden de el le alınır. Bundan dolayı âşık ile sevgili arasına giren rakibe benzetilir.

bb-Hançer İle İlgili Benzetmeler:

1-Engel, rakip:

Eğri oluşu ve ortaya girerek sevgili ile sohbet etmeye fırsat vermemesi bakımından hançer bir engel ve rakip gibi düşünülür. Rakip ile hançer arasında, aşığın kanına girmeleri bakımından da ilgi kurulur:

"Bir gün miyân-ı yârı kinâr itmek istedüm
Kanuma girdi ortaya şokulda hançeri"

G.467/4 s.566

2-Hilâl:

Cevherle tezyin edilmiş murassâ hançer şekil ve parlaklık bakımından hilâle benzetilir. Yıldızlar da mücevher olarak düşünülebilir:

"Kılıç murassa' u hançer bi- 'aynihi meselâ
Nücûma oldu muqârin hilâl-i nûrânî"

K.23/13 s.99

"Sofilere göre dünyada Allah'ın tecellisine mazhar olan ve Hz. Muhammed'in gerçek varisi olan birisi vardır. Kutup veya Sahib-i zaman denilen bu zatın yanında iki kişi daha vardır, bunlara "üçler" derler. Bunlardan sonra yedi, sonra kırk, daha sonra üçyüz erler gelir. Üçlerden biri ölüncü yedilerden biri onun yerine, kırklardan biri yedilerin arasına, üçyüzlerden biri de kırkların arasına gelir. Halktan biri de üçyüzlerin arasına katılır. Tanrı alemi bunlarla idare eder." (194) Hilâlin doğduğu anda şafakta kızılık bulunması hüsn-i talil ile anlatılır. Feleğin kutbun muradı üstüne dönmemesi halinde hilâlin hançerinin kanını dökceği belirtilir. Beyitte kutb, eksen manasına da gelebilir:

"Dönmese kutb-ı murâdı üstüne bu çarh-ı dūn
Pür-şafağ eyler döker kanın hilâlüñ hançeri"

K.8/16 s.46

3-Su:

Ölecek kadar ağır yaralanmasına sebep olan hançerin
(194) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânî'ndan Örnekler,
s.105

âşık tarafından suya benzetilmesi, hançere su verme hadisesi ile ilgilidir. Hem can vermek üzere bulunanların suya istiyakı, hem de hançerin sevgiliye ait olmasından dolayı âşık, sevgilinin hançerinden bir parça su sunmasını ister. Aslında öldürücü olan hançer, terki bindeki çok az miktardaki sudan dolayı âşık tarafından arzulanır. Bu durumda hançer hem can alıcı hem de hayat verici gibi görünür. Su da duruma göre hem hayat kaynağı hem de öldürücüdür. Gazeldeki tasavvurların çoğu Fuzûlî'nin Su Kasidesi'nde de bulunur:

"Cân virürken hançeründen şun baña bir pāre şū
Hālet-i nez' üzre gāyet hōş gelür bimāra şū"

G.362/1 s.505

ç-Kılıç (Zülfikar, tîg, semsîr, tîg-ı mücellâ, tîg-ı cihântâb, seyf, tîg-ı zer-nisân, tîg-ı bürrân, semsîr-i tı-lısm, Zülfikar-ı Haydar-ı Kerrâr, semsîr-i âtes-bâr, zer-nisân bir tîg, tîg-ı şer'-i şerîf, tîg-ı zerrîn, tîg-ı yalmân, tîg-ı nusrat, yalın kılıç, tîg-ı kudret, semsîr-i dest-i kudret-i Mevlâ, semsîr-i belâ, semsîr-i celâl):

aa-Umumi Olarak Kılıç:

Savaş araçları içinde en çok kullanılanı olan kılıç, divânda da gerek savaş âletleri, gerek diğer eşyâlara kıyasla en fazla bahsedilen ve kendisi ile ilgili en çok benzetme yapılan eşyâlardandır. Bunda şâirin asker olması ve kılıcın, hayatının ayrılmaz bir parçası olmasının rolü olsa gerektir. O devirdeki Türk savaşları, İslâm dininin dünyaya yayılması ve Hristiyanlara karşı müdafaa için yapıldığına göre kılıç, İslâm kılıcıdır. Hem kılıç ile şekil benzerliği hem de İslâm'ın sembolü olmasından dolayı şâir hilâli bile gâzilerle birlikte İslâm kılıcını çalar gibi görür:

"Seyf-i İslâmî ele aldı sipihr üzre hilâl
Bile çalışmağa gâzîler ile rûz-ı kıtâl"

K.14/1 s.66

Kılıç, yaymağa çalıştığı din gibi aydınlatıcıdır. Bu yüzden güneşe aya ve ateşe benzetilir. Kılıcın güneş ve aya benzetilmesinde yükseklik dolayısıyla üstün olma, bu üstünlükle doğudan batıya hareketinin, karanlığı ve küfrü ortadan kaldırması gibi düşünülmesinin rolü vardır. Hilâl ve güneş ışığı

ğı ile kılıç arasında şekil ilgisi de bulunur. Ateş hem yakıcı hem aydınlatıcıdır. Kılıç da düşmanlar için ölüm, müslümanlar için huzur kaynağı olması bakımından ateş gibidir. Parlaklığı ile de bu tasuvvura yol açan kılıç aynı ilgilerle suya ve ab-ı hayata da benzetilir. Kılıca su verilmesinden kaynaklanan bu tasavvurda hayat kaynağı olan suyun, sel halinde olunca ölüme sebep olmasının da rolü bulunur. Kesilen düşman kafalarının suda yaşayan bir çiçek olan nilüfer gibi tasavvur edildiği bir beyitte kılıç, hareket etmesi sebebi ile akarsuya benzetilirken manzara âdetâ film halinde sergilenir:

"Görinür âb-ı revân içre şekl-i nilüfer
Nite ki tig-ı dilirân ile ruḥ-ı a'dâ"

K.12/7 s.58

Savaşlarda olduğu gibi savaş âletleri yapımında da üstünlük sağlayan atalarımız yaptıkları kılıçların kalite kontrolünü altın ile yaparlardı. (Mısra-kılıç benzetmesine bakınız.) Altın ile üzerine yazı yazmak mümkün olan kılıçları iyi kabul ederlerdi. Zer-nişan tig sözü ile kılıcın ve benzetildiği şeyin değerli oluşuna bu şekilde işaret edilir.

Şekil ilgisi, manasının keskinliği ve etkili oluşu dolayısıyla kılıç mısra ve satıra benzetilir. Fetha ile kılıç arasında da şekil yönünden ilgi kurulur ve fethanın bir adının da üstün olmasından dolayı bu kelime ile oyun yapılır.

Kın da çok yerde kılıç ile birlikte ele alınır. Güneş ve ayın kılıç olarak tasavvur edildiği beyitlerde kın, karanlık veya ufuktur. Suyun kılıca benzetilmesi durumunda toprak, ab-ı hayatın kılıca benzetilmesi sırasında ise zulmet kın olarak düşünülür. Yazıda esas mana olduğu için mana kılıç, yazı da kın gibi tasavvur edilir.

Yarısından itibaren iki çatal kılıç demek olan Zülfikar'dan da söz edilir. Hz. Ali'nin de böyle bir kılıç kullandığı hatırlatılır. Zülfikar şekil yönünden Kabe'nin altın oluşuna, iki parmağa, lamelife ve birleşerek akan Meriç ve Tunca nehirlerine benzetilir.

Bir işe başlamak için "kolları sıvamak" deyiminin de kullanıldığı bir beyitte sıvanan kol, kınından çıkarılan bir kılıca benzetilir.

Savaş aracı olarak yapılan, itaat edenler için huzur kaynağı, düşmanlar için ölüm sebebi olan kılıcın, sevgilinin kaşığı için benzetilen durumunda bulunduğu bir beyitte bambaşka bir maksat için kullanıldığını görürüz. Şekil bakımından kılıca benzetilen kaşlar, güzellik hazinesinin korunması için tılsım olarak kullanılan iki kılıç gibidir:

"Ne hikmetdür bu kim ol nev-cuvānuñ genc-i hüsninde
Sanasın iki semsir-i tılsım olmuş iki kaşığı"

G.478/2 s.573

Sevgilinin yalnız kaşları değil, kendisi de kılıç gibidir. Yaptığı cefa ile aşığın sinisini yarmaya sebep olması bu benzetmeye yol açar. Cefâ kılıcı sözü ile cefa, öldürücü etkisinden dolayı kılıca benzetildiği gibi, kılıcı kelimesi, kılmak fiilinden yapılmış sıfat gibi de düşünülerek bu kelimelerle oyun yapılır. Sevgilinin kılıca benzetilmesinde onun acı sözlerinin de rolü vardır. Bir manide belirtildiği gibi "yiğidi kılıç kesmez, bir acı söz öldürür."

Sevgilinin bakışı da hem öldürücü hem keskin olmasından dolayı kılıç gibidir. Gözleri, gördüğüne, gün gibi kılıcını çeker:

"Gözleri ebrûsı resminden cılasunlar gibi
Gördüğüne gün gibi tığ-ı mücellâsın çeker"

G.109/4 s.350

Yüz ile kılıç arasında da parlaklığı bakımından ilgi kurulur. Eğri ve iki yüzlü olmasından dolayı kılıç fesad ehli için benzetilen olur. Aynı ilgilerle aşığın sevgili ile münasebetini kesmek isteyen agyar da kılıca benzetilir.

Yiğitliğin ispatlanması için bir araç olmasından dolayı kendisini kılıca benzettiği bir beyitte şair, şecaat kılıcı sözleri üzerinde oynar.

Düşman kafalarının top gibi düşünülmesiyle kılıç çevgana benzetilir. Benzetmede şekil ilgisi de bulunur. Turunç ve dalı ise hem top-çevgân, hem de yüzü sararmış bir kafa ve kılıç gibidir. Şair övülen için dua ederken düşmanların başının çevgana benzeyen kılıca top olmasını ister:

"Hak Ta'âlâ devlet ü 'ömrüñ ziyâde eylesün
Tiğünün çevgânına töp olsun a'dānuñ seri"

K.8/31 s.47

Mazlumun âhının kılıca benzetilmesine, şekil ilgisi-
nin yanında zâlimin ceza görmesine sebep olması da yol a-
çar. Gamin kılıca benzetilmesinde sînenin yarılmasına sebep
olması rol oynar.

Kılıç herkese başka başka âlemler gösteren gibi de dü-
şünülür. Buna, parlaklığı ve onu tutan kişinin görüntüsünü
yansıtması, düşmanların ölümüne yol açarak Cehennem'i gös-
termesi ve âşığın da vuslata ermesini sağlaması sebep olur.

Haramilerin soygun yapmalarına engel olan kılıç, demir-
den bir sedde de benzetilir.

Kılıç çalmak ve kılıcını arşa asmak deyimleri de kılıç
münasebetiyle zikredilir.

bb-Kılıç İle İlgili Benzetmeler:

1-Âb-1 hayat, âb-1 revân:

Kılıç, ölüme sebep olmasıyla bir manada insanı ebedi ha-
yata kavuşturur. Bundan dolayı kılıç ab-1 hayata benzetilir.
Benzetmede kılıca su verilmesinin de rolü bulunur. Hızır ve
İlyas'ın Âb-1 hayata ulaşmadan önce üç ay boyunca katettik-
leri zulmet de bu kılıcın kını gibi düşünülür:

"Âb-1 hayâtdur bize ma'nide tiğ-1 yâr

Yaḥyâ bi-'aynihi aña zulmet durur niyâm"

G.250/5 s.439

2-Âh, dūd-1 âh:

"Alma mazlumun âhını çıkar aheste aheste" atasözüne
telmiḥ yapılan bir beyitte mazlumun âhının dumanı (bedduası)
keskin oluşu ve tasavvur olunan eğri şekli bakımından kılı-
ca benzetilir. Duanın keskin oluşu mecazi manada hüsn-i ka-
bul görececek nitelikte dua olmasıdır:

"Dūd-1 âhı kılıcı keskin olur mazlūmuñ

Ḥōş görür peyk-i du'āsına cihānı yaradan"

K.22/20 s.95

3-Altun oluk:

Kâbe'nin kuzeybatı duvarının üstünde bulunan, çatıya dü-
şen yağmur sularını akıtmak için yapılmış bir inşâî unsur o-
lan altın oluktan, bölgeye çok az yağmur yağması sebebiyle
ancak o zaman su akar. Güneş ışıkları da bol ve dik olduğu i-
çin mü'minler buradan su yerine nur yayıldığını görürler.
Şekil ilgisi yanında, terkinde su bulunması fakat kendisin-

den su alınamaması ve parlak oluşu ile zülfikar,altın olu-
ğa benzetilir:

"Altun oluğdur ol görinen şekl-i zü'lfikar
Mü'minlere şu yirine envâr olur revân"

K.27/4 s.115

4-Ateş(Nâr-ı sūzân):

Ateş,hem aydınlatıcı,hem yakıcı olarak iki türlü de-
ğerlendirilebilir.Kılıç da hem adaletle hükmedici,hem de
öldürücü olmak üzere iki yüzlüdür.Adaletiyle dünyayı aydın-
latan kılıç,düşmanların ölümüne yol açarak Cehennem'e git-
melerini sağladığı için onlar açısından yakıcı bir ateş gi-
bidir:

"Cemāli leşker-i İslāma nūr-ı Rabbānī
'Adūya tīğ-ı cihān-tābı nār-ı sūzāndur"

K.4/34 s.33

5-Ayna:

Kılıcın aynaya benzetilmesi parlaklığından dolayıdır.
Kılıç da bir cismi ayna gibi yansıtabilir.Demir aynalar da
bulunmasından dolayı yapıldıkları malzeme bakımından da a-
ralarında benzerlik vardır.

Ölen insanlar âhiret âlemine gider.Böylece ölen kişi
iki alemi görmüş olur.Sevgilinin kılıcı öldürücü olmasından
dolayı alemi gösteren bir ayna gibidir.İnsanlara sevgilinin
kılıcı ile ölmek bambaşka bir alem gibi gelir:

"Halka şemşiründen ölmek başka bir 'âlem gibi
Oldı tīğün gün gibi āyine-i 'âlem-nümā"

G.4/3 s.282

Kılıç,övülenin celâl yüzünü göstererek düşmanların ye-
re geçmesini sağlayan bir aynaya da benzetilir.Kılıcın düş-
manlar üzerinde korku uyandırması ve parlaklığı bu tasavvu-
ra yol açar:

"Şu gibi yirlere geçse n'ola havfiyle 'adū
Gösterür āyine-i tīği anuñ rüy-i celāl"

K.14/26 s.68

Düşmanların aniden gelen bir selle boğulmuşçasına ölüm-
lerine sebep olmasından dolayı,ibret gösteren bir aynaya
benzetilir:

"Garkā virdi dūşmanı seyl-i każā gibi hemān
Oldı her tīg-ı ricāl āyine-i 'ibret-nümā"
M.3/3 s.142

6-Ayrılık(hecr, firak):

Sevgilinin ayrılığı, âşığın gönlünün şerha şerha ol-
masına ve derdinin ortaya çıkmasına sebep olmasından dola-
yı kılıca benzetilir:

"Firākı tīgi ile oldı şerha şerha gönül
Niğāra derd-i derūnum degül midür meftūh"
G.43/4 s.308

Kılıcın kınından çıkmasında da ayrılık vardır. Ayrılı-
ğın yalın kılıç olarak tasavvur edilmesinde bu durumun da
rolü bulunur:

"Hecr ise yalıñ kılıç a'dā ise pāyānı yok
Sākıyā bir Cām-ı cemle Rüstek-i Zāl it beni"
G.496/3 s.583

7-Bakış(Nazar):

Sevgilinin bakışı ile kılıç arasında öldürücü olmalara
bakımından ilgi kurulur. Âşık kılıca benzeyen bakışı ile
ölmek için sevgiliye düşman olmak ister:

"Pādişāhum saña ben nice 'adū olmayayın
Öldürürsin kılıcuñla göricek düşmenüñi"
G.481/2 s.574

Sevgilinin âşığa bakışı, ona olan ilgisini gösterir. Bu
da âşığı memnun eder ve gözyaşları kesilir. Şâir, güneş doğun-
ca çiğ tanelerinin buharlaşıp kaybolması ile, sevgilinin gü-
neş gibi yüzünün kendisine yönelip kılıç gibi bakışlarının
etkisiyle gözyaşlarının dinmesi arasında ilgi kurar:

"Encüm-i eşküm olur şebnem gibi gözden nihān
Gün gibi dilber kaçan tīg-ı mücellāsın çeker"
G.140/3 s.370

8-Belâ:

Âşık için sevgilinin kılıcı ile can vermek, çok isteni-
len bir durumdur. Onun âşığa karşı kullanmayıp kını içinde
yan tarafında takılı bulurdurduğu kılıcı âşık için bir belâ
gibidir. Şâir, kılıcı, ölümüne sebep olmamasından dolayı belâ-
ya benzetir:

"Ah kim māni' olur katlûme her demde benüm
 Taķılıp yanuña yan başalı şemşir-i belâ"
 G.19/3 s.292

9-Cefâ:

Cefâ ile kılıç arasında öldürücü etkileri bulunması yönlerinden ilgi kurulur. Sonucu ne kadar acı da olsa âşık, sevgilinin kendisine merhaba diyen cefâ kılıcına tâliptir. "Kulelerde kapının tam karşısındaki duvara açılmış olan mazgal deliğine merhaba siperi denilir ve kapıdan girmeğe muvaffak olan düşman askerleri bu delikten atılan silahlarla öldürülürdü." (195) Aşığın sevgilinin cefâ kılıcına nâil olabilmesi için onun kale gibi taş kalbine girmesi gerekir. Aşığın, beni merhabadan unutma diye âdetâ yalvarması, kendisinin merhaba siperinde öldürülmesini istemesinden olabilir:

"Unutma bendeñi tîğ-ı cefâdan unutma
 Benüm begüm beni ol merhabâdan unutma"

G.412/1 s.533

10-Cevgân:

Bir atlı top oyunu olan çevgân, aynı zamanda bu oyunda kullanılan ucu eğri değneğin adıdır. Kılıç şekil bakımından çevgana benzer. Koparılan düşman kafalarının top gibi düşünülmesi de benzetmede rol oynar:

"Mehâbetiyle gazâ günlergnde top eyler
 Ser-i 'adū-yı siyeh-rüyı tîğı çevgânı"

K.9/39 s.50

11-Dest-i merhaba:

Sevgilinin cefa kılıcı, aşığı rahata erdinen bir ele benzetilir. Çünkü derd ehline dostun belâsı, şifâ müjdecisi- dir. Cefânın âşığa olan ilgiyi göstermesi de kılıcın merhaba diyen bir el gibi düşünülmesine yol açar:

"Tîğ-ı cefâsı oldu bize dest-i merhabâ
 Derd ehline beşir-i şifâdur belâ-yı döst"

G.35/4 s.302

12-Dil:

Hem anlaşma vasıtası, hem bir organımızın adı olan dil, şekli ve etkisi bakımından kılıca benzetilir. Süslü kelimelerin kılıç üzerindeki cevherler gibi düşünülmesi de benzetmede rol oynar:

"Baħr-i eṣ'ār-ı laṭīf āyine-i tiġ-ı hüner
Nazm ile neṣrüm olur gevher-i semsir-i zebān"
K.22/50 s.97

13-Dünya(Cihân):

Dünya,fani oluşu,parlak ve güzel gelmesi,iki yüzlü oluşu(gece-gündüz) ile güzeller gibidir.İnsanlara cefâ vermeleri yönünden de aralarında ilgi kurulurken kullanılan "cefa kılıcı" sözleri hem sıfat hem de isim tamlaması gibi düşünülebilir.Etün insanların ölmesi de dünyanın cefa kılıcına benzetilmesine yol açmış olabilir:

"Mahublar cefa kılıcıdır cihan gibi
Peykan-ı gamzesine çekinme keman gibi"
G.457/1 s.560

14-Ecel:

Mücerred bir kavram olan ecel,ölüme sebep olması bakımından kılıca benzetilir:

"Dilde belā-yı fūrkat başda hevā-yı vuṣlat
Dest-i emel yakada tiġ-ı ecel kafada
G.370/3 s.510

15-Ekmek:

İnsan beslenmesinde temel gıda maddelerinin başta geleni ekmektir.Savaşan bir insana da kılıç,ekmek kadar gerekli olduğu için şair ekmeğe benzettiği kılıcın ehline vermesini ister:

"Yiridür ehline sevķ eyle kılıç etmegini
Ġāzī-i na'ra-zenān ile bir olur mı zenān"
K.22/48 s.97

16-Fesad ehli:

Eğri ve iki yüzlü olmaları yanında ölüme sebep olmalarından dolayı fesad ehli kılıca benzetilir.Beyitteki fesad ehli sözü ile Kânûnî'nin oğlu Şehzâde Mustafa'nın ölümüne yol açanlar kastedilir:

"Bir iki eğri fesād ehli nitekim semsir
Bir iki nāme-i tezviri kıldı katline tır"
M.8/V/1 s.167

17-Fetha:

Şekil ilgisi yanında,harflerin üstüne yazılması ve bir

adının da üstün olmasından dolayı fetha, daima mülhid ve Rafizîler'in başının üstünde ve onlara üstün olması istenen kılıca benzetilir:

(Örnek için fetha maddesine bakınız.)

18-Fetvâ:

Övülenin fetvâsı fesad ehline karşı öfkeli bir kılıç gibidir. Suç işleyenlerin idam edilmelerini sağlayan fetva ile kılıç arasındaki ilgi ölüme sebep olmaları dolayısıyla kurulur:

"Bir naşihat kılıcı mürşid-i kāmildir kim
Oldı fetvâsı fesād ehline şemşir-i celāl"

K.18/23 s.80

Birinci mısradaki "nasihat kılıcı" sözleri hem fetvanın sıfatı, hem de tamlama gibi düşünülebilir. İkinci durumda kılıç-nasihat benzerliğinden de fetva dolayısıyla söz edilebilir.

19-Gam:

Gam, insanın gizli sırlarını ortaya çıkarmaya sebep olmasından dolayı kılıca benzetilir. Çünkü dert insanı söyler. Kılıç da ah ettirmekle ve sineyi çak etmekle sırrı açığa vurmuş olur. Ah u feryad aşığın sinesinden çıkar ve derdini herkese ilan eder. Beyitlerde âh u figâna dair halk arasında yaygın olan bir telâkki sık sık görülür. Bu, içten gelen inleyişlerin tesirsiz kalmıyacağı ve yerini bulacağı inancıdır. Şâir buna dayanarak sevgiliye ihtarda bulunur, hatta onu tehdit eder. Bu tehdit "eğer gam kılıcı ile benim sinemi çak eylersen ahederrim ve senin zâlimliğinin cezasını görmene sebep olurum" düşüncesidir. Bu bakımdan ah u feryad, "aşıkın kendisini bildirme, teşhir etme ve kendisine acıma duygusu uyandırma aracı olduğu kadar da silahı olur." (196) Gam için önce âşığa, neticesi itibariyle sevgiliye yönelmiş geri tepen bir silah gözü ile bakılabilir:

"Sînemi çak eylesün tîg-ı gam
Fâş ola şâyed ki bu râz-ı nihân"

G.296/2 s.466

(195) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.481

(196) Harun Tolasa, Ahmet Paşanın Şiir Dünyası, s.380

20-Güneş, güneş ışığı:

Güneş, doğudan batıya hareket etmesi ve karanlığı gidermesi dolayısıyla şairin ,küfür diyarı olan Firengistan'ı fethetmesini istediği övülenin elindeki kılıç için benzetilen olur. Benzetmeye kılıcın parlaklığı ve din yolunda kullanılması yol açar. Kılıcın küfrü kaldırması ile güneşin aydınlatması arasında ilgi kurulur:

"Gün gibi tig ile feth eyle Firengistānı
Yüri şāhum yüri ışmarladum Allāha seni"

M.45/W/2 s.221

Güneş, feleğin döndüncü katında bulunması, sıcaklık ve ışığı ile canlılar için hayat kaynağı olmasından dolayı üstündür. Kılıç da bütün dünyayı etkisi altına alması, insanların huzurunu sağlayan bir unsur haline gelmesi istenilirken güneşe benzetilir:

"Kılıcı üstün ola gün gibi 'ālemde anuñ
Emr-i taqdīr ile oldukca mürür-ı meh ü sāl"

K.14/38 s.69

Güneşin her seher alemleri feth eylemek için sefer yapan bir padişah gibi düşünülmesiyle ışıkları da kılıca benzetilir. Zafer kazanmak "kılıcını arşa asmak" deyiimiyle ifade edilir. Güneşin ve ışıklarının gökyüzünde bulunması, bu deyim dolayısıyla zafer kazanmış gibi tasavvur edildiğini düşündürebilir:

"Tig-ı nuşratla nitekim 'ālemi feth itmege
Her seher peydā kıla bu ĥusrev-i ĥāver livā"

K.17/36 s.77

21-Hilâl(meh-i nev, hilâl-i id):

Hilâl ve yakınındaki yıldızlar şekil ve parlaklıkları bakımından murassa bir kılıca benzetilir:

"Kılıç murassa u ĥançer bi- 'aynihi meşelā
Nücūma oldu muķārin hilâl-i nūrānī

K.23/13 s.99

Şekil ilgisi dolayısıyla şevvâl hilâline benzetilen kılıç arşa asılmış gibi düşünülür. Kamerî aylar, gökyüzünde yeni ayın görülmesiyle başlar, sonraki yeni ayın görünmesiyle biter. Şevvâl, Ramazan'dan sonraki ayın adıdır ve ilk üç günü bayramdır. Bayram müslümanlar için sevinç kaynağıdır. Ce-

şitli eğlenceler yapılarak, her zaman bulunmayan lezzetli yemekler hazırlanıp yenilerek kutlanır. Dostlar ziyaret edilir. Ramazan Bayramı bu özelliği yanında açıkça ifade edilmemesine rağmen oruç ibadetinin yerine getirilmesi sırasındaki sıkıntı ve mahrumiyetlerden kurtulmayı da ifade etmesi dolayısıyla bu yönden de sevinç kaynağıdır.

Kılıcın elde bulunuşu ise savaş haline işarettir. Arşa asıldığıının söylenmesiyle bir savaşın zaferle neticelenerek övülenin kılıcının üstün geldiği anlatılmak istenir. Din yolunda yapılan savaş bir ibadet gibidir fakat sıkıntı ve can tehlikesini de beraberinde getirir.

Şâir, Şevvâl hilâlinin kılıç gibi arşa asıldığını ve bundan dolayı şâdmân olduğunu söylemesi ile Ramazan Bayramı geldiği ya da savaş zaferle neticelendiği için sevincini belirtmek istemiş olabilir:

"Şâdmânuz aña kim nite ki şâh-ı Haremeyn
"Arşa aşdı kılıcın şimdi hilâl-i sevvâl"

K.14/19 s.67

Hilâl, İslam dininin sembolüdür. Bundan dolayı camilerdeki kubbe ve minarelerin üstündeki alemlerde, birçok müslüman ülkenin, en manalı şekilde Türk bayrağının üstünde hilal bulunur. Hristiyanlığın sembolü de haç olduğu için tarihteki Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki savaşlar hilâl-sâlip (haç) mücadelesi olarak değerlendirilir. Gök kubbesi üstünde bulunan hilâl şekli ve batıya (Hristiyan ülkelerine) doğru hareket etmesinden dolayı İslâm kılıcına veya teşhis edilerek İslam kılıcını eline alıp gazilerle birlikte savaşan bir kimseye benzetilir:

"Seyf-i İslâmı ele aldı sipihr üzre hilâl
Bile çalışmağa gâziler ile rüz-ı kıtâl"

K.14/1 s.66

Hilâl rengi dolayısıyla altın bir kılıca benzetilirken hilal ile aynı burçta bulunan saadet yıldızı da bu kılıcın üzerinde süs olarak bulunan cevherlere benzetilir:

"Tiğ-ı zerrininde zeyn olan cevâhir şanmañuz
Ol hilâl ile kırân itdi sa'âdet ahteri"

K.8/17 s.46

Bir şehri düşman saldırılarına karşı korumak için inşa edilen kalenin, pâdişah ve mâiyetini korumaya mahsus olanına ad olan hisar ile kılıcın İslâm dinini koruması arasında ilgi kurulur. Övülenin kılıcı demirden bir hisara benzetilir. Kim şeriattan bir taş koparsa başını alan kılıç, dini bir hisar gibi korur:

"Başını alur şerî' atden koparsa kimse taş
Oldı şemşîri anuñ insâna âhenden hisâr"

K.11/18 s.57

23-Hükm:

Pâdişahın yazılı emri manasına gelen hükm, etkisi bakımından inat ehlinin davasını kesen bir kılıca benzetilir. Kılıcın kalitesinin anlaşılması için altınla üzerine yazı yazılması da benzetmede rol oynar:

"Kesmege da'vâsını ehl-i 'inâduñ dâyimâ
Oldı her hükmi anuñ güyâ ki tîğ-ı zer-nisân"

K.2/27 s.25

24-Hüner:

Yahyâ Bey, diğer şairlere göre üstünlüğünü, kendisini doğana benzetererek ve kılıcını feleğe astığını söyleyerek belirtir. Bu sırada şâirlik hünerini de kılıca benzetir:

"Arnavud aşlıdur ol taşlu yerüñ şebâzı
Aşdı eflâke meh-i nev gibi tîğ-ı hüneri"

K.7/36 s.44

25-İki parmak:

İki parmağın şekil bakımından Zülfikar'a benzetildiği bir beyitte, savaş sırasında yerine her şeyin düşmana karşı kullanılabileceği belirtilir: .

"Ceng içinde halkumuz bî-ihtiyâr olur bizüm
Her iki barmagumuz bir Zü'lfikâr olur bizüm"

M.21/IV/1 s.193

26-İnsan(Cânân, şâir, vâri-pür-sitem, yalın yüzlü güzel, mahbûblar, Arslan Paşa, Eyyüb-i Ensari):

Silâh, daha çok erkekler tarafından kullanılır. Bir erkek için silâhı nâmusu kadar değerlidir ve onun ayrılmaz parçasıdır. Silâh taşımak ve kullanmak erkeklik ve yiğitlik alâmetidir. Silâha sahip bir insan düşmanlarına karşı bir üstünlük(iktidar) sağlar. Silâh ve yiğitlik arasındaki bu i-

lişkiden dolayı şâir, kendisini kılıca benzetirken sanatçı rakibi Hayalî'yi de ikdidarsız bir erkek olarak tanıtır. Bu benzetmede savaş sırasında Yahyâ Bey'in asker olarak yiğitliğini göstermesine karşılık, Hayalî'nin, mensubu olduğu Işık tarikatı dervişleri ile cer (toplama) yapması da rol oynar. "Puluç, kısır dölsüz anlamındadır. Halbuki Hayalî Bey'in kendisi de şair olan bir oğlu vardı. Bu durumda puluç kelimesinin başka bir anlamı olması ve Yahyâ Bey'in de bilmediğimiz o manada kullanmış bulunması ihtimali kuvvet kazanmaktadır." (197) Şecaat kılıcı sözleri, cefa kılıcı da olduğu gibi hem şairin sıfatı hem isim tamlaması gibi düşünülebilir:

"Ben şecâ'at kılıcıyam ol ışıklar pulucu
Ben savaş günü çeriyem o hemân cerde ceri"

K.7/40 s.44

Âşık, sevgilinin kılıcı ile ölmeyi candan ister. Şâir, kılıcı bir güzele benzeterek ona muhabbet şem'ini yandırması gerektiğini belirtir. Kınından çıkarılan kılıca yalın kılıç denilmesinden dolayı güzel de yalın yüzlüdür. Güzelin yüzünün parlaklığı ile kılıcın parlaklığı arasında ilgi kurulur:

"Habîbün bir yalın yüzlü güzeldür tîğ-ı bürrânı
Âna pervâne-veş ey dil maḥabbet şem'ini yandır"

G.83/3 s.334

27-Kaş (Ebrû):

Hazinelerin olağanüstü güce sahip tılsımlı bir kılıç veya ejderha ile korunduğuna inanılır. Sevgilinin güzelliğinin bir hazine olarak tasavvur edilmesi sonucu kaşları, bu hazineyi koruyan tılsımlı kılıçlara benzetilir. Kaş ile kılıç arasında şekil bakımından da ilgi bulunur:

"Ne hikmetdür bu kim ol nev-cuvânün genc-i hüsninde
Şanasın iki şemşir-i tılsım olmuş iki kaşı

G.478/2 s.573

28-Kaza seli (Seyl-i kaza):

Düşmanların ölümüne sebep olmasından dolayı kılıç, kaza seline benzetilir. Benzetmede kılıca su verilmesinin de

(197) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.63

rolü bulunur:

"Garkā virdi düşmanı seyl-i kazā gibi hemān
Oldı her tiğ-ı ricāl āyine-i 'ibret-nümā"

M.3/I/3 s.142

29-Kol kanat:

Bir işe başlamak için "kolları sıvamak" ve "kılıç çalmak" deyimlerine yer verilen bir beyitte sıvanan kol şekli bakımından kılıca benzetilir. Kol, çalışması ile elde ettiği sonuç bakımından da kılıca benzer:

"Tiğlar gibi çalışdum kolumu 'uryān idüp
Kalb-i ağıyāra girişdüm toğrılup mānend-i tīr"

G.136/3 s.368

Kılıç gibi tasavvur olunan Celâl sahibi Allah askı, aşk yolunda olanların en büyük yardımcısı olduğu için kol kanat olarak düşünülür:

"Kol kanad oldu bize şemşir-i 'ışk-ı Zü'lcelāl
'Aynı ile biz tarikat Kāfīnuñ Ankāsıyuz"

G.171/2 s.389

30-Lamelif:

"Hz. Ali'nin de kullandığı, yarısından itibaren uç tarafı ikiye ayrılan, iki çatal şeklinde olan kılıç nevelerinden birinin adı"(198) olan zülfikar şekli bakımından divandaki lamelifler için benzetilen olur:

"Her görinen lāmelifi Zü'l fikār
Yāları ķavs-i felek-i nāmdār"

D. s.12

31-Livâ:

Livânın genel görünüşü, şekil bakımından Hz. Ali'nin kılıcı Zü'l fikar'a benzetilir. Benzetmeye gönderinin çatal uçlu olması ve üzerinde Zü'l fikar resmi bulunması da yol açmış olabilir. "Üzerinde beyaz bir pençe, bir zülfikar ve bir daire şekli bulunan çatal uçlu bir bayrak askerî müzede mevcuttur."(199):

(198) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s.668

(199) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.180

32-Meriç ve Tunca:

Meriç ve Tunca nehirleri birleşerek denize akarlar.
Bundan dolayı Zü'l fkar'a benzetilirler:

"Merice irüp Tunca olmuş cārī
Olupdur şan 'Alinün Zü'lfikāri"

Ş.1/113 s.235

33-Mısra:

Mısra ile söylenenler, ateş gibi hem öldürücü hem aydınlatıcı olması dolayısıyla ateş saçan kılıca benzetilir. Kılıcın savaş sırasında düşman kılıçlarına veya zırhlarına dokunduğu kıvılcım çıkarması benzetmeye yol açmış olabilir. Bu şekilde maharatile kullanılan kılıç, düşmanların ölümüne, kullananın da üstün olmasına ve huzura kavuşmasına yol açar. Mısra şekil bakımından da kılıç gibidir. Şairin kılıcı da mısralarıdır. Yahyâ Bey, kılıca benzeyen mısraları ile kendisini hiç mağlup olmamış bir savaşçı olarak görür:

"Şi'rinün her mısra'ı şemsir-i âteş-bârdur
Kanı bir Yahya gibi fenninde mağlûp olmayan"

G.316/5 s.478

Sevgilinin vafında söylenen şiirin her mısraı şekil bakımından kılıca benzetilirken, yazının siyahlığı da bu kılıcın kanı gibi düşünülür:

"Şi'rümün her mısra'ı vafında ey Yahyâ anuñ
Zer-nişân bir tiğdur güyâ sevâd-ı haţ niyâm"

G.253/5 s.441

34-Öfke (Celâl):

Maddî varlığından kurtularak aşkının kemale erdiğini halka duyurmak isteyen âşık, bunun, sînesini parça parça edecek olan sevgilinin öfkesi ile mümkün olduğunu belirterek ona talip olur. Öfkenin kılıca benzetilmesi, âşkın sînesini parçalamasından dolayıdır:

"Beni tiğ-ı celâlünle gül-i şad-berge döndürseñ
Kemâl-i 'aşkumu halka hüveydâ itseñ olmaz mı"

G.484/2 s.576

35-Rakip (Ağyâr):

İkiyüzlü ve eğri olmasından dolayı rakip, kılıca benzetilir:

"Dildārum iki yüzlüye yüz virmez iñende
Şemsiri gibi yanına agyār takılmaz"

G.148/4 s.374

36-Satır:

Övülenin fetvâsının satırlarının kılıca benzetilmesi, şekil ilgisi ve müşkileri halletmesi dolayısıyla dır. Fetvanın bir müşkili dini yönden halletmesinden dolayı kılıç da şeriatın kılıcıdır:

"Suṭūr-ı nāme-i fetvâsı tîg-ı şer'-i şerîf
 Umūr-ı müşkileye zāt-ı pâkidür hâllâl"

K.20/35 s.89

37-Sedd-i hadîd:

Övülenin keskin kılıcı, haramilerin belalarına engel olmasından dolayı sedde benzetilir. Kılıcın keskin olduğunun söylenmesiyle, etkisi, seddin keskin oluşu ile de haramiler için aşılabilir nitelikte olduğu anlatılmak istenir:

"Harāmiler yüze gelmez mişāl-i haṭṭ-ı ḥabîb
 Belāya sedd-i hadîd oldu tîg-ı bürrānı"

K.23/31 s.100

38-Sis(Duhân):

Övülenin, ülkede huzur ve sükunu sağladığı belirtilirken nasıl yüce dağların başından sis eksik olmazsa, senin kılıcın da dağ gibi serkeşlik edenlerin başından eksik olmaz denilir. Yüksek dağların başında duman bulunması ile, övülenin kılıcının isyan edenler için caydırıcı bir unsur olması arasında ilgi kurulur. Benzetmede isyan edenlerin dağa çıkmalarının da rolü olsa gerektir:

"Eksük olmaz başı üstinde duhân-ı tîgün
 Kim ki ser-keşlik ile dirile mânend-i cibâl"

K.14/33 s.68

39-Sûsen:

Bir kasidenin nesib kısmında, bahçedeki bitkiler bile savaş hali içinde görülür. Burada sûsenin kılıç duası okuyup kılıcını kuşandığı ve gazilerle birlikte savaşmak için hazırlık yaptığı belirtilir. Sûsenin yaprağı ile kılıç arasında da şekil bakımından ilgi kurulur:

"Kusandı tîğını sūsen du'ā-yı seyf okuyup
Bile çalışmağa gāzīler ile rüz-ı gāzā"

K.12/3 s.58

40-Şeriat:

Güneş gibi tasavvur olunan övülenin keskin kılıcı, din yolunda kullanılmasından dolayı şeriata benzetilir. Benzetme "Şeriatın kestığı parmak acımaz." atasözünden kaynaklanır. Aralarındaki ilgi keskin olmaları dolayısıyla sağlanır:

"Güneş gibi eger sen şarka garba 'azm itseñ
Şerī'ati koma ol seyf-i kātı'ı bile al"

K.20/15 s.88

41-Şimşek:

Şimşek yağmurun habercisidir. Kılıç da fethin habercisi olur. Fethedilen yerlere iman nurunun gitmesini sağlar. Kılıç ile şimşek arasında şekil bakımından da ilgi düşünülebilir. Kılıcın düşman kılıçlarına dokunması sonucu çıkan kıvılcıklar da şimşek gibi düşünülmüş olabilir:

"Kavsümüz yağmur gibi a'dāya peykān yağdurur
Tīgumuz berķ urdıgınca nūr-ı imān yağdurur

M.11/II/2 s.175

42-Tufan:

Övülenin, kılıcını ne derece maharetle kullandığı anlatılmak için kılıç, büyük bir tabii afet olan tufana benzetilir. Beyitte aynı zamanda "Azerbaycan'daki Berda ülkesinin, bir rivayete göre de bugünkü Batı Anadolu'nun kraliçesi olan Kaydafa"(200) nın ülkesinin İskender tarafından alınışına telmih yapılır:

"Kaydafā mülki gibi tufān-ı tīga ğark ider
Mīlk-i Dārāya havāleitse bir İskenderi"

K.8/12 s.46

43-Turunç:

Turunç dalı şekil bakımından kılıca benzetilirken meyvesi de kılıçla kesilmeğe hazır, aşığın kafası gibi düşünülür. Beyitte dal ve meyve çevgân ile topa da benzetilir:

(200) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.65

44-Yokluk Kadehi(Câm-ı fenâ):

Ölüm halinde bulunan bir insan suya büyük bir iştihak duyar.Kılıcın kadehe benzetilmesi,yapımı sırasında su verildiği için su ihtiva etmesindedir.Kılıç,kâfirleri ölüme götüren bir yokluk kadehidir:

"Her teber peyk-i kazâ her tîg bir câm-ı fenâ
Her cidâ dest-i belâ küffâra eyler merhabâ"
M.3/I/6 s.142

45-Yüz:

Övülenin yüzü,nurlu olmasından dolayı parlak kılıca benzetilir.Benzetmede kılıcın kullanılması sırasında kıvılcımlar saçmasının da rolü bulunur:

"Kılıç gibi yüzi ıssı ve meşrebi şâfî
Yüzinde berķ urur âsar-ı nür-ı hilm ü hayâ"
K.26/21 s.112

d-Mızrak(Nîze,yılan dilli nîze,cidâ):

aa-Umumi Olarak Mızrak:

"Ucu demir şişli uzun sırık"(201) demek olan mızrak, şekli bakımından ele alınır.Elif harfine,serviye,ardıca ve gül dikenine benzetilir.Sırığı ucunda üç parça demir bulunan mızrak yılanı benzetilmiş olabileceği gibi,bu çeşit mızrağa yılan dilli denilmiş olabilir.Sözedildiği beyitlerde savaşa giden askerler elinde görülen mızrak bir beyitte savaş sahnesi içinde ele alınır:

"Birbirine o dem nîzeler havâle idüp
Miyân-ı bezmde olurdu rüy-ı şulh ile ceng"
M.6/VII/2 s.157

Bayrak ve tuğlar gibi mızraklara at yelesi kılıklarından bir parça bağlandığını ve Bunlara "perçem"(202) denildiğini şu beyitten anlamaktayız:

"Kopardı nîze ile hâl-i rû-siyâhı kamu
Ucunda nîzelerün şanma perçem-i şeb-reng"
M.6/VII/4 s.157

(201)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.531

(202)Mehmet Zeki Pakalın,a.g.e. cilt 2 s.771.

bb-Mızrak İle İlgili Benzetmeler:

1-Ardıç(Ar'ar-i mînu):

Bir kasîdenin nesîb kısmında bitkiler savaş âletleri gibi tasavvur olunurken ardıç da yılan dilli mızrağa benzetilir. Benzetme, sırtığı ucunda üç parça demir bulunan bir çeşit mızrağa bu adın verilmesinden olabileceği gibi ardıcın aynı beyitte Hz. Mûsâ'nın asâsına benzetilmesi ve asânın yılan şekline döndüğü bir mucize bulunmasından dolayı olabilir. Ardıç, sert bir ağaçtır. Mızrak sapları da "elastikiyeti olmayan sert ağaçlardan yapıldı." (203) Bu benzetmeden dolayı mızrak sapı yapımında ardıç ağacının kullanıldığını düşünebiliriz:

"Görün ki 'ar'ar-ı mînu 'asâ-yı Mûsâ-veş
'Adüya karşı yılan dillü nîzedür seklâ"

K.12/8 s.59

2-Diken(hâr):

Şâir kendisini gül olarak tasavvur etmekle mızrağını da bu gülün dikenine benzetir:

"Bir gülüz biz nîze vü tîr ü teberdür hârumuz
Cân u dilden bu söze vardur bizüm ikrârumuz"

M.11/III/4 s.175

3-Elif:

Elif harfleri ile mızrak arasındaki benzerlik şekil ilgisinden dolayı kurulur:

"Nîzeler cümle elif harfi gibi olmuş sipâh
Aña her satrı olupdur ejdehâ-peyker livâ"

K.17/35 s.77

4-Serv:

Gül bahçesinin bir savaş alanı gibi düşünülmesi sonucu servler mızrağa benzetilir. Benzetme şekil ilgisine dayandır:

"Goncalar bayraklar u gülzâr meydân-ı gazâ
Nîzeler serv ü siper güller durur 'ar'ar livâ"

K.17/7 s.75

e-Ok(Tîr,tîr-i isyan,târ-i âh,tîr-i perrân,
tîr-i elem,tîr-i hicrân,tîr-i gamze,tîr-i belâ,tîr-i gam,
gam okı,tîr-i kazâ,tîr-i cefâ,tîr-i riyâ,tîr-i sehriyâr,
tîr-i bürrân,günah okları,cefâ tîri,tîr-i gazâb,cevr okla-
rı):

aa-Umumi Olarak Ok:

Yay veya keman denilen,kavis şeklinde bükülmüş bir ağaç çubuğa gerili kirişe takılarak uzağa atılan,ucu sivri demirli kısa bir değnek olan ok divanda en çok sözü edilen silahlardandır.Hatta 21 numaralı kaside "tir" rediflidir. Bir çok beyitte ok,yay ve nişan birlikte zikredilir.Şekil bakımından oka benzetilen sevgilinin kırkikleri için hedef aşıktır.Kaşlar da bu oku atan yay gibidir.Şâir sevgilinin kaşlarını çatarak gönül kuşu olan bülbüle ok atmasının revâ olmadığını söyler:

"Çin itme yâ kaşuñı gönül murgunu görüp
Atmak revâ mı bülbül-i kuds-âsiyâna tîr"

K.21/3 s.91

Âşıktan köşe bucak kaçması,hep uzak durması ve boyunun düzgünlüğü bakımından sevgili oka benzetilirken,âşığın iki-ye bükülmüş vücudu da bu oku atan yay olarak tasavvur edilir:

"Kaçar kaddüm kemânından o fettân
Nitekim katı yaydan tîr-i perrân"

Ş.2/176 s.260

Ok,isabet ettiği kimsede uyandırdığı acı dolayısıyla gam elem ve cefâyâ benzetilir.Âşık ise oku kavuşma habercisi sayar:

"Bîmâr-ı 'ışka hõş geçüben minnete geçer
Tîr-i cefâsı 'âşıka peyk-i vişâlidür"

G.139/2 s.369

Hedefe tam isabet etmesini temin için arkasına takılan tüy ve giderken çıkardığı ses dolayısıyla ok,güzel öten bir kuşa benzetilir.Okun serviye benzetilmesi ise hem şekil ilgisine dayanır,hem de hedefe saplanan ok servi gibi sallanır.

Ok ile yay birbirini tamamlayan,biri olmadan diğeri bir işe yaramayan şeyler olduğu halde bu iki nesne çok kısa

bir süre bir arada bulunur.Şâir bu bulunmayı âşık ile sevgilinin visaline benzetir.Ayrılığın oka benzetilmesi bu durumdan kaynaklandığı gibi,âşığın ondan ölmesi de benzetmeye yardımcı olur:

"Tîr-i hicrânından ölmüş niçe bin şeydâsı var
Karalar geymiş kemân ebrûlarınıñ yası var"

G.56/1 s.315

Dua ve âhın oka benzetilmesinde ise duanın ve ahın karşılıksız kalmıyacağına olan inanç etkilidir.Ok da çok zaman tam hedefe isabet eder.Göğe yükselen âh,dokuz kat kalkan veya dokuz şişeyi delip geçen ok olarak düşünülür.

bb-Ok İle İlgili Benzetmeler:

1-Açlık:

Beslenme insanın tabii ihtiyacıdır.Askerler için açlık, düşmanlara yenilmek demektir.Bir beyitte açlığın yay ve oku ile yürüdüğü belirtilir.Açlığı gideren ekmek(bazlamaç) ise, açlık okuna karşı kullanılan kalkan gibi düşünülür:

"Açlık çerisi tîr ü kemân ile yürüdi
Bir bazlamac olaydı iderdüm aña siperi"

K.25/10 s.106

2-Âh:

Âhın oka benzetilmesi,mutlaka karşılığını bulacağı inancı dolayısıylaıdır.Hedefe şişe konularak ok atışları yapıldığı anlaşılan bir beyitte âh okunun feleğin dokuz şişesinden geçtiği belirtilir.Tasavvur,feleğin dokuz katının dokuz şişe gibi düşünülmesinden kaynaklanır:

" 'Aceb midür anı ben tîr-i âha beñzetsem
Feleklerüñ çü tokuz şişesinden itdi mürür"

M.6/VI/3 s.156

Ask derdinin kemana döndürdüğü âşığın boyu ile atılan ah okları hedefi olan düşmanı hiç şaşırılmaz:

"Kaddüm kemâna döndürelî derd-i 'ışk-ı döst
A'dayı tîr-i âh ile hergiz şaşurmazın"

G.337/4 s.491

Zayıf gönlün âh oku isabetli olduğu kadar da kuvvetli gider.Gökyüzünün siperleri onun hedefe ulaşmasının engellemez:

"Hâyil olmaz aña sipihrüñ siperleri
Disem 'aceb mi âh-ı dil-i nâ-tüvâna tîr"
K.21/8 s.91

3-Asâ:

Yaşlı bir kimse için asâ, vücudunun bir parçası kadar gereklidir. Sevgilinin oku (bakış, ilgi) da âşığın iki büklüm olmuş vücudu için o kadar gereklidir. Âşığın boyu yay olarak düşünülürse sevgiliden gelecek oka onunla karşılık verilebilir. Nitekim sevgilinin hışm ile bakışına âşık âh oku ile mukâbele eder:

"Tîri tañ madur dü-tâ kaddüme olursa 'aşâ
Hânekah-ı gamda pîr itmiş durur cânân beni"
G.512/6 s.592

4-Ayrılık (hicrân, fûrkat):

Ayrılığın âşık üzerindeki etkisi ok gibidir. Okun atılmasında da ayrılık sözkonusudur. Ayda bir kez görülebilen sevgiliden ayrı kaldığı için âşığın boyu yay gibi olmuştur:

"Tîr-i fûrkatden n'ola kaddüm olursa yâ gibi
Ayda bir kez görünürsin gurre-i garrâ gibi"
G.437/1 s.548

5-Bakış (Nazar, gamze):

Sevgilinin âşığa bakışının oka benzetilmesinde kaşının yay olarak tasavvuru rol oynar. Kaşlarını çatması oku atan yayı germesi olarak düşünülür. Âşık sevgiliye, Kâbe-i küyunda bülbül olduğunu ve kaşlarını çatarak gamze okunu atmamasını söyler:

"Ka'be-i küyunda oldum bülbül-i kuds-âşiyân
Atma tîr-i gamzeñi idüp kemân ebrüñi çîn"
K.13/20 s.64

Sevgili bakışı ile, nişan olan âşığın sinesine ok göndermiş olur:

"İki göziyle eyledi cânân baña nazar
Kıldı nişân-ı sîneme çünkim revâne tîr"
K.21/12 s.92

Âşık gurbette bînişan iken onu gören sevgilinin gözü yan bakışları ile ok atar. "Gözetmek" korumak ve göz kırpmak manalarına tevriyeli kullanılabilir:

"Bî-nişân iken beni gurbetde gören gözeden
Gamze-i gammâzıdır ol çeşm-i tîr-endâzıdır"
 G.97/2 s.342

6-Belâ:

Sevgilinin âşığa bakışı ve dolayısıyla ok, âşık için belâ getirir. Âşık bunu candan ister. Sevgiliden kendisini yay gibi kaşları ve saadet veren gözü ile nişanlamasını ister ve unutmaması için adeta yalvarır:

"Nişânla 'ayn-ı saâdetle ey kemân-ebürü
 Bu derdmendüni tîr-i belâdan unutma"
 G.412/4 s.533

7-Can:

Bir kasîdenin nesîb kısmında avdan söz edilirken, yüceltme maksadı ile övülenin avına isabet eden okunu, hayvanın canı gibi bağına bastığı söylenir:

"Naḥcîr cânı gibi hemân bağına başar
 İrse nişâna gelse kaçan tîr-i şehriyâr"
 K.10/9 s.52

8-Cefâ:

Dilberin cefası, âşığın canına geçmesi ve onun üzerindeki etkisi bakımından oka benzetilir:

"Dest-i kazâdan irişüben câna geçmege
 Beñzer cefâ-yı dilber-i nâ-mihribâna tîr"
 K.21/14 s.92

9-Devlet nişanı:

Sevgili cefâ ile muhabbet ehlini imtihan eder. Cevr oku âşığa, imtihanı kazandığından dolayı taltif için verilmiş bir devlet nişanıdır. Âşık cevri oklarına hedef olan bir nişan olarak da düşünülebilir:

"Maḥabbet ehline yâruñ cefâsı imtiḥânıdır
 Ölümlü 'âşığa cevr okları devlet nişanıdır"
 M.17/V/1 s.187

10-Diken(Hâr):

Askerlerin gül olarak tasavvur edilmesi sonucu okları da şekil yönünden bu gülün dikenine benzetilir:

(Örnek için mızrak maddesine bakınız.)

11-Duâ:

Allah'tan bir dilekte bulunmak için yapılan dua, aşk ile iki kat olarak duâ eden kişilerin yay gibi tasavvur edilmeleri sonucu oka benzetilir. Okun hedefe ulaşması ile duânın kabul edilmesi arasında da ilgi bulunur:

"İşk ile dāl-i 'adem gibi iki kat olmuşuz
Dest-i kudret yayıyuz her dem du'âdur tîrümüiz"
G.157/3 s.380

12-Elem:

Âşık, sînesini, kaşı keman gibi sevgilinin hedefi yapmakla elem oklarının ve cefâ taşlarının isabet etmesini sağlar. Ok ile elem arasında âşık üzerindeki etkisi bakımından ilgi kurulur:

"Hōş gelür seng-i cefâsı ile tîr-i elemi
Eyledüm sînemi bir kaşı kemānuñ hedefi"
G.505/6 s.588

13-Gam:

Gam ile ok arasında, âşiğin benzini sarartması ve boyunu yay gibi bükmesi bakımından ilgi kurulur:

"Tîr-i gam beñzüm şarardup kaddümi yay eyledi
Da'viye ma'nî gerekdür 'âşık olana nişân"
K.2/13 s.24

Şu beyitte de gam, ok ve kış soğuğu arasında cana geçmeleri yönünden münasebet bulunur:

"Zemānenüñ günine göre kürküni gey kim
Gam okı gibi geçer şimdi cāna berd-i şitā"
K.26/24 s.112

14-Gazab:

Kaş çatmanın yayı germek gibi tasavvur edilmesi sonucu bu haldeki gazab ifadesi olan bakış da oka benzetilir. Âşık ne durumda olursa olsun sevgilinin kendisine bakmasını ister. O yüzden bu öfkeli bakış bile onu sevindirir:

"Kaşı kemānından anuñ dāyimā
Hōş gelür oldı bize tîr-i gāzāb"
G.23/3 s.294

15-Günah:

Günahın oka benzetilmesi, yaygibi düşünülen çengin içki

meclisinde çalınmasıyla kazanılmış olmasındandır:

"Kemân-ı dest-i belâ idi çengün endâmı
Nişân iderdi günâh oklarına insânı"

K.6/11 s.39

16-Hevâyi fisek:

Gece etrafı aydınlatmak için atılan hevayi fisekler veya bunların ışıkları gökyüzüne atılan oklara benzetilir:

"Dilâver-i 'alevî gibi her hevâyi fisek
Şalardı Zâl-i semāvâta tîr-i bürrânı"

K.9/17 s.49

17-Himmet:

İnsan,ermiş bir kişinin yardımını istemeli fakat buna güvenmemeli,düşündüğü şeyi gerçekleştirmek için çalışmalıdır da.Çünkü bu yardım(himmet) her zaman gelmez.Okun hedefe isabet etmemesi ile himmetin her zaman bulunmaması arasında ilgi kurulur:

"Her lahza tîr-i himmet irişmez nişâneye"

M.19/I/3 s.189

18-Hür-ı cinân:

Yayın gerilmesi,oku bağına basması olarak düşünülür ve ok uçuşu bakımından Cennet hürilerine benzediği için yayın onu bağına bastığı söylenir:

"Bağına başmaz idi kemân anı dem-be-dem
Uçmakta beñzer olmasa hür-ı cinâna tîr"

K.21/10 s.91

19-İnsan(Hz.Muhammed,şâir,dilîr):

Yay ile ok,atış sırasında birbirinden ayrılır ve ok hızla uzaklaşır.Şâir kendisinden hep uzak duran Okçı-zâdeyi bu özelliği ile oka benzetir.Benzetmede şâirin eğilen vücudunun yay olarak tasavvuru da rol oynar:

"Kaddüm kemâna döndi bu 'âlem-i fenâda
N'ola kaçarsa **benden ok** gibi Okçı-zâde"

G.370/1 s.510

Yayın,bağrı yufka gönlü hasta bir âşık gibi düşünülmesiyle servi boylu güzel de aşığın bağına bastığı sevgilisine benzetilir.Âşık ile sevgilinin kavuşma hali,oku fırlat-

mak için yayı geçene kadar geçen süre gibi çok kısadır. Âşığın kaderi ayrılıktır:

"Bir bağı yufka 'âşık-ı dil-ḥastedür kemān
Bir serv boylu hūb gibi her yegāne tīr"

K.21/9 s.91

Peygamberimizin miraç mucizesi anlatılırken, dokuz kat göğü geçmesi, dokuz kat zırhı delip geçmesi olarak düşünülür. Dosdoğru olması da peygamberimizin oka benzetilmesine yol açar:

"Ṭoğruldu hemān tīr gibi cānib-i 'arşa
Geçdi bu ṭokuz kat zırh-ı çarḥı hemānā"

K.1/23 s.19

Eğriliği dolayısıyla yay olarak tasavvur edilen düşmanların çabalarıyla övülen kişiden uzaklaştırılan şair, kendisini oka benzetir. Doğruluğu da oka benzetilmesinde etkili olur:

"Ok gibi dūr düşürdü naḫaruñdan a'da
Ṭoğruya eğri kemān gibi müdam itdi ziyān"

K.22/43 s.97

20-İsyan:

İyilik yapana karşı nankörlük etmek, o kişinin isyanına sebep olabilir. İsyanın oka benzetilmesine, iyilik eden ve daha sonra secde ettirilen kimsenin boyunun yay gibi düşünülmesi de yol açar:

"Secde itdürme kemān-veş saña ikrām idene
Tīr-i isyāna nişān eyler seni düşman gibi"

G.438/3 s.549

21-Kalem:

Alemin halini dünya levhasına yazdığı söylenerek ok kalem benzetilir. Ok ile kalem arasında, şekil ilgisi, her ikisinin de kamıştan yapılabilmesi ve dünya hakimiyetinde oynadıkları rol yanında "okun sap kısmına"(204) kalem denilmesi dolayısıyla da münasebet kurulur. Benzetmede dünyanın levha olarak tasavvuru da rol oynar:

"İzzet serīri üzre ḥükümetde ol müdām
Yazdukça ḥāl-i 'ālemi levḥ-i cihāna tīr"

K.21/32 s.93

22-Kaza:

Kaderde yazılı olanları gerçekleştirmesinden dolayı ok,kaza gibi düşünülür:

"Aşāsına tayanup hıdmetinde kâdir olur
Kemān-ı tīr-i kazādur cemī'-i derbānı"

K.5/39 s.37

23-Kıl(mû):

Yaşlanıp boyu yaya dönen bir insanın vücudundaki her kıl ona cefa veren bir ok gibi düşünülür.Kılın oka benzetilmesi şekli ve vücuda saplanmış gibi durmasından dolayıdır:

"Kaddün kemāna döndüğü ölüm nişānidur
Cismünde her kıluñ saña tīr-i cefā imiş"

M.7/II/3 s.160

24-Kış soğuğu(berd-i sitâ):

Soğuk insanların canına işler ve ölümlerine yol açabilir.Bu ilgilerden dolayı gam okuna benzetilir:

(Örnek için ok-gam benzetmesine bakınız.)

25-Kirpik(Müje,müjran):

Sevgilinin kirpikleri şekil bakımından oka benzetilir. Aşık bu okların cana dokunmadan geçmesinden şikayet eder. Benzetmede göz kapaklarının uç kısmı veya kaşların yay olarak tasavvur olunmasının da rolü bulunur:

"Bīgāne oldı şimdi müjeñ gibi cāna tīr
Tökünmadan geçer yine ben bī-nişāna tīr"

K.21/1 s.91

Savaşlarda kullanılan bir ok çeşidi olan hadeng kelimesinin tevriyeli kullanılışı ile ifade edilen kirpiğin göze kaçınca gözü kanlandırması ile okun kan dökmesi arasında ilgi kurulur:

"Kan itmesün hadengüñi ırgürme çeşmüne
Şunma hemişe mest-i mey-i ergāvana tīr"

K.21/4 s.91

26-Kol kanat:

Aşığın sînesine gelen ve canına değen oklar,onun sevgilinin kuyuna uçmasına(ölmesine) vesile olmasından dolayı kol kanat olarak düşünülür:

"Uçmağa küyüña şanasın kol kanad olur
Meydân-ı sînemi pür idüp irse cāna tîr"

K.21/5 s.91

27-Kuş(murg-ı hoş elhân-ı kûy-ı yâr):

Okun istenilen hedefe tam isabetle düzgün gitmesini sağlamak için arkasına takılan tüy,uzunca bir mesafe havada gitmesi ve bu gidişi sırasında çıkardığı ses dolayısıyla sevgilinin cefâ oku,köyünün güzel ötüşlü kuşu olarak tasavvur edilir:

"Tîr-i cefâsı murg-ı hoş elhân-ı kûy-ı yâr
Seng-i belâsı 'âşıkâ peyk-i vişâlidür"

G.87/3 s.336

28-Lâle:

Lâlenin sapı ile ok arasında şekil bakımından benzerlik bulunur.Övülenin yolunda kim doğru olmazsa ona lale gibi okun erişeceği söylenir:

"Yoluñda tîr gibi kim ki olmaya doğru
Derûnına irişe lâle-ves hadeng-i belâ"

K.12/30 s.61

29-Mektup:

Şehzâde Mustafa Mersiyesi'nde sözü edilen fesad' ehlinin yalan dolu mektubu,ölüme yol açmasından dolayı oka benzetilir.Benzetmede şekil ilgisi de bulunur."Mektupları ve buyrukları eskiden silindir gibi büküp aynı biçimde bir mahfaza içinde gönderirlerdi."(205):

"Bir iki eğri fesâd ehli nitekim şemsîr
Bir iki nâme-i tezvîri kıldı katline tîr"

M.8/V/1 s.167

30-Mum(Sem'-i bezm-i can):

Mum,gece düzenlenen bir eğlence meclisi için en gerekli şeydir.Âşık da sevgilinin cefâ okunu o nisbette her an gönlünden geçirmek ister.Ok ile mum arasında şekil bakımından ilgi bulunur.Benzetmeye boy itibariyle bulunan üç çeşit oktandır bir kısmına "sem' endam"(206) denilmesi de yol açar:

(205)Mehmed Çavuşoğlu,Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.101

(206)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.719

"Yaḥyā cefâsı tîri durur şem'-i bezm-i cān
Bir dem mi var ki anı gönülden geçürmezin"
G.337/5 s.491

31-Ney:

Ney ile ok arasında hem şekil hem de de aynı maddeden yapılabilmeleri bakımından benzerlik bulunur. Okun giderken ses çıkarması, hatta haberleşmede kullanılan çavuş okunun özel olarak açılan delikler sayesinde ses çıkarması (mektup maddesine bakınız) ile neyin çalınması arasında da ilgi kurulur. Ok ile avlanan bir av hayvanı can havli ile bazı hareketler yapar. Ney sesini duyan mevlevîler de cûşa gelip semâ ederler:

"Cûş ider şevka gelür Yaḥyā gibi eyler semâ'
Ehl-i hâli döndürür oklı şikâra nây-ı 'ışk"
G.201/5 s.408

32-Parmak (Benân):

Âşığın zayıflayan ve eğilen vücudu hilal gibi tasavvur edilir ve sevgilinin yay gibi kaşları ve okları (kirpikleri) ile sanki parmakla hilali gösterdiği söylenir. Benzetme, eskiden kamerî ayların başladığını gösteren hilâli insanların birbirlerine söylemeleri ve işaret ederek göstermelerinden kaynaklanır. Parmak ile ok arasında şekil bakımından ilgi bulunur:

"Kaddüm hilâl oldı eyâ kaşları kemân
Tirün fakîri gösterür oldı benân ile"
G.401/3 s.527

33-Peyk:

İstiâre yoluyla sevgilinin kirpiği yerinde kullanılan ok, görünmesiyle âşıқта sevinç uyandırmasından dolayı müjde haberi getiren peyke benzetilir. Peyklerin "gece gündüz durmadan ve hızlı koşarak" (207) bir haberi istenilen yere ulaştırmaları ve gidişleri sırasında savulun diye seslenmeleri veya kemer ya da dizbağlarına taktıkları çingiraklardan çıkan sesler ile okun hızlı gidişi ve bu sırada ses çıkarması arasında ilgi kurulur. Benzetme, haberleşmede kullanılan bir ok çeşidinin bulunması ve bu okun özel olarak hazırlanmasından dolayı ses çıkarmasından da kaynaklanır. (Mektup madde-

sine bakınız):

"Oklarunñ peyk-i beşâretdür eyâ kaşı kemân
Zahm-ı peykânunñ gül-i bāğ-ı tevekküldür baña"
G.13/6 s.288

Övülen hakkında kötü düşünce besleyenler için de ok belâ habercisidir:

"Her kim ki fikr-i fâsid ile kâsd ide saña
Peyk-i belâ vü derd ola ol bed-gümâna tîr"
K.21/22 s.92

34-Riyâ:

Riyâ, mâsumları hedef alması ve onlar için kötü sonuçlar doğurması bakımından oka benzetilir:

"Kâmetinün yayına eyler aşâsın bir kiriş
İstedüğünü ider tîr-i riyâsına nişân"

M.5/II/4 s.151

35-Serv-i hıraman:

Hedefe saplanan ok bir müddet sağa sola sallanır. Servinin oka benzetilmesi şekil ilgisi yanında bu sallanmadan da kaynaklanır. Servi de rüzgardan sallanır. Serviler felek yayı ile gülistana eriştirilmiş oklara benzetilir:

"Ey kaşları kemân görinen servler degül
Kavs-i felekden irdi kamu gülsitâna tîr"

K.21/2 s.91

36-Şimşek(Berk-ı hadeng):

Şimşek esas itibariyle ışıktır. Işık önünde bir engel olmadıkça çok uzaklardan görülebilir. Şimşeğin bu özelliği ile okun çok katlı zırh veya kalkanları delip geçmesi arasında ilgi kurulur:

"Geçer tokunsa tokuz cevşenine eflākün
Kemânından çıkıcağ anda tîr-i berk-i hadeng"

M.6/VII/5 s.157

37-Vefâ:

Övülenin vefâsı, bu duygu ile bakışını yönelteceği kişilere zindelik verecek oka benzetilir:

"İrse kemān-ı lütfuña ger nāvek-i vefā
Ehl-i kubūra vire idi zindegāna tīr"

K.21/24 s.93

f-Peykan(Kanlı peykan,peykan-ı canan,peykan-ı gamze):

aa-Ümumi Olarak Peykan:

Okun ucundaki sivri demir demek olan peykan,geçtiği beyitlerde ok manasını ifade eder.Öldürücü olma özelliği, şekli,parlaklığı ile kanlı oluşu bakımlarından ele alınan ve çeşitli benzetmelere konu olan peykan demire su verme münasebeti ile suya benzetilir.Su verme sırasında sıcak demirin suya dokunduğunda ses çıkarması ile âşığın figanı arasında ilgi kurulur:

bb-Peykan ile İlgili Benzetmeler:

1-Dil:

Sevgilinin oku ile âşığın vücudunda açılan yaranın ağız olarak tasavvur edilmesi sonucu yaranın ortasında bulunan okun ucu âşığın âhına sebep olmasından dolayı onun gönül derdini açıklayan bir dile benzetilir.Âşığın derdi âh ile açıklanır.Ok ve yara şekil bakımından âh yazısı gibidir:

"Yāra derd-i dili şerh itmege şimdi Yaḫyā

Yaramuñ ağızına dildür şanasın peykānı"

G.513/5 s.593

2-Gamze:

Yan bakışın peykana benzetilmesi yaralayıcı olması ve yaya benzeyen kaş ili ilgisi dolayısıylaıdır:

"Gamzesi peykānı gibi yaruñ işler ucumuz

Zāhir ü bāḫın yeter a'ḏā-yı dīne gücümüz"

M.21/III/1 s.193

3-Kāsıdān-ı dilrūba:

Gönül almak,hem memnun etmek hem de gönüne kast etmek manalarına gelecek şekilde kullanılarak sevgilinin okunun ucu kasıdana-ı dilrūba olarak düşünülür.Kasıdan,kasd ve niyet eden manasına geldiği gibi mektup ve haber götüreren demektir.Gönlü açılmak sözü de iki manaya kullanılır:Ferahlamak ve gönlü yaralanmak.Böylece peykanın hem gönüle ferahlık veren haberler götüreren bir peyk olduğu hem de gönlü ya-

raladığı belirtilir:

"Açılır gönlüm ziyāde hoş gelür tîr-i cefā
Kāşidān-ı dilrübā peykān-ı cānāndur bize"

G.379/5 s.515

4-Lâle:

Şâirin boyu,sevgiliden ayrı kalmasından dolayı yay gibi büküldüğünden beri bütün lâleleri kanlı bir peykan gibi görür.Benzetmede renk ve şekil ilgisi yanında şâirin üzüntüsü dolayısıyla karamsarlığı da rol oynar:

"Kanlu peykān gibidür Yaḥyāya cümle lâleler
Kāmeti hicrān-ı cānān ile olaldan kemān"

G.297/7 s.466

5-Su:

Demire su verilmesinden dolayı su ihtiva eden,bunun için suya benzetilen peykan,âşığın gönlünden geçince efganını arttırır.Çünkü ateşe dokunan su sesler çıkmasına yol açar. Sevgili gamzesi ile âşığı yarayalayarak gönlüne su serper. Fakat bu ateşi söndürmek yerine figanı arttırır.Âşık böylece sevgilinin oklarına daha fazla hedef olmak istediğini belirtir:

"Geçse peykānuñ gönülden arturır efgānumı
Nâleler peydā ider tokundığınca nāra şu"

G.362/3 s.505

6-Yağmur:

Yağmur,birçok yerde çokluğu anlatmak için kullanılır. Şair,yayları ile düşmanlara yağmur gibi peykan yağdırdıklarına söylerken çok ok attıklarını belirtmek ister.Benzetmede peykanın terkiibinde su bulunmasının da rolü düşünülebilir:

"Kavsümüz yağmur gibi a'dāya peykān yağdurur
Tigumuz berķ urdığınca nūr-ı imān yağdurur"

M.11/II/2 s.175

7-Yıldız(Nücüm-ı sâyire):

Yıldız ve peykan arasında çokluk ve parlaklık bakımından ilgi kurulur.Mübalāğa ile solakların elinde yıldızlar kadar peykan bulunduğu söylenir:

"Şolâklar encüm-i seyyâr elinde tîr ü kemân
Nücüm-ı sâyiresi tâc-ı zerle peykânı"

K.5/40 s.37

g-Teber:

aa-Umumi Olarak Teber:

"Eskiden Padişahların maiyet halkını teşkil eden Peyk'lerle dervişlerin kullandıkları ay biçiminde bir nevi harb aleti"(208) olan teber iki beyitte geçer.Şekli bakımından ele alınır ve dervişlerle **peyk**lerin kullandıkları belirtilir.Düşmanlar için kaza habercisi oldukları söylenir ve gülün dikenine benzetilir.

bb-Teber İle İlgili Benzetmeler:

1-Diken(Har):

Şair,kendisininde içinde bulunduğu bir grup dervisi güle benzetmekle ellerindeki teberi de bu gülün dikenleri olarak düşünür.Benzetmede şekil ilgisi de bulunur:

(Örnek için ok-diken benzetmesine bakınız.)

2-Peyk-i kaza:

Düşmanların ölümüne yol açan teber onlar için bir kazayı haber veren bir peyk olarak düşünülür.Benzetmede peyklerin teber kullanmasının da rolü bulunur:

"Her teber peyk-i kazâ her tîg bir cām-ı fenâ
 Her cidâ dest-i belâ küffâra eyler merhabâ"

M.3/I/6 s.142

ğ-Top(Top-ı havâdis,darb-zen):

aa-Umumi Olarak Top:

Ağır mermiler atarak sağlam duvarlı kaleleri yıkmak ve bir şehri ele geçirmek için kullanılan toplardan iki beyitte söz edilir.Havadise benzetilen top ile vücut kalesi harap olur.Namlusundan ateş çıkması düşmanların Cehennem'egitmesine sebep olmasından dolayı top Zebani'ye benzetilir.

bb-Top İle İlgili Benzetmeler:

1-Havâdis:

Zaman veya yaşanan kötü olayların insanvücudunu harap
 (208) Mehmet Zeki Pakalın,a.g.e. cilt 3 s.429

etmesi ile topun kaleyi yıkması arasında ilgi kurulur. Be-
den kelimesinin tevriyeli kullanılarak vücudun kaleye ben-
zetilmesi benzetmeye başka bir renk katar:

"Töp-ı havādiş ile harāb oldu cümle ten
Güyā zebānum oldu bedensüz hişār eri"

G.466/3 s.565

2-Zebâni:

"Zebani, cehennemlikleri ateşe atmakla vazifeli azab
meleklerinden her birine verilen addır. Darbzen " ise "daha
ziyade kale döğmekte kullanıl"an (209) bir çeşit toptur.
Atış sırasında namludan çıkan alevler veya mermiler Cehen-
nem ateşi, toplar ve darbzenler de kralın askerlerini Cehen-
nem'e atan Zebâniler gibi düşünülür:

"Tüfekler darb-zenler toplar beñzer zebāniye
Kıraluñ leşkerine yağdururlar nār-ı nīrānı"

K.16/20 s.73

h-Tüfek(Tüfeng):

aa-Umumi Olanak Tüfek:

Üç beyitte zikredilen tüfek, şekli, atış sırasında nam-
lusundan çıkan alev ve sesi bakımından ele alınır. Ağzından
alev çıkararak bir ejderha gibi olan Hz. Mûsâ'nın asâsına, gü-
nahkarları Cehennem'e atan Zebâni'ye ve gökyüzünden gelen
bir felakete benzetilir.

bb-Tüfek İle İlgili Benzetmeler:

l-Asa:

Tüfek ile asâ arasında şekil bakımından ilgi bulunur.
Atış sırasında namlusundan alev çıkan tüfek, ağzından alev-
ler çıkararak ejderhaya dönen Hz. Musa'nın asâsına benzetilir.
Savaş sırasında her tüfek düşman gözüne Hz. Mûsâ'nın asâsı
gibi bir ejderhâ olarak görünür:

"Velāyetüñle gazāda 'aşā-yı Mûsā-veş
Olur 'adū gözine her tüfek bir ejderhâ"

K.12/31 s.61

2-Kaza-yı asuman:

Atış sırasında çıkan sesler, gök gürültüsü, namludan çıkan
alev de şimşek gibi tasavvur olunarak tüfek gökyüzü bela-

(209) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler,
s,73

sına benzetilir. Gökyüzünden gelen felakete karşı koymak nasıl zor ise övülenin askerlerindeki tüfeklerden düşmanların canını kurtarması da öyle zordur:

"Nice cān kurtara düşmānlar mişāl-i ra' d u berk
Leşkeründe her tüfeng oldu kazā-yı āsumān"

K.2/37 s.26

3-Zebāni:

Tüfeklerin Zebāni'ye benzetilmesi, namlusundan çıkan alevlerin Cehennem ateşi gibi düşünülmesi ve düşmanların Cehennem'e gitmelerine yol açmasından dolayıdır:

(Örnek için top maddesine bakınız.)

1-Yay(Kavs-i kaza, keman-ı lutf-ı keman, felek yayı, keman, keman-ı tîr-i kaza, çarhun kemani, kametin yayı, dest-i kudret yayı):

aa-Umumi Olarak Yay:

Ok atmak için kullanılan bir harp âleti olan yay, hemen daima ok ile bazan da nişan ile birlikte zikredilir. Yaya en çok benzetilen unsur kaştır. Şekil bakımından kavisli oluşu yanında kaş çatma sırasında gerilmesi ve sonra eski haline dönmesi benzetmede rol oynar. Bakış veya kirpiklerin ok olarak tasavvur edilmesini de buna ekleyebiliriz. Sevgilinin kaşları halkı kırıp geçiren oklar atan bur yay gibidir:

"Kırdı geçürdi halkı o kaşları kemānum
Bir tîr var mıdur kim boyınca kanda yatmaz"

G.158/2 s.381

Âşığın ayrılık ve cefâdan ikiye bükülen boyu da ah ve dua oku atan bir yaya benzetilir:

"Gürizān olma oğ gibi kemān-ı kadd-i 'aşlıkdan
Nişāna menzil-i 'ışk içre varmaz tîr-i āh egri"

G.473/4 s.570

Ölüme yol açması dolayısıyla kaza, açlık ve düşman da yay gibidir. Düşmanın eğri olması ve dostları birbirinden ayırması da bu tasavvura yardımcı olur.

Kavisli olması ve tâlih üzerinde menfi yönde etkili olması dolayısıyla eğri kabul edilmesi gökyüzünün yaya benzetilmesine yol açar. Gül bahçesinde görülen servler felek ya-

Padişaha tevâzu ile eğilen kapıcılar ve askerler şekil yönünden olduğu gibi her an hizmete âmâde olmaları dolayısı ile de kurulu bir yay gibidir:

Yay ile birlikte onun bir parçası veya kısmı olan gez ve kirişten de bahsedilir. Sevgilinin gözleri ile cihan hal-kını oklaması için kaşları yay görevini görür:

"Bir kezden oklamâğa cihân halkını yine
Hünî gözlerine kaşları yâruñ kemân virür"

G.106/5 s.348

Övülenin hizmetinde bulunan bir kimsenin elindeki asâ, riya okunu atmaya yarayan yayın kirişine benzetilir:

"Kâmetiniñ yayına eyler 'aşâsın bir kiriş
İstedüğünü ider tîr-i riyâsına nişân"

M.5/II/4 s.151

Kirpiklar de yaya benzeyen kaş ile birlikte kiriş gibi hayal edilir:

Müjelerden kaşı yayına takılmış zıhlar
Aña biñ cân ile kurbân olayın ey Yahyâ"

G.19/6 s.292

bb-Yay İle İlgili Benzetmeler:

1-Açlık:

Açlık, savmış alanında aç kalan tarafın yenilmesine yol açar. Bundan dolayı hem düşman askeri hem de onun kullandığı ok ve yay olarak düşünülür:

(Örnek için ok maddesine bakınız.)

2-Askerler:

Her an harbe hazır durumda bulunan askerler bu halleriyle ok atmaya hazır bir yaya benzetilirler:

"Baş çatup tedbîr-i dârb u harbe mânend-i kemân
Ok gibi toğruıldalar cumhür-ı kâfirden yaña"

M.3/I/2 s.142

3-Âşık:

Âşığın ikiye bükülmüş boyu ile yay arasında şekil bakımından ilgi kurulur. Yay bağıri yufka ve gönlü hasta bir aşık olarak düşünülür. Oku fırlatmak için gerilmesi ve bu sırada ok ile birlikte bulunması sevgiliyi bağırina basmak oibi hayal edilir. Âşığın boyunun yaya dönmesi aşk belirtisi-

dir:

"Qaddüm kemāna döndügi 'ışkum niŝānudur
Ey mäh-çihre mihrüni lâzım mı demek

G.211/3 s.414

^
Aşık yaya benzeyen boyu ile âh ve duâ oku atar:

"Kāmetüm ah okına çünki kemāndur Ferruḥ
Da'viye ma'ni vü hem 'ışka niŝāndur Ferruḥ"

G.47/1 s.310

"'Işk ile dāl-i 'adem gibi iki kat olmuşuz
Dest-i kudret yayıyuz her dem du'ādur tīrüm'iz"

G.157/3 s.380

Şâir kendi boyunun yaya döndüğünü ifade ettiği bir beyitte "yas" ve "yay" manalarına gelecek şekilde "yasını" kelimesiyle oynar ve bu haliyle bile zamane şairlerine meydan okur:

"Tākati tāk oldı yürür döndi kemāna kāmēti
Yasını Yahyānuñ çeker şanma zemāne ŝā'iri"

G.471/7 s.568

4-Çeng:

Şekil ilgisi yanında içikili eğlence meclislerinde çalınmasından dolayı çeng, insanları günah oklarına hedef yapan bir yaya benzetilir:

(Örnek için ok-günah benzetmesine bakınız.)

5-Düşman(a'dâ):

Eğri oluşu ve ok gibi doğru olan şairi övülenin yanından uzaklaştırması sebebiyle düşman yaya benzetilir:

"Ok gibi dūr düşürdi nazaruñdan a'dâ
Toğruya eğri kemān gibi müdām itdi ziyān"

K.22/43 s.97

6-Gam:

Gak, oka benzetilen ve ölüme yol açan elemi getirmesinden dolayı yaya benzetilir:

"Kavs-i gam tīr-i elemle urup öldürse daḥi
Eyleme meşhedüñe seng-i mezār ile niŝān"

K.22/3 s.94

7-Gökyüzü(Çarh,kavs-i felek,dehr-i

bi-vefâ):

Tasavvur olunan kavisli şekli dolayısıyla gökyüzü ya-ya benzetilir. Bu yay ile gam oku atıldığı belirtilir:

"Zindedür şanmañ beni çarhuñ kemānından baña
Tīr-i gam tokudugınca üstühānum deprenür"

G.131/3 s.365

Övülenin attığı okun yere düşmediği söylenerek onun felek gibi yayını kimsenin çekemeyeceği mübâlâğa ile belirtilir. Cümle "onun yayını felek gibi kimsenin çekemeyeceği" şeklinde de anlaşılabilir:

"Dem-ā-dem yire düşmez atduğı ok
Felek gibi anuñ yayın çeker yok"

Ş.2/177 s.260

8-Kapıcı (Derbân):

Övülenin karşısında tâzimle eğilen kapıcılar vücutlarının aldığı şekil bakımından yaya benzetilir. Bu yaylar ile kaza okları atılır. Saray manasında kullanılan kapıda güvenlik dahil her görevli kapıkulu veya derbandır. Benzetme ile onların padişahın hizmetine koşmak için her an yay gibi hazır bekledikleri de anlatılmak istenmiş olabilir:

"Aşāsına tayanup hizmetinde kâdir olur
Kemān-ı tīr-i kazādır cemī'-i derbānı"

K.5/39 s.37

9-Kaş (Ebrû):

Şekli ve ok olarak tasavvur edilen bakış veya kirpiği hedefe gönderdiği düşünülen kaş yaya benzetilir:

"Bilürdi ok gibi toğrulugum ol kaşı kemān
Göz ucu ile baña bir kez eyleyeydi nigāh"

G.365/4 s.507

Sevgilinin yaya benzeyen kaşının ufak bir hareketi yani kaş göz oynatması âşık üzerinde ok etkisi uyandırır. Çünkü bu harekette bakış da vardır. Bakış kaş yayının attığı ok gibi düşünülür:

"Ol kemān ebrūlarun depretse cānum deprenür
Yüregüm oynar gözüm segrir nişānum deprenür"

G.131/1 s.364

Yay, oku atmak için gerildiğinde kavisli iki ucu arasındaki açıklık daralır, sonra eski haline döner. Sevgili de kaşını çattığı zaman gerilmiş bir yay gibi olur. Kaşların bu

10-Kaza:

Yayın kazaya benzetilmesi,aceli getiren oku atması ya-
ni kaderi gerçekleştirmesinden dolayıdır:

"Kime kim rüy-ı celâlîün göstere kavs-i kazâ
Ola her bir müyî endâmında bir tîr-i defîn"

K.13/30 s.65

11-Lutf:

Kabir ehline zindelik vedeceği ifade edilen vefâ oku-
nun (duâ) hedefe gönderilmesine vesile olmasından dolayı
lutf yay gibi düşünülür:

"İrse kemân-ı lutfuña ger nâvek-i vefâ
Ehl-i kubûra vire idi zindegâna tîr"

K.21/24 s.93

12-Yüz(Rüy-ı celâl):

Öfkeyi ifade için değişen şekli dolayısıyla yüz yaya
benzetilir.Övülenin öfkeli yüzünü göstermesi ile karşısın-
dakilerin vücudunda bulunan her bir kıl adeta ok gibi olur:
(Örnek için yay-kaza benzetmesine bakınız.)

B-Savunma Maksudı İle Kullanılan Malzemeler:

a-Kalkan(Siper,carhî kalkan,tokuz hub carhî
kalkan,sibirhün siperleri,çepâkdan kalkan):

aa-Umumi Olarak Kalkan:

Ok,kargı,mızrak ve kılıç gibi silâhlara karşı,bir ko-
runma aleti olarak kullanılan kalkan muhtelif şekillerde o-
lur ve sol elde tutulurdu.Genellikle müzeyyen olarak yapı-
lan kalkan ele alındığı sekiz beyitte gökyüzü,gül,göğüs ve
kubbeye benzetilir.Bu vesile ile çarhî kalkan,kubbeli kal-
kan ve çepâkdan kalkan gibi çeşitlerinden söz edilir.

bb-Kalkan İle İlgili Benzetmeler:

1-Ekmek(Bazlamaç):

Ekmekğin açlığı ortadan kaldırması ile kalkanın silah
darbelerini engellemesi arasında ilgi kurulur.Açlığın ok ve
yayı ile hücum eden bir düşman askeri gibi düşünülmesi sonu-
cu ekmek de bu askere karşı koymağa yarayan kalkana benze-
tilir.Bazlamaç üstü düz ve yuvarlak bir ekmek çeşididir.
Benzetmede şekil yönünden de ilgi bulunur:

"Açlık çerisi tîr ü kemân ile yürüdi
Bir bazlamac olaydı iderdüm aña siper"

K.25/10 s.106

2-Gökyüzü(carh,sipihr,sahâyif-i eflâk):

Gökyüzü,tasavvur olunan şekli,kat kat oluşu ve mücahitlerin de "harbe alamet" olarak kabul edilen(210) Merih gibi düşünülmesinden dolayı kalkana benzetilir.Kalkanlar genellikle müzeyyen olur.Yıldızlar da bu kalkan üzerindeki işlemler olarak düşünülür:

"Mücâhidler felekde kevkeb-i Mirrihûñ emşâli
Elinde tîg-ı raşşanı kolında çarhî kalkanı"

K.16/3 s.72

Eskiden kale muhasaralarında kullanılan bir nevi siper-
reçarh-ı felek denilmesi de benzetmeye yol açar.Mücahidle-
rin böyle bir siperi kollarında taşıdıkları söylenmekle,
kuvvetleri mübalağa ile ifade edilerek yüceltilirler.

"Kaleyi muhasara edenler bu siperler sayesinde kaleden
atılan toplardan kendilerini korudukları gibi ellerindeki
vasıtaları da oradan kaleye havale ederlerdi.Bu siperlere
çarh-ı felek isminin verilmesi kat kat daire şeklinde olma-
sı ve yanarken çark gibi dönerek ateş püsküren bin nevi fi-
şege benzemelerinden ötürü idi.Çam ağacından yapılan bu si-
perlere o zamanın topları tesir edemezdi.(211)Âşığın âh o-
kuna ise gökyüzü siperleri engel olamaz:

"Hâyil olmaz aña sipihrûñ siperleri
Disem 'aceb mi âh-ı dil-i nâ-tüvâna tîr"

K.21/8 s.91

3-Gül,gül-i hamrâ:

Baharın bir savaşçı ,bitkilerin de harp aletleri gibi
düşünülmesi sonucu gül,şekli ve kat kat olmasından dolayı
kalkana benzetilir:

"İrişdi âlet-i harb ile pehlevân-ı bahâr
Benefşe gürz-i girândur siper gül-i hamrâ"

K.12/2 s.58

(210) Cemâl Kurnaz, Yahyâ Bey Dîvanı 'nda Kozmik Unsurlar,
s.105

(211) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Te-
rimleri Sözlüğü, cilt 1 s.326

4-Kubbe:

Övülen caminin kubbesi şekil yönünden kalkana benzetilir. Kubbenin günah oklarını def ettiğinin düşünülmesi de benzetmeye yardımcı olur. Çarhî kalkana benzetilmesi aynı zamanda kubbenin gökyüzü gibi de düşünülmesinden dolayıdır. "Yelibir tabir olunan, demir ve çelikten yuvarlak kalkanların şişkin olanlarına kubbeli kalkan ismi verilmesi ve bu biçim kalkanların umumiyetle kılıç ve mızrak darbelerini kaydırmak için kullanılmaları" (212) da kubbenin kalkana benzetilmesinde rol oynar:

"Günāh u ma'şiyetūñ dāfi' i vü rāfi' idür
Kazāya kubbeleri şanki çarhî kalkandır"

K.4/20 s.32

5-Sîne:

"Göğsünü siper etmek" deyimi ile cesâret isteyen bir işe azimle devam etmek anlatılır. Şâir de bir çok savaşa iştirak ederek türlü tehlikeleri göze aldığını ve bunları geçiştirdiğini "bu sînem siperi nice bin dürlü kava savdı" sözleriyle belirtir:

"Hızır-veş hâzır olup cümle gazâlarda şehâ
Niçe biñ dürlü kazâ şavdı bu sînem siperi"

K.7/37 s.44

Kale duvarlarının üst kısmında mazgal denilen boşluklarla ayrılan, düşmana ok ve mermi atanları korumak için sıra sıra yapılmış insan boyundaki siperler ile sîne arasında da düşmana engel olmasından dolayı benzerlik kurulur. Çepâkdan kalkan kale savaşlarında kullanılan bir kalkan çeşidi olmalıdır:

"Kal'a cengindeki harb 'âletine a'dānuñ
Sînem olmuşdı benüm şanki çepâkdan kalkan"

K.22/46 s.97

b-Miğfer (Mücellâ miğfer, tugulğa):

aa-Umumi Olarak Miğfer:

Muharebelerde kılıç, mızrak, ok gibi harp âletlerinden korunmak için başa giyilen bir nevi başlık olan miğfer dört beyitte geçer. Cilâlı olması, altın işlemeli oluşu, parlaklı-

(212) Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, cilt 2 s.927

ğı ve şekli bakımından ele alınır. Miğferin güneşe benzetilmesi, parlaklığı dolayısıyla dır. Askerlerle beraber savastığı tasavvur olunan bayrağın aleml de miğfer gibi düşünülür. Övülenin hediye olarak verdiği altın işlemeli dokuz miğfer de dokuz gök kubbesine benzetilir.

bb-Miğfer İle İlgili Benzetmeler:

1-Alem:

Livânın savaş meydanındaki askerler gibi miğfer giydiği söylenmekle tepesinde bulunan küre şeklindeki alem miğfer gib düşünülür:

"Merd-i meydân-ı gazâ gibi geyüb miğfer livâ
Gâzilerle cenge toğruldur 'asâyı her livâ"

K.15/1 s.69

2-Gökyüzü(Kıbâb-ı nüh-felek):

Ovülenin hediye ettiği altın işlemeli dokuz miğfer, sayı ilgisi ve yüceltme maksadı ile gökyüzünün dokuz katına benzetilir:

"Tokuz tuğulğa 'atâ kıldı zer-nişân ü celî
Kıbâb-ı nüh-felece beñzedür gören anı"

K.23/16 s.99

3-Güneş(Sems-i duhâ):

Askerlerin başında bulunan mücellâ miğferler dağ başında görünen güneşe benzetilir. Benzetme parlaklık ilgisi ve yüceltme maksadı ile yapılır. Duhâ, kuşluk vaktindeki güneş manasına gelir ve Kur'an-ı Kerim'deki bir sûrenin adıdır. Miğferin sems-i duhâya benzetilmesi ile üzerine ayetler yazılmasına işâret edilmiş olabilir:

"Tağ başında görinen sems-i duhâdur şanasın
Her celâsun başı üstinde mücellâ miğferi"

K.8/20 s.46

c-Zırh(cevsen, tokuz zırh, tokuz kat zırh-ı çarh, cevsen-i hadrâ-Şâmî zırh):

aa-Umumi Olarak Zırh:

Savaşan askerlerin silah darbelerinden korunmak için giydikleri "demir tel ve levhalardan gömlek miğfer, kolçak, boyun kalkan takımı"(213) demek olan zırh kullanılış maksadı ve yapıldığı maddeler bakımından ele alınır.

Zırh giymiş askerlerin demirden dağa benzetilmesi, zırhın demirden yapılmasından dolayıdır. Düşmanların karşı koymıyacağı bir güçte olmaları deniz dalgalarına benzetilerek de anlatılır. Ovülenen askerî gücünü anlatmak için feleğin korkusundan zırh giydiği söylenir:

"Meh-i nev gibi bir gulâm-ı halka-der-güş
Felek şemşiri havfinden zırh-püş"

Ş.2/37 s.247

Ordu-millet olmanın bir sonucu olarak savaş zamanı eli silah tutan herkes kendini asker sayar. Bundan dolayı baharda yeşillenen bahçenin bile yeşil zırhını giyerek savaşa hazırlandığı söylenir. Bu tasavvurda kamuflaj maksadı ile arazi rengine uygun zırhlar kullanılmasının rolü olduğu düşünülebilir.

Denizler ve nehirler savaş halinde gibi düşünülerek denizlerin zırh giydiği söylenir. Asker olarak tasavvur olunan sayfaların üzerindeki yazılar da zırha benzetilir.

Timsah derisi ile zırh arasındaki benzerlik sağlamlık yönünden kurulduğu gibi zırh yapımında timsahtan faydalanılması da benzetmeye yol açmış olabilir.

Savaştan bir süvârinin en büyük yardımcısı olan atlara da "at alınlığı, at sağı zırhı, at gövüslüğü, boyun kalkanı gibi parçalar" (214) dan meydana gelen zırh giydirilir. Ovülenen demir kırat üstünde olduğunun söylenmesiyle atına zırh giydirmiş olduğu anlatılmak istenir:

"Demir kırat üstünde şâh-ı dilir
feleklerde güyâ ki mihr-i münir"

D. s.7

bb-Zırh İle İlgili Benzetmeler:

1-Dalga (Emvâc-ı derya):

Zırh giymiş askerlerin toplu halde gidışı, denizin dalgalanmasını andırır. Düşmanların, karşısında duramayacakları bir güç olarak düşünülmesi dolayısıyla bu askerler Nuh Tufanı sırasındaki deniz dalgalarına benzetilir. Zırhlar ile deniz arasında parlaklık bakımından da ilgi kurulur:

(213) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terrikleri Sözlüğü, cilt 3 s.658

(214) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s.658

"Zırhlarla erenler beñzedi emvāc-ı deryāya
 Firengüñ oñmadık başına kopdı Nüh tūfānı"
 K.16/12 s.72

2-Demirden dağ:

Zırh giymiş sipahilerin demirden bir dağa benzetilmesi zırhlarının demirden yapılması ve çoklukları dolayısıyla-
 dır:

"Demürden tağa dönmiş cevşenin geymiş sipāhiler
 Cihānda görmeyen görsün neheng-i bahr-i 'Ummānı"
 K.16/11 s.72

3-Gökyüzü(çarh,sahayif-i eflak,eflak):

Hızır'ın miraç mucizesine telmih yapılan bir beyitte dokuz kat gök,dokuz kat zırh gibi düşünülür.Peygamberimizin bütün gökyüzü katlarını geçerek arşa ulaşması okun dokuz kat zırhı delip geçmesi olarak tasavvur edilir:

"Toğruldı hemān t̄ir gibi cānib-i 'arşa
 Geçdi bu tokuz kat zırh-ı çarhı hemānā"
 K.1/23 s.19

4-Hızr-ı çemen:

Herkesin savaşa iştirak etmek için hazırlandığının anlatıldığı bir beyitte çemenin yeşillere bürünmesi zırh giymek olarak hayal edilir.Savaş hazırlıkları genellikle baharda tamamlanır ve her yer de baharda yeşillenir:

"Gazā-yı şehde bile hāzır olmağa ya'nī
 Geyindi Hızr-ı çemen sanki cevşen-i ḥadrā"
 K.12/13 s.59

5-Kıyı:

Bütün kâinâtın bir savaş alanı gibi düşünüldüğü şiirde kılıcını kınından çıkarıp hücum eden akarsulara karşı denizlerin zırh giydiği söylenir.Açıkça ifade edilmiş olamamakla birlikte denizi çevreleyen karalar zırh gibi düşünülmüş olabilir:

"Çıkardı t̄igını āb-ı revān ḡilāfından
 Bu kārzāra zırhlar geyindi her deryā"
 K.12/10 s.59

6-Timsah(Neheng-i bahr-i Ummān):

Zırh giymiş askerler Kızıldeniz'deki timsahlara benzetilir. Timsahın Nil nehri ve Kızıldeniz gibi sıcak ülkelerdeki sularda yaşayan derisi zırh gibi katı ve yırtıcı bir hayvan olması ile askerlerin zırhlarının sağlamlığı ve düşmana karşı amansız olmaları arasında ilgi kurulur. Köseleden yapılan zırh çeşitlerinde timsah derisinin kullanılmış olması ihtimali de benzetmeye yol açmış olabilir:

(Örnek için zırh-demirden dağ benzetmesine bakınız.)

7-Yazı:

Kitap sayfalarının asker olarak tasavvuru sonucu üzerinde bulunan yazılar da zırha benzetilir. Yazıyı meydana getiren harfler şekil bakımından demir halkalardan örülmüş bir zırhı andırdığı gibi renk yönünden de aralarında benzerlik bulunur. Şamî zırh sözü ile Şam'da yapılan bir zırh çeşidi anlatılmak istenmiş olabileceği gibi yazının siyahlığı da belirtilmek istenmiş olabilir:

"Her varakı oldı şufûf-ı sibâh
Sâmî zırıhlar aña hatt-ı siyâh"

D. s.11

C-Diğer Malzemeler:

a-Çadır(Hayme, otag, çetr-i hümayun, hayme-i heft-asumani, bargah, hayme-i dünya):

aa-Umumi Olarak Çadır:

Savaş zamanlarında padişah ve askerlerin barınması için kurulan çadırlar, renk, şekil ve sağlamlıkları yönünden ele alınır. Çadır ipi ve nakışlarından da söz edilir. Kırmızı renkli çadır padişahlara mahsustur. Rengi dolayısıyla güle benzetilen padişah çadırı yüksek yerlere kurulması ya da yüceltme maksadından dolayı güneş gibi düşünülür. Güneş ışıkları da çadır ipi tasavvur edilir.

Çadırın gökyüzüne benzetilmesi devrin astronomi anlayışına göre gökyüzünün şekil olarak çadır gibi düşünülmesinden dolayıdır. Göğün yedi kat olması ile Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferinde yedi direkli çadır kullanması arasında ilgi kurulur.

Askerlerin barındığı beyaz çadırlar, kuruldukları alan

üzerine yağın kara benzetilir. Bu çadırlar gerek sayı bakımından gerekse güneş olarak tasavvur olunan padişah çadırına göre boyları yönünden yıldızlar gibi düşünülür:

Âşık olanlar yedi kat gök ve padişah çadırını örümcek ağı bile saymazlar:

"Örümcek ağına saymaz ziyâde 'âşık olan
Kapuında hayme-i heft-âsumânı gösgötürü"
G.468/4 s.566

bb-Çadır İle İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü(Âsuman):

Çadırın gökyüzüne benzetilmesi, devrin astronomi anlayışına göre aralarında şekil bakımından kurulan ilgi dolaşımıdır. Övülen ne zaman bezme yüz tutsa gökyüzü çadır gibi olur:

"Bezme yüz tutsañ olur cetr-i hümayun âsuman
Rezme 'azm itsen tolar cümle yedi kişver livâ"
K.17/20 s.76

2-Güneş:

"Manzarası güzel ve yüksekçe bir yere kurulan"(215) padişah çadırı yüksekliği ve rengi bakımından güneşe benzetilir. Benzetme övülenin güneş gibi düşünülmesi ve yüceltme maksadından da kaynaklanır. Beyitte çadırların işlemeli olduğu da belirtilir:

"Zeyn olup leşkerinüñ haymesi mænend-i nücüm
Kurdı şark illeri içinde güneş gibi otak"
K.32/6 s.127

Güneş ışıkları da bu çadırın ipleri gibi düşünülür:

"Rüsümü mihr-i cihân u tinâbı şa'sa'a -veş
Kuruldı anda nice bārgāh-ı bālālar"
M.6/II/5 s.153

3-İki başlı ejderha,dünya:

Hayatta olan insanların ölmesi, dünya tarafından yenilmek gibi tasavvur olunur ve bundan dolayı dünya ejderhaya benzetilir. Benzetmenin yapıldığı beytin yazılışı ile ilgili bir yanlışlık ihtimalini Mehmed Çavuşoğlu şöyle belirtir:

(215) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara, 1945, s.270

"Teşbih sanatında benzeyen ile benzetilen arasında akal uygun bir münasebet olmalıdır. Buradaki "hayme(çadır)" kelimesi ile "ejderha(büyük yılan)" arasında bir teşbih alakası göremedim. "Hayme" kelimesinin aslında "yılan" manasına gelen "hayye" olduğunu, divanı kopya edenlerce anlaşılamayıp, dünya için uygun bir sıfat olan "hayme" zannedilerek değiştirilmiş olabileceğini zannediyorum."(216):

"Bir ejdehâ-yı dü serdür bu hayme-i dünyâ
Dehânına düşen olur hemîşe nâ-peyda"

M.8/II/6 s.166

4-Karlı dağ:

Övülenin askerlerinin beyaz renkli çadırları bir yere kurulduğu zaman orası kar yağmış bir dağa döner:

"Tururdu hiddet ile şâh-ı cihân nâra dönüp
Otağı haymeleri karlu kühsâra dönüp"

M.8/II/3 s.165

5-Kırmızı gül:

"Her nefis ölümü tadıcıdır."(217) mealindeki ayete telmih yapılan bir beyitte şâir, padişah olup kırmızı güle benzeyen otağ bile kursa sonunda her insanın kara toprağa gireceğini söyler. Kırmızı gül ve çadır münasebeti renk-iliğine dayanır. Padişah çadırlarının "renginin kırmızı"(218) olduğu görülür:

"Âhir-i kâr olur yiri makberenün kara evi
Kırmızı gülden eylese 'âdem eger otağını"

G.499/4 s.584

6-Örümcek ağı:

Örümcek ağı ile çadır arasında da şekil bakımından ilgi bulunur. Çadırı sağlamlığına karşılık örümcek ağının zayıf olması tezattır. Benzetme ile saltınatın geçciliği anlatılmak istenir. Çetr-i hümayunu örümcek ağı gibi saymayan uzlet köşesi varken eyvan-ı Keyvan istemez. Çetr, "eskiden padişahların başları üzerinde tutulan zinetli gölgelik"

(216) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s,99

(217) Al-i İmran, 185; Enbiya, 35; Ankebut, 57

(218) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.741

(219) manasında da kullanılır:

"Saymayan çetr-i hümayunu örümcek ağına
Künc-i 'uzlet var iken eyvân-ı Keyvân istemez"
G.150/4 s.376

7-Yıldız:

Övülenin askerlerinin çadırları çokluk bakımından yıldızlara benzetilir. Benzetmede övülenin çadırının güneş gibi düşünülmesi ve asker çadırlarının ona göre küçük olması da rol oynar:

(Örnek için çadır-güneş benzetmesine bakınız.)

b-Fişek (Havayı fişek):

aa-Umumi Olarak Fişek:

"Tüfek ve tabancaya sürülen, içinde barut ve kurşun bulunan askerî malzeme, donanmalarda ve şenliklerde atılmak üzere barut vb. kimyevî maddelerle yapılan yanıcı maddeler" (220) demek olan fişek, dîvânda hevayî fişek olarak görülür. Yapılan eğlenceler dolayısıyla atılan fişeklerden gecenin gündüze döndüğü söylenir. Işığı ve şekli dolayısıyla muma, ejderhaya, kıvılcıma ve ok atan bir yiğide benzetilir.

bb-Fişek İle İlgili Benzetmeler:

1-Dilâver-i alevî:

Saldığı ışıkların ok gibi düşünülmesi sonucu havayı fişek, gökyüzüne oklar atan bir yiğide benzetilir:

"Dilâver-i alevî gibi her hevayî fişek
Şalardı Zâl-i semâvâta tîr-i bürrânı"

K.9/17 s.49

2-Ejderhâ:

Ejderhâ, ağzından alevler çıktığına inanılan bir yaratıktır. Havayî fişek de çıkardığı alevler ile aydınlatmada kullanılır. Fişek'in ejderhâya benzetilmesi alev ile olan münâsebetlerinden dolayıdır. Felekler sanki nur zincirleri ile ejderhâya benzeyen fişegi gökyüzüne çekmek ister:

"Fişekler ejderini âsumâna çekmek için
Felekler urmuş idi şanasın selâsîl-i nûr"

M.6/VI/2 s.156

(219) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.357

(220) Şemseddin Sâmî, Kâmus-ı Türkî, s.384

3-Mum(Şem'):

Mum ile fişek arasındaki benzerlik şekil ilgisi ve ışık vermeleri dolayısıyla kurulur. Gece düzenlenen bir eğlence sırasınad fişeklerin mum gibi, geceyi gündüze çevirdikleri söylenir:

"Ziyā-yı şem'-i fişekden nehāra döndi leyāl
Cihān gözine açıldı hicāb-ı zulmāni"

K.9/19 s.49

4-Zer-efsān-ı işret-i şāhī:

Fişeklerden çıkan kıvılcıklar sanki padişah tarafından altın saçılmış gibi bir manzara meydana getirir. Bu tasavvurda renk ilgisi rol oynar:

"Felekler oldı zer-efsān-ı işret-i şāhī
Şerāre şanma fişekden bulurdu anda zuhūr"

M.6/VI/7 s.157

c-Gez:

Okun kirişe geçen oyuk ucu demek olan gez, birinci mısraı aynı olan iki beyitte geçer. Okun cihan halkını oklamak için gözünü hışm ile yaya dokundurduğu söylenir. Bu tasavvur ile kirpiğin göz kapağına dokunduğu kısım gez gibi düşünülmüş olabilir:

"Bir gezden oklamğa cihān halkını yine
İrgürdi çeşmi hışm ile ey dil kemāna tîr"

K.21/6 s.91

ç-Kın(Gılâf, niyâm):

aa-Umumi Olarak Kın:

Kesici âletlerin muhafazası için kullanılan dîvânda da aynı maksatla kullanıldığı görülen bir eşyâdır. Söz edildiği beş beyitte kılıç kını olarak görülür. Kılıcın öfkeli yüzünü örter. Evliyalar, fakr içinde olmalarından dolayı uryan kabul edildiklerinden kınından çekilmiş kılıca benzetilir. Şair, kendisinin de böyle bir kılıç olduğunu söyler:

"Celālüm yüzleri fakr ile 'uryān olduğumdandır
Niyāmından çekilmiş tîg-ı dest-i evliyāyam ben"

G.311/5 s.475

bb-Kın İle İlgili Benzetmeler:

1-Karanlık(Zulmet):

Hızır ve İlyas'ın Âb-ı Hayat'a ulaşmadan önce üç ay boyunca karanlık içinde yol katettiklerine inanılır. Sevgilinin kılıcının Âb-ı Hayat gibi düşünülmesi sonucu kın da zulmet olarak tasavvur edilir:

"Âb-ı Hayâtdur bize ma'nide tîğ-ı yâr
Yaḥyâ bi-'aynihî aña zulmet durur niyâm"

G.250/5 s.439

2-Tacu kabâ :

Maddî âleme verilen değerın sembolü olarak düşünölen tac ve elbisenin rüy-i celâli görmeğe engel olduğu kabul edilir. Kının da kılıcın yüzünü görmeğe engel oluşu arasında ilgikurulur:

"Rumili abdâlıyuz tâc u kabâyı sevmezüz
Tîğ-ı tîzün mâni' -i rüy-ı celâlidür ğilâf"

G.200/3 s.408

3-Toprak:

Denizlere karşı kullanılan bir kılıç olarak düşünölen akarsuyun içinden geçtiği topraklar da kınına benzetilir:

"Çıkardı tîğini âb-ı revân ğilâfından
Bu kârzâra zırılılar geyindi her derya"

K.12/10 s.59

4-Yazı:

Şiirde asıl olan manadır. Bir beyitte mana sadece yazı-
lanlarla sınırlı kalmayıp çok daha geniş olabilir. Bundan dolayı yazı, mana kılıcını örten bir kın olarak düşünölür:

"Şi'rümün her mısra'ı yaşfında ey Yaḥyâ anuñ
Zer-nişân bir tîğdur güyâ sevâd-ı hat niyâm"

G.253/5 s.441

d-Kiriş(Zıh):

Yay kirişi demek olan ve bir beyitte geçen kiriş, kasın yay gibi tasavvur olunması sonucu kirpiklere benzetilir:

"Müjelerden kaşı yayına taķılmış zıhlar
Aña biñ cân ile kurbân olayın ey Yaḥyâ"

G.19/6 s.292

e-Livâ(Ak sancak, livâü'lhamd-i Fahrü'l-enbiyâ, ser-livâ, alem, sancak, bayrak, livâ-yı şeytan, Abbâsî alem, ahmer livâ, ahdar livâ):

aa-Umumi Olarak Liva:

Bir memleketi temsil etmek üzere kullanılan, bir ağaç gönder veya yerine göre bir mızrağa bağlı olan ve manevî değeri büyük kabul edilen bayrak, orduyu temsil eden sancak ve işaret demek olan alem ile aynı manada kullanılır. Divanda kendisi ile ilgili en çok benzetme yapılanlar arasında liva da vardır. Bir çok beyti aynı veya benzer olan iki kaside (15 ve 17 numaralı kasideler) liva rediflidir.

Bayraktan daima savaş dolayısı ile bahsedilir. Savaş ilanını için bir yere bayrak dikildiğinde yediden yetmiş eli silah tutan herkesin bu bayrak altında toplanmasının farz olduğuna inanılır. Bunun için, bahçedeki çeçekler ve servinin bile gazaya katılmak üzere yeşil sancakla hazır bekledikleri düşünülür.

"Gazāya gitmege şāh-ı cihān ile gūyā

Çemende asker-i ezhāra oldı serv livā"

K.12/1 s.58

Osmanlı Devleti'nde muhtelif renk, şekil ve ebetta bayrakların kullanılmış olduğu divānda da ifade edilir. Ak sancak, ahmer livâ, Abbâsî alem (siyah), ahdar livâ ve yeşil sancak, güneşe benzetilen sarı renkli bayrak ve alaca renkli olmak üzere altı renk bayraktan söz edilir. Bunlardan ak sancak padişaha mahsustur. Yeşil sancak daha çok denizciler tarafından kullanılır. Kızıl sancak, rengi dolayısıyla düşman gözüne ağzından alevler çıkararak bir ejderha gibi görünür:

"Hāzret-i Mūsā 'asāsı gibi rumh-ı gāziyān

Görinür 'ayn-ı 'adūya ejdehā-peyker livā"

K.15/7 s.70

Rengi ile beraber büyüklüğü ve üzerindeki şekillerle de düşman, livadan etkilenir. Üzerinde Zülfikar, zafer ayetleri, Innâ fetehnâ sûresi, bismillah satırı, kelime-i şehadet, güneş, kırmızı pervaz ve hilâl ile yıldız bulunan bayraklardan söz edilir. Bazıları şekil ve büyüklük bakımından Yahyâ Bey Divânı'nda sözü edilenlere uygun 17 sancak "Viyana Heeres Geschichtliches Museim'de sergilenmektedir"(221)

Tepeliğin miğfer veya taç, onun altındaki tuğun saçlar, kumaşın elbise gibi tasavvur olunması ile bayrak insana benzetilir. Kumaş çevresindeki sırma püsküller ise düşman oku değmemesi için takılmış gümüş hamâyil gibi düşünülür.

Bayrağın doğan, melek ve hürriye benzetilmesi, üzerine takılan tüyün kanat gibi tasavvur edilmesine dayanır. Avını alan doğana yapıldığı gibi savaş kazanan ordunun bayrağına da kuş kanadının en uzun tüylerinden takılır. Bu haliyle doğanı gören düşmanlar korkarlar. Bayrak da kuşa benzetilen düşmanlara karşı her an kanadını açar:

"Nuşratı kühsārınınū şehbāzıdur gūyā hemān
Murg-ı a' dāyı görüp her dem açar şehper livā"

K.17/16 s.76

Bayrak, yüksekte bulunuşu ve üzerinde güneş, hilal ve yıldız gibi gök cisimlerinin resmi olmasından dolayı gökyüzüne benzetilir.

Mahşer gününde, şefaatine nail olacakların altında toplanacakları, Peygamberimizin Livāü'l-hamd adlı bayrağından da bayrağın boya benzetilmesi münasebetiyle bahsedilir.

bb-Livā İle İlgili Benzetmeler:

1-Ardıç ağacı (Arar):

Ardıç ağacının livāya benzetilmesi renk ve şekil ilgisi yanında gül bahçesinin bir savaş alanı tasavvur olunmasını dayanır:

"Goncalar bayraklar u gülzār meydān-ı ğazā
Nizeler serv ü siper güller durur ar'ar livā"

K.17/7 s.75

2-Asâ:

Hız. Mūsâ'nın asâsının düşman gözüne ejderhâ olarak görünmesi gibi livâ da rengi ve şekli dolayısıyla öyledir. Bu durum karşısında düşmanlar da Firavun'un askerleri gibi dağılırlar. Livânın gönderi ile asa arasında şekil ve yapıldıkları malzeme bakımından ilgi bulunur:

"Tārmār olsa n'ola cumhūr-ı Fir'avn-ı 'adū
Görinür Mūsā 'asâsı gibi çün ejder livā"

K.17/22 s.76

(221) Abdurrahman Güzel, Viyana'da Türk Kültürü'nün İzleri, Milli Kültür, Eylül 1981, s.16-20

3-Asker:

Ordunun en önünde yer almasından dolayı livâ serasker olarak düşünülür. Üzerindeki zafer ayetleri ile güneş gibi alemler baştanbaşa fethetmek istediği belirtilirken kullanılan sertâser aynı zamanda bir kumaş çeşididir. Bu kelime ile baştanbaşa manası kastedilmek istendiği gibi bayrağın bu kumaştan yapıldığı da anlatılmak istenmiş olabilir:

"Alemler fethetmeğe gün gibi ser-tâ-ser livâ
Oldu âyât-ı zaferle şimdi ser-'asker livâ"

K.17/1 s.75

Tepesinde küre biçiminde bulunan alem miğfer gibi düşünülerek bayrağın da gazilerle cenge katılan bir askere benzetilmesi savaşta bayrağın da yer almasındandır:

"Merd-i meydân-ı gazâ gibi geyûb miğfer livâ
Gazilerle cenge toğruldu 'asâyı her livâ"

K.15/1 s.69

İki yerde aynen tekrarlanan bir beyitte de sancak askere benzetilir ve düşman okları değmesin diye gerdanına simin hamayil taktığı belirtilir:

"Nizesinden düşmanun dil degmeye diyü meger
Gerdenine takınur simin hamâyiller livâ"

K.17/6 s.75

Yine iki yerde aynen tekrarlanan bir beyitte livâ, bir ayak üstünde durup şarap yerine düşmanların kanını içmek için elinde kadeh tutan bir insana benzetilir. Benzetme livânın tepesindeki alemin kadeh gibi tasavvur edilmesinden kaynaklanır:

"Kanın düşmanların mey yirine nüş itmeğe
Bir ayak üzere turub elde tutar sâgar livâ"

K.15/6 s.70

4-Âteş-i süzân:

Kırmızı bayrak ile ateş arasında renk bakımından ilgi bulunur. Cehenneme gidecekleri için ateş ehli denilen düşmanlar, gözlerine yakıcı bir ateş gibi görüldüğü için livâyı gördükleri zaman kaçarlar:

"Gördüğince dâyimâ aşhâb-ı nâr eyler firâr
Gözlerine âteş-i süzân olur ahmer livâ"

K.15/8 s.70

5-Ayna(Mir'at-ı pür-ziver):

Süslü oluşu dolayısıyla livâ, İrem Bağı'nın papağanını konuşurmak için kullanılan bir aynaya benzetilir:

"Tūṭī-i bāğ-ı İrem gūyâ yeşil pervānedür
Oldı aña fi'l-meşel mir'āt-ı pür-ziver livâ"

K.17/3 s.75

6-Bismillah satırı:

Divanda kullanılan harfler, mahşer günü toplanan insanlar gibi düşünülür. Dîvânın başında yer alan bismillah satırı da, şefaata nail olacakların altında toplandığı, Peygamberimizin Livâü'l-hamd'i gibidir:

"Saṭr-ı bi'smillāh livâü'l-hamd-i Fahrü'l-enbiyâsı
Medd-i memdüdeş bi-haḫḫ-ı evliyâ rāḥ-ı Ḥudâsı"

D. s.3

7-Boy:

Siyah elbise giymiş sevgili, görünüşü itibariyle Abbâsî sancağına benzetilir. Küre şeklindeki sancak tepeliği ve onun altına bağlanan at yelesi killarından yanılan tuğ ile siyah kumaş, görünüş bakımından bir insanı andırır. Siyah elbisesi ile sevgilinin Abbâsî sancağına benzetilmesi renk ilgisinden dolayıdır. "Abbasilerin hilafetine taraftar olanların sancakları siyahtı. Zaten alelittlak siyah, Abbasilerin mümeyyiz alametlerindendi. Abbasiler bu rengi Emeviler tarafından Beni Haşim'de şehid edilenlerin alameti olarak itti-haz etmişlerdi. İşte bunun için Abbasilere (Müsvedde) siyahı iltizam edenler denilmiş idi," (222):

"'Ālem içre şanki 'abbâsî 'alemdür kâmeti
Ol siyeh-pūşa ki Altun Baş dirler ḥāş u 'ām"

G.253/3 s.441

8-Cur'a:

Livâ daima dik tutulur. Bu durum ayakta kalması gibi düşünülür. Ayak, kadeh manasına da gelir. Kadeh içinde kalan tortu demek olan cura ile livâ arasında ayakta kalmak sözü dolayısıyla ilgi kurulur. Sözü edilen sancak kırmızı ise renk ilgisi yanında sancağın asker ruhunda uyandırdığı duygu bakımından cur'a ile arasında ilgi düşünülebilir. Livânın hali-

(222) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s.117

ni hal dili ile anlatması,dalgalanması olabilir:

"Cur'alar gibi ayakda kaldığın 'arz eyleyüp
Hâlini anuñ zebân-ı hâl ile söyler livâ"

K.17/33 b.77

9-Çeng:

Musikî âletlerinin savaş alanı içinde düşünüldüğü bir beyitte,dik tutularak çalınan ve müzik icrası sonunda yere yatırılan çeng,yere yıkılan livâya benzetilir.Çengin,şeytanın livâsı gib düşünülmesi ise müzikli eğlencelerin pek hoş karşılanmamasından dolayıdır:

"Kemānçenüñ şanemi şındı yandı ateşe 'üd
Yıkıldı yerlere çengün livâ-yı şeytānı"

K.6/2 s.38

10-Çiçek:

Açıkça çiçek sözü geçmemekle bereber,bahar tasviri yapılırken yeryüzünün sancağını ve bayrağını çözüp savaş hazırlığı yaptığı belirtilir.Çeşitli renklerde bayrak kullanıldığına göre yeryüzünün bayrakları da çeşitli renklerde açan çiçekler olmalıdır:

"Sancağını bayrağını çözdü a'yān-ı zemīn
Gördi kim var şāh-ı devrānuñ gazāya rihleti"

K.28/13 s.118

11-Dilber:

Yeşil sancağın dilbere benzetilmesi,altın üsküf gibi düşünülen alemler ve yeşil elbise olarak düşünülen kuması ile görünüşünün çok güzel olmasındandır:

"Cāme-i sebz ile tezyīn eylemiş endāmını
Altun üsküflü sehi-kaç, dilbere beñzer livâ"

K.15/5 s.70

12-Doğan(Şehbâz):

Düşmanların kuş gibi tasavvur edilmesiyle onların korkmasına sebep olan sancak alıcı bir kuşa benzetilir.Sancağın dalgalanması ile doğanın kanat çırpması arasında ilgi kurulur.Genellikle beyaz olan doğan ile padişaha mahsus olan ak sancak arasında renk bakımından benzerlik vardır:

"Nuşratı kühsārınuñ şehbāzıdur güyā hemān
Murg-ı a'dāyı görüp her dem açar sehper livâ"

K.17/16 s.76

13-Duâ:

"El üstünde tutmak" hem gerçek, hem mecaz manası kastedilerek herkesin gözdesi olan livâ ile kendisine çok değer verilen dua arasında benzetme yapılır. Duâ ile el arasında, duânın eller açılıp göz hizasına kadar kaldırılarak yapılması doyayısıyla ilgi bulunur:

"Tutalum anı du'â gibi el üstünde azîz
Çünkü manzûr-ı ülü'l-absâr olupdur her livâ"

K.17/2 s.75

14-Ejderhâ:

Kırmızı sancak renk ve şekil yönünden ağzından alev saçan ejderhaya benzetilir. Şimşek de bu ejderhanın ağzından çıkan alev gibi düşünülür. Ejderhânın yedi başlı olması ile simşegın bütün gök katlarında görülmesi arasında ilgi kurulmuş olabilir. Bir sefere çıkan orduya kumandan tayin edilen kişiye padişah çeşitli sayıda sancak verir. Düşünülen bir sefer sırasındaki sancak sayısının yedi olması da livanın livanın yedi başlı ejderhâ gibi tasavvur olunmasına yol açmış olabilir:

"Berķ uran tãc-ı zerrînüñ pertevîdür şanmañuz
Ejdehâ-yı heft-ser gibi saçar âzer livâ"

K.17/10 s.76

15-Elif:

Elif ile livânın gönderi arasında şekil bakımından benzerlik bulunur. İçinde geçen fetih kelimesiyle Hudeybiye barışının kastedildiği bir çok alim tarafından kabul edilen Kur'an-ı Kerim'in 48. suresindeki elifler livâ için benzetilen olur. Elifin doğruluk ve Allah yolunun sembolü olması ile livânın din yolunda savaşan bir ordunun sembolü olması arasında da ilgi bulunur:

"Sûre-i innâ fetahnâda elifler gibidür
İstikâmetle virür dîn emrine zîver livâ"

K.15/10 s.70

16-Figân:

Gökyüzüne yükselmesi sebebi ile aleme benzetilen figan, aşk ülkesinin padişahı olan aşığa aittir. Asker bulundurma, duvul ve bayrak saltanat alametidir. Aşk ülkesinin padişahı

olmanın işareti de dert ve gam askeri, âh davulu ve aleme benzeyen figandır:

"Derd u gâmdur leşkerüm tabl u 'alem âh u fiğân
Hâk beni 'iklîm-i 'ışka pâdişâh itmiş gibi"

G.441/4 s.551

17-Gonca,gül:

Gülbahçesinin savaş meydanı gibi tasavvur edilmesi son nucu gonca da bayrağa benzetilir.Gonca henüz açılmamış olduğuna göre sözkonusu bayrak da kılıfı içinde dürülü durumda bulunan bayrak olmalıdır:

"Goncalar bayraklar u gülzar meydân-ı gazâ
Nizeler serv ü siper güller durur 'ar'ar livâ"

K.17/7 s.75

Bayrak ile gül arasında açılma ve insanların gönlünü açma yönünden ilgi kurulur.Sefer sırasında hiçbir asker, çektikleri sıkıntılara rağmen gam yemez.Çünkü bayraklar arasında kendisini gülbahçesinde gibi kabul eder.Bundan dolayı da gönlü açılır:

"Gamından dehr-i pür kahruñ seferde gam yemez kimse
Güşâde -hâtır eyler halkı bayraklar gülistânı"

K.16/6 s.72

18-Gökyüzü:

Açıkça belirtilmemekle beraber,şafak kızılığı kırmızı kenarı kabul edilmekle gökyüzü bayrağa benzetilir.Bayrağın büyüklüğü devletin kudretini ifade eder.Bayrak ve gökyüzü arasında ölçü yönünden münasebet kurularak devletin gücünün büyüklüğü mübâlağa ile anlatılır.Genel görünüşü ve rengi bu günkü bayrağımıza çok benzeyen livanın üzerinde hilal ve yıldız bulunur:

"Kırmızı pervâzıdur surh-ı şafağ encüm sipâh
Heykel-i şekl-i şihâb u mâh-ı nevdür ser-livâ"

K.17/24 s.77

19-Gündüz(Nehâr):

Leff ü neşr yapılan bir beyitte renk yönünden ak sancak gündüze benzetilir.Saltanat sancağının,gittiği yere huzur götürmesi ile gündüzün getirdiği huzur arasında ilgi kurulur:

"Ak sancağ ile ṭūğ-ı siyāhuñ gören didi
 Āmentü bi'llezī ḥalaka'l-leyle ve'n-nehār"
 K.10/32 s.54

20-Güneş:

Muradını almak demek olan "başı göğe ermek" deyiminin tevriyeli olarak kullanıldığı bir beyitte ak sancak renk ve yükseklik dolayısıyla güneşe benzetilir."Ak sancak saltanat sancağıdır."(223)Övülenin yüceltilmek istenmesi de bu benzetmeye oyl açar.Güneş ışıkları da bu sancağa takılan şehper gibi düşünülür.Kuş kanadının en uzun tüyü demek olan şehperin avını alan şahbazın başına takılmasının adet olduğunu Kanuni'nin şu beytinde görürüz:

"Şahbazum avını almış,başına şehper taçar
 Hoş yanaşmış başına olmaya ol perden leziz"
 (224)

Padişahlar da kavuklarına "İran esatirine göre başına rastlayanı ikbale eriştiren huma kuşunu avlayarak"(225) emeline ulaştıklarına işaret olmak üzere şehper takarlardı.Zafer kazanarak başka bir murada ermiş padişahın sancağının tepesine de şehper takılmasının adet olduğu şu beyitten anlaşılır:

"Gün gibi ak sancağınınuñ göklere ermiş başı
 Bir 'azimü's-şān melekdür nürdandur şehperi"
 K.8/13 s.46

Bir beyitte,yüksekte bulunuşu,kara ve deniz savaşlarında üstünlük sağlamış bir orduyu temsil etmesinden dolayı sultan sayılan ve güneşe benzetilen liva için atlasın sayeban olduğu söylenir.Güneş de seyyareler içinde sultandır:

"Çarḥ-ı atlas sāyebānidur anuñ ḥurşid-ves
 Fi'l-meşel oldı heman sultān-ı baḥr u ber livā"
 K.17/12 s.76

Güneşin baştanbaşa dünyayı dolaştığının kabul edilmesi ve aydınlatması ile dünyayı fethetme azminde olan bir ordu-
 (223)İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, **Ankara,1945 s.9**

(224)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 3 s.319

(225)Mehmet Zeki Pakalın,a.g.e. cilt 3 s.319

nun taşıdığı sancak arasında da benzerlik kurulur. Seherde görünen ak sancak, askerleri nura gark eden güneşe benzetilir. Güneşin karanlığı ortadan kaldırması ile sancağın gittiği yerde küfrü ortadan kaldırması arasında ilgi kurulur:

"Asākırüni ılur baħr-i nūra müstaħrak
Seherde gün gibi ak sancağın görünse şehā"
K.12/21 s.60

21-Huri:

"Cennete girecek mü'minlerin hizmetinde olacak"(Bakara/25, Al-i İmran/15. Nisa/57) hurilerin Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde "mutahhar zevceler" diye zikredilmesi tefsircilere göre "bedeni ve ahlaki ayıptan tamamen anınmış" manasına gelir."(226) Görünüşü ile kusursuz olan sancak ile huri arasındaki benzerlik, tepeliğin nurdan taç, kuşak kısmının da Cennet'te giyilecek bir elbise gisi tasavvur olunması ile kuvvetlendirilir:

"Ādeme hālet virür mēnend-i hūr-ı bī-kuşūr
Hulle-i cennetle geymiş nūrdan efer livā"
K.15/22 s.71

22-Hz. Eyyüb-i Ensāri:

Asıl adı Ebu Eyyub Halid b. Zayd el Ensari olan ve Eyüp Sultan diye de bilinen Hz. Eyyub-i Ensari, Hz. Muhammed ile Akabe iatında görüşüp müslümanlığı kabul ettikten sonra bütün savaşlara katılarak "İslam ordusunun bayraktarlığını yap"an(227) bir sahabîdir. Kendisinden bahsedilirken bayraktarlık yaptığı ve orduların en önünde yer aldığı için aleme benzetilir:

"Alem gibi önüne düşmüş aşābuñ gazā kılmış
Diyār-ı ğurbete gelmiş şehīd olmuş yatur tenhā"
M.2/V/6 s.142

23-Hz. Muhammed:

Livāü'l-hamd'in kendisine ait olması ve boy ile livā arasında şekil yönünden ilgi bulunması dolayısıyla Hz. Muhammed livāya benzetilir. Kıyamette müminlerin peygamberimizin etrafında toplanması ile âşıkların sevgili etrafında

(226) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 4 s.77

(227) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 3 s.132

toplanması arasında ilgi kurulur:

"Kıyâmet kâmetine Ahmediñ cem' oldı 'âşıklar
Livâü'l-hamde beñzer ümmete güyâ penâh olmış"
G.191/2 s.401

24-Kul(bende-i muhlis):

Livânın güneş gibi başının göğe ermesi doğrulukla kul olmasındandır.Liva,gönderinin şekli bakımından doğru,pâdişahın emrinde olmasından dolayı da kul olarak düşünülür:

"Göke irmezdi başı mihr-i cihân-ārâ gibi
Toğrulug ile kuluñ olmasa ey server livâ"
K.17/19 s.76

25-Mıstar:

Âb-ı Hayat gibi can bahşeden bir şiirin yazılması için saire ilham kaynağı olan livâ mıstara benzetilir.Benzetmeye mıstarın yazı yazana yardımcı olması ile livânın orduya istikamet göstermesi arasında kurulan ilgi yol açar.Livâda at yelesi tüylerinin yer alması ile mıstarda ibrişim ipliklerin kullanılması arasında da münasebet kurulduğu düşünülebilir:

"Gördü kim luğf-ı kelâmumdur benüm Âb-ı Hayât
Yazmağa bu şi'r-i cân-bağşı çeker mıstar livâ"
K.17/34 s.77

26-Minâre:

Minârenin sancağa benzetilmesi renk ve şekil ilgisine dayanır.Sancağın bir orduyu temsil etmesi ile minârenin bir ülkede Islâm dinini kabul edenlerin bulunduğunu göstermesi arasında da ilgi bulunur:

"Oldı ağ sancak gibi memdüh-ı 'âlem ol menâr
Ya elifdür 'âbid-i mübidlere 'ayn-ı 'atâ"
K.3/33 s.29

27-Minber:

Minber ile livâ arasındaki ilgi açıkça belirtilmez.Livânın sultana ait olması ile minberde onun adına hutbe okunması arasında ilgi kurulmuş olabilir:

"Çalınur bezm-i kıtâl içre nefîr u kûslar
Mescid-i Akşâdur ol cây-ı şâfâ minber livâ"
K.17/8 s.76

28-Mum(Şem'-i şebistân):

Livâ, gittiği yerde küfrün karanlığını ortadan kaldırmamasından dolayı, akşamı aydınlatması istenilen muma benzetilir. Kırmızı kumaş kısmının alev gibi düşünülmesiyle benzetmede renk ve şekil ilgisi de bulunur:

"İhtirâm ile günün günden yiğ olsun dâyimâ
Nite kim şâma ola sem'-i şebistân zer livâ"
K.15/30 s.71

29-Rehber:

Livânın rehberine benzetilmesi her zaman askerlerin önünde olmasındandır. Ayrıca "askerlere yol gösteren deliller" in "yukarısı kırmızı bir delil bayrağı tışı"maları(228) da benzetmeye yardımcı olur. Livânın yeşil rengi dolayısıyla Hızır ile de aralarında ilgi kurulur:

"Himmet-i merdân ile her cânibe 'azm eylese
Hızır gibi sebz-pûş olup olur rehber livâ"
K.17/15 s.76

30-Rıdvân:

Livânın Cennet'in kapıcısı olan büyük meleğe benzetilmesi, şehit veya gazi olmalarına vesile olarak askerlere Cennet kapısını açması ve kumaş kısmının Cennet elbisesi gibi düşünülmesinden dolayıdır:

"Hür ile Rıdvâna beñzetsem n'ola küyünda kim
Hulle-i cennetle geymiş nürdan efser livâ"
K.17/27 s.77

31-Serv:

Şekil ilgisi ile livâyâya benzetilen serv, asker olarak tasavvur olunan çiçeklerin önünde cihan şahı ile gazaya gitmeye hazırlanıyor gibidir:

"Gazâyâ gitmege şâh-ı cihân ile gūyâ
Cemende 'asker-i ezhâra oldı serv livâ"
K.12/1 s.58

Peygamberimizin kabrinin bulunduğu yerde salınan nur gibi servin Osmanoğulları'nın saltanat sancığı olan ak sancağa benzetilmesi şekil ve renk ilgisinden kaynaklanır. Benzetilmesi (228) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Delimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.179

zetme ile kutsal yerlerin Osmanlı hakimiyetinde bulunduğu ve sultanların buraların imarına önem verdikleri belirtilmek istenmiş olabilir. Güneş ışığını yansıtan servinin yaprakları nur gibi düşünülür:

"Görenler beñzedür aķ sancığına Āl-i 'Osmānuñ
Resūlūñ ravzasında nūrdan serv-i hīrāmānı"

K.16/5 s.72

32-Sidretü'l-a'lâ:

Yüksekte bulunuşu sebabi ile livâ, mahlukların yükselebileceği en son makam olan göğün yedinci katına benzetilir. Bu durumda sancak göğün dördüncü katında bulunan güneşten de yüksek kabul edilir:

"Sidretü'l-a'lâyâ beñzer her livâ
Oldılar a'lâdan a'lâ dāyimâ"

D. s.8

33-Sultan-ı bahr u ber:

Karada ve denizde hep en yüksekte bulunması, herkesin kendisini takip etmesi ve saygı duyması dolayısıyla livâ, sultan-ı bahr u ber gibi düşünülür:

"Rūz-i cem'iyette manzūr-ı ülü'l-ebşār olur
Şevket ile nitekim sultān-ı bahr u ber livâ"

K.15/12 s.70

34-Sütün:

Övülenin makamı gökyüzü olunca sancakları da gökyüzü kubbesini ayakta tutan sütunlar olur. Daima dik durması yanında bayrağın hür bir devletin sembolü ve temeli olması da benzetmenin yahılmasına yardımcı olur:

"Bārgāh-ı devletüñdür bu sipihr-i kibriyā
Şanasın aña sütün olmuş durur yer yer livâ"

K.17/30 s.77

35-Şehadet parmağı:

Livânın savaş sırasında, kâfirlere iman telkin etmek için kaldırılmış bir şehadet parmağına benzetilmesi, şekil il gibi yanında bazı bayrakların üzerinde kelime-i tevhid yazılı olmasından kaynaklanır. Benzetme ile savaşlarda kafirlerin iman etmesi için telkin yapıldığına işaret edilir:

"Ceng içinde kaldurur gūyā sehādet parmağın
Kāfire telkin-i imān etmek için her livā"

K.15/11 s.70

36-Şemsi dülbend:

Bedir gazasında kullanılan Ukab adındaki siyah sancağın "Hz. Ayşe'nin çarşafından"(229) yapılması gibi güneşi gören şâir, gâzilerin şemsi dülbendini livâ yapmışlar sanır:

"Bir sünü boyunca görsem afitabı sanuram
Eylemişdür şemsi dülbendini gaziler livā"

K.15/9 s.70

37-Tac:

Livânın evliya ve asfiyaya tac gibi olduğu söylenirken benzetmeye yol açan ilgi açıkça belirtilmez. Livânın üstün tutulmak istenmesi benzetmeye yol açmış olabilir:

"Tutalum anı du'â gibi el üstinde aziz
Evliyâ vü aşfiyaya oldu tâc-ı ser livâ"

K.15/2 s.69

38-Tavus-ı Cennet-âsiyân:

Güzel tüylü bir kuş olan tavus ile sancak arasındaki benzerlik, renk ilgisi ile beraber, sancak dalgalanmasının uçmak için kanat çırpma olarak tasavvur edilmesine dayanır. Zafer kazanmış bir ordunun sancakına kuş kanadının en uzun tüylerinden(şehper) takılması da sancak tavus münasebetine yol açar:

"Cālibā tāvüs-ı cennet-âsiyānuñdur senüñ
Açdı gūyā küyuña uçmağa bāl ü per livā"

K.15/23 s.71

39-Zülfikar:

Mızrak gibi kullanılan veya mızraktan olan gönderinin aşık için dest-i merhaba oluşu, ve çatal uçlu kumaşı ile livā, Zülfikar'a benzetilir. Benzetmeye livā üzerinde bulunan Zülfikar resmi de yol açmış olabilir:

"Zü'lfikār-ı Hāydar-ı Kerrāra beñzer hey'eti
'Aşık-ı şeydāya dest-i merhabādur gönderi"

G.472/4 s.569

ğ-Nisan(Nisan-ı seng-i münâfık,nisan-ı hûb, hedef,nisâne,nisan-ı sîne):

aa-Umumi Olarak Nisan:

Dîvânda yirmibeş beyitte geçen nişan,hedef,iz,belirti ve hediye manalarında kullanılır.Sevgilinin oka benzetilen bakış ve cefası ya da kaynağı belirtilmeyen gam okları için hedef aşığın sînesidir.Sînesinin sevgiliden gelecek oklara hedef olması âşık için hoş bir durumdur.

Övülenin gökyüzünün en yükseklerine ulaşabilen okuna hedefin felek yayının külâhı olduğunun ifade edilmesi ile havaya atılan külâh vb. şeylerin hedef gibi kullanılması ile ok talimi yapıldığı anlaşılır.

Hz.Bilâl'in ezan okurken müşrikler tarafından taşlanması olayına telmih yapılan bir beyitte onun taşlara hedef olduğu belirtilir.

Duânın oka benzetilmesi ile de övülenin yüce makamı bu okun hedefi gibi düşünülür.

Doğrulukla padişah emrinde olmak isteyen kişinin hedefi hizmettir.

Çeng,günah işlemeye sebep olarak insanı günah oklarına hedef yapar.

Sevgilinin cevri okları âşık için bir devlet nişanı gibidir.

bb-Nişan İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşık:

Sevgilinin oka benzeyen kirpik ve kaşları için hedef âşıktır.O da sevgilinin oklarına hedef olmak ister.Fakat güzel başkalarına meylettigi için okları aşığa dokunmadan geçer.Âşığın bî-nişan oluşu hem sevgilinin oklarına hedef olmaması hem de ok isabet ettiğini gösteren bir iz taşımamasındandır:

"Bîgâne oldu şimdi müjeñ gibi cāna tîr
Tökünmadın geçer yine ben bî-nişāna tîr"

K.21/1 s.91

Hedefe saplanan ok,onu sarsar,kımıldatır.Sevgilinin ok atan kaşları ne zaman ok atsa âşığın bedeni de kımıldar.Âşığın yüreğinin çarpması,gözünün seğrimesi hem sevgiliyi görünce duyduğu heyecandan hem de okun tesirindedir:

"Ol kemān ebrūların depretse cānum deprenür
Yüregim oynar gözüm segrir nişānum deprenür"

G.131/1 s.364

Sevgilinin elem oku ile cefâ taşı âşıklara hoş geldiği için şâir sînesini bir keman kaşlıya hedef yapmıştır:

"Höş gelür seng-i cefâsı ile tîr-i elemi
Eyledüm sînemi bir kaşı kemānuñ hedefi"

G.505/6 s.588

2-Câhil:

Ne yapılırsa yapılsın câhile bir şey anlatılamıyacağını ifade eden şâir, ona iltifat edilmemesini ve cefâ taşlarına hedef yapılmasını ister:

"Neylersen eyle bilmeze ur kılma iltifât
Seng-i cefâ vü cevre nisân eyle câhili"

G.483/2 s.575

3-Cevr oku:

Sevgilinin cevri okları âşık için hem saadete erdiğinin bir belirtisi hem de devlet tarafından verilmiş bir nişan gibidir. Tasavvurda sevgilinin sultan olarak düşünülmesi de rol oynar:

"Maḥabbet ehline yāruñ cefâsı imtiḥānidur
Olümlü 'âşıka cevr okları devlet nişānidur"

M.17/V/1 s.186

4-Dergeh-i âlî:

Duânın oka benzetilmesinden dolayı övülenin yüce makamı da bu okların hedefi olarak kabul edilir:

"Tîr-i niyāza dergeh-i 'ālîsidür nisân
Pîr-i murāda kîlk-i dürer-bārıdur 'aşâ"

K.24/34 s.104

5-Hizmet:

Emeli övülenin emrinde olmak olan doğru kişiler oka benzetilince hedef de hizmet olur. Eğri ok nasıl hedefe ulaşmazsa eğri kişiler de övülenin hizmetinde bulunamazlar:

"Toğruluğ ile hidmetüne irdüğü bu kim
Eğri olinca rāst irişmez nisāna tîr"

K.21/28 s.93

6-Hz. Bilâl:

İslâm'ın ilk müezzini ve müslümanlığı kabul eden ilk köle olan olan Habeş asıllı Hz. Bilâl, İslamiyet'i kabul ettiği için büyük eziyetlere maruz kalması, üzerine ağır taşlar konulması ve ezan okurken taşlanması sebebiyle münâfıkların taşı için hedef olduğu söylenir:

"Kelâm-ı Hakîki işitse hücûm ider cehele

Nisân-ı seng-i münâfık olursa tañ mı Bilâl"

K.20/30 s.89

7-İnsan:

Şekil yönünden yaya benzetilen ve günah işlemeğe vesile olması dolayısıyla günah okları attığı çengin hedefi de insandır:

(Örnek için ok-günah benzetmesine bakınız.)

8-Kemik(Üstühân):

Semtinin kuşlarından, öldüğü zaman kemiklerini sevgiliye götürmelerini isteyen şâir nişan kelimesini hem hediye hem de ölümünün bir işareti manalarına kullanır:

"Ol kaşları kemâna ilet bir nisânımı

Ey murg-ı kûy-ı yâr ölicecek üstühânım al"

G.237/3 s.430

9-Külâh-ı mâh-ı felek:

Ayın hedefe benzetilmesiyle övülenin okunu yükseklerle attığı mübalağa ile anlatılır. Aynı beyitte ayın külâha da benzetilmesi külâhın havaya atılarak hedef gibi kullanıldığını düşündürür:

"Her dem külâh-ı mâh-ı felekdür nisânesi

İrgürdigince 'arşageh-i âsumâna tîr"

K.21/17 s.92

10-Maksud, murad:

Okun hedefe varması gibi övülenin de maksadına ereceği söylenirken hedef ile maksat arasında ilgi kurulur:

"Ey kân-ı cûd elüne kemân aldığın gibi

Maksûduñı murâduñı kıldı nisâne tir"

K.21/19 s.92

11-Mezar taşı(Seng-i mezar):

Mezar taşı orada kimin yattığını ve bazan da ölüm sebe-

bini belirter bir işaretidir. Şâir, sevgilinin kendisini gamze oku ile helâk etmesi halinde mezar taşının derd ehline nişan olmasını ister:

"Yahyâ helâk iderse eger tîr-i gamzesi
Derd ehline nişân ola seğ-i mezârumuz"

G.187/5 s.299

12-Yara, dâğ:

Âşığın elife benzeyen vücudu üzerindeki aşk nişanı olan dağlar âh kelimesini meydana getirir ve adem diyarına yolcu olmasını sağlarlar:

"Tenüm eliflerine dâğdan nişânlar idüp
'Adem diyârına sultân-ı rûha râh iderin"

G.328/3 s.485

Sevgilinin ok atan gözleri âşığı hedef alarak onu, üzerinde aşk nişanı(yara) taşıyan biri haline getirir:

"Bî-nişân iken beni gurbetde gören gözeden
Gamze-i gammâzıdur ol çeşm-i tîr-endâzıdur"

G.97/2 s.342

h-Taç(Tac-ı salâhî, tac-ı zer, tac-ı azab, tac-ı zerrîn, tac-ı ser, baş tacı, efser, tac-ı unvan, tac-ı zîbâ):

aa-Umumi Olarak Taç:

Hükümdarlık alâmeti olarak giyilen taç, tarîkat mensuplarına da tarîkâta girmeleri dolayısıyla giydirilir.

Ayak ve baş tehadapında faydalanılarak sevgilinin ayak toprağı ve alçak gönüllü kimselerin taca benzetilmesinde "baş tacı etmek" deyimi de rol oynar.

Değerinin yüksekliği dolayısıyla taç aya, güneşe, yıldıza ve gökyüzüne benzetilir. Bu benzetmelerde yüksekte bulunma, parlaklık ve şekil ilgisi de bulunur.

Lâle yapraklarının renk ve şekil yönünden taca benzetildiği beyitte onun taca değer vermiyerek ondan geçen bir mecnun olduğu söylenir. Kendisi de mecnun gibi olan şair, sevgilinin köbeğinin çanağını Cemşid'in tacından ve kadehinden daha kıymetli sayar:

"Virmezüz köhne sifâl-i seğ-i cânânemüzi
Tâc-ı Cemşid-i cihân-dîde ile câm-ı Ceme"

G.427/4 s.542

Şekli ve başlar üstünde olması sebebi ile cami ve türbe kubbesi de taç gibidir.

Süslü bir taç giyen sevgilinin ağyar ile mey içerek âşığın canına eteş saldığı söylenen bir beyitte tacı kadınların giydiği bir başlık olarak da görürüz:

"Cānuma od şalma ağyār ile cām-ı mey içüp
‘Āşıka zulm itme şāhum tāc-ı zibālar geyüp"

G.29/2 s.298

bb-Taç İle İlgili Benzetmeler:

1-Āh-ı âteş-âlūd:

Ateşli āh, âşığın değerini artırması, baş üzerinde bulunması ve renk yönünden altın ile ilgisinden dolayı taca benzetilir:

"Melāhat cūbbesidür cāna maksūd
Başum tācıdur āh-ı âteş-âlūd"

Ş.2/52 s.248

2-Alçakgönüllü insan:

Şair, kendisinin ayak toprağı gibi alçakgönüllü olmasından beri baş tacı yapıldığını söyler. "Baş tacı yapmak" deyişi ile bir şeye değer vermek anlatılır. Tasavvurda baş-ayak tezaadından da faydalanılır:

"Yahvā mürīd-i ‘ışk olanuñ başı tācıdur
Alçak gönüllü olalı hāk-i kadem gibi"

G.439/5 s.550

3-Ay (bedr-i münîr, kamer, bedr-i tamām):

Renk ve şekil yönünden ilgi kurularak ayın taca benzetilmesi, övülenin yüceliğini mübâlağa ile anlatmak içindir:

"Biri Pirīdür ol şāh-ı cuvān-baht
Kamer tāc oldu aña āsumān taht"

Ş.2/205 s.262

Ovülenin altın tacı, yeşil sancakları ile beraber, servinin üzerinde gökyüzünde görünen dolunay gibidir:

"Geldi güyā bir ser-i serv üstine bedr-i tamām
Her yeşil sancağına zinet virür tāc-ı zeri"

K.8/14 s.46

4-Ayak toprağı:

Şair, güzelin ayak toprağının başına taç olduğunu söy-

lemekle ona verdiği değeri belirtmek ister:

"Biri çeşm-i fettān hūb-ı serrāc
Ayağı toprağıdur başuma tāc"

Ş.2/202 s.262

5-Esbāb-ı riyā:

Tarikat mensuplarına merâsimle giydirilen hırka ile taç dünyaya ait şeyler olduğu için gösteriş elbisesi olarak addedilir ve aşk ehlinin bunlardan hoşlanmadığı söylenir:

"İşk ehli müdām itmez tāc ile kabādan hazz
'Akıllı olan eyler mi esbāb-ı riyādan hazz"

G.197/1 s.405

6-Gökyüzü(Āsumān):

Devrin astronomi anlayışına göre tasavvur olunan sekli ile gökyüzü,yüceltmek için güneşe benzetilen övülenin tacı gibi düşünülür:

"Güneş gibi başına āsumānı tāc itmiş
Kerāmet ile şanasın ki şeyh-i 'irfāndur"

K.4/3 s.31

7-Güneş:

Dünyanın bir kadın gibi tasavvur olunması ile güneş onun başı üstündeki altın taca benzetilir.Övülenin devrinde huzur ve sükun tam sağlanmış olduğu için altın tacı ile yola çıkan kadının önüne hiç kimsenin çıkmadığı söylenir.Benzetme renk,şekil ve parlaklık ilgisine dayanır:

"Devr-i 'adlinde yolına kimse gelmez sāye-ves
Sems gibi yola gitse tāc-ı zerle bir kararı"

K.8/22 s.46

8-Kılıf:

Kılıfın kılıcın kēsmesine engel olması gibi taç ve hırka da dervişlerin kalenderce yaşamalarına engel olduğu için şair taç ve kabayı sevmediğini söyler:

"Rūmili abdālıyuz tāc u kabāyı sevmezüz
Tīg-ı tizūñ māni'-i rūy-ı celālidir ğılaf"

G.200/3 s.408

9-Kubbe:

Cami kubbesi şekli itibariyle taca benzetilirken bütünüyle cami sâlih ve âbid bir kul gibi tasavvur edilir.Kub-

benin tâc-ı salâhî olması, ibâdet eden kişilerin başı üstünde bulunmasındandır:

"Kubbesi tâc-ı şalâhî şâlih ü 'âbid gibi
İki yanından 'ayân zibâ menârı aq ridâ"

K.2/35 s.30

10-Lâle:

Lâle yaprakları renk ve şekil bakımından altın taca benzetilerek, açtıktan bir kaç gün sonra dökülmesi, hüsn-i ta'lîl ile lâlenin taç ve hırkadan vazgeçmesi olarak düşünülür. Böylece riya elbiselerini terk eden lale Mecnun'a döner:

"Riyâ esbâbını terk eyle mecnûn gibi ey şofî
Hazâna uğramış lâle gibi tâc u kabâdan geç"

G.42/3 s.307

11-Le amrük:

"Le-amrük "senin ömrün için" anlamında olup Araplarda bir yemin tarzıdır. Burada ayrıca Kuran-ı Kerim'deki onbesinci sûrenin(Hicr Suresi) 72. ayetine işaret edilmektedir ki, Allah Lût Peygamber'in hadisesini anlatırken Hz. Muhammed'in ömrüne yemin etmektedir." (230) Bu durum Peygamberimizin yüceliğini ifade ettiği için le-amrük sözü taca benzetilir ve başına giymesinin yaraşacağı belirtilir:

"Şahâ başuña gey yaraşur tâc-ı le-'amrük
Levlâke lemâ kâmetüne hıl'at-i zibâ"

K.1/48 s.21

12-Livâ:

Livâ, kendisine verilen değer ve yükseklerde taşınması dolayısıyla taca benzetilir. Livâ ve taç arasında hükümdarlığın sembolü olmaları bakımından ilgi kurulur. Livanın küre şeklindeki tepeliği taç gibi düşünülmüş olabilir:

"Tatalum anı du'âgibi elüstinde 'azîz
Evliyâ vü aşfiyâya oldı tâc-ı ser livâ"

K.15/2 s.69

13-Nur:

Livâ, Cennet elbisesi ve nurdan bir taç giymiş hürriye
(230) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler,
s.33

benzetilirken, tepeliği parlaklık ve şekil bakımından nurdan bir taç gibi düşünülür:

"Ādeme hālet virür mānend-i hūr-ı bî-kuşūr
Hulle-i cennetle geymiş nūrdan efser livā"

K.15/22 s.71

14-Saadet:

Saadet ile taç arasındaki münasebek taç giyenin saadete ermesi dolayısıyla dır.Şâir, elinde kadeh, yanında cihan şahı ve kolunda şahini ile saadet tacını giydiğini söyler:

"Başumda tāc-ı sa'ādet elümde cām-ı şafā
Yanumda şāh-ı cihānum kolumda şāhinüm"

G.290/2 s.462

15-Unvan:

Bir kimsenin makamını belli eden unvan ile aynı maksat için kullanılan taç arasında ilgi kurulur.Çalgıcının gözden düşmesi, unvan tacının yere çalınması sözleri ile ifade edilir:

"Sa'ādeti güninüñ devri döndi rakķāsun
Çalındı çalıcınun hāke tāc-ı 'unvānı"

K.6/6 s.39

16-Yıldız:

Altın taç ile yıldız arasındaki benzerlik renk ilgisi ile kurulur:

"Solaklar encüm-i seyyār elinde tîr ü kemān
Nücüm-ı sāyiresi tāc-ı zerle peykānı"

K.5/40 s.37

1-Taht (Serîr, Taht-ı Süleyman, gönüller tahtı):

aa-Umumî Olarak Taht:

Padişahların, üzerine oturdukları süslü sandalye olan taht, taç ile birlikte hükümdarlık alametidir."Taht denilir denilmez Hz.Süleyman'ın tahtını hatırlamamak mümkün değildir.Bu taht fildişi parelerinden mamul, altın kakmalar ve kıymetle taşlarla murassa idi."(231)"Süleyman Peygamber ins ve cinne hakim olan bir padişah olarak sonsuz derecede iktidara sahiptir, tahtı ve ordusu rüzgar tarafından taşınır." (232)Tahtın hazan yaprağına benzetilmei ile hem buna telmih

yapılır hem de dünya nîmetlerinin fânîliği anlatılmak istenir:

"Bir zaman yel götürür zāyi' ider āhîr-i kār
Her hazān yaprağını taht-ı Süleymān bilürüz"

G.156/4 s.379

Gönül, herkesin oraya giremesinden dolayı tahta benzetilir. Nasıl herkes tahta oturamazsa, herkes de âşığın gönlüne giremez. Bu benzetme dolayısıyla gönül tahtı, gönül tahtının sultanı ve gönülde taht kurmak sözleri zikredilir. Şâir gönlünde tahtkuran Kânûnî Sultan Süleyman ile Hz. Süleyman arasında kurulan münasebet, hem isim benzerliğine hem de gönül tahtı ile Hz. Süleyman'ın ünlü tahtı arasında düşünülen ilgiye dayanır.

Revan şehrinin alınması ve tahtının yakılması İran sahası için ölmeden önce ona azap veren, ciğerini kebab eden bir Cehennem ateşi gibidir.

Gökyüzünün tahta benzetilmesi, övülenin yüceltilmesi düşüncesinden kaynaklanır.

bb-Taht İle İlgili Benzetmeler:

1-Cehennem ateşi (Nār-ı Cehennem):

Revan şehrinin alınması sırasında İran sâhinin tahtının yakılması, onun bağırını yakan bir Cehennem ateşine benzetilir. Benzetmede bu olayın sah için azap verici olması rol oynar:

"Tahtını yakmak anuñ bağırını itmişdür kebāb
Ölmedin nār-ı cehennemle aña oldı 'azāb"

M.14/V/2 s.182

2-Gökyüzü (Āsumān):

Gökyüzünün tahta benzetilmesinde sevgilinin Hz. İsa (Mesih) olarak düşünülmesinin rolü bulunur. Gök renkli elbisesini giyen sevgilinin gökyüzünü taht edindiği söylenir. Hz. İsa'nın göğün dördüncü katına yükselmesi de benzetmeye yardımcı olur. Benzetme ile sevgili yüceltilmek istenir:

(231) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s.379

(232) Harun Tolasa, Ahmet Paşanın Şiir Dünyası, s.26

"Āsumānī cāmesin geyse n'ola ol pādişāh
Bir Mesihādur ki aña āsumān olmuş serir"

G.132/3 s.365

3-Gönül:

Âşığın gönlü, padişah gibi düşünülen sevgiliye tahsis edilmiş bir taht gibidir. Bu tahtı viran eylemek layık değildir. Benzetmeye çok kullanılan "gönülde taht kurmak" deyiminin bulunması da yol açar:

"Zulm ile bi'llāhi vīrān eylemek lāyık mīdur
Gönlümün sırça sarayıdur saña şāhum serir"

G.133/2 s.366

4-Hazan yaprağı:

Sonbaharda solup sarardıktan ve daldan düştükten sonra bir müddet rüzgar önünde sürüklenip oraya buraya giden daha sonra da çürüyüp kaybolan yarraklar Süleyman Peygamberin tahtına benzetilir. Benzetmeye Hz. Süleyman'ın tahtının rüzgar ile istediği yere taşınması ve dünya nimetlerinin geçici olması yardımcı olur:

"Bir zaman yel götürür zāyi' ider āhir-i kār
Her hazān yaprağını taht-ı Süleymān bilürüz"

G.156/4 s.379

5-Vücut:

Kānūnī Sultan Süleyman'ı hayal eden şâirin vücudu taht-ı Süleyman'a dönmüştür. Tasavvur ile padişah ve peygamberin isim benzerliklerine dikkat çekilir:

"Hayālünle vücūdum döndi bir taht-ı Süleymāna
Efendüm pādişāhum sevdüğüm hānum Süleymānum"

M.36/III/2 s.210

Şâir, çok yer dolaşması ile Süleyman Peygamber'in tahtının rüzgar ile bir çok yere taşınması arasında ilgi kurar:

"Fi'l-meşel taht-ı Süleymāndur vücūdum zevrakı
Kāyinātı seyr ider irdükçe āhumdan nesim"

G.292/3 s.463

i-Tirkeş:

"Ok koymağa mahsus mahfaza"(233) demek olan tirkeş iki beyitte geçer. Yüceltme maksadı ile övülenin tirkeşi samanyoluna benzetilir. Benzetmeye tirkeşin üzerinde yıldız şek-

linde işlemler bulunması da yol açmış olabilir:

"Bend olsa tırkeş kemer-i sîmine anuñ
Gören şanur ki irdi reh-i kehkeşâna tîr:
K.21/18 s.92

j-Tuğ(Tuğ-ı sultanî,kara tuğ,tuğ-ı siyah):
aa-Umumi Olarak Tuğ:

"Hükümdarlık,vezirlik,beylerbeyilik,sancak beyliği ve daha umumi tabirle askeri vazife ve memuriyet alameti olan tuğ 16. asırda,baş tarafında yaldızlı bir top ile üzerinde gümüş bir hilal bulunan(bazan hilalsiz de olur) bir sırığa ve topun alt kısmına takılmış uzun ve boyalı at kıllarından müteşekkildi.Halkondil zeylindeki benzetişe göre top güneşi ve hilal ayı ve at kılları da güneşin şualarını temsil ediyormuş.At kıllarının sırığın tepesine doğru gelen kısmı beyaz ve siyah renkteki kıllarla örülür ve kırmızıya boyanan alt kısmı dağınık bir halde bırakılırdı."(234)

Tuğ siyah kılları ile kâküle ve geceye benzetilir.Beyaz kılların ağarmış sakal gibi tasavvur edilmesiyle de Hızır veya tarikat piri gibi düşünülür.

Pâdişahın yedi,vezir-i azamın beş,vezirlerin üç,beylerbeyilerin iki,sancak beyleriyle mirlivalarında da bir tuğu bulunduğu için bazı beyitlerde çokluk olarak kullanılır.

bb-Tuğ İle İlgili Benzetmeler:

1-Gece:

Padişahın ak sancağı ile siyah tuğunu görenler gece ile gündüzü hatırlarlar.Gece ile siyah tuğ arasında renk bakımından ilgi bulunur:

"Ak sancağ ile tūğ-ı siyāhuñ gören didi
Amentü bi'llezi halaka'lleyle ve'n-nehār"
K.10/32 s.54

2-Gemi(Kestî):

"Bir savaş yapıldığı zaman bayrakla birlikte tuğ da çıkarılır,pâdişahın tuğlarından ikisi daima bir konak ileri gidip oraya kurulan otag-ı hümayun önüne dikilirdi."(235)

(233)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 3 s.508

(234)Mehmet Zeki Pakalın,a.g.e. cilt 3 s.522

Gemi ile kara tuğ arasında bu şekilde hareket etmeleri sebebi ile ilgi kurulur:

"Cümle keştîleri anuñ kara tuğlar gibidür
Geçilür leşker-i mansûr ile yol uğrar aña"

K.31/9 s.125

3-Hızır-ı hâzır:

Erenlere rehberlik ederek askerlere yardım yapmalarını sağladığı için Hızır olarak düşünülür. Benzetmeye "bazı efsanelerde İlyas'ın denizlerde, Hızır'ın ise karalarda insanların imdadına yetiştiği"ne(236) inanılması yol acar:

"Tuğlar şol pîr-i nûrânîye beñzer fi'l-meşel
Hızır-ı hâzır gibi olmışdur erenler rehberi"

K.8/15 s.46

4-Hümâ:

Övülenin tuğları ile Hümâ arasında kurulan benzerliğin hangi ilgiye dayandığı açık olarak görülmez. Benzetme şekil ilgisi ve tuğun gölgesinin düştüğü yerlerin saadete ermiş gibi kabul edilmesinden kaynaklanmış olabilir:

"Görinen tuğları murg-ı hümâ-yı rif'at
Atınuñ izleri feth u zaferuñ bāb-ı deri"

K.7/19 s.43

5-Kākül-i mutarrâ:

Tuğun kāküle benzetilmesi, kılıklardan yapılmış olması ve örülmesindedir. Tuğların kākülü çözülse dünya anber kokusu ile dolar:

"Çözülse tuğların kākül-i mutarrâsı
Tolar derûn-ı cihân bûy-ı 'anber-i sārâ"

K.12/25 s.60

6-Pîr, pîr-i nûrânî:

Çevresinde her an askerlerin bulunması ve bunların mürid ya da muhib olarak düşünülmesi, tuğun tarikat pirine benzetilmesine zemin hazırlar:

"Meger her tüğ-ı sultânî tarikat pîrine beñzer
Yürür ardınca öñince mürîdânı muhibbânı"

K.16/4 s.72

(235) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s.523

(236) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 4 s.219

VI-MÛSİKÎ ÂLETLERİ:

Mûsikî âletleri dîvânda şekilleri, çıkardıkları sesler, kendileriyle ilgili inanışlar ve yapıldıkları malzemeler bakımından ele alınır. Bazıları eğlence meclislerinde kullanılır ve kendileriyle rakedilir. Bunlara pek iyi gözle bakılmaz. Bir kısmı ise orduda kullanılır ve saltanat alametidir.

Mûsikî âletleri yanında mûsikî terimlerine de yer verilir. Şâir kendesinin uşşâk perdesinden bir sadâ saldığını ve nalesinden dağlar ile vâdilerin inlediğini söyler:

"İnilder kuh u vadiler senün nalenden ey Yahya
Cihana perde-i uşşâktan savt u sada saldur"

G.231/5 s.427

Şu beyitte geçen makam, bî-nevâ vu uşşâk sözleri de birer musiki terimidir. Uşşâk, âşık kelimesinin çokluğu gibi de düşünülebilir:

"Bir dem makâm-ı gamda dil olmuşdı bî-nevâ
'Uşşâktan irişdi kulağuma bu şadâ"

K.24/1 s.101

A-Nefesli Sazlar:

a-Nefîr:

"İki arşın uzunluğunda büyük boru olan nefir mehterhanenin diğer çalgı aletleri arasında bulunduğu gibi harplerde ve tehlike zamanlarında haber vermek için de" (237) kullanılır. Geçtiği bir beyitte de savaş sırasında çalındığı söylenir:

"Çalınur bezm-i kıtâl içre nefir u kūs lar
Mescid-i Aşşâdur ol cāy-ı şafâ minber livâ"

K.17/8 s.76

b-Ney(Nây, nây-ı figân):

aa-Umumi Olarak Ney:

"Ney,"kamuştan yapılan çalgının adıdır. Arap harfleriyle nây şeklinde yazılır, halk arasında hafifletilerek ney suretinde kullanılır. Eskiden beri şarkın her yerinde kullanılan ney hassaten mevlevî tarikatına mensup olanlar tara-

fından çalınırdı. Bunu çalanlara neyzen, nayî denilir.

Ney hakkında efsanevi bir rivayet vardır. Bu rivayete nazaran Resül-ü Ekrem Efendimiz bir gün sevgili yeğeni İmam Ali ile musahabette bulunurken ona ilahi aşkın esrar ve hakayikine taalluk eden öyle bir sır tevdi ediyor ki , Hz. Ali onun azametini içine sığdıramıyor. Hemen Medine hari-cine çıkıyor. Boş bir kuyu buluyor. Takat ve tahammül gösteremediği o sırrı, o boş kuyuya tevdi ediyor.

Boş kuyu coşuyor. Sular taşıyor. Bu suların feyzi ile kuyunun kenarında kamışlar bitiyor. Orada bir kamışlık husu-le geliyor.

Nihayet bir çoban, bu kamışlardan birini kesiyor. Onu muhtelif yerlerinden deliyor. Üflenince nağmeler hasıl edecek şekilde getiriyor. Sonra dudaklarına götürüyor, üflemeğe başlıyor. O anda, o kamış parçasından aşıkane enin ve feryatlar yükseliyor. Kalplere vecd ve heyecan veriyor.

O sırada -tesadüfen- Resül-ü Ekrem geçiyor. Ney denilen bu kamış parçasından çıkan aşıkane feryatları işitiyor. Bunkdaki sır ve hikmeti derhal anlıyor. İmam Ali'yi çağırıyor.

-Benim sana tevdi ettiğim sırrı faş ettin mi diyor. İmam Ali:

-Evet. O büyük sırrı, kalbime sığdıramadım. Onu boş bir kuyuya söylemeğe mecbur kaldım diye cevap veriyor.

O andan itibaren o kamış parçası, aşk ve esrar-ı ilahi'nin hakayikine tercüman oluyor.

Dokuz boğum olan neyin boğum yerlerine gümüş tel sarılmak suretiyle çatlamasına meydan verilmez. Neyin altısı önde, biri arakada olmak üzere yedi deliği vardır. Çıkardığı ses yekünü yüz yirmi sekiz eder ki hiç bir sazda bu kadar savt cemiyeti (ses topluluğu) yoktur." (238)

Ney şekli ve sır ifşa etmesi sebebiyle baştan ayağa nâle ile dolu insana, kaleme ve mektuba benzetilir.

bb-Ney İle İlgili Benzetmeler:

1-Figan:

Mevlevîler ney sesi ile semâ ederler yani cezbe haliy-
(237) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s. 672

(238) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 2 s. 689

le ayakta dönerler.Cisimleştirilerek neye benzetilen aşığın figanı ile de ahının ateşinin kıvılcımları gökyüzünde güneş ve ay gibi semā ederler:

"Şirār-ı nār-ı āhum ay u gün gibi semā' eyler
Meger kim sūz ile nāy-ı figānum istimā' eyler"

G.112/1 s.352

2-İnsan:

Nefesli mûsikî âletlerinin bazılarında üflenen kısımda dil denilen bir kısım bulunur.Ney dilsizdir.Buna rağmen çok ses çıkarabilmesi yönünden insan ile aralarında ilgi kurulur.Kamışının insan boğazı gibi dokuz boğum olması ve insan kafası gibi yedi delikli olması diğer benzerlik yönleridir.

Şâir dili olmadığını ama her makamı söylediğini belirterek kendisini neye benzeter:

"Her makāmı yididiür ney gibi seyr eyleyevüz
Çünkü yokdur dilümüz gibi bizüm hâyilümüz"

G.168/2 s.387

Âşık ney gibi yar elinden iniler.Âşıklar da neyistanı meydana getirir:

"Yâr elinden iniler ney gibi yanar yakılır
Biz bu 'âşıklar alayını neyistân bilirüz"

G.147/3 s.374

İnlemesi ile dağı taşı ve felek kubbesini inlettini söyleyen aşık,çıkardığı ses ile neyin çıkardığı ses arasında ilgi kurar.Âşıkların baştan ayağa nâle olan ney olduğunu söyler:

"Tağ ile taşı kıbab-ı felegi inledürüz
'Işık ile tã ser ü pã nâle olan nâyuz biz"

G.151/5 s.376

3-Kalem(Hâme):

Ney ile kalem arasındake münasebet ikisinin de duygulara tercüman olmasından dolayı kurulur.Ney,ses;kalem de yazı ile duyguları anlatır.İkisi de kamıştan imal edilir.Şekil itibariyle doğru olmaları da bir benzerlik yönüdür.Kalem de kağıda sürtünmesinden dolayı ses çıkarır.Bu,bir zâlim elinden ney gibi figân etmek olarak düşünülür:

"Toğrular yüz karasını kazanır hāme gibi
Ney gibi eylese bir zālīm elinden efgān"

K.22/24 s.95

4-Mektup(nāme-i vār):

Dürülmüş haliyle kamışı andırması ve sairin haddinden fazla sevinmesine vesile olması, mevlevî gibi semâ eylemesine yol açmasından dolayı sevgilinin mektubu neye benzetilir:

"Görince nāme-i yārı safādan raks urur Yahyā
Şu mevlāyî gibi kim şevk-ı nāy ile semâ eyler"

G.112/7 s.352

c-Zurna(Zurnapā):

"Eskiden beri meşhur olup, açık havada çalınır bir çalgı" olan "mehter takımında yer aldığı gibi, hâlâ köylerimizde düğün ve bayramlarda, davulla birlikte çalınan"(239) zurna bir beyitte ele alınır. Zurna gibi başın havaya kaldırılmaması istenir:

"Kaldurma zurnapā gibi bālāya başuñı
Eller seni ayaklamasun nerdibān gibi"

K.33/14 s.131

B-Telli Sazlar:

a-Çeng:

aa-Umumi Olarak Çeng:

"Kanuna benzer dik tutularak çalınan zerdali ağacı ve at kuyruğu tellerinden yapılan, tel sayısı 35 kadar bulunan bir musiki aleti"(240) olan çeng en çok zikredilen musiki aletleri arasındadır. 215 numaralı gazel çeng rediflidir. İkiye bükülmüş durumda iki ucu arasındaki açıklığı bir metre kadar olan ağaç üzerinde gerilen at kuyruğu kolları, gerginlikleri ayarlanarak akort edilir.

Şekli dolayısıyla yaya ve boyu iki büküm olmuş ihtiyara benzetilir. Eğlence meclislerinde çalınan çeng, rakkaslarla birlikte insanları eğlendirirken günahkar olmalarına da yol açar. Tasavvurda "sazların haram olduğuna dair fetva"

(239) Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 2 s.125-126

(240) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.348

(241) bulunmasının da rolü bulunur. At kollarından olan telleri çengin sakalı gibi düşünülür, Şâir çengi ortaya getirip söyledelim ve sakalına gülelim diyerek eğlence istediğini belirtir:

"Getürüp ortaya çengün sakalına gülelim
Bu sohbet içre biraz dañı anı söyledelim"

G.272/6 s.452

Bir kasîdenin kış tasviri yapılan nesib kısmında şâir, soğuktan titreyen çenesini çeng çalıyormuş gibi düşünür:

"Sürüd-ı serd ile görince çeng çaldığını
Didi baña gel e ey bî-nevâ vü ey seyde"

K.26/23 s.112

Şâir, Hayâlî'yi hicvetmek için söylediği bir mukattadaki şu beyitte çeng ve ney çalmanın bundan sonra yasaklandığını, artık boynuz çalması gerektiğini söyleyerek hanımından dolayı sanatçı rakibine hakarete bulunur:

"Yasağ oldu şehirde çeng ü nāya
Meger simden gerü boynuz çalasin"

M..14/3 s.602

bb-Çeng ile İlgili Benzetmeler:

1-Belâ elinin yayı (Kemân-ı dest-i belâ):

Eğlence meclisinde insanların günaha girmelerine sebep olan çeng, hem şekli hem de günahın ok gibi tasavvur edilmesinden dolayı yaya benzetilir:

"Kemân-ı dest-i belâ idi çengün endāmı
Nişân iderdigünâh oklarına insānı"

K.6/11 s.39

2-Demir kafes:

Çengin şekil bakımından demir kafese benzetilmesine sesinin tatlı dilli bir papağan gibi düşünülmesi de yardımcı olur:

"Evtârı şeklidür aña güyâ demir kafes
Beñzer ki oldu tütî-i şîrîn-zebân çeng"

G.215/2 s.417

(241) Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 1 s.98

3-İnsan:

Şekil yönünden çeng, çektiği dertlerden beli bükülmüş ihtiyar bir insana benzetilir:

"Derdünle pîr olup iki kat oldu kâmeti
Geçmek diler 'adem kapusından hemân çeng"

G.215/3 s.417

Eğlence meclisinde çalınmasından sonra tellerinin gevşetilmesi çengin saçlarını çözmesi gibi düşünülür. Şâir, sevgiliye çengin mutrib elinden figân ettiğini ve saçlarını çözdüğünü söyler:

"Çözüp saçını ey meh-i nâ-mihribân çeng
Bezmünde kıldı mutrib elinden figân çeng"

G.215/1 s.417

4-Livâ-yı şeytan:

Bir saz meclisinin dağılması anlatılırken yere yatırılan çeng ile yere yıkılan livâ arasında ilgi kurulur. Bu livânın şeytana ait olması ise çeng ve şeytanın insanların günah işlemelerine sebep olmalarındandır:

"Kemânçenün şanemi şındı yandı âtese 'ūd
Yıkıldı yerlere çengün livâ-yı şeytânı"

K.6/2 s.38

5-Papağan(Tuti-i sîrîn-zebân):

Ses yönünden papağan gibi düşünülen çengin şekil bakımından da kafes olarak tasavvur olunması sonucu genel durumu kafes içindeki papağan gibidir:

(Örnek için demir kafes benzetmesine bakınız.)

6-Zincir:

Zincir ile çeng arasında kurulan ilgi de ses yönündendir. Çengin sesi ona saz sesi gibi gelmez. Onu zincir sesi oyalalar:

"Oyalar 'aşık-ı mecnûnı şadâ-yı zencîr
İllerün çeng ü rebâbı aña nâ-sâz gelir"

G.128/4 s.363

b-Kemance:

Yayla diz üzerinde çalınan kemana benzer küçük bir çalgı olan kemançenini beyitte geçer. Bir beyitte sanemi sındı-

ğı söylenir,diğer bir beyitte de çalgıcı elinde fiğan ettiğ-i belirtilir:

"Ne zulm idi bu ki def' itdi pādīşāh-ı cihān
Kemānce muṭrib elinden iderdi efgānı"

K.6/9 s.39

c-Kemâne:

Keman veya kemençe yayı demek olan kemâne,sözedildiği iki yerde eğilmis vücuda benzetilir.Ok atmaya yarayan keman da bir çok yerde iki büklüm olmuş insan gibidüşünüdür. Mûsikî âleti olan kemana benzetilen vücuttan çıkan âh ve inlemenin hazin sesi olan terâne ile tir(ok) arasında da ilgi kurulur:

"Bezm-i belâda kadd-i hamîdem kemânedür
Şavṭ-ı ḥazîn-i nâle vü âhum terânedür"

G.86/1 s.335

c-Rebâb:

İki beyitte adı geçen rebâb "tanburun aşağı yukarı küçük bir modeli sayılabilir.Tanburla rebab arasındaki mühim fark,tanbur mızrap ile dizler üzerine konulmak ve göğse doğru tutulmak suretiyle çalındığı halde,rebab dik bir vaziyette yere konularak yayla çalınır."(242)Bir saz meclisinin sonu anlatılırken rebabın yatık vaziyette ve yayın da ayrı olarak bir yere konulması,halinin kırık dökük olması şeklinde değerlendirilir:

"Rebābuñ eylediler ḥālını ḥarâb u yebâb
Kurıdı cām-ı tehî gibi fâşıkūñ ḳanı"

K.6/3 s.38

d-Saz:

aa-Umumi Olarak Saz:

Saz şâirlerinin kullandığı telli bir mûsikî âletinin adı olan saz her çeşit mûsikî âleti için bir genel ad olarak kullanıldığı gibi bu âletlerin çalındığı yer manasına da kullanılır.Hasır yapımında kullanılan,kamışa benzeyen

(242)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 3 s.16

bitkiye de saz denilir. Duyguları ifade vasıtası olan saz, beyan, beniz ve şeytan evine benzetilir.

bb-Saz İle İlgili Benzetmeler:

1-Beniz:

Saz çalan insan, duygularını saz ile dile getirir. Yüzümüz de dikkatle bakıldığında hislerimizin yansıtıldığı bir yerdir. Çeşitli haller karşısında yüz kızarır veya sararır. Saz çalan mutrib tasavvur edilen gam, aşkın yüzünü sarartarak onu saz gibi kullanır. Sarı yüz ile hasır yapılacak olgunluğa erişmiş saz arasında da renk ilgisi vardır:

"Niyāz itdükce 'uşşāka ider nāz
Kılupdur mutrib-i gam benzümü sâz"

Ş.2/182 s.26

2-Beyan:

Düşünceleri açıkça ifade etmek demek olan beyan, cisimleştirilerek saza benzetilir. Sazla birlikte söylenen şarkı da muhatabın cevabıdır:

"Şanasın bu cevāb-ı şādıkāne
Beyānum sazına oldı terāne"

Ş.2/326 s.274

3-Seytanın evi(Hāne-i İblis):

Sazın Şeytan'ın evi gibi düşünülmesinde musikinin haram sayılmasının rolü bulunur:

"Vücūd-ı ālet-i saz idi hāne-i iblīs
Melāhīde gibi yakdılar ateşe anı"

K.6/10 s.39

e-Tanbur:

Tanbur, "bazan iki bazan da üç tel bağlanan"(243) "ağaçla deriden mamul, tannaniyeti münhasıran kiris ve ağaç iniltisi"(244) ile temin edilen bir sazdır. Ağaç kısmının oyulduğu ve sesin bu sayede çıktığı belirtilir:

"Tehīdür içi anuñçün çağırur zāhid-i murtāz
Mücevvef olmasa tanbur kıllardan fiğān gelmez"

G.154/4 s.378

(243) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s.394

(244) Nurettin Rüstü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 2 s.80

Sâzendelerin kucaklarında çaldıkları tanbur,kadının kucagında ağlayan bir oğlan çocuğuna benzetilir.Benzetme tanburun kucakta çalınması ve sesinden dolayı yapılır:

"Belâ-yı cân idi sâzende kısmına tanbūr
Elinde 'avretün ağlardı şanki oğlânı"

K.6/8 s.39

f-Ud:

"Kısa saplı,geniş karınlı kiristen tellerle çalınan mızraplı sazlardan"(245) olan ud bir beyitte geçer.Atêşe yandığı belirtilir."Yakıldığı vakit güzel koku çıkaran ağaç nevilerinden biri"(246)ne de ud denilir.Ödağacı da denilen bu ud ile musiki aleti olan ud arasında yanma ilgisiyle münasebet kurulmuş olabilir:

"Kemāncenün şanemi şındı yandı âteşe 'ud
Yıkıldı yerlere çengün livâ-yı şeytânı"

K.6/2 s.38

C-Vurmali Sazlar:

a-Çegâne:

Bir çeşit çalpara,çengi tefciği demek olan çegâne iki yerde çeng ile birlikte zikredilir.Mutrib elinden fişân ettiği ve ehl-i bezm-i ışk olanın çeng ve çegâne istemediği söylenir:

"Ehl-i bezm-i 'ışk olan çeng ü çegâne istemez
Zerrece girmez kulağuma bu gavğalar benim"

G.280/5 s.456

b-Davul(Tabl):

aa-Umumi Olarak Davul:

Bugün de yaygın olarak kullanılan davul,üç beyitte geçer.Çomak ile dövülerek çalınması,pâdisaha ait mehter takımında yer alması ve sesinin çok uzaklardan duyulabilmesi yönleri ile ile alınır.Davul ve nakkâre gibi gümürdenmeden, âheste âheste konuşulması istenir:

(245)Nurettin Rüştü Büngül,a.g.e. cilt 2 s.106

(246)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tacih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 3 s.745

"Tabl u nakāre gibi gümürdenme illere
 Aheste söyle sözlerüni nā-tüvān gibi"

K.34/10 s.130

"Davul eskiden beri askerliğe ve herhangi bir resmi çağrıya rehber olur. Gazeteler yokken bu vazifeler davula gördürülür, davul çalınarak dikkat çekildikten sonra, yüksek sesle ilan olunurdu." (247)

bb-Davul İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh:

Aşk ülkesinin padişahı olan aşığın ahi cisimleştirilerek sesi her tarafta duyulan davula benzetilir. Benzetmede aşığın padişah olarak tasavvur edilmesinin rolü bulunur. Davul sancak ile birlikte "padişahlık alametlerinden" (248)dir. Aşk ülkesinin padişahı olan aşığın davulu ile birlikte askerleri ve alemi de bulunur.

Benzetmede şekil ilgisi de düşünülebilir. Davul ve ço- mağı "ah"ı meydana getiren elif ve he harflerine benzer:

"Derd ü gamdur leşkerüm tabl u 'alem âh u fiğān
 Hâk beni 'iklīm-i 'aşka pādīsāh itmiş gibi"

G.441/4 s.551

2-Âşık:

Şair, âşık olduğu için döğünerek inlemesinden dolayı kendisini davula benzetir. Sevgili ise davulun sesine aldır- mayan sessizce salınarak giden bayrak gibidir:

"Ben tabl gibi döğüneyin nāleler kılup
 Sen ser-firāz olup yūri şāhum 'alem gibi"

G.439/3 s.550

c-Def:

"Bir tarafına deri gerilmiş tahta bir kasnaktan ibaret .. müzik aleti" olan defin "kasmağın tahtasına yarıklar açıla- rak pirinçten ziller takılmış" (249) olanları da vardır.

Ehlence meclisi sonunda kaldırılıp bir tarafa atılan
 (247) Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 1 s.98

(248) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.239

(249) Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, cilt 1 s.434

def Mecnûn'un kâsesine benzetilir. Benzetme, şekli dolayısıyla kırılan kâse gibi iki parça olmasının yanında "iki pare" sözünün değer vermemeyi ifade eden "iki paralık" manasında kullanılmasına da dayanır:

"Def oldu kâse-i Mecnûn gibi iki pāre
Sifāl-i seg gibi cāmũ devrildi devrānı"

K.6/4 s.39

Bir beyitte de şair "her düzensiz ve usulsüzün usulüne aldırış etmeyiz, def pulu olmayız" derken usulün "musiki-de def veya kudümle sağlanan ritm"(250) olduğuna ve pulun da bunda yardımcı olmasına işaret eder:

"Şüretā taḥfif iden ma'nāda ağırlar bizi
Tınmazuz nā-sāz uşūline celācil olmazuz"

G.176/2 s.392

ç-Kös(Kūs-ı hüsvānī, kūs-ı rihlet, kūs-ı hākānī):

aa-Umumi Olarak Kös:

Kös, "eskiden nöbet zamanları ve cenge gidildiği vakit çalınan bir taraflı büyük davulun adıdır."(251)At veya deve sırtında taşınır ve harb zamanlarında zaferler bununla ilan olunurdu. Kendisinden söz edilen beş beyitte kös, çıkardığı ses yönünden ele alınır ve bu yüzden gök gürlemesine, arslan kükremesine benzetilir, düşmanlar için ölümün habercesi sayılır. Bir beyitte savaş içinde çalındığı belirtilir:

"Çalınur bezm-i kıtāl içre nefir u kūslar
Mescid-i Aḫsādur ol cāy-ı şafā minber livā"

K.17/8 s.76

bb-Kös İle İlgili Benzetmeler:

1-Arslan(Şîr-i gurrân, sipihrûn arslanı):

Kūs-ı hākānîler, seslerinin düşmanlar üzerinde korku uyandırmasından dolayı homurdanan arslanlara benzetilir:

"Katar-ı üstür-i nerden cibāle döndi şahrâlar
Gürülder şîr-i gurrân gibi yer yer kūs-ı hākānî"

K.16/8 s.72

(250) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânî'ndan Örnekler, s.187

(251) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.303

2-Gök gürültüsü(Ra'd):

Köslerin gökyüzünün arslanı gibi düşünülmesi, sesi ile gök gürültüsü arasında münasebet kurulmasına zemin hazırlar:

"Çalındı her yāñadan kūs-ı hüsrevāniler
Beliñledi yatağından sipihriñ arslanı"

K.9/5 s.48.

Nasıl gök gürültüsü ve arslanın kükremesinden insanlar irkilirse, köslerin sesinden de bütün dünya korkar:

"Ra'da beñzer kūs-ı rihletler hemān
Havf ider şavt u şadāsından cihān"

D. s.8

d-Nakkâre:

Darbuka benzeri bir çalgı olan, mehter takımında da yer alan nakkareden iki beyitte söz edilir. "Tek olanı olduğu gibi çift olanı da vardır. Çift olanına "çifte nakkare", "çifte nara" adı verilir." (252) Şekil bakımından nakkare dolunaya benzetilir. Benzetmenin yapıldığı beyit içinde Şakka'l-kamer mucizesine de telmih yapılması çifte nakkare bulunmasındandır:

"Nakkâre resmi o bedr-i tamāma beñzer kim
Benān ile iki şakķ eyledi Resūl ānı"

K.9/6 s.48.

VII-GIYİM-KUŞAM:

A-Giyecek İmalinde Kullanılan Kumaşlar:a-Altunlu benek:

"Atlas zemin üzerine sırma işlemeli bir nevi kumaş" (253) demek olan altunlu benek bir beyitte geçer. Bu kumaştan yapılmış elbiseyi giyen sevgilinin feleklere benzetilmesi, yüceliği, vefâsızlığı ve güzelliği dolayısıyla dır. Gökyüzünün dokuzuncu katına atlas denilir. Yıldızlar da onun üzerine işlenmiş sırma gibi düşünülür. Gökyüzünde her gece yıldızların görünmesi, sevgilinin her gece altunlu benek elbise giymesi olarak tasavvur edilir ve ona yaraştığı söylenir:

"Bî-vefâlıkda felekler gibi oldu o melek
Her gice geysel yaraşur ana altunlu benek"

G.212/1 s.415

b-Atlas (Fîrenği miskî atlas, atlas-ı surh, atlas-ı çarh, atlas-ı felek, felek-i atlas):

aa-Umumi Olarak Atlas:

Atlas "ipekten dokunmuş esvaplık bir kumaş olup al, mavî, yeşil, sarı daima düz renklidir ve üzerinde hiçbir motif bulunmaz; incesi ve kalını olur, fakat her ikisi de sertçedir, el ile dokunulduğu zaman kendine has tatlı bir hisırtı çıkarır." (254)

Değerli ve düz renkli olması yönünden ele alınır. Daha az kıymette olan kumaşlarla mukayese edilir. Rengi bakımından feleğe, güle ve şafağa benzetilir. Zülf ile atlas arasında ilgi kurulduğuna göre siyah reklı olanlarının da bulunduğu söylenebilir.

bb-Atlas İle İlgili Benzetmeler:1-Felek, çarh:

Felek ile atlas arasındaki ilgi, göğün dokuzuncu katına

(253) Ziya Şükün, Farsça-Türkçe Lûgat, s.365

(254) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.17

atlas denilmesinden kaynaklanır. Bu katta hiç bir yıldız bulunmaması ile atlasın motifsiz bir kumaş olması arasında da münasebet bulunur.

Aşk aynasına bakan âşık, atlas-ı felek ile çulu bir görür:

"Mir'ât-ı 'ışka nâzır olan 'aşık-ı za'îf
Bir görür atlas-ı felek ile pelâsını"

G.501/5 s.585

Şâir de köhne şalını atlas-ı çarha değışmez:

"Cihân fânîdür ey Yahyâ Hüve'l-Hayyu Hüve'l-Bâkî
Değışmem atlas-ı çarha benim bir köhne şalum var"

G.59/5 s.318

Önemli kişilerin bir yeri ziyareti sırasında geçeceği yerlere halı vb. şeylerin döşenmesi âdetinin o zaman da bulunduğu anlaşılan bir beyitte Hz. Muhammed'in mirac mucizesine telmih yapılarak ayağına atlas döşendiği belirtilir. Benzetme ile dokuzuncu kattan daha yukarı kısımlara çıktığı belirtilir:

"Ol dem felek-i atlas ayağına döşendi
Dördüncü göke irdi çü o mihr-i mücellâ"

K.1/20 s.18

2-Gül:

Kırmızı atlas ile gül yaprakları arasında renk bakımından ilgi kurulur. Gül, kırmızı atlas ve yeşil renkli elbise giymiş bir güzel olarak tasavvur edilir:

"Merdüm-i gülzâra beñzer atlas-ı surh ile gül
Câme-i sebz ile hüd serv-i sehî bir nâzenîn"

K.13/7 s.63

3-Safak:

Kırmızı atlastan elbisesi ile sevgili her sehensafak içindeki güneş gibi görünür. Tan vakti kızıllaşan safak, rengi ve içindeki güneşin sevgili gibi tasavvur olunması ile atlas-ı surha benzetilir:

"Tañ mîdur Yahya şafak içre güneşdür dir isen
Her sehergeh atlas-ı surh ile gördükçe anı"

G.492/5 s.580

4-Zülf-i mutarra:

Övülen güzelin, vücudunu elbise gibi örten misk kokulu siyah saçları bu haliyle firengî miskî atlas gibidir:

"Daği üstinde ol zülfi-i muṭarrā
Firengî miskî atlas oldu güyā"

Ş.2/280 s.270

c-Fûta(Siyeh fûte):

Bir iş yaparken veya hamamda bele bağlanan ipek peştemal demek olan fûta belli ölçü ve desenlerde olmasından dolayı hem bir kumaş çeşedi hem de giyecek olarak kabul edilebilir.

"Toplum hayatımızda yüzyıllar boyunca iş işlerken bele bağlanan bir futa-peştemal, bütün esnafın ve zenaat erbabının müşterek kutsal bir maskotu, bir hüner, ehliyet, uğur, sıhhat alameti, tılsımı bilinmiştir.

Futalar bir zemin rengi üzerine mutlaka çubuklu ve çubuk kafesli olarak dokunurdu. Çubuklar inceli kalınlı olup, ekseriyetle zemin renginin derece derece koyusundan yapılır." (255)

Çeşitli meslek erbabı ya da halk veya hamam müsterisinin, durumlarını aksettiren, değişik renk ve desenli peştemalları vardı. "Külrengi-siyah futa (Peştemallar) da, kadim bir geleneğe dayanan nizamnameleriyle hamam dellaklerine tahsis edilmiş idi; o nizamnamelerdeki kayıtlara göre bir fute-i siyah (siyah futa)" haham çıplağı dellakin belinde, kondisini müşteriden ayırdettiren bir alamet-i farika idi." (256)

Edirne Şehrengizi'ndeki bir beyitte Meriç ve Tunca nehirlerine giren güzellere söz edilirken siyah renkli peştemal giydikleri belirtilir. Burada peştemalın rengi bir mesleğe mensup olmayı göstermez. Bütün vücudu güneş gibi düşülen güzellere, siyah peştemal ile örtünmeleri, yarı ay tutulması gibi düşünülür:

"Siyeh fûteyle her mihr-i münevver
Hemān nişfı tutulmuş aya beñzer"

Ş.2/106 s.234

Kadınlar gibi "ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar
(255) Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s, 119

memleketimizde erkekler ve erkek çocuklar danize,civarında müslüman evleri bulunmayan yerlerden açıkta soyunup iç don- ları ile,yahud tıpkı sıcak çarşı hamamlarında olduğu gibi bir peştemal sarınarak girmişlerdir.Derelere,çaylara,nehir- lere ve ılıcaların havuzlarına da aynı şekilde girilmiş, yüzülmüştür."(257)

ç-Hâre (Hârâ):

"Sof gibi dalgalı bir kumasın adıdır.Buna hare de deni- lirdi."(258)"Hare daima düz renk bir kumaştır,"dalgalı" ta- birinden kasıt,mermerin üstündeki dalgalı damarlara benze- yen görünüşüdür,"hare" ve "hara" aslında farsça sert taş, mermer demektir ve kumaşa adı bu benzeyiştten verilmiştir." (259)

Hâre bir bayitte geçer.Şâir dâğlardan hâreler giyip hara taşları ile bela dağı olduğunu söyler.Kelime aynı be- yit içinde hem kumaş hem de mermer manası ile kullanılır. Âşığın vücudundaki dâğlar âdetâ hârâdan bir elbise meydana getirir:

"Seng-i hârâ ile bir küh-ı belâ oldum hemân
Dâğlardan şimdi Yahyâ gibi hârâlar seyüp"
G.29/5 s.298

d-İpek(dîbâ,harîr,kemha):

"Çiçek nakışları dokunmuş lüks bir ipekli kumaşın adı" (260) olan ve "bazan türlü renklerdeki çiçeklerin arasına altın teller de atılan"(261) dîbâ,servi gibi güzelin elbi- sesi olarak görülür.Güneş ışıklarının altın teller gibi dü- şünülmesi yanında yakmak kelimesi ile oyun yapılır.Güneş sa- caklığı ile yakar,altunlu diba giymiş güzel ise görenlerin gönlünü çeler ya da başka bir deyişle abayı yakmalarına yol açar.Şâir,güzelin altunlu dibalar giyip gün gibi kendisini yakmamasını ister:

(256)Reşat Ekrem Koçu,a.g.e. s.119

(257)Reşat Ekrem Koçu,a.g.e. s.171

(258)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Te- rimleri Sözlüğü,cilt 1. s.731

(259)Reşat Ekrem Koçu,a.g.e. s.128

"Cāme-i sebz ile şalın her dem ey serv-i revān
Gün gibi yakma beni altunlu dībālar geyüp"

G.29/3 s.298

Şiirin manasının güzel olarak tasavvur olunması sonucu nazm bahirleri onun giydiği asumanî harir gibi düşünülür:

"Şi'r-i Yahyāda ma'ānī bir güzel hūbdur
Bahr-i nazmından geyüpdür āsumānī bir harīr"

G.132)5 s.365

e-Serāser:

Serāser, Farsça bir kelimedir ve baştanbaşa manasına gelir. İpekli ve baştanbaşa her tarafı altın ve gümüş tellerle işlenmiş eski ve kıymetli bir kumaşa da bu ad verilir. Ekseriya altın ve gümüş teller arasına inciler de katılırdı.

Yahyâ Bey bir beyitte, sevgiliye, bu kumastan yapılmış bir elbise giydiği için gururlanmamasını söyler. Giydiği elbisenin kıymetli oluşundan dolayı mağrur olmanın günaha (â-teş-i sūzana) girmeye yol açacağı için onu uyarır:

"Ser-ā-ser cāme ile olma mağrur
Hazer kıl ki âteş-i sūzāna girme"

G.429/4 s.543

f-Şal:

"En güzelleri İran'da ve Hindistan'da dokunmuş esvaplık, omuz ve boyun için atkılık, kusaklık ve sarıklık kıymetli bir yünlü kumaşın adı"(262) olan şal, bir beyitte atlas ile mukayese edilir. Dünyanın faniliği dile getirilerek hırka için makbul sayılan ve bu suretle tecridi çağrıştıran şal köhne bile olsa üstün tutulur:

"Cihān fānīdür ey Yahyā Hüve'l-Hayyu Hüve'l-Bakī
Değişmem atlas-ı çarha benim bir köhne şalum var"

G.59/5 s.318

g-Vâlâ(Al vâlâ):

(260), (261) Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.89

(26) Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.213

Bir çeşit inekli kumaş olan vâlâdan üç beyitte söz edilir. Renk olarak üç beyitte de kırmızıdır. Bir beyitte al vala mendilden bahsedilir.

Güzelin yanağının, içinde misk uvağı bulunan kızıl vâlâ gibi düşünülmesi, renk ilgisine ve ayva tüylerinin misk olarak tasavvur edilmesine dayanır. Valanın daha çok "yüz örtüsü" (263) yapımında kullanılması da tasavvurda rol oynar:

"Hat-ı 'anberle gün gibi yanağı
Kızıl vâlâda şankim misk uvağı"

Ş.2/294 s.271

Ğ-Zerbeft:

"Altın tellerle dokunmuş bir nevi kumaş" (264) olan zerbeft bir beyitte geçer. Güneşin bütün cihan halkını zerbeft elbise ile donattığı söylenir. Güneş ışığı ile zerbeft arasında renk ve kıymet bakımından ilgi kurulur:

"Halk-ı cihânı câme-i zerbeft ile kamû
Luţf ile her şehir tonadur mihr-i tâbdâr"

K.10/34 s.54

B-Giyim Eşyaları:

a-Abâ(Çul,kara çul):

aa-Umumi Olarak Çul:

"Kaba ve kalın bir yünü kumaş, bu kumaştan yapılan esvab; potur hırka, cebken, bilhassa paltoyu da aba denilir. Küçük esnaf ve ayaktakımı ile dervişler, hali vakti yerinde olduğu halde yaradılışı dervişane kimseler tarafından giyilirdi" (265)

"Dervişlerin abadan kisve giymeleri eskidir. Adeta Peygamber devrinden başlar. Çünkü o zamanlarda zaruret içinde bulunanlar aba giyerlerdi. Medine'nin (Gavali) tarafında oturan köylülerin yünden elbise giydikleri cihetle namaza geldikleri vakit üstleri başları koktuğu, Peygamber'in de onlara "guslederek bugün için temizlenmiş olsanız" buyurduğu "Buharî" ve "Sahih-i Müslim" gibi en doğru hadis kitaplarında Ayse rivayeti olarak yazılıdır. Sahabe ve tabiîn devirlerinin (263) Ziya Şükün, Farsça-Türkçe Lûgat, s.1951

ki züht ve takva erbabı da böyle yaparlardı, Nitekim hicretin ikinci (Miladın 9uncu) asrında böyle zahit ve muttaki olanlara (sofi) denilmiş, bu kelimenin Yunanca "sofist"ten alındığı söylenilmekle beraber sofilerin sof, yani yünden aba elbise giymeleri de o lakabı almalarına sebep gösterilmiştir.

Mevlana; fakr u fenayı ihtiyar eylemiş ve abalara, kebelere bürünmüş büyük adamlar hakkında "Mesnevî"nin mukaddimesinde (El-mülûk taht-el-etmar) tabirini kullanmıştır ki "eski püskü içinde manevî padişahlar" demektir.

Sofiyenin aba giymeleri bir sünnete ittibe etmiş olmak için olması da muhtemeldir. Çünkü Hazret-i Peygamber; vünden tepme keçeden elbise giydiği gibi "mirt" tabir edilen ve yine yünden ve aba cinsinden olan uzun ve geniş bir ihrama bürünmüş, hatta onun altına (Hasan, Hüseyin, Fatma ve Ali)vi de almak suretiyle iltifat buyurmuştu." (266) Bu iltifata mazhar oldukları için onlara Al-i Aba da denilir. Bir beyitte bu olaya telmih yapılır ve ibret olarak Çar Yar ile Al-i Aba'nın yettiği söylenir:

"Zînet-i dünyâya aldanma didi Hayrû'l-beşer
Çar Yâr ile bize Āl-i Abā 'ibret yeter"

M.11/IV/1 s.176

Abânın atlasa tercih edilmesi de Hz. Muhammed'in abâ giymiş olmasından dolayıdır:

"Alçak görünür aña her dem felek-i atlas
Şol kişi ki kılmışdur bir köhne abâdan hażz"

G.197/2 s.405

"Aba giyenlerde riya şaibesini bulunmak ihtimaline binâen târize uğrayanlar vardı. Sofiyeden daima aba giymeyi itiyad edenler olduğu misillü kıymetli elbise giyip de "abada aradığımızı kabada bulduk" diyenler de vardı." (267) Onun için salike göre pelas ile muteber bir elbisenin aynı olduğu söylenir:

"Sâlike birdür palās ile libās-ı mu'teber
Cânib-i Hakkâ libās-ı zâhirî olmaz keder"

M.11/IV/3 s.176

(264) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s. 363

(265) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.7

Yünlü kumaşlar, muhafaza edildikleri yerlerde güveler tarafından tahrip edilebilir. Bir beyitte çemenin tırtıl tarafından yenilmesi ile kumaşın eskimesi veya güve tarafından yenilmesi arasında ilgi kurulur.

Sonbahar geldiği zaman ağaçların renk renk çiçek ve yapraklarının dökülmesi ve sadece dallarının rengi ile görünmeleri, kara çul giymek gibi düşünülür. Bu hal aynı zamanda hüsn-i talil ile övülenin ölümü dolayısıyla yas tutmak gibi hayal edilir.

Gece ile kara çul arasında da renk bakımından ilgi kurulur.

bb-Aba ile İlgili Benzetmeler:

1-Ağaç kabuğu:

İlkbahar ve yaz mevsimlerinde çiçek ve yaprakları ile güzel bir görünüşü olan ağaçlar sonbaharda yapraklarını döker ve hüziin veren bir manzara teşkil ederler.

Bir mersiyede ağaçların övülenin ölümüne üzüldüğü için saçını yolduğu ve kara çullar giydiği söylenir. Sonbaharda ağaçların yapraklarının dökülmesi hüsn-i talil ile "saçını yolmak", genellikle koyu renkteki dış kabukları ile görünmeleri de matem ifadesi için "kara çullar giymek" olarak düşünülür:

"Kanı o dem ki şenligi var idi gülşeniñ
Saçın yolar şecer kara çullar geyüp hemân"

M.7/I/5 z.159

2-Tırtıl otlamış çemen:

Tırtıl tarafından yenilmiş bitki yaprağı ile güve tarafından parçalanmış veya eskimış aba arasında şekil yönünden ilgi kurulur. Şâir perişanlığını anlatmak için abâsının tırtıl yemiş çemene benzediğini söyler:

"Yâ tırtıl otlamış çemene beñzer ol pelās
Yâ bir beriyyedür aña ugradı kârvân"

K.27/25 s.116

(266) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.1

(267) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.1

3-Çöl (Beriyye):

Güve yeniği veya yırtıklar ile kervan izleri arasında kurulan şekil ilgisi dolayısıyla, eski abâ kervan uğramış bir çöle benzetilir:

(Örnek için çemen benzetmesine bakınız.)

4-Gece (Şeb-i gam, seb-i hicrân):

İnsana hüzmün veren bir zaman parçası olan gece, aşık için bir kara çul gibidir. Gece ile kara çul arasında gam ifadesi olan siyah renk ve örtme özellikleri dolayısı ile ilgi kurulur. Geceleyin insanlar daha duygulu olurlar. Fakir, yalnız ve gamlı bir kimsenin, bu özelliklerini gecenin karanlığı her şeyi örttüğü zaman daha belirgin hissetmesi de benzetmeye yardımcı olur:

"Yāsemenden aķ libāsi rūz-ı şādīdür aña

Bu kara çul bir seb-i gamdur fakīre her zamān"

G.300/4 s.468

b-Cübbe (Melâhat cübbesi):

Divânda iki beyitte zikredilmiş olan cübbe "medrese softaları ile cami ve mescidlerdeki hademei hayratın (imam, müezzin ve kayyum efendilerin) giydikleri bir üstlüktür; yakası, mintan yakası gibi iki parmak yükseklikte olup, kolları bol, el üstüne düşer uzunlukta olur, etekleri de diz ka-nağı altına kadar iner. Daima düz renk, bilhassa devetüyyü ve siyah kumaşlardan, yasin sofdan veya siyah ketenden, kısın da yünlüden kesilmiştir.

Cübbe ile beyaz tülbend sarık, ilmiye sınıfına, medrese-lilere bir alamet-i farika, nişan, damga haline gelmişti.

Eski teşkilatta ilmilele mēsup olmayan bazı kimseler (mesela Divanı Hümayun çavuşları, yeniçeri çuhadarları) da cübbe giymişlerdir; onları ulemadan ayırd eden kavukları olmuştur." (268)

Canın maksudu olan güzellik, cübbeye benzetilerek ates-li âhın da taç gibi düşünülmesi ile bir kıyafet tasviri yapılır:

(268) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s. 57, 58

"Melâhat cübbesidür cāna maqşūd
Başum təcıdur āh-ı āteş-ālūd"

Ş.2/51 s.248

Başka bir beyitte ise cübbe ve destarı gösterişli bir kıyafet olarak görürüz.Şâir bunların bırakılıp aba giyilmesi ile görünüşün süslü olmayacağını ama bātının mamur olacağını söyler.Süslü elbise giyen insan böbürlenir.Bu ise bir ölçüde Allah'a şirk sayılır.Böbürlenmeyi gerekli kılmayacak bir elbisenin giyilmesi,bu tehlikeden uzak kalmayı sağlar.Aynanın keçe ile sarılarak dış etkilere karşı korunması ile insanın keçe giyerek gururlanmaması ve dolayısıyla şirkten korunması arasında ilgi kurulur:

"Cübbe vü destarı қо āyine gibi gey nemed
Zâhirin her kim yıkarsa bātının ma'mūr ider"

G.79/4 s.331

c-Elbise(Ser-â-ser cāme,gülgünî cāme,cāme-i zer,benek altunlu cāme,cāme-i sebz,kabâ,libâs,altunlu yeşil kabâ,gülgünî kabâ,libâs-ı al,libâs-ı âsumânî,siyah cāme,cāme-i sebgün,âsumânî cāme,siyah altunlu,libâs-ı ariyeti,libâs-ı gaflet,kara(elbise),mâ'î libâs,cāme-i zerrîn,narencî kabâ,cāme-i surh,cāme-i fasl-ı bahâr,zerrîn libâs,libâs-ı fâhir,libâs-ı zâhir,libâs-ı çemenî,kızıl(elbise),libâs-ı sefîd,köhne libâs,kırmızı cāme,libâs-ı fenâ,yeşil(elbise) âsumânî bir libâs):

aa-Umumi Olarak Elbise:

Örtünme gibi tabii bir ihtiyacı karşılamaasının yanı sıra,kullanmanın şahsî zevk,dünya görüşü,sosyal mevkii ve maddi durumunu yansıtan bir eşyâ olan elbiseden seksen beyitte söz edilir.Rengi kumaşının adı ve dolayısıyla değeri,ve gerek giyen gerekse gören kişilerde uyandırdığı duygu bakımlarından ele alınır.Yeşil,beyaz,kırmızı,gülün,çemeni(yeşil) mavi,siyah,gök mavisi(âsumânî),kızıl ve sarı(narencî) renklerin elbise kumaşlarında kullanıldığı görülür.Siyah renk matem işaretidir ve matem tutmak,"karalar giymek" deyimi ile ifade edilir.Şâir,öldüğüne,sînesindeki dağların kara giyinmesini ve mumun ağlamasını ister:

"Ey dāğ-ı sīne kara geyin üstüme döğün
Ey şem' öldüğüm gice kan ağla yan baña"

G.12/4 s.287

Kırmızı ve diğer canlı renkler sevinç halini gösterir. Şehitler kefenlenmeden üzerlerindeki kanlı elbiselerle defnedilirler. Bundan dolayı şair arkadaşlarının Cennet'e gülgünü elbiselerle gittiğini söyler. Bu tasavvurda herkesin seve seve şehit olmayı istemesinin de rolü bulunur:

"Cennete gülgünü cāmeyle gider yārānumuz
Seyf-i dīnüz merd-i meydānuz Budin şebbāzıyuz"

M.21/II/2 s.193

Birçok beyitte elbise ile birlikte altın da zikredilir. Bazı elbiselerin kumaşında altın bulunduğu gibi bazılarına sonradan takılmış olabilir. Savaşa giden askerlerin elbiselerinin altınlı olması ve deseni gizlenmeye elverişli kaplan postu gibi görünmesi dikkat çekicidir. Bu tasavvur ile kaplan postunun da elbise için kullanıldığı belirtilmek istenmiş olabilir:

"Asākiri benek altunlu cāmeler geyüben
Gazā güninde olur küh-ı Kāf kaplānı"

K.9/32 s.50

Aslında altın ve ipekli kumaşları erkekler kullanmaz. Altın ve fazla süsün kadınlar için olduğu şu beyitte dile getirilir. Şâir "mert isen kadın gibi zerrin libas ile süslenme" der:

"Zāhirin ma'mūr idenler bāṭının eyler ḥarāb
Merd iseñ zerrin libās ile ṭonanma zen gibi"

G.438/4 s.549

Bazı insanlar ne kadar özenşe, kıymetli kumaşlardan pahalı elbiseler de giyse kendilerine yakışmaz. Şâirin güle benzettiği sevgili ise hangi renk elbise giyse yakışır:

"Ne geyerse yaraşur ol gül-i ra'nā geysün
Gāh gülgünü kabā gāh libās-ı cemeni"

G.494/2 s.581

Değişik renkteki giyeceklerin birlikte giyilmesi halinde renklerinin birbirine uygun olmasını dikkat edilir. Bu uygunluk bazan da moda akımlarına göre değerlendirilir. Kırmızı gömlek, yeşil elbise ve kara şal o devrin kadın modası

olsa gerektir:

"Bâgda sümbül gibi al egnüñe bir kara sal
Gül gibi yâ hōd yeşil gey üstine içine al"

M.13/III/2 s.180

Allı güllü giyinmek, genç olmanın ve güzel giyinmenin bir gereği sayılır. Şairin sevgiliden gülgünü elbiseler giymemesini istemesi "cellatlar"ın "meydanda vazifelerini yaparken al elbise"(269) giymelerinden dolayıdır. Şâir bu isteği ile sevgilinin cellatlık yapmasını istemediğini belirtir.

Sevgilinin güzelliğine güzellik katacak bir kıyafetle halk arasına gelmesi, herkesi âşık yapacağından kan dökülmesine sebep olabilir:

"Geyüp gülgüniler meydana girme
Sözünden çıkma şâhum kana girme"

G.429/1 s.543

Ay gibi sevgilinin görünmesi ile âşak-ı dîvânelerin yüzbin elbiseyi çak ettiğinin söylenmesi, ay ışığının "elbiseler üzerinde yıpratıcı bir tesir"i(270) olduğuna inanılmasından kaynaklanır:

"Ol libās ile görinsen halka ey bedr-i tamām
'Âşık-ı dîvânelerden çak olur yüz biñ kabā"

G.5/4 s.282

bb-Elbise ile ilgili Benzetmeler:

1-Ağaç yaprağı:

Elbise, dış görünüş üzerinde etkilidir. Dış görünüşün güzel veya çirkin olması önemli değildir. Ölen bir insanın asıl elbiselerinin çıkarılarak kefeni sarılması ile sonbaharda ağaçların yaprak dökmesi arasında ilgi kurulur. Ağaçların yapraklarının dökülmesi libās-ı zâhiri soyunmak olarak düşünülür:

"Berg-i hazān gibi çıkar geyme libās-ı fâhiri
Âhirete giden gibi soy bu libās-ı zâhiri"

G.471/1 s.568

(269) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.261

(270) Cemal Kurnaz, Yahya Bey Divanı'nda Kozmik Unsurlar, s.114

2-Âh dumanı(Dûd-ı âh,aks-i dūd-ı âh):

Âşığın göğe yükselmiş âhının dumanının aksi,sevgilinin giydiği açık mavi bir elbise gibi tasavvur edilir.Sevgilinin bulutlar arasından görünen güneş gibi düşünülmesi bu hayale yol açmış olabilir:

"Âsumānī cāme şanmañ 'aks-i dūd-ı âhdur
 'Âşıka âyinesidür cism-i nigār-ı dil-pezîr"
 G.132/4 s.365

Şair,öldüğünde âşıkların yas tutmasını ve ah dumanı gibi karalar(kara elbiseler) giymelerini isterken ah dumanı ile siyah elbise arasında renk bakımından ilgi kurar.Âh dumanı aslında çepeçevre sanmasından dolayı da yas tutmak için giyilen siyah elbise gibi düşünülür:

"Ölürsem kara geysün dūd-ı âhum gibi 'âşıklar
 Dögünsün dāğ-ı sinem gibi baña bağı yanıklar"
 M.27/I/1 s.199

3-Ak sancak:

Sevgili altın üsküflü,boyu ve ak elbisesi ile sancağa benzetilirken,ak elbisesi aksancağın kumaş kısmı gibi düşünülür.Benzetmede sevgilinin sultan olarak tasavvur edilmesi ve ak sancanın padişaha ait olmasının rolü bulunur:

"Altun üsküflü cuvānum ak libās ile bugün
Ak sancasına dönmiş Âl-i 'Osmanuñ hemān"
 G.300/" s.468

4-Ateş(Od,âtes-i sūzân,nâr,nâr-ı fūrkat):

Övülenin devrinde can ve mal emniyetinin sağlandığı belirtilirken,ülkede soygun yapamayıp başka yerlere giden soygunculara ayrılık ateşinin turuncu renkli bir elbise olduğu söylenir."Ateşten gömlek giymek" deyimini tehlikeli bir işe atılmak demektir.Benzetme ile soyguncuların yaptıklarının yanlarına kar kalmayacağı,tehlike içinde oldukları anlatılmak istenir:

"İlleri faşl-ı hazān gibi soyan zālimlere
 Oldı nārenci kabā gurbetde nār-ı fūrkatı"
 K.28/26 s.119

5-Badem ciceği:

Beyaz elbisesi ve sarığı kendisine çok yakışan sevgili çiçek açmış badem ağacına benzetilir. Tasavvur renk ilgisine dayanır. Badem baharda ilk çiçek açan ağaçlardandır. Pembeyaz çiçekleri ile baharın geldiğini haber vermesi, insanları sevgiliyi görmüşçesine mutlu eder. Açmak kelimesi hem çiçek açtığını hem de kıyafetinin çok yakıştığını belirtmek için kullanılır:

"Açar cemālūñi destāruñ ile ak cāme
Müşābih olduñ acılmış dıraht-ı bādāma"

G.417/1 s.536

6-Deniz (Deryā):

Övülen, giydiği elbisenin rengi ve kendisinin büyüklüğü dolayısıyla denize benzetilir:

"Mālik-i mülk-i kemāl ü kāmīl-i ferhunde-fāl
Dāyimā mā'ī libās ile tırur deryā imis"

K.30/7 s.123

7-Esbāb-ı riyā:

Aşk ehli taç ve güzel elbiseyi riya vasıtası saydıkları için ondan hazzetmez. Akllı olan da böyle yapmalıdır:

"İşk ehli müdām itmez tāc ile kabādan hazz
'Akllı olan eyler mi esbāb-ı riyādan hazz"

G.197/1 s.405

8-Fahr:

Gül hem kokusu hem görünüşü ile en güzel bitkidir ama bir kusuru vardır: Dikeni. Dikensizi olmadığı için ona katlanırsınız. Elbise de büyükleme kaynağı olması dolayısıyla gül gibi tertemiz ve doğru yoldaki insanların dikeni gibidir. Doğru yolda ilerlemek için elbise ile kibirlenmemelidir:

"Gül gibi fāhir libās ile terāhur eyleme
Alıkor yoldan seni āhir bu hār-ı iftihār"

G.68/5 s.324

9-Gaflet:

Masıyet ehlinin bezminde bulunmak gaflet elbisesi giymek gibi düşünülür. Elbisenin örtmesi ile gafletin mağfirete engel olması arasında ilgi kurulur:

"Mani'-i işgāl-i Hākdur bezn-i ehl-i ma'siyet
Her libās-ı gafleti kılma hicāb-ı mağfired"

M.10/II/3 s.173

10-Gökyüzü(Sinahr):

Sevgilinin güneş olarak düşünülmesi sonucu gökyüzü de açık mav renkli elbisesine benzetilir:

"Libās-ı āsumānilerle dāim
Şalinsun görde gün gibi o şālīm"

S.1/158 s.238

Gece vaktindeki yıldızlarla dolu gökyüzünün siyah altın bir elbiseye benzetilmesi,sevgilinin ay olarak düşünülmesine dayanır.Yıldızlar bu elbise üzerine işlenmiş altınlar olarak düşünülür:

"Siyah altunlular geymiş sinahr-i hüsnē māh olmuş
Kul itmiş kendüye halkı ne 'ālī pādīşāh olmuş"

G.191/1 s.401

11-Gül:

Gül,sonca iken dışını örten yeşil taç yaprakları,daha sonra açan asıl yaprakları ile bazan yeşil bazan kısal veya içine al üstüne yeşil giyen bir güzele benzetilir.Çok gönül alıcı olan bu görünüşü ile güzel,görenlerin benzinin sonbahar yaprağı gibi sararmasına yol açar:

"Sen sonca gibi gāh yeşil gāh kızıl gey
Üftādelerün berg-i hazān gibi şararsuñ"

G.321/2 s.481

Sevgili giydiği beyaz elbise ile ak gül fidanına benzetilirken gül yaprakları ile elbise arasında renk bakımından ilgi kurulur.Onu gören şair de bülbül gibi figan eder:

"Ak gül naḥline beñzer ak libās ile ol nigār
N'ola ey Yahyā görüp bülbül gibi kılsam figān"

G.300/5 s.468

12-Güneş ısıkları:

Açıkça bir benzetme yapılmamakla beraber sevgilinin altın elbisesi ile güneş gibi olduğu ve alemleri yakıp yandırdığı söylenirken güneş ışığı da elbisesi gibi düşünülmüş olmalıdır.Yakmak kelimesi hem fazla ısıtmak hem de kendine âşık etmek manalarında kullanılır:

"Germ olur cāme-i zer geysel ser-ā-ser her dem
Yakda yandurdu bizi gün gibi āh ol āfet"

G.33/2 s.301

Sevgili,beyaz elbisesi ile de güneş gibi tasavvur olunurken,beyaz elbise rengi dolayısıyla güneş ışığına benzetilir:

"Ağ libāsına geyüp mænend-i mihr-i āsumān
Bir gümüſden serve dönmiş ſanki ol ſüh-ı cihān"
G.300/1 s.468

13-Hile(Al):

Al renkli elbisesi ile bütün cihanın gönlünü alan sevgili elbisesi ile hile yapar.Al kelimesi birinci mısırda hile manasında,ikinci mısırda al olarak elbisenin rengini belirtmek için kullanılır.Bu kelime ile elbise ve hile arasında ilgi kurulur:

"Al ile gönlün almağ için cümle 'ālemün
Geymiş zarāfet ile o gonca-dehānum āl"
G.237/2 s.430

Şâir kırmızı elbise giyip hile ile kendisini öldürmesini sevgiliden isterken de elbise ve hile arasında ilgi kurar.Kırmızı elbise cellatlar tarafından vazifelerini yerine getirmeleri sırasında giyilir.İdam etme bazan bir hile ile yerine getirilir:

"Kırmızı cāme geyüp al ile öldürme beni
Çak boyınca kana girmiş dimesün gören seni"
G.492/1 s.580

14-Güzel nāme:

Ovülen,kadrini arttıran beyaz elbisesi ile nur duâsı yazılı bir pusula gibi düşünölmekle elbise,duânın yazıldığı kağıda benzetilir:

"Begüm libās-ı sefidünle kadrün oldu mezid
Du'āy-ı nür ile güyā ki bir güzel nāme"
G.417/3 s.536

15-Kābe Örtüsü:

Daha önceki beyitlerde renginin siyah olduğu belirtilen elbise,renk ilgisi ile birlikte sevgilinin Kābe gibi tasavvur olunması sonucu Kābe örtüsüne benzetilir:

"Her taraftan Ka'be-i ehl-i niyāz olduñ begüm
Cāmeñi ben Ka'be örtüsüne beñzetsem n'ola"
G.5/3 s.282

16-Kadir gecesi:

Sevgilinin güneş olarak tasavvuru sonucu güneşi örten gecenin karanlığı siyah elbiseye benzetilir. Güneş gibi yüce sevgiliye çok kıymetli elbiseler yararır. Elbisenin herhangi bir geceye değil de Kadir gecesine benzetilmesi ile kıymeti ifade edilir. Çünkü Kadir gecesi, "İçinde Kadir gecesi bulunmayan bin aydan daha hayırlıdır." (271) Kadr ve Duhâ sûrelerinin Kur'an-ı Kerim'de aynı sayfada bulunması ile siyah elbise ve güneşe benzeyen yüzün birarada bulunması arasında da ilgi kurulmuş olabilir:

"Leyletü'l-Kadriñ sevâdudur libâsuñ fi'l-meşel
Subh-ı şâdıkdur cemâlün şanki ey şems-i duhâ"
 G.5/2 s.282

17-Kan, kanlı gözyası:

Sevgilinin allar giymesine karşılık, aşkın kanlı gözyası gülğünü bir elbise gibi düşünülür. Benzetme ile gözyasının bütün vücudu örttüğü anlatılmak istenir:

"Allar soy yararır saña yeter baña hemân
 Dem-bo-dem kanlı yasum câme-i gülğün yerine"
 G.418/4 s.537

Şehitlerin kanı, Cennet'e gitmek için giydikleri gülğünü elbiseye benzetilir. Benzetme renk ilgisi ve şehitlerin gül gibi düşünülmesine dayanır. Şehitlerin kefenlenmeden kanlı elbiseleri ile defnedilmesinin de bu benzetmede rolü bulunur:

"Şehâdet kanına ğark eylemiş gül gibi endâmın
 Bu gülğünü libâsın geymiş itmiş cenneti me'vâ"
 M.2/V/5 s.141

18-Kaplan postu(Nat-ı peleng):

Ağaç gölgesi ve dal aralarından yere ulaşan güneş ışıkları ile dünya, zemini sanki kendisine kaplan postundan bir elbise yapmıştır. Dünya ile kaplan arasındaki münasebet acımasız olmalarından dolayı kurulur:

"Sâye-i eşcâr ile mânend-i çarh-ı pür-nücüm
 Fi'l-meşel nat'-ı peleng itmiş libâsını zemin"
 K.13/8 s.63

19-Kılıf(Gılâf):

İnsanın kılıç gibi düşünülmesi sonucu süslü elbisesi de bu kılıcın kınına benzetilir.Nasıl kılıç kın ile kesmezse süslü elbiselerle abdallık olmaz.Bu yüzden abdallar tac ve kabayı sevmezler:

"Rûmîli abdâliyuz tâc u kabâvı sevmezüz
Tic-ı tizûn mâni'-i rüy-i celâlidür gılâf"
G.200/3 s.408

20-Lâle yaprağı:

Lâle,yaprakları en kısa sürede dökülen çiçeklerdendir. Bu durumu,hüsn-i ta'lil ile riyâ sebebi olan kırmızı elbisesini terk etmesi gibi düşünülür.Sôfîlerin de lâle gibi tac ve kabadan geçerek riya esbâbını terk etmeleri gerekir:

"Riyâ esbâbını terk eyle mecnûn gibi ey şofî
Hazâna uğramış lâle gibi tâc u kabâdan geç"
G.42/3 s.307

21-Nil:

Sevgili güzelliği ile Hz.Yusuf'u andırır.Onu açık mavi elbisesi ile gören şâir,güzellik ülkesinin Yusuf'unu Nil nehrine girmiş zanneder.Nil nehri ile elbise arasında renk ve Hz.Yusuf kassası dolayısıyla ilgi kurulur:

"Nile girmiş Yûsuf-ı Mısr-ı melâhatdür didüm
Âsumânî câme ile gördüğüm gibi fâkir"
G.132/2 s.365

22-Papağan tüyü:

İnsanlarda elbise ile karşılanan örtünme ihtiyacı hayvanlarda tüy ve derileri ile karşılanır.Sevgili,güzel konuşmasından dolayı papağana benzetilirken yeşil elbisesi de renk ilgisi dolayısı ile papağanın tüyü gibi düşünülür:

"Câme-i sebz ile dilber tütî-i gıvâ mıdur
Yâ yeşil yaprağ içinde gonca-i hamrâ mıdur"
G.92/1 s.339

23-Rûz-ı sâdî:

Gam veren gecenin,âşığın kara çuldan köhne bir elbisesi olmasına karşılık sevgilinin yasemenden ak elbisesi,ona mutluluk veren gündüz gibidir.Ak elbise ile gündüz arasında renk bakımından ilgi kurulur:

"Yasemenden ak libāsı rüz-ı sādīdūr aña
Bu kara çul bir şeb-i şamdur fakīre her zamān"
G.300/4 s.468

24-Safak:

Sevgili, kendisine çok yakışan gülgünü elbisesi ile şafak içindeki güneşe benzetilirken elbisesi renk ilgisinden dolayı şafak gibi düşünülür:

"Safak içindeki hürşīde dönersin gūyā
Şanemā gey yaraşur kāmetine gülgünī"
G.461/5 s.562

25-Sarap:

Bilgiden, anlayıştan yoksun kişiler için mey bir gaflet elbisesidir. Sarhoşluk veren şarap, olayları doğru algılamaya engel oluşundan dolayı gaflete benzetilir. Gafletin mecaz manada insanın gözünü örtmesi ile elbisenin vücudu örtmesi arasında ilgi kurulur:

"Ma'rifet 'uryānınuñ meydür libās-ı gafleti
Muḥrik-i şeytān olur kör bengī kan ḥavrān olan"
G.344/3 s.495

26-Ten:

İnsan ruh ve tenden meydana gelir. Bu dünyadaki hayat boyunca bu ikisi beraberdır. Ölüm ile birbirinden ayrılırlar. Ten toprağa karışır fakat ruh varlığını sürdürür. Bundan dolayı ten, yokluk elbisesi gibi düşünülür:

"Pir-i tarīkat bu sözi baña togru didi
Cisme libās-ı fenā 'ömre akar şu didi"
G.462/1 s.563

27-Yasemin:

Övülen beyaz elbisesi ile yasemine benzetilirken ak elbisesi ile yaseminin beyaz yaprakları arasında renk bakımından ilgi kurulur:

"Gülşen-i 'ālemdē ey Yahyā miḡal-i yāsemīn
Ak libās olmuş aña hürşīd-i nūrāniyyeti"
G.448/5 s.555

28-Yesillik(Sebz):

Bahar mevsiminin bir insan gibi tasavvur edilmesi so-

nucu yeşillik de onun giydiği elbiseye benzetilir. Kış mevsiminde havanın daha çok yağışlı olması ağlamak gibi düşünülür, baharda çiçeklerin açması ise bu halin gülmeye dönüşmesi gibidir. Yeni ve güzel bir elbise giyen kişinin sevinmesi ile dünyanın bahar mevsimindeki bu hali arasında ilgi kurulur:

"Nite ki sebz cāme-i faşl-ı bahār ile
Giryān iken şafā ile handān ola cihān"

K.27/31 s.117

ç-Gömlek (Gönlek, nîrehen):

aa-Umumi Olarak Gömlek:

Divanda beş yerde geçen gömlek "çıplak tene giyilen şey demektir. Kız veya delikanlı güzel gençlerin aşık gözü kamaştıran tenlerini örten gömlek, ince, yumuşak bezlerden kesilirdi. Gömleklilik bezler de ya düz beyaz, yahud beyaz üzerine kırmızı, sarı, mavi renklerin uçuk tonları ile ince çubuklu olarak dokunurdu." (272)

Hamamda bütün elbiseler çıkarılıp peştomal kuşanılarak yıkanılır. Bundan dolayı hamamın gül yüzlü sevgiliyi gömleksiz gördüğü için bu derece ısındığı söylenir:

"Nice gerra olmasun hammām ol gül yüzlü niğār ile
Tekellüf çekmeyüp halvetde gönleksüz kocar anı"

G.490/4 s.579

Hız. Yakub'un ağlamaktan kapanan gözlerinin Hız. Yusuf'un gömleğini sürmesi ile açılıp görmeye başlamasına telmih yapılır.

bb-Gömlek İle İlgili Benzetmeler:

1-Gül:

Gülün kokusunun gönlü açması, insana ferahlık vermesi ile Hız. Yusuf'un gömleğinin kokusunun da gözleri kapanan Hız. Yakub'un gözlerinin "eski durumunu elde etmesi" (273) ne yol açması arasında ilgi kurulur.

Nergis göze benzer ve birçok çiçek gibi gece büzülür. Sapının da asâ gibi düşünülmesi sonucu nergis, Yusuf'a benzeyen sevgiliden ayrıldığı için âmâ olan Hız. Yakub'a benze-

(272) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşan ve Süslenme Sözlüğü, s.125

tilir. Güneş çıkınca nergisin yeniden açılması ile, Hz. Yakub'un gözlerinin gömlek ile açılması arasında ilgi kurulur.

Gömleğin gül ile ilgisi kokusundan dolayıdır. Gülün koku en çok sabah vakti yayılır. Nergis de bu vakitte açılır:

"Fırkatiñ Ya'kübüdur ey Yūsuf-ı gül-pîrehen
Bağda nergis 'aşā ile yürür a'mā gibi"

G.437/3 s.548

2-Güneş ışığı(Sa'saa):

Sevgilinin yanağı güneş olarak tasavvur edilince güneş ışıkları da gömleğine benzetilir. Bu gömlek açık sarı çizgili kumaştan yapılmış olarak düşünülebilir. Göz kamaştıracak kadar güzel olması da güneş ışığı ile benzerliğini sağlar:

"Bedeni rûh-ı muşavver leb-i cān-behşī Mesih
Yanağı sems-i duhā sa'sa'edür pîreheni"

G.494/5 s.582

3-Sevgili:

Hz. Yusuf'un gömleğinin Hz. Yakub'un gözünü açması gibi sevgili de aşkın gözünü gönlünü açar. Bundan dolayı sair ona sen Yusuf-ı gül-pirchensin der. Benzetmeye sevgilinin güzellik bakımından Yusuf gibi olduğunun tasavvur edilmesi de yol açar:

"Begüm Ya'küb-ı cāna Yūsuf-ı gül-pîrechensin sen
Gözümün nûrı gönlümün sürûra şimdi sensin sen"

G.314/1 s.477

d-Hülle-i istebrak:

"Cennet elbisesi, belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan ibaret"(274) bir elbise demek olan hülle bir beyitte geçer. Kış mevsiminde bitkilerin yapraklarının döktülmesi sırma ile işlenmiş kumaştan yapılmış elbiseyi (hülle-i istebrak) çıkarıp kara çullacı siymeye benzetilir:

(273)Harun Tolasa, Ahmet Paşanın Şiir Dünyası, s.27

(274)Merit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.542

"Çıkardı hulle-i istebrakun nebâţātuñ

Şecerleri kara çullarda kodı bād-ı şitâ"

K.26/2 s.110

e-Ihram:

Hacca gidenlerin giydikleri, dikişsiz iki parçadan ibaret beyaz bir giyecek olan ihram bir beyitte geçer ve aynı özellikleri taşıyan kefen için benzetilen olur. Sevgilinin eşiği Kâbe gibi düşünülüşü için şâir kefeni boynuna takıp gitmek istediğini söyler. Hacılar da ihramı bir bakıma kefen gibi düşünürler. Şâir bu isteği ile sevgilinin yolunda can vermek arzusunu da ortaya koyar:

"İşigine kefenüm boynuma takıp varsam

'Aceblemeñ kim geyr Ka' beye varan ihram"

G.251/2 s.439

f-Kaftan(Hil'at,kaba):

aa-Umumi Olarak Kaftan:

Kaftan, "1828'den önceki eski kıyafette en üste giyilen astarsız esvap, entari, bilhassa erkek entarisinin adı"dır. "ten üstüne giyilen iç donu ve gömlekle başlayan erkek giyim kuşamı kaftanla tamamlanır. Kaftan üstüne ancak zamanımızın pardesüsü yerine cübbe, künk, kapaniçe giyilir.

En kıymetle enlüks eski kumaşlarımız için "kaftanlık" denilirse hataya düşülmez. Eski toplum hayatımızda yenileri neferinden padişaha, bir küçük oğlancıkta bir olmuş kişiye kadar kaftan giyilmiştir.

Ağır kıymetli kumaşlardan kesilmiş kaftanların göğüs kısımları ayrıca altın düğmelerle bezenirdi."(275)

"Hükümdar ve vezirler tarafından birine hürmet ve mü-kafat yerine giydirilen kaftan"a(276) hil'at denilir. Peygamberimiz hakkında gelen ve "levlake lema" sözleri ile başlayan kudsi hadis hilate benzetilir. Hiç kusur işlememe özelliği de peygamberlere Allah tarafından giydirilmiş bir hil'

(275) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.137,138

(276) Şemseddin Sâmî, Kâmus-ı Türkî, s.508

at gibi düşünülür.

bb-Kaftan İle İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü(Semâ-yı pür-nücum):

Övülenin yüceltilmesi maksadı ile yıldızla dolu gökyüzü onun giydiği altınlı kaftana benzetilir. Benzetmede yıldızlar da kumaş üzerine işlenmiş altınlar gibi düşünülmüş olmalıdır:

"Oldı bir altunlu kaftanuñ semâ-yı pür-nücüm
Kehkeşân olmış durur ey mâh aña âsitîn"

K.13/19 s.64

2-Gül yaprağı:

I. Murad'ın şehid edilişi anlatılırken, akan kanı ile kırmızıya boyanan kaftanı gül yaprağına benzetilir. Benzetme renk ilgisi ve dilinin bülbül olarak tasavvur edilmesine dayanır:

"Zâhiren kaldı tekellümden lisânı bülbüli
Geydügi kaftanı gül yaprağına döndürdi kan"

M.3/III/7 s.144

3-Güneş ışıkları:

Sevgilinin güneş gibi düşünülmesi sonucu güneş ışıkları da giydiği altın kaftana benzetilir. Benzetmede yüceltme maksadı ve renk ilgisi rol oynar:

"Seyrâna çıkısa gün gibi zarrîn kâba ile"

M.20/IV/1 s.192

4-İyi huy ve iyi kalp(Adet-i hulk-i azim ü halet-i kalb-i selim):

İyi huy ve doğru bir kalbe sahip olma özelliği Allah tarafından peygamberlere bahşedilmiş özelliklerdir. Onlar bu sayede hiç kusur işlemezler. Bu özellikler cisimleştirilerek hil'ate benzetilir. Hil'atin padişah tarafından bir kimseye mükafat olarak verilmesi ile bu özelliklerin Allah tarafından peygamberlere verilmesi arasında ilgi kurulur:

"'Adet-i hulk-ı 'azim ü hâlet-i kalb-i selim
Enbiyānuñ hil'atidür evliyānuñ haşleti"

K.28/20 s.118

5-Levlâke lemâ:

"Levlake, hadis-i kudsi olduğu rivayet edilen "Sen ol-

masaydın alemleri yaratmazdım" cümlesinin ilk iki kelimesidir ki " sen olmasaydın" demektir."(277) Peygamberimiz için söylenen bu söz,O'na verilmiş bir hil'ate benzetilir:

"Şahā başuña gey yaraşur tāt-i le-‘amrük
Levlāke lemā kāmētüñe hil‘at-i zībā"

K.1/48 s.21

g-Keçe(Nemed):

Divanda iki beyitte adı geçen keçe,"yünden dövme suretiyle yapılan kumaş hakkında kullanılır bir tabirdir.Kalını kebe adı verilerek çobanlarla soğuğa karşı fazla mukavemet ihtiyacında bulunanlar tarafından üstlük yapıldığı gibi evlerde döşemelik olarak da kullanılır.Çadırların üstünü örtmekte de istimal olunur."(278)

Gösterişsiz bir kıyafet olması yüzünden sofiler keçe giyerler.Ayna da dış etkilerden korunmak için keçeye sarılır.Aynanın keçeye sarılması ile sôfilerin keçe giymesi arasında ilgi kurulur ve zâhirini yıkanın bātınını mamur edeceği söylenir:

"Cübbe vü destârı ço âyine gibi gey nemed
Zâhirin her kim yıkarsa bātınını ma‘mūr ider"

G.79/4 s.331

Bülbülün ötüşü Allah'ı tesbih etmek gibi düşünülür.Dundar dolayı nemed-püş oldukları söylenir.Bülbülün zâhid gibi düşünülmesi ve keçe giydiğinin söylenmesi sesinin güzelliğine karşılık dış görünüşünün çok güzel olmamasındandır.Güller de onun tesbihine kulak verir:

"Hâlet-i zühd ile bülbüller nemed-püş oldılar
Anlaruñ tesbîhine güller kamu güş oldılar"

G.114/1 s.353

ğ-Kefen(karanu kefen):

aa-Umumi Olarak Kefen:

Dört beyitte geçen kefen, rengi ve dikışsiz olması bakımından ele alınır.Aşığın sevgilinin eşiğine kefeni boynunda
(277)Mehmed Çavuşoğlu,Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler,
s.33

gitmesi ile hacıların Kabe'ye ihram ile gitmeleri arasında ilgi kurulur. Bir mersiyede mâtemin insanları karanlık kefende koyduğu söylenmekle duyulan acı mübâlâğa ile anlatılır:

"Bu mâtemi karânu kefende kodı bizi

Gözden tolundı gün gibi ol maṭla' -ı seḫâ"

M.7/VI/2 s.163

bb-Kefen ile İlgili Benzetmeler:

1-Ihram:

Kefenin ihrama benzetilmesi, sevgilinin eşiğinin Kabe olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanır. Renk ilgisi ve di-kişsiz olmaları da benzetmeye yardımcı olur. Şair kefenini boynuna takıp sevgilinin eşiğine varmak istediğini söyler ve bunun yadırganmaması gerektiğini belirtir. Çünkü Kabe'ye varanlar ihram giyer:

"İşigine kefenüm boynuma takıp varsam

'Aceblemeñ ki geyer Ka'beye varan ihram"

G.251/2 s.439

2-Sakal:

Saçın sakalın ağarması, yaşlılık, dolayısıyla ölümün yaklaştığının habercisidir. Bu yüzden şair ağaran sakalı boyuna takılan kefen gibi düşünür. Sakal ve kefen arasındaki münasebet renk ilgisi ve ölümü düşündürmeleri dolayısıyla kurulur. Sakalı ağaran insan ahirete doğru gitmeğe hazırlanır:

"Sakal ağardı kefen boynumuza takıldı

Cânib-i âhirete gitmeğe hazırlanırız"

G.177/4 s.393

h-Külâh(Zerrin külâh, külâh-ı zerd):

aa-Umumi Olarak Külâh:

Dört beyitte geçen külâh, "türlü çeşitleri ile yüzyıllar boyu erkekler ve asker ile her tabakadan halk tarafından giyilmiş bir serpuş"tur. (278) Genellikle tepeleri sivri olur. Külâhlar, Osmanlı Saray teşkilatında bir makamın belirtisi olarak kullanılır. Divânda geçen zerrin külâh, Zülüflü Ağalar; külâh-ı zerd ise Acemi Oğlanlar tarafından giyilir.

(278) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.162

bb-Külâh İle İlgili Benzetmeler:

1-Hilâl(meh,meh-i nev):

Zerrîn külâh,"Osmanlı Sarayının 1828'den önceki teşkilatında Zülüflü Ağalar diye anılan saray içoğlanlarının görev başında ve törenlerde giydikleri külâhın adı"dır."En âlâ keçeden yapılır,dışının her tarafı som altın sırma işlemeli idi;ve önünün iki yanından saç örgüsü taklidi sırmadan iki kolan zülûf sarkardı."(279)

Zerrîn külâhını eğri giymiş olarak düşünölen sevgâli servi ve üst tarafında görölen hilal gibidir.Hilâl ile zerrîn külâh arasında renk ve şekil bakımından ilgi kurulur:

"Ser-i serv-i hırâmana şanasın mâh-ı nev inmiş
Görün kim ol kamer-peyker geyer zerrîn külâh eğri"

G.473/2 s.659

2-Mum alevi:

Külâh-ı zerd "acemi oğlarının başlarına giydikleri serpuş(başlık) hakkında kullanılır bir tabirdir.Sarı renkte olduğu için sarı külâh demek olan bu tabir meydana gelmiştir."(280)Sevgilinin mum olarak tasavvur olunması sonucu sarı külâhı par par yanan mumun alevine benzetilir.Benzetme renk ve şekil ilgisine dayanır.Mum alevinin mum külâhı denilen bir eşya ile söndürölmesinin de benzetmede rolü bulunur:

"Şanasın bir sem'-i kâfurî durur par par yanar
Şol sehî kıddün ki başında külâh-ı zerd ola"

G?431/2 s.544

1-Kürk:

"Tüyleri yumuşak ve güzel hayvanların giyimde kullanılmak üzere suret-i mahsusada hazırlanmış postları ve postlara kaplanan kumaşlarla yapılmış üstlük esvaplar"(281) demek olan kürk o devirde daha çok erkek giyeceğı olarak kullanılır ve "resmi üniforma makamında"(282) giyildiğı gibi padişahlar ve sadrazamlar "sefirlere ve yabancı devlet memurlar-

(279)Reşat Ekrem Koçu,a.g.e. s.250

(280)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 1 s.339

(281)Reşat Ekrem Koçu,Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,s.164

rına kırk ihsan"(283) etmişlerdir.

Kış tasviri yapılan bir kasidede kırkten söz edilir. Şair kışı cömert bir padişah gibi tasavvur ederek kendisine de bir kırk ihsan edeceğini umduğunu söyler:

"Bu mâcerâ ile bir kürkine girem umarın
Şovukdan ağladuğum şimdi budur ey Yahyâ"

K.26/47 s.114

i-Peçe (Nikâb, hicâb, perde):

aa-Umumi Olarak Peçe:

"Bilhassa siyah ve beyaz, yarı şeffaf kumaşlardan" yapılan "yüz örtüsü"ne peçe denilir. "Nikabın hemen ardındaki gözler önünü ve etrafını gereği gibi görür; uzaktan bakan gözler ise nikab ardındaki yüzü seçemez tanıyamazdı. Eskiden toplum hayatımızda nikabı kadınlardan başka erkekler de tutunmuşlardır. Ailelerinin ve resmi görevlerinin şeref ve haysiyeti ile uygun görülmeyen yerlere giderek, meyhanelerde ve mesirelerde avam arasına karışmak eğlenmek isteyen erkekler yüzlerine nikab(peçe) dutunurlar ve asla yadırganmazlardı. (284)

Can vermek ve maddi aleme bakan gözü kör etmekle maksud çehresinin nikabı açılır denilmekle bu şekilde davrananın fenafillaha ulaşacağı belirtilmek istenir:

"Cân virmek ile kūr idegör 'ayn-ı 'unşurı
Mağşūd çihresi açıla tā ki nikâbdan"

G.326/4 s.484

Pencerelerde kullanılan perde de aynı görevi yapar. Nasuğuna kavuşmak isteyen âşık, aralarındaki perdeyi yırtmalıdır:

"Vişâl isterseñ ey Yahyâ vücūdun perdesin cāk it
Hemişe 'âşık u ma'sūk arasında hicâb olmaz"

G.144/5 s.372

bb-Peçe İle İlgili Benzetmeler:

(282) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.243.

(283) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. silt 2 s.243

(284) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.181-182

1-Âh:

Âh, sevgilinin cefâsı karşısında şikâyet etmek veya tahammül edememek gibi düşünülduğünde sevgili ile aşık arasında kavuşmayı engelleyen bir siyah perdeye benzetilir. Aşkın duman gibi düşünülmesi de benzetmeye yardımcı olur. Sevgiliye kavuşmasına engel olmasıyla ah aşığın ölümüne yol açar. Bu da başka bir yoldan sevgili (Allah) ye kavuşmak demektir:

"İşkumdan ol ḥabîbe ḥicâb olmasun diyü
Bir perde-i siyâh ile âhum beni öldürür"

G.107/5 s.349

2-Bulut(Sehâb):

Şâirin değerinin anlaşılmasına ve yüksek makamlara erişmesine engel olan rakipleri güneş önündeki kara bulutlara benzetilir. Bulut da güneş önündeki bir peçe gibi düşünülür. Bulut ve peçe arasındaki ilgi, görüşü engelleme ve renk münasebetiyle kurulur:

"Rif'atüm şemsine mânend-i sehâb oldu hicâb
Kimi bengî kimi tiryâkî fülân ibn-i fülân"

K.22/15 s.95

3-Gözyaşı(Eşk-i revân):

Gözyaşı ile perde arasında, net görmeyi engellemeleri yönünden ilgi kurularak gözyaşı, aşığın ay gibi sevgilinin güneş gibi yüzünü görmesine engel olan bir perdeye benzetilir:

"Nice seyrân eyleyem şems-i cemâlin ol mehûn
Perdedür eşk-i revânum dîde-i giryânuma"

G.411/3 s.533

4-Güzel sözler(Elfâz-ı dürrer-bâr):

Gazel ile ifade edilmek istenen mananın, gülücükler dağıtan(elfâz-ı dürrer-bâr) edâlı bir güzel gibi tasavvur olunması sonucu, içinde güzel manalar taşıyan sözler, bu güzelliği örten bir peçeye benzetilir. Mananın sözün gerisinde gizli olması ile güzel yüzün peçenin arkasında saklı olması arasında ilgi kurulur. Güzel sözleri, Yahyâ'nın gazel alanındaki üstünlüğünü ispatlayan mana şâhidinin nikâbı gibidir:

"Edā-yı hūb ile gūyā ğazel bahrinde Yaḫyānuñ
Nikāb-ı şāhid-i ma'nādur elfāz-ı dürrer-bārı"

G.477/5 s.572

5-İdrak:

Güneş ışıklarının, güneşi tam görmeye engel olması gibi idrak (beş duyu iye algıladığımız şeyler) sevgilinin (Allah) cemalini seyretmeye engel olurlar. Bundan dolayı idrak perdeye benzetilir:

"Seyr-i cemāl-i yārı idrāk ifāde etmez
Perde olur şu'ā-ı manēnd-i mihr-i raḫşān"

G.322/6 s.482

6-Rakip:

Âşığın sevgiliyi görmesine engel olmasından dolayı rakip perdeye benzetilir. Beyitte rakip ile gözyaşı arasında da ilgi kurulur:

"Cemālünü göreyin bāri cān bedende iken
Gözüm yaşı gibi kılma rakibi perde saña"

G.16/3 s.290

7-Utanma (Hicâb):

Utanma duygusu (hicâb, ar) beşerî aşkıta olduğu gibi tasavvufî aşkıta da seven ile sevilen arasında bir perde gibidir. Onun için ardan ârî olmak gerekir:

"Eyā mest-i ilāhî 'ardān 'ārî ola gör kim
Senüñle yār arasında hicâb olan hicābuñdur"

G.100/4 s.3444

8-Vücut:

Vücutun "cemal-i yarı" görmeğe engel bir perde gibi düşünülmesi maddi alemin temsil etmesindedir. Can gözü önündeki toz gibi olan vücut perdesi kaldırılınca "çihre-i dildar" görülebilir:

"Gel vücūdün perdesin kaldur cemāl-i yārı gör
Cān gözünden sil gubārı çihre-i dildārı gör"

G.124/1 s.360

9-Yazı Hatt):

Şiir, güzelliği bakımından Hz. Yusuf gibi düşünülür. Yazıların da yüzüne tuttuğu nikaba benzetilmesi, şiiire asıl güzelliği kazandıran maḫanın, yazı ile ifade edilen sözlerin

gerisinde olmasındandır. Nikab ile yazı arasında renk bakımından da ilgi bulunur:

"Yüzine tutmuş nikāb=ı hattı Yūsuf-vār şî'r
Şîvesindandür hicāb ile ider güftār şî'r"

G.108/1 s.349

j-Sarık(Destâr, Yusufî destar, yeşil destâr, amame, ak amame, levendâne sarık, gök(sarık), âşüfte destâr, dülbend, ak dülbend, semsî dülbend):

aa-Umumi Olarak Sarık:

Sarık "Türkçe sarmak kökünden isim"dir. "Kavuk, külah, fes, serpuş veya baş kisvesi üzerine sarılan dülbend, ağabani veya şala verilen isim olan sarığın Farsça karşılığı destar ve Arapça karşılığı ammame isimleri de dilimizde yüzyıllar boyunca kullanılmıştır." (285) "Sık ve seyrek dokunuşuna, keten ve pamuk ipliğinden oluşuna göre çeşitleri olan dülbend eski Türk giyim kuşamında sarıklık en makbul bez olmuştur." (286)

"Eski toplum hayatında işe, mesleğe, mevkie, mumuriyete göre destarın sarılma şekilleri tesbit edilmişti. Külahın veya kavuğun üstünde bir destar, sarık, onu taşıyan kimsenin içtimai mevkiinin bir alamet-i farikası gibiydi." (287)

"Ulema, padişahlar, vezirler ve sair devlet memurları, türlü şekillerde daima beyaz dülbend sarık sarmışlardır. Muhtelif tarikat şeyhleri tac yahud sikke adını taşıyan külahlarına beyaz dülbend, kırmızı, siyah, yeşil ve kara dülbend sarıklar sarmış ve değişen renkler ve sarıkların sarılış tarzı tarikatların alamet-i farikaları olmuştur." (288)

Dîvânda sarık beyaz, yeşil, gök renklerde oluşu ile ele alınarak badem çiçeği, yaprak, gökyüzü, bulut ve dalgaya benzetilir. Âşüfte destâr, levendâne sarık, selîmî dülbend ve semsî dülbend gibi sarık çeşitlerinden bahsedilir. Su beyitte geçen âşüfte destarın erkeklere, levendâne sarığın ise kadınlara ait olduğu anlaşılır:

(285)Reşat Ekrem Koçu, g.g.e. s.202

(286)Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.98

(287)Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.87

(288)Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.202

"Mest-i cām-ı 'ışk olup āşüfte-destār ol yüri
Bir levendāne sarıklu dilber-i bī-kārı sev"

G.361/2 s.504

"Çeşitli şekilde sarık sarmak bir hüner, adeta ihtisas işi idi."(289)Güzel de özene bezene zarif bir şekilde sarıdığı sarığı ile aşk meydanında gezer ve aşık arar:

"Dülbendüñi nāz ile zarifāne şararsın
Meydān-ı maḥabbetde gezüp 'āşık ararsın"

G.321/1s.481

Göz alıcı bir şekilde olan sarık,kenarına ilıştırılan bir gül veya lale ile daha dikkat çekici olur.Sarığı ile aşk meydanında gezen güzellerin bazan kaza(!) ile sarıklalarını düşürdükleri görülür.Bu hal onları seyreden delikanlıların figan etmelerine sebep olur.Böyle bir olay 303 numaralı gazel için ilham kaynağı olmuştur.Bu gazel baştan sona kadar dülbendi konu alır:

"Dülbendini düşürdi kazā ile ol cuvān
Dülbendi gibi ayru düşüp eyledüm figān"

G.303/1 s.470

bb-Sarık İle İlgili Benzetmeler:

1-Ak güvercin:

Sevgilinin başındaki beyaz dülbendin rüzgar ile düşmesi,şâir tarafından servi üzerine konmuş ak bir güvercinin yuvasına doğru uçuşması gibi hayal edilir.Benzetmeye,renk ilgisi ve havada uçuşma yanında sevgilinin servi olarak tasavvur edilmesi de yardımcı olur:

"Şandum ki arzu idüben āşiyānını
Bir ak kebüter uçdı ser-i servden hemān"

G.303/2 s.470

2-Badem çiçeği:

Sevgili beyaz elbisesi ve beyaz sarığı ile çiçek açmış badem ağacı gibidir.Elbise ve sarık renk ilgisi ve bu tasavvur sonucu badem çiçeğine benzetilir:

"Açar cemālüñi destāruñ ile ak cāme
Müşābih olduñ açılmış dıraht-ı bādāma"

G.417/1 s.536

3-Bürc-i şeref:

Övülenin dülbendi yüceltme maksadı ile ,üzerinde sabit yıldızların bulunduğu inanılan sekizinci feleğe benzetilir. Dülbend üzerine takılan veya resmedilen güller de yıldızlar gibi tasavvur olunur:

"Hi'l-mesel bürc-i şerfde encüm-i seyyâre-ves
Kırmızı güller begüm zînet virür dülbendüne"

G.392/3 s.522

Bir önceki beyit gözönünde bulundurulduğunda şu beyitte de güzelin elinde bulunan karanfilin sarıya takılması istenmekte bu durumda saadet yıldızının bürc-i şerfte karar kalmış gibi olacağı söylenmektedir:

"Destâr-ı yâr üzere karar eylese ne var

Bürc-i şerfde necm-i sa'âdet gibi müdâm"

G.252/4 s.440

4-Dalga(Envâc-ı deryâ-yı safâ,talaz):

Yer yer bir saha üzerinde bulunan askerler ak sarıklar ile safa denizinin dalgaları gibi düşünülürler. Benzetme, renk ile işi ve hareketli olmaları bakımından yapılır:

"Anda ak dülbend ile yer yer cünud-ı şâlihîn

Yümn ile envâc-ı deryâ-yı safâdur vâkı'â"

K.3/10 s.28

5-Gökyüzü(Âfitâb):

Sevgilinin ay olarak tasavvur edilmesi sonucu gökyüzü de sarıya benzetilir. Gök kelimesi beyitte sarığın rengini belirtmek için de kullanılmış olabilir:

"Başına gök şarınmış ol kamer-fer

Gök altında cebîni mâha beñzer"

G.1/190 s.241

Sevgilinin sarığı kenarına ilistirdiği lâlenin gökyüzündeki kuyruklu yıldız gibi olduğu söylenirken de sarığı gökyüzüne benzetilir:

"Lâle kim destâr-ı yâr üstinde kılmışdur karâr

Oldı güyâ gökdeki kuyru lı yılduzdan nişân"

G.297/3 s.466

6-Gül-i sefid:

Bir kasidede bir kaç kendini bilmez bir âlimin sarı-

ğını yere düşürmeleri ile sanki kuzey rüzgarlarının bahçe-
de beyaz güllü yere düşürmüş gibi oldukları söylenirken sarı-
k gülle benzetilir. Benzetme renk ilgisine dayanır:

"Amânesin yire düşürdi birkaç ehl-i hevâ
Gül-i sefîdi gülistânda şanki bād-ı şimâl"
K.20/43 s.90

7-Güneş(Gün):

Sevgilinin başı ile bir bütün halinde düşünülen şem-
si dülbendi yüzü gibi güneşe benzetilir. "Sarık kıvrımları
arasından aşağı sark"an "sarık ucu"(290) demek olan tayle-
san da güneş ışıkları gibi düşünülür. Renk ilgisi yanında
yüceltme maksadı ve adı da şemsi dülbendin güneşe benzetil-
mesinde rol oynarlar:

"Gören dir semsî dülbend ile anı
Yüzi gün şa'şâ'adur taylesânı"
Ş.2/258 s.268

"Bu levendâne şarılmiş gün gibi destâr ile
Bu kemâl-i hüsn ile bu lezzet-i güftâr ile"
M.23/II/1 s.195

Güzelin başından dülbendin düşmesi ve kâkülünün görün-
mesi güneşin batması ve kavuşma gecesinin gelmesi olarak ta-
savvur edilirken de sarığı güneşe benzetilir:

"Güyâ ki gün tölündi irişdi şeb-i vişâl
Dülbendi düşdi kâküli göründi nâgehân"
G.303/3 s.470

8-Livâ:

Gökyüzünün gazilerin şemsi dülbendinden yapılmış livâ-
ya benzetilmesi yüceltme maksadından kaynaklanır. Livânın ge-
rektiğinde başka maksatla kullanılan kumaşlardan da yapıla-
bilmesi benzetmeye zemin hazırlar:

"Bir süni boyunca görsem âfitâbı şaruram
Eylemişler semsî dülbendini gâziler livâ"
K.17/9 s.76

9-Nur:

Güzelin başından yere düşen dülbendi sevk ile yere i-
(290)Resat Ekrem Koçu, a.g.e. s.223

nen nura benzetilir. Benzetme renk ilgisinden kaynaklanır. Dülbend yere inerken âsıkların âhı da döne döne gökyüzüne çıkar:

"Dülbendi nur gibi yire indi sevk ile
Eflâke çıktı döne döne âh-ı 'âsıkân"

G.303/4 s.470

10-Papağan (Tütî):

Güzelin yeşil reklı sarığı renk ilgisi dolayısıyla papağana benzetilir. Benzetmede güzelin servi gibi düşünülmesinin de rolü bulunur. Başındaki sarık sanki servi ağacına konmuş papağan gibidir:

"Gören tütî şanur destârın anuñ
Ki irür başına serv-i revânûñ"

Ş.2/150 s.257

11-Yeşil yaprak:

Yeşil sarığı ile güzelin sanki bir gül fidanı gibi olduğu söylenirken sarık gülün yeşil yapraklarına benzetilir. Gülün yeşil yaprakları ile güzelin yeşil sarığı arasında renk bakımından ilgi kurulur:

"Yeşil destâr ile kadd ü cemâli
Yeşil yaprağ ile bir gül nihâli"

Ş.2/149 s.257

k-Takke (Takve, yelken takve, Rumeli takyesi):

aa-Umumi Olarak Takke:

Geçtiği beyitlerde hep Hayalî'yi hicvetmek için ele alınan takke, "kavuk, külâh, fes gibi herhangi bir serpuş altına giyilen ve basın terini emerek serpusun kirlenmesini önleyen ince bezden yapılmış hafif baş kumasının adı" idi.

"Eski erkek başı tuvaletinde uzun saç bırakılmadığı , hatta pek çok kimsenin başını ustura ile kazıttığı devirlerde, başın üğümemesi için takke erkekler için bir ev içi serpuşu olmuş gece yatağa yatılır iken de çıkarılmamıştır."

(291)

Rumeli takkesi adı verilen çeşidinin beyaz renkli olduğu anlaşılır. Şair Hayalî'ye Rumeli takkesi ile kendini koyun celeplerine döndürme der:

(291)Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.220

"Koyun cecleplerine döndürme kendüziñi
Rumili takyesiyle ey eblch-i zemâne"

G.428/2 s.543

Rumili takkesi rengi bakımından doğana benzetilir. Yelken takke ise laleye benzetildiğinden kırmızıdır.

Takkenin kuş yuvasına benzetilmesi ile Hayalî'nin dünya eğlencesi bir deli olduğu söylenir.

Bir beyitte "takkeyi başına dar eylemek" deyimini kullanılır. Güzelin kendisi ile çiriş geçenin başına takkesini dar eylediği söylenir:

"Çiriş geçme dilâ ol yâra zinhâr
 Sakın eyler basuña takyeñi tar"

Ş.2/219 s.264

Bir beyitte de "takveyi yabana atmak" deyimini kullanılır. Şair kendisi için takkeyi yabana atması gerektiğini söyler:

"Yaḥyâ sözini esle halkuñ gülünci olma
 Maymun gibi başuñdan at takveni yabâna"

G.428/5 s.543

bb-Takke ile İlgili Benzetmeler:

1-Doğan:

Hayalî'nin bir karga gibi tasavvur olunması sonucu, başında bulunan beyaz renkli Rumili takkesi tepesine binmiş bir doğana benzetilir. Benzetme hicvetme düşüncesinden kaynaklanır ve takkenin tepede bulunması renk ilgisi de yardımcı olur:

"Yaḥyâ ser-i Ḥayâlîde Rumili takyesi
 Güyâ ki bir toḡandur anı zâḡa şaldılar"

G.118/5 s.356

2-Kuş yuvası(Āsiyân):

Şair, Hayalî'nin, alt kısımları yukarı doğru çemrenmiş takkesini şekil bakımından kuş yuvasına benzetir. Mecnun kisasına telmih yaparak onun halkın eğlencesi olan bir deli olduğunu söyler:

"Çok sevdiğüm Hayâlî eğlencesin cihâna
Takyeñ başunda beñzer çemrenmiş āsiyâna"

G.428/1 s.543

3-Lâle:

"Yelken takke, kenarı yukarı kıvrılıp yelken gibi uzamış bir kûlah olup, umumiyetle kırmızı renktedir. Şekli kabaca laleyi andırır. Yahya Bey'in Fatih Millet Kitaplığı'ndaki Aşık Çelebi Tezkiresi'nde bulunan minyatüründe başında yelken takke vardır."(292)

Lâle yapraklarının rüzgarla düşmesi, yelin lâlenin yelken takkesini kapması gibi düşünülür. Lâle renk ve şekil bakımından yelken takke giymiş bir insana benzetilir:

"Kimseniñ düzd-i ecel gibi yolına gelmezüz
Lâleniñ yel gibi yelken takyesini kapmazuz"

G.161/2 s.383

1-Üsküf(Altun üsküf, üsküf-i zer):

aa-Umumi Olarak Üsküf:

"Boru şeklinde ve bir endazedan fazla uzunlukta", başa giyilince yarısı arkaya sarkan Yeniceri "börk"ünün kenarı sarmalısı" olan üsküf "Birinci Murat zamanında ihdas olunmuş ve kendisinden sonraki padişahlar tarafından tac-ı sultanî ittihaz olunmuştur."

"Üsküf için "Tac'üf-Tevarih"te(cilt I sayfa 282) göyle deniliyor:Ele geçen "Apolonya" kalesindeki birçok ganimetler arasında bir altın tas da bir yenicinin eline geçmiş ve Yeniceri tası saklamanın biricok çaresi başına geçirmek olduğuna hükmederek o suretle başına giydikten sonra üzerine sarığını sarmıştı.Yenicinin başındaki serpuş dik-kati çekmekle sorularak iş anlaşılmas ve lütuf eseri olarak tas Sultan Murad tarafından kendisine bırakılmakla beraber şekil hoguna gittiğinden bunun resmi serpuş olmasını emretmiştir."(293)

Üsküf, geçtiği beyitlerde biri hâriç hep altın üsküf olarak görülür. Daha çok sevgiliye ait olarak ele alınan üsküf, onun sultan olduğunu gösteren bir işaret gibidir."Fatih zamanına kadar hükümdarla ümeranın giymesi adet olan üsküf

(292)Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler, s.177

(293)Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 3 s.560-561

onun vaktinde daha süslü ve sırmalı bir şekle konulup Kapı-
kulu piyadesiyle bunların zabitlerine tahsis edilmiştir."
(294)

Bir beyitte yıldızlar, altın üsküf giymiş içoğlanları
gibi düşünülürken onların da üsküf giydiği belirtilir:

"Meğer ki bedr-i kamer mîr-i meclis oldu aña
Nücüm üsküf-i zerle birer iç oğlânı"

M.6/I/5 s.153

bb-Üsküf ile İlgili Benzetmeler:

1-Alem:

Sevgilinin ak sancak gibi düşünülmesi durumunda açık
olarak söylenmemekle beraber altın üsküf ile alem arasın-
da da ilgi kurulur. Sevgilinin kafasındaki altın üsküf ile
sancağın tepesindeki alem arasında şekil bakımından benzer-
lik bulunur:

"Altın üsküflü cuvānum ak libās ile bugün
Ak şancağına dönmüş Āl-i 'Osmānuñ hemān"

G.300/3 s.468

2-Altın kadeh(Zerrîn kadeh):

Altın üsküfün altın kadehe benzetilmesi, aynı maddeden
yapılması olması ve şekil ilgisi dolayısıyladır. Benzetme sev-
gilinin sürahi gibi tasavvur edilmesine dayanır. Sevgilinin
başındaki altın üsküf sürahinin üzerine ters konulmuş altın
kadeh gibidir:

"Yaragur altın üsküf aña bir zerrîn kadeh gibi
Şürahî didügi Yaḥyanun ol gül yüzlü cānāndur"

G.96/5 s.341

3-Ay(Māh-ı tábân):

Başındaki altın üsküf ile sevgili üzerinden ay görü-
len servi gibidir. Altın üsküf ile ay arasında renk bakımın-
dan ilgi bulunur. Sevgilinin servi olarak tasavvur edilmesi
de benzetmeye yardımcı olur:

"Başuña altın üsküf gey yaragur ey hilāl-ebrū
Gümiş serv üstine konmuş şanasın māh-ı tábāndur"

G.83/2 s.333

C-Giveceklerin Bir Kısmını Teskil Eden Veya Elbiselerle Kullanılan Eşyalar:

a-Düğme (Mutabbak tüğmeler):

Bir gazelin daha önceki beyitlerinden kırmızı bir elbise giydiği anlaşılan sevgilinin yanakları ve dudakları ile beraber bir gül bahçesi gibi tasavvur edilmesi sonucu güğmeler goncaya benzetilir. Düğmelerin sanki gonca gibi vücudunun gülbahçesini güzelleştirdiği söylenir:

"Yaraşur yâruñ libâsında mutabbak tüğmeler
Goncalarla şanki zeyn olmaç vücûdı gülşeni"

G.492/3 s.530

b-Etek (Dâmen, dâmen-i adâlet, dâmân-ı ayb, dâmen-i dervâ, dâmen-i vasl-ı nigâr):

aa-Umumi Olarak Etek:

Elbiselerin belden aşağı kısmı veya yalnız belden aşağı giyilen ve üstü bir blüzle tamamlanan etek sekiz beyitte geçer. İnsanların mahrem yerlerini örtmesi ve rüzgarla açılması, yere eğilerek bir iş yapılacağı zaman uçlarının bele sokularak kıvrılması bakımından ele alınır. Güzelin "eteği belinde" olduğu söylenir. "Eteği belinde, kılık kıyafeti düzgün, tirandan, hazır ve müheyya yerinde kullanılır bir tabirdir. Eskiden giyilen elbiseler yerlerde bürünecek derecede uzun olduğu ve süratle yapılacak işlerde eteklerin ayağa doluşma tehlikesi bulunduğu için eteller kaldırılarak bele sokulmak suretiyle iş yapılmak zarureti hasıl olduğundan bu tabir meydana gelmiştir." (295)

"Etek miyâna şokup şanki serv-i âzâde
O demde kulluğın eylerdi begler ağalar"

M.6/II/4 s.153

Rüzgâr etekleri kaldırarak ayıpların ortaya çıkmasına yol açar. Şair, toprak gibi insanların ayıplarının örtülmesi gerektiğini söyler:

"Açma cihânda dâmen-i 'aybı şabâ gibi
Setr eyle gördüğünü şamû niteki türâb"

M.4/V/5 s.149

Büyük bir kimsenin "eteğinden tutmak" onun iltifatına mazhar olmak, huzuruna kabul edilmek demektir. Âşık, haksız yere kendisini keremi ile öldürmesi halinde sevrilinin eteğini mahşerde elinden bırakmayacağını söylerken, uğradığı haksızlığın hesabını sorma düşüncesini de taşır gibidir:

"Keremünden beni nâ-hak yire öldür tâ kim
Rûz-ı mahşerde elimden kıyamam dâmenüni"

G.481/3 s.574

Etek ucu, elbesinin yere en yakın kısmı bulunduğu hatta yere süründüğü için tozlanır. Zulüm eteğe yapışan toz gibi düşünülerek, ortadan kaldırılması da eteğin tozdan temizlenmesi olarak kabul edilir.

bb-Etek İle İlgili Benzetmeler:

1-Adalet:

Eskiden aşağı derocede olanlar, büyüklerin huzuruna girdikleri zaman onların eteklerini öperlerdi. Bu yüzden sultana kıyasla aşağı tabakadakiler toz gibi düşünülür. Elbisenin en çok tozlanan yeri etektir. Etek silkelenerek tozlardan temizlenir. Deyim olarak "etek silkmek", münasebeti kesmek yerinde kullanılır bir tabirdir." (296)

Bası görevliler kendilerine ait uygulamalarla hâlâ zulmederler. Padişahın bu gibileri görevden alması ve münasebeti kesmesi "adalet eteğinde zulüm tozunu koymamak" şeklinde değerlendirilir. Zulmü defetmesinden dolayı etek ile adalet arasında ilgi kurulur:

"Gubâr-ı zulmi kıyam dâmen-i 'adâletde
Vebâlden şakınur pâdişâh-ı devrânı"

K.23(33 s.100

2-Ayb:

Bir kişinin geçmişteki hatalarını ortaya çıkarmak, "kirli çamascırlarına ortaya koymak" deyiimi ile anlatılır. Bundan dolayı etek ile ayıp arasında ilgi kurulur. Şâir, yel gibi ayıp eteğini açmadıklarını toprak gibi ayıpları örten bir yapıya sahip olduklarını belirtir:

"Kişiniñ yel gibi dâmân-ı 'aybın açmazuz hergiz
Bu yâd illerde settâru'l-'uyüb olmuş tîrâbuz biz"

G.173/4 s.390

3-Deniz(Deryā):

Bahar ve yaz mevsimlerinde insanların denize girmeleri "denizin eteğini elden koymamal" gibi düşünülmele deniz kenarları eteğe benzetilir:

"Bu demlerde derilüp her sîm-ten
Komazlar dâmen-i deryâyı elden"

Ş.2/112 s.253

4-Kavuşma(Vasl-ı niğâr):

Âşık kendisini sevgilinin ayak toprağı gibi görür. Eteğin tozlanması aşığın sevgiliye kavuşmasıdır. Tozlanan bir elbisenin hemen temizlenmesi ile visalin hicranı gerektirmesi arasında ilgi kurulur. Tozdan temizlenmesi gereken etek, ayrılığı gerektiren kavuşmaya benzetilir ve şair bundan gafil olması halinde "dâmen-i vasl-ı niğâr"ın elden gideceğini söyler:

"Mücib-i hicrândur Yahyâ vişâli dilberün
Gâfil olma dâmen-i vasl-ı niğâr elden gider"

G.137/5 s.368

c-Kemer(Sîmîn kemer, kemer-i sîmîn):

aa-Umumi Olarak Kemer:

İkâ bevitte geçen kemer "bir serit şeklinde yapılan ve giyilen esvabı belden sıkı tutmak için veya sadece süs olarak kullanılan ve bele yalnız bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulan"(297)giyim eşyasıdır. Pek çok çeşidi olan bu eşyalardan dîvânda gümüş olanlarından bahsedilir. Şekil ve renk yönünden ele alınarak saanyolu ve İstanbul'un surları ile kemer arasında ilgi kurulur.

bb-Kemer İle İlgili Benzetmeler:

1-İstanbul surları:

Eski İstanbul'un büyük bir bölümünü çepeçevre kuşatan surlar gümüşten bir kemere benzetilir. Benzetmede İstanbul'un güzel olarak tasavvuru ve renk ilgisi de yardımcı olur. Surlara bakanlar İstanbul'un gümüş kemerli bir güzele benzediğini görürler:

"İdenler sür-ı memdûdını manzar
Didi sîmîn kemerlü hûba beñzer"

Ş.2/105 s.252

2-Samanyolu(Reh-i kehkesân):

Ok koymağa mahsus mahfaza olan tırkeşi bağlamak için de kullanıldığı görülen kemer samanyoluna benzetilir. Renk ve şekil ilgisi de bulunan benzetmede yüceltme maksadı önemli rol oynar:

"Bend olsa tırkeş kemer-i sîmine anuñ
Gören şanur ki irdi reh-i kehkesâna tîr"

K.21/18 s.92

c-Mest, çizme(İç edük, edük):

Bir beyitte geçen edük, "sefere gidilirken, çedik üzerine giyilen çizmenin öteki ismi idi. Çekme de denilirdi."

(298)

"İç ediğin hafiletilmiş şekli" olan çedik ise eskiden kadın ve erkeklerin giydikleri, daha ziyade sarı sahtiyandan yapılmış kısa ve bol konçlu ayakkabıya denilir. Abdest alındığı vakit üzerine mesh edildiği için "mesh" denilmiştir.

(299)

Birisinin "ayağına düşen" insanın ayağa kapanması ile meshin ayağa giyilmesi arasında ilgi kurulur. İç edükçü oğlu Hürrem'in ayağına bütün alemin edük gibi düştüğü söylenir:

"Birisi iç-edükçü-oğlu Hürrem
Edük gibi düşer pâyına 'âlem'"

S.2/232 s.265

d-Nalçe:

aa-Umumi Olarak Nalçe:

Kundura tabanlarına çok dayanması için çakılan nalçe-den iki beyitte söz edilir. Âşık için sevgilinin her şeyi gibi nalçesi hatta nalçe izi bile büyük değer taşır. Bu yüzden nalçe izlerine yüz sürmek ister. Nalçe izleri şekil bakımından dal ve ra harflerine benzetilir. Ayak izleri bir kimsenin nerelere gittiğini anlamaya yardımcı olduğu için dal kelimesinin delil manası da kullanılır. Bair sevgilinin nalçesinin izine yüz sürdüğünü belirtirken "oranun" sözü ile oyun yapar.

(297) Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kusam ve Süslenme Sözlüğü, s.152

bb-Nalçe İle İlgili Benzetmeler:

1-Dal:

Nalçe izi şekil yönünden dal harfine benzer. Dal, aynı zamanda delil manasına da kullanılarak, güzelin rakibe gidip gitmediğini halka gösteren bir işaret olarak düşünülür:

"Rakibe varsa ol dilber be-her hâl
Na'alçe izleri halka olur dāl"

Ş.2/261 s.268

2-Ra:

Sevgilinin semti Kâbe gibidir. Fakat âşık her zaman oraya ulaşamaz. Bu yüzden nalçe izinin olduğu yere kapanarak secde eder. Böylece kendini sevgilinin ayak toprağına yüz sürmüş addeder. Nalçe izinin ra harfine benzetilmesi "oranun" sözünün "o ranun" şeklinde de düşünülebilmesinden kaynaklanır. Nalçe izi ile ra harfi arasında şekil yönünden de ilgi bulunur:

"Sürdüm yüzümü na'lçesi izine yāruñ
Biñ cān ile hak-i kademi oldum oranuñ"

G.226/4 s.424

e-Ridâ(Mâi ridâ, ak ridâ):

aa-Umumi Olarak Rida:

Bugünkü kaşkola benzeyen rida sekiz beyitte geçer. Mavi ve beyaz olanından bahsedilir. Boyun çevresini dolanması ile aldığı şekil ve güzel bir kıyafetin tamamlayıcısı olarak sevgilinin güzelliğine güzellik katması bakımından ele alınır. Lamelif, hale, Nil ve cedvele benzetilir. Bir beyitte ölümlerin çenesini bağlamak için ak rida kullanıldığı anlaşılır. Süleymaniye Camii'nin bir derviş gibi düşünülmesi ile minareleri omzuna attığı rida olarak düşünülür.

bb-Rida İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh dumanının aksi(Aks-i dud-ı âh):

Âşıkların boyunlarına dolanan âhlarının dumanı ridâ olarak tasavvur edilir:

(298) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.505

(299) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.339

" 'Aks-i dūd-ı āhumuz şekl-i ridādur fi'l-meşel
Zāt-ı pākūñ oldu 'ışık ehline mir'āt-ı şafā"
G.6/4 s.283

2-Cedvel:

Güzelliğin dīvân,yüzün de sayfa olarak tasavvur edilmesi sonucu sevgilinin mavi renkli ridası sayfa kenarına çekilen lacivert renkli cedvele benzetilir:

"Lāciverd ile çekilmiş cedvele benzer hemān
Görinen mā'ı ridā dīvān-ı hüsniñde şehā"
G.6/2 s.283

3-Hâle:

Sevgili ridâsı ile birlikte çevresinde hâle bulunan aya benzetilir.Bu durumda ridâ hâle olarak düşünölmüş olur. Ridanın sevgilinin güzelliğine güzellik kattığı de ifade edilir:

"Şanma ey Yaḥyā ridādur görinen 'ayne'l-yaḳīn
Hâle-i mäh-ı cemālidür virür zīnet aña"
G.6/5 s.283

4-Lamelif:

Boyuna dolanan rida şekil bakımından lamelif gibidir. "La" Arapça'da hayır veya yok manalarına gelir.Bu haliyle ride,aynı zamanda sevgilinin benzeri olmadığını gösteren bir delil gibidir:

"Aynı ile dāl olupdur lā-naḫīr olduğuna
Lamelif gibi ridāñ ey serv-i gülzār-ı vefā"
G.6/3 s.283

5-Minâre:

Süleymaniye Camii'nin tamamlanması dolayısıyla yazılmış bulunan 3 numaralı kasidenin bir beytinde caminin sâlih ve âbid bir insan gibi tasavvur edilmesi sonucu minâreleri dervişlerin omuzlarına attıkları post demek olan ridâya benzetilir:

"Kubbesi tâc-ı şalâhî şâlih ü 'âbid gibi
İki yanından 'ayān zībā menârı ak ridā"
K.3/35 s.30

6-Nil:

Güzellik timsali olan Hz.Yusuf'un Mısır civarında ya-

şamasından dolayı Mısır ülkesine benzetilen yüz güzelliği yanında mavi rida ikiye ayrılmış Nil nehrine benzetilir. Benzetmede renk ve şekil ilgisi bulunur:

"Yaraşur Mısr-ı cemālünde senüñ mâ'î ridâ
İki şakğ olmış yatur güyâ ki Nîl-i dil-güşâ"
G.6/1 s.283

7-Sakal:

Yaşlı bir kimsenin sakalı, öldüğünde çenesini bağlamak için kullanılacak kefen parçasına benzetilir. Bu parça ridâ kelimesi ile karşılanır ve ridânın değişik bir maksatla kullanıldığı görülür:

"Ak ridâdur eñegün bağlamağ için meşelâ
Senüñ ol tār-ı kefen gibi ağarmış şakaluñ"
G.221/5 s.421

f-Sarık ucu(Taylesan):

aa-Umumi Olarak Sarık Ucu:

"Tarikat şeyhlerinin ve sofuların başlarına sardı'ları sarıkların sarık kıvrımları arasından aşağı sarkıttıkları sarık ucunun adı"(300) olan taylesan iki beyitte geçer. Övülenin şemsi dülbendinin taylesanı güneş ışığına benzetilir. Şair, elbisesinin yırtıklarından sarkan pamukların gazilerin taylesanı gibi olduğunu söyler:

bb-Sarık Ucu ile İlgili Benzetmeler:

1-Elbise yırtıklarından sarkan pamuk:

Daha önceki beyitlerde elbisesinin hayli eskimiş olduğunu anlatan şair, kumaş ile astarı arasından sarkan pamukları şekil yönünden gazilerin sarıklarının ucuna benzetir:

"Her cānibinde penbeleni gāziler gibi
Sarkıtdı darb-ı harblerini şanki taylesan"
K.27/23 s.116

2-Güneş ışığı(Şaşaa):

Övülenin yüzü şemsi dülbendi ile beraber güneş gibi düşünülünce sarık ucu da güneş ışıklarına benzetilir. Benzetmede sarığın adının şemsi dülbend oluşunun da rolü bulunur:

(300)Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.223

"Gören dir şemsî dülbend ile ânı
Yüzi gün şa'sa'adur taylesânı"

Ş.2/258 s.268

g-Şal(Kara şal):

aa-Umumi Olarak Şal:

"En güzelleri İran'da ve Hindistan'da dokunmuş esvaplık,okuz ve boyun için atkılık,kuşaklık ve sarıklık kıymetli bir yünlü kumaşın adı" olan "bu isim dilimizde her çeşit yünlü kumaşlardan ve ipeklilerden yahut yün örgülerden yapılan bütün boyun ve omuz atkılarında da isim olmuştur."

(301) Bunların boyları kurtboya, nar kabuğu, gül, kırmızı cehri ve safran gibi maddelerden elde edildiği için senelerce hatta asırlarca solmaz ve iyi bakılırsa eskimez. "Şalım olsun malım olsun darbimeseli türkler'in şalı ne kadar sevdiklerini ve bunu servetten sayarak ne kadar itibar ettiklerini gösterir." (302)

Şal ile atlasın mukayese edildiği bir beyitte şair, köhnesi bile olsa şalı tercih ederken şalın değerini gözönünde bulundursa gerektir:

"Cihân fânîdür ey Yaḥyâ Hüve'l-Ḥayyu Hüve'l-Bākî

Değişmem atlas-ı çarḥa benüm bir köhne şalum var"

G.59/5 s.318

Çeşitli renkleri bulunan şallardan dîvânda görülenler siyah renklidir. "Ortası siyah şallardan tabut ve türbe örtüsü yapılıdır." (303) Siyah renk matem ve sâdeliği ifade eder. Şal dîvânda daha çok derviş giyeceği olarak görüldüğü için bu renk onun sâde yaşayışına uygundur.

bb-Şal İle İlgili Benzetmeler:

1-Kadir Gecesi:

Âşık gurbet elde kimsesiz ve üzgündür. Geceleri üzüntüsü bir kat daha artar. Sevgilinin bir gece al kemhasını giyip gelmesi durumunda şâir üzerindeki kara şalın Kadir gecesi gibi olacağını söyler. Kara şal ile Kadir Gecesi arasında

(301) Reşat Ekrem Koçu, a.g.e. s.213

(302) Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, cilt 2 s.67-69

(303) Nurettin Rüştü Büngül, a.g.e. cilt 2 s.67-69

da renk ve kıymet bakımından ilgi kurulur. Kadir Gecesi, Ramazan'ın yirmi yedinci gecesidir ve Kur'an-ı Kerim bu gecede inmeye başladığı için değerlidir:

"Gelürsen al kemhayı geyüp bir gice ey meh-rū
Sevād-ı leyletü'l-kâdr ola Yahyânun qara şalı"
G.482/5 s.575

Şâir, gerçekte insanı uryan eden fâhir libası sevmediğini belirtir ve gurbet gecesini kendisine şal eylediğini söyler:

"Ma'nide 'uryân iden fâhir libâsı sevmez
Bu şeb-i gurbet kabâsın kendüme şal eyledüm"
G.276/3 s.454

2-Kara:

Hızr'ın Âb-ı Hayat'ı bulmasına telmih yapılan bir beyitte kara kelimesi, Ab-ı Hayat'ın zulmet içinde bulunması dolayısıyla karanlık ve suyun toprakta bulunması dolayısıyla toprak manalarına gelecek şekilde kullanılır ve sala benzetilir.

Dervişin kara bir şal içinde durması ile Âb-ı Hayat'ın toprak içinde bulunması arasında ilgi kurulur. Tasavvur, halk arasındaki "bir insanın içecek suyu olduğu için bir yere gitmesi ve suyun kendisine nasip olan insanın ayağına gelmemesi şeklindeki inanç ile de uygunluk gösterir:

Derviş şâire göre kara şalı Ab-ı Hayat gibi kara şalı içinde duran ve ayağına Hızır gelen kimsedir:

"Derviş odur ki Hızır ayağına gele anuñ
Âb-ı Hayât ola tura bir qara şal ile"
G.404/3 s.529

3-Sünbül:

İstiâre yoluyla güzelin saçı manasında kullanılan sünbül, siyah rengi ve omuzlara dökülmesi dolayısıyla kara şala benzetilir:

"Bâğda sünbül gibi al egnüñe bir qara şal
Gül gibi yâ hüd yeşil gey üstine âl"
M.13/3/2

ğ-Yaka(Çâk-ı girîbân):

aa-Umumi Olarak Yaka:

Elbiselerin boyuna gelecek kısmındaki parça demek olan yaka daha çok yırtılmış olarak onbeş beyitte geçer. Mecnun'un yakasını yırtmasına telmih yapılır ve bu durum delilik ile âşık olmanın bir işareti sayılır.

Yakanın yırtılması ile aşığın göğsü ve göğüsteki yaralar ortaya çıkar. Önceden görülmeyen ve bilinmeyen bir sevin ortaya çıkmasını sağladığı için yırtık yaka ağız, kapı, kitap, sadef, şâhit ve şiire benzetilir.

Âşığın yakasını yırtıp ah etmesi, günah işleyerek sevgilinin cefa etmesini sağlamak içindir:

"Yakamı çāk idüben saña karşı āh iderin
Cefālar eylesen diyü bir günāh iderin"

G.328/1 s.485

bb-Yaka İle İlgili Benzetmeler:

1-Ağız(Dehen):

Yırtılan yaka, aşığın halini halka bir anlatın ve aşk gamının sırlarını söyleyen bir ağız gibidir:

"Bir bir dimege halka esrār-ı gam-ı 'aşkı
Güyā dehen olmuşdur bu çāk-i giribānum"

G.281/4 s.457

2-Kapı(Ebvâb, mahabbet kapısı, bâb):

Sevgili gönül alçaklığı edip âşığın kâşânesine gelmediği için yaka yırtılarak açılır. Âşık yırttığı yakasını kapıya benzetir:

"Yiridür çāk ider isem yakamı bâb gibi
Gönül alçaklığını itmedi kâşânemüze"

G.378/2 s.514

Âşık nâle ve figânları ile sevgilinin sefkatli davranmasına sebep olur ve yakasını yırtarak da vuslata kapı açar:

"Sebeb-i şefkat olan nâle vü efgānumdur
Vuşlata kapu açan çāk-i giribānumdur"

G.101/1 s.344

Âşık yırttığı yakası ile muhabbet kapısını açtığı ve sevgili de bu kapıdan deli gönlüne girdiği için hamd eder:

"Bi-ḥamdi'llah deli gönline girdi yarı Yahyānuñ
Mahabbet kapusını açdı çāk-i girībānı"

G.506/7 s.589

3-Kitap:

Bir çok sayfadan meydana gelen kitap, aşk elince yakası kası yırtılmış bir insan olarak düşünülür:

"Yaşamuz 'ışk eli çāk ideli mānend-i kitāb
Şanki enhār ile deryāya giren kāhuz biz"

G.143/4 s.371

4-Sadef:

Sadefin iki parçaya ayrılması ve içindeki incinin ortaya çıkması ile âşığın yakasını yırtması ve aşkını ortaya çıkarması arasında ilgi kurulur. Kimin içerisinde ask ceheri varsa sadef gibi yakasını çāk edeceği belirtilir:

"Şu kimsene ki derūnunda ola gevher-i 'ışk
Cihān içinde sadef gibi çāk ide yakasın"

G.317/3 s.479

5-Şâhit:

Bir kimsenin âşık olması çeşitli durumlarından anlaşılabilir. Şâir gül gibi kıpkızıl dīvāne olduğuna şâhit olarak yırtık yakasının yettiğini söyler:

"Kıpkızıl dīvāne olduğuna Yahyā gül gibi
Ey perī sâhid yeter çāk-i girībānı hemān"

G.302/5ss.469

6-Tur Dağı:

Allah'ın, üzerinde tecelli etmesi sonucu Tur Dağı'nın yarık yarık olmasına telmih yapılan bir beyitte bu durum yakasını çāk etmek gibi düşünülür. Şiirin de didarı gördüğü için yakasını çāk ettiği söylenir:

"Pāre pāre itdi endānın yakasın çāk idüp
Tūr-ı Mūsā gibi görmışdür dīdār şî'r"

G.108/4 s.350

7-Şiir(Beyt, nazm):

Şâir şiirinin yakasını yırtan âşık gibi olduğunu ve işitenlerin de aynı şekilde davranacaklarını söyler. Şiirin yazılışında mısralar arasındaki boşluklar yaka yırtığı gibi düşünülür. Benzetmede âşıkane kelimesi üzerinde oyun yapıl-

ması da yardımcı olur:

"Beyti gibi yağasını çäk eyler işiden
Yağyā ğazelleri ne 'aceb 'āşıkānedür"

G.86/5 s.335

İKİNCİ BÖLÜM:YENİLEN İÇİLEN MADDELER

Bu bölümde insan tarafından pişirilen veya yapılan yiyecek ve içecekleri ele aldık.Meyve ve tahıllar yiyecek olarak kullanıldıkları gibi bitki oldukları için ayrı bir inceleme konusudur.

A-Tatlılar:a-Güllaç:

aa-Umumi Olarak Güllaç:

39 numaralı gazelde redif olarak geçen güllaç, nişastadan yapılan yufkalara,kaynatılmış şekerin emdirilmesi ile yapılan bir tatlıdır.Güllacın beş kat yufkadan meydana gelmesi ile hamsenin beş mesnevîden meydana gelmesi arasında ilgi kurulur.Yufkadan yapılması bağı yufka bir insan gibi düşünülmesine zemin hazırlar.Âlim ve alçakgönüllü kimsele-
rin sohbetleri tatlı dilleri ile tad alınır hale getirmeleri gibi güllaç da ziyafetlerin yüzü suyudur.Onu her zaman bulamayan fakirler için ganîmet gibidir ve gönüllerinin bahar gibi açılmasına yol açar.

bb-Güllaç İle İlgili Benzetmeler:

1-Âlim:

Bilgin kişiler katıldıkları toplantılarda tatlı dilleri ve alçakgönüllü olmaları ile herkesin saygısını kazanır ve toplantının tadını getirirler.Güllacın tatlı olarak yenilmesi ile bilginlerin sohbetlere tad getirmeleri arasında ilgi kurulur:

"Tatlı dillü gönli alçak 'âlim ü dānā gibi
'Ab-ı rûy-ı sohbet ü 'unvân-ı 'işretdür güllâc"

G.39/4 s.305

2-Bağı yufka ehl-i şefkat:

Güllacın kat kat yufkalardan yapılması bağı yufka bir insana benzetilmesine yol açar.Şefkatli olduğu için gönlini ele aldığını söylemesiyle şair,güllacı çok sevdiğini de ifa-

de eder:

"Cānum içinde yer eyler gönümü alur ele
Zāhidā bir bağrı yufka ehl-i şefkatdür gülāc"

G.39/3 s.305

3-Ganîmet:

Fakir bir kimse için,katılabildiği davetteki güllacın ganîmet olması,onu her zaman görememesinden dolayıdır:

"Açılır dil gülşeni anuñla mānend-i bahār
Ulu ni'metdür fakîre bir ganîmetdür gülāc"

G.39/2 s.305

4-Hamse-i Yahyâ:

Hamsenin beş mesneviden meydana gelmesi ile güllacın beş kat yufkadan yapılması arasında ilgi kurulur.Benzetmede yufkaların sayfaya benzemesinin de rolü bulunur:

"Kāt kāt evrākı vardur hamse-i Yahyâ gibi
Ālet-i cem'iyet-i erbāb-ı hikmetdür gülāc"

G.39/5 s.305

5-Miftāh-ı tabiat:

Yiyen insana rahatlık verdiği söylenen güllac,hazım kolaylığı sağlamasından dolayı da miftāh-ı tabiat olarak düşünülür:

"Tūşe-i cāndur gıdā-yı ehl-i devletdür gülāc
Rāhatü'l-ervāh u miftāh-ı tabī'atdür gülāc"

G.39/1 s.305

b-Helva:

Yağda kavrulmuş unun,eritilmiş ve belli bir kıvama gelmiş şeker veya bal ile karıştırılması şeklinde yapılan helva bir beyitte geçer.Şâir kendisine bir buse halvalık gerektiğini söylerken dudak ile helva arasında ilgi kurar."İslambol'da,leb-i dilber"(304) diye bir helva çeşidinin bulunması dudak ile helva arasında ilgi kurulmasına sebep olur:

"Eger rāzî ise ol dişleri dür
Baña bir būse halvālık gerekdür"

Ş.2/180 s.260

(304)Nejat Sefercioğlu,Türk Yemekleri(XVIII: Yüzyıla Ait Yazma Bir Yemek Risalesi),Ankara,1986 s.29

c-Seker(Sekker-i mülkerer, sekker-siken, kand-i nebât):

aa-Umumi Olarak Şeker:

Şeker, geçtiği beyitlerde tatlı oluşu bakımından ele alınır. Sevgilinin cefâ taşı âşığa illerin sekerinden daha tatlı gelir. Âşığa verdiği haz dolayısıyla sekere benzetilen mektubun yazıları da sekere konmuş kâğıncalara benzetilir. Dudak ile seker arasında tad bakımından ilgi kurulur. Yokluk icindeki insanlara kuru ekmek şeker gibi gelir. Panoşanı konuşturmak için seker verilir. Övülenin medhi de şâiri konuşturmak için verilen şeker gibidir. İlaç gibi kullanılan nöbet sekeri ağızda emilir. Bundan dolayı dillerde dolasan sibir ile seker arasında ilgi kurulur. Övülenin sözü de tatlı olduğundan dolayı şeker gibidir. Sevgilinin ayrılırken durmadan teselli vermese bir yandan seker gibi tatlı, bir yandan da ölümden bile acı gelir.

bb-Şeker İle İlgili Benzetmeler:

1-Cefâ Tası(Seng-i cefâ):

Sevgilinin cefâ çektirmesi âşığa doğru taş atması gibi düşünülür. Cefânın âşığa tatlı gelmesi ile sekerin tatlı olması arasında ilgi kurulur. Sevgilinin cefâ taşları illerin sekerinden daha tatlı gelir. Bu tasavvurda bazı şeker çeşitlerinin sert olması, hatta kaya şeker adlı bir sekerin bulunmasının rolü olabilir. Şeker yapılacak bitki suyunun kristalleşmesi için de taş kullanılır:

"Yârdan seng-i cefâlar kim baña tobru gelir

İllerüñ kand ü nebâtından baña tatlı gelir"

G.93/1 s.339

2-Dudak(Leb):

Dudağın sekere benzetilmesine hangi ilginin yol açtığı açık olarak görülmez. Su içine konulan ve karıştırılan şeker erir ve yok gibi olur. Sevgilinin dudak ve ağzının küçüklüğü anlatılmak için de "yok denmektedir." (305) Bundan dolayı dudak ve seker arasında ilgi kurulmuş, yüzün su gibi tasavvur edilmesi de buna zemin hazırlamış olabilir:

"Yüzüne mihr ü kamer dimege döymez yüzümüz

By seker-leb dehen-i tengüne yokdur sözümüz"

G.141/1 s.370

3-Kuru ekmeç:

İnsanlar doyduklarını veya iştahları olmadığını "şeker bile olsa yemem" veya "bal bile olsa yemem" sözü ile belirtirler. Bolluk içinde bulunan insanlar, temel besin maddesi olan ekmeği başka bir yiyeceklerle birlikte yerler. Yokluk zamanında ise yalnız ekmeç veya bulunabilen başka bir yiyecek büyük bir iştah ile yenilir. Şair, bir sefer sırasında yiyecek sıkıntısı çektiklerini anlatırken şekere bile iştahı olmayan insanların gurbette yiyecek bulamadıkları zaman kuru ekmeğin şeker gibi geldiğini söyler:

"Ol dem kani ki şekkere yoğ idi iştihā
Gurbetda ādeme kuru etmek olur şeker"

K.25/13 s.107

4-Medh:

Papağanı konuşturmak için şeker verilir. Söyleyebildiği birkaç kelime de insanların çok hoşuna gider. Şair kendisini papağan gibi düşünerek övüleni medhetme isteğini papağanı konuşturmak için verilen şekere benzettir. Söylediği sözler de papağanın konuşmasına benzetilir. Medhin şekeri ile Yahyâ papağan gibi söz mülkünün pâdisâhı olur:

"Sekker-i medhiñ ile oldu bu Yahyâ bendēñ
Husrev-i mülk-i suhen tütî-i şirin-mağâl"

K.18/43 s.81

5-Mektup(Nâme):

Sevgilinin mektubu âşığa şeker gibi gelir. Şekere ve şekerli maddelere karıncalar çok musallat olur. Mektup üzerindeki satırlar da şekere musallat olmuş karıncalara benzetilir. Bu tasavvur ile sevgilinin Süleyman-ı zaman olarak düşünülmesinden dolayı Hz. Süleyman'ın karıncalar ile ilgili kıssasına telmih yapılır:

"Sekkere konmuş karınca leşkeridür fi'l-megel
Nâmede haññ-ı şerifün ey Süleymân-ı zamân"

G.301/4 s.469

6-Nazm:

Ağızda emilen nöbet şekeri, ehl-i dillerin diline düşmesi istenilen nazm için benzetilen olur. Nöbet şekerinin

hastayı sağlığına kavuşturması gibi nazm da Yahyâ'ya ihyâ eder:

"Ehl-i diller diline düs nitokim kan-d-i nebât
Nazm ile aduñı Yahyâ gibi ihyâ idegör"

G.115/7 s.355

7-Söz:

Övülenin sözleri tatlı olmasından dolayı şekere benzetilir:

"Sen idüñ sehr-i dilde pādīsāhum sevdiğüm māhum
Güneş yüzlü kara gözlü seker sözlü Memî şāhum"

M.42/I/2 s.216

8-Teselli:

Felakete uğramış bir insana, acısını yatıstırmak için söylenen sözler demek olan teselli, tatlı sözlerden meydana gelmesinden dolayı şekere benzetilir. Sevgilinin ayrılırken ağrı teselli etmesi, bir yönü ile tatlıdır ama ayrıyağa engel olmayacağını düşündükçe aşığı ölümden bel acı gelir:

"Turnmaz teselli eyler cānānum ayrılırken
Acı gelir ölümden bu sekker-i mükerrer"

G.65/2 b.321

c-Zerde:

Bir beyitte geçen zerde, "zerde, safran, piring ve sekerle pisirilen bir tatlı"dır. (306)Renk ilgisinden dolayı dolunay zerdeye benzetilir. Benzetmede gökyüzünün tabak olarak tasavvur edilmesinin de rolü bulunur:

"Tabakda zerde idi şanasın ki bedr-i tamām
Hilāle beñzer idi her dilim ağlim nānı"

K.9/8 s.48

B-Yemekler:

a-As:

Yemekler için genel bir ad olarak kullanılan as bir beyitte geçer. Ayva tüyü çıkmış güzeller buğu tüten bir aşā benzetilir. Beyitte "yinecek aş buğundan bilinir" atasözüne de yer verilir:

(306) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1420

"Kocilur tāze tırāşı gelicek dilberler

Bu meşeldür ki buğından bilinür yincecek as"

G.189/7 s.400

b-Cörek(Kurs):

Gökyüzünün sofrası gibi tasavvur edilmesi ile ay da bu sofrada kesilen çörece benzettir. Ayın bir aylık zaman dilimi içinde gökyüzünde değişik şekillerde görülmesi ile çörecin kesilmesi arasında ilgi kurulur. Ruhların maddi alemden önce yaratıldığı anlatılmak için, gökyüzü sofrasında ay çöreci kesilmeden önce vuslat sofrasında âsıkların canının misâfir olduğu söylenir:

"Mihmān-ı hān-ı vuslat idi cān-ı 'ācılıhān

Kurs-ı kamer simāt-ı semāda kesilmeden"

G.345/3 s.495

c-Ekmek(Etmek, nān, nān-ı sefīd, dilim dilim nān, kuru etmek, bazlamac):

aa-Umumi Olarak Etmek:

Sofralarda daima bulunan temel bir besin maddesi olan ekmekten bütün, yarım dilimlenmiş şekillerde onbir beyitte söz edilir. "Ekmeği artmak", "ekmek tuz hakkı", hırsından ekmeğini yalnız yemek" ve "ekmeği ehline vermek" deyimleri zikredilir. Şekil yönünden kılıç, ay ve kalkana benzetilir. Gökyüzü sofrasındaki iki ekmeğin olan ay ve güneşten birisi (ay) doğranır. Buna rağmen günden güne yine artar. Diğer ekmeğe (güneşe) ise kimse dokunmaz. Hayâlî'yi hicvetmek için söylenen bir beyitte hilâl ve Hayâlî dünyadaki iki eğri kişi olarak düşünülür. Hilâlin dolunay haline gelmesi ekmeğinin artması gibi tasavvur olunarak eğrilerin ekmeğinin arttığı söylenir:

"İki eğri var cihānda bir Hayâlî bir hilâl

Etmegi artar yürür mēnend-i ehl-i ma'rifet"

M./IV/2 s.151

Ekmeğin aya benzetilmesi, ekmeğin kesilmesi dolayısıyla Şakka'l-kamer mucizesine telmih yapılmasına da zemin hazırlar. Zor elde edildiği zamanlarda kuru ekmeğin şeker gibi geldiği söylenir.

bb-Ekmek İle İlgili Benzetmeler:

1-Ay (Meh, hilâl, bedr)

Sofradaki ekmek tüm, ikiye bölünmüş veya dilim dilim bulunabilir. Ekmeğin bu hali ile ayın değişen şekilleri ve rengi arasında ilgi kurulur. Benzetmeye gökyüzünün sofrası olarak düşünülmesi de yardımcı olur. Şakka'l-kamer mucizesine telmih yapılan bir beyitte ikiye arılan ay sofrada ikiye bölünen ekmeğe benzetilir:

"Simâṭ içinde kesük yatur idi nân-ı sefid
Benân-ı mu'ciz ile şanki oldu bedr dü-nim"

M.6/III/2 s.154

2-Güneş (Mihir):

Şekil ve renk bakımından ay ve güneş gökyüzü sofrasındaki iki ekmeğe benzetilir. Ayın zaman içinde değişik şekillerde görünmesi doğranması gibi düşünülür. Güneş ise hep aynı şekilde görüldüğü için ona kimsenin eli değmemiş kabul edilir. Kitâda "toğranan" sözü ile cinas yapılır:

"Ḥân-ı Ḥakdur bu felek mihr ile mehdür iki nân
Mihre kimse değmemişdür artada meh toğranân
Her ne deñlü toğranursa gün-be-gün artar yine
Ḥimmetün artsun dir iseñ turma dāyim toğra nân"

Mt.20 s.603

3-Kalkan (Siper):

Açlığın, insanlar üzerine ok ve yayı ile yürüyen bir düşman askeri gibi düşünülmesi sonucu yuvaflak bir ekmeğin çerisi olan halen günümüzde yapılan bazlamac, şekli ve açlığın etkisini ortadan kaldırması dolayısıyla kalkana benzetilir:

"Açlık çerisi tîr ü kemân ile yürüdi
Bir bazlamac olaydı iderdüm aña siper"

K.25/10 s.106

4-Kılıç:

Savaşlarda üsûn hizmeti olanlara verilen bir timar olan "kılıç zeamet, yirmi bin ve ondan ziyade akça yazılı olan timar"dır. (307) Ekmek kelimesi gelir manasında kullanılarak kılıcın (kılıç zeamet) ehline verilmesi istenir:

(307) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Devimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.266

"Yiridür ehline sevk eyle kulic etmegini
Gâzi-i na'ra-zenân ile bir olur mı zenân"

K.22/48 s.97

5-Şeker:

Her türüü yiyeceğin bol olduğu bir durumda yalnız ek-
mek yemek zor gelir. Bu durum, kuru ekmek yemek sözü ile i-
fade edilir. Yiyecek sıkıntısı çekilen bir sırada ise başka
bir yiyecek olmadan ekmek şeker gibi tatlı gelir:

(Örnek için şeker-ekmek benzetmesine bakınız.)

c-Kebab:

Bir beyitte sözü edilen kebab, "bağrı kebab olmak" de-
yimi içerisinde kullanılır. Şâir yârın firkati kulağına ça-
linsa bağrının kebab olacağını söyler. Tasavvura ayrılığın
ateş gibi yakıcı bir şekilde düşünülmesi yol açar:

"Firkati yârın kulağıma çalinsa bir nefes
Basm-i hayretde yürek rakqās olur bağrum kebab"

G.24/4 s.295

C-İcecekler:

a-Sarap (Mey, hamr, mül, habâb-ı mey, mey-i hamrâ,
sarâb-ı nâb, tolu, habâb-ı bâde, bâde-i hamrâ, bâde, sarâb-ı er-
cavân, cür'a-i mey, sarâb-ı vasl, sarâb-ı ısk, sarâb-ı la'l,
mey-i ercavân, sarâb-ı hoş-giivâr, meyrûn, safflet sarâbı, sa-
râb-ı naz, mey-i ma'nevî, vahdet sarâbı, bâde-i visâl):

aa-Umumi Olarak Sarap:

Yukarıdaki kelimelerle karşılanmasının yanısıra bazı
beyitlerde cam ayak gibi unsurlar ile de mecaz-ı mürsel yo-
luyla sarap kastedilir. Bazı beyitlerde alkol ihtiva eden
gerçek saraptan söz edilir. Sarabı terk edip başı kavgaya ve
vermemeli, güzellerle ayak seyranı eylevin Galata'ya gitme-
lidir:

"Sarâbı terk idüp şofî basunı vinme gavgâya
Güzellerle ayak seyrânın eyle gel Kalataya"

G.421/1 s.538

Tasavvufî beyitlerde ise manevî sarap sözü ile ilahi
aşk kastedilir. Şâir mey-i maneviden baskasına bin tövbe e-
der ve gerçek sarabı aklına getirmeyeceğini söyler:

"Hezār tevbe mev-i ma'nevīden ayrılığına
 Şarāb aklıma gelmez bi-hāḳḳı-ı rūh-ı naşūh"
 G.43/3 s.307

Sarhoş edici olması şarabın en başta gelen özelliğidir. Şarap içen insanın vücut ısısı artar, gözü ve yüzü kızarır, yerine getiremeyeceği sözler verir, aklına geleni ve kendisi için gizli kalması gereken sırları açıklar. Sarhoş değil iken söylemeyeceği şeyleri yapar. Buna rağmen sair bahar mevsiminde şarap içmeden yapamaz. Ona göre çabucak geçiveren bahar mevsimini ehlence için en iyi şekilde değerlendirmek gerekir. Bundan dolayı şakinin mey sunmasını ister:

"Sākīyā mey şun ki eyyām-ı bahār elden gider
 Hātem-i cām-ı sarāb-ı hoş-güvār elden gider"
 G.137/1 s.368

Sarhoşluk hali vermesi dolayısıyla şair, sevgilinin dudakları, ağız ve visal ile şarap arasında ilgi kurulur.

Renğinin kırmızı oluşundan dolayı da kana, kanlı gözyaşına, lâle ve istiâre yoluyla dudakları ifade eden lale benzetilir.

Sûrahiden kadehe şarap boşaltırken çıkan ses mev-i er-gavânı söyletmek gibi tasavvur edilir. Kadeh üzerindeki şarap kabarcıkları şekil yönünden göze benzetilir. Şarap dolu kadeh için "tolu" kelimesi kullanılırken bu kelime ile tevriye yapılır. İçindeki şarap biten kadeh kanı kuruyan insan gibi düşünülür. Kadeh içinde kalan tortu demek olan cura ile sevgilinin dudakları arasında renk ilgisini ve sarhoş edici olmaları bakımından münâsebet kurulur.

Saraptan söz edilen bazı boyutlarda müdam, ayak ve ayakta kalmak sözleri ile de tevriye yapılır.

Övülenin sâkî olduğu meclis Cennet, da'ittî'yi şarap da Kevser gibi düşünülür. Şairin biçare gönlüne derman olacak tek şey şarab-ı hikmettir. Bu yüzden her an hikmet şarabı içmeyi arzular:

"Dil-i bî-çāreme 'ālemde her an
Şarāb-ı hikmetünle eyle dermān"

B.2/59 s.249

bb-Şarap İle İlgili Benzetmeler:

1-Âb-ı Hayvân:

Saki sohbetinde şarap dağıtırken sanki Ab-ı Hayvan yağıdır. Şarabın "bir damlası" bile "insanı ebedi hayata kavuşturan" (308) Ab-ı Hayvan'a benzetilmesi içenlere can vermesindedir. Sevgili buseleri ile de aynı şekilde can verir:

"Şöhbete sâki sâki toludan Ab-ı Hayvân yağdurur
Büseler virüp bize maḥbûblar cân yağdurur"

M.11/II/4 s.175

2-Ask:

Sarhoş edici olmasından dolayı aşk saraba benzetilir. Şair cümle âlemin sevgilinin aşkı ile mest olduğunu, kendisinin de leb-i meygununa üftâde olduğunu söyler:

"Leb-i meyḡunıñña üftâde olsam cur'a-veḡ tañ mı
Sarâb-ı 'ıskı ile cümle 'âlem mest ü ḡayrândur"

G.96/3 s.341

Sarhosluk insana manasız bir cesaret verir. Aşk sarhoşluğu da insana gayet cesur yapar. Bundan dolayı aşıklar büyük cesaret isteyen şeyleri yaparlar:

"Himmetiñle şındı göñlüm gibi a'dâ leskeri
Âdemi cânâ sarâb-ı 'ıskı ider ḡâyet dilir"

G.136/2 s.368

Tasavvufta Allah aşkı demek olan vahdet ile şarap arasındaki ilgi, mutasavvıf ve sarhoşun etraftakileri diğer insanlardan farklı algılamalarını kurular. Vahdet şarabının etkisi ile aşığı guse-i halvet, âlem-i keşret gibi görünür:

"İreli vahdet sarâbından bu keyfiyyet bize
Güse-i halvet görünür 'âlem-i keşret bize"

G.380/1 s.516

3-Dolu, yağmur:

Gök, bulut, yağmur, yağmak kelimeleri ile tenasüb yapılan bir beyitte dolu kelimesi de tevriyeli kullanılır. Şarap hem çokluğu hem de âşıkların âhlarının bulut gibi göğe yükselmesine sebep olmasından dolayı yağmur damlalarının donmuş şekli olan doluya benzetilir:

"Buḡün bezn içre ey sâki tolu bārân gibi yağdı
İrisdi göklere beñzer ki ebr-i âhı mestânüñ"

G.217/4 s.418

4-Dudak, ağız (Leb-leb-i sekker-siken,

dehan):

Yüzün billur bir kadeh gibi tasavvur olunması sonucu la'li dudaklar bu kadehin dibinde kalmış curaya benzetilir. Dudakların küçük olması ile curanın kadehin dibinde kalan az bir tortu olması arasında ilgilik kurulur:

"Cām-ı billūr içre kalmış cur'a-i mevdür hemān
Gün yüzünde görinen la'l-i lebiñ ey meh-cebīn"

K.13/15 s. 63

Bacak havada içilen sarap etkisini daha çabuk ve kuvvetli şekilde gösterir. Tıpkı bunun gibi ayrılık ateşi içinde dudakların zikredilmesi aşkın derdini arttırır:

"Hoer ātesinde zıkr-i lebiñ dordüm arturur
Germāda bāde ādeme zīrā zebān virür"

G.106/7 s.348

5-Gaflet:

Sarap, sarhoşluk vererek insanların yanlış düşünceler içinde bulunmalarına ve bazı şeyleri görmemelerine yol açar. Gaflet içinde bulunan insanlar da mağrur olur, aciz bir varlık iken kendisini yüksek görür. Gafletin mağrur etmesi ile sarabın sarhoş etmesi arasında ilgilik kurulur:

"Åh kim gaflet sarābı halkı mağrūr oyledi
Kendini a'lā şanur her kişi bī-milḡār iken"

G.341/4 s.493

6-Göz:

Sarap üzerindeki kabarcık şekil bakımından göze benzer. Sarap içen insanın gözünün kızarması, saraba gözüne almak gibi düşünülür. Kabarcık da saraba içine almış bir göze benzetilir:

"Sarāb-ı 'aynuña alma habāb-ı bāde gibi
Şafā-yı dehri erenler beşim şafā bilemez"

G.163/6 s.384

Sarap üzerindeki kabarcığın harama yönelen bir göze benzetilmesinde, halk arasında herhangi bir içeceği içen kişinin bardağı içinde meydana gelen kabarcığın o kişinin mutluluğuna dikilen bir göz olarak düşünülmesi şeklinde batıl bir inancın bulunması yardımcı olur. Beyitte "göz dikmek" ve "gözüne durmak" deyimleri de kullanılır:

"Habâb-ı mey gibi fi'l-i harama göz dikme
Şakın gözüne turur kana tevbe kanı yemîn"
K.19/21 s.83

7-İlaç:

Övülenin saçına sevdalanan şâirin mizacını düzeltecek tek ilaç ancak şarab-ı vasıldır:

"Saçından oldu sevdâyî mizâcum
Şarâb-ı vasıldır ancak 'ilâcum'"

S.2/167 s.259

8-İnsan(Ayakta kalan,ayba yüze vuran, düşkün,yüz kızartan,kemal ehli):

Şarabın insana benzetildiği beyitlerin çoğunda "ayak" ve "ayakta kalmak" sözleri tevriyeli kullanılır.Şarap önce kadeh(ayak)tedir.Hem ağıza alındığı hem de kana karışarak beyne ulaştığı için başa çıkmış gibi düşünülür.Önce makam mevki sahibi değil iken yükselen olgun insanlar ile şarap arasında bundan dolayı ilgi kurulur.Kemal ehlinin ayakta kalması uygun değildir.Elini alıp mey-i hamrâ gibi ayakta kalmasına razı olunsamalıdır:

"Elini al bu fakîrûñ ki ne lâvâkdur kim
Mey-i hamrâ gibi ayakta kala ehl-i kemâl"

K.18/36 s.81

Kemal ehlinin olgun tecrübeli olması ile şarabın yıllanması arasında ilâhi bulunur.Şâir,yarın sohbetine erismesi ile mey ve kemal ehlinin ayaktan başa çıkması arasında münasebet kurar:

"Yahyâ n'ola irisdi ise sohbet-i yâre
Mey gibi çıkar başe kemâl ehli ayakdan"

G.307/5 s.471

Birinin ayağına varıp bir şey istiyor insanın yüzü kınar.Şarap,rensi ve ayak kelimesinin tevriyeli olarak kullanılması sonucu Cemsid'in ayağına siden dilenciye benzetilir:

"Âl-i 'Osmānuñ kulıyuz yüz kızarduo mey gibi
Varmazuz Cemsidüñ ayağına sâyil olmazuz"

G.176/5 s.392

(308) Cemâl Kurnaz, Taşlıcalı Yahya Bey Divanı'nda Kozmik Unsurlar, Ankara, 1981 s.145

Beyitte şarabın "Cem tarafından icat edildiğine inanıl"masına (309) işaret edilir.

İçen bir insanın yüz ve gözünden bu durumunun anlaşılması ve sarhoş birisinin sırlarını açıklamasından dolaylı şarap ayıbı yüze vuran bir insan gib düşünülür. Şair, yanında mâh-ı nev gibi noksanı olanın ayıbını mey-i ergavan gibi yüze vurma der:

"Yanında mâh-ı nev gibi noksânı olanın
'Aybın yüzine urma mey-i ergavân gibi"

K.34/16 s.131

9-Kan:

Kan ve şarap benzerliği renk ilgisi ve sıvı oluşları dolayısıyla kurulur. Livâ bir ayak üstünde durup düşmanların kanını şarap yerine içmek için elinde kadeh tutar:

"Kanını düşmanların mey yirine nüş itmege
Bir ayağ üzre tırub elde tıtar sâgar livâ"

K.15/6 s.70

Kanı kurumak deyimindeki kelimeler sözlük manaları ile de düşünülerek kanı kuruyan insan ile şarabı boşalan kadeh arasında ilgi kurulmakla şarap kana benzetilir:

"Rüz-ı ezelde rûze-i hecrünle sâkiyâ
Câm-ı şarâb gibi bizüm kanumuz kırur"

G.107/4 s.349

Âşığın gözünden akan kanlı gözyaşının sevgilinin ayyar ile devamlı içtiği şarap olduğu söylenir:

"Benüm gözümnden akan kan degül şu meydür kim
Nigâr nüş ider ağıyârı ile anı müdâm"

G.251/4 s.440

Sevgiliye rakip tarafından mey sunulması aşığın kan ağlamasına sebep olur. İçkinin sarhoş etmesi-kan tutması arasında ilgi kurulur ve şair sonunda kanlı gözyaşının şarap gibi rakibi tutacağını söyler:

"Yâra mey şunma rakibâ beni kan ağlatma
Câm gibi tıtar âhir gözümün yaşı seni"

G.494/6 s.582

10-Kavuşma(Visâl):

Geçmişteki üzüntüleri unutturması ve sarhoşluk hali
(309)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 2 s.33

vermesi yönleri ile bade ve kavuşma arasında münasebet kurulur. Dilber lutfu ile nikab açıp kavuşma gerçekleştirdiği zaman şarap içmiş gibi geçmişteki elemeler unutulur:

"Unutdurur geçen eleme bāde-i vişāl

Dilber kaçan ki luṭfı yüzünden nikāb açar"

G.73/3 s.327

11-Kevser:

Saki hürî gibi olunca meclis Cennet, şarap da kevser gibi olur:

"Kaçan sāķî ola ol hür-peyker

Olur meclis behişt ü bāde kevser"

Ş.2/233 s.265

12-La'l:

Şarap rengi, sevenlerin ona verdiği kıymet ve düşkünlükleri sebebi ile la'le benzetilir. La'l ile güzelin dudağı da kastedilmiş olabilir. Şarap gibi la'li cihanı mest eyler ve genç yaşlı herkesi ayağa düşürür denilirken ayağa düşürmek hem içki müptelası etmek hem de ayak takımı arasına dahil etmek veya kıymetini düşürmek manalarında kullanılır:

"Düşürür ayağa pîr u cuvânı

Şarāb-ı la'li mest eyler cihānı"

Ş.2/234 s.265

13-Libās-ı gaflet:

Marifetten yoksun kişinin gaflette olmasına vesile olması bakımından mey ve libas-ı gaflet arasında ilgi kurulur:

"Ma'rifet 'uryānınuñ meydür libās-ı gafleti

Mudhik-i şeytān olur kör bengî kan hayrān olan"

G.344/3 s.495

14-Naz:

Naz etme ile şarap benzerliği mest etmelerinden dolayı kurulur. Naz ile mest olan sevgilinin gözüne dünya gelmez:

"Şarāb-ı nāzdan mest olmuş ol yār

Cihān 'aynına gelmez begligi vār"

Ş.1/178 s.240

Servi gibi sevgilinin salınması şarab-ı naz ile mest olmasından değildir. Âşığın âhının sarsarı o serviyi sarsar:

"Şanmañuz anı şarāb-ı nāz ile mestānedür
Şarşar ol serv-i semen-simāyı āhum şarşarı"
G.472/5 s.569

15-Şiir:

Mahabbet ehline "şarab-ı nab" nasıl canlar bağıslarsa Yahya'nın "şi'r-i rengini" de öyle canlar bağışlar. Mahabbetname kırmızı mürekkeple yazılır. Kırmızı mürekkeple yazılı şiir ile şarap arasında renk bakımından benzerlik bulunur:

"Maḥabbet ehline cānlar bağışlar ey Yaḥyā
Şarāb-ı nāba bedeldür bu şi'r-i renginiim"
G.290/5 s.462

16-Zelzele-i zillet:

Allah'ın emirlerini gözönünde bulundurmayan kişi için sarap, onu yerle bir edecek zelzele gibidir. Zelzelenin binaların yıkılmasına sebep olması ile şarabın icenlerin dünyalarının yıkılmasına sebep olması arasında ilgi kurulur:

"Fāşikuñ zelzele-i zilletidür hamrı müdām
Sāye-veş bir gün ider ḥāke berāber ānı"
G.502/4 s.586

b-Şerbet(Sükkerî şerbet, şerbet-i firavani):

İki beyitte iki çeşidinden söz edilen şerbet, çokluğu ve tadı yönünden ele alınır. Cennet'te bir çeşme olan Selsebil'in suyuna benzetilir ve yemek sonunda içildiği belirtilir. Ovülenin ziyafetinde şerbetin sebil olduğu söylenmekle çokça ikram edildiği anlatılmak istenir:

"Cinān içinde olan Selsebīl gibi o dem
Sebīl olmuş idi şerbet-i firāvānī"
K.9/11 s.48

D-Diğer Maddeler:

a-Gıda; nîmet(Gıda-yı ruh, ulu nîmet):

Yiyecek maddelerinin **hepsini** ifade eden gıda, sekiz beyitte ruhun gıdası (gıda-yı ruh) şeklinde geçer. Sevgilinin sözleri, ağzı, mektubu, selamı, sohbeti, dudakları ve hatta sövgüsü âşığın ruhu için gıdadır. Benzeyen unsurların hepsi söz ile ilgilidir:

"Dögse ihsan u vefā sögse ğidā-yı rūh olur
Cān Memi dirler aña 'aşıklarun cānānıdır"

M.38/II/2 s.212

Yedi beyitte geçen nimet sözü ile de bütün yiyecekler ve rızık manaları kastedilir.Kanaat ,zikrullah ve şükretmek nimete benzetilir.Kanaat Hak tarafından verilen ulu bir nimettir:

"Dār-ı ğurbetde fakīr olmak ğanīmetdür b ze
Cānib-i Hāğdan kanā'at ulu ni'metdür bize

G.381/1 s.516

Zikrullah da ilahi bir sofraya gibi düşünülen sohbet hal-
kasındaki ulu nimettir:

"Şofra-i hān-ı ilāhī halka-i şohbet yeter
Oldı zikru'llāh ey şofī ulu ni'met bize

G.380/4 s.516

Nimete şükretmek de bir ulu nimet gibidir:

"Ulu ni'met degül mi şükr-i şekür
Ulu rahmet degül mi zıkr-i Ğafür"

D. s.3

b-Hashaş tanesi,afyon:

aa-Umumi OlarakHashaş:

İki beyitte geçen hashaş,uykucu tiryakiler tarafından kullanılması ve duyu organlarının yanlış şeyler algılamalarına sebep olması bakımından ele alınır.Acı olduğu halde tiryakilerine tatlı gibi gelir.Felekteki yıldızlar hashaş taneleri gibi görünür.

bb-Hashaş ile İlgili Benzetmeler:

1-Cevr ü cefa acıları:

Nasıl uykucu tiryakiler afyona alışmışlar ve onsuz yaşamazlarsa,âşıklar da cevr ü cefa acılarına alışmışlardır. Bu acılar onlara tatlı gibi gelir:

" 'Aşığa tatlı gelür cevr ü cefā acıları
Nitekim uyhuca tiryākīlere afyōnı"

G.461/4 s.562

2-Yıldızlar(Encüm-i çarh-ı felek):

Aşıkların gözünde bu dünya ayak takımının evi,yıldızlar da hashaş taneleri gibidir:

"'Ayn-ı 'uşşāka cihān hāne-i evbāş gelür
Encüm-i çarh-ı felek dāne-i haşhāş gelür"

G.127/1 s.362

c-İlaç(Em):

İlaç, hastalıkların tedavisinde kullanılan çeşitli maddelerdir. İki beyitte geçer, "doktorların neyin ilacı oldukları" sorulur ve nergis âşığının deliliğini arttıran bir göz ilacı olarak düşünülür:

"Sāgar-ı mey gibi ey Yahyā cününün arturur
 Oldı nergis 'āşika bir ma'nide 'ayn-ı 'ilāc"

G.38/7 s.305

ç-Karabiber(Fülfül):

Üçbeyitte geçen karabiberin Hindistan'da yetiştiği, kafurun muhafazasında kullanıldığı ve acı olduğu için aızı yakdığı söylenir. Güzelin yüzündeki ben ile karabiber arasında renk ve şekil bakımından ilgi kurulur. Biber nasıl ağız yakarsa ben de gönülleri yakar:

"Gün yüzünde ey kamer-çihre o hindū beñleriñ
 Yakdı yandurdu dil-i şeydāları fülfül gibi"

G.440/5 s.550

Güzelin nur dolu yanağı kafur gibi düşünülünce benleri de kafurun saklanması için kullanılan karabibere benzetilir:

"N'ola pür-hāl ise ol hadd-i pür-nūr
 Hemîşe şaklanur fülfülde kâfūr"

Ş.2/213 s.263

d-Tuz(Nemek):

Tuz, bir beyitte ekmeikle birlikte geçer ve şâir, ekmeik tuz hakkının unutulmamasını ister:

"Unutma şimdi nan u nemek hakkını felek
 İhsan kıl fakire ki biri bine geçer"

K.25/43 s.109

e-Zehir(Ağu):

Canlıların hayatî fonksiyonlarının sona ermesine yol açan maddeler demek olan zehir bir beyitte geçer. Kuvvetli

ve etkisini çabuk gösteren zehirlere yedi tastañ geçmiş zehir denilir.Yıldız kaymasının yedi tastañ geçmiş zehir gibi düşünülmesinde yedi kat gökyüzünün yedi tas gibi kabul edilmesi rol oynar:

"Göz yaşı seyyârelerdür dâg-ı sinem sâbitât
Ehl-i derde yidi tastañ geçmiş ağıdur şihâb"

G.24/5 s.295

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İNŞÂÎ UNSURLAR

A-Barınma İle İlgili İnşâî Unsurlar:

a-Ev(Hâne-i İblîs, Darât-ı Dârâ, Beyt, Hâne-i ev-bâs, hâne, mesken, dâr, beyt-i mâmur, beyt-i ahzan, bina, Seddadi bina, darü'l-emân):

aa-Umumi Olarak Ev:

İnsanların barınma ihtiyacını karşılayan ev, bir çok beyitte bu yönü ile ele alınır. Evin bir parçası olan insâî unsurlardan da söz edilir.

Ev yapımında çeşitli malzemeler kullanılır. Sevgili cefa taşı ile âşığın evini inşâ eder ama bunun yanında gönlinü viran eder. Aşk mimarının âşıkların başından inşâ ettiği bina Kaf dağındaki kuleye bedeldir:

"Bu siyâsetgâh içinde kulle-i Kâfa bedel

Bir binâ yaptı ser-i 'uşşâkdan bennâ-yı 'ışk"

G.201/3 s.408

Âşığın vücudu bir eve gözleri de pencereye benzetilir ve pencerenin güneşe karşı olması gerektiği belirtilir. Sevgili âşığın evini aydınlatan güneş gibi tasavvur edilir. Âşığın her gün sevgiliden yana bakması bundandır:

"Açılır senden yaña her gün gözüüm nergisleri

Âfitâbum hânenün câmı güne karşı gerek"

G.225/4 s.424

Âşığın vücudundaki aşk okunun yaraları da pencere gibidir. Pencere ne kadar çok olursa ev o kadar aydınlık olur.

Bir ailenin oturduğu evin kapısı herkese açılmamalıdır. Vücudun bir ev gibi tasavvur olunması ile kapıya benzetilen ağzın da herkese açılmaması ve sır vermemesi gerektiği belirtilir.

Ev hırsızlara karşı da korunmalıdır. Ev ile hırsızlar arasında haramilerin viran olmuş evleri mesken tutmaları dolayısı ile de ilgi kurulur.

İnsanların çeşitli zorluklara katlanarak yaptıkları ve en başta gelen ihtiyaçlarından barınmayı karşılayan evler

zelzele ve sel felaketleri ile kullanılamaz hale gelir. Ay-
rılık zelzeleye benzetilir ve sel gibi askerleri ile aşı-
ğın gönül evini yıktığı söylenir.

"Şeddadî bina, çok büyük, bugün gökdelen denilen binala-
ra verilen addır." (310) Ad kavmi hükümdarı olan Şeddad'ın
Cennet'e benzetmek düşüncesi ile yaptırdığı İrem Bağı ve
bunun içindeki eve giremeden kavmi ile birlikte helak olma-
sına telmih yapılır ve "doğru yoldan sapmayız ve Şeddadî
binalar yaptırmayız" denilir:

"Bāde-nüşān gibi doğru yolumuzdan şapmazuz
'Avn-i Fir'avn ile Şeddādî binālar yapmazuz"

G.161/1 s.383

Dünya de bir eve benzetilir sonunda ne gülün ne bülbü-
lün kalacağı gün gibi alicenab iken her şeyin toprak olaca-
ğı söylenir:

"Dār-ı dünyāda ne gül kalur ne bülbül 'akıbet
Gün gibi 'ālī-cenāb iken yeri toprağ olur"

G.119/4 s.357

Beyt-i ahzan sözü ile Hz.Yakub'un Hz.Yusuf'un kaybol-
masına üzülmüş olduğunu telmih yapılır. Yahya'nın siiri sev-
giliye okunduğu zaman, onun Hz.Yakub'un evi gibi hüznün dolu
olan aşkın evine gelmesi için sihir yapılması olur. Sevgili-
nin gelmesiyle evdeki hüznün de gider. Çünkü sevgili Yusuf ci-
bidir:

"Beyt-i ahzānumuza gelmege efsün eyler
Şi'r-i Yahyāyı şu kim okuya cānanemüze"

G.378/5 s.515

Beyt kelimesi tevriyeli kullanılarak nazım birimi olan
beyit eve, dolayısıyla dîvân de şehre benzetilir. Âşığın sev-
gilinin evine gitmesi Cennet'e gitmesi gibidir. Mezar da bir
ev gibi düşünülür. Bu eve yalnız insanın kendisi sığar. Onun
için mezara götürülemediği olan gösterişli binalar yapmaktan kaçınılmalıdır:

"Gider dārāt-ı Dārāyı güzer kıl kâsr-ı Kayserden
Mezāruñ dārına sığmaz begüm eyvān-ı keyvān hey"

G.504/5 s.587

bb-Ev İle İlgili Benzetmeler:

1-Aşk:

Âşığın varı yoğu aşkıdır. Sevgilinin cefâ taşı âşkın hatırını yıkar ama aşk binasını sağlamlaştırır:

"Seng-i cefâ vü cevriñ ile hâtırım yıkup
'İşkuñ bināsını şanemâ muhkem eylediñ'"

G.224/3 s.423

Aşk binası o kadar sağlamdır ki değme dert ile yıkılmaz:

"Gam-ı mihrinden ol mâhuñ beni men' eyleme her giz
Yıkılmaz değme derd ile binā-yı 'ışk olur muhkem'"

G.287/2 s.460

2-Beyt:

Beyt kelimesi tevriyeli kullanılarak eve benzetilir. Dîvân da binlerce evden meydana gelen bir şehir gibi düşünülür:

"Bu dîvân-ı ma'ânî ey suhenver
Niçe biñ beyt ile bir şehre beñzer"

D.s.13

3-Cennet:

Sevgilinin evinin Cennet'e benzetilmesi, aşık için bu dünyada oraya gidebilmenin ideal fakat mümkün olmamasındandır. Sevgilinin hûri gibi tasavvur edilmiş olması ihtimali de benzetmeye yardımcı olabilir. Beytin manası, sevgili, Yahya'yı evine alıp götürdüğü takdirde Cennet'e girmeyi hak etmiş olur şeklinde de düşünülebilir:

"Yâr alup gide mi hânesine Yahyâyı
Cennete girmeye ol 'âşık-ı şeydâsı ile"

G.402/5 s.528

4-Dünya(Cihan):

Dünya herkesi barındıran bir ev gibidir. Bir gün, icinde hiçbir şeyin kalmıyacağı hatta kendisinin de yıkılacağı bu ev aşıklar nazarında ayaktakımının evidir. Onlar bu evi sevmezler. Bu tasavvur ile dünyaya gönül vermenin ilahî aska mani bir hal olduğu belirtilmek istenir:

"Ayn-ı 'uşşâka cihân hâne-i evbâş gelür
Encüm-i çarh-ı felek dâne-i haşhâş gelür"

G.127/1 s.362

(310) Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey ve Dîvânî'ndan Örnekler, s.177

Âşık, deli gönlü gibi dünya evinin de viran olmasını ister. Böylece ayrılığın ortadan kalkacağını düşünür:

"Dār-ı dünyā deli gönlüm gibi vīrān olsa
Ne cihān olsa ne cān olsa ne hicrān olsa"

G.386/1 s.519

5-Gönül(Hatır,dil-i usşak):

Şâirin gönlü, övülen ile birlikte olduğu zamanlar onun yanağının güneşi ile gündüz, yüzünün ayı ile gece daima aydınlanan bir ev gibi düşünülür:

"Kanı ol dem ki rüşen idi gönlümüz evi
Mihir-i ruhuñla mäh-ı cemālünle rüz u şeb"

M.7/V/1 s.162

Pencereden bakınca evin içindekiler görülebilir. Aşığın cismindeki yaralar da gönül evindeki şeyleri aşıkâr eden pencereler gibidir:

"Cām-ı cihān-nümā gibi cismümde yaralar
Dil hānesine revzen açup itdi āşikār"

G.61/2 s.319

Gönül-ev benzerliği yıkılma ilgisi ile de kurulur. Evi nasıl sel ve düşman askerleri yıkarsa gönlü de bunlara benzeyen ayrılık yıkar:

"Seyl-i firāk gönlüm evin tırmayup yıkar
Dünyāya gözlerüm yaşı deryā olup akar"

M.39/II/1 s.213

Âşığın gönlü virane bir evdir ama sevgilinin hayali, orası varken hanedanlara gitmez:

"Bir hübdür hayālün olmaz gam-ı firākı
Gönlüm evi tırurken bir hānedānda yotmaz"

G.158/4 s.381

6-İrz:

İran'a yapılan bir seferden bahsedilirken Farsca söylenen bir beyitten önceki şu beyitte "şan ve şerefının evini bu beyit ile yıktım" denilerek şan, şeref ve namus eve benzetilir. İnsan nasıl evsiz yaşayamazsa bunlarsız da yaşayamaz:

"Beyt-i 'irzını bu beyt ile yıqub itdüm 'itāb
Diñle Yahyānuñ sözün va'llāhi a'lem bi'ş-şavāb"

M.14/V/4 s.182

7-Sadef:

Beyitte açıkça sadef sözü geçmemekle beraber şâirin kendisini inciye benzetmesi ve inci gibi evinden çıkmayı istememesi sonucu evini sadef gibi düşünür:

"Çıkma ey Yahyâ evüñden lülüy-ı lâlâ gibi
Varma eller yüzine Mecnûn gibi yabancı ço"

G.363/7 s.506

8-Sazın gövdesi(Vücut-ı âlet-i saz):

Mûsikinin "helal sayılıp sayılmaması konusunda pek çok tartışma"(311) bulunduğu ve mutasavvıflara göre haram sayıldığı için sazı göğüs kısmı şeytanın evi gibi düşünülür.Saz yapımında kullanılan istenilen şekli vermek için ateşte ısıtılması ise Allah'ı inkar edenlere verilen cezaya benzetilir:

"Vücüd-ı âlet-i sâz idi hâne-i iblis
Melâhide gibi yakdılar âteşe anı"

K.6/10 s.39

9-Su kabarcığı(Habab):

Su kabarcığı şekil itibariyle kubbe veya çadırı andırır.Kabarcığın ufak bir hava akımına maruz kalması sonucu bozulması ile evin yıkılması arasında ilgi kurulur.Hababın hanesinin yıkılmasına gurur rüzgârının sebep olduğu ve su gibi alçakgönüllü olmak gerektiği söylenir:

"Gönül alçaklığın eyle şu gibi kendüñi görme
Hababun hanesin viran iden bad-ı gururudur"

G.90/4 s.338

10-Süleyman'ın esiği:

Şâir,kendisinin Süleyman'ın kapısında kul olması ile meskeninin de onun esiği olduğunu söyler.Bunun için Cennet gözüne görünmez:

"Meskenüm şimdi Süleymân âsitânıdır benim
Gözüme görünmez ise tañ mı Ceneti'n-Na'ım"

G.292/2 s.463

11-Şir-i dilkeş:

Beyt-i mamur,Kabe'nin adlarından biridir."Kâbe'nin tam hizasında yedinci kat gökte bulunan meleklerin kiblesi"ne (311)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 6 s.451

de beyt-i mamur denilir.(312)"Cennet-i Firdevs'te bir köşk olup Hz.Adem'le yeryüzüne indirilmiş-Kabe mevkiine- Tufan'dan sonra yine Cennet'teki yerine alınmıştır"(313) Yüceltme maksadı ile şair şiirini beyt-i mamura benzetir ve mamura bak mimarı gör der:

"Beyt-i ma'mūr oldu Yaḥyānuñ bu şi'r-i dilkeşi
'Ayn-ı 'ibretle yine ma'mūra bak mi'māri gör"

G.124/7 s.360

12-Vücut,can:

Vücutun eve benzetilmesi sevgilinin havalinin ve samının orayı mesken tutmasından dolayıdır.Bu evin kapısı ağızdır ve her zaman herkese açılmamalıdır.Pencerelemi ise gözler ve yaralardır.Bunlar evin aydınlanmasını ve içindekilerin görünmesini sağlar.Sevgili de bu evi aydınlatan güneş gibi düşünülür.Allah,aşığın can evine bu güneşin ışıkları girsin diye iki gözü pencerenin camı yapmıştır:

"Hānc-i cānuma mihri güneşi girmek için
Şāni' -i kudret iki gözlerümi cām itdi"

G.458/3 s.560

Zelzelenin evleri yıkması gibi sevgilinin aşkı da aşığın vücudunun evinde aynı etkiyi yapar:

"Āşık-ı bīmāruñ ey Yaḥyā vücūdı beytine
'Işk-ı yarı zelzele olur mişāl-i táb-ı teb"

G.20/7 s.293

b-İrem:

İrem "yalancı cennet" demektir."Şam'da İskenderiye'de Aden'de -Sana'da ,Hadramut'ta ,Umman'da olduğu söylenen dünya Cenneti"dir."Bahçesine da bağ-ı İrem(İrem bağı) denilmiştir.Efsaneye göre Yemen hükümdarı Ad'ın Şedid ve Seddad adlı iki oğlu varmış.Bütün dünya ülkelerini kendisine bağlayan Şeddad,büyüklüğü ve zenginliği ile övünürmüş.Dünyanın ötesinde cennet denilen mutluluk ülkesinin bulunduğunu duymuş "Ben de bir cennet yaparım" diyerek bu ülkeyi dünyada gerçekleştirmeye kalkışmış.Yapılmaya başlanan üçyüz kadar binanın duvarları altın ve gümüşten,direkleri zeberced ve ya-

(312)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 1 s.421

(313)Ferit Devellioğlu,Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.120

kuttan imiş.Kendisi için de yüksek bir saray yaptırmış.Bu köşklerin arasından ırmaklar akıtılmış,su kanallarının kenarlarına yakuttan ,altından ağaçlar dikilmiş.Sokakları da misk gibi kokarmış.Allah'ın gazabına uğrayan Şeddağ,bu dünyaya cennetini görmeye gelirken almüş.Bu bahçenin güzelliği ve Ad kavminin asiliği Kur'an-ı Kerim'de de geçer(Feccr/7). Allah onları doğru yola çevirmek için Hud peygamberi göndermiş.Fakat bir türlü imana gelmemişler.Cebrâil'in bir haykırışı ile İrem Şehri içindekilerle birlikte yok olmuş." (314)

Vuslat İrem'e benzetilir ve kelime tevriyeli olarak kullanılarak Şeddağ'ın,yaptırdığı bu şehre erisemesine telmih yapılır:

"Gülzâr-ı bâğ-ı cennet-i vaşluña dilberâ
Niçün İrem didükçe gönül irmedi aña"

K.24/48 s.105

c-Kasr(Kasr-ı muallâ,maâni kasrı,gönül kasrı,
kasr-ı kadr,kasr-ı mahabbet,kasr-ı memât,kasr-ı ser',kasr-ı zibâ):

aa-Umumi Olarak Kasr:

"Padişahların,saraydan daha küçük olarak civarda yaptırdıkları ve mevsim geçirmek için veya tenezzüh maksadı ile gidip birkaç gün oturmak için inşa ettirdikleri köşklere ve küçük saraylara" kasr denilir.(315) Yüksek yerlere inşa edilmesi,merdivenle çıkılması ve viran olması bakımlarından ele alınır.O devirde inşa edilen kasrlar ile bu fani dünyanın sanki cennete döndüğü söylenir:

"Tonandı kaşr-ı mu'allâlar ile her cânib
Cinâna döndi şanasın 'âlem-i fânî"

K.9/2 s.47

Divanın kasr gibi düşünülmesine satırların merdiven olarak düşünülmesi zemin hazırlar.Gönül de yükseklerde olması ve cilalanmış olması dolayısı ile kasr gibidir.Kadrkasr olarak düşünülünce felekler de onun yüceliğine ulaşmak için

(314)Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,cilt 4 s.403

(315)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.206

kullanılan dokuz ayak merdiven gibi tasavvur olunur. Ask ile kasr arasındaki ilgi yücelikleri dolayısıyla kurulur. Ölüm de sine kemiklerinin merdiven gibi düşünülmesiyle kasr gibi tasavvur edilir. Şair vücudunu da bir kasra benzetir ve eskimiş elbisesinin de merdiven gibi olduğunu söyler. Yıldızlar da bütün alemin felekler üzerine çıkıp temasa etmek için yaptıkları kasrlara benzetilir.

bb-Kasr İle İlgili Benzetmeler:

1-Divân:

Can bahşeden şiir satırlarıyla tezyin edilen divan, şekil bakımından satırların merdiven gibi düşünülmesi ile maani kasrına benzetilir. Satırlar ihtiva ettikleri sözler ile de manaya ulaşmayı sağlar:

"Şuñür-ı naẓm-ı cān-baḥş ile tezyīn oldı divānı
Ma'ānī kaşrına güyā ki yer yer nerdibān itdüm"

G.262/6 s.446

2-Gönül:

Gözün bir pencere gibi tasavvur edilmesiyle, gönül de bu pencere ile aydınlanan bir kasra benzetilir:

"Dide cāmından gönül kaşrın mücellā evleriüz
'Aşık olmayınca şā'ir gibi şā'ir olmazuz"

G.153/4 s.378

3-Kadr:

Övülenin kadri ile kasr arasında yücelik bakımından ilgi kurulur ve feleklerin de kadrine ulaşmayı sağlayan dokuz ayak merdiven olduğu söylenir:

"Şehr-i faẓlında güneş bir suñtedür meşhūr-ı nās
Kaşr-ı kadrinde felekler toköz ayak nerdibān"

K.2/24 s.25

4-Mahabbet:

Yüce bir duygu olmasından dolayı mahabbet kasra benzetilir. Bu kasr taş ve topraktan yapılmıştır. Taş ustası Ferhat, toprak ile ilgili işlerini yapan da Husrev'dir:

"Başlandı çünkü kaşr-ı mahabbet yapılmāğa
Ferhādı taşā Husrevi toprağa şaldılar"

G.117/2 s.356

Her bina zaman içinde çeşitli sebeplerle viran olur.

Mahabbet kasrı da nifak ile viran olur:

"Ecelüm umar idüm anı ümid itmez idüm
Ki nifāk ile ola kaşr-ı mahabbet virān"

K.22/53 s.97

5-Ölüm(Memat):

Ölüm, iyi insanların Allah'ın huzurunda bulunmalarına yol açmasından dolayı kasra benzetilir. Ölüm öncesinde zayıflayan vücudun sine kemikleri de bu kasrın merdivenleri gibi düşünülür:

"Kaşr-ı memātuma şanasın nerdibāndur
Sinem kemüklerine nazar eyle fi'l-meşel"

G.247/1 /2 s.437

6-Şer':

İlahî emirler ve yasaklar ile kasr arasında yüceliklerle dolayısıyla ilgi kurulur. Övülenin emirleri ile bu kanunların uygulandığı ve tamamlandığı belirtilir:

"İtāb-ı nehıi kāmū münkirāna sedd-i sedīd
Hiṭāb-ı emri anuñ kaşr-ı şer'e rükn-i rekīn"

K.19/29 s.84

7-Vücut:

Şairin vücudunu kasra benzetmesi, eskimiş elbiselerini merdiven gibi düşünmesine dayanır:

"Egnümde tül ü 'arızı anuñ oldu çāk çāk
Kaşr-ı vücūduma şanasın urdı nerdibān"

K.27/27 s.116

8-Yıldız(Nücum):

Yıldızların yüksekte bulunması ile kasrın yükseklerde inşa edilmesi arasında münasebet kurulur. Yıldızlar bütün âlemin felekler üzerine çıkıp temâşâ etmek için yaptıkları süslü kasrlara benzetilir:

"Nücum şanma temâşâ için kāmū 'ālem
Felekler üzre çıkup yaptı kaşr-ı zibālar"

M.6/II/6 s.154

ç-Kulübe(Kulbe-i uşşak):

Genellikle iptidai inşaat malzemesi ile yapılan derme çatma küçük bir yapı olan kulübe bir beyitte geçer ve vücut

için benzetilen olur:

"Vücūdı kulbe-i 'ussāk olunca Yaḥyānuñ
Dem-i vişâli kalîl olduğunu gördün mi"

G.485/7 s.577

d-Saray(Sırça saray,Uçmak sarayı,saray-ı dâr-ı gurbet,saray-ı mevcūd,dünya sarayı,saray-ı sîve,saray-ı ten,vuslat sarayı):

aa-Umumi Olarak Saray:

Padişahlara mahsus büyük ve süslü binalar demek olan saray divanda da aynı manada kullanılır.Taş ile inşa edilir ve yapımı uzun zaman alır.Sarayların harap olmaları da yine taş iledir.Harap olması yapılmasına nisbetle daha kısa zamanda olur.Gönül ve dünya sarayınınınpaoisahı dilberdir. Saray insana huzur verir fakat gönlü hoş olmayana zindan gibi gelir.İçinde dilber bulunmayan saray da zindan gibidir. Saraylar bol pencereli aydınlık binalardır.Sarayın gece ve gündüz devamlı aydınlık olmasını sağlayan,güzelin bazan ay bazan güneş gibi düşünülen yüzüdür.

bb-Saray ile İlgili Benzetmeler:

1-Cennet:

Cennet,tasavvur olunan şekli ile bir saray gibi düşünülür.Meyden geçip insanoğlundan uzaklaşan ask ehlinin bu saraya ulaşacağı söylenir:

"Evlād-ı âdemden kaçır insan olur meyden geçer
Uçmak sarâyından uçar 'ışık ehli bî-mikdâr iken"

G.352/4 s.499

2-Dünya:

H.z.Yusuf'a benzeyen sevgili ile aydınlık ve huzur dolu bir saray gibi olan dünya,içinde sevgili olmayınca gurbet sarayı ya da başka bir deyişle zindan olur.Tasavvurda sevgilin güneş olarak düşünülmesinin de rolü bulunur.Hz.Yusuf'un zindana atılması ve Hz.Yakub'un Hz.Yubuf'un kaybolmasına çok üzülmesine de telmih yapılır:

"Nigâr olmayıcak dünyâ sarây-ı dâr-ı gurbetdür
O Yūsuf-çihresüz 'âlem baña Ken'ân-ı ḥasretdür"

G.95/1 s.340

Dünya sarayını aydınlatmak için Allah, güzelin yüzünü dolunay kılmıştır:

"Zihî hidāyet-i Hādî ki kıldı bedr-i tamām
Senüñ cemālünü zulmet-sarāy-ı mevcūda"

G.371/3 s.510

İnsanlar doğdukları anda ağlar.Öldüklerinde ise yakın-
ları ağlar.Bu yüzden dünya sarayı her gelen gidenin akladı-
ğı bir matem yeri gibi düşünülür:

"Dünyāya her gelen giden ağlar bi-'aynihî
Dünyā sarāyı ādeme mātem-serā imiş"

M.)/II/5 s.160

Kış mevsiminde her tarafı buz olan dünya sırça saraya
benzetilir:

"Cihān harābesi sırça sarāya döndi hemān
Tü dir iseñ yire düşmez tonar kalur meşela"

K.26/13 s.111

3-Gönül:

Aşkın gönlü,sevgilinin taht kurduğu bir sırça saray-
dır.Çok emek verilerek yapılan bu sarayı zulm ile viran et-
mek yakışıksızdır:

"Zulm ile bi'llāhi virān eylemek lāyık madur
Gönlümün sırça sarāyıdır saña şāhum serir"

G.133/2 s.366

Sevgilinin aşkının güneşi gönül sarayını gece gündüz
aydınlatan nurdan bir kandil gibidir.Tasavvur ile aşkın gö-
nülde aşkın gece gündüz yer ettiği belirtilmek istenir:

"Gönlümün sırça sarāyında benim leyl ü nehār
Nürdan kandile beñzer āfitab-ı 'ışk-ı yār"

G.68/1 s.323

4-Kavuşma(Vuslat):

Yıllarca beklenen vuslatın gerçekleşmesi halinde
gönülleri hemen ayrılık düşüncesi kaplar.Bir anlık sevinc-
ten sonra yine hüznün başlar.Saray ile vuslat arasında uzun
yıllar içinde bina edilmeleri ve kısa bir süre içinde yok
olupvermeleri yönünden ilgi kurulur.Vuslatı ayrılık atesi
ortadan kaldırırken sarayı da yangın ortadan kaldırır:

"Vuşlat sarāyı kim niçe yılda binā olur
Bir demde nār-ı fūrkat ile hep hebā olur"

G.123/1 s.359

5-Şive:

Sevgilinin şivesi cisimleştirilerek, onun içinde ikâmet ettiği bir saraya benzetilir. Şâir orjinal hayalleriyle beytinin bu sarayda perde-nişin olarak görev yaptığını söyler:

"Hâyâl-i bîkr ile güyâ ki beyt-i ma'mûrum
Sarây-ı şivede güyâ nigâr-ı perde-nişîn"

K.19/44 s.85

6-Ten:

Tenin saraya benzetilmesi, insan vücudunu meydana getiren maddeler ile sarayın inşasında kullanılan malzemelerin esas olarak aynı olmasından kaynaklanır. Viran olmuş saraylarda gizli hazineler bulunur. Şâir cefâ taşları ile ten sarayının da harap edilmesini ve aşkın bu viranede gizli bir hazîne olmasını ister:

"Seng-i cevri ile herâb eyle sarây-ı tenüni
Gizlü genc ol yüri virânede kıl meskenüni"

G.481/1 s.574

B-Dîni Yapılar:

a-Cami:

aa-Umumi Olarak Cami:

Müslümanların topluca ibâdet etmeleri için inşa olunan camiden sekiz beyitte sözedilir. Cami ile birlikte minare ve mihrabdan da bahsedilir. Sevgilinin yüzü cami, kirpikleri saf saf olmuş cemaat, gözü de imam gibi düşünülür. Beyitte cami kelimesi "toplayan" manasında da düşünülebilir. Yüz bütün güzellik unsurlarını bir arada bulundurur. Kaş da bu camideki mihrap gibidir:

"Câmi'-i hüsn yüzidür kaşı mihrâbı anuñ
Eylemiş şaf şaf olup kirpigi çeşmini imâm"

G.257/2 s.443

Cami ne kadar yüksek inşa edilse yine minareden daha aşağı bir seviyede kalır. Sevgilinin minare gibi tasavvur edilmesiyle aşık da camiye benzetilir.

bb-Câmi İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşık:

Câminin şerefının minare ile artması gibi âşıkın şerefi de sevgili ile artar. Sevgilinin servi gibi boyu ile minareye benzetilmesi sonucu âşık da kendisini câmiye benzetir. Câmi ile minarenin birbirine yakın olması ile âşık ve sevgilinin birbirine yakın olmaları arasında da ilgi kurulur:

"Zâhidâ serv-i bülendümden ırâğ olamazın
Câmi'ün oldu menâr ile ziyâde şerefi"

G.505/2 s.588

2-Beytu'llâh-ı sâni:

Kâbe'nin bir adı da Beytu'llah'tır. Bütün câmiler Allah'a ibâdet etmek için kullanıldıklarından Allah'ın evi gibi düşünülür. Şâir, övülenin yaptırdığı câmiye Beytu'llah-ı sâni denilse yeri olacağını söyler:

"Bâb-ı hayrâtın açup câmi'e urdı binâ
Âna Beytu'llâh-ı şâni dirler ise vechi vâr"

K.11/15 s.56

3-Gökyüzü:

Ay, hilâl şeklinde olduğu zaman eğilmiş gibi duran şekli ile ibadet ediyormuş gibi düşünülür. Namaz kıldığı yer olan gökyüzü câmi gibi düşünülmüş olabilir:

"Aşşam namazını meh-i nev gibi gökde kılmadan
Tâk-ı sipihr-i kıbleye karşı egilmeden"

G.345/1 s.495

4-Makâm-ı aşfiyâ:

Övülenin inşa ettirdiği câmi için söylenen ve her beyti tarih olan 3 numaralı kasidede câmi, doğru insanların makamı olarak düşünülür:

"Ma'bediün li'llâhi ve'sciüd va'kterib tarihdür
Pür-şafâ oldu güzel câmi makâm-ı aşfiyâ"

K.3/2 s.27

5-Yüz:

Kaşın mihrap, kirpiklerin saf saf olmuş cemaat, gözün de imam gibi tasavvur olunması ile sevgilinin yüzü câmiye benzetilir. Câmi, bilinen inşâî unsur olması yanında toplayan

manasına da gelir. Câmi ibadet eden insanları bir araya toplar. Yüz de çeşitli güzellik unsurlarının bir araya toplandığı yerdir. Yüz hem câmi gibi düşünülür hem de bundan dolayı câmi-i hüsn denilir:

"Yüzüñdür câmi'-i hüsn ü şaşuñ mihrâbıdur anuñ
Ki olur tāk-ı mihrâb-ı makâm-ı secdegâh esri"

G.473/7 s.570

b-Kâbe (Kâbe-i ulya, Beytullah, Kâbe-i maksûd, Kâbe-i dil, Kâbe-i ışk, Kâbe-i kuy, Kâbe-i ussâk, Kâbe-i sudk u safâ, Harîm-i Kâbe, Kâbe-i kalb-i vücûd-ı rûhânî, Kabetu'llâh, vücudı Kâbesi, Kâbe-irecâ):

aa-Umumi Olarak Kabe:

"Yer yüzünün ilk binası, Müslümanların kiblesi ve hac ibadeti sırasında ziyaret ve tavaf edilen" (316) Kabe, inşâî unsurlar içinde en çok zikredilenlerdendir. Son şekli ile Hz. İbrahim tarafından yapılması, Hz. İsmail'in kurban edilmek istenmesi ve Kâbe'de kurban kesmek adetinden bahsedilir.

Kâbe bütün müslümanlar için kiblelerdir. Dolayısıyla herkes oraya yönelir. Her yıl değiştirilen siyah örtüsü elbise gibi tasavvur olunarak sevgiliye benzetilir. Âşık onun yolunu Kâbe gözler gibi gözler. Bu sevgilinin kirpikleri daima kibleyi gösterir.

Siyah örtüsü ile Kâbe siyahlar giymiş bir şeyh gibi de düşünülür. Ziyâret edilmesi farz-ı ayndır. Hac için Kâbe'yi ziyâret edenler sevgiliyi ziyâret eden âşık ya da şeyh ve ehl-i irfanı ziyâret eden kimseler gibi düşünülür.

Kâbe, Beytullah adı ile de anılır. Evlere nasıl sevilen insanlar misafir olarak dâvet edilirse Kâbe'ye gidenlerin de davet edilmiş sevgili kullar olduğuna inanılır.

Kâbe'de dualar kabul olur. Âşığın Kâbesi olan sevgilinin kapısındaki duâsı "haşra dek sağ olup onun belasını çekmektedir". Fakat bu duâ müstecâb olmaz:

"Belâñi çekmek için haşra dek sağ olmak isterdüm
Diriğa Ka'be kapuñda du'âmuz müstecâb olmaz"

G.144/4 s.372

Güneş tenezzül ederek evden eve girer. Kâbe ise verinde
(316) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 5 s.62-64

durur ve velâyet gösteren bir şeyh gibi bütün dünyayı su gibi ayağına akıtır.

İbaca gidenlerin Kabe'ye yüz sürmeleri ile âsıkların sevgilinin esiğine yüz sürmeleri arasında ilâhi kurulum.

Renk ilgisi ile Kabe asığın başındaki dağ ve güzeliğin yüzündeki bene benzetilir. Güzelin kendisinin Kabe'ye benzetilmesi durumunda beni de Hacerü'l-esved gibi düşünülür.

Övülenin makamı istekte bulunanlarca dolup taşıdığı için Kabe-i reca olarak adlandırılır.

Kâbe ve civarındaki otlar ve ağaçlar kesilmez. Hayvanları avlamak ve savaş yapmak da yasaktır. Müslümanlar bu yasaklara tam uydukları için o bölge emîn bir sığınaktır. Kabe'nin selâmet semti olduğunun söylenmesi bundan dolaydır:

"Ka'be-i küya imiş halka selânet semti

'Âlem-i zevk u şafâ cânibi 'izzet tarafı"

G.505/3 s.588

75 numaralı gazelin tamamı Kâbe ile ilgilidir.

bb-Kabe İle İlgili Benzetmeler:

1-Ben:

Dünyanın bir güzel olarak tasavvur edilmesi sonucu Kâbe, bu güzelin yüzündeki kara bene benzetilir. Benzetme Kâbe'nin siyah örtüsü dolayısıyla yapılır:

"Ka'betu'llâh ile ey dil şâhasın mülk-i cihân

Bir kara beñlü güzel mahbûbe dönmişdür hemân

K.2/1 s.23

2-Bezmeğah:

Sünnet düğünü için tertiplenen eğlence yeri, bir sünnetin icra edilmesinden dolayı Kabe'ye benzetilir. Benzetmede düğünde bulunanların kalabalık oluşu ile hacıların çok sayıda olması arasında da ilgi kurulmuş olabilir:

"Bu bezmeğâha n'ola Ka'be dirse ehl-i şafâ

Bu bezm içinde olur sünnet-i Resûl icra"

M.6/II/8 s.154

3-Can:

Yeryüzünün bir insan gibi tasavvur edilmesi sonucu

Kâbe cana benzetilir:

"Câna gibi bâsrına başmış duvar anı zemin
Nitekim dağ-ı siyahın sînesinde 'âsîfân"

K.2/5 s.23

4-Dağ-ı siyah:

Dünyanın bir âşık gibi tasavvur olunmasından dolayı Kâbe, renk ilgisi ile dağ gibi düşünülür. Bu dağ dünyanın âşık olmasının belirtisi gibidir. Âşık olarak düşünülen hacıların da dağ-ı siyahın sînesinde bulduklarını söylenir: (Örnek için yukarıdaki beyte bakınız.)

5-Divân:

Harfler siyah örtülerle gelmiş hacılar gibi düşünülerek divan Kâbe'ye benzetilir. Benzetmede şekil ilgisi de düşünülmüş olabilir:

"Ka'be gibidir bu sevâd-ı 'azîm
Anda siyah çerdeler olur muhîm"

D. s.12

6-Eşik:

Kâbe'de yapılan dualar kabul olur. Övülenin eşiği de dua yapılan yer olmasından dolayı Kâbe'ye benzetilir. Şâir oraya varıp dua-yı devlet okuması gerektiğini söyler:

"Varup isigine sâhuñ du'â-ya devlet okı
Kabûl olur harem-i Ka'bede du'â-ya cedâ"

K.12/42 s.62

7-Gönül (Dil):

Gönül ile Kabe arasındaki münasebet gönül yapmanın çok büyük sevap almaya yol açmasından dolayı kurulur. Gönül yapmanın Kâbe inşa etmişcesine sevap almaya sebep olacağı söylenir:

"Yapaydı gönlümü hüsn-i hitâbı
Olurdu Ka'be yapmışcasına gevâbı"

Ş.1/141 s.237

Gönül yıkmak da Kâbe'yi viran etmek gibidir. Âşığın gönül Kâbe'sini viran eylemek sevgiliye vakımsız:

"Adûna lâyıķ midur bi'llâhi virân eylemek
Ey Halîlüm çünkü gönlüm Ka'besidir meskenün"

G.222/3 s.422

8-İnsan(Uzlet eden, zat-ı be-nam, sôfi, mürsid-i kâmil, sevh-i siyah-pûş, nigâr-ı mihribân):

Kâbe, siyah örtüsü ile siyah elbise giymiş bir güzel gibi düşünülür ve onu ziyaret etmenin farz-ı ayn olduğu söylenir:

"Farz-ı 'ayn oldu âni görüp ziyâret eylemek
Kâralar seymis şanasın bir nigâr-ı mihribân"

K.2/6 s.23

Ben Hz.Bilâl gibi düşünülerek sevgilinin vücudu Kâbe'ye benzetilir:

"Hali dedüldür âyine-i dâideden müdâm
Yâruñ vücûdâ Kâbesinün bir Bilâlı var"

G.57/2 s.316

Kâbe güneş gibi evden eve tenezzül etmeyen yerini bekleyen bir insana benzetilir. Âlemin onun ayağına gittiği söylenerek sofinin de öyle olması istenir:

"Tenezzül itme her giz gün zibi evden eve girme
Yirüñi bekle sôfi Ka'be-ve 'âlem saña gelsün"

G.355/2 s.501

Yakın ehli ile Kâbe arasında nur saçmaları yönünden ilâhi kurulum:

"Yakîn ehli ta'allukdan olur dūr
Vücûdâ Ka'besinden berk urur nūr"

Ş.1/9 s.227

9-Kapı:

Övülen veya sevgilinin bulunduğu yer veya makamını ifade etmek için kullanılan kapı, emin bir yer olması ve duvarların kabul edilmesi yönlerinden Kâbe'ye benzetilir. Sevinç veren bu yer aşk ehline Kâbe gibi uzaktır. Gam diyarı ise can gibi yakındır:

"İrağdur küy-ı sâdî ehl-i 'aşka nitelim Ka'be
Yakındur ey perî cân gibi 'uşşâka diyâr-ı gam"

G.287/3 b.460

Hacılar Kabe'ye Kurban Bayramı sırasında gider ve kurbanlarını orada keserler. Kabe'yi son gekli ile yeniden inşa eden Hz. İbrahim de oğlu Hz. İsmail'i kurban etmek istemiş fakat Allah'ın emri ile bıçak kesmemiştir. Sevgili âşığa Kabe kapısında can viregör der. Âşık da kurban olmayı ister a-

ma sevgili buna minnet etmez:

"Ka'be kapunda c̄n vires̄ör d̄irsin ey niḡār
Kurbanlar olduḡum aña da minnetün mi vār"

G.61/1 s.319

10-Miknatıs:

Müslümanların her yıl hac veya umre için akan akın Kabe'ye gitmeleri miknatıs tarafından çekilmek gibi düşünülür. Bundan dolayı Kâbe miknatısa benzetilir:

"N'ola d̄irsem aña miknatısidür mü'minlerin
Ehl-i İslāmı çeker kendüye çünkim her zamān"

K.2/3 s.23

11-Nisān-ı h̄üb:

Övülenin mensuru üzerindeki niḡanının Kabe'ye benzetilmesi, kaḡıdan çöl gibi düşünülmesinden dolayıdır. Yüceltme maksadı da benzetmede rol oynar:

"Tābende re'y ile meḡolā ol nisān-ı h̄üb
Yā Ka'bedür beriyede itm̄is durur mekān"

K.27/3 s.115

12-Yüz:

Övülenin yüzü yüceltme maksadı ile Kâbe'ye benzetilir. Benzetece ve insanların etrafında toplanması ve yüzün meflu olması da vol acısız olabilir:

"Bāḡ-ı Cennetdür yüzün ḡyā deḡnūn̄ Selsebil
Ka'bedür ḡyā cemālūn̄ nūrādur r̄usen delīl"

H.41/I/1 s.215

c-Kilise (Deyr, büthane):

aa-Umumi Olarak Kilise:

Hristiyanların ibadet ettiği yer olan kilise, içinde putların bulunması bakımından ele alınır. Sevgilinin put olarak düşünülmesi sonucu sair gönlünü kiliseye benzetir. Namaz kılariken bile güzelleri düşünen sair büthane gibi olduğunu söyler:

"Feni büthāne itdi s̄uret-i ḡayr
Namaz icre degıldür niyyetün ḡayr"

S.1/18 s.228

Gözünlüğün kiliseye benzetilmesi ise bazı yıldızların

gayrişâhâmlarca tanrı gibi düşünülmeleri ve bunların temsili şekillerinin put haline getirilmesinden dolayıdır.

bb-Kilise ile ilgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü(Felek):

Zühre güzellik timsali ve güzellik tanrıçası kabul edildiği için gökyüzü kiliseye benzetilir. Sevgili de güzelliği dolayısıyla puta benzetilir. Müsiki ile de meşgul olduğu düşünülen zühre ile sevgili kıyaçlanırken sevgilinin çengri eline alması durumunda gökyüzü kilisesinde zührenin ödünün patlayacağı söylenir:

"Devr-i felekde zehresi çāk ola Zöhreniñ
Alsa eline ol şanem-i dil-sitān cene"

G.215/4 s.417

2-Gönül(Dil):

Kiliselerde çeşitli tarihi konuları aksettiren resimler bulunur. Âşâfın gönlü de sevgilinin nakışları ile dolu bir kilise gibidir:

"Pür ider deyr-i dili nakş-ı nişār ile kāmū
Kim ki şūret vire āyine-i 'ışka şanemā"

G,19/2 s.291

c-Mescid (Secde râh, reh-i mescid):

aa-Umumi Olarak Mescid:

"Secde edilen yer, secde mahalli manalarına gelen mescid, küçük cami, minaresiz cami, cuma ve bayram namazlarının kılınmadığı yalnız günlük namazların eda edildiği cami demektir. Cami ile mescid arasında böyle bir ayırım yapılmasına râşmen mutlak değildir. Büyük camiler için de aynı ad kullanılır." (317)

Mescide girnek Hak Dîvânı'na girnek gibi düşünülür. Mescidi meyhane yapmak en kötü davranışlardan birisidir. Böyle yapan ve evkâf-ı selâtinî yıkan kişinin kendisinin de yıkılıp gittiği söylenir:

"Yıkılıp gitti ol evkâf-ı selâtinî yıkan
Mâl-i eytāmı alup mescidi meyhâne yapan"

M.9/III/6 s.170

Harabat ehline mescid yolu ile meyhane birdir. Onlar da akarsu gibi bazan doğru bazan eğri giderler:

"Harābat ehline birdür reh-i mescidle meyhāne
Akar su gibi rind olan yürür geh toğrı gāh egri"
G.473/6 s.570

Akar su gibi temiz insanlarla dolup taşan mescid adem denizi gibi olur. İnsanları vahşilikten alık oymasından dolayı da kafes gibi düşünülür. Minarenin iki el gibi düşünülmesi sonucu mescid salike benzetilir. Övülenin kapısının haşra kadar Kabe gibi secdegah olması istenir. Sevgilinin semti de mescide benzetilir. Meleklerin Hz. Adem'e secde etmelerine telmih yapılır ve kaşların mihrab gibi düşünülmesi sonucu sevgili de mescide benzetilir.

bb-Mescid ile İlgili Benzetmeler:

1-Cemiyyet-i adem denizi:

Su gibi temiz insanların her yandan aktđı mescid, insan denizine benzetilir. Övülen de mescide benzetilir ve taliplerin su gibi ona aktđı belirtilir:

"Mescid-i cem' iyyet-i ādem deñizidür bize
Her yāñadan su gibi sāfi akar řālib āña"
K.3/8 s.28

2-Hak Divānı:

Mescidin Hak Divānı'na benzetilmesi namaz esnasında müminlerin Allah huzuruna çıkmış gibi kabul edilmesinden dolaydır. Mescidler içinde kiliseler gibi insan ve hayvan resimleri bulunmaz. Süsleme için ancak bitki motiflerinden faydalanılır. Hem bundan hem de insana verdiği huzur dolayısıyla mescid aynı beyit içinde gül bahçesine de benzetilir. Yine aynı beyitte mescid rahmet kanı olarak da düşünülür:

"Mescide gel zāhidā ma' nide Hak divānıdır
Gülşen-i ihsānıdır insana rahmet kânıdır"
G.99/1 s.343

3-İnsan(Övülen, sevgili):

Sevgilinin kaşlarının güzelliği anlatılan bir beyitte bütün güzellerin bunu teslim ettiğini ifade etmek için kaşı mihraba benzetilir ve secde ettikleri belirtilirken me-

leklerin Hz. Âdem'e secde etmelerine telmih yapılır. Meleğe benzeyen güzellerin kendisine secde etmesinden dolayı sevgilinin secdegah gibi olduğu söylenir:

"Secdegāh itmiş güzeller kaşların mihrābını
Ademi gūyā melekler secdegāh itmiş gibi"

G.441/2 s.551

4-Kafes:

İbâdet insanı kötülüklerden alıkor. Nefsine hakim olmayan insan vahşi gibi olur. İnsanın vahşi bir kuş gibi tasavvur olunması ile mescid onu engelleyen bir kafese benzetilir:

"Geh eylerün mescidde me'vā
Kafesde murg-ı vahşî gibi farzā"

Ş.1/17 s.228

5-Nalçe izleri:

Sevgilinin geçtiği yolda ayak izlerine rastlayan aşık hasretle yere kapanır ve onun ayak toprağına yüz sürmek ister. Bu hareketi secde etmek gibi düşünerek nalçe izlerinin bulunduğu yerin kendisi için secdegah olduğunu söyler. "Oralar" sözü ile "o ralara benzeyen nalçe izleri" de kastedilir:

"Reh-güzārunda senün buldum na' alçen izlerin
Ey elif-kad secdegāhum oldı orālar benüm"

G.280/2 s.456

6-Salık:

Yanındaki iki minâre namaza niyet etmek için kaldırılmış iki el gibi düşünülmeyle mescid salike benzetilir:

"Sālike beñzer mesācid ma'nide iki menār
Anla dāyim niyyet için iki eldür gūyiya"

K.3/36 s.30

7-Sevgilinin köyü:

Mescidde ibadet eden veya düşünceye dalan kişinin dünya ile ilgisi kesildiği için uykusu gelir. Aşık da gece gündüz sevgilinin semtinde dolaşır ve kendinden geçer. Bundan dolayı mescid ile sevgilinin köyü arasında münasebet kurulur. İlahî aşk yolunda olanlar için sevgilinin semti mesciddir:

"N'ola kūyında bī-ḥod olsa kendüden geçüp Yahyā
Gelür mescidde insānuñ gözine ādetā uyhu"

G.358/5 s.503

d-Mescid-i Aksâ:

H.z.Süleyman zamanında Kudüs'te yapılan, İslam'ın ilk yıllarında Müslümanların kiblesi olan ve miraca çıkarken H.z.Muhammed'in uğradığı Mescid-i Aksâ yedi beyitte geçer. Temizliği, huzur verici bir yer olması ve sabit durması bakımlarından ele alınır. Yüceltme maksadı ve şekil ilgisi ile övülen Mescid-i Aksâ'ya iki yanındaki solaklar da minarelerine benzetilir:

"Mescid-i Aksâya benzer zât-ı pāk-i pādīşāh
İki yanında solaklar nürdan iki menār"

K.11/14 s.56

C-İş ve Ticaret Hayatı İle İlgili İnşâî Unsurlar:

a-Bozahane:

Bir beyitte, çevresinde bir kemik için dolaşan köpekler ile birlikte bozahanedeki söz edilir. Başkalarının satranç oynaması, bozahane etrafındaki köpeklerin kemik için dalaşmasına benzetilir:

"Bir iki üstühān için talaşur
Boza-hāne kilābı gibi hemān"

Muk.19/2 s.603

b-Değirmen(Suyı sogulmuş değirmen, çok söyleyen değirmen):

Buğday tanelerini un haline getirmek için inşâ edilen değirmenden üç beyitte söz edilir. Su ile çalışan bu değirmenler dolap ve çarkları ile birlikte ele alınır. Çarh kelimesi felek manasına da gelriği için değirmenin un öğütmesi ile feleğin insanları öğütmesi arasında ilgi kurulur. Su değirmene ne kadar gerekli ise okuma yazma da insana o kadar gereklidir. Şâir okuma yazmayı dünyaya vermeyenlerden olduğunu ve "suyu sogulmuş değirmen gibi battal" olmayacağını belirtir:

"Okumağı yazmağı dünyāya virmezlerdenüz
Suyı soğılmış degirmen gibi baṭṭāl olmazuz"

G.175/2 s.392

Değirmen büyük bir gürültü içinde çalışır.Çok konuşan insan gürültü ile çalışan değirmene benzetilir ve sözlerinin bir faydası olmayacağı söylenir:

"Çok söyleyen degirmene benzer sebâtı yok
 Uzun uzak sayıklama āb-ı revān gibi"

K.34/8 s.130

c-Dükkan:

Üç beyitte geçen dükkan sevgilinin dükkanıdır.Birçok güzellik unsuruna sahip olması ve kendini ağıra satmasından dolayı bu dükkan sevgilinin kendisi de olabilir.Dükkanın kandili arştır ve müşterilerle doludur.Åşık da can metal ile oraya alışverişe gider.Sevgilinin dükkanı güzel-ler ocağı ve safā mecmadır:

"Kāpūsı Ka'be-i 'uşşāk işigi Tūr-ı niyāz
Hublar kâni safā mecmā'idur dükkanı"

G.488/2 s.578

ç-Fırın:

Bir beyitte süpürgesi dolayısıyla geçen fırının kendisi ile ilgili herhangi bir tasavvur söz konusu edilmez.
 (Örnek için süpürge maddesine bakınız.)

d-Meyhane(Humhane):

Dört beyitte geçen meyhane,içinde mey içilmesi ve o dönemde köhne binalarda faaliyet göstermesi bakımlarından ele alınır.Harabat ehli için mescid yolu ile meyhane arasında fark bulunmaz.Şâirin virane teni içindeki gönlü meyhanedeki şarap ölçeği gibidir.Bu ölçek aşk şarabı ile doludur ve bu yüzden yedi derya onun karşısında bir katra kadar bile değildir.Beyitte humhane-i vahdet denildiğine göre gönlü dolduran ve bu meyhane de içilen şarap ilâhî aşktır:

"Derūnunda yedi deryā degüldür katraca ammā
 Dilā humhāne-i vahdetde ben bilsem ne densin sen"

G.314/6 s.477 F. C.

e-Pazar(Bâzâr-ı âlem,ışk bazarı,bâzâr-ı mihnet,bâzâr-ı gam):

Çeşitli şeylerin alınıp satıldığı pazar dört beyitte geçer.Bir malın ucuza gitmesi,zarar edilmesi,dellâl,alıcı gözle bakmak ve dükkân kavramları ile birlikte ele alınır. Aşk,mihnet ve gam pazarından söz edilir.Pazarda para yerine canını ele alıp bahane ile sevgilinin dükkanına giden âşık canını mezat eder ama,o şehlâ gözlü güzel,kimseye alıcı gözle bakmaz.Dünya âşığın zarar ettiği bir pazara benzetilir.O sevgiliye gönlünü verir ama buna karşılık cefasını boynuna alır:

"Bugün bazâr-ı âlemde tasavvurdan ziyân itdüm
Cefâsın boynuma aldum gönül virdüm cefākâra"

G.373/3 s.511

Hız.Yusuf'un köle olarak satılmasına telmih yapılan bir beyitte şair canının sevgilinin aşkının dellali tarafından mezada çıkarıldığını söyler:

"Yusuf-ı gül-çihremün dellâl-i ışkı cânımı
Gezdürüp bâzâr-ı mihnetde mezâd eyler benüm"

G.285/2 s.459

D-Sağlık ve Temizlik İle İlgili İnşâî Unsurlar:

a-Çeşme(Çeşme-i Hayat,Selsebil):

aa-Umumi Olarak Çeşme:

Çeşmeden suyu ve etrafındaki yeşillik ile birlikte bahsedilir.Suyun hayat kaynağı olması dolasıyla çeşme de hayat kaynağıdır.

Selsebil Cennet'te bir çeşmenin adı olduğu gibi "üzerinde raf şeklinde alt alta mermerden oyulmuş tas şeklinde küçük yalaklar olup yukarı tarafından akan su bu yalaklardan birbirine döküle döküle aşağıdaki havuz veya kuruya gitmek ve su akarken hoş bir sırıltı husule getirmek üzere"(318) yapılan bir çeşit çeşmedir.Övülenin ağzı ve yaptırdığı çeşme Selsebil'e benzetilir.

bb-Çeşme İle İlgili Benzetmeler:

(318)Celal Esad Arseven,Sanat Ansiklopedisi,cilt 4 s.
1779

1-Ağız(Dehân):

Övülenin yüzünün Cennet bağı gibi tasavvur olunması sonucu ağız da Selsebil'e benzetilir.Sözlerin su gibi tasavvur edilmesi benzetmeye yardımcı olur:

"Bâg-ı Cennetdür yüzün gūyā dehānuñ Selsebil
Ka'bedür gūyā cemālün nūrıdur rüşen delīl"

M.41/I/1 s.215

2-Dudak(Leb):

Sözlerin hayat verici olarak düşünülmesinden dolayı güzelin dudakları Hayat çeşmesine benzetilir.Ayva tüyleri de bu çeşmenin etrafındaki can otlarıdır:

"Can otı hattı lebleridür Çeşme-i Hayāt
Ölümlüsi dirilene olur devā-yı rüh"

G.44/2 s.308

3-İnsan:

Namaz kılan bir insan,ibadeti boyunca secde ettiği yere bakar.Artıp eksilmediği müddetçe çeşmenin suyu da hep aynı yere düşer.Bundan dolayı çeşme namaz kılan ve gözünü secde ettiği yerden ayırmayan bir insana benzetilir.Su kaynağına ve çeşmede suyun aktığı yere göz veya göze denilmesi de benzetmede rol oynar:

"Gözini secdeden ırmaz bu çeşmeler her bār
Misāl-i çeşme-i hōrşid-i dehr-i zulmānī"

K.5/14 s.35

4-Selsebil-i musaffa:

Övülenin yaptırdığı çeşme yüceltme maksadı ile Cennet'teki Selsebil'e benzetilir.Halka hayat verdiği ve cihanı Cennet'e döndürdüğü söylenir.Suyu da ikinci bir Kevser olarak düşünülür:

"Cihānı cennete döndürdi virdi halka hayāt
Bu Selsebil-i musaffā bu Kevser-i sānī"

K.5/2 s.35

b-Hamam:

aa-Umumi Olarak Hamam:

Müslüman Türkler'in dini esaslara dayalı temizlik hususundaki titizliklerinin en güzel delili olan hamam,içi-

nin sıcak olması, insanların makam ve mali kudretlerini yansıtamıyacak biçimde aynı şekilde bulunmaları ve kalabalık olması bakımlarından ele alınır.256 numaralı gazel hamam ile ilgilidir.Hamamda perilerin bulunduğuna dair inanca yer verilir ve içinde peri gibi güzel sevgilinin bulunmadığı hamamın odlara yanması istenir.Hamamda çok bekleyen insanın bunalıp fenalaşması anlatılır:

"Canumuz çıktı çıkalum gidelüm ey Yaḥyā
Ol peri olmayıcaḡ odlara yansun hammām"

G.256/5 s.442

Yerde akan suyun sevgilinin ayağına yüz sürdüğü düşünülür,şâir kendisinin de su gibi yapmak istediğini fakat aşık olanlarda ikdam bulunmadığını söyler.

Halvet hamamın sıcak bölümüdür.Bu bölümün sıcak olması hüsn-i talil ile anlatılır.Sevgiliyi gördüğü için aşk hastası olur ve ateşi yükselir.Gül yüzlü nigar ile gömleksiz bir arada olması da ısınmasına yol açar:

"Nice germ olmasun hammām ol gül yüzlü nigār ile
Tekellüf çekmeyüp ḡalvetde gönleksüz ḡocar anı"

G.490/4 s.579

Kalabalık ve sıcak olması ve içinde şah ile dilencinin birbirinden ayırdedilememesinden dolayı hamam mahşer yerine benzetilir.

bb-Hamam İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşık-ı dil-haste:

Hamamın hasta bir âşık gibi düşünülmesi sıcaklığı dolayısıylaıdır.Hastalanan bir insanın vücut ısısı yükselir.Hamam da sıcak bir yerdir.Bundan dolayı hamam sevgiliyi gördüğü için cismi tutuşup yanan bir âşığa benzetilir:

"Tutuşup cismi yanar 'âşık-ı dil-haste gibi
Gördi hammām seni çünkü işi oldu tamām"

G.256/2 s.442

2-Mahşer yeri(Cay-ı mahşer):

İster padişah ister dilenci olsun bütün insanların aynı şekilde bulunmaları,sıcaklığı ve kalabalık oluşu bakımlarından hamam mahşer yerine benzetilir:

"Hammām içini beñzedürin cāy-ı maḥşere
Kim olur anda şāh gedānuñ berāberi

G.474/4 s.570

c-Hastahane (Darü's-şifa):

Bir beyitte geçen darü's-şifa, aşk için benzetilen olur. Şâir aşk-ı cananın kendisiyle beraber ahirete giden seyyar bir hastahane gibi olduğunu söyler:

"Cānā ey Yahyā güc olmaz rihlet-i darü's-şifā
Ahiret yoldaşı çünkim ışk-ı cānādur bize"

G.382/5 s.517

ç-Havuz (Havz, Kaplıca havzı):

343 numaralı gazel kaplıca havuzu ile ilgilidir. Sarhoş, tiryaki, iyi yüzme bilmeyenlerin ve oradakileri it gibi dalayanların havuza girmemese istenir. Sevgiliye güzel dellakler hiz met etmelidir. Yusuf-ı sani gibi bir dilbere malik olanların da yatsı ve seher vakitleri arasında havuza girmemeleri istenir. Etrafındakileri rahatsız edenler ağzından zehir akıtmış gibi düşünülür ve havuza girmemeleri istenir:

"Havz içinde incidür yārānı it gibi talar
Zehri ağzından akan tiryākī mühmel girmesün"

G.343/3 s.494

d-Kuyu (Zemzem, çah):

aa-Umumi Olarak Kuyu:

Yeraltı suyundan faydalanmak için yapılması dolayısıyla Zemzem kuyusu olarak ve Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına telmih yapılarak geçer. Mezar her insan için zamâne tarafından kazılan bir kuyu olarak düşünülür. Sevgilinin güzellik ülkesindeki çene çukuru da kuyuya benzetilir.

bb-Kuyu ile ilgili Benzetmeler:

1-Çene çukuru (Çah-ı zeka):

Sevgilinin çene çukurunun kuyuya benzetilmesi, yüz güzelliğinin Mısır ülkesi gibi düşünülmesi dolayısıyladır. Şekil bakımından da aralarında ilgi bulunur. Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına telmih yapılarak âşığın gönlü bu kuyuya

düşen Yusuf gibi düşünülür:

"Can atıp aña gönül Yūsufı fi'l-hāl düşer
Mısr-ı hüsnünde göründükçe o çāh-ı zekānuñ"
G.218/6 s.419

2-Mezar(Kabr):

Güzellik bakımından Yusuf gibi olsalar bile bütün insanların sonunda kabre gitmesi zamanenin herkesin ardından kuyu kazması ve o insanın kuyuya düşürülmesi gibi düşünülür.Hz.Yusuf'un kuyuya atılmasına telmih yapılarak mezar ile kuyu arasında münasebet kurulur.Benzetme şekil ilgisine de dayanır:

"Hüsn ile Yūsuf olsa dahī kabre ırgürür
Ardınca ādemüñ bu zemāne kuyu kazar"

M.7/III/3 s.161

E-Korunma İle İlgili İnşai Unsurlar:

a-Kale(Kal'a-i cism,kal-a-i inkar):

aa-Umumi Olarak Kale:

"Gerek bir memleketi korumak için etrafına ve gerek içine asker konulmak üzere muhtelif yerlerde muhkem ve metin bir surette yapılan etrafı kalın duvarla çevrili binalar"(319) demek olan kaleden beş beyitte bahsedilir.Taştan inşa edilmesi,düşmana karşı korunmayı sağlaması ve şekil bakımından yüzüğe benzemesi bakımlarından ele alınır.

İçinde kimsenin bulunmadığı kale viran olur.Yanında sevgili olmayınca âşık,cisminin viran bir kale gibi olacağını söyler.Sevgilinin rakiple ilgisini inkâr etmeyi sığınacağı bir kale gibi düşünür.Din emirleri insanları kötülükten koruyan bir kale gibidir.Türk askerlerince alınmadan önce karga yuvası gibi düşünülen kalelerin sonradan şahin yuvası gibi oldukları söylenir.Kalenin fethedilmesi yüzüğün parmağa geçirilmesine benzetilir.

bb-Kale İle İlgili Benzetmeler:

1-Cism(Vücut,beden):

Bütün binalar zaman içinde onarımlara ihtiyaç duyar ve bu yüzden onu kullanan insanlarla birlikte yaşarlar.İ-

(319)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s,143

çinde insan bulunmayan ve bakımı yapılmayanlar, zamana karşı yenilmeleri mukadder olan bir savaşa girmiş gibi olur. Yanında sevgilisi olmayan aşık da bedenini viran bir kaleye benzetir. Sevgilinin kale içindeki hazine gibi olacağını söyler. Benzetme "beden" kelimesinin kale duvarı manasına gelmesinden de faydalanılarak yapılır:

"Nigâr olmayıcak cânsuz bedendür kal'a-i cismüm
Dil-i virâneme genc olsa bir hoş nev-cuvân olsa"
G.385/4 s.519

2-İnkâr:

Sevgilinin rakiple ilişkisi kendisini rahatsız eden aşık, onun hiç kimse ile tanışıklığı bulunmadığını söyleyerek teselli bulur. Bundan dolayı inkarı düşmandan emin olmayı sağlayan bir kaleye benzetir:

"Sevdüğümü sevdüğünden gayrı bilmez âhad
Derd-i düşmandan emînü kal'a-i inkâr ile"
G.397/2 s.525

3-Karga yuvası (Âşiyân-ı zâg-ı a'dâ):

Düşmanlar küfr ehli oldukları için siyah renkle ilgilerg bulunur. Genellikle siyah renkli, sesi çirkin ve uğursuz sayılan kargaya benzetilen düşmanların kaleleri de karga yuvası gibi düşünülür:

"Âşiyân-ı zâg-ı a'dâ idi niçe kal'alar
Aldı gâzî begler anı oldı şâhinler yeri"
K.8/18 s.46

4-Şahinler yeri:

Şahin diğer kuşları avlayan alıcı bir kuştur. Karga yuvasına benzeyen düşman kalelerini alan Türk askerlerinin burayı şahinlerin yeri haline getirdikleri belirtilir:

(Örnek için yukarıdaki beyte bakınız.)

5-Şeriat:

Din emirlerinin insanları yanlış hareketler yapmaktan koruması ile kalenin savaş zamanlarında korunmada kullanılması arasında ilgi kurulur. Şeriat bir kaleye benzetilerek kim ondan bir taş koparsa övülenin demirden bir hisar gibi olan kılıcının başını alacağı söylenir:

"Başını alur şerī'atden koparsa kimse taş
Oldı şemşiri anuñ insāna āhenden hişār"

K.11/18 s.57

6-Yüzük(Hâtem):

Şekil bakımından yüzüğe benzetilen kalenin fethedilmesi de yüzüğün parmağa geçirilmesi olarak düşünülür.Şâir, burcuna çarhın çenberi dokunan kalelerin hatem gibi ele girmesinden dolayı Allah'a şükreder:

"Minnet ol Mevlāya kim hâtem gibi girdi ele
Kal'alar kim tokunur burcına çarhuñ çenberi"

K.8/2 s.45

b-Sed(Sedd-i sedid,sedd-i Islam):

aa-Umumi Olarak Sed:

Bir şeyin önüne engel olmak için inşa edilen sağlam duvar demek olan sed dört beyitte geçer.İki beyitte düşmana engel olduğundan iki beyitte de görmeye engel olduğundan söz edilir.Övülenin yasakları münkirler için bir sed gibidir.Agyar ve gözyaşı dostların görüşmesine engel olan birer sed gibi düşünülür.

bb-Sed ile ilgili Benzetmeler:

1-Agyar:

Dost insanların arasını açan,onların birbirleriyle görüşmesini engelleyen insanlar sedde benzetilir:

"Sen seyid-i vilāyet iken bendeñe sened
Agyar arada oldı gözüm yaşı gibi sed"

M.39/I/1 s.213

2-Gözyaşı:

Gözyaşının sedde benzetilmesi de görmeye engel olmasından dolayıdır.Gözyaşı engel olduğu için şâir övülenin yüzünü göremediğini söyler:

"Göremez oldum refāhiyyet yüzini bir nazar
Dide-i gam-dideme yaşum olur sedd-i sedid"

K.29/8 s.121

3-Islām askerleri:

Şâir,kendisi ile birlikte din yolunda savaşan askerleri bu dine karşı gelecek saldırıları engelleyen bir sed-

de benzetir:

"Seyf-i dīnūz sedd-i İslāmuz Budin şebbāziyuz
Tīgī ile dirilür Yahyālinuñ Yahyāsıyuz"
G.171/5 s.389

4-Yasaklar(İtab-ı nehy):

Övülenin yasakları münkirlerin zararlarını önleyecek bir sed gibi düşünülür:

"İtab-ı nehyi kamu münkirāna sedd-i sedīd
Hiṭāb-ı emri anuñ kaşr-ı şer'e rükn-i rekīn"
K.19/29 s.84

c-Sur(Sur-ı memdud):

aa-Umumi Olarak Sur:

Eski çağlarda şehirleri korumak için etrafına örülen yüksek duvar demek olan sur üç beyitte geçer. İmam-ı Azam'ın kabrinin sur içinde yapıldığı belirtilir ve İstanbul surları renk ve şekil bakımından gümüş kemer ve hâleye benzetilir.

bb-Sur İle İlgili Benzetmeler:

1-Gümüş kemer(Sîmîn kemer):

İstanbul surlarının gümüş kemere benzetilmesi renk ve şekil ilgisi yanında şehrin bir güzel gibi tasavvur edilmesine dayanır:

"İdenler sūr-ı memdūdını manzar
Didi sîmîn kemerlü hūba beñzer"

Ş.2/105 s.252

2-Hale:

İstanbul'un saadet ayı gibi düşünülmesi sonucu şehri çevreleyen surlar ayın etrafındaki hâleye benzetilir. Şekil ve renk ilgisi de benzetmeye yardımcı olur:

"Sa'adet māhıdur bu şehir-i meşhūr
Şeref gökinde aña hāledür sūr"

Ş.2/104 s.252

F-Binâların Parçası Veya Tamamlayıcısı Durumunda Olan İnşâî Unsurlar:

a-Altın Oluk:

Kâbe'nin kuzeybatı duvarı üst de yağmur sularını akıtması için yapılmış olan altın oluk şekil bakımından Zülfikar'a benzetilir.Oradan müminlere su yerine nur aktığının söylenmesi bu bölgede yağmurun çok az yağması ve güneş ışığını yansıtmasından olabilir.En kutsal bir dîni yapıya ait olması da bu tasavvurda rol oynar:

"Altun olukdur ol görinen şekl-i Zülfikâr
Mü'minlere şu yirine envâr olur revân"

K.27/4 s.115

b-Ayakkabılık(Saff-ı niâl):

"Pabuçların sıra ile durduğu yer demek olan" saff-ı niâl aynı zamanda "meclisin en aşağı yeri yerinde de kullanılır.Eski Türk evlerinde odaların içinde ve oda döşemesinden yirmi santim kadar alçak olarak kapı önlerinde bırakılan yer ki buradan bir basamakla oda döşemesine çıkılır.Umumiyetle tuğla döşemelidir.Bu kısmın tavanı da ayırıcıdır.Esna Anadolu'da seki altı derler.Mevlevî tekkelerindeki "Saka postu" da bu türlü yerlerden sayılırdı.Çünkü yeni gelen ve en kıdemsiz olan can burada otururdu."(320)

Saff-ı niâl bir beyitte geçer.Eski Türk geleneğine göre,bir meclise sonradan gelenlerin yakınına oturması gerekli sayılan burasının yüce bir makam olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilir:

"Şaff-ı niâli mesken-i 'âlî tasavvur et
Toğrulma yirlerün yücesine duhân gibi"

G.456/3 s.559

c-Beden:

aa-Umumi Olarak Beden:

"Kale duvarı"(321)demek olan beden,kule ve mazgalları ili şekli bakımından dişlere benzetilir.Topla harap olması bakımından ele alınır.Vücut manasına da gelecek şekilde tevriyeli kullanılır.İstanbul surlarındaki bedenler güzelin dişleri gibidir.Şâir teninin havadis topu ile harap olduğunu ve sanki bedensiz hisar erine döndüğünü söyler.

(320)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,cilt 3 s.90

bb-Beden İle İlgili Benzetmeler:

1-Disler(Dendân):

İstanbul Şehrengizi'nde deniz kenarının sevgilinin yüzü gibi düşünülmesi sonucu kalenin bedenleri de dişlerine benzetilir. Benzetme şekil ilgisine dayanır:

"Leb-i deryâ ruḥ-ı cānāna beñzer

Bedenler cümle-i dendāna beñzer"

Ş.2/107 s.253

2-Ten:

Şâir teninin top-ı havadis ile harap olduğunu ve dilinin bedensiz hisar eri gibi olduğunu söylerken vücudunu bedene benzetir. Harap olmaları bakımından aralarında ilgi kurar. Benzetmede beden kelimesinin tevriyeli kullanılmasının da rolü bulunur:

"Töp-ı havādış ile ḥarāb oldı cümle ten

Güyā zebānum oldı bedensüz ḥişār eri"

G.466/3 s.565

ç-Burç(Bürç,bürç-i şeref,evliyâ bürci,risâlet bürci,bürç-i cemâl,bürç-i beden,bürç-i celâl):

aa-Umumi Olarak Burç:

"Kale duvarlarında genişliğinden fazla yüksekliği olan dairevi,murabba ve çok köşeli olarak yapılan müdafaa kuleleri"(322) demek olan burç, astronomideki manası da hatırlatacak şekilde kullanılır. Bilhassa yüksekliği bakımından ele alınarak sevgilinin yüzü ile burç arasında ilgi kurulur. Sevgilinin ayak toprağına erişmek bile çok yücelere çıkmak demek olur. Bunun için sevgiliye devlet burcunun güneşi denilir:

"Ḥak-i pāyuña irişmek 'id-i eḫḫādur hemān

Merḥabā ey āfitāb-ı bürç-i devlet merḥabā"

G.3/3 s.281

Yücelikleri dolayısıyla risâlet ve adâlet ile burç arasında da ilgi kurulur. Bağdat, birçok evliyayı barındırdığı için evliyalar burcudur. Sevgilinin karşısında aşığın bedeni gayet yetersiz kalan bir burç gibidir. Sevgilinin dülbendi ve üzerindeki kırmızı güller burçlardaki yıldızlar gibidir.

bb-Burç İle İlgili Benzetmeler:

1-Adâlet:

Övülen yüceltme maksadı ile adalet burcunun güneşi olarak tasavvur edilirken burç ile adalet arasında ilgi kurulur. Bu ilgi güneşin burçları dolaşması ve bir burcun terâzi burcu olması dolayısıyla kurulmuş olabilir. Terâzi adâleti temsil eder. Adâlet de bir devletin temelini teşkil eder ve devamı için her şeyden önce gereklidir. Burç kelimesi beyitte daha çok astronomideki manası kullanılarak tevriye yapılır:

"Ya'ni ser- 'asker-i İslâm u vezîr-i a'zam
Bürç-i 'adlün güneşi zât-ı kerîm'ül-ahlâk"
 K.32/7 s.127

2-Beden:

Sevgili karşısında aşık, belli olmayacak kadar zayıf bir burca benzetilir. Tasavvurda beden kelimesinin kale duvarı manasına da gelmesi yardımcı olur:

"Şol deñlü za'f irüpdür cismüme zerre deñlü
 Mührünle ey kamer-fer bürç-i beden belürmez"
 G.181/2 s.395

3-Dülbend, destâr-ı yar:

Sevgilinin sarığının burca benzetilmesi vücudun bir kale duvarı gibi tasavvur edilmesine dayanır. Burcun astronomideki manası da kastedilir ve sarık üzerindeki kırmızı güller yıldızlar gibi düşünülür:

"Fi'l-meşel bürç-i şerefde encüm-i seyyâre-veş
 Kırmızı güller begüm zînet virür dülbendüne"
 G.392/3 s.522

4-Evliyâ:

Evliyâ ile burç arasında yücelikleri bakımından ilgi kurulur ve övülenin Bağdat'ı fethetmekle evliya burcuna hükm eylediği söylenir:

"Minnet Allah'a ki feth eyleyüben Bağdâdı
Evliyâ bürcine hükm eyledi şâh-ı Haremeyn"
 M.47/1 s.222

(321) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.144

(322) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.246

5-Risâlet:

Nasıl kalenin en yüksek yerleri burçlar ise insanların erişebileceği en yüce mevki de risalettir. Risâlet ile burç arasında yücelikleri bakımından ilgi kurulur. Hz. Muhammed güneşe ve Hz. Eyyûb-i Ensârî de aya benzetilir. Güneşin ayın menziline indiği ve misafir olduğu söylenmekle Hz. Eyyüb'ün şehid olmakla Hz. Muhammed'in makamının yakınına gittiği anlatılmak istenir:

"Risâlet bürcinüñ hürşîdi âmennâ ve şaddaknâ
Nüzûl itdi bu mâhuñ menziline oldı mihmânı"

M.2/IV/5 s.141

6-Yüz(Cemal):

Sevgilinin yüzü yüksekliği bakımından burca benzetilirken kelimenin daha çok astronomideki manası kastedilir. O, güzellik burcundaki ay gibi düşünülür:

"Eyâ bürc-i cemâlün mâhı kem bizden kerem sizden
Cünün-ı 'ışkum ile gam degül yüz biñ haça kılsam"

G.287/4 s.461

d-Cam:

Pencerelerde ışığın içeri girmesi için kullanılan cam bir beyitte geçer. Vücudun bir ev, gözün de bu evin penceresi gibi tasavvur edilmesi sonucu, gözün saydam kısmı pencere camına benzetilir. Evin penceresinin güne karşı olması gerektiği belirtilerek âşığın sevgiliye doğru bakmasının bundan dolayı olduğu söylenir. Çünkü sevgili de güneş olarak tasavvur edilir:

"Açılır sende yaña her gün gözüm nergisleri
Âfitâbum hânenün camı güne karşı gerek"

G.225/4 s.424

e-Dış kısım(Birün):

Övülen cami, dıştan görünüşü yüksek olduğu için en yüksak seyyare olan Zuhâl'in burcuna ve Tur Dağı'na benzetilir:

"Derûnı hürmen-i rahmet misâli birünü
Cibâl-i Tūr-ı münâcât u bürc-i Keyvândur

K.4/9 s.32

f-Direk(Sütun,hâne-i dînün direkleri):

aa-Umumi Olarak Direk:

Binâların bir tarafını tutarak daha geniş bir kapalı mekan elde etmek için kullanılan direklerden beş beyitte bahsedilir.Sözlük manası ile bir inşâî unsur olarak düşünülmesinin yanında mecaz manası ile de kullanılır.Âşıkların ahı gökyüzü kubbesini tutan direkler gibidir.Livâlar övülenin yüksekliğinin çadırını tutan direkler olarak düşünülür.Süleymâniye Caminin minâreleri dinin direkleri gibi tasavvur edilir.

bb-Direk İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh dumanı(Dūd-ı âh):

Gökyüzünün gamla dolu yüksek bir bina gibi düşünülmesi sonucu,âşıkların ahı bu binanın kubbesini taşıyan direkler olarak düşünülür.Benzetmede âhın duman şeklinde göğe yükseldiğinin tasavvur edilmesi yardımcı olur:

"Gam bārgāhıdur şanasın çarḥ-ı nilgün
Kim dūd-ı âh-ı 'âşık olupdur aña direk"

G.211/6 s.4414

2-Livâ:

Gökyüzünün övülenin yüksek makamı gibi düşünülmesi durumunda livâ da burayı ayakta tutan direklere benzetilir.Livâ şekil bakımından direği andırdığı gibi dik durması saltanatın devamının işaretidir:

"Bārgāh-ı rif'atüdüdür bu sipihr-i bî-bedel
Fi'l-meşel aña sütün olmuş durur yer yer livâ"

K.15/24 s.71

3-Mennân,Hannân:

"Çok ihsan eden" ve "çok acıyan" manalarına gelen ve Allah'ın sıfatı olan bu kelimelerle sütun arasında açık bir ilgi bulunmaz.Övülenin inşâ ettirdiği câmideki sütun sayısı ile Allah'ın sıfatlarının sayısı arasında bir ilgi kurulmak istenmiş olabilir:

"Haremleri meşelâ 'ayn-ı Ka'be-i 'âlem
Sütününüñ kimi Hannân u kimi Mennândur"

K.4/11 s.32

4-Minâre:

Dinin bir ev gibi tasavvur edilmesi sonucu övülen câminin minâreleri bu evin direklerine benzetilir. Minâre ile direk arasında şekil bakımından ilgi bulunur. Ayrıca minârenin dinin direği olan namaza müminleri çağırarak için kullanılması da benzetmeye yardımcı olur

"Menâri hâne-i dînüñ direkleri gibidür
Çihâr Yâr gibimuktedâ-yı a'yândur"

K.4/13 s.32

g-Dolap:

Değirmenlerde su ile döndürülen ve un yapılan kısımların çalışmasını sağlayan dolaptan iki beyitte bahs edilir. Devran kelimesi ile dönüşüne işaret edilen felek, değirmen dolabına benzetilir. Gök günültüsü de değirmenden çıkan ses gibi düşünülür:

"Ra'd âvâzı degüldür gökde dolâb-ı felek
Kıldı ey Yaḥyâ yine devrân elinden el-ğıyâs"

G.36/7 s.303

İbâdet ile can kulağını açanlar felek dolabının sesini duyabilirler:

"Ayn-ı 'ibâdet ile açan güş-ı cānını
Tolab-ı çarhuñ işidür imiş şadāsını"

G.501/3 s.585

ğ-Duvar(Cidar-ı köhne):

Dört beyitte geçen duvar, gölgesinin yere düşmesi, dayanılacak bir yer olması ve yıkılmaya yüz tutması bakımından ele alınır. Bir zaman yâr ile söyleşen aşığın deli gönlü şimdi duvar ile söyleşir:

"Bir zaman dîvâne gönlüm söyleşürdi yâr ile
Ḥasretinden söyleşür şimdi der ü divâr ile "

M.33/IV/1 s.207

Köhne bir duvar ile ihtiyar bir insan arasında meyilli durmaları bakımından ilgi kurulur. Kible tarafına meyletmenin hüner olduğu söylenir:

"Cidâr-ı köhne gibi düşmeğe ṭurur her pir
Hüner budur ki ide kible cānibine sūcūd"

G.50/4 s.312

h-Eşik(Âsîtin,işig,taş işig):

aa-Umumi Olarak Eşik:

Kapının alt kısmına gelen yerde bulunan eşik sevgilinin eşiği olarak geçer.Semt veya makam manasında da kullanılır.

Sevgilinin eşiği yüceliği ve âşığın oraya ulaşmakta çektiği güçlüklerden dolayı gökyüzüne benzetilir.Aşık oraya yüz sürebilmek için her şeyi göze alır.Aleyhine gelişebilecek olayları bile bahâne ederek gitmek ister.Şâir, sultan olarak tasavvur ettiği sevgiliye kendisini bir şikâyet eden olmasını bu bahâne ile onun eşiğinden yana gitmeyi arzular:

"Kimse yok benden şikâyet eyleye sultânuma
Bir bahâne ola varmağa işigünden yaña"

G.3/3 s.281

Eşik ile mihenk taşı arasında taş olmaları bakımından ilgi kurulur.Âşığın altın gibi yüzünü oraya sürmesi ile ayarı belli olur.

Sevgilinin eşiğinde toprak olmakla âşığın değeri artar.Bu durumda ehl-i nazarların âşığın tozunu tutiya gibi kapışacağı söylenir:

"işigünde bizi hâk eyler iseñ 'ömrüm eger
Tutiyâ-veş kapışa ehl-i nazarlar tozumuz"

G.141/2 s.375

Övülenin eşiğine yüz sürebilen her dilencinin sultan olacağı söylenir:

"Eşk ile hâk-i dergehine çün sürer yüzün
Sultân-ı bahr ü berdür işiginde her gedâ"

K.24/32 s.104

bb-Eşik İle İlgili Benzetmeler:

1-Cennet(Dârü'n-Nâim):

Övülenin makamı manasında kullanılan eşik,insanların rahatlık ve bolluk içinde yaşamaları dolayısıyla Cennet'e benzetilir:

"Dârü'n-Na'îmdür işigi halk-ı 'âleme
Hân-ı Halîli ile cihân tıldı ser-te-ser"

K.25/30 s.108

2-Gökyüzü(Āsumān):

Sevgilinin eşiği yüceliği bakımından gökyüzüne benzetilir ve onu seyretmenin âşığa müyesser olmadığı söylenir. Zamanede de orayı gören yoktur:

"Müyesser olmadı yâr işigini seyr itmek
Zemānemüzde bizüm āsumānı görmüş yok"

G.208/4 s.412

3-Kâbe:

Övülenin eşiği ile Kâbe'nin haremi arasında oralarda duâların kabul olması bakımından ilgi kurulur.Şair şahın eşiğine varıp dua etmek ister:

"Varup işigine şāhuñ du'ā-yı devlet okı
Kâbül olur harem-i Ka'bede du'ā-yı gedā"

K.12/42 s.62

4-Mesned ü mevâ:

Övülenin eşiği devlet büyüklerinin sığındığı ve devlet işlerini görmede güç aldıkları bir yerdir:

"İşigi cümle-i erkāna mesned ü me'vâ
Tapūsı zümre-i 'irfāna maksad-ı akşā"

K.26/31 s.113

5-Samanyolu(Kehkeşân):

Övülenin eşiği yüceltme maksadı ile samanyoluna benzetilir.Şekil ilgisi de benzetmeye yardımcı olur:

"Oldı bir altunlu kaftānuñ semā-yı pür-nücūm
Kehkeşân olmuş durur ey mäh añā āsitin"

K.13/19 s.64

6-Taş(Mihenke taşı,Hacerü'l-esved):

Âşığın sevgilinin eşiğine yüz sürmesi,hacıların Hacerü'l-esvede yüz sürmesi ve altının mihenk taşına sürülmesi arasında ilgi kurulur.Bundan dolayı sevgilinin taş eşiği mihenk taşına ve Hacerü'l-esved'e benzetilir.Âşığın altın gibi yüzünün ayarı böylece ortaya çıkar.Benzetmede bu üç maddenin de taştan olması ve sevgilinin kapısınının Kabe gibi tasavvur olunması rol oynar:

"Ey Halîlüm Hacerü'l-esved imiş taş işigün
Zer-i ruhsārumuza anuñ için oldı mihāk"

G.212/2 s.415

7-Tur Dağı:

Sevgilinin eşiği ile Tur Dağı arasında kurulan münasebet orada duâ edilmesinden dolayıdır:

"Kapūsı Ka'be-i 'uṣṣāk ışığı Tūr-ı niyāz
Hüblar kâni şafâ mecmâ'idur dükkâni"

G.488/2 s.578

8-Yatak(Bister-i hab):

Âşık, gece gündüz sevgilinin semtinden ayrılmak istemez ve bunu onun eşiğini yatak yapmak tasavvuru ile anlatır. Âşığın sevgilinin kapısı civarında kalabilmek için köpekleriyle birlikte olması ve köpeklerin de eşik üzerine yatarak uyumaları da benzetmede rol oynar:

"Taş ışığın idüben bister-i hâb
Kapūsı resmi oldu baña mihrâb"

Ş.2/50 s.248

1-Hacerü'l-esved:

Üç beyitte geçen Hacerü'l-esved Kâbe'de bulunması ve renginin siyah olması bakımlarından ele alınır. Sevgilinin kapısınının Kâbe gibi tasavvur edilmesi dolayısıyla eşiği de Hacerü'l-esved'e benzetilir ve hacıların buraya yüz sürmesi ile âşıkların sevgilinin eşiğine yüz sürmesi arasında ilgi kurulur:

(Örnek için eşik maddesine bakınız.)

Zemzem'e bakan ve Kabe'yi ziyaret edenler için Allah'ın Hacerü'l-esved'i ibret aynası ettiği söylenir:

"Nâzır-ı Zemzem ile zâyir-i Beytü'l-hareme
Hacerü'l-esvedî Hak âyine-i 'ibret ider"

G.75/3 s.328

i-Halâ:

Bir beyitte geçen halâ içinde pislik oluşu yönünden ele alınır ve mal hayali ile dopdolu olan insan için benzetilen olur:

"Halâya beñzer o kim mühmelât ile memlü
Hayâl-i māl ü menâl ile ola māl-â-māl"

K.20/22 s.88

j-Harem(Harem-i muhterem):

aa-Umumi Olarak Harem:

Evlerin kadınların oturmasına mahsus olan ve herkesin girmesine müsaade edilmeyen kısmı demek olan harem iki beyitte geçer.Kötü düşüncelerin girmemesi istenilen hatır ile harem arasında ilgi kurulur.

Kâbe ve çevresine Harem-i Şerif denilir.Süleymaniye Camii'nin Beytu'llah-ı sâni gibi tasavvur edilmesi sonucu etrafı da Harem-i Şerif gibi düşünülür.

bb-Harem İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayn-ı Ka be-i alem:

Övülen caminin haremeleri ile Kabe arasında yüceltme maksadı ile ilgi kurulur:

"Haremeleri meselâ 'ayn-ı Ka'be-i 'âlem
Sütününün kimi Hannân u kimi Mennândur"

K.4/11 s.32

2-Hatır:

Hatır cisimleştirilerek herkesin girmesine müsaade edilmeyen harem kısmına benzetilir ve oraya vesvesenin girmesine müsaade edilmemesi istenir:

"Gel bâri hatıruñı vesveseden eyle berî
Koyma nâ-mahrem olanı harem-i muhtereme"

G.427/3 s.542

k-Hisar(Demür hisar, ahenden hisar, hisar eri):

aa-Umumi Olarak Hisar:

"İçinde iskan edilen binaları olan kalelere ve müdafalı hükümdar ve kumandan binalarına"(323) isim olan hisarlar,taştan yapılması,fethedilmesi ve yıkılması bakımlarından ele alınır.Âşığın kalbi ile hisar arasında yıkılmaları bakımından ilgi kurulur.Övülenin kılıcı şeriatı fitneden koruyan demir bir hisar gib düşünülür.Hale içerisindeki ay şairin gözünde hisarında oturan sevgili hayalini uyandırır.

bb-Hisar İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşığın kalbi:

Edirne Şehrengizi'nde vaktiyle benzersiz sayılacak

(323) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 1 s.143

hisarın şimdi yıkık durumda olduğu belirtilir ve bu durumu ile aşığın kalbine benzetilir:

"Hisârınınuñ yoğ imiş mişli ammâ
Yıkılmış kalb-i 'âşık gibi güyâ"

Ş.1/79 s.232

2-Hâle:

Hisar içinde bulunan sevgili,hale içindeki ay gibi tasavvur edilmekle hisar ve hale anasında şekil bakımından ilgi kurulur:

"Hişâr içinde ol yâr-ı kamer-fer
Felekde hâle içre mâha beñzer"

Ş.1/132/236

3-Kılıç(Şemsîr-i can şikâr):

Din hükümlerini fitne çıkarmak isteyenlere karşı korumasından dolayı övülenin kılıcı demirden bir hisar gibi düşünülür:

"Hıfz itmege şerî'ati ezdâd-ı fitneden
Şemsîr-i cân-şikârunuñ kılduñ demür hisâr"

K.10/31 s.54

1-İç kısım(Derun):

Övülen camiin iç kısmının rahmet harmanı gibi düşünülmesi ibâdet ve duâ ile müminlerin Allah'ın rahmetini elde etmelerinden dolayıdır:

"Derünü hırmn-i rahmet mişâli birünü
Cibâl-i Tûr-ı münâcât u bürc-i Keyvândur"

K.4)9 s.32

m-Kapı(Der-i firâk,bâb-ı divân,kapu,der-i gam,mahabbet kapısı,bab,der-i İskender,der-i deryâ-yı takvâ,der-i dergâh-ı ışk,mârifet babı,iki kanatlı kapı,der-i la,der-i dar-ı adem,bab-ı rahmet,bâb-ı meyhâne,bâb-ı sagîr,bâb-ı rüşvet,Cennet kapısı):

aa-Umumi Olarak Kapı:

İnşâî unsurlar içinde adı en çok geçenlerden biri olan kapı,sözlük manası yanında mecâzî olarak dergâh huzur manalarında da kullanılır.Dert ve elemin boyu dal gibi eğ-

mesi yokluk kapısından geçmeyi kolaylaştırır:

"Kaddini dāl itse Yaḥyānuñ ne gam derd u elem
Kim der-i dār-ı 'ademen geçmegi āsān ider"

G.77/7 s.330

Sevgilinin kapısı yedi kat göğün de üzerinde kabul edilir. Âşık olanların azimle oraya ulaşabilecekleri gök katlarının örümcek ağına benzetilmesiyle anlatılır:

"Örümcek ağına saymaz ziyāde 'âşık olan
Kapūnda ḥayme-i heft-āsumanī gösgötürü"

G.468/4 s.566

Şâir kimseye minnet etmediğini, istiğna ile "virane olan evini yeter görüp İskender'in kapısına gitmediğini" söyleyerek anlatmak ister:

Övülenin kapısına secde kılmayan iblis gibi daima her yerde reddolur:

"Toğrulug ile kapusına kılmayan sücüd
İblis gibi redd ola her yerde dāyimā"

K.24/31 s.104

Bir zaman yâr ile söyleşen âşığın deli gönlü şimdi yalnız kaldığı için kapı ve duvar ile söyleşir.

Üst kısmı yuvarlak olan kapı şekil bakımından mihraba benzetilir. Sevgilinin kapısı ile Kabe arasında, önünde secde edilmeleri yönünden ilgi kurulur.

İki kanatlı kapı, kanat kelimesinin diğer manası da düşünülerek kuşa benzetilir. Kitap kapakları ile de aralarında şekil bakımından ilgi kurulur.

Kapıyı açıp kaparken tutmaya yarayan ve dışarıdaki birisinin, geldiğini haber vermek için tıkırdattığı hal-kalardan da bahsedilir.

Kapı dışarısı ile ev arasında geçidi sağladığı için hem ayrılık hem kavuşma yeridir. Evin kapısının kapalı olması gerekir.

Yakanın yırtılması âşığa aşkın kapısını açar. Övülenin atının izi, varlığı ile zafere yol açan bir kapı gibi düşünülür. Sevgilinin ağzı küçük ve kapalı bir kapıya benzetilir.

Kötülüğe yol açmaları bakımından meyhane kapısı ile düşman gözü arasında da ilgi kurulur.

bb-Kapı ile ilgili Benzetmeler:

1-Adâlet:

Adâlet iyi işletildiği zaman devlet işleri yürür ve o devlet güçlü olur. İyi işletilmediği zaman ise devlet hazinesi boşalır, devlet zayıflar. Övülenin adâlet kapısını açtığı söylenmekle adaleti iyi uyguladığı anlatılmak istenir. Bununla rüşvet kapısını yaptığı belirtilir. Beyitte rüşvet "gemide yedek olarak bulundurulmuş serin, çubuk ve gönderlerinin istif olundukları yer" (324) manasında kullanılmış olmalıdır:

"Âlemi luṭfiyle ihyâ itdi mânend-i bahâr
Açdı 'adli kapūsını yapıdı bāb-ı rüşveti"

K.28/17 s.118

2-Ağız (Dehân-ı yâr, adû dehâni):

Ağız ile kapı arasında, ancak gerektiği zaman açılması ve çok zaman açılmasının hoş karşılanmaması bakımlarından ilgi kurulur. Ağız biganelere açılmamalı ve esrar bildirilmemelidir. Kapısı açık olan eve hırsız gelir:

"Ağzuñı bigâneye açma saḳın esrârüñi
Hâneniñ kapısı açuḳ olıcaḳ uğru gelür"

G.76/5 s.329

Sevgili çok konuşmaz ve ağzı küçüktür. Rüşvet alanlar tarafından kapatılan övülenin kapısı kapalı olması ve adının bāb-ı saġir olması dolayısıyla sevgilinin ağzı gibi düşünülür:

"Kapadı bāb-ı saġirini irtişâ ehli
Dehân-ı yâr gibi açmaz oldılar anı"

K.23/32 s.100

3-Arş-ı azîm:

Gökyüzünün en yüksek kısmı demek olan arş, metafizik aleme geçişi sağlayan bir nevi kapı gibi düşünülür ve sohbet halkasının bu kapıyı çınlattığı belirtilir. Tasavvurda kapılarda halka bulunması ve bunların zil gibi kullanılması rol oynar:

"Kapūsın çınradur 'arş-ı azîmün halka-i şoḳbet
Gel e ey müdde 'î bu zevḳ-i zikru'llahı benden sor"

G.130/3 s.364

4-At izi:

Övülenin atının izlerinin zaferin kapısı gibi düşünülmesi, zaferin kazanılmasında oynadığı rol dolayısıyla dır:

"Görinen tuğları murg-ı hüma-yı rif'at
Atının izleri feth u zaferün bāb u deri"

K.7/19 s.43

5-Câmi:

Övülenin yaptırdığı câmi, Cennet'e gitmeye vesile olmasından dolayı Cennet kapısı gibi düşünülür. Burayı yapmakla Cennet kapısı açmış gibi olduğu söylenir:

"Yapdı bu 'ālī makāmı açdı cennet kapūsını
Câmiü'l-ḥayrāt olan sultān-ı ehl-i iktidā"

K.3/41 s.30

6-Cild-i müselleme:

Şâirin eseri olan dīvânın, kelimenin tevriyeli olarak kullanılması ile "devlet işlerinin idaresiyle alakalı encümen"(326) binâsı gibi tasavvur olunması sonucu cilt kapakları da iki kanatlı kapıya benzetilir:

"Kıldı cild-i müsellemin üstād
Bāb-ı dīvāna sanki iki kanād"

D. s.13

7-Göz:

Evin dış kapısı veya avlu kapısı yola bakar. Bundan dolayı şâir, sevgilinin yollarını gözeten gözünü kapıya benzetir:

"Kapu gibi gözümün yollar gözetmekdür işi
Gelmege bu beyt-i Ahzāna 'ināyet yok mıdur"

G.103/5 s.346

8-Güneş:

Kapı makam manasında kullanılarak güneş için benzetilen olur ve ona mensup olmayanın zerre gibi hor olacağı söylenir. Beytin manası, "güneş, bab-ı alışana mensup olduğu için mansıb-ı alaya ermiştir" şeklinde de düşünülebilir:

"Mansıb-ı a'lāya irmez zerre gibi hōr olur
Gün gibi bir bāb-ı 'ālī-şāna mensub olmayan"

G.316/2 s.478

9-Kâbe:

Hac zamanında Kabe'de kurban kesilir. Aşığın orada kurban olmaya istemesinden dolayı sevgilinin kapısı Kâbe'ye benzetilir:

"Ka'be kapumda cân vieregör dırsın ey nigâr
Kurbanlar olduğum aña da minnetün mi vār"

G.61/1 s.319

10-Kitab-ı Esrar:

Kapı açıldığında içerisi görülebilir. Kapalı kapılar arasında ise ne olduğu bilinmez. Kitap iki kapağı arasında birçok bilgiyi saklar. Övülenin yaptırdığı câmideki iki kanatlı kapıların kitaba benzetilmesinde kanatların cilt kapakları gibi düşünülmesi rol oynar:

"İki kanatlı kapular kitâb-ı esrârı
Menârı nâme-i hikmet rumûzı pinhândur"

K.4/19 s.32

11-Kuş(Murg-ı âbî):

İstanbul'un denize açılan kapıları kanat açmış deniz kuşlarına benzetilir. Kapıların iki kanatlı oluşu ile kuşların iki kanatlı oluşu arasında ilgi kurulur. Benzetmede kanat kelimesinin tevriyeli kullanılmasının da rolü bulunur:

"Açılmış bahra anuñ niçe bâbı
Kanad açmış şanursın murg-ı âbî"

Ş.2/100 s.252

12-Maşrık-ı horşid-i nûr-ı Yezdân:

Övülenin güneş gibi tasavvur edilmesi sonucu, kapısı, güneşin doğduğu yere benzetilir:

"Hilâl gibi terakkî umar 'ayâli ile
Kapuñ çü maşrık-ı horşid-i nûr-ı Yezdândur"

K.4/41 s.34

13-Mihrab:

Üst kısmı yuvarlak olan kapı ile mihrab arasında şekil bakımından benzerlik bulunur. Önünde secde edilmesi de (326) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 1 s.456

benzetmeye yardımcı olur:

"Taş ışığın idüben bister-i hâb
Kapısı resmi oldu baña mihrâb"

Ş.2/50 s.248

14-Sığınılacak yer(melce' u makarr):

Övülenin kapısının sığınılacak bir yer gibi düşünülmesi ilim erbanını koruması ve yardım etmesi dolayısıyla dır:

"Erbâb-ı 'ilme oldu kapuñ melce' u makarr
Aşhâb-ı fazla oldu tapuñ Ka'be-i 'âlâ"

K.24/40 s.104

15-Yaka(Çäk-i giriban):

Âşık olmayı belli eden yırtılmış yaka,sevgilinin gönüle girmesini sağlayan açılmış kapıya benzetilir.Yakasının yırtığı mahabbet kapısını açalı sevgili deli gönlüne girdiği için şâir Allah'a hamd eder:

"Bi-hamdi'llah delü gönline girdi yarı Yahyânũ
Mahabbet kapusını açalı çäk-i giribânı"

G.506/7 s.589

n-Kemer(Tak,tak-ı mihrab-ı makam-ı secdeğah, tak-ı sipihr-i kible):

aa-Umumi Olarak Kemer:

Duvar veya direkler üzerine yarım daire şeklinde yapılan inşai bir unsur olan kemer sekiz beyitte geçer.Şekil bakımından ele alınır ve beli bükülmüş insan ve gökyüzü kemere benzetilir.5 numaralı kasidede şehre su getirmek için yapılan su kemerlerinden söz edilir ve bunlar deve kartarı ve yağmur bulutlarına benzetilir.Sevgilinin kaşı mihrab gibi düşünülünce şekil bakımından da kemere benzetilir.

bb-Kemer İle İlgili Benzetmeler:

1-Beli bükülmüş insan:

Şâir yaşlılığı zamanında bükülen belini şekil yönünden kemere benzetir.Bu hal bir yandan acizlik gibi gösterilirken bir yandan da kemerin sağlamlığı ile şâirlik kudreti arasında ilgi kurulur.Boy bu şekli ile yaya da benzetilir ve zamâne şâirlerinden yayı çekenin olmayacağı söy-

lenerek meydan okunur:

"Takati tāk oldı yürür döndi kemāna kāmēti
Yāsını Yahyānuñ çeker şanma zemāne şā'iri"
G.471/7 s.568

2-Deve katarı:

Övülenin yaptırdığı su kemerleri şehre su getiren deve katarına benzetilir. Bir çok kemerin birbirine bitişik olarak inşa edilmesiyle katarın birçok deveden meydana gelmesi arasında ilgi kurulur:

"Deve katarına beñzer kemerlerin gördüm
Didüm ki yeryüzünüñ budur ebr-i bārānı"
K.5/11 s.35

3-Gökyüzü(Sipih-r-i kible):

Gökyüzünün kible tarafının mihrab ve dolayısıyla kemer gibi düşünülmesi, hilalin gökyüzünde akşam namazı kıldığı tasavvur olunduğu içindir:

"Aḥşam namāzını meh-i nev gibi gökde kılmadan
Tāk-ı sipih-r-i kibleye karşı egilmeden"
G.345/1 s.495

Övülenin yüceliğini ifade etmek için altın aynaya benzetilen güneşin onun kasrının kemerine altın zincirle asılmış gibi düşünülmesi ile de gökyüzü kemere benzetilir:

(Örnek için ayna maddesine bakınız.)

4-Kaş:

Mihrabın üst kısmında küçük bir kemer bulunur. Yüzün câmi gibi tasavvur olunması sonucu kaş da bu câmideki mihraba ve oradaki kemere benzetilir:

"Yüzüñdür câmi'-i ḥüsn ü kaşuñ mihrābıdur anuñ
Ki olur tāk-ı mihrāb-ı makām-ı secdegāh egri"
G.473/7 s.570

5-Yağmur bulutu(Ebr-i baran):

Övülenin yaptırdığı su kemerlerinin yağmur bulutlarına benzetilmesi şehre su getirmelerinden dolayıdır. Yüceltme maksadı da benzetmede rol oynar:

(Örnek için kemer-deve katarı benzetmesine bakınız.)

o-Köşe (Künc, guşe):

Beş beyitte geçen köşe herhangi bir benzetmeye konu olmaz. Orası aşığın, gönlünü sevgilinin hayali ile eğleyip oturduğu bir yerdir:

"Yüregi döymez vişâle güşe-i gamhânedede
Gönlünü eyler hayâlün 'aşık-ı dildânenün"

G.229/4 s.426

ö-Kubbe (Türbe kubbesi, kubbe-i semâ, kıbâb, kîbâb-ı nüh-felek, kîbâb-ı çarh-ı devrân, kubbe-i eflâk, kubbe-i devvâr, kîbâb-ı Mescid-i Aksa):

aa-Umumi Olarak Kubbe:

Kubbe, binaların üstünü örten yarım küre şeklindeki bir inşai unsurdur. Yüksekliği, şekli ve sayısı bakımından ele alınır.

Övülenin türbesinin kubbesi yüceltme maksadı ile gökyüzüne benzetilir. Gökyüzü de tasavvur olunan şekli bakımdan kubbeye benzetilir. Bu kabbede hu diyenin hu işiteceği söylenir:

"Hü diyen hü işidür bu kubbe-i eflâkde
Zikre meşgûl ol yûri enhâr ile kühsâr ol"

G.397/5 s.525

Şekil bakımından gökyüzünün kalkana benzetilmesi çarhi kalkan denilen bir kalkan çeşidi bulunmasındandır. Bununla kubbe ve kalkan arasında da ilgi kurulur. Övülenin yaptırdığı caminin kubbeleri kaza oklarını savan çarhi kalkan gibidir.

Gökyüzü kubbesi gazilerin Allah Allah sesi ve aşığın inlemesi ile dolar. Şâirin şiiri kusursuz olduğu için ona bu dönen kubbeden söz gelmez:

"Ârîdür eş'ârî Yahyânun sözinden 'ârî yok
Söz gelür şanmañ aña bu kubbe-i devvârdan"

G.350/7 s.498

Kubbe şekil yönünden taca da benzetilir. Övülenin ih-san ettiği dokuz tolga hem şekil hem sayı bakımından gökyüzü kubbelerine benzetilir.

Övülenin yaptırdığı caminin, insanı mânevî âleme götüren bir gemi gibi tasavvur edilmesi sonucu kubbeleri de yelkene benzetilir.

Bütün maddî âlemin fânîliği anlatılmak için gökyüzü kubbesi su kabarcığına benzetilir. Su kabarcığının rüzgâr ile bozulması ve zamanın her şeyi yok etmesi arasında ilgi kurulur.

bb-Kubbe ile ilgili Benzetmeler:

1-Çarhî kalkan:

Çarhî kalkan, ortası şişkin bir kalkan çeşididir. Kalkanın kılıç ve mızrak darbelerini engellemek için kullanılması ile insanların günah işlemelerine engel olma arasında ilgi kurularak övülenin yaptırdığı caminin kubbele-ri şekil bakımından çarhi kalkana benzetilir:

"Günâh u ma' şıyetün dâfi' i vü râfi' idür
Kazâya kubbeleri sanki çarhî kalkandır"

K.4/20 s.32

2-Dokuz tolga:

Övülenin ihsan ettiği dokuz tolgayı görenlerin onları feleğin dokuz kubbesine benzettikleri söylenmekle tolga, kubbe ve felek arasında şekil ve sayı bakımlarından ilgi kurulur. Benzetmede yüceltme maksadı da rol oynar:

"Tokuz tuğulga 'atâ kıldı zer-nişân u celi
Kıbâb-ı nüh-felege beñzedür gören ânı"

K.23/16 s.99

3-Gökyüzü(Eflâk, çarh-ı devrân, felek, heyet-i eflâk, çarh, gök, semâ):

Kubbenin gökyüzüne benzetilmesi, yüceltme maksadı ve şekil ilgisi dolayısıyladır. Övülenin türbesinin kubbesi felek, kendisi de oradaki güneş gibi düşünülür:

"Felekdür türbesinün kubbesi evc-i mu'allâda
Vücûdı gün gibi o kubbeye bir nür-ı a'zamdur"

M.2/I/4 s.138

Sevgili el açıp dua ederek Yahya'nın öldüğünü istermiş, Şair de bu dileğe yürekten katılır ve amin demesiyle gökyüzü kubbesini doldurmak istediğini söyler:

"El açıp Yahyânun öldüğünü istermiş nigâr
Kubbe-i eflâki toldursam n'ola âmin ile"

G.398/5 s.526

4-Hazırcevap insan:

Sesin kubbede yankılanmasını hazırcevaplı olmak gibi düşünen şâir kendisini bundan dolayı Mescid-i Aksâ'nın kubbelerine benzetir:

"Beri gel müşkilün câniblerinden bir şadâ eyle
Kıbâb-ı Mescid-i Aksâ gibi hâzır cevâbuz biz"

G.173/3 s.390

5-Su kabarcığı(Habâb):

Su kabarcığı şekil yönünden kubbeyi andırır.Ruzgar kelimesi tevriyeli kullanılarak hava akımının kabarcığı bozması ile zamanın her şeyi bu arada gök kubbesini bile yok etmesi arasında ilgi kurulur.Böylece maddî âlem ve gök kubbesi ile su kabarcığı arasında fark bulunmadığı söylenir.Tasavvurda kıbâb ve habâb kelimeleri arasındaki ses benzerliğinden de faydalanılır:

"Yapma fenâ evin yıkılır rüzgâr ile
Zirâ ki farkı yok bu kıbâbuñ habâbdan"

G.326/6 s.484

6-Taç(Tâc-ı salâhî,tâc-ı azâb):

Övülenin yaptırdığı câminin kubbesi,şekli ve burasının huzur kaynağı olması dolayısıyla rahatlık veren bir taca benzetilir:

"Kubbesi tâc-ı salâhî şâlih ü 'âbid gibi
İki yanından 'ayân zibâ menârı ak ridâ"

K.3/35 s.30

Ayrılık dolayısıyla her şeye karamsar bir gözle bakan şâire göre gökyüzü azap veren bir taç gibidir.Hilâl de kıllıç çeker:

"Fırkat şebinde tîg çeker mah-ı nev baña
Tâc-ı 'azab olur görinen kubbe-i semâ"

M.31/IV/1 s.204

7-Yelken(Badban):

Övülen caminin nur denizinde yüzen bir gemi tasavvur olunması sonucu kubbeleri de bu geminin yelkenlerine benzetilir:

"Kıbâbı yer yer anuñ bâdbânları gibidür
Vücûdı keştî-i deryâ-yı nûr-ı Yezdândur"

K.4/13 s.32

p-Kürsü:

aa-Umumi Olarak Kürsü:

Câmide, Kur'an-ı Kerim okumak veya vaaz etmek için yapılan kürsüden iki beyitte söz edilir. Kur'an-ı Kerim okuyanların bülbül gibi tasavvur edilmesinden dolayı yuvaya, övüleni yüceltmek maksadı ile arş-ı muallaya benzetilir.

bb-Kürsü İle İlgili Benzetmeler:

1-Arş-ı muallâ:

Övülenin çıkıp aşr okuması durumunda orasının arş-ı muella gibi olacağını söylemesi yüceltme maksadına dayanır:

"Çıkup 'aşr okısa mescidde gūyā
Aña kürsî olur 'arş-ı mu'allâ"

Ş.2/297 s.271

2-Yuva(Aşiyân-ı devlet):

Övülen camideki kürsülerin yuvaya benzetilmesi, Kur'an-ı Kerim okuyanların bülbül gibi düşünölmelerinden dolaydır:

"İçinde kürsîleri āşiyān-ı devletdür
Kıra'at ehli ki var bülbül-i hoş-elhāndur"

K.4/10 s.32

r-Mihrâb(Mihrâb-ı Harem,kaşın mihrâbı):

aa-Umumi Olarak Mihrab:

Cami ve mescidlerde kible tarafında, imamlık eden için yapılan üst kısmı yarım daire şeklindeki oyuk demek olan mihrab onüç beyitte geçer. Şekli ve önünde secde edilmesi bakımlarından ele alınır.

Mihrâb, câminin en dikkat çekici yeri olduğu için gayet süslü yapılır. Güzelin yüzü cami gibi tasavvur edilmekle kaşları da hem şekli hem güzelliği bakımından mihraba benzetilir. Sevgilinin kapısı ve ayak izi de hem şekil bakımından hem de önünde aşık secdeye kapandığı için mihrab gibidir.

bb-Mihrâb İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayak izi:

Sevgiliyi her zaman görmesi mümkün olmayan âşık, onun ayak izini gördüğü zaman secdeye kapanır. Sevgili o kadar

güzelidir ki herkes onun ayağına kapanmak ister. Ayak izini mihrâb edindiği için dünyanın iki büklüm ve eğri görüldüğü söylenir:

"Sücūd idüp nişân-ı pâyüñi mihrâb idinmişdür
Görinür anuñ için her zamân çarh-ı dü-tâh eğri"
G.473/8 s.570

2-Kapı:

Bir kemer içinde ve üstü yuvarlak olan kapı şekil bakımından mihrabı andırır. Aşığın önünde secde etmesi dolayısıyla da sevgilinin kapısı mihraba benzetilir:

"Taş ışığın idüben bîster-i hâb
Kapusu resmi oldu baña mihrâb"
Ş.2/50 s.248

3-Kaş (Ebrû-yı dilruba):

Sevgilinin kaşı şekil yönünden mihraba benzetilir. Âşığın onu görüp şükür secdesi ettiği ve değme bir aşk ehlinin burayı düşünmediği söylenirken aynı zamanda kaş ile ra, dolayısıyla mihrab ile ra harfi arasında da ilgi kurulur:

"Secde-i şükr eyledüm görüp kaşuñ mihrâbını
Degme bir 'ışk ehli düşünmez bu rāya sevdüğüm"
G.277/2 s.454

Sevgilinin ra harfine de benzeyen kaşını, onu gördüğü için Allah'a şükür secdesi yapmak için değil de başka düşünce ile mihrab edinmek olmaz. Bu eğri düşünceyi hatırdan çıkarmak gerekir:

"Ebrû-yı dilrübâyı mihrâb idinmek olmaz
Dür eyle hâtırũndan Yahyâ bu eğri rāyı"
G.507/9 s.590

Sevgilinin diğer güzelleri de imrendirecek kadar güzel olmasından dolayı kaşı, herkesin oraya yönelerek secde ettiği Kabe'nin mihrabına benzetilir. Gözün İmam-ı Hanefî, kirpiklerin iki saf cemaat gibi tasavur edilmesi de benzetmeye yardımcı olur:

"Kaşı mihrâb-ı Harem çeşmi İmâm-ı Hanefî
Sōfiyân-ı 'arabî kirpiginũ iki şafı"
G.505/1 s.588

s-Merdiven(Nerdibân,mirkât-ı resen,tokuz ayak nerdibân):

aa-Umumi Olarak Merdiven:

Yükseğe çıkmayı temin için yapılan merdiven sekiz beyitte geçer.Şairin elbisesindeki yırtıklar vücut kasrının merdiveni gibidir.Övülenin kadrinin yüceliği için merdiven felektir.Vücudun gemi gibi tasavvur edilmesi sonucu sakal halattan yapılmış bir merdivene benzetilir.Övülenin medhi için yazılan satırlar onun yüksek makamının merdivenleri gibi düşünülür.

Yüksek bir yere çıkmak için merdiven basamaklarına basarak gidilir.Basamaklara ayak da denilir.Şair,zurna gibi başını havaya kaldıranın merdiven gibi ayaklar altında kalacağını söyler:

"Kaldurma zurnapâ gibi bälâya başuñ
Eller seni ayaklamasun nerdibân gibi"

K.34/14 s.131

bb-Merdiven ile ilgili Benzetmeler:

1-Elbisenin yırtıkları:

Şair,fakirliğinden bahsederken,elbisesinin yırtıklarını merdivene benzetmesi vücudunu bir kasr gibi tasavvur etmesinden dolayıdır:

"Egnümde tül ü 'arzı anuñ oldu çäk çäk
Kasr-ı vücūduma şanasın urdı nerdibân"

K.27/27 s.116

2-Felekler:

Övülenin kadrinin yüceliği anlatılmak için feleklerin buraya çıkmak için dokuz ayak merdiven olduğu söylenir. Kadrin kasr olarak tasavvuru da benzetmeye yardımcı olur:

"Şehr-i fazlında güneş gibi suhtedür meşhür-ı nās
Kasr-ı kadrinde felekler tokuz ayak nerdibân"

K.2/24 s.25

3-Sakal:

Sakalın halat bir merdivene benzetilmesi,vücudun bir gemi gibi düşünülmesi dolayısıyladır:

"Sen külekli gemisin eyâ ten-perver

Sakaluñ oldu kara başuña mirkât-i resen"

K.33/21 s.129

4-Satırlar:

Övüleni medhetmek için söylenen şiirin satırları, onun yüksek makamına ulaşmayı sağlayan merdivene benzetilir. Şekil ilgisi yanında şâirin bu şiiri vesilesi ile övülenle görüşmüş olması ihtimali de benzetmeye yardımcı olur:

"Makam-ı rif'atüñ evcine nerdibân oldı
Sutür-ı midhat-i zât-ı müheymünñ güyâ"

K.26/44 s.114

5-Sine kemikleri:

Zayıflayan vücutta açıkça belli olan göğüs kemikleri insanı ölüme götüren merdivene benzetilir. Ölümün kasr gibi düşünülmesi de benzetmede rol oynar:

"Kaşr-ı memâtuma şanasın nerdibândur
Sinem kemüklerine nazar eyle fi'l-meşel"

G.247/1 /2 s.437

ş-Minâre (Menâr, nur-ı kudretten menâr):

aa-Umumi Olarak Minâre:

Geçtiği sekiz beyitte minare cami ile birlikte ele alınır. Övülen, yanındaki solaklarla Mescid-i Aksa ve minârelerine benzetilir. Uzun boyun minâreye benzetilerek anlatılması bu gün de yaygındır. Sevggü uzun boyu ile nur-ı kudretten bir minareye benzetilir ve yüzündeki ben de Hz. Bilal gibi düşünülür:

"Yâ hõd ol serv-i bālānuñ bünāgüşındaki hāli
Bilāl-i Mustafādur nür-ı kudretten menār üzre"

G.376/3 s.513

Şekil bakımından aralarında dürülmüş bir mektupla ilgi kurulan minare, aynı ilgi ile' dinin direği gibi de düşünülür. Ele benzetilmesi ise cāminin namaza niyet eden veya duâ eden bir insan gibi düşünülmesinden dolayıdır.

bb-Minâre ile ilgili Benzetmeler:

1-Direk:

Minâre ile direk arasında şekil bakımından ilgi bulunur. Dinin en önemli hükümleri ibâdet ve bunlar içinde namazla ilgilidir. Namazın dinin direği olması ve minârelerin müslümanları namaza çağırmaq için kullanılması, onların dinin direği gibi düşünülmesine yol açar:

"Menârı hâne-i dînün direkleri gibidür
Çihâr Yâr gibi muqtedâ-yı a'yândur"

K.4/13 s.32

2-El:

Mescidin bir insan gibi tasavvur edilmesi sonucu, iki yanındaki minâreleri de namaza niyet için kaldırdığı ele benzetilir:

"Sâlike beñzer mesâcid ma'nide iki menâr
Añla dâyim niyyet için iki eldür güyiyâ"

K.3/36 s.30

3-İnsan:

Sultan Mustafa Mersiyesi'nde övülen, giydiği beyaz elbiseleri ve boyunun yüksekliği dolayısıyla nurdan bir minâreye benzetilir:

"Tonandı ağlar ile nurdan menâra dönüp
Güşâde hâtır idi şevk ile nehâra dönüp"

M.8/II/1 s.165

"Solak, Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 60, 61, 62 ve 63 üncü ortalara verilen addır. Bunların boylu boslularından seçilip padişahların hizmetlerinde bulunanlara da "Solakan-ı hassa" denilirdi. Solakların başlarında birbuçuk karış uzunluğunda dökme yaldızlı ve ön tarafı servi şeklinde yeşil sorguçlu külâh" (327) bulunurdu. Minârelerin üst tarafında koni biçimindeki kısma da külâh denilir. Övülenin Mescid-i Aksâ gibi tasavvur edilmesi sonucu iki yanındaki solaklar da minâreye benzetilir. Solakların uzun boylu oluşu ile minârelerin uzunluğu arasında ilgi kurulur:

"Mescid-i Akşâya beñzer zât-ı pāk-i pādīşāh
İki yanında solaklar nurdan iki menâr"

K.11/14 s.56

Her câmiye bitişik olarak yanında minare de inşa edilir. Maddî imkansızlıklar dolayısıyla minâresi yapılamamış camiye eksik gözü ile bakılır. Şair "serv-i bülend" sözü ile sevgiliyi kastederek boyunun yüksekliği dolayısıyla onu minâreye benzetir ve kendisini de câmi gibi tasavvur ederek sevgiliden irak olamayacağını söyler. Câmînin minâre

(327) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s.254

ile şerefının arttığı söylenmekle minârenin ezen okumak için çıkılan kısmına şerefe denilmesine işaret edilmiş olabilir:

"Zâhidâ serv-i bülendümden ırâğ olamazın
Câmi'ün oldu menâr ile ziyâde şerefi"

G.505/2 s.588

4-Mektup(Name-i hikmet):

Minâre ile dürülmüş haldeki mektup arasında şekil bakımından ilgi kurulur.Övülen câmideki minâreler name-i hikmete benzetilir:

"İki kanatlı kapular kitâb-ı esrârı
Menârı nâme-i hikmet rümûzı pinhândur"

K.4/19 s.32

t-Minber:

Bir beyitte geçen minber ile livâarasındaki benzerliğe hangi ilgilerin yol açtığı açık olarak görülmez.Livânın savaş zamanında çıkarılması ve o zaman hutbe okunması arasında ilgi kurulmuş olabilir:

"Çalınur bezm-i kitâl içre nefîr u küslar
Mescid-i Akşâdur ol cây-ı şafâ minber livâ"

K.17/8 s.76

u-Musalla:

Câmi civarında cenaze namazı kılmağa mahsus yer demek olan musalla iki beyitte geçer.Namazın Allah'ın huzuruna çıkmak gibi düşünülmesi sonucu Dîvân-ı Hak olarak kabul edilir:

"Cumhür-ı bâtil varmaz namâza
Dîvân-ı Hakdur zirâ musallâ"

M.1/1/7 s.135

ü-Mutfak(Matbah):

Bir beyitte geçen mutfak,ikinci beyitte bomboş ve alt üst olduğu söylenilerek kalafatlanmak için ters döndürülmüş boğaz gemisine benzetilir.Geminin içindekilerin de nimet yerine sefer gamı yedikleri anlatılır:

"Bir matbaha irişdi yolum eyledüm nazâr
Ni' met yirine halkı sefer guşşasını yer "

K.25/1 s.106

Güyâ bogaz gemisine beñzerdi ol hemân
Dönmiş dibi yukarı kalafat için meger"

K.25/ 2 s.106

v-Ocak:

Kış mevsiminden bahsedilirken, ateş yanan ocak rengi ve huzur vermesi ile gül bahçesine benzetilir. Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması esnasında "ateşin gülbahçesi haline gelişi"(328) ne de telmih^o yapılır:

"Ocağda ateşe ben nice gülistân diyemem

Her ahker oldı şanasın ki bir gül-i hamrâ"

K.26/10 s.111

y-Pencere(Revzen):

aa-Umumi Olarak Pencere:

Binaların aydınlanmasını sağlayan inşai bin unsur olan pencere dokuz beyitte geçer. Vücudun ve gönlün ev gibi tasavvur edilmesi ile onların aydınlanmasına ve sevgilinin görülmesine yol açtığı belirtilir. Pencere camından da söz edilir. Şâir Hakk'ın nuruna pencereye olmayı ister. Böylece gönül hanelerinin de kendisinden aydınlanacağını söyler:

"Rüşen olsun senden ey Yahyâ gönüller hânesi

Mağla'-ı mihr-i Hudâ ol nür-ı Hakkâ revzen ol"

G.246/5 s.436

Güzellerin yüzü, göz, yıldızlar ve yara pencereye benzetilir.

bb-Pencere İle İlgili Benzetmeler:

1-Cemâl-i hûb:

Eski hayatımızda pencereler, net bir şekilde olmasa da sevgilinin görülebileceği nâdir yerlerdendir. Bundan dolayı güzelin yüzü ile pencere arasında ilgi kurulur. Ehl-i nazar olanların pencerede güzellerin yüzünü görebileceği söylenir:

"O revzenler ki cemâl-i hüblardur

Bilür anı şu kim ehl-i nazardur"

Ş.1/126 s.236

2-Göz(Câm-ı dîde):

Göz, dışarıda bulunan şeyleri görmemizi sağlamasından

dolayı vücudun dışı açılan penceresi gibidir. Canın ev gibi tasavvur edilmesi yanında gözde bulunan saydam kısmın cam olarak düşünülmesi de benzetmeye yardımcı olur:

"Hemîşe hâne-i cāna mu'ayyen
Açar revzen bu cām-ı dīdelerden"

Ş.2/15 s.245

3-Yara(Zahm-ı tīr-i cefâ):

Ok yarası şekil yönünden gözü andırdığı gibi onulmaz yaralar için "yaralar göz göz oldu" denilir. Sevgilinin cefa okunun açtığı göz göz yaralar, onu gönül gözü ile görmeyi sağlayan pencereler gibi düşünülür:

"Gönül göziyle görmege Yahyâ habibünü
Yetmez mi zahm-ı tīr-i cefâ revzeni saña"

G.14/5 s.289

4-Yıldız(Encüm):

Gök cisimleri, insanların sırrına tam vakıf olamadıkları, bundan dolayı Allah'ın varlık ve kudretini her an gösteren cisimlerdir. Bundan dolayı, içinde bulunduğumuz dünyadan başka dünyalara bakmayı sağlayan pencerelere benzetilir, Şâir aşk ile kutsi bir kuş olunmasını ve yıldızların pencerelerinden âlem-i birûna bakılmasını ister:

"İşk ile 'ālī-cenāb ol t̄ayir-i kudsī gibi
Encümün revzenlerinden 'âlem-i birûna bak"

G.203/2 s.409

G-Diğer İnşâî Unsurlar:

a-Anbar:

Çeşitli maddelerin depolandığı yer demek olan anbar bir beyitte geçer. Vücut bir anbara benzetilir ve nefsin bu anbara zarar veren bir saksagan gibi olduğu söylenir. Beyitte Hz. Nuh'un gemisine her canlıdan iki örnek almasına ve saksaganın gemiye zarar vermek istemesine telmih yapılır.

"Senün anbār-ı vücuduñdaki nefsun gibidür
Keştī-i Nüh-ı Nebīye zarar iden kesegen"

K.33/17 s.129

b-Bendehâne:

"Köle evi,kölenizin evi,bizim ev"(329) demek olan bendehâne bir beyitte geçer.Sevgilinin sultan,âşığın köle olarak tasavvur edilmesi sonucu âşığın evi bendehâneye benzetilir.Sevgilinin oraya doğru bin belâ ile geldiği söylenir ve ağıyar ile gelmemesi istenir:

"Biñ belâ ile gelürsin bende-hâneñden yaña
Gelme e ağıyar ile ey şâh-ı a'lâ gelme e"

G.409/4 s.532

c-Bezmgâh:

Sünnet düğünü dolayısıyla eğlenceler yapılan yer,Peygamberimizin bir sünnetinin icrâ edilmesi ve kalabalık oluşu bakımından Kâbe'ye benzetilir:

"Bu bezmgâha n'ola Ka'be dirse ehl-i şafâ
Bu bezm içinde olur sünnet-i Resül icrâ"

M.6/II/8 s.154

ç-Gamhâne,Gam bârgâhı:

Âşığın çok gam çektiği anlatılmak için gökyüzü,âşığın âhı ile ayakta duran bir gam bârgâhına benzetilir:

"Gam bârgâhıdur şanasın çarh-ı nilgün
Kim düd-ı âh-ı 'âşıkân olupdur aña direk"

G.211/6 s.414

d-İmâret:

"Medrese talebesiyle fakirlere yemek pişirilip yedirilen yer"(330) demek olan imaret iki beyitte geçer.Yıkık gönül imârete benzetilir ve şâh' olarak düşünülen sevgilinin tamir etmesi istenir:-

"Ne var şâh-ı kerimüm gelse ta'mir eylese yap yap
Derünümde gönül dirler yıkılmış bir 'imâret var"

G.60/3 s.318

(329)Ferit Devellioğlu,Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,s.104

(330)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü cilt 2 s.61

e-Kârhâne:

Bir beyitte geçen karhanenin gökyüzü için benzetilen olmasına hangi ilgilerin yol açtığı açık olarak belli değildir. Feleklerin kahpe olarak tasavvuru bu ilgiye zemin hazırlamış olabilir. Yıldızlarla görünen kârhâneye bakılmaması ve kuşun tuzak ve daneye aldandığı gibi aldanılmaması istenir:

"Bakma nücüm ile görinen kâr-hâneye
Aldanma murg-ı hâne gibi dâm u dâneye"

M.19/I/1,2 s.189

f-Köprü(Cisr,cisr-i mecâzî,cisr-i âlâ,cisr-i hâdî,cisr-i âlî,cisr-i sultânî,Sırat,âhîret köprüsü):

aa-Umumi Olarak Köprü:

31 numaralı kaside Kasım Paşa'nın Şat üzerine yaptırdığı köprü ile ilgilidir. Ulaşımın kolay sağlanması için gerekli en önemli inşai unsur olduğu için bu köprünün yapılışı dolayısıyla halkın memnuniyeti dile getirilir. Kânûnî Sultan Süleyman'ın Avrupa seferi sırasında askerî maksatla yaptırdığı köprülerden 16 numaralı kasidede bahsedilir. Bu sefer sırasında ejderhâ gibi olan Sava, Tırava ve Tuna nehirlerinin gölge gibi ayak altına alındığı söylenir. Köprünün velîler gibi velâyet gösterip suya seccadesini saldığı söylenmekle bu köprünün seyyar ve yüzer köprü olduğu düşünülebilir.

Köprü, zincirle göğe çekilen ejderhâya, zincirini sürüyen aşığa, elif harfine ve mıstara benzetilir. Düşmanların geçememesi dolayısıyla Sırat köprüsü ile aralarında ilgi kurulur.

"İyilik edip suya salmak" deyimine de köprü münasebetiyle yer verilir ve köprü bu çeşitten bir iyilik sayılır.

Şiirin deniz gibi düşünülmesi sonucu mısralar da bu denizdeki köprüye benzetilir.

bb-Köprü ile İlgili Benzetmeler:

1-Âşık-ı dîvâne:

Kasım Paşa'nın şat'ta yaptırdığı köprü teşhis edilerek sevgilinin aşkı ile zincirini sürüyen bir âşık-ı dîvâne

neye benzetilir:

"Hâlet-i 'ışk-ı habîb ile sürür zencirin
Nitekim 'âşık-ı divane vü mest-i şeydâ"

K.31/7 s.125

2-Ejderhâ:

Şat köprüsünün sudaki görünüşü şaire gökyüzüne zincir ile çekilen ejderhâ gibi gelir. Benzetme şekil ilgisine dayanır:

"Şuda bu cisr temâşasına kaldum hayrân
Göke zencir ile güyâ çekilür ejderhâ"

K.31/8 s.125

3-Elif:

Köprünün yapılışındaki ustalık kudreti mübâlâğa ile anlatılarak sihir yapar gibi su üstüne elif harfi yazmaya benzetilir:

"Sihr ise ancak olur kime nasib ommışdur
Rüy-ı âb üzere elif hattını yazmak 'acabâ"

K.31/3 s.125

4-Kol kanat:

Şat ırmağını kolayca geçmeyi sağlamasından dolayı bu köprünün insanlara kol kanat olduğu söylenir:

"Nesr-i Tâ'ir gibi Şat ırmağını hoş geçerüz
Kol kanad oldu bize şanki bu cisr-i a'lâ"

K.31/5 s.125

5-Mısra:

Mısraların köprüye benzetilmesi şiirin deniz gibi tasavvur edilmesine dayanır. Mısralar deniz üzerindeki yüzer köprünün parçaları gibi düşünülür. Şiir içinde ilerlemeyi sağlamaları benzetmeye zemin hazırlar:

"Şehâ bu bahr-i nazma fi'l-meşel bir cisr-i hâdidür
Ser-â-ser mısra' -ı ulâ ile her mısra -ı şânî"

K.16/39 s.74

6-Mıstar:

Şat üzerine yapılan köprü ile halkın memnun olması, gönüllerinin yazılması gibi düşünülmeyle köprü bunu sağladığı için mıstara benzetilir:

"Şaṭuñ üstinde zuhūr itmese bu mıstar eger
Göñli yazılmaz idi halk-ı cihānuñ kat'a"

K.31/17 s.126

7-Samanyolu(Kehkeşân):

Şat köprüsünün Bağdat'a şeref verdiği söylenir ve mü-
balağa ile yüceltilerek samanyoluna benzetilir.Şekil ilgi-
sinin de benzetmeye yardımcı olduğu düşünülebilir:

"Şaṭ-ı Bağdada şeref virdi bu cisr-i 'alî
Kehkeşāndur şanasın gökde olupdur peydā"

K.31/1 s.125

8-Seccâde,velî:

Pâdişahın yaptırdığı köprü,akıllara durgunluk veren
üstün yapım tekniği ile keramet gösteren bir velînin suya
saldığı seccâde gibi düşünülür.Beyitte aynı zamanda köprü
keramet gösteren bir velî olarak da düşünölmüş olabilir:

"Zihî izhâr-ı kudret kim şuya seccâdesin şaldı
Velîler gibi gösterdi velâyet cisr-i sultāni"

K.16/14 s.73

9-Suya atılan iyilik:

Osmanlı Devleti'nde birçok mimari eser hiçbir maddi
karşılık beklenmeden halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve bu
şekilde sevap kazanmak için hayır sahipleri tarafından yap-
tırılmıştır.Bu asil davranış her zaman takdir görür.Halkın
takdir etmiyeceği varsayılsa bile hayır sahibinin bu dav-
ranışı şüphesiz Allah tarafından bilinir ve karşılığı ve-
rilir.Dilimizde bu durumu ifade eden ve insanları hayır
yapmaya teşvik eden "İyilik eyle denizi bırak,balık bilmez-
se Halik bilir."şeklinde bir atasözümüz bulunur.(331)

Bu atasazüne telmih yapılır ve köprü suya atılan bir
iyiliğe benzetilir.Tasavvurda köprünün su ile ilgili bir
eser olmasının da rolü bulunur:

"Āsafā çünki dinür eylügi eyle suya sal
Seni bu köpri sevābiyle meşāb itdi Hūdā"

K.31/13 s.125

g-Köy:

Köy denilince sevgilinin köyünden bahsedilir.Orası

âşığın gözünde Cennet gibidir. Âşık sevgilinin hasta gönlüne ok göndermesini ister. Bu ok sevgilinin köyüne gitmesini sağlayacaktır. Beyitte uçmak kelimesi ile oyun yapılır:

"Dil-i bîmâruma gönder ziyâde gelsün
Hemişe küyuña uçmağa baña kol kanad olsun"
G.334/4 s.489

ğ-Mezar (Kabr, mezar-ı evliyâ, meşhed, kabr-i İmam-ı Azam):

aa-Umumi Olarak Mezar:

Yedi beyitte geçen mezar, herkesin sonunda oraya girmesi, halka ibret olması, ziyâret edilmesi ve insan vücudunu gizlemesi bakımından ele alınır. Bu dünyada zenginlik belirtisi olan şeyler mezara götürülmez. Gamından ölüp mezara giren âşık sevgilinin ömrünün ziyade olmasını ister ve kabrini ziyâret etmesi durumunda ruhunun şâd olacağını söyler:

"Gamundan öldi bir 'âşık senün 'ömrün ziyâd olsun
Mezârın gel ziyâret eyle bâri rûhı şâd olsun"
G.334/1 s.488

Kuyu ile mezar arasında çukur olmaları bakımından ilgi kurulur ve zamânenin insanların arkasından kuyu kazdığı söylenir.

bb-Mezar ile İlgili Benzetmeler:

1-İbret-nümâ:

Her insanın mutlaka öleceği, ister sultan ister derviş olsun herkesin ecel derbendine yolu uğrayacağı düşüncesi ile anlatılır. Ziyâret edilmesiyle evliyâ mezarlarının halka bir ibret olduğu söylenir:

"Ecel derbendine uğrar yolu sultân u dervişün
Mezâr-ı evliyâ 'ibret-nümâdur halka ey Yahyâ"
M.2/V/3 s.141

2-Kuyu:

Vakti gelince her insanın ölmesi zamânenin arkasından kuyu kazması gibi düşünülür ve çukur olmaları dolayısıyla kuyu ve mezar arasında ilgi kurulur:

(Örnek için kuyu maddesine bakınız.)

3-Perdedâr:

Sultan Mehmed Mersiyesi'nde zamanın onu gizli bir hazine haline getirdiği söylenir. Görünmesini engelleyen mezar perdedâr gibi düşünülür. Perdedar "padişahlarla vezirler ve valilerin resmi dairelerinin kapı perdesi yanında duran hademe hakkında kullanılır bir tabirdir." (332) Bu tasavvur ile Sultan Mehmed hala görevi başında imiş gibi düşünülür:

"Ol nev-cuvānı genc-i nihān itdi rūzgār

'Ayn- 'ıyāna kabri anuñ oldı perdedâr"

M.7/IV/1 s.161

h-Mihnethâne:

Bir beyitte geçen mihnethâne, dünya için benzetilen olur. Bu mihnethane içinde âşıkların ayrılık derdinin esiri, fakir ve zayıf bir halde buldukları söylenir:

"Bu mihnethâne-i 'ālemdē Yahyā gibi 'uşşakı

Esir-i derd-i hicrān u fakir ü na-tüvān buldum"

G.264/5 s.447

ı-Sohbetgâh:

Bir beyitte geçen sohbetgâh herhengi bir benzetmeye konu olmaz. Sevgilinin oraya gelmesi durumunda âşığın çocuk gibi gözyaşlarının onu karşıladığı söylenir:

"Karşular etfāl-i eşküm 'âşık-ı üftāde-vār

Togrulup serv-i revānum gelse sohbetgāhdan"

G.312/3 s.476

i-Şehir(Gönül şehri):

aa-Umumi Olarak Şehir:

Büyük yerleşim merkezi demek olan şehir, çok sayıda evden meydana gelmesi ve mâruz kaldığı âfetler bakımından ele alınır. Birçok kişiyi mağdur eden bu felâketler sel ve yangındır. Âşığın sevgiliden ayrılmakla içine düştüğü ayrı-

(332) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.711

ateşi gönül şehrinin yanmasına sebep olur. Eski devirlerde yangınlar, ahşap malzemedeki ve birbirine çok yakın yapılmış evlerden meydana gelen şehirlerin tamamının yanmasına yol açabiliyordu:

"Önülmez derde tuş oldum kapuñda eyledüm rihlet
Gönül şehrine hicrānum düşürdi āteş-i hasret"
 M.42/VI/1 s.217

Ateş akıl ve gönül şehri için de tehlike yaratır.

Divânın beyitlerden meydana gelmesi ile şehrin evlerden meydana gelmesi arasında münasebet kurulur. Divânın şehir gibi düşünülmesi "beyt" kelimesinin tevriyeli olarak kullanılması ile sağlanır.

bb-Şehir ile ilgili Benzetmeler:

1-Akıl:

Hilâl kaşlı ve peri gibi bir güzelin aklını başından aldığını ifade etmek için şair, akıl şehrine ateş saldığını söyler. Ateşli bir hastalık veya kara sevdanın akıl için tehlikeli olması ile ateşin şehrin yanmasına sebep olması arasında ilgi kurulur:

"Diriğā bir hilāl-ebrū peri-ves
 Salupdur 'aklumuñ şehrine āteş"
 Ş.1/14 228

2-Divân:

Divânın şehre benzetilmesi "beyt" kelimesinin tevriyeli olarak kullanılmasına dayanır. Binlerce beyitten meydana gelen divan, binlerce evin meydana getirdiği bir şehir gibi düşünülür:

"Bu divân-ı ma'āni ey suhenver
 Niçe biñ beyt ile bir şehre beñzer"
 D. s.13

3-Gönül:

Aşığın hem kavuşma hem de ayrılık durumunda durmadan ağlaması gönül şehrinin bela seli ile viran olmasına yol açar:

"Vişāl ü fūrkatünde ağlamakdan olmadum hālī
Gönül şehriñi virān itmege seyl-i belā salduñ"
 G.231/3 s.427

4-Ten:

Güzelin ten şehrine ateş vurması istenilirken ten şehir gibi düşünülür. Benzetmenin hangi ilgilere dayandığı açık olarak görülmez:

"Didüm hikmet Hakuñdur ey kamer-veş
İnende urma ten şehrine ateş"

Ş.1/66 s.231

j-Tekke(Tekye-i alem, tekye-i cihan, tekye-i mihr ü mahabbet):

aa-Umumi Olarak Tekke:

"Tarikat mensuplarının oturup kalkmalarına, ayin icra etmelerine mahsus yer"(333) demek olan tekke üç beyitte geçer. Tekke ile ilgisi olanlar dünyadan el etek çektikleri için gönülleri ihtiyar gibidir. Şair kendisini, tekkeye benzettiği bu dünyada bir ihtiyar olarak düşünür ve Işık tarikatına mensup sanatçı rakibi Hayalî'nin postunu çıkaracağını söyler:

"Bu tekye-i cihanuñ bir ihtiyarıyam ben
Kor mıyam ol ışığıñ postın çıkarmayınca"

Mk.15/1 s.602

bb-Tekke ile ilgili Benzetmeler:

1-Dünya(Âlem, cihan):

Dünya hayatı kısa, geçici ve ahiret hayatının hazırlıdır. Bundan dolayı şair bu dünyayı abdal olmak için bir iki gün misafir olduğu bir tekkeye benzetir:

"Şoyunup abdāl-ı 'ışkuñ olmağ içündür hemān
Bir iki gün tekye-i 'âlemde mihmān olduğum

G.294/4 s.465

2-Mihr ü mahabbet:

Mihr ve mahabbet cisimleştirilerek tekkeye benzetilir ve şairin gönlünün bu tekkede pir olduğu söylenir:

"Tekye-i mihr ü mahabbetde gönül pir oldı
'Işık esrârı beni bî-ser ü samān kıldı"

G.511/4 s.591

k-Temaşâgâh:

Bir beyitte geçen seyir ve gezinti yeri,dünya için benzetilen olur.Şâir,gönlünün dünya gafletinden ibret aldığı bu temaşagahı seyran ideni seyran ittiğini söyler:

"Ehl-i dünyâ gafletinden 'ibret alır gönlümüz
Bu temaşâgâhı seyran ideni seyran ider"

G.78/6 s.331

l-Türbe:

"Ölünün gömülü bulunduğu mezarın üstüne yapılan bina" (334) demek olan türbe üç beyitte geçer.Ziyaret çilerin Peygamberimizin türbesine toplandıkları ve sonra âşıkların âhı gibi dağıldıkları söylenir:

"Cem' olurlar zâyirân-ı türbe-i Fahr-i Cihân
Tağılurlar 'akıbet mânend-i âh-ı 'aşıkân"

M.15/VI/1 s.184

Sôfi kendisini öldü mesabesinde koyar ve tacını da türbesinin kubbesi gibi kabul eder:

"Şöfi-i şâfi kendüyi öldi mesâbesinde kor
Tacı olur bi-'aynihi türbe-i kabri künbedi"

G.480/4 s.574

m-Ülke(İl):

İki beyitte geçen ülke mâruz kaldığı tabii afetler bakımından ele alınır.Vücudun dertlerle harap olması ile ülkenin zelzele ile yıkılması arasında münasebet kurulur:

"Âhir yıkar vücüd ilini zelzele gibi
Bu 'ömr-i bi-vefâ ile bu derd-i bi-devâ"

M.7/VI/3 s.163

Gözden akan gözyaşları da vücut ülkesine akın yapan askerlere benzetilir:

"Vücud iline akın şaldı akdı eşk-i revân
Eyâ serîr-i sa'âdetde pâdişâh-ı cihân"

M.8/IV/4 s.167

n-Vakıf(Evkâf-ı Selâtin):

"Bir mülkü ammenin menfaatine ebedi olarak tahsis et-
(334) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s.539

mek" vakıf "Allah'ın mülkü hükmünde"dır.(335)Bir beyitte geçer geçer ve evkâf-ı selâtini yıkanın kendisinin de yıkılıp gittiği söylenir:

"Yıkılıp gitdi ol evkâf-ı selâtini yıkan
Mâl-i eytâmı alup mescidi meyhâne yapan"

M.9/III/6 s.170

o-Zindan(Çâh-ı gam,mahzenü'l-esrâr):

aa-Umumi Olarak Zindan:

"Eski hapishaneler karanlık yerler olduğu için"(336) zindan hapishane manasında kullanılır.Zindanın karanlık olması ile gecenin karanlık olması arasında ilgi kurulur ve Hz.Yusuf'un zindana atılmasına telmih yapılır:

"Görinme cân gibi kendüni görme
Meh-i Ken'ân gibi zindâna girme"

G.429/6 s.544

Yeraltına aynı şekilde inşa edilen depo maksadı ile kullanılan yerlere mahzen denilir.Ağız ve gül içinde değerli şeyler bulunan mahzene benzetilir.

Gam,ayrılık ve üzüntüler insana bu dünyayı zindan eder.

bb-Zindan İle İlgili Benzetmeler:

1-Ağız(Dehân):

Ağzın mahzenü'l-esrar olarak düşünülmesi şekli ve söz ile dişlerin mücevher olarak tasavvur edilmesinden dolayıdır:

"Cemali maṭla'ü'l-envâr oldı
Dehâni mahzenü'l-esrâr oldı"

Mk.11/1 .601

2-Çene çukuru:

Zülfün tuzak gibi tasavvuru ile çene çukuru âşığın esir olarak tutulduğu bir zindana benzetilir:

"Beni kıldı esîr-i bend ü zindân
O dâm-ı zülf ü ol çâh-ı zenahdân"

Ş.2/152 s.257

(335) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s.577

(336) Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 3 s.663

3-Dünya:

Zindanın önde gelen özelliği karanlık oluşudur. Sevgili dünyayı aydınlatan güneş gibi düşünülür. Güneş görülmeyince dünya zindan gibi olur. Âşığın sevgiliyi görememesi de dünyanın zindan gibi olmasına yol açar. Çünkü âşık buna çok üzülür. Benzetmede büyük bir üzüntüyü anlatmak için "dünyayı zindan etmek" deyiminin kullanılması da rol oynar. Bir yerin çok karanlık olduğunu belirtmek için de "zindan gibi" benzetmesi kullanılır. Beyitte Hz. Yusuf'un zindana atılmasına da telmih yapılır:

"Görmesem gün yüzünü bir lahza ey Yūsuf-cemāl

Gussadan dünyā sarāyı gözüme zindān olur"

G.120/3 s.357

4-Gül, gonca:

Yeşil taç yaprakları içinde asıl yapraklarını ve güzel kokuları saklayan gonca mahzen-i esrara benzetilir. Şâir kendilerinin de mahzen-i esrar olduklarını söyler:

"Gül gibi gonca gibi mahzen-i esrāruz biz

Bağ-ı cennet gibi envār ile hem-vāruz biz"

G.182/1 s.396

5-Vücut, gönül:

Aşkın belâ ülkesi gibi tasavvur edilmesi sonucu vücut ve gönül, sevgilinin girdiği bir zindana benzetilir. Gönülün karanlık olarak tasavvur edilmesi benzetmeye yardımcı olur:

"'Aceb mi gönlüme girse benüm ol Yūsuf-ı şānī

Vücūdı 'âşık olanun belā Mısrına zindāndur"

G.83/4 s.334

ö-Ziyâretgâh:

Ziyâretgâh bir beyitte geçer. Şâir aşk şehidi olmayı ve ve mezarını fenâ ehline ziyâretgâh haline getirmeyi istediğini söyler:

"Şehid-i şāhid-i 'ışk ol cihānda ey Yahyā

Mezāruñ eyle fenā ehline ziyâretgāh"

G.365/7 s.507

Ğ-İnşai Unsurların Durumunu Belirten Kelimeler:

a-Mamur:

Aşk yüzünden rüsvay olanlar, görünüşte perişandır. Ama kalpleri temiz, gönülleri huzur doludur. Bundan dolayı onların halka görünmeyen tarafı mamur bir binâya benzetilir. Yıkık binâlar içinde gizli hazineler bulunur. Zâhirini vîran edenin bâtınını mamur edeceği ve yıkıntılar arasındaki gizli hazine gibi olacağı söylenir:

"Zâhirin vîrâne eyler bâtınını ma'mūr ider

Halk içinde gizlü genc olur yürür rüsvâ-yı 'ışk"

G.201/2 s.408

b-Virane (Harâbe, köhne binâ, dil-i vîrâne, vîrân, hâne-i vîrâne, harab-âbâd, yıkık):

aa-Umumi Olarak Vîrâne:

İnşâî unsurların kullanılamayacak kadar bakımsız kalmış, eskimiş hali demek olan virane yirmiiki beyitte geçer. Kendisi ile ilgili telakkiler çerçevesinde ele alınır. Buna göre "izli "hazinelere viranelerde bulunduğu inanılır"(337) "Hazinelere yılana bekletildiği inancından hareketle"(338) aşığın gönlü vîrâne, aşkı hazine, âhı da bu hazineyi bekleyen yılana gibi düşünülür:

"Ejder-i âhumdan ey Yahyâ cihâna oldı fâş

Gizlü genc idi anuñ 'ışkı dil-i vîrâneme"

G.422/5 s.539

Aşığın gönlü, sevgilinin hayâlinin hazine gibi tasavvur edilmesiyle birlikte de vîrâne gibi düşünülür. Aşığın evi de vîrâne bir haldedir. Sevgili de bu vîrânenin hazinesi gibi tasavvur edilir.

Yaşlanan şâir bükülen beli ile yıkılan binâların eğilen duvarları arasında ilgi kurar ve tenini köhne bir bina gibi düşünür.

5 numaralı kasidede de şâir deli gönlü gibi zeametinin de harâbe olduğunu ve kanaat ile o vîrâneyi beklediğini söyler:

(337) Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, s.189

(338) Cemâl Kurnaz, a.g.e. s.210

"Ze'āmetüm delü gönülüm gibi harābe iken
Kānā'at ile şehā beklerin o virānı"

K.5/48 s.38

bb-Virâne İle İlgili Benzetmeler:

1-Dünya:

Virâne bir binâda yaşamak zorunda kalanlar huzur dolu bir hayat geçiremezler. Her seher bir derdi, her gün yarın düşüncesi ile huzursuz insanların üzerinde bulunduğu dünya, şenliği olmayan bir viraneye benzetilir:

"Şenliği yok bir harab-âbād imiş dünyâ-yı dūn

Her seher bir derdi her gün bir gam-ı ferdâsı var"

G.56/5 s.316

2-Gönül:

Hatırın yıkılması ile binanın yıkılması arasında ilgi kurulur ve gönül viraneye benzetilir. Âşık hatırının yıkılmasına üzülmaz. Çünkü hazînelerin virânelerde olduğuna inanılır. Böylece gönlünde hazîne olacağını ümit eder:

"Bende-i 'ışk olduğumçün hâtırum yıksañ n'ola

Pâdişâhum gizlü genc olduğu yir virân olur"

G.120/6 s.358

3-Vücut:

Yıkılmaya yüz tutan binanın eğilen duvarları ile yaşlanan bir insanın bükülen vücudu arasında şekil bakımından ilgi kurulur ve şair kendisinin yıkılmaya teveccüh eylemiş köhne bir binâ gibi olduğunu söyler:

"Kocaldum iki kat oldum ecel bār-ı girānından

Yıkılmağa teveccüh eylemiş köhne bināyam ben"

G.311/7 s.475

4-Zāhir(Dışgörünüş):

Dış görünüşünü virâne haline getirerek aşkı yüzünden rüsvay olanların halk arasında gizli bir hazîne gibi olacakları söylenir:

(Örnek için mamur maddesine bakınız.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:NAKİL VASİTALARI

Devrin icabı olarak kara taşımacılığında kullanılan at, deve, eşek, fil ve katır divânda da geçer. Deve katır ve eşekten meydana getirilen kervandan da söz edilir.

Konumuz insan eliyle şekillenen kültür unsurları ile sınırlı olduğu için bunları incelemeyeceğiz. Hayvanlarla ilgili olarak kullanılan eşyalardan ise birinci bölümde bahsetmiştik.

Divânda insan eli ile meydana getirilen taşıma araçları olarak deniz nakil vasıtaları en çok geçer.

A-Deniz Nakil Vasıtaları:

a-Donanma(Tonanma):

aa-Umumi Olarak Donanma:

"Bayramlarda, orduların kazandığı zaferlerde, padişahların çocuklarının doğumlarında düğünlerde yapılan şenlikler" ve "bir devletin savaş gemileri, deniz kuvvetleri" (339) demek olan donanma iki beyitte geçer. Bahçedeki çiçekler ve kağıt üzerindeki yazılar donanmaya benzetilir.

bb-Donanma ile İlgili Benzetmeler:

1-Çemendeki Çiçekler(Ezhâr-ı çemen):

Bütün beyitlerinde deniz, denizcilik ve deniz araçlarından söz edilen 33 numaralı kasidedeki bir beyitte bahçedeki çiçekler donanmaya benzetilir. Sonbahar rüzgarının gelmesi ile donanmanın dağıldığı söylenir. Beyitte donanma kelimesi "şenlik vesileleriyle resmi binaların, evlerin, dükkanların ve meydanların donatılması"(340) manasına da gelecek şekilde tevriyeli kullanılmış olabilir:

"Nâgehân bād-ı hazân gelse eger yapraklardan
Tağıdur cümle tonanmasını ezhâr-ı çemen"

K.33/20 s.129

2-Yazı(Sevad-ı makal):

Yazının donanmaya benzetilmesi kağıdın Akdeniz olarak tasavvur edilmesi dolayısıyla'dır. Temize çekilen yazı Akdeniz üstündeki donanmaya benzetilir:

"Çıkdı beyāza bu sevād-ı makāl
Akdeniz üstinde tonanma mişāl"

D. s.11

b-Firkate:

Bir beyitte geçen firkate, ilk defa 14. asırda İtalya' da meydana çıkmış"(341) olan ve Türk denizcilerinin de kullandığı bir gemi tipidir. Beyitte yelkeni açılması istenildiğine göre yelkenli olduğu anlaşılır:

"Ko bu fūrkat gicesin firkatenün yelkenin aç
Yakdı fānusların göçdi erenler erken"

K.33/10 s.129

c-Gemi(Boğaz gemisi, keştî, keştî-i bahr-i belâ, fülk-i vücud, nefis-i nefisün gemisi, külekli gemi, ten gemisi, keştî-i cüsse, keştî-i cism-i zaif, keştî-i deryâ-yı nur-ı Yezdan, kara yirün gemisi, keştî-i şināver):

aa-Umumi Olarak Gemi:

Deniz araçlarının büyüklerine genel bir ad olarak da kullanılabilen geminin külekli ve yelkenli çeşitlerinden söz edilir. Gemi dolayısıyla kalafatlamak ve alavand olmak gibi denizcilik terimlerine de yer verilir.

Güzeller gemiye binip Galata'ya giderler. Güzellerin inci gibi tasavvur edilmesi sonucu onları taşıyan gemi de sade f gibi düşünülür:

"Sade f olur o keştî-i şināver
İçinde dilrübālar lülū-yı ter"

Ş.2/119 s.254

Gemilerle çok uzaklardan değerli şeyler getirilir. Geminin batması ile bunlar da batar. İnsan vücudu da heves rüzgârı ile hareket eden bir gemiye benzetilir. Herkesin bu gemiyi ustalıkla idare eden bir dümenci olamayacağı söylenir:

(340) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt 2 s.372

"Nefs-i emmâresini zabt idemez ehl-i hevâ
Ten gemisine dümenci olamaz her çevüren"

K.33/18 s.129

Övülen câmi, kubbelerinin yelken gibi tasavvur olunması sonucu gemiye benzetilir. Bir araba çeşidi olan koçu da kara yerin gemisi olarak düşünülür.

bb-Gemi İle İlgili Benzetmeler:

1-Câmi:

Övülen câminin gemiye benzetilmesi kubbelerinin yelken gibi tasavvur edilmesinden dolayıdır:

"Kıbâbı yer yer anuñ bādbānları gibidür
 Vücudı keştî-i deryây-ı nūr-ı Yezdāndur"

K.4/13 s.32

Allah'ın nurunun deniz gibi düşünülmesi de benzetmeye yardımcı olur.

2-Koçı:

Şairin çok miktarda yükü taşıdığını söylediği koçı, bundan dolayı kara yerin gemisine benzetilir:

"Gelmez mi ol sefer yolına nerdibān koçı
Kara yirüñ gemisi yüke pehlevān koçı"

G.450/1 s.556

3-Nefs:

İnsanı kötülöklere sevk eden istek demek olan nefis, onu gereği gibi idare edemeyenlerin kötülöklere betmasından dolayı gemiye benzetilir. Beyitte daha açık bir şekilde insanı yutmak için ağzını açmış bir ejderhaya benzetilir:

"Ma'nî yüzinde senüñ nefs-i nefisün gemisi
 Ejdehādur ki seni yutmağ için açdı dehen"

K.33/22 s.129

4-Sadef:

Geminin sadefe benzetilmesi, içine binip Galata'ya doğru giden güzelin inci gibidüşünülmesinden dolayıdır:

"Sen dür-i yek-dāneye keştî olur güyā sadef
 'Azm-i deryā eyleyüp gitseñ Galata'dan yaña"

G.18/3 s.291

5-Tuğ:

Övülenin gemilerinin kara tuğlara benzetilmesinde hangi ilgilerin etkili olduğu açık olarak görülmez:

"Cümle keştileri anuñ kara tuğlar gibidir
Geçilür leşker-i mansür ile yol uğrar aña"
K.31/9 s.125

6-Vücut:

Vücudun gemiye benzetilmesi ecelin deniz gibi tasavvur edilmesi dolayısıyladır. Ölüm, vücut gemisinin ecel denizinde batması gibi düşünülür. O zaman şâir, inci gibi kıymetinin bilineceğini söyler:

"O dem ki gark ide fülk-i vücudı bahr-i ecel
Biline dürr-i girân-māye gibi kıymetümüz"
G.183/4 s.397

ç-Kalyete:

Bir yelkenli çeşidi olan kalyete vücut için benzetilen olur. Sonunda bedene faydasız bir rüzgârın erişeceği ve dümenin kuyruğu ele alacağı söylenir:

"Bedenün kalyetesine irişür bād-ı 'akīm
Şoñ ucu kuyruğunu alır ele hem çü dümen"
K.23/19 s.129

d-Kayık(Zevrak,zevrak-ı çeşm,zevrak-ı cism):

aa-Umumi Olarak Kayık:

Deniz araçlarının küçük olanları demek olan kayık şekli, yelkenli olanlarının rüzgar ile yol alması ve fırtınanın batmasına yol açması bakımlarından ele alınır. Bir beyitte kayık yapımı için en uygun malzemenin Hindistan'dan getirilen kuvvetli ve güzel kokulu sert ağaçlar olan sandal ve öd ağaçları olduğuna işaret edilir. Kayıkçının ecel fırtınasını savamayacağı söylenir:

"Eceli fırtınasını şavamaz keştibān
Kayığın 'ūd ağacından ide yā şandaldan"
K.33/13 s.129

Vücut aşk denizi içinde bulunmasından dolayı kayık gibi düşünülür. Gözyaşı ırmağının, vücut kayığını vahdet denizine götüren bir delil olduğu söylenir:

"Bir kenārı ihtiyār itdi vücūdum zevrākı
Yaşum ırmağı delil-i baħr-i vahdetdür bize"
G.381/4 s.516

Göz de şekli bakımından ve gözyaşlarının deniz gibi tasavvur edilmesi sonucu kayığa benzetilir.

bb-Kayık İle İlgili Benzetmeler:

1-Göz(Çeşm):

Çok miktarda gözyaşı dökmek, âşık olmanın bir işareti-
dir. Gözyaşlarının deniz gibi tasavvur edilmesi sonucu göz
de bu deniz içindeki kayığa benzetilir. Şekil ilgisi de bu-
na yardımcı olur. Şâir, bu kayığın kendisini aşk denizine a-
şına kıldığını söyler:

"Göreyin kana gark olsun cihānda zevrak-ı çeşmüm
Beni deryā-yı 'ışk-ı yāra çün kim āşinā kıldı"
G.451/2 s.556

2-Vücut:

Vücudun kayık gibi düşünülmesine alemin deniz, sakalın
yelken va âhın da rüzgar gibi tasavvur edilmesi yol açar:

"Şabā-yı âhum ile yola düşdüm baħr-i 'ālemde
Vücūdum zevrākına ak şakaldan bādbān itdüm"
G.262/4 s.446

e-Mavna(Maguna):

"Daha ziyade eşya ve zahire nakliyatı için kullanı-
lan"(342) mavna bir beyitte geçer. Yanağının güneşi batı-
dan doğduğu zaman gözyaşı mavnan yaş ile dolrsa gerek de-
nilirken göz ve mavna arasında su ile dolmaları bakımın-
dan ilgi kurulur. Güneşin batıdan doğması kıyamet işareti-
dir. O zaman her şey batmış olacaktır:

"Gözlerin magunası yaşuñ ile tolsa gerek
Şol zamān kim toğa rühuñ güneşi magribden"
K.33/4 s.128

B-Kara Taşıma Araçları:

a-Koçu:

aa-Umumi Olarak Koçu:

450 numaralı gazel,"oda biçiminde dışı sade,süssüz dört tekerlekten ibaret,üzeri eğri tabir olunan çenberle mahfuz,pencereleri kafesli"(343) bir araba olan koçu ile ilgilidir.

"Bu arabaların kapıları arkadan açılır,içlerine üç dört basamaklı bir merdivenle girilirdi.Merdiven kullanıldıktan sonra kaldırılıp kapının bir tarafına çivi ile asılırdı."(344)

Koçu,ses ve toz çıkarması,çok yük taşıyabilmesi ve merdivenle çıkılması bakımlarından ele alınır.Ne zaman düşman semtine yönelse din düşmanlarının kalbine toz yöre-
neceği söylenir:

"Kalb-i 'adū-yı dīne hemān yörenür gubār
Gāhī ki semt-i düşmana olsa revān koç"

G.450/3

"Şehirler arası nakliyatta da kullanılır"(345) koçunun sefer ehline göçü kolay bir hale getirdiği belirtilir:

"Yahyā kuluñ koç dirisidür benüm begüm
Āsān ider göçi sefer ehline cān koç"

bbb-Koçu ile ilgili Benzetmeler:

1-Arslan(Şir-i jiyān):

Yolda giderken çıkardığı ses dolayısıyla koçu,kükreyen bir arslana benzetilir:

"Hortūmu ile fil gibidür 'aceb degül
Gümürdenürse niteki şir-i jiyān koç"

G.450/4 s.556

2-Fil:

Koçunun file benzetilmesi de çıkardığı ses dolayısıyladır.Çok yük taşıyabilmeleri bakımından da aralarında ilgi kurulmuş olabilir:

(Örnek için arslan benzetmesine bakınız.)

3-Kara yerin gemisi:

Koçu çok yük taşıyabilmesinden dolayı kara yerin ge-

(342)Cengiz Orhonlu,a.g.e. s.84

(343)Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü,cilt 2 s.286

(344)Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. cilt 2 s.286

misi olarak düşünülür:

"Gelmez mi ol sefer yolına nerdibān koçı
Ƙara yirün gemisi yüke pehlevān koçı"

G.450/1 s.556

4-Pehlivan:

Pehlivan ile koçu arasındaki ilgi çok yük taşıyabil-
meleri bakımından kurulmuş olsa gerekir:

(Örnek için kara yerin gemisi benzetmesine bakı-
nız.)

5-Yuva(Āşiyān):

Sefer sırasında,içindeki yiyeceklerden kapabilmek i-
çin üzerinde şahinler dolıştığı için koçu şahin yuvasına
benzetilir.Bu araba ile yolculuk yapanların şahin gibi ta-
savvur edilmesi de benzetmeye yol açmış olabilir:

"Biri birinün üstine döner felek gibi
Şāhinlere seferde olur āşiyān koçı"

G.450/2 s.556

C-Nakil Vâsıtalarının Parçası Olan Veya Onlarla
Birlikte Kullanılan Unsurlar:

a-Çapa(Lenger):

"Gemiye yerinde mihlamak için denize atılan zincir ve
bunun ucundaki çapa"(346) demek olan lenger üç beyitte ge-
çer.Lam-ı felaket,lam-ı cehalet ve lam-ı taalluk lengere
benzetilir.Felaket,cehalet ve taalluk(dünya ilgisi)un in-
sanın tasavvufî aşk yolunda ilerlemesini engellemesi ve
vücudun bir gemi gibi düşünülmesi benzetmede rol oynar.Bu
kelimelerde geçen lam harfleri,ile çapa arasında şekil ba-
kımından ilgi kurulmuş olabilir.

Cehâlet lamının lengeri insanı yoldan alıkoyar.Yel
gibi hareket eyleyip biraz kıvıldanmalıdır:

"Lenger-i lām-ı cehâlet seni yoldan alıkor
Yel gibi gel hareket eyle kıvıldan depren"

K.33/5 s.128

(345)Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e cilt 2 s.286

(346)Ferit Devellioğlu,Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lû-
gat,s.655

b-Dümen:

"Gemilerin kıçlarında suyun içinde hareket eden bir kaç parça ağaçtan ibaret olup geminin üstünden el,dolap veya makine ile hareket ettirilen ve geminin yönünü düzelteren,istenilen tarafa çeviren alet"(347) demek olan dümen iki beyitte geçer.Herkesin ten gemisine dümenci olamayacağı söylenir.Şu beyitte de beden bir gemiye benzetilir ve sonunda ona akim bir rüzgar erişeceği ve dümenin kuyruğu ele alacağı belirtilir:

"Bedenün kalyetesine irişür bād-ı 'akim
Soñ ucu kuyruğını ele alur hem-çü dümen"

K.33/19 s.129

c-Pusula(Kible-nümâ):

aa-Umumi Olarak Pusula:

"Yerküresinin mıknatıs kutbunun çekimiyle sürekli olarak kuzeye dönen bir ibre aracılığı ile yönleri bulmağa ve denizlerde gemilerin yolunu göstermeğe yarayan"(348) pusula üç beyitte geçer.Yön bulmağa yardımcı olması ve ibresinin daima aynı tarafı göstermesi bakımından ele alınır.Din emirleri doğru yolu gösteren bir pusula gibi düşünülür.Göz de kirpiklerin ibre olarak tasavvur edilmesiyle daima Kabe'yi gösteren bir pusula gibidir.

bb-Pusula İlgili Benzetmeler:

1-Din emirleri(Şer'-i şerif):

Ulaşılmak gereken yere giden en güzel yolu gösteren din emirleri yol gösterici olmaları dolayısıyla pusulaya benzetilir ve onunla amel edilmesi isterilir:

"Pusulân şer'-i şerif öldi anuñla 'amel it
Gösterür menzil-i maksûda saña rāh-ı hasen"

K.33/9 s.129

2-Göz:

Göz,kirpiğin ibre gibi düşünülmesi ile şekil bakımından pusulaya benzetilir.Pusulanın ibresi daima yerküresinin mıknatıs kutbunu gösterir.Âşığın gözleri de daima Ka-

(347)Şemseddin Sâmi,Kamus-ı Türki,s.300

(348)Şemseddin Sâmi,Kamus-ı Türki,s.1088

beye benzetilen sevgilinin semtine doğru bakar.Bu ikisi arasında münasebet kurulur.Benzetmede Kâbe'nin mıknatıs gibi düşünülmesinin de rolü bulunur:

"Gösterür Ka'be-i küyũn tarafın müjgānum
Şanasın iki gözüm oldu benüm kible-nümā"

G.19/4 s.292

ç-Yelken(Bâdbân):

aa-Umumi Olarak Yelken:

"Geminin rüzgar alarak o kuvvetle hareketine yol açan bez"(349) demek olan yelken üç beyitte geçer.Övülen caminin gemi olarak tasavvur edilmesi sonucu kubbeleri de yelkene benzetilir.Sakalın yelkene benzetilmesi ise vücudun gemi gibi tasavvur edilmesindedir.Sonbahar yaprakları da nefis rüzgarlarına açılmış bir yelken gibi düşünülür.

bb-Yelken ile ilgili Benzetmeler:

1-Kubbe:

Kubbe ile yelken arasındaki ilgi övülen caminin nur denizindeki bir gemi gibi düşünülmesi dolayısıyla kurulur. Kubbelerin bu geminin yelkenleri gibi olduğu söylenir:

"Kıbābı yer yer anuñ bâdbānları gibidür
Vücudı keşti-i deryā-yı nūr-ı Yezdāndur"

K.4/13 s.32

2-Sakal:

Rüstem Paşa'nın hicvedildiği terki-i bendde ,vücudu bir gemi gibi tasavvur edilmekle sakalı da bu geminin yelkenine benzetilir.Mazlumların âhının yeli ile onun alavand olduğu söylenir:

"Yelkene beñzer idi 'aynı ile ak sakal
Alavand eyledi mazlūmlaruñ âhı yeli"

M.9/IV/4 s.170

3-Sonbahar yaprağı(Evrāk-ı hazān):

Heva kelimesi ham hava hem de heves manalarında tevriyeli kullanılarak rüzgarla sürüklenen sonbahar yaprağı ile heveslerine uyup kötü yola giden insan arasında ilgi kurulur.Sonbahar yaprağı heves rüzgârlarına açılmış bir

(349)Şemseddin Sâmi,Kâmûs-ı Türkî,s.1480

yelkene benzetilir ve onun gibi olunmaması istenir. Benzetmede âlemin bir deniz olarak tasavvur edilmesinin de rolü bulunur:

"Bahr-i 'ālemde eyā kendüyi gören gevden

Olma evrāk-ı hazān gibi hevāña yelken"

K.33/1 s.128

SONUÇ

Dîvânı, eşyâ, yenilen içilen maddeler, inşâî unsurlar ve nakil vasıtaları ana başlıkları altında inceledik. Bu incelememizle şâirin yaşadığı çevre ile ilgisini tesbit etmeye çalıştık.

Sanatçının hayat tarzı ister istemez eserine de akserder. İçinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak o da yer, içer, giyinir, çalışır, eğlenir ve seyahat eder. Her insan gibi onun da hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyler bulunur. Maddî kültürle ilgili âdet, gelenek ve telâkkiler onu da etkisi altına alır. Bundan dolayı zikredilen şeylerle ilgili deyim, atasözü ve halk inanışlarına yer verilir.

Kıymetli madenler içinde şairin en çok ilgisini çeken altındır. Sûs eşyaları yapımı dışında para, ayna, kadeh, mürekkep, kumaş ve zincir yapımında altın kullanıldığından bahsedilir. Aşığın sarı yüzü altın gibidir ve mihenk taşı gibi düşünülen sevgilinin eşğine sürülmekle ayarı belli olur. Kabe'nin kuzeybatı duvarındaki altın oluktan da söz edilir.

İnci de elde edilişi, sadef içinden çıkarılışı, rengi, işlenmesi ve kıymeti bakımından geniş bir şekilde ele alınır. İncinin delinmesiyle bağrın delinmesi arasında münasebet kurulur. Sadeftan çıkan tek ve iri inci en kıymetlisidir. Sevgili de bu çeşit bir inciye benzetilir. İçine bindiği geminin sadef gibi düşünülmesi de buna yardımcı olur. Sevgilinin dişleri de inciye benzetilir. Sözüün kıymeti dolayısıyla inciye benzetilmesinde "sözün kulağa küpe olması" deyiminin bulunması ve inciden küpe yapılmasının da rolü bulunur. Şâir, sözlerinin dürr-i şâh-vâr gibi olduğunu söyleyerek padişahın kulağına küpe olmasını ister.

Günde birkaç defa karşısına geçtiğimiz aynadan 110 beyitte söz edilir. O devirde demir ayna kullanıldığından bahsedilir. Cilâlanması, muhafaza etmek için keçeye sarılması, tozlanması ve sırlı oluşu çeşitli tasavvurlara yol açar. Aynanın cisimleri dış görünüşleri ile yansıttığı belirtilir. Kırık aynada birçok değişik şekiller görülür. Dev aynasına bakanlar, görülenlerin büyüklüğü hakkında yanılırlar. Yüceltme maksadı ile güneş, övülenin kasrındaki altın ayna gibi

düşünülür.

Sevinç içinde bulunulan zaman ve buna ait hatıralar hafızalarda uzun süre saklanır. Üzüntülü olaylar ise tez unutulur. Eğlence meclislerinin vazgeçilmez eşyaları kadeh, sürahi ve aydınlatma aracı mum da şâirin tatlı hatıralarını çağrıştıran şeyler olarak görülür. Sürahi şekli ve kadehe şarap doldurulurken çıkan ses bakımlarından ele alınır. Kadeh de cam, billur ve altın olarak görülür. İskender ve Cem'in dünyayı gösteren kadehlerinden söz edilir. Mum, şekli, rengi, par par yanışı, mum kısmının eriyerek damla damla yere düşmesi, mum külâhı ile söndürülmesi bakımlarından ele alınır. Kâfurdan yapılan bir çeşidinden söz edilir. Günlük hayatta kullanılan eşyalardan şişe ve maşrabanın ok talimi sırasında kullanıldıklarının söylenmesi dikkat çekicidir.

İnsanlar asıl işleri dışındaki zamanlarda yorgunluklarını gidermek ve hoşça vakit geçirmek için çeşitli şeylerle meşgul olurlar. İşte böyle zamanlarda oynanan satranç, tavla ve çevgândan da söz edilir. Satranç takımındaki çeşitli elemanların ismi ve bu oyunla ilgili terimler zikredilir. Sevgili satranç oyunundaki şaha benzetilir. Çok dolaşmaması gerektiği ve o olmadan evlerinin şahı olmayan satranç alanı gibi olduğu söylenir. Tavla zarının tas ile atılması sırasında çıkan ses ile gök gürültüsü arasında ilgi kurulur.

Yazı ile ilgili araç ve gereçler tabii olarak şâirin her zaman yanında bulunan ve eserinde de yer alan unsurlardandır. Kalem ucunun açılması ile erkek çocuğun sünnet edilmesi arasında ilgi kurulur. Mürekkebe batırılması, doğruların yüz karası kazanması gibi düşünülür. Kağıt üzerinde hareket etmesi ve yazının zincir gibi düşünülmesi sonucu zincirini sürüyüp gezen bir dîvâneye benzetilir. Çıkardığı ses de zâlim elinden figan etmesi olarak düşünülür. Aşk mektubunun kırmızı mürekkeple yazıldığı söylenir.

Kitap da cildi, yazıları, kağıdı ve tezhipleri ile birlikte ele alınır. Yirmibeş harf ve işaretle ilgili çeşitli benzetmeler yapılır.

Dîvânda gerek sayı gerek hacim olarak savaş âlet ve malzemelerine daha çok yer verilmesi, şâirin, ömrü cepheden

cepheye koşmakla geçmiş bir asker olmasından kaynaklanır. O, gülbahçesini, yeryüzünü hatta gökyüzünü bile savaş alanı gibi görür. Çiçekler, bitkiler, nehirlerle denizler ve gök cisimlerini savaş hali içinde tasavvur eder. Şâirin katıldığı savaşlar İslâm dini uğrunda yapılan savaşlardır. İslâm'ın sembolü hilâldir. Bundan dolayı hilâl, şekli bakımından kılıca benzetilir ve gazilerle birlikte kılıcını ele alıp gazaya katılan bir savaşçı gibi düşünülür. Övülenin zafer kazanmasının "kılıcını arşa asmak" deyiimiyle anlatılması da aynı benzetme dolayısıyladır.

Ok ve yay savaş aletleri arasında en çok bahsedilenleridir. Okun ucundaki temrenden de söz edilir. 21 numaralı kasîde "tîr" rediflidir. Ok, doğru olması, haberleşmede kullanılması ve arkasına tüy takılması ile çeşitli tasavvurlara yol açar. Şekil bakımından muma da benzetilmesi şem' endam denilen bir çeşidi bulunmasındandır. Yay, daha çok kavisli olması bakımından ele alınır. Cefâdan beli bükülen âşık için benzetilen olur. Ok ve yayın bir arada bulunmaması ile sevgili ve âşığın ayrı kalmaları arasında ilgi kurulur.

Kılıç da en çok bahsedilen savaş âletlerindendir. Şekli, parlaklığı, üzerindeki yazılar, yapımı sırasında su verilmesi, düşmanların ölümüne yol açması ve dini koruması bakımlarından ele alınır. Sevgilinin kaşlarının güzellik hazînesine tılsım için konulmuş iki kılıç gibi olduğu söylenir. Kaliteli olup olmadığının altın ile anlaşılmasından bahsedilir.

Ordu ve devleti temsil eden livâ da rengi, şekli ve üzerindeki resim ve yazılar bakımından ele alınır. O devirde kullanılan altı çeşit livadan söz edilir. Üzerinde fetih âyetleri, kelime-i tevhid ve Zülfikar resmi bulunan livalardan bahsedilir. Bazı beyitleri aynı olan 12 ve 17 numaralı kasîdeler "livâ" rediflidir.

Mûsikî âletleri içinde en çok bahsi geçenler ise ney ve çengdir. Ney, dilsiz olması, çok değişik sesler çıkarabilmesi ve kamıştan yapılması bakımlarından ele alınır. Çeng de şekli bakımından insanı günah oklarına hedef yapan yaya benzetilir. 6 numaralı kasîdede mûsikî âletlerinden bahsedilir. Davul ve kös devleti temsil eden birer mûsikî âleti

olarak görülür.

İnsanın tabîî ihtiyaçlarından biri olan giyim,kişilerin zevk ve mâlî kudretlerini de yansıtır.O devirde çoğunun yapımında ipek ve altın teller kullanılan dokuz çeşit kumaştan bahsedilmesi Türkler'in giyime verdikleri önem ve devrin ekonomisi hakkında fikir verir.

Giyecekler içinde elbiseden en çok bahsedilir.Bilhas- sa sevgili çeşitli renklerdeki elbiseleri ile değişik tasavvurlara konu olur.29,92,132,300 ve 492 numaralı gazeller elbise ile ilgilidir.Giyilen elbise ile gururlanmanın günah kazanmaya yol açacağı belirtilir.Tasavvufî beyitlerde abanın ve keçenin güzel elbiselere tercih edilmesi gerektiği söylenir.Elbisenin yakası da yırtılması ile âşık olmayı belli eden bir unsur olarak bir çok yerde ele alınır.Hediye veya mükafat olarak hilat ve kürk giydirmek geleneklerinden söz edilir.

Şâir birkaç çeşidi ile takkeden bahsettiği beyitlerin hepsinde Hayâlî'yi hicveder.

Yiyecek ve içeceklerden en çok şaraptan bahsedilir. Rengi ve sarhoş edici bir özelliğe sahip olması bakımlarından ele alınır.Ekmek de şekli,açlığı gidermesi,doğranması ve sofrada bulunması bakımlarından ele alınır.Ekmek ve tuz hakkından söz edilir.23 numaralı kasîdede övülenin verdiği ziyafet anlatılır.

Barınma ihtiyacını karşılayan ev,inşâî unsunlar içinde en çok geçenidir.Kapısı,penceresi,eşiği ve ayakkabılığı ile birlikte ele alınır.Daha çok sevgili ve âşığın evinden söz edilir.Kapısı açık olan eve hırsız gelir.Pencere güneşe karşı olmalıdır.Eşik yakınlarında köpekler uyur.Âşık da sevgilinin eşiğinin yakınlarından ayrılmak istemez.Âşığın evi gam çektiği bir yerdir,Daima sevgilinin oraya gelmesini bekler.

Câmi de kubbeleri,minareleri,minberi kürsüsü,çift kapıları,imam ve cemaat ile birlikte ele alınır.Sevgilinin gözü imam,kirpikleri iki saf cemaat,kaşı mihrap yüzü de câmi gibi düşünülür.Benzetmede câmi kelimesinin toplayan manasına gelmesi ve yüzün güzellik unsurlarının toplandığı bir yer olması da rol oynar.3 numaralı kasîde Süleyma-

niye Camii'nin tamamlanması dolayısıyla yazılmıştır ve her mısralı tarihtir.

Bütün müslümanların namaz ibadeti sırasında kendisine yöneldikleri Kâbe'den de birçok beyitte söz edilir. Yakınlarında av yapılmaması, otların yolunmaması, hacıların kafiller halinde oraya gitmesi ve siyah örtü ile örtülmesi bakımlarından ele alınır. Altın oluk ve Hacerü'l-Esved'den de bahsedilir. Sevgilinin eşiği ve semti Kâbe'ye benzetilir. 2 numaralı kasîdenin nesib kısmında Kabe'den söz edilir.

31 numaralı kasîdedeki konu da Kasım Paşa'nın Şat üzerine yaptırdığı köprüdür. Bu köprünün yapılışı dolayısıyla halkın memnuniyeti dile getirilir ve gönüllerin yazılmasının da kullanılan mîstar gibi olduğu söylenir. Askerî amaçla ve seyyar olarak yapılan yüzer köprüler de dikkati çeker.

Övülenin yaptırdığı çeşme ve su kemerleri de çeşitli benzetmelere konu olur. 256 numaralı gazelde geçen hamam, Türkler'in temizliğe ve sağlığı verdikleri önemi gösterir. 343 numaralı gazel de kaplıca havuzunu konu alır.

O devirde gerek seyahat gerek savaşlarda at, fil, deve, katır ve kervanlar kullanılır. Bunlardan at birçok yerde geçer çeşitli benzetmelere konu olur. İmal edilerek kullanılan araçlardan ise deniz nakil vasıtalarına daha çok yer verilir. 33 numaralı kasîdede çeşitli deniz ulaştırma araçlarından söz edilir. Bunların çoğunun yelkenli olduğu görülür. Kara nakil vasıtalarından sadece bir tanesi görülür. O da koçudur. 450 numaralı gazel "koçi" rediflidir. Seyahati kolay hale getirmesi, çok yük taşınması, üzerine merdivenle çıkılması ve üstünde şahinlerin dolaşması bakımlarından ele alınır.

Görüldüğü gibi hayatta yeri olan maddî unsurların hemen hepsi dîvânda geçer. Bunlardan az veya çok söz edilmesi, şâirin bunlarla ilgisinin ne kadar olduğunu ortaya koyar. Bahsedilen maddî unsurlarla ilgili benzetmeler sırasında çok yerde kelimelerin tevriyeli kullanıldığı görülür. Bu da şâirin ana dilini iyi bildiğinin ve kullandığının işaretlerindedir.

Milletlerin geleceği, uzun zaman içinde meydana getiri-

len kùltùrlerini koruyup geliştirmelerine bağlıdır.Bizi biz yapan eski milli kùltùrùmüzün gün ışığına çıkarılıp gelecek nesillere aktarılması ve eski şâirlerimizin orjinal taraflarının meydana çıkarılmasına yardımcı olacak bu şekildeki çalışmaların devam etmesinin çok faydalı olacağına inanıyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Asım(Mütercim),Burhan-ı Katı, İstanbul,1268
- Arseven,Celal Esad,Sanat Ansiklopedisi, İstanbul,1944
- Aybet,Nahit,Fuzûlî Divanı'nda Maddî Kültür, İstanbul,1987,
(Marmara Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi)
- Banarlı,Nihat Sami,Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul,
1971
- Bilgegil,M.Kaya,Edebiyat Bilgi ve Teorileri,Ankara,1980
- Büngül,Nurettin Rüştü,Eski Eserler Ansiklopedisi,? ,?
- Çavuşoğlu,Mehmed,Divanlar Arasında,Ankara,1981
- ,Yahya Bey, Divan, Tenkidli Basım, İstanbul,
1977
- ,Yahyâ Bey ve Divânı'ndan Örnekler,Ankara,
1983
- Çelebioğlu,Amil,"Harflere Dair",Milli Kültür,Haziran,1985
- Devellioglu,Ferit,Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,An-
kara,1962
- Elçin,Şükrü,"Türklerde Aşık Oyunu ve Bu Oyunla İlgili Adet
ve Ananeler",Türk Kültürü,Ağustos,1986
- Eliot,T.S.,Kültür Üzerine Düşünceler,(Çeviren:Sevim Kantar-
cıoğlu),Ankara,1987
- Güzel,Abdurrahman,"Viyana'da Türk Kültürü'nün İzleri",Mil-
li Kültür,Eylül,1981
- Ibn Kesir,Et-Tefsiru'l-Kur'anü'l-Azim,Hadislerle Kur'an-ı
Kerim Tefsiri,(Çevirenler:Bekir Karlıağa,Bedrettin Çe-

- tiner), İstanbul, 1983
- İbrahim Hakki (Erzurumî), Mârifetnâme, İstanbul, 1981
- İpekten, Halûk, Fuzûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Ankara, 1973
- Koçu, Reşat Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, 1967
- Köprülü, Mehmed Fuad, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1935
- Kurnaz, Cemâl, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, Ankara, 1987
- , Yahyâ Bey Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar, Ankara, 1981 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi)
- Levend, Agah Sırrı, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul, 1943
- Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, İzmir, 1984
- Oy, Aydın, Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul, 1972
- Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1946
- Sadi, Gülistan, (Çeviren: Hikmet İlaydın), İstanbul, 1963
- Sefercioğlu, Nejat, Fuzûlî Divanı'nda Sevgili'nin Fizikî Yapısıyla İlgili Özellikler, Ankara, 1981 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi)
- , Nev'î Divanı Tahlili, Ankara, 1984 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış doktora tezi)
- , Türk Yemekleri, (XVIII. Yüzyıla Ait Yazma Bir Yemek Risalesi), Ankara, 1986
- Şükün, Ziya, Farsça-Türkçe Lügat, Gencinî Güftar, Ferhengi Zi-

ya, İstanbul, 1948

Tarama Sözlüğü, Ankara, 1969 (Türk Dil Kurumu Yayını)

Tarlan, Ali Nihad, Fuzûlî Divanı Şerhi, Ankara, 1985

-----, Şeyhî Divanı'nı Tetkik, İstanbul, 1964

Tolasa, Harun, Ahmet Paşanın Şiir Dünyası, Ankara, 1973

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1976 (Dergâh Yayınları)

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkila-
tı, Ankara, 1945

Yazır, Mahmud Bedreddin, Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm
Medeniyetinde Kalem Güzeli, Ankara, 1981

YAHYÂ BEY DÎVÂNÎ'NİN
SİSTEMATİK İNDEKSİ

İndeksi çalışma programına göre yaptık. Mehmed Çavuşoğlu'nun yayınladığı Yahyâ Bey Dîvânî'nin Tenkidli Basımını (1977) esas aldık. Önsözde belirttiğimiz kısaltmaları aynen kullandık. Harfler şiir türünü, sonraki rakamlar şiir numarasını, daha sonraki rakamlar beyit numarasını gösterir. Roman rakamları musammatlardaki bendleri belirtmek içindir. S. kısaltmasından sonra da sayfa numaralarını verdik.

Birinci Bölüm: EŞYÂ

I-SÜSLENME İLE İLGİLİ MADDİ UNSURLAR:

A-Kıymetli Madenler:

a-Altın:

aa-Umumi Olarak Altın: K.25/42 s.109, K.27/4 s.115, M.6/VIII/7 s.158, G.96/5 s.341, G.253/5 s.441

bb-Altın ile ilgili Benzetmeler:

1-Hilâl: K.14/8 s.66,

2-Sonbahar yaprağı: K.22/8 s.94

3-Turunç: G.40/4 s.306

4-Yıldız: K.2/32 s.26, K.13/24 s.64

5-Yüz: Ş.2/341 s.275, G.212/2 s.415

b-Gümüş:

aa-Umumi Olarak Gümüş: K.25/42 s.109, M.6/VIII/7 s.158, G.162/1 s.383, G.218/7 s.419

bb-Gümüş ile ilgili Benzetmeler:

1-Gözyaşı: Ş.2/341 s.275

2-Kol bileği: G.476/6 s.566

3-Sonbahar yaprağı: K.22/8 s.94

4-Ten: G.47/6 s.310, G.64/4 s.321, G.69/5 s.324, G.83/2 s.333, G.162/1 s.383, G.181/3 s.395, G.207/3 s.412, G.218/7 s.419, G.300/1 s.468, G.343/6 s.494

B-Kıymetli Taşlar:

a-Cevher:

aa-Umumi Olarak Cevher: K.7/19 s.43, K.7/41

s.44,K.10/40 s.55,G.56/7 s.316,G.174/2 s.391,G.311/9 s.475

bb-Cevher ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Akıl:G.493/3 s.581
- 2-Aşk:G.317/3 s.479
- 3-Bikr-i fikr:Ş.2/321 s.273
- 4-Can:K.28/18 s.118,G.371/5 s.511
- 5-Diş:Ş.2/27 s.246,G.466/1 s.565
- 6-Dört Halife:Ş.2/29 s.246
- 7-Dört Kitap:Ş.2/300 s.272
- 8-Gönül:G.476/3 s.572
- 9-Gözyaşı:G.443/4 s.552,G.454/5 s.558
- 10-Gül:G.179/4 s.394
- 11-Güzellik:G.179/4 s.394
- 12-İnsan:K.18/21 s.79,Ş.1/185 s.241,
G.311/9 s.475,G.266/5 s.448,Mk.9 s.600
- 13-Nazm ve nesr:K.10/40 s.55,K.22/50
s.97,Ş.2/71 s.250,Ş.2/315 s.273,G.8/5 s.284,G.56/7 s.316,
G.354/5 s.500
- 14-Sevgili:G.179/4 s.394,G.259/5 s.449
G.305/6 s.471
- 15-Söz:K.7/41 s.44,K.8/29 s.47,K.19/1
s.82,K.20/29 s.89,K.24/9 s.102,K.26/24 s.112,M.3/II/6 s.143
M.6/IV/4 s.155,Ş.2/128 s.254,Ş.2/319 s.273,G.174/2 s.391,
G.354/5 s.500,G.443/4 s.552,G.476/3 s.572
- 16-Yıldız:G.499/2 s.584

b-İnci:

aa-Umumi Olarak İnci:K.23/3 s.98,M.11/II/3
s.175,G.184/2 s.397

bb-İnci ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Bağır:K.7/41 s.44
- 2-Diş:K.1/56 s.21,K.13/18 s.64,Ş.2/180
s.260,Ş.2/192 s.261,G.218/1 s.419
- 3-Gözyaşı:K.19/3 s.82,Ş.2/72 s.250
- 4-Güneş:G.505/4 s.588
- 5-Hayâl-i hâs:K.24/50 s.105
- 6-İnsan:K.1/56 s.21,K.10/39 s.55,K.23/
3 s.98,M.2/I/2 s.139,M.7/IV/3 s.162,Ş.2/14 s.245,Ş.2/119 s.
254,G.18/3 s.291,G.184/2 s.397,G.183/4 s.397,G.247/7 s.437

G.363/7 s.506

7-Jâle:K.13/18 s.64,K.23/3 s.98

8-Söz:K.10/40 s.55,K10/42 s.55,K18/11
s.79,M.6/IV/3 s.158,M.10/IV/1 s.174,M.11/II/3 s.175,Ş.1/94
s.233,Ş.2/314 s.273,Ş.2/319 s.273,G.134/2 s.366,G.336/6 s.
490,G.354/5 s.500,G.433/4 s.546

9-Ter:G.199/4 s.407

10-Yıldız:K.32/13 s.127

c-Lâciverd:D. s.13,G.6/2 s.283,G.362/5 s.505

ç-La'l:

aa-Umumi Olarak La'l:K.18/11 s.79,K.28/32
s.119,M.11/II/3 s.175,G.100/1 s.344,G.127/4 s.362,G.186/5
s.398,G.217/2 s.418,G.255/4 s.442,G.277/3 s.455,G.369/7 s.
509,G.430/2 s.544,G.509/1 s.590

bb-La'l ile İlgili Benzetmeler:

1-Ab-ı Hayat:G.34/3 s.302

2-Can:G.255/4 s.442

3-Cefa taşı:G.11/1 s.286

4-Ciğer kanı:K.19/3 s.82

5-Dudak:K.13/14 s.63,Ş.2/192 s.261,
Ş.2/272 s.269,G.2/2 s.280,G.38/2 s.304,G.127/4 s.362,G.183
/3 s.397,G.185/4 s.398,G.255/4 s.442,G.283/3 s.458,G.336/
7 s.490,G.430/2 s.544,G.443/4 s.552,G.510/2 s.591,G.512/7
s.592

6-Ergavân:G.38/2 s.304

7-Gonca:G.38/2 s.304

8-Gözyaşı:Ş.2/273 s.269

9-İnsan:D. s.10,K.28/32 s.119,G.344/7

s.495

10-Lâle:Ş.1/89 s.251

11-Şarap:Ş.2/234 s.265,G.511/1 s.591

12-Yanak:G.38/2 s.304,Ş.1/89 s.251

d-Mercan:Ş.2/273 s.269

e-Piruze:K.1/8 s.17

f-Sadef:

aa-Umumi Olarak Sadef:M.5/IV/4 s.155

bb-Sadef ile İlgili Benzetmeler:

1-Ağız:K.18/11 s.79,M.5/IV/4 s.155,

Ş.2/27 s.246,G.336/6 s.490,G.433/4 s.546,G.443/4 s.552

2-Beyaz çini:M.5/III/4 s.154

3-Dünya:G.505/4 s.588

4-Ev:G.363/7 z.506

5-Gemi:Ş.2/119 s.254,G.18/3 s.291

6-Kulak:Ş.2/71 s.250

7-Sine:G.259/5 s.449,G.308/6 s.471

8-Tabut:M.7/IV/3 s.162

9-Yaka:G.317/3 s.479

g-Yakut:Ş.2/273.269

ğ-Zeberced:K.1/3 s.17,K14/8 s.66

C-Güzel Kokular:

a-Anber:

aa-Umumi Olarak Anber:

bb-Anber İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayva tüyü:Ş.2/294 s.271

2-Gece:M.5/IV/1 s.156,M.7/VII/3 s.164

3-Kakül:G.417/4 s.536

b-Buhûr:M.7/VII/3 s.164

c-Gülsuyu:K.1/4 s.17

ç-Kâfûr:

aa-Umumi Olarak Kafur:

bb-Kafur İle İlgili Benzetmeler:

1-Gündüz:M.5/VI/1 s.156,M.7/VII/3 s.

164

2-Yanak:Ş.2/213 s.263

d-Misk:

aa-Umumi Olarak Misk:Ş.2/294 s.271

bb-Misk İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayva tüyü:G.196/5 s.405,G.385/3 s.

519

2-Gönül:G.319/2 s.480

D-Süslenmede Kullanılan Araçlar:

a-Ayna:

aa-Umumi Olarak Ayna:M.10/I/4 s.173,M.11/

I/1 s.174,Ş.1/202 s.242,G.366/4 s.507

bb-Ayna İle İlgili Benzetmeler:

1-Akil:K.3/49 s.31

2-Aşk:G.19/2 s.291,G.33/3 s.301,G.366
/4 s.507,G.501/5 s.585

3-Bakâ:K.1/58 s.21

4-Cömertlik:K.26/36 s.113

5-Çiçek:K.11/2 s.56,G.381/7 s.517

6-Din:K.32/5 s.127

7-Dünya:K.28/8 s.117,M.2/I/1 s.174,
M.43/III/1 s.218,G.94/4 s.340,G.197/3 s.406,G.246/4 s.436
G.258/5 s.444,M.16/IV/2 s.185

8-Gökyüzü:K.1/10 s.18,K.16/2 s.72,
K.16/23 s.73,M.7/I/6 s.159,M.8/VII/1 s.168,M.11/IV/3 s.
178,Ş.1/162 s.239,M.17/V/2 s.187,G.125/2 s.360,G.135/4s.
367,G.313/5 s.476,G.509/4 s.590

9-Gönül:K.14/30 s.68,K.12/34 s.61,
K.18/35 s.81,K.24/45 s.105,K.24/7 s.102,K.30/12 s.124,
K.33/7 s.128,M.3/II/3 s.143,M.13/V/2 s.180,Ş.1/202 s.242,
G.19/2 s.291,G.51/3 s.312,G.55/2 s.315,G.57/5 s.317,G.79/5
s.331,G.188/4 s.399,G.169/4 s.388,Ş.1/7 s.227,G.196/2 s.405
G.209/5 s.413,G.238/1 s.431,G.262/5 s.446,G.275/2 s.453,
G.235/1 s.429,G.280/6 s.456,G.345/4 s.495,G.352/2 s.499,
G.355/4 s.500,G.360/1 s.503,G.267/5 s.449,G.388/2 s.520,
G.429/2 s.543,G.470/2 s.567,G.481/5 s.575

10-Göz:K.24/11 s.102,G.2/2 s.280,
G.16/1 s.289

11-Güneş:K.10/36 s.54,K.19/37 s.85,
G.122/7 s.359

12-Güzellik:G.309/2 s.473,G.328/2 s.
485,G.470/4 s.568,G.483/3 s.575

13-Hacerü'l-esved:G.75/3 s.328

14-İnsan:G.80/1 s.331,G.79/4 s.331,
G.96/4 s.341,G.114/4 s.354,G.129/4 s.363,G.132/4 s.365,
G.157/5 s.380,M.4/IV/4 s.149,G.6/4 s.283,G.270/3 s.450,
G.453/2 s.558

15-Kavuşma:G.465/3 s.565

16-Kılıç:K.14/26 s.68,K.22/50 s.97,
M.3/I/3 s.142

17-Mektup:G.301/3 s.469

18-Ölüm:M.7/III/6 s.161

- 19-Peyk:D. s.6
 20-Rüya:M.9/IV/2 s.174
 21-Su:K.26/17 s.112,Ş.1/105 s.232,
 G.129/4 s.363
 22-Yanak:G.30/1 s.299,G.187/4 s.399,
 G.214/3 s.416
 23-Ş.1/1 s.227,Ş.1/2 s.227,G.2/3 s.280
 280,G.69/2 s.324,G.279/2 s.456,G.376/4 s.514,G.393/2 s.523
 24-Zahid:G.63/3 s.320,G.499/5 s.594
 25-Zikr halkası:G.380/2 s.516
 b-Tarak:G.343/7 s.494
 E-Takı Olarak Kullanılan Süs Unsurları:
 a-Bazubend:G.392/4 s.522
 b-Gül:M.23/IV/1 s.195,Ş.1/156 s.328
 c-Halhal:K,14/14 s.67,Ş.2/102 s.252
 ç-Küpe:
 aa-Umumi Olarak Küpe:K.10/42 s.55,M.1/IV/8
 s.138,M.1/V/8 s.158
 bb-Küpe İlgili Benzetmeler:
 1-Dudak:G.277/3 s.455
 2-Söz:K.7/41 s.44,K.19/1 s.82,K.24/9
 s.102,K.26/24 s.112,K.20/29 s.89,M.6/IX/3 s.158,M.10/IV/1
 s.174,Ş.2/325 s.274
 d-Sorguç:
 aa-Umumi Olarak Sorguç:
 bb-Sorguç İle İlgili Benzetmeler:
 1-Ay ışığı:K.14/17 s.67
 2-Güneş ışığı:K.8/13 s.46,Ş.2/159 s.
 258
 3-Hümâ'nın gölgesi:K.23/14 s.99
 e-Yüzük:G.257/6 s.443
 F-Kozmetik Süs Maddeleri:
 a-Aklık:
 aa-Umumi Olarak Aklık:
 bb-Aklık İle İlgili Benzetmeler:
 1-Güneş:Mk.7/3 s.599
 2-Kar:K.26/6 s.111
 b-Sürme:
 aa-Umumi Olarak Sürme:G.141/2 s.370

bb-Sürme İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayak tozu:G.141/2 s.370,G.347/2 s.

2-Dünyadaki her şey:G.124/6 s.360

3-Mektup yazısı:G.301/1 s.468

496

G-Diğer Süs Unsurları:

a-Ak sakal:K.28/1 s.118

b-Cila:

aa-Umumi Olarak Cila:

bb-Cila İle İlgili Benzetmeler:

1-Cevr ü cefa:G.44/5 s.308

2-Gözyaşı:G.153/4 s.378

3-Lütf-ı nihan:K.24/45 s.105

4-Övme:K.4/44 s.34

5-Söz:M.38/II/1 s.212

6-Tevhid-i zü'l-celal:G.238/8 s.431

II-GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR:

A-Aydınlatmada Kullanılan Eşyalar:

a-Çerâğ:

aa-Umumi Olarak Çerâğ:K.12/14 s.59,K.13/42 s.64,K.13/27 s.64,K.13/28 s.65,Ş.1/8 s.227,Ş.2/222 s.264,G.90/1 s.337,G.300/2 s.468,G.350/3 s.498

bb-Çerâğ İle İlgili Benzetmeler:

1-Ay:Ş.2/220 s.264,G.499/3 s.584

2-Dağ:M.39/IV/1 s.214

3-Din:K.2:649 s.90,M.1/III/4 s.137

4-Güzellik:Ş.1/160 s.239

5-İnsan:K.19/18 s.83

6-Lâle:G.38/5 s.305

7-Şevk:G.38/5 s.305

b-Fânûs:K.33/10 s.129

c-Kandil:

aa-Umumi Olarak Kandil:M.2/IV/4 s.141

bb-Kandil İle İlgili Benzetmeler:

1-Ehl-i küfr:K.16/10 s.72,M.2/IV/4 s.

141

2-Güneş:G.68/1 s.323

3-Nurdan tesbih:K.4(8 s.31,M.2/IV/1

s.141

4-Yıldız:K.4/8 s.31

ç-Mum:

aa-Umumi Olarak Mum:K.29/3 s.120,G.186/4 s.398,G.259/2 s.449,G.431/2 s.544,G.488/3 s.578

bb-Mum İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşık:G.145/2 s.373,G.488/3 s.578

2-Bezm-ârâ:G.419/6 s.537

3-Cefâ oku:G.337/5 s.491

4-Fişek:K.9/19 s.491

5-İnsan:K.23/9 s.98,Ş.1/50 s.230,Ş.1/51 s.230,G.186/4 s.398,G.12/4 s.287,G.98/2 s.343,G.234/5 s.429,G.259/2 s.444,G.300/2 s.468,G.320/4 s.481,G.379/3 s.515,G.422/3 s.539,G.414/1 s.534,G.G.417/4 s.536,G.431/2 s.544,G.459/6 s.561,G.489/3 s.579

6-Livâ:K.15/30 s.71

7-Mahabbet:G.83/3 s.334

8-Ruşen delil:G.419/6 s.537

9-Yıldız kayması:M.6/I/4 s.153

10-Yüz:M.41/IV/1 s.216,Ş.2/221 s.264,G.149/3 s.375,G.299/3 s.468

B-Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Olarak Kullanılan Eşyalar:

a-Çanak:

aa-Umumi Olarak Çanak:G.427/4 s.542

bb-Çanak İle İlgili Benzetmeler:

1-Cam-ı Cem:M.1/IV/6 s.138

2-Gökyüzü:K.20/10 s.87

3-Göz:G.393/4 s.523

4-Hilâl:K.1/3 s.17,K.14/5 s.66

b-Çini:K.1/3 s.17,M.6/III/4 s.154

c-Dağarcık:K.9/7 s.48

ç-Kadeh:

aa-Umumi Olarak Kadeh:K.1/68 s.22,M.1/III/5 s.137,G.29/2 s.298,Ş.2/53 s.248,G.34/5 s.302,G.45/2 s.309,G.61/2 s.319,G.100/1 s.344,G.114/5 s.354,G.134/5 s.367,G.144/3 s.372,G.140/4 s.370,G.204/1 s.410,G.204/3 s.410,G.205/5 s.411,G.160/5 s.382,G.229/3 s.426,G.243/3 s.434,

G.283/4 s.458,G.286/6 s.460,G.305/1 s.471,G.352/1 s.499,
 G.363/3 s.505,G.377/1 s.514,G.388/4 s.520,G.361/2 s.504,
 G.416/5 s.536,G.410/4 s.532,G.425/2 s.541,G.435/3 s.547,
 G.422/1 s.539,G.45464 s.558,G.467/6 s.566,G.503/5 s.587,
 G.513/4 s.593,G.92/5 s.339

bb-Kadeh ile ilgili Benzetmeler:

1-Altın üsküf:G.96/5 s.341
 2-Ateş:K.6/24 s.40,G.162/2 s.283
 3-Dane:G.84/2 s.334,G.378/3 s.515
 4-Dudak:G.185/4 s.398
 5-Ecel:K.19/20 s.40,G.341/1 s.493
 6El ayası:G.241/2 s.433
 7-Gönül:G.176/7 s.393
 8-Göz:K.13/2 s.62,D. s.10,Ş.2/15 s.
 245,G.96/2 s.341,G.153/4 s.378,G.256/3 s.442,G.267/1 s.449,
 G.458/3 s.560,G.494/6 s.582

9-Gül:G.73/4 s.327,G.280/7 s.456
 10-Güneş:G.73/1 s.327,G.326/3 s.484
 11-Harfler:D. s.12
 12-Hilal:G.26/2 s.341
 13-İnsan:K.6/3 s.38,M.12/II/3 s.177,
 G.80/1 s.331,G.107/4 s.349,G.496/3 s.583
 14-Kılıç:M.3/I/6 s.142
 15-Köpek çanağı:M.1/V/6 s.138
 16-Kulak:G.272/5 s.452
 17-Lâle:G.43/1 s.307,Ş.2/89 s.251
 18-Livâ:K.15/6 s.70,K.17/23 s.77
 19-Mercan tesbih:G.363/3 s.505,G.369/
 7 s.509

20-Nergis:G.38/7 s.305
 21-Ölüm:G.140/2 s.370
 22-Yara:G.61/2 s.319
 23-Yüz:K.13/15 s.K.13/15 s.63,G.218/2
 s.419,G.469/3 s.567

24-Yüzük:G.137/1 s.368

d-Kâse:

aa-Umumi Olarak Kâse:

bb-Kâse ile ilgili Benzetmeler:

1-Def:K.6/4 s.39

2-Gökyüzü:M.6/VI/5 s.156

3-Göz:Ş.2/223 s.265,G.393/4 s.523

4-Yüz:G.466/5 s.565

e-Maşraba:

aa-Umumi Olarak Maşraba:K.23/15 s.99

bb-Maşraba ile İlgili Benzetmeler:

1-Güneş:M.6/VII/2 s.157

2-Nun harfi:D.s.12

f-Sofra:

aa-Umumi Olarak Sofra:

bb-Sofra ile İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü:K.23/6 s.98,M.6/III/2 s.154,
G.345/3 s.495,Mk.20/1 s.603

2-Sohbet halkası:G.380/4 s.516

g-Sürâhi:

aa-Umumi Olarak Sürâhi:K.20/39 s.89,K.23/
18 s.99,G.244/3 s.435,G.272/5 s.452

bb-Sürâhi ile İlgili Benzetmeler:

1-İnsan:K.19/20 s.83,K.20/39 s.89,
G.96/5 s.341,G.107/8 s.349,G.244/3 s.435

2-Yara:M.3/III/3 s.144

ğ-Tabak:K.32/13 s.127

h-Tas:

aa-Umumi Olarak Tas:G.24/5 s.295

bb-Tas ile İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü:G.24/5 s.295,G.283/6 s.458

2-Güneş:G.474/5 s.570

3-Zerrin Kadeh:K.13/2 s.62

ı-Tepsi:K.23/18 s.99

i-Şişe:

aa-Umumi Olarak Şişe:

bb-Şişe ile İlgili Benzetmeler:

1-Felek:M.5/VI/3 s.156

2-Kalp:M.4/V/4 s.149

C-Kesici Aletler:

a-Bıçak:Ş.1/170 s.239,Ş.1/171 s.240

b-Makas:

aa-Umumi Olarak Makas:

bb-Makas İle İlgili Benzetmeler:

1-Eceh:G.509/3 s.590

2-Lamelif:Ş.2/10 s.245

3-Vicdan:G.195/3 s.404

Ç-Ibâdetle İlgili Olarak Kullanılan Eşyâlar:

a-Put:K.6/2 s.38,Ş.1/18 s.228,Ş.2/145 s.256

b-Seccâde:

aa-Umumi Olarak Seccâde:

bb-Seccâde İle İlgili Benzetmeler:

1-Köprü:K.16/14 s.73,K.31/10 s.125

2-Yüz:G.257/4 s.443

c-Tesbih:

aa-Umumi Olarak Tesbih:K.19/24 s.84

bb-Tesbih İle İlgili Benzetmeler:

1-Kadeh:M.1/III/5 s.137,G.363/3 s.505,

G.369/7 s.509

2-Kandil:K.4/8 s.31,M.2/IV/4 s.141

3-Salâh ehli:K.20/42 s.90

4-Zencir-i cünun:Ş.1/24 s.228,G.180/3

s.395

D-Temizlik İçin Kullanılan Eşyâlar:

a-Mendil:

aa-Umumi Olarak Mendil:G.241/3 s.433

bb-Mendil İle İlgili Benzetmeler:

1-Aşığın ahının aksi:G.214/3 s.416

2-Gökkuşığı:G.214/2 s.416

3-Nil:G.214/4 s.416

4-Rengin Hayal:G.241/5 s.433

5-Sihir:G.241/4 s.433

6-Şafak:G.241/1 s.433

7-Şarap:G.241/2 s.433

b-Misvak:M.6/V/3 s.156,Ş.2/27 s.246

c-Süpürge:K.27/22 s.116

E-Ölçü Araç Gereçleri:

a-Mihenk taşı:G.212/2 s.415

b-Peymâne:G.363/3 s.505

c-Terâzi:K.23/29 s.100,Ş.2/243 s.266,G.161/4

s.383

F-Kıymet Ölçüsü Olarak Kullanılan Maddi Unsurlar:

a-Para:

aa-Umumi Olarak Para:G.36/5 s.303,G.275/5 s.453,G.419/2 s.537

bb-Para İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Can:Ş.2/201 s.262,G.36/5 s.303,
G.183/1 s.396,G.226/3 s.424,G.275/5 s.453,G.493/3 s.581,
- 2-Gözyaşı:G.50/2 s.312,G.51/4 s.312
- 3-Hayat:G.137/2 s.368
- 4-Kalp:G.239/3 s.432

b-Akçe:

aa-Umumi Olarak Akçe:M.9/V/7 s.171

bb-Akçe İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Diş:G.466/4 s.565
 - 2-Gözyaşı:G.488/3 s.578
 - 3-Yaprak:G.38/4 s.304
- c-Altın:G.253/2 s.440

ç-Dinâr:

aa-Umumi Olarak Dinar:

bb-Dinar İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Ateş:G.397/6 s.525
- 2-Ruy-i Beni Asfar:M.11/I/4 s.175,
G.397/6 s.525

d-Pul:G.189/5 s.400

H-Hayvanlarla İlgili Olarak Kullanılan Eşyalar:

a-Çan:

aa-Umumi Olarak Çan:G.112/2 s.352,G.172/2 s.389,G.342/3 s.493,G.401/4 s.527,G.470/3 s.567

bb-Çan İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Ah,figan,nale:G.479/2 s.573
 - 2-Baş:M.13/IV/1 s.180
- b-Çul:K.25/34 s.109

c-Dizgin:Ş.2/224 s.264,G.137/4 s.368

ç-Eyer:K.23/12 s.99

d-Kırbaç:G.86/4 s.335,G.428/4 s.543

e-Nal:

aa-Umumi Olarak Nal:G.2/5 s.280,G.157/2

s.380,G.428/4 s.543

bb-Nal ile ilgili Benzetmeler:

1-Dal:G.390/2 s.531

2-Hilal:G.490/3 s.579

3-Kaş:G.2/5 s.280

f-Torba:K.25/34 s.109

g-Üzengi:Ş.2/225 s.265

I-Diğer Eşyâlar:

a-Anahtar:

aa-Umumi Olarak Anahtar:

bb-Anahtar ile ilgili Benzetmeler:

1-Çiçek:G.43/2 s.307,G.299/4 s.468

2-Güllaç:G.39/1 s.305

3-Kalem:D s.12

b-Asâ:

aa-Umumi Olarak Asâ:

bb-Asâ ile ilgili Benzetmeler:

1-Ardıç ağacı:K.12/8 s.59

2-Güneş ışığı:M.18/IV/3 s.188

3-Kalem:K.24/34 s.104

4-Kiriş:M.5/II/4 s.151

5-Livâ:K.15/1 s.69,K.15/7 s.70,K.17/

22 s.76

6-Mızrak:K.12/8 s.59,K.15/7 s.70

7-Nergis:G.437/3 s.319

8-Ok:G.61/3 s.319

9-Satır:G.301/5 s.469

10-Tüfek:K.12/31 s.61

c-Çengel:G.82/7 s.333

ç-Elek:Ş.2/335 s.275

d-Gözlük:

aa-Umumi Olarak Gözlük:

bb-Gözlük ile ilgili Benzetmeler:

1-Ay ve güneş:G.503/3 s.586

2-Kol kanat:G.445/3 s.553

e-İğne:G.438/7 s.549

f-İp:

aa-Umumi Olarak İp:K.20/42 s.90,G.218/1

s.419

bb-İp ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Ak sakal:G.221/5 s.421
- 2-Güneş ışığı:M.6/II/5 s.153
- 3-Nazm:G.454/5 s.558
- 4-Ömür:G.509/3 s.590
- 5-Taalluk:G.114/5 s.354
- 6-Tar-ı zülf-i dilrûba:G.438/7 s.549

g-Kafes:

aa-Umumi Olarak Kafes:

bb-Kafes ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Çeng:G.215/2 s.417
- 2-Divan:D. s.13
- 3-Mescid:Ş.1/17 s.228
- 4-Vücut:M.13/IV/3 s.180,G.124/3 s.360

ğ-Kalbur:K.20/14 s.88

h-Kazma:G.28/2 s.298

ı-Kemend:

aa-Umumi Olarak Kement:

bb-Kement ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Ah u figan:G.53/3 s.314,s.
- 2-Zülf:G.20/2 s.292

i-Kilit:

aa-Umumi Olarak Kilit:K.29/16 s.121

bb-Kilit ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Eğlence meclisi:G.43/2 s.307
- 2-Gam:G.299/4 s.468
- 3-Hz.Muhammed:Ş.2/20 s.245

j-Kutu:Ş.2/178 s.260

k-Mercek:M.41/IV/2 s.216,G.479/4 s.573

l-Mıknatıs:K.2/3 s.23

m-Tuzak:

aa-Umumi Olarak Tuzak:G.70/5 s.325,G.434/

6 s.546

bb-Tuzak ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Ah:G.250/1 s.439,G.434/6 s.546
- 2-Eğlence meclisi:G.378/3 s.515
- 3-Gökyüzü:M.19/I/1,2 s.189,G.86/3 s.

4-Sohbet halkası:K.6/12 s.39,K.22/2 s.94,K.20/12 s.87,G.84/2 s.334

5-Zülf:Ş.2/13 s.245,Ş.2/152 s.257, G.111/4 s.351,G.199/3 s.407

n-Yastık:

aa-Umumi Olarak Yastık:

bb-Yastık İle İlgili Benzetmeler:

1-Güneş:K.19/39 s.85

2-Nergis:Ş.2/92 s.251

3-Toprak:K.19/7 s.82

o-Yatak:K.19/7 s.82,Ş.2/50 s.248

ö-Yay:Ş.2/239 s.263

p-Zincir:

aa-Umumi Olarak Zincir:G.54/3 s.314

bb-Zincir İle İlgili Benzetmeler:

1-Ah,ah-ı ateş-bar:G.111/3 s.351, G.122/4 s.359,G.167/5 s.387

2-Aşk:K.31/7 s.125,G.17/2 s.290

3-Ayrılık:M.24/IV/2 s.196

4-Bülbül:G.12/4 s.288

5-Gözyaşı:M.24/IV/2 s.196,G.111/3 s.351,G.167/5 s.387,G.312/3 s.415,G.464/2 s.564

6-Gün ışığı:K.10/36 s.54,G.24/1 s.295

7-Kayd-ı cihan:K.22/2 s.94

8-Köprü:K.31/8 s.125

9-Meriç ve Tunca nehirleri:Ş.1/81 s.

232

10-Kesbih:Ş.1/19 s.228,G.180/3 s.395

11-Yazı:G.286/4 s.460

12-Zülf:G.38/3 s.304,G.41/4 s.306,G.54/3 s.314,G.510/4 s.591,G.512/5 s.592

III-OYUN ARAÇLARI:

a-Aşık:G.333 s.281,G.327/2 s.485

b-Çenber:K.8/2 s.45

c-Çevgân, top:

aa-Umumi Olarak Çevgân Oyunu:

bb-Çevgân ve Top İle İlgili Benzetmeler:

1-At:M.6/VIII/6 s.158

2-Baş,kılıç:G.186/3 s.398,K.31/ s.47,
K.9/39 s.50,K.6/26 s.40,G.40/3 s.306

3-Boy,hayat:G.504/4 s.587

4-Turunç ve dalı:G.40/3 s.306

ç-Reml tahtası:K.24/14 s.102,K.24/18 s.102

d-Satranç:

aa-Umumi Olarak Satranç:K.7/6 s.42,Mk.19/

1 s.603

bb-Satranç İle İlgili Benzetmeler:

1-At:K.7/6 s.42,K.9/42 s.51

2-Dünya:G.442/2 s.551

3-Ev:G.178/5 s.394,G.442/2 s.551

4-Piyade:K.9/42 s.51,G.370/5 s.510

5-Şah:K.2/34 s.26,G.442/2 s.551

e-Tavla:G.283/6 s.458

IV-YAZI İLE İLGİLİ MADDİ UNSURLAR:

A-Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler:

a-Defter:

aa-Umumi Olarak Defter:G.36/5 s.343,Mk.9/

1 s.600

bb-Defter İle İlgili Benzetmeler:

1-Doğan:G.471/5 s.566

2-Dünya:Ş.2/307 s.272,G.99/5 s.343

3-Gönül:G.387/4 s.520

4-İnsan:M.11/I/3 s.175

b-Divit:K.13/34 s.65

c-Kalem:

aa-Umumi Olarak Kalem:K.14/8 s.66,M.1/V/
8 s.138,M.6/IX/1 s.158,G.36/4 s.303,G.154/2 s.378,G.157/4
s.380,G.165/6 s.385

bb-Kalem İle İlgili Benzetmeler:

1-Asa:K.24/34 s.104

2-Anahtar:D. s.12

3-Duman:G.312/2 s.476

4-Erkek çocuğun cinsiyet organı:M.6/V

3 s.156

5-Gönül:G.115/5 s.354,G.321/3 s.481

6-Göz:G.230/4 s.427,G.427/5 s.542

- 7-Gün ışığı:G.253/4 s.441
 8-İdrak:G.157/4 s.380
 9-İnsan:K.22/24 s.95,G.280/4 s.456,
 G.286/4 s.460,G.413/3 s.534,G.439/1 s.549
 10-Ney:K.22/24 s.95
 11-Ok:K.21/32 s.93
 12-Parmak:K.1/43 s.20,K.20/44 s.90,
 Ş.2/94 s.261
 13-Şihab:K.24/16 s.102
 14-Tercüman:D. s.13,K.27/19 s.116

ç-Levh:

aa-Umumi Olarak Levh:

bb-Levh İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Dünya:K.21/32 s.93
 2-Felek:K.1/43 s.30
 3-Gönül:G.115/5 s.354,G.157/4 s.380,
 G.358/1 s.502,G.478/3 s.573
 4-Güzellik:G.196/1 s.405
 5-Sine:G.439/3 s.550
 6-Zamâne:G.48/4 s.311

d-Mıstar:

aa-Umumi Olarak Mıstar:

bb-Mıstar İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Doğru yol:M.1/II/6 s.136
 2-Kakül:G.214/5 s.416
 3-Livâ:K.17/34 s.77
 4-Şat köprüsü:K.31/17 s.126

e-Mühür:

aa-Umumi Olarak Mühür:M.38/III/1 s.212,

G.88/3 s.336

bb-Mühür İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Ağız:K.10/28 s.56
 2-Alem:K.13/23 s.64,K.14/24 s.68,Ş.2/
 43 s.247
 3-Âşık:G.127/4 s.362
 4-Çiçek:K.13/31 s.65
 5-Felek-i zeberced:G.480/4 s.574
 6-İns ü peri:K.8/11 s.45

7-Istanbul:Ş.2/103 s.252

8-Kadeh:G.137/1 s.368

9-Kale:K.8/2 s.45

10-Yüz:M.38/III/1 s.212

11-Zikr halkası:G.150/2 s.375

f-Mürekkep:

aa-Umumi Olarak Mürekkep:

bb-Mürekkep ile İlgili Benzetmeler:

1-Gözyaşı:G.230/4 s.427

2-Kan:G.400/7 s.527

3-Sevda:K.1/55 s.21,G.280/4 s.456

4-Yüzkarası:K.22/24 s.95

g-Pergel:K.24/28 s.102

ğ-Sahife:

aa-Umumi Olarak Sahife:G.242/3 s.434

bb-Sahife İlgili Benzetmeler:

1-Dalga:G.311/8 s.475

2-Belekler:K.23/17 s.99,G.312/2 s.476

3-Gönül:K.31/17 s.126

4-Gül bahçesi:G.362/5 s.505

5-Kanat:K.18/6 s.78

6-Ömür:G.240/2 s.432

7-Sufuf-ı sipah:D. s.11

8-Vücut:M.3/III/6 s.144

9-Yaprak:K.11/2 s.56,K.28/9 s.118

10-Yufka:G.39/5 s.305

h-Tomar:K.34/20 s.131

B-Yazarak Meydana Getirilen Maddî Unsurlar:

a-Âyet:K.7/34 s.44,G.185/1 s.398

b-Berat:G.1/8 s.280

c-Beyit:

aa-Umumi Olarak Beyit:K.18/38 s.31,M.14/

IV/4 s.182

bb-Beyit ile İlgili Benzetmeler:

1-Âşık-ı şeyda:G.1/4 s.279

2-Ayva tüyleri:G.255/2 s.442,G.301/2

s.469,Mk.6/2 s.598

3-Balık:D. s.11

- 4-Bulut:D. s.12
 5-Bülbül-i bağ-ı cinan:G.1/3 s.279
 6-Dalga:Ş.2/230 s.273
 7-Güneş:K.3/27 s.29
 8-Hüma:K.18/38 s.81
 9-Kanat:K.18/38 s.81,M.1/V/9 s.138,
 M.5/V/5 s.152,G.77/1 s.326
 10-Kaş:G.1/8 s.280,G.88/5 s.337,Mk.6
 /1 s.598
 11-Liva:K.15/28 s.71
 12-Maşrık-ı mihr-i kemal:D. s.11
 13-Tuğra:G.1/8 s.280
 14-Yaka:G.86/5 s.335
 ç-Davetiye:M.6/II/2 s.153
 d-Destan:G.353/5 s.500
 e-Divân:
 aa-Umumi Olarak Divân:K.16/28 s.94,Ş.165/6
 6 s.385,G.262/5 s.446,G.165/5 s.459
 bb-Divân ile İlgili Benzetmeler:
 1-Dağ:D. s.11
 2-Deniz:D. s.11,Ş.165/6 s.459
 3-Divân:G.368/5 s.509,G.429/7 s.514
 4-Doğan:G.399/5 s.526
 5-Firdevs:D. s.13
 6-Güneş:D. s.10,M.5/I/1 s.150
 7-Güzellik:G.6/2 s.283
 8-İnsan:G.108/5 s.350,G.283/4 s.458,
 G.497/5 s.583
 9-Kasr:G.262/5 s.446
 10-Süreyyâ:M.5/I/1 s.150
 11-Şehir:D. s.13
 f-Ferman:
 aa-Umumi Olarak Ferman:K.27/1 s.115,M.6/
 II/2 s.153
 bb-Ferman ile İlgili Benzetmeler:
 1-Can:K.9/38 s.50
 2-Emr-i ma'rûf-ı Hudâ:G.150/1 s.375
 g-Fetvâ:

aa-Umumi Olarak Fetvâ:

bb-Fetvâ İle İlgili Benzetmeler:

1-Kılıç:K.18/23 s.280

2-Kol kanat:K.20/36 s.89

3-Mürşid-i kâmil:K.20/36 s.89

ğ-Hamâyıl:

aa-Umumi Olarak Hamâyıl:

bb-Hamâyıl İle İlgili Benzetmeler:

1-Kol:Ş.2/308 s.272

2-Liva:K.15/3 s.69,K.17/6 s.75

h-Hamse:G.39/5 s.305

ı-Hu:Ş.2/268 s.269

i-Kelime:D s.13

j-Kitap:

aa-Umumi Olarak Kitap:G.73/2 s.327,G.98/4 s.326,G.287/1 s.460,G.326/1 s.485

bb-Kitap İle İlgili Benzetmeler:

1-Arkadaş:G.76/4 s.329

2-Aşk:G.126/1 s.361,G.451/3 s.557

3-Deniz:G.114/3 s.354

4-Dört cevher:Ş.2/300 s.272

5-Gül:G.73/2 s.327,G.24/2 s.295

6-İki kanatlı kapı:K.4/19 s.32

7-İnsan:G.100/3 s.344,G.475/4 s.571

8-Nur:G.407/1 s.531

9-Yüz:G.287/1 s.460,G.299/2 s.467,G.383/4 s.518,Ş.2/336 s.275

k-Mektup:

aa-Umumi Olarak Mektup:M.6/V/3 s.156,G.230/4 s.427,G.236/4 s.430

bb-Mektup İle İlgili Benzetmeler:

1-Akdeniz:G.301/6 s.469

2-Ayna:G.301/3 s.469

3-Ayva tüyü:G.514/4 s.593

4-Beyaz elbise:G.417/3 s.536

5-Boy:M.38/II/2 s.212

6-Gıdâ-yı ruh:G.325/4 s.484

7-Gönül:K.10/13 s.52,K.22/32 s.96

- 8-Minâre:K.4/19 s.32
 9-Ney:G.112/7 s.352
 10-Ok:G.484/3 s.576,M.8/V/1 s.167
 11-Sevgilinin elinin gölgesi:G.301/7
 s.469,G.458/5 s.560
 12-Şeker:G.301/4 s.469
 13-Tatlı su:M.6/IX/1 s.158
 14-Yüz:K.1/55 s.21,K.20/20 s.88,G.214/
 5s.416

1-Mısra:

aa-Umumi Olarak Mısra:

bb-Mısra İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Ayva tüyleri,Ben:K.18/40 s.81
 2-Divâne:G.1/5 s.279
 3-Dil,hal dili,lisan-ı gayb:D. s.11,
 G.105/5 s.347,G.108/6 s.350
 4-Hilâl:K.14/12 s.67
 5-Kanat:G.1/3 s.279
 6-Kılıç:G.253/5 s.441
 7-Köprü:K.16/39 s.74
 8-Taze fidan:G.40/5 s.306
 9-Zincir:G.1/5 s.279

m-Muska:G.440/6 s.550

n-Müsvedde:G.118/2 s.356,D. s.11

o-Satır:

aa-Umumi Olarak Satır:

bb-Satır İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Dağ:D. s.11
 2-Dalga:K.18/39 s.81,Ş.2/320 s.273,
 G.1/2 s.279,G.301/6 s.469,G.391/5 s.522
 3-Hurma salkımı:D. s.12
 4-Kafile:K.27/6 s.115
 5-Kanat:G.274/5 s.453
 6-Kaş:G.88/1 s.336
 7-Kılıç:K.20/35 s.89,G.1/7 s.279
 8-Livâ:K.17/35 s.77
 9-Merdiven:K.26/44 s.114,G.262/6 s.446
 10-Nakş-ı hayâl:G.85/6 s.335

11- Nil-i revan: G.301/5 s.469

12- Saç: G.299/2 s.467

13- Suret-i şekva: K.30/21 s.124

ö- Sure: K.1/65 s.22, Ş.2/336 s.275, G.88/1 s.336

p- Şiir:

aa- Umumi Olarak Şiir: G.124/7 s.360, G.426/

7 s.544

bb- Şiir ile İlgili Benzetmeler:

1- Ateş: G.276/7 s.454, G.216/5 s.418,

G.462/6 s.563

2- Bülbül: G.71/7 s.326

3- Deniz: K.8/29 s.47, K.16/39 s.74, K.19/43 s.85, K.24/50 s.105, Ş.2/334 s.275, Ş.2/128/s.254, G.1/2 s.279, G.8/5 s.284, G.105/5 s.347, G.182/7 s.396, G.317/5 s.479

4- Doğan: G.274/5 s.453

5- Efsun: G.378/5 s.515

6- Geda-yı aşk: G.251/5 s.440

7- Gelin: Ş.2/69 s.250

8- Gevher-i şemşir-i zebân: K.22/50 s.97

9- Gıdâ-yı ruh: G.251/5 s.440

10- Gözyaşı: G.319/7 s.480

11- Hayat Âbı: G.134/7 s.367

12- İnci K.10/42 s.55

13- İnsan: G.388/5 s.520, G.262/7 s.446

14- Mive-i şâh-ı vücud: K.18/33 s.80,

15- Mülk: Ş.2/317 s.273

16- Papağan: D. s.13

17- Pervin: G.210/5 s.414

18- Şarab-ı nab: G.290/5 s.462

19- Tûr-ı Mûsê: G.108/4 s.349

20- Yaka: K.18/41 s.81

21- Yeniçeri: G.322/8 s.482

22- Yusuf: G.108/1 s.349

C- Yazılı Eserlerin Bir Parçası Olan Veya Onlarda Kullanılan Unsurlar:

a- Cedvel:

aa- Umumi Olarak Cedvel:

bb- Cedvel ile İlgili Benzetmeler:

- 1-Mâi rîdâ:G.6/2 s.283,
2-Su:D, s.13,Ş.2/93 s.252,G.362/5 s.

505

b-Cild:

aa-Umumi Olarak Cild:

bb-Cild ile İlgili Benzetmeler:

- 1-Elbise:G.92/2 s.339
2-Kafes-i muteber:D. s.13
3-Kanat:G.92/2 s.339
4-Kapı:D. s.13

c-Satır arası:D. s.11

ç-Tuğra:

aa-Umumi Olarak Tuğra:M.6/II/2 s.153

bb-Tuğra ile İlgili Benzetmeler:

- 1-Ay:K.1/5 s.17
2-Kaş:K.26/43 s.114

d-Yazı:

aa-Umumi Olarak Yazı:K.1/54 s.21,Ş.2/266
s.268,G.154/2 s.378,G.301/1 s.468

bb-Yazı ile İlgili Benzetmeler:

1-Ayva tüyü:K.1/54 s.21,Ş.2/28 s.246,
Ş.2/193 s.261,G.196/7 s.405

2-Benefşezâr:G.301/2 s.469

3-Câhil:G.425/5 s.541

4-Çemen:K.28/9 s.118

5-Elin gölgesi:G.301/7 s.469

6-Gözbebeği:G.301/3 s.469

7-Göz nuru:G.1/6 s.279

8-Gözyaşı:G.427/5 s.542

9-İnsan:K.3/27 s.29,M.1/II/6 s.136,
G.164/3 s.385,G.439/1 s.549

10-Kadir Gecesi:K.19/51 s.86

11-Karınca leşkeri:G.301/4 s.469

12-Kaş:G.358/2 s.502,Mk.6/1 s.598

13-Kın:G.253/5 s.441

14-Kuhl-i Isfahan:G.301/1 s.468

15-Örtü:G.108/1 s.349

16-Sevdâ:G.358/1 s.502

17-Sürur-ı sine:G.1/6 s.279

18-Şamî zırh:D.s.11

19-Tuba'nın gölgesi:G.1/6 s.279

20-Zincir:G.286/4 s.460

D-Harfler, İşâretler ve Rakamlar:

a-Ayn:D. s.12

b-Cim:

aa-Umumi Olarak Cim:

bb-Cim ile İlgili Benzetmeler:

1-Ecel:G.244/1 s.435

2-Mecaz:G.486/2 s.577

3-Zülf:D. s.12,G.44/3 s.308

c-Daire:G.220/5 s.420

ç-Dal:G.1

aa-Umumi Olarak Dal:G.157/3 s.380,G.496/5

s.583,

bb-Dal ile İlgili Benzetmeler:

1-Boy:D,s.18,K.20/32 s.89,M.35/IV/1

s.209,M.40/II/1 s.214,G.77/7 s.330,G.87/2 s.336,G.239/4 s.

432,G.244/5 s.435,G.265/4 s.448,G.270/2 s.450,G.276/1 s.

454,G.351/5 s.499G.374/2 s.512,G.390/2 s.521,G.427/7 s.542

2-Delil:G.61/7 s.319

3-Gökyüzü:K.3/28 s.29

4-Hilal:k.14/8 s.66

5-Menekşe:M.13/III/1 s.180

6-Nal:G.53/5 s.314

7-Nalçe izleri:Ş.2/261 s.268,G.95/3

s.341

8-Niyâz ehli:K.19/23 s.84,G.221/2 s.

421,G.377/3 s.514

9-Yokluk:G.102/3 s.345,G.157/3 s.380

d-Elif:

aa-Umumi Olarak Elif:K.1/45 s.20,G.328/3

s.485,G.458/2 s.560,G.496/5 s.583

bb-Elif ile İlgili Benzetmeler:

1-Âzâde:G.247/1 s.437

2-Boy:K.1/45 s.20,K.19/39 s.85,M.35/IV

/1 s.209,G.2/2 s.280,G.252/2 s.440,G.265/4 s.448,G.257/5

s.443,G.280/2 s.456,G.298/2 s.467,G.319/5 s.480,G.328/3 s.485,G.383/4 s.518,G.377/3 s.514,G.402/3 s.528,G.418/2 s.537,G.458/2 s.560,G.496/5 s.585

3-Çemen:K.28/10 s.118

4-İnsan:K.13/35 s.65,K.19/38 s.85,M.2 /I/6 s.139,M.4/I/2 s.147,Ş.2/65 s.249,G.225/5 s.424

5-Karanfil:G.252/2 s.440

6-Köprü:K.31/3 s.125

7-Liva:K.15/10 s.70

8-Mızrak:K.17/35 s.77

9-Minare:K.3/33 s.29

10-Serdar:G.29/6 s.363

11-Serv:D. s.12,G.5/5 s.282

12-Şahit:Ş.2/6 s.244

13-Yara:Ş.1/83 s.233,G.279/3 s.456,
G.451/3 s.557

14-Yol:G.80/1 s.332G.364/4 s.506,G.
439/3 s.550

e-Fetha:

aa-Umumi Olarak Fetha:

bb-Fetha İle İlgili Benzetmeler:

1-Dava:M.5/I/5 s.150

2-Kaş:G.88/7 s.337

3-Kılıç:K.7/2 s.41

4-Söz:K.22/39 s.96

f-Ha:Ş.2/8 s.s.244,Ş.2/67 s.250,G.486/2 s.577

g-Harfler:

aa-Umumi Olarak Harfler:K.19/46 s.86

bb-Harfler İle İlgili Benzetmeler:

1-Câm-ı mey-i manevî:D. s.12

2-Yemen Arapları:K.27/5 s.115

ğ-He:Ş.2/8 s.244,G.328/3 s.485

h-Kaf:G.98/4 s.343

ı-Kef:G.200/1 s.407,G.480/7 s.574

i-Kesre:M.5/I/5 s.150

j-Lam:

aa-Umumi Olarak Lam:G.125/4 s.361

bb-Lam İle İlgili Benzetmeler:

1-Boy:K.1/45 s.20,K.22/7 s.94,M.4/I/2 s.147,M.19/V/4 s.190,G.125/4 s.361,G.257/5 s.443,G.458/2 s.560

2-Çapa:G.82/7 s.333,G.379/4 s.515

3-Çengel:G.82/7 s.333

4 Diken:G.82/3 s.333

5-Hilal:K.1/45 s.20

k-Lamelif:

aa-Umumi Olarak Lamelif:G.94/3 sb340

bb-Lamelif İle İlgili Benzetmeler:

1-Makas:Ş.2/10 s.245

2-Örtü:G.6/3 s.283

3-Yokluk kapısı:G.247/4 s.437

1-Med:M.2/III/2 s.140,M.10/V/1 s.174,G.52/1 s.313,G.473/3 s.569,G.480/2 s.574

m-Mim:

aa-Umumi Olarak Mim:G.44/3 s.308

bb-Mim İle İlgili Benzetmeler:

1-Ağız:G.2/2 s.280,G.44/3 s.308,G.98/4 s.343,G.213/1 s.415,G.287/5 s.461

2-İnsan:M.9/V/2 s.171

3-Pencere:D s.12

n-Nokta:

aa-Umumi Olarak Nokta:M.13/I/1 s.179,M.13/4 /4 s.180,G.486/2 s.575

bb-Nokta İle İlgili Benzetmeler:

1-Ağız:Ş.2/285 s.270

2-Ben:K.18/40 s.81,G.88/4 s.336,G.196 /1 s.405,G.276/2 s.454,G.280/4 s.456,G.376/1 s.513

3-Damla:G.114/3 s.354

4-Dünya:G.130/5 s.364

5-Vücut:G.202/5 s.409,G.220/5 s.420, G.235/5 s.429

o-Nun:

aa-Umumi Olarak Nun:

bb-Nun İle İlgili Benzetmeler:

1-Kaş:G.48/4 s.311,G.203/3 s.409,G.287/5 s.461,G.298/2 s.467,G.418/2 s.537

2-Maşraba:D. s.12

ö-Ra:

aa-Umumi Olarak Ra:

bb-Ra İle İlgili Benzetmeler:

1-Kaş:D. s.12,G.44/3 s.308,G.277/2
s.454,G.370/2 s.510,G.402/3 s.528

2-Mihrab:G.507/9 s.590

3-Vücut:G.273/2 s.452

p-Sad:G.48/4 s.311,D.s.12

r-Sıfır:M.45/VII/1 s.s221,Ş.2/285 s.270,G.7/2
s.283,G.68/6 s.324

s-Sin:G.456/1 s.565

ş-Vav:G.166/1 s.386

t-Ya:G.56/1 s.315

u-Zamme:K.7/2 s.41,K.22/39 s.96,K.10/27 s.54

ü-Zel:G.376/1 s.513

V-SAVAŞ ALET VE MALZEMELERİ:

A-Silâhlar:

a-Bıçak:Ş.1/170 s.239,Ş.2/142 s.256

b-Gürz:

aa-Umumi Olarak Gürz:K.22/39 s.96

bb-Gürz İle İlgili Benzetmeler:

1-Dört Halife sevgisi:K.8/32 47

2-Menekşe:K.12/2 s.58

3-Zamme:K.10/27 s.54

c-Hançer:

aa-Umumi Olarak Hançer:G.386/5 s.519

bb-Hançer İle İlgili Benzetmeler:

1-Engel,rakip:G.467/4 s.566

2-Hilal:K.8/16 s.46,K.23/13 s.99

3-Su:G.362/1 s.505

ç-Kılıç:

aa-Umumi Olarak Kılıç:K.2/31 s.26,K.5/33
s.37,K.8/17 s.46,K.8/31 s.47,K.11/16 s.57,K.14/1 s.66,K.17
/36 s.77,K.12/7 s.58,K.22/50 s.97,M.45/II/1 s.220,G.109/4
s.350,G.127/3 s.362,G.171/5 s.389,G.173/6 s.391,G.478/2 s.
573

bb-Kılıç İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Âb-1 Hayat,Âb-1 revân:K.12/7 s.58,
G.250/5 s.439,
- 2-Âh,dûd-1 âh:K.22/20 s.95
3-Altun oluk:K.27/4 s.115
4-Ateş:K.4/34 s.33
5-Ayna:K.14/26 s.68,K.22/50 s.97,M.
/III/3 s.142,G.4/3 s.282
6-Ayrılık:G.43/4 s.308,G.227/2 s.425,
G.496/3 s.583
- 7-Bakış:G.47/1 s.310,G.140/3 s.370,
G.146/1 s.373,G.481/2 s.574
8-Belâ:G.19/3 s.292
9-Cefâ:M.20/I/3 s.191,G.35/4 s.302,
Ş.1/129 s.236,G.57/8 s.317,G.412/1 s.533,G.457/1 s.560
10-Çevgân:K.6/26 s.40,K.8/31 s.47,
K.9/29 s.50,K.40/3 s.306
11-Dest-i merhaba:G.35/4 s.302
12-Dil:K.22/50 s.97
13-Dünya:G.457/1 s.560
14-Ecel:G.370/3 s.510
15-Ekmek:K.22/48 s.97
16-Fesad ehli:M.8/V/1 s.167
17-Fetha:K.7/2 s.41
18-Fetvâ:K.18/23 s.80
19-Gam:G.96/2 s.460
20-Güneş:K.12/33 s.61,K.14/38 s.69,
M.1/I/5 s.135,M.4 6II/2 s.220,M.45/V/2 s.221,G.4/3 s.282,
G.109/4 s.350,G.127/3 s.362,G.140/3 s.370
21-Hilâl:Ş.31/IV/1 s.31,K.6/29 s.40,
K.7/36 s.44,K.8/17 s.46,K.14/15 s.66,K.14/19 s.67,K.23/13
s.69,Ş.2/37/s.247
22-Hisar:K.10/29 s.54,K.11/18 s.57
23-Hükm:K.2/27 s.25
24-Hüner:K.7/36 s.44
25-İki parmak:D. s.7,M.21/IV/1 s.193,
Ş.1/137 s.237
26-İnsan:K.7/40 s.44,K.16/27 s.73,
K.18/23 s.80,k32/10 s.127,M.2/II/6 s.140,M.20/I/3 s.190

Ş.2/142 s.256,Ş.2/145 s.256,G.83/3 s.334,G.311/5 s.475,
G.457/1 s.560

27-Kaş:G.88/7 s.337,G.189/2 s.400,
G.478/2 s.573

28-Kaza seli:M.3/I/3 s.142

29-Kol kanat:K.10/29 s.54,G.136/3 s.
368,G.171/2 s.389

30-Lamelif:D. s.12

31-Livâ:G.472/4 s.569

32-Meriç ve Tunca:Ş.1/113 s.235

33-Mısra:G.253/5 s.441,G.316/5 s.478

34-Öfke:K.2/29 s.25,G.484/2 s.576

35-Rakip:G.148/4 s.374

36-Satır:K.20/35 s.89,G.1/7 s.279

37-Sedd-i hadid:K.23/31 s.100

38-Sis:K.14/33 s.68

39-Susen:k.12/3 s.58

40-Şeriat:K.20/15 s.88,M.21/I/2 s.192,
G.171/5 s.389

41-Şimşek:M.11/II/2 s.175

42-Tufan:K.18/12 s.46

43-Turunç:G.40/3 s.306

44-Yokluk kadehi:M.3/I/6 s.142

45-Yüz:K.26/21 s.112

d-Mızrak:

aa-Umumi Olarak Mızrak:M.5/VII/2 s.157,
M.6/VII/4 s.157

bb-Mızrak ile ilgili Benzetmeler:

1-Ardıç:K.12/8 s.59

2-Diken:M.11/III/4 s.175

3-Elif:K.17/35 s.77

4-Serv:K.17/7 s.75

e-Ok:

aa-Umumi Olarak Ok:K.21/3 s.91,K.29/2 s.
120,M.6/VII/3 s.157,Ş.2/176/s.260,G.56/1 s.315,G.106/5 s.
348,G.139/2 s.369,G.355/5 s.501,G.510/1 s.591

bb-Ok ile ilgili Benzetmeler:

1-Açlık:K.25/10 s.106

- 2-Âh:K.21/26 s.93,K.21/8 s.91,G.47/1
s.310,G.337/4 s.491,G.473/4 s.570
- 3-Asâ:G.61/3 s.319,G.512/6 s.592
- 4-Ayrılık:G.56/1 s.315,G.437/1 s.548
- 5-Bakış:K.13/20 s.64,K.21/3 s.91,K.21
/12 s.92,K.2/25 s.93,G.97/2 s.342,G.106/1 s.349,G.181/1 s.
395,G.187/5 s.399,G.320/2 s.481
- 6-Belâ:G.412/4 s.533
- 7-Can:K.10/9 s.52
- 8-Cefâ:K.27/14 s.92,M.17/V/1 s.187,
M.29/I/1 s.202,G.14/5 s.289,G.87/3 s.336,G.139/2 s.369,G.
337/5 s.491,G.379/5 s.515
- 9-Devlet nişanı:M.17/V/1 s.187
- 10-Diken:M.11/III/4 s.175
- 11-Duâ:K.24/34 s.104,G.157/3 s.380
- 12-Elem:G.22/3 s.94,G.505/6 s.588
- 13-Gam:K.2/13 s.24,K.26/24 s.112,G.131
/3 s.365
- 14-Gazab:G.23/3 s.294
- 15-Günah:K.6/11 s.39
- 16-Havâyî fişek:K.9/17 s.49
- 17-Himmet:M.19/I/3 s.189
- 18-Hür-i cinân:K.21/10 s.91
- 19-İnsan:K.1/23 s.19,K.1/30 s.61,K.21
/9 s.91,K.21/13 s.92,K.21/28 s.93,K.22/29 s.96,Ş.2/176 s.
260,G.136/3 s.168,G.286/7 s.460,G.365/4 s.507,G.370/1 s.510
- 20-İsyan:G.438/3 s.549
- 21-Kalem:K.21/32 s.93,
- 22-Kazâ:K.5/39 s.37
- 23-Kıl:K.13/30 s.65,M.7/II/3 s.160
- 24-Kış soğuğu:K.26/24 s.112
- 25-Kirpik:K.21/1 s.91,K.21/4 s.91,K.
21/6 s.91,M.24/IV/2 s.196,G.103/3 s.346,G.106/1 s.348,G.107
/2 s.349
- 26-Kol kanat:K.21/5 s.91,G.201/5 s.408
,G.334/4 s.489
- 27-Kuş:G.87/3 s.336
- 28-Lâle:K.12/30 s.61

/2 s.369

s.92

- 29-Mektup:M.8/V/1 s.167,G.484/3 s.576
 30-Mum:G.337/5 s.491,
 31-Ney:G.201/5 s.408
 32-Parmak:K.21/11 s.92,G.401/3 s.527
 33-Peyk:K.21/22 s.92,G13/6 s.288,G.139

34-Riya:M.5/II/4 s.151

35-Serv-i hıraman:K.21/2 s.91,K.21/21

36-Şimşek:M.6/VII/5 s.157

37-Vefa:K.21/24 s.93

f-Peykan:

aa-Umumi Olarak Peykan:

bb-Peykan İle İlgili Benzetmeler:

1-Dil:G.513/5 s.593

2-Ganze:M.21/III/1 s.193,G.457/1 s.560

3-Kasıdan-ı dilrûba:G.379/5 s.515

4-Lâle:G.297/7 s.466

5-Su:G.362/3 s.505

6-Yağmur:M.11/II/2 s.175

7-Yıldız:K.5/40 s.37

g-Teber:

aa-Umumi Olarak Teber:

bb-Teber İle İlgili Benzetmeler:

1-Diken:M.11/III/4 s.175

2-Peyk-i kaza:M.3/I/6 s.142

ğ-Top:

aa-Umumi Olarak Top:

bb-Top İle İlgili Benzetmeler:

1-Havâdis:G.466/3 s.565

2-Zebani:K.16/20 s.73

h-Tüfek:

aa-Umumi Olarak Tüfek:

bb-Tüfek İle İlgili Benzetmeler:

1-Asâ:K.12/31 s.61

2-Kazâ-yı âsumân:K.2/37 s.26

3-Zebânî:K.16/20 s.73

ı-Yay:

aa-Umumi Olarak Yay:K.21/2 s.91,M.5/II/4 s.151,G.19/6 s.292,G.106/5 s.348,G.158/2 s.351,G.473/2 s.570

bb-Yay İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Açlık:K.25/10 s.106
- 2-Askerler:M.3/I/2 s.142
- 3-Âşık:K.2/13 s.24,K.21/9 s.91,K.21/10 s.91,K.22/29 s.96,K.21/26 s.93,M.5/II/2 s.151,M.7/II/3 s.160,G.47/1 s.310,G.157/3 s.380,G.211/3 s.414,G.286/7 s.460,G.297/7 s.466,G.337/4 s.491,G.370/1 s.510,G.438/3 s.549,G.457/1 s.560,G.471/7 s.568,G.473/2 s.570
- 4-Çeng:K.6/11 s.39
- 5-Düşman:K.22/43 s.97
- 6-Gam:K.28/3 s.94
- 7-Gökyüzü:K.10/5 s.52,K.21/2 s.91,K.21/29 s.93,D. s.11,K.29/2 s.120,M.7/VI/4 s.163,Ş.2/177 s.260,G.131/3 s.365,G.167/4 s.387,K.2/39 s.26
- 8-Kapıcı:K.5/39 s.37
- 9-Kaş:K.2/14 s.24,K.13/20 b.64,K.21/3 s.91,K.21/6 s.91,Ş.2/24 s.246,Ş.2/51 s.248,Ş.2/176 s.260,Ş.62'8 s.248,G.13/6 s.288,G.19/6 s.292,G.23/3 s.294,G.56/1 s.315,G.106/1 s.348,G.106/5 s.348,G.109/1 s.350,G.10/1 s.349,G.140/1 s.369,G.158/2 s.381,G.158/1 s.395,G.214/1 s.416,G.237/3 s.430,G.320/2 s.481,G.365/4 s.507,G.384/2 s.518,G.400/7 s.527,G.401/3 s.527,G.412/4 s.533,G.505/6 s.588,G.484/3 s.576,G.510/1 s.591
- 10-Kaza:K.13/30 s.65
- 11-Lutf:K.21/24 s.93
- 12-Yüz:K.13/30 s.65

B-Savunma Maksadı İle Kullanılan Malzemeler:

a-Kalkan:

aa-Umumi Olarak Kalkan:

bb-Kalkan İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Ekmek:K.25/10 s.106
- 2-Gökyüzü:K.16/3 s.72,K.21/8 s.91,
K.23/17 s.99
- 3-Gül:K.12/2 s.58,K.17/7 s.75
- 4-Kubbe:K.4/20 s.32

5-Sine:K.7/37 s.44,K.22/46 s.97

b-Miğfer:

aa-Umumi Olarak Miğfer:

bb-Miğfer İle İlgili Benzetmeler:

1-Alem:K.15/1 s.69

2-Gökyüzü:K.23/16 s.99

3-Güneş:K.8/20 s.46

c-Zırh:

aa-Umumi Olarak Zırh:Ş.2/37 s.247,D. s.17

bb-Zırh İle İlgili Benzetmeler:

1-Dalga:K.16/12 s.72

2-Demirden dağ:K.16/11 s.72

3-Gökyüzü:K.1/23 s.19,K.23/17 s.99,

M.6/VII/5 s.157,Ş.2/37 s.247

4-Hızır-ı çemen:K.12/13 s.59

5-Kıyı:K.12/10 s.59

6-Timsah:M.6/VII/6 s.157

7-Yazı:D. s.11

C-Diğer Malzemeler:

a-Çadır:

aa-Umumi Olarak Çadır:

bb-Çadır İle İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü:K.15/18 s.71,K.17/20 s.76,

G.468/1 s.566

2-Güneş:M.6/II/5 s.153

3-İki başlı ejderha:M.8/II/6 s.166

4-Karlı dağ:D.s.8,M.8/II/3 s.165

5-Kırmızı gül:G.499/4 s.584

6-Örümcek ağı:G.150/4 s.376,G.468/4 s.

566

7-Yıldız:K.32/6 s.127

b-Fişek:

aa-Umumi Olarak Fişek:

bb-Fişek İle İlgili Benzetmeler:

1-Dilâver-i alevî:K.9/17 s.49

2-Ejderhâ:M.6/VI/2 s.156

3-Mum:K.9/19 s.49

4-Zer-efşân-ı işret-i şahî:M.6/VI/7 s.

157

c-Gez:K.21/6 s.91,G.106/5 s.348

ç-Kın:

aa-Umumi Olarak Kın:G.311/5 s.475

bb-Kın İle İlgili Benzetmeler:

1-Karanlık:G.255/5 s.439

2-Tac u kaba:G.200/3 s.408

3-Toprak:K.12/10 s.59

4-Yazı:G.253/5 s.441

d-Kiriş:G.19/6 s.292

e-Livâ:

aa-Umumi Olarak Livâ:K.12/1 s.58,K.15/7
s.70,K.17/16 s.76,G.300/3 s.468

bb-Livâ İle İlgili Benzetmeler:

1-Ardıç ağacı:K.17/7 s.75

2-Asa:K.15/1 s.69,K.15/7 s.70,K.17/

22 s.76

3-Asker:K.15/1 s.69,K.1/3 s.69,K.15/
6 s.70,K.17/1 s.75,K.17/6 s.75,K.17/23 s.77,K.17/31 s.77,
K.17/32 s.77

4-Ateş-i süzan:K.15/8 s.70

5-Ayna:K.17/3 s.75

6-Bismillah satırı:D. s.13

7-Boy:G.253/3 s.441

8-Cur'a:K.17/33 s.77

9-Çeng:K.6/2 s.38

10-Çiçek:K.28/13 s.118

11-Dilber:K.15/5 s.70,K.17/11 s.76,
G.300/3 s.468,G.439/4 s.550

12-Doğan:K.17/16 s.76

13-Duâ:K.15/2 s.69,K.17/2 s.75

14-Ejderhâ:K.15/7 s.70,K.17/10 s.76

15-Elif:K.15/10 s.70

16-Figan:G.441/4 s.551

17-Gonca,gül:K.16/6 s.72,K.17/7 s.75

18-Gökyüzü:K.17/24 s.77

19-Gündüz:K.10/32 s.54

20-Güneş:K.8/13 s.46,K.12/21 s.60,K.15

/17 s.70,K.17/1 s.75,K.K.17/12 s.76,K.17/36 s.77

21-Huri:K.15/22 s.71,K.17/27 s.77

22-Hz.Eyyub-i Ensârî:M.2/V/6 s.142

23-Hz.Muhammed:G.191/2 s.401

24-Kul:K.15/17 s.70,K.15/21 s.71,K.17

19 s.76

25-Mıstar:K.17/34 s.77

26-Minare:K.3/33 s.29

27-Minber:K.17/8 s.76

28-Mum:K.15/39 s.71

29-Rehber:K.15/14 s.70,K.15/16 s.70,

K.17/15 s.76

30-Rıdvan:K.17/27 s.77

31-Serv:K.8/14 s.46,K.12/1 s.58,K.15/

25 s.71,K.16/5 s.72,K.17/4 s.75

32-Sidretü'l-âlâ:D. s.8

33-Sultan-ı bahr u ber:K.15/12 s.70

34-Sütun:K.15/24 s.71,K.17/30 s.77

35-Şehadet parmağı:K.15/11 s.70,K.17/

4 s.75

36-Şemsî dülbend:K.15/9 s.70,K.17/9

s.76

37-Tac:K.15/2 s.69

38-Tavus-ı Cennet-âşıyan:K.15/23 b.71,

K.17/29 s.77

39-Zülfikar:G.472/4 s.569

ğ-Nişan:

aa-Umumi Olarak Nişan:

bb-Nişan ile İlgili Benzetmeler:

1-Âşık:K.2/13 s.24,K.21/1 s.91,G.47/1
s.310,G.131/1 s.364

2-Gâhil:G.483/2 s.575

3-Cevr oku:M.17/V/1 s.187

4-Dergeh-i âlî:K.24/34 s.104

5-Hizmet:K.21/28 s.93

6-Hz.Bilâl:K.20/30 s.89

7-İnsan:K.6/11 s.39,M.5/II/4 s.151,

G.438/3 s.549

- 8-Kemik:G.273/3 s.430
 9-Külâh-ı mah-ı felek:K.21/17 s.92
 10-Maksûd,murad:K.21/19 s.92
 11-Mezar taşı:K.22/3 s.94,G.187/5 s.

399

- 12-Yara:G.13/4 s.288,G.97/2 s.342,

G.328/3 s.485

h-Taç:

- aa-Umumi Olarak Taç:G.29/2 s.298,G.427/4

s.542

bb-Taç ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Âh-ı âteş-âlud:Ş.2/52 s.248
 2-Alçakgönüllü insan:G.439/5 s.550
 3-Ay:K.8/14 s.46,K17/5 s.75,Ş.2/275

s.262

- 4-Ayat toprağı:Ş.2/202 s.262
 5-Esbâb-ı riya:G.197/1 s.405
 6-Gökyüzü:K.4/3 s.31,M.31/IV/ s.204
 7-Güneş:K.8/22 s.46
 8-Kılıf:G.200/3 s.408
 9-Kubbe:K.3/35 s.30,G.480/4 s.574
 10-Lâle:G.42/3 s.307
 11-Le amrük:K. 1/48 s.21
 12-Livâ:K.15/2 s.69
 13-Nur:K.15/22 s.71,G.38/1 s.304
 14-Saadet:G.290/2 s.462
 15-Unvan:K.6/6 s.39
 16-Yıldız:K.5/40 s.37

1-Taht:

- aa-Umumi Olarak Taht:G.156/4 s.379

bb-Taht ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Cehennem ateşi:M.14/V/2 s.182
 2-Gökyüzü:Ş.2/205 s.262,G.132/3 s.365
 3-Gönül:G.133/2 s.366,G.213/2 s.415
 4-Hazan yaprağı:G.156/4 s.379
 5-Vücut:M.36/III/2 s.210,G.292/3 s.463

i-Tirkeş:K.21/18 s.92,K.23/19 s.99

j-Tuğ:

aa-Umumi Olarak Tuğ:

bb-Tuğ ile ilgili Benzetmeler:

1-Gece:K.10/32 s.54

2-Gemi:K.31/9 s.125

3-Hızır-ı hazır:K.8/15 s.46

4-Hüma:K.7/19 s.43

5-Kakül-i mutarra:K.12/25 s.60

6-Pir:K.8/15 s.46,K.16/4 s.72

VI-MÜSİKÎ ÂLETLERİ:

A-Nefesli Sazlar:

a-Nefir:K.17/8 s.76

b-Ney:

aa-Umumi Olarak Ney:K.24/4 s.101,G.201/5 s.408,G.507/5 s.589,Mk.14/3 s.602

bb-Ney ile ilgili Benzetmeler:

1-Figan:G.112/1 s.352,G.234/2 s.429, G.315/2 s.477

2-İnsan:M.10/I/1 s.173,K.22/31 s.96, M.49/3 s.224,G.147/3 s.374,G.151/5 s.376,G.168/2 s.387,G.169/3 s.388,G.234/2 s.429,G.400/6 s.527,G.447/2 s.554

3-Kalem:K.22/24 s.95

4-Mektup:G.112/7 s.352

c-Zurna:K.33/14 s.131

B-Telli Sazlar:

a-Çeng:

aa-Umumi Olarak Çeng:K.26/23 s.112,M.19/VII/1 s.191,G.272/6 s.452,G.280/5 s.456,Mk.14/3 s.602

bb-Çeng ile ilgili Benzetmeler:

1-Belâ elihin yayı:K.6/11 s.39

2-Demir kafes: G.215/2 s.417

3-İnsan:G.215/1 s.417,G.272/6 s.452, Ş.2/231 s.265,G.36/3 s.303,G.215/3 s.417

4-Livâ-yı şeytan:K.6/2 s.38

5-Papağan:G.215/2 s.417

6-Zincir:G.128/4 s.363

b-Kemânçe:K.6/2 s.38,K.6/9 s.39

c-Kemâne:M.19/IV/1 s.190,G.86/1 s.335

ç-Rebâb:K.6/3 s.38,G.128/4 s.363

d-Saz:

aa-Umumi Olarak Saz:

bb-Saz İle İlgili Benzetmeler:

1-Beniz:Ş.2/182 s.260,

2-Beyan-Ş.2/326 s.274

3-Şeytanın evi:K.6/10 s.39

e-Tanbur:K.6/8 s.39,G.154/4 s.378

f-Ud:K.6/2 s.38

C-Vurmalı Sazlar:

a-Çegane:M.19/VII/1 s.191,G.280/5 s.456

b-Davul:

aa-Umumi Olarak Davul:K.34/10 s.130

bb-Davul İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh:G.441/4 s.551

2-Âşık:G.439/3 s.550

c-Def:K.6/4 s.39,G.176/2 s.392

ç-Kös:

aa-Umumi Olarak Kös:K.17/8 s.76,M.15/I/3

s.183

bb-Kös İle İlgili Benzetmeler:

1-Arslan:K.9/5 s.48,K.16/8 s.72

2-Gök gürültüsü:D. s.8

d-Nakkâre:K.96/2 s.48,K.34/10 s.130

VII-GİYİM-KUŞAM:

A-Giyecek İmalinde Kullanılan Kumaşlar:

a-Altunlu Benek:G.212/1 s.415

b-Atlas:

aa-Umumi Olarak Atlas:

bb-Atlas İle İlgili Benzetmeler:

1-Felek:K.1/20 s.18,G.59/5 s.319,G.197

/2 s.405,G.501/5 s.585

2-Gül:K.13/7 s.63

3-Şafak:G.492/5 s.580

4-Zülf-i mutarra:Ş.2/280 s.270

c-Fûta:Ş.2/106 s.234

ç-Hâre:G.29/5 s.298

d-İpek:G.5/1 s.282,G.29/3 s.298,G.132/5 s.365

e-Serâser:G.429/4 s.543

f-Şal:G.59/5 s.318

g-Vâlâ:Ş.2/294 s.271,G196/5 s.405

ğ-Zerbef:K.10/34 s.54

B-Giyim Eşyaları:

a-Abâ:

aa-Umumi Olarak Abâ:M.11/IV/1 s.176,M.11/IV/3 s.176,G.197/2 s.405

bb-Abâ ile İlgili Benzetmeler:

1-Ağaç kabuğu:M.7/I/5 s.159

2-Tırtıl otlamış çemen:K.27/25 s.116

3-Çöl:K.27/5 s.116

4-Geçe:G.300/4 s.468

b-Cübbe:Ş.2/51 s.248

c-Elbise:

aa-Umumi Olarak Elbise:K.9/32 s.50,K.13/7 s.63,K.24/13 s.102,M.12/III/2 s.177,M.21/II/2 s.192,M.45/V/1 s.221,G.5/4 s.282,G.12/4 s.287,G.29/4 s.298,G.5/5 s.282,G.47/4 s.310,G.300/2 s.468,G.417/2 s.536,G.438/4 s.549,G.475/7 s.571,G.494/2 s.581

bb-Elbise İlgili Benzetmeler:

1-Ağaç yaprağı:M.7/I/3 s.159,G.29/3 s.298,G.394/4 s.523

2-Ah dumanı:M.27/I61 s.199,G.132/4 s.365

3-Ak sancak:G.300/3 s.468

4-Ateş:K.19/4 s.82,K.28/26 s.119,G.398/2 s.526,G.453/5 s.558,G.492/2 s.580

5-Badem çiçeği:G.417/1 s.536

6-Deniz:K.30/7 s.123

7-İsbab-ı riya:G.42/3 s.307,G.197/1 s.405

8-Fahr:G.68/5 s.324

9-Gaflet:M.10/II/3 s.173

10-Gökyüzü:Ş.1/158 s.238,Ş.2/279 s.270,G.132/1 s.365,G.191/1 s.401

11-Gül:M.13/III/2 s.180,Ş.2/138 s.255,G.49/3 s.311,G.68/5 s.324,G.92/1 s.339,G.321/2 s.481,G.300/5 s.468,G.453/5 s.558

- 12-Güneş:ışıklar:K.10/34 s.54,G.33/2
s301,G.300/1 s.468,G.448/5 s.555
- 13-Hile:M.23/II/2 s.195,G.237/2 s.430,
G.491/1 s.580
- 14-Güzel nâme:G.417/3 s.536
- 15-Kâbe örtüsü:G.5/3 s.282
- 16-Kadir Gecesi:Ş.1/162 s.239,G.5/2
s.282
- 17-Kan,kanlı gözyaşı:M.2/V/5 s.141,
M.21/II/2 s.193,G.418/4 s.537,G.429/1 s.543
- 18-Kaplan postu:K.12/26 s.60,K.13/8
s.63,K.9/32 s.550
- 19-Kılıf:G.200/3 s.408
- 20-Lâle yaprağı:G.42/3 s.307
- 21-Nil:G.132/2 s.365
- 22-Papağan tüyü:G.92/1 s.339
- 23-Rûz-ı şâdi:G.300/4 s.468
- 24-Şafak:G.411/4 s.533,G.461/5 s.562
- 25-Şarap:G.344/3 s.495
- 26-Ten:M.3/V/2 s.145,M4/I/6 s.147,G.
462/1 s.563
- 27-Yasemin:G.300/4 s.468,G.448/5 s.555
- 28Yeşillik:K.23/21 s.99,K.27/31 s.117,
G.494/2 s.581

ç-Gömlek:

- aa-Umumi Olarak Gömlek:Ş.2/125 s.254,G.490
/4 s.579

bb-Gömlek İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Gül:G.437/3 s.548
- 2-Güneş ışığı:G.494/5 s.582
- 3-Sevgili:G.314/1 s.477
- d-Hülle-i istebrak:K.26/2 s.110
- e-İhram:G.251/2 s.439

f-Kaftan:

aa-Umumi Olarak Kaftan:

bb-Kaftan İle İlgili Benzetmeler:

- 1-Gökyüzü:K.13/19 s.64
- 2-Gül yaprağı:M.3/III/7 s.144

3-Güneş ışıkları:M.20/IV/1 s.192

4-İyi huy ve iyi kalp:K.28/20 s.118

5-Levlake lema:K.1/48 s.21

g-Keçe:G.79/4 s.331,G.114/1 s.353

ğ-Kefen:

aa-Umumi Olarak Kefen:

bb-Kefen ile ilgili Benzetmeler:

1-İhram:G.251/2 s.439

2-Sakal:G.177/4 s.383,G.221/1 s.421

h-Külâh:

aa-Umumi Olarak Külâh:

bb-Külâh ile ilgili Benzetmeler:

1-Hilal:G.178/4 s.394,G.191/5 s.402,
G.473/2 s.569

2-Mum alevi:G.431/2 s.544

ı-Kürk:K.26/47 s.114

i-Peçe:

aa-Umumi Olarak Peçe:Ş.2/69 s.250,G.144/
5 s.372,G.326/4 s.484,G.472/3 s.569

bb-Peçe ile ilgili Benzetmeler:

1-Âh:G.107/5 s.349

2-Bulut:K.22/15 s.95

3-Gözyaşı:G.16/3 s.290,G.411/3 s.533

4-Güzel sözler:G.477/5 s.572

5-İdrak:G.322/6 s.482

6-Rakip:G.16/3 s.290

7-Utanma:G.100/4 s.344

8-Vücut:G.124/1 s.360,G.144/5 s.372

9-Yazı:G.108/1 s.349

j-Sarık:

aa-Umumi Olarak Sarık:G.152/1 s.377,G.321/
1 s.481,G.303/1 s.470,G.303/5 s.470,G.316/4 s.478,G.361/2 s
s.504,G.385/1 s.519

bb-Sarık ile ilgili Benzetmeler:

1-Ak güvercin:G.303/2 s.470

2-Badem çiçeği:G.417/1 s.536

3-Bürc-i şeref:G.25+64 s.444,G.392/3

- 4-Dalga:K.3/10 s.28,K.6/30 s.40
 5-Gökyüzü:K.15/9 s.70,K.17/9 s.76,
 Ş.1/90 s.241,M.3/V/7 s.146,G.297/3 s.466
 6-Gül-i sefid:K.20/43 s.90
 7-Güneş:M.23/II/1 s.195,Ş.2/258 s.268,
 G.303/3 s.470
 8-Liva:K.17/9 s.76
 9-Nur:G.303/4 s.470
 10-Papağan:Ş.2/150 s.257
 11-Yeşil yaprak:Ş.2/149 s.257,Ş.2/150
 s.257

k-Takke:

aa-Umumi Olarak Takke:Ş.2/21 s.264,G.428/
 4 s.543,G.428/5 s.543

bb-Takke ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Doğan:G.118/5 s.356
 2-Kuş yuvası:G.428/1 s.543
 3-Lale:G.161/2 s.383,Mk.13/1 s.601

l-Üsküf:

aa-Umumi Olarak Üsküf:M.6/I/5 s.153,Ş.2/
 134 s.255,G.266/2 s.448,G.274/1 s.452

bb-Üsküf ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Alem:G.300/3 s.468
 2-Altın kadeh:G.96/5 s.341
 3-Ay:G.83/2 s.333

C-Giyeceklerin Bir Kısmını Teşkil Eden Veya Elbi-
 selerle Kullanılan Eşyâlar:

a-Düğme:G.492/3 s.580

b-Etek:

aa-Umumi Olarak Etek:M.6/II/4 s.153,G.222/
 5 s.422,G.481/3 s.574

bb-Etek ile ilgili Benzetmeler:

- 1-Adalet:K.23/33 s.100
 2-Ayb:M.4/V/5 s.149,G.173/4 s.390
 3-Deniz:Ş.2/112 s.253
 4-Kavuşma:G.137/5 s.368

c-Kemer:

aa-Umumi Olarak Kemer:

bb-Kemer ile ilgili Benzetmeler:

1-İstanbul surları:Ş.2/105 s.252

2-Samanyolu:K.21/18 s.92

ç-Mest, çizme:Ş.2/232 s.265

d-Nalçe:

aa-Umumi Olarak Nalçe:G.280/2 s.456

bb-Nalçe ile ilgili Benzetmeler:

1-Dal:Ş.2/261 s.268

2-Ra:G.226/4 s.424

e-Ridâ:

aa-Umumi Olarak Ridâ:M.49/2 s.224

bb-Ridâ ile ilgili Benzetmeler:

1-Âh dumanının aksi:G.6/4 s.283

2-Cedvel:G.6/2 s.283

3-Hâle:G.6/5 s.283

4-Lamelif:G.6/3 s.283

5-Minâre:K.3/35 s.30

6-Nil:G.6/1 s.283

7-Sakal:G.221/5 s.421

f-Sarık ucu:

aa-Umumi Olarak Sarık Ucu:

bb-Sarık Ucu ile ilgili Benzetmeler:

1-Elbise yırtıklarından sarkan pamuk:

K.27/23 s.116

2-Güneş ışığı:Ş.2/258 s.268

g-Şal:

aa-Umumi Olarak Şal:G.59/5 s.318

bb-Şal ile ilgili Benzetmeler:

1-Kadir Gecesi:G.276/3 s.454,G.482/5

s.575

2-Kara:G.404/3 s.529

3-Sünbül:M.13/III/3 s.180

ğ-Yaka:

aa-Umumi Olarak Yaka:G.328/1 s.485,G.374/

1 s.512

bb-Yaka ile ilgili Benzetmeler:

1-Ağız:G.314/5 s.477,G.281/4 s.457

2-Kapı:Ş.1/82 s.232,G.101/1 s.344,

G.378/2 s.514,G.506/7 s.589

3-Kitap:G.143/4 s.371

4-Sadef:G.317/3 s.479

5-Şahit:G.202/5 s.469

6-Tur Dağı:G.108/4 s.350

7-Şiir:D. s.11,K.18/41 s.81,G.86/5 s.

385,G.317/5 s.479

İkinci Bölüm:YENİLEN İÇİLEN MADDELER:

A-Tatlılar:

a-Güllaç:

aa-Umumi Olarak Güllaç:

bb-Güllüç İle İlgili Benzetmeler:

1-Âlim:G.39/4 s.305

2-Bağrı yufka ehl-i şefkat:G.39/3 s305

3-Ganimet:G.39/2 s.305

4-Hamse-i Yahya:G.39/5 s.305

5-Miftâh-ı tabiat:G.39/1 s.305

b-Helva:Ş.1/180 s.260

c-Şeker:

aa-Umumi Olarak Şeker:

bb-Şeker İle İlgili Benzetmeler:

1-Cefâ taşı:G.93/1 s.339

2-Dudak:Ş.2/171 s.259,G.141/1 s.370,

G.218/2 s.419

3-Kuru ekmek:K.25/13 s.107

4-Medh:K.18/43 s.81,K.24/49 s.105

5-Mektup:G.301/4 s.469

6-Nazm:G.115/7 s.355

7-Söz:M.42/I/2 s.216,M.42/II/2 s.217,

M.42/III/2 s.217,M.42/IV/2 s.217,M.42/V62 s.217,M.42/VI/2 s.217,M.42/VII/2 s.217

8-Teselli:G.65/2 s.321

ç-Zerde:K.9/8 s.48

B-Yemekler:

a-Aş:G.189/7 s.400

b-Çörek:G.243/3 s.495

c-Ekmek:

aa-Umumi Olarak Ekmek:K.25/42 s.109,K.25/.

42 s.109, M.5/IV/2 s.151

bb-Ekmek İle İlgili Benzetmeler:

1-Ay:M.6/III/2 s.154, K.9/8 s.48, K.25/
14 s.107, Mk.20 s.603

2-Güneş:Mk.20 s.603

3-Kalkan:K.25/10 s.106

4-Kılıç:K.22/48 s.97

5-Şeker:K.25/13 s.107

ç-Kebap:G.24/4 s.295

C-İçecekler:

a-Şarap:

aa-Umumi Olarak Şarap:Ş.2/59 s.249, G.29/2
s.298, G.43/3 s.307, G.34/5 s.302, G.46/3 s.309, G.137/1 s.368,
G.332/5 s.452, G.305/1 s.471, G.3/26 s.484, G.352/4 s.499, G.
421/1 s.538, G.430/5 s.444, G.432/4 s.545, G.502/2 s.586, G.513
/4 s.593

bb-Şarap İle İlgili Benzetmeler:

1-Âb-ı Hayvân: M.11/II/4 s.175,

2-Aşk:G.96/3 s.341, G.136/2 s.368, G.168
/4 s.387, G.172/7 s.390, G.272/7 s.452

3-Dolu, yağmur:G.217/4 s.418

4-Dudak, ağız:K.13/15 s.63, G.54/1 s.314
, G.96/3 s.341, G.106/6 s.348, G.193/1 s.403, G.218/2 s.419, G.
385/2 s.519

5-Gaflet:G.341/4 s.493

6-Göz:K.19/21 s.83, K.20/8 s.87, G.163/
6 s.384, G.422/1 s.539

7-İlaç:Ş.2/167 s.259

8-İnsan:K.2/40 s.26, K.18/36 s.81, K.34/
16 s.131, M.16/V/3 s.186, G.91/5 s.338, G.96/3 s.341, G.176/5
s.392, G.307/5 s.471

9-Kan:K.15/6 s.70, K.17/23 s.77, G.106/
4 s.348, G.107/4 s.349, G.190/2 s.401, G.430/2 s.544, G.249/5
s.439, G.251/4 s.440, G.305/2 s.471, G.440/2 s.550, G.494/6 s.
582

10-Kavuşma:G.73/3 s.327

11-Kevser:Ş.2/223 s.265

12-La'l:G.511/1 s.591

13-Libas-ı gaflet:G.344/3 s.495

14-Naz:Ş.1/178 s.240,G.412/3 s.533,

G.472/5 s.569

15-Şiir:G.290/5 s.462

16-Zelzele-i zillet:G.502/4 s.586

b-Şerbet:K.9/11 s.48,M.6/III/3 s.154

D-Diğer Maddeler:

a-Gıda,nimet:D. s.3,K/24/29 s.103,K.25/1 s.106
,K.26/22 s.112,K.30/13 s.124,M.6/III/5 s.154,M.6/III/3 s.
154,M.38/II/2 s.212,G.44/1 s.308,G.104/7 s.347,G.238/7 s.
431,G.251/5 s.440,G.225/4 s.484,G.380/4 s.516,G.381/1 s.516

b-Haşhaş tanesi,afyon:

aa-Umumi Olarak Haşhaş:

bb-Haşhaş İle İlgili Benzetmeler:

1-Cevr ü cefâ acıları:G.461/4 s.562

2-Yıldızlar:G.127/1 s.362

c-İlaç:G.38/7 s.305,G.163/4 s.384

ç-Karabiber:Ş.2/213 s.263,G.385/2 s.519,G.440

/5 s.550

d-Tuz:K.25/43 s.109

e-Zehir:G.24/5 s.295

Üçüncü Bölüm:İNŞAÎ UNSURLAR:

A-Barınma İle İlgili İnşai Unsurlar:

a-Ev:

aa-Umumi Olarak Ev:G.419/4 s.357,G.134/6
s.367,G.161/1 s.383,G.201/3 s.408,G.225/4 s.424,G.289/1 s.
461,G.326/6 s.484,G.361/5 s.504,G.378/5 s.515,G.382/4 s.
517,G.379/2 s.515,G.480/7 s.574,G.504/5 s.587,G.426/4 s.542

bb-Ev İle İlgili Benzetmeler:

1-Aşk:G.224/3 s.423,G.287/2 s.460

2-Beyt:D. s.13

3-Cennet:G.402/5 s.528

4-Dünya:K.2/30 s.26,M.10/I/3 s.173,
G.56/6 s.316,G.68/8 s.324,G.105/2 s.347,G.119/4 s.357,G.
127/1 s.362,G.194/5 s.404,G.386/1 s.519

5-Gönül:M.7/V/1 s.162,M.39/III/1 s.213
,G.24/3 s.295,G.61/2 s.319,G.78/1 s.330,G.158/4 s.381,G.172
/1 s.389,G.209/1 s.413,G.231/1 s.427,G.246(s.436,G.320/1

s.480,G.320/4 s.481,G.506/5 s.589

6-Irz:M.14/V/4 s.182

7-Sadef:G.363/7 s.506

8-Sazın gövdesi:K.6/10 s.39

9-Su kabarcığı:G.90/4 s.338

10-Süleyman'ın eşiği:G.292/2 s.463,

11-Şi'r-i dilkeş:G.124/7 s.360

12-Vücut,can:K.20/33 s.89,G.20/7 s.293

,Ş.2/15 s.245,G.71/3 s.326,G.79/5 s.329,G.225/4 s.424,G.126/2 s.361,G.209/3 s.413,G.234/4 s.429,G.355/5 s.501,G.458/3 s.560,G.493/3 s.581,

b-İrem:K.24/48 s.105

c-Kasr:

aa-Umumi Olarak Kasr:K.9/2 s.47,K.32/3 s.126,G.382/4 s.517,G.426/4 s.442,G.432/3 s.545,G.504/5 s.587

bb-Kasr İle İlgili Benzetmeler:

1-Divân:G.262/6 s.446

2-Gönül:G.153/4 s.378

3-Kadr:K.2/24 s.25

4-Mahabbet:K.22/53 s.97,G.117/2 s.356

5-Ölüm:G.247.1/2 s.437

6-Şer':K.19/29 s.84

7-Vücut:K.27/27 s.116

8-Yıldız:K.9/3 s.48,M.6/II/6 s.154

ç-Kulübe:G.485/7 s.577

d-Saray:

aa-Umumi Olarak Saray:M.7/VII/5 s.164,G.276/6 s.454,G.424/3 s.540

aa-Saray İle İlgili Benzetmeler:

1-Cennet:G.352/4 s.499

2-Dünya:K.26/13 s.111,M.7/II/5 s.160,Ş.1/114/ s.235,G.95/1 s.340,G.120/3 s.357,G.225/2 s.424,G.371/3 s.510

3-Gönül:G.68/1 s.323,G.133/2 s.366,G.267/1 s.449,G.505/4 s.588,G.460/3 s.561

4-Kavuşma:G.123/1 s.359

5-Şive:K.19/44 s.85

6-Ten:G.481/1 s.574

B-Dini Yapılar:

a-Câmi:

aa-Umumi Olarak Câmi:K.3/3 s.27,G.257/2 s.

443

bb-Câmi ile İlgili Benzetmeler:

1-Âşık:G.505/2 s.588

2-Beytu'llah-ı sani:K .11/15 s.56

3-Gökyüzü:G.345/1 s.495

4-Makâm-ı asfiyâ:K.3/2 s.27

5-Yüz:G.257/2 s.443,G.473/7 s.570,

b-Kâbe:

aa-Umumi Olarak Kâbe:K.25/39 s.109,G.69/1 s.324,G.75/1 s.328,G.130/2 s.364,G.144/4 s.372,G.153/7 s.378,G.166/1 s.368,G.242/2 s.433,G.247/5 s.437G.363/5 s.506, g.407/1 s.531

bb-Kâbe ile İlgili Benzetmeler:

1-Ben:K.2/1 s.23

2-Bezmgâh:M.6/II/8 s.154

3-Can:K.2/5 s.23

4-Dâg-ı siyah:K.2/5 s.23

5-Divân:D. s.12

6-Eşik:K.10/38 s.55,K12/42 s.62,K14/

32 s.68

7-Gönül:K.2/18 s.24,K.19/13 s.83,Ş.1/141 s.237,Ş.1/143 s.237,Ş.2/4 s.244,G.222/3 s.422,G.432/4 s.545

8-İnsan:K.2/4 s.23,K.2/6 s.23,K.24/35 s.104,Ş.1/9 s.227,G.5/3 s.282,Ş.1/139/ s.237,G.57/2 s.316, g.75/5 s.328,G.76/2 s.329,G.355/2 s.501,G.446/4 s.554,G.475/5 s.571

9-Kapı:K.1/37 s.20,K.2/42 s.27,K.24/40 s.104,K.30/17 s.124,M.2/I/3 s.138,Ş.2/142 s.256,G.17/4 s.290,G.19/4 s.292,G.61/1 s.319,G.235/3 s.329,G.144/4 s.372,G.287/3 s.460,G.313/1 s.476,G.488/2 s.578,G.505/3 s.588

10-Mıknatıs:K.2/3 s.23

11-Nişan-ı hûb:K.27/3 s.115

12-Yüz:M.41/I/1 s.215,Ş.2/163 s.258

c-Kilise:

aa-Umumi Olarak Kilise:Ş.1/18 s.228

bb-Kilise İlgili Benzetmeler:

1-Gökyüzü:G.215/4 s.417

2-Gönül:G.19/2 s.291

ç-Mescid:

aa-Umumi Olarak Mescid:M,9/III/6 s.170,
G.416/4 s.536,G.473/6 s.570

bb-Mescid İle İlgili Benzetmeler:

1-Cemiyet-i adem denizi:K.3/8 s.28

2-HakDivanı:G.99/1 s.343

3-İnsan:G.441/2 s.551

4-Kafes:Ş.1/17 s.228

5-Nalçe izleri:G.280/2 s.456

6-Sâlik:K.3/36 s.30

7-Sevgilinin köyü:G.358/5 s.503

d-Mescid-i Aksâ:K.1/37 s.20,K.11/14 s.56,K17/8
s.76,M.10/IV/3 s.174,G.153/7 s.378,G.247/5 s.437,G.446/2
s.553

C-İş ve Ticâret Hayatı İle İlgili İnşâî Unsurlar:

a-Bozahâne:Mk.19/2 s.603

b-Değirmen:K.25/4 s.106,K.34/8 s.130,G.175/2
s.392

c-Dükkan:G.86/2 s.335,G.488/2 s.578

ç-Fırın:K.27/22 s.116

d-Meyhâne:M.9/III/6 s.170,G.305/1 s.471,G.314
/6 s.477,G.473/6 s.570

e-Pazar:G.86/2 s.335,G.285/2 s.459,G.373/3 s,
551,G.419/2 s.537

D-Sağlık ve Temizlik İle İlgili İnşâî Unsurlar:

a-Çeşme:

aa-Umumi Olarak Çeşme:G.173/2 s.390

bb-Çeşme İle İlgili Benzetmeler:

1-Ağız:M.41/I/1 s.215

2-Dudak:G.44/2 s.308

3-İnsan:K.1/2 s.17,K.5/14 s.36

4-Selsebil-i musaffâ:K.5/2 s.35

b-Hamam:

aa-Umumi Olarak Hamam:G.490/4 s.579

bb-Hamam İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşık-ı dil-haste:G.256/2 s.442

2-Mahşer yeri:G.474/4 s.570

c-Hastahâne:G.382/5 s.517

ç-Havuz:G.343/1 s.494,G.3436" s.494

d-Kuyu:

aa-Umumi Olarak Kuyu:M.7/III/3 s.161,G.75

/3 s.328

bb-Kuyu İle İlgili Benzetmeler:

1-Çene çukuru:G.218/6 s.419

2-Mezar:M,7/III/3 s.161

E-Korunma İle İlgili İnşâî Unsurlar:

a-Kale:

aa-Umumi Olarak Kale:

bb-Kale İliili Benzetmeler:

1-Cism:G.320/2 s.481,G.385/4 s.519

2-İnkâr:G.397/2 s.525

3-Karga yucası:K.8/18 s.46

4-Şahinler yeri:K.8/18 s.46

5-Şeriat:K.11/18 s.57

6-Yüzük:K.8/2 s.45

b-Sed:

aa-Umumi Olarak Sed:

bb-Sed İle İlgili Benzetmeler:

1-Ağyâr:M.39/I/1 s.213

2-Gözyaşı:K.29/8 s.121,M.39/I/1 s.213

3-İslâm askerleri:G.171/5 s.389

4-Yasaklar:K.19/29 s.84

c-Sur:

aa-Umumi Olarak Sur:M.4/VII/2 s.222

bb-Sur İle İlgili Benzetmeler:

1-Gümüş kemer:Ş.2/105 s.252

2-Hale:Ş.2/104 s.252

F-Binâların Parçası Veya Tamamlayıcısı Durumunda Olan İnşâî Unsurlar:

a-Altın Oluk:K.27/4 s.115

b-Ayakkabılık:G.456/3 s.559

c-Beden:

aa-Umumi Olarak Beden:

bb-Beden İle İlgili Benzetmeler:

1-Dişler:Ş.2/107 s.253

2-Ten:G.466/3 s.565

ç-Burç:

aa-Umumi Olarak Burç:K.24/14 s.102,M,4/VII
/1 s.222,Ş.2/246 s.266,G.3/3 s.281

bb-Burç İle İlgili Benzetmeler:

1-Adâlet:K.32/7 s.127

2-Beden:G.181/2 s.395

3-Dülbend:G.252/4 s.440,G.392/3 s.522

4-Evliyâ:M.4/VII/1 s.222

5-Risâlet:M,2/IV/5 s.141

6-Yüz:K.18/20 s.79,G.287/4 s.461

d-Cam:G.225/4 s.424

e-Dış kısım:K.4/9 s.32

f-Direk:

aa-Umumi Olarak Direk:

bb-Direk İle İlgili Benzetmeler:

1-Âh dumanı:G.211/6 s.414,

2-Livâ:K.15/24 s.71

3-Mennân,Hannân:K.4/11 s.32

4-Minâre:K.4/13 s.32

g-Dolap:G.36/7 s.303,G.501/3 s.585

ğ-Duvar:M.33/IV/1 s.207,G.10/3 s.285,G.50/4
s.312,G.374/4 s.512

h-Eşik:

aa-Umumi Olarak Eşik:K.23/38 s.101,K.24/32
s.104,G.3/3 s.281,G.28/4 s.298,Ş.2/226 s.265,G.141/2 s.375,
G.327/5 s.485,G.353/2 s.500,G.443/3 s.552

bb-Eşik İle İlgili Benzetmeler:

1-Cennet:K.25/30 s.108

2-Gökyüzü:G.208/4 s.412

3-Kabe:K.10/38 s.55,K.12/42 s.62,K.14

/32 s.68,

4-Mesned ü mevâ:K.26/31 s.113

5-Samanyolu:K.13/19 s.64

6-Taş:G.212/2 s.415

7-Tur Dağı:G.488/2 s.578

8-Yatak:Ş.2/50 s.248

1-Hacerü'l-esved:K.1/57 s.21,G.75/3 s.328,G.
212/2 s.415

i-Halâ:K.20/22 s.88

j-Harem:

aa-Umumi Olarak Harem:

bb-Harem İle İlgili Benzetmeler:

1-Ayn-ı Kabe-i alem:K.4/11 s.32

2-Hatır:G.427/3 s.542

k-Hisar:

aa-Umumi Olarak Hisar:K.8/19 s.46,G.466/
3 s.565

bb-Hisar İle İlgili Benzetmeler:

1-Âşığın kalbi:Ş.1/79 s.232

2-Hale:Ş.1/132 s.236

3-Kılıç:K.10/31 s.54,K.11/8 s.57

l-İç kısım:K.4/9 s.32

m-Kapı:

aa-Umumi Olarak Kapı:K.4/5 s.31,K.24/31
s.104,K.24/40 s.104,K.28/17 s.118,M.33/IV/1 s.207,Ş.2/79
s.250,G.165/6 s.385,G.209/1 s.413,G.234/2 s.429,G.77/7 s.
330,G.284/5 s.459,G.286/1 s.460,G.302/1 s.469,G.334/3 s.489
,G.379/2 s.515,G.391/4 s.522,G.449/1 s.555,G.468/4 s.566

bb-Kapı İle İlgili Benzetmeler:

1-Adalet:K.28/17 s.118

2-Ağız:K.23/32 s.100,G.76/5 s.329,G.

460/2 s.561

3-Arş-ı azim:G.130/3 s.364,G.348/5 s.

497

4-At izi:K.7/19 s.43

5-Câmi:K.3/41 s.30

6-Cild-i müselleme:D. s.13

7-Göz:K.6/25 s.40,G.103/5 s.346

8-Güneş:G.316/2 s.478

9-Kâbe:K.1/37 s.20,K.2/42 s.27,M.2/I/

3 s.139,G.61/1 s.319,G.144/4 s.372,G.313/1 s.476,G.488/2 s.
578

- 10-Kitab-ı Esrâr:K.4/19 s.32
 11-Kuş:Ş.2/100 s.252
 12-Maşrık-ı horşid-i nûr-ı Yezdân:
 Ş.1/20 s.228,Ş.2/50 s.248
 13-Mihrab:Ş.2/50 s.248
 14-Sığınılacak yer:K.24/40 s.104
 15-Yaka:G.101/1 s.344,G.378/2 s.514,
 G.506/7 s.589

n-Kemer:

- aa-Umumi Olarak Kemer:K.32/3 s.126
 bb-Kemer İle İlgili Benzetmeler:
 1-Beli bükülmüş insan:G.471/7 s.568
 2-Deve katarı:K.5/11 s.35
 3-Gökyüzü:K.10/36 s.54
 4-Kaş:Ş.2/170 s.259,G.252/3 s.440,G.
 473/7 s.570
 5-Yağmur bulutu:K.5/11 s.35
 o-Köşe:K.29/4 s.120,M.44/VII/1 s.220,G.209/2
 s.413,G.229/4 s.426,G.380/1 s.516

ö-Kubbe:

- aa-Umumi Olarak Kubbe:G.350/7 s.498
 bb-Kubbe İle İlgili Benzetmeler:
 1-Çarhî kalkan:K.4/20 s.32
 2-Dokuz tolga:K.23/16 s.99
 3-Gökyüzü:K.3/13 s.28,K.16/7 s.72,K.
 24/41 s.104,M.2/I/4 s.138,M.3/V/7 s.146,M.7/IV/7 s.162,
 G.151/5 s.376,G.350/7 s.498,G.398/5 s.526,G.397/5 s.525,
 G.462/2 s.563
 4-Hazırcevap insan:G.173/3 s.390
 5-Su kabarcığı:G.326/6s.484
 6-Taç:K.3/35 s.30,M.31/IV/1 s.204
 7-Yelken:K.14/13 s.32

p-Kürsü:

- aa-Umumi Olarak Kürsü:
 bb-Kürsü İle İlgili Benzetmeler:
 1-Arş-ı muallâ:Ş.2/297 s.271
 2-Yuva:K.4/10 s.32

r-Mihrab:

aa-Umumi Olarak Mihrab:Ş.1/20 s.228,Ş.1/
23 s.228

bb-Mihrab ile ilgili Benzetmeler:

1-Ayak izi:G.473/8 s.570

2-Kapı:Ş.2/50 s.248

3-Kaş:Ş.2/227 s.265,G.64/2 s.321,G.252
/3 s.440,G.257/2 s.443,G.277/2 s.454,G.338/4 s.491,G.441/2
s.551,G.473/7 s.570,G.505/1 s.588,G.507/9 s.590

s-Merdiven:

aa-Umumi Olarak Merdiven:K.34/14 s.131,G.
450/1 s.556

bb-Merdiven ile ilgili Benzetmeler:

1-Elbisenin yırtıkları:K.27/27 s.116

2-Felek:K.2/24 s.25

3-Sakal:K.33/21 s.129

4-Satırlar:K.26/44 s.114,G.262/6 s.446

5-Sine kemikleri:G.247/1/2 s.437

ş-Minare:

aa-Umumi Olarak Minare:

bb-Minare ile ilgili Benzetmeler:

1-Direk:K.4/13 s.32

2-El:K.3/36 s.30

3-İnsan:K.3/34 s.29,K.11/14 s.56,G.376
/3 s.513,M.8/II/1 s.165,G.505/2 s.588

4-Mektup:K.4/19 s.32

t-Minber:K.17/8 s.76

u-Musalla:M.1/I/7 s.135

ü-Mutfak:K.25/1 s.106,K.25/2 s.106

v-Ocak:K.26/10 s.111

y-Pencere:

aa-Umumi Olarak Pencere:M.7/VII/2 s.164,
Ş.1/124 s.236,Ş.1/125/ s.236,G.246/5 s.436

bb-Pencere ile ilgili Benzetmeler:

1-Cemâl-i hub:Ş.1/126 s.236

2-Göz:Ş.2/15 s.245

3-Yara:G.14/5 s.289,G.61/2 s.319

4-Yıldız:G.203/2 s.409

G-Diğer İnşâî Unsurlar:

- a-Anbar:K.33/17 s.129
b-Bendehâne:G.409/4 s.532
c-Bezmgâh:M.6/II/8 s.154
ç-Gamhâne,Gam bargahı:G.211/6 s.414,G.229/4
s.426
- d-İmâret:G.60/3 s.318,G.335/4 s.489
e-Karhâne:M.19/I/1 s.189
f-Köprü:
aa-Umumi Olarak Köprü:K.31/1 s.125,G.104/
5 s.347,K.31/6 s.125,K.31/14 s.126
bb-Köprü İle İlgili Benzetmeler:
1-Âşık-ı dîvâne:K.31/7 s.125
2-Ejderhâ:K.31/8 s.125
3-Elif:K.31/3 s.125
4-Kol kanat:K.31/5 s.125
5-Mısra:K.16/39 s.74
6-Mıstar:K.31/17 s.126
7-Samanyolu:K.31/1 s.125
8-Seccâde:K.16/14 s.73
9-Suya atılan iyilik:K.31/13 s.125
g-Köy:G.334/4 s.489
ğ-Mezar:
aa-Umumi Olarak Mezar:M.4/VII/2 s.222,
G.129/5 s.426,G.319/5 s.480,G.334/1 s.488,G.504/5 s.587
bb-Mezar İle İlgili Benzetmeler:
1-İbret-nümâ:M.2/V/3 s.141
2-Kuyu:M.7/III/3 s.161
3-Perdedâr:M.7/IV/1 s.161
h-Mihnethâne:G.264/5 s.447
ı-Sohbetgâh:G.312/3 s.476
i-Şehir:
aa-Umumi Olarak Şehir:M.42/VI/1 s.217,Ş.1
/14/ s.228,Ş.1/66 s.231
bb-Şehir İle İlgili Benzetmeler:
1-Akıl:Ş.1/14 s.228
2-Divân:D. s.13
3-Gönül:G.231/3 s.427
4-Ten:Ş.1/66 s.231

j-Tekke:

aa-Umumi Olarak Tekke:Mk.15/1 s.602

bb-Tekke ile ilgili Benzetmeler:

1-Dünya:G.294/4 s.465,Mk.15/1 s.692

2-Mihr ü mahabbet:G.511/4 s.591

k-Temaşâgâh:G.78/6 s.331

l-Türbe:M.15/VI/1 s.184,M.15/VII/3 s.184,G.480
/4 s.574

m-Ülke:M.7/VI/3 s.163,M.8/IV/4 s.167

n-Vakıf:M.9/III/6 s.170

o-Zindan:

aa-Umumi Olarak Zindan:G.194/2 s.403,G.198
/3 s.406,G.429/6 s.544

bb-Zindan ile ilgili Benzetmeler:

1-Ağız:G.122/7 s.359,Mk.11/1 s.601

2-Çene çukuru:Ş.2/152 s.257

3-Dünya:G.120/3 s.357,G.463/1 s.563

4-Gül:G.182/1 s.396

5-Vücut:G.83/4 s.334

ö-Ziyaretgâh:G.365/7 s.507

ğ-İnşâî Ursurların Durumunu Belirten Kelimeler:

a-Mamur:G.201/2 s.408

b-Vîrâne:

aa-Umumi Olarak Vîrâne:Ş.2/284,G.319/3 s.
480,G.378/1 s.514,G.379/2 s.515,G.381/2 s.516,G.481/1 s.574

bb-Vîrâne ile ilgili Benzetmeler:

1-Dünya:K.20/4 s.87,K.26/13 s.111,G.56
/5 s.3162-Gönül:K.5/48 s.38,K.23/36 s.101,K.29
/2 s.120,M.10/IV/4 s.174,G.120/6 s.358,G.156/6 s.380,G.385/
4 s.519,G.386/1 s.519,G.389/2 s.521,G.422/5 s.539,G.476/6
s.5723-Vücut:M.1/III/6 s.137,Ş2/309 s.272,
G.311/7 s.475

4-Zâhir:G.201/2 s.308

Dördüncü Bölüm:NAKİL VÂSİTALARI:

A-Deniz Nakil Vâsıtaları:

a-Donanma:

aa-Umumi Olarak Donanma:

bb-Donanma İle İlgili Benzetmeler:

1-Çemendeki çiçekler:K.33/20 s.129

2-Yazı:D. s.11

b-Firkate:K.33/10 s.129

c-Gemi:

aa-Umumi Olarak Gemi:T.25/2 s.106,K.33/14 s.129,K.33/18 s.129,Ş.2/118 s.253,Ş.2/119 s.254

bb-Gemi İle İlgili Benzetmeler:

1-Cami:K.4/13 s.32

2-Koçu:G.450/1 s.556

3-Nefs:K.33/12 s.129

4-Sadef:Ş.2/119 s.254,G.18/3 s.291

5-Tuğ:K.31/9 s.125

6-Vücut:K.33/3 s.128,K.33/6 s.128,K.33/16 s.129,K.33/21 s.129,M.1/II/8 s.136,M.9/IV/3 s.170,G.183/4 s.397

ç-Kalyete:K.33/19 s.129

d-Kayık:

aa-Umumi Olarak Kayık:K.33/13 s.129,G.381 / s.516

bb-Kayık İle İlgili Benzetmeler:

1-Göz:G.451/2 s.556

2-Vücut:M.4/III/2 s.148,M.36/III/1 s.210,G.262/4 s.446,G.292/3 s.463,G.381/4 s.516

e-Mavna:K.33/4 s.128

B-Kara Taşıma Araçları:

a-Koçu:

aa-Umumi Olarak Koçu:G.450/3 s.556,G.450 /5 s.556,

bb-Koçu İle İlgili Benzetmeler:

1-Arslan:G.450/4 s.556

2-Fil:G.450/4 s.556

3-Kara yerin gemisi:G.450/1 s.556

4-Pehlivan:G.450/1 s.556

5-Yuva:G.450/2 s.556

C-Nakil Vasıtalarının Parçası Olan Veya Onlarla Birlikte Kullanılan Unsurlar:

515

a-Çapa:K.33/5 s.128,M.1/II/8 s.136,G.379/4 s.

b-Dümen:K.33/19 s.129

c-Pusula:

aa-Umumi Olarak Pusula:

bb-Pusula ile İlgili Benzetmeler:

1-Din emirleri:K.33/9 s.129

2-Gös:G.19/4 s.292,G.17/4 s.290

ç-Yelken:

aa-Umumi Olarak Yelken:

bb-Yelken ile İlgili Benzetmeler:

1-Kubbe:K.14/13 s.32

2-Sakal:M.9/IV/4 s.170

3-Sonbahar yaprağı:K.33/1 s.128